

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 23
Том 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з філологічних наук відповідно до Наказу МОН України від 09.02.2021 № 157 (додаток 4)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Зимомря І. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голова редакційної ради:

Палінчак М. М. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародної політики, декан факультету міжнародних економічних відносин, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Члени редколегії:

Бідзіля Ю. М. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри журналістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Вереш М. Т. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гвоздяк О. М. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голік С. В. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гжесяк Ян – д-р габ., професор Державної вищої професійної школи в Коніні, Конін, Польща

Девіцька А. І. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Добровольська О. Я. – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри іноземної філології та перекладу, Національний транспортний університет

Мафтин Н. В. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Павлак Мірослав – д-р габ., професор, ректор, Державна вища професійна школа в Коніні, Конін, Польща

Печарський А. Я. – доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка, Львівський національний університет імені Івана Франка

Попович Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри полікультурної освіти та перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Рогач Л. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Фабіан М. П. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чендей Н. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чик Д. Ч. – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов і методики їх викладання, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет», протокол № 6 від 21.06.2022 року.**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 23097-12927Р,
видане Державною реєстраційною службою України 10.01.2018 р.

*Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)*

Офіційний сайт видання: www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2663-4880 (print)
ISSN 2663-4899 (online)

© Ужгородський національний університет, 2022

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

УКРАЇНСЬКА МОВА

Антофійчук А.М. СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ ОФОРМЛЕННЯ ЕПІСТОЛЯРНОГО ДИСКУРСУ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ.....	9
Бабій І.О. АКТУАЛІЗАЦІЯ СЛОВА-ОБРАЗУ «ЗЕМЛЯ» У НОВЕЛІСТИЦІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА.....	13
Близнак К.Р., Скідченко Р.О. АСОЦІАТИВНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ ВІЙНА У СВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ.....	18
Бузько С.А. ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НЕЛІТЕРАТУРНОЇ ЛЕКСИКИ В ТЕКСТАХ НОВІТНІХ УКРАЇНСЬКИХ ПІСЕНЬ ВОЄННОГО ЧАСУ.....	24
Булик-Верхола С.З. МОВНИЙ ОБРАЗ РОСІЇ ЯК ВОРОГА (НА МАТЕРІАЛІ ЗМІ ПЕРІОДУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ).....	29
Вікторіна О.М. НАЗВИ СТРАВ ІЗ ВАРЕНОГО ТІСТА (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ПИСЬМЕННИКІВ ХVІІІ–ХІХ СТ.).....	34
Вільчинська Т.П., Вільчинський О.К. КОНЦЕПТ «БОГ» У ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ Б.-І. АНТОНИЧА ТА П. СОРОКИ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АНАЛІЗ.....	41
Волянчук І.О. ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	47
Вусик Г.Л., Павлик Н.В. НЕОЛОГІЗМИ ЯК МОВНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2022 РОКУ.....	52
Gao Yuanuan, Yaremchuk I.V. PRINCIPLES OF SELECTION OF EDUCATIONAL TEXTS FOR STUDENTS OF CHINESE UNIVERSITIES WHO STUDY UKRAINIAN AS A SPECIALTY.....	58
Гдакович М.С. РИТОРИЧНИЙ ІДЕАЛ ЛЕСІ УКРАЇНКИ.....	61
Горда О.М., Трушко О.М. ТЕКСТОЦЕНТРИЧНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ: СПОСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ.....	66
Демиденко Г.Г. МОВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ПРОКСЕМІЧНИХ ЗАСОБІВ КОМУНІКАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ФРАЗЕМИКИ).....	70

РОЗДІЛ 2

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Анатайчук І.М., Олешкевич І.П., Сазонова В.С. ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ.....	76
Бігдай М.О. СИНТАКСИЧНИЙ КОНЦЕПТ 'СТАН' НА ОСНОВІ АНГЛІЙСЬКИХ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ ДОДАТКОВИХ РЕЧЕНЬ.....	84
Братиця Г.Г. «ЧЕРВОНА» ВІЙНА В. БОРХЕРТА.....	88
Веремчук Е.О. СТРУКТУРНИЙ ВИМІР АНГЛОМОВНОГО ЕТИЧНОГО КОНЦЕПТУ JUSTICE.....	93
Вискушенко С.А., Мосієнко О.В. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ, ГРАМАТИЧНІ ТА ЖАНРОВО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКИХ ФАХОВИХ ТЕКСТІВ ТВАРИННИЦТВА.....	98
Vorona T.O. ELECTRONIC RESOURCES AS AN ADDITIONAL TOOL FOR STUDYING GERMAN.....	102
Гудима Г.Б. ВИКОРИСТАННЯ АНГЛІЦИЗМІВ У ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ.....	107
Humeniuk N.H. PRAGMA-COMMUNICATIVE ASPECT OF THE UK PRIME MINISTER BORIS JOHNSON'S ADDRESS TO THE NATION ON THE RUSSIAN INVASION OF UKRAINE, 02.24.2022.....	112
Дейчаківська О.В. ПРЕДИКАТИВНІ ПРИКРЕТНИКИ У СКЛАДІ ЕКСПРЕСИВНИХ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ ЯК ТАКТИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНТАКТНО-ВСТАНОВЛЮЮЧОЇ СТРАТЕГІЇ.....	118
Diachuk N.V., Biliuk I.L. SPEECH CHARACTERISTICS OF A LITERARY TEXT PERSONAGE AT SEMANTIC LEVEL.....	122
Залужна О.О., Магльона В.Р. МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ НЕГАТИВНИХ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ В ОГЛЯДАХ КОСМЕТИЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ YOUTUBE ВІДЕО АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ВЛОГЕРІВ).....	126
Ізотова Н.П. ТИПОЛОГІЯ ІГОР У НАРАТИВІ: УНІВЕРСАЛЬНІ ТА ІДІОСПЕЦИФІЧНІ РИСИ.....	130
Kalynovska I.M., Koliada E. K. UKRAINIAN ECONYMS IN SASKATCHEWAN: ETHNO- AND SENSORY-LINGUISTIC ASPECTS.....	136

Кришталюк Г.А., Хоптяр А.О. ДИСКУРСИВНО-ПРЕЗЕНТАЦІЙНИЙ ОБРАЗ АМЕРИКАНСЬКОГО ПОЛІТИКА.....	141
Makukhina S.V. TEACHING FOREIGN LANGUAGES TO ADULTS.....	146
Мельник О.М., Передон Н.О. КОМУНІКАТИВНА ІНТЕРАКЦІЯ У ЗАВЕРШАЛЬНІЙ ФАЗІ КОНФЛІКТУ: СИНТАКСИЧНИЙ РІВЕНЬ.....	150
Морозова І.Б., Марченко В.В. ВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ ОБ'ЄКТИВІЗАЦІЇ МОВЛЕННЄВОЇ МІМІКРІЇ (НА МАТЕРІАЛІ КІНОСТРІЧКИ "CATCH ME IF YOU CAN").....	155

РОЗДІЛ 3

РОМАНСЬКІ МОВИ

Holubova H.V. THEORETICAL BASIS OF THE SYSTEMIC APPROACH TO THE FORMATION OF LINGUISTIC PERSONALITY.....	161
---	-----

РОЗДІЛ 4

ТЮРКСЬКІ МОВИ

Пілик В.В. ЗАСОБИ ВІДТВОРЕННЯ ЧУЖОГО МОВЛЕННЯ В ІНФОРМАЦІЙНИХ ЖАНРАХ ТУРЕЦЬКОЇ ІНТЕРНЕТ-ПУБЛІЦИСТИКИ.....	166
Сорокін С.В., Безручко Є.О. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ АКсіОЛОГІЧНОГО КОНЦЕПТУ <i>KADER</i> (ДОЛЯ) У ТУРЕЦЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ.....	171

РОЗДІЛ 5

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

Demianchuk Yu.I. THE IDENTIFICATION AND DETERMINOLOGISATION OF THE METAPHOR IN THE OFFICIAL BUSINESS DOCUMENT.....	178
Кондратенко Л.І., Могила О.А., Нижник Т.В. ДІЛОВА ЛЕКСИКА В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: СПЕЦИФІКА, ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ.....	181
Коцюба З.Г. МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ МІЖМОВНИХ ПАРЕМІЙНИХ ВІДПОВІДНИКІВ (НА МАТЕРІАЛІ ПАРЕМІЙ ІЗ КЛЮЧОВИМ СЛОВОМ «ВОЛЯ/СВОБОДА»).....	186
Левчук О.А. ПРОФЕСІЙНІ ПОЗНАЧЕННЯ У ВНУТРІШНІЙ ФОРМІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ЯК ЕТНОКУЛЬТУРНІ МАРКЕРИ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ.....	191
Лихачова А.В. ХЕТОЛОГІЯ Й ГЕНЕАЛОГІЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКИХ МОВ: ЛІНГВОІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ.....	196
Мельничук О.Д. ДОСВІД ТА ЕКСПРІЄНТАЛІЗМ: РОЗВИТОК ПОНЯТТЯ У МІЖДИСЦИПЛІНАРНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ ГУМАНІТАРНИХ НАУК.....	201
Терещенко Л.В., Станіславова Л.Л. УДОСКОНАЛЕННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФІЛОЛОГА.....	206
Тукова Т.В. ОСОБОВИЙ ЗАЙМЕННИК «Я» У МЕДИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	211

РОЗДІЛ 6

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

Запухляк І.М. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ДІЇ З КОМПОНЕНТОМ НА ПОЗНАЧЕННЯ НЕЖИВОЇ ПРИРОДИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ.....	217
Орехова Л.І., Часнкова О.К. ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПОЗИТИВНОЇ ЕМОЦІЇ РАДОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, ТУРЕЦЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ).....	222

РОЗДІЛ 7

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Вісько Г.Г. «ЗАСТИГЛЕ ВУГІЛЛЯ», «НАШІ ГРУБИ ПРАЦУРИ» ТА «ЕЛЕМЕНТ ОПОРУ»: ГЕТЕРООБРАЗ БРЕТОНЦЯ І БРЕТАНІ У ФРАНКОФОННИХ ХУДОЖНІХ ТВОРАХ ХІХ СТОЛІТТЯ.....	228
Орлова О.В. ХУДОЖНІЙ ШЕДЕВР ЯК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА КАТЕГОРІЯ.....	237
Юрчак Г.М. УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА КІНЦЯ ХІХ – СЕРЕДИНИ ХХ СТОЛІТТЯ: АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТА СТАНОВЛЕННЯ.....	241

РОЗДІЛ 8**УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА**

Буряк О.Ф. МІФІЧНИЙ РОДОВІД В ІНДИВІДУАЛЬНОМУ АВТОРСЬКОМУ МІФІ І. КАЛИНЦЯ: ЗВ'ЯЗОК «ЛЮДИНА – ПРИРОДА»	246
Вертипорох О.В. АВТОРСЬКА СУБ'ЄКТИВНІСТЬ У СУЧАСНОМУ ПРОЗОВОМУ КОНТЕКСТІ: ВІД ПОСТМОДЕРНІЗМУ ДО МЕТАМОДЕРНІЗМУ.....	251
Гуцало О.В. ПСИХОПОЕТИКА ЯК КОМПОНЕНТ КІНЕМАТОГРАФІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ДРАМИ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА «ЧОРНА ПАНТЕРА І БІЛИЙ МЕДВІДЬ».....	256
Кірячок М.В., Поплавська С.Д., Мельник А.О. ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ МОВНОГО ПРОСТОРУ В РОМАНІ ЮРІЯ ІЗДРИКА «ВОЦЦЕК».....	261
Куца Л.П., Куца О.П. ДО ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ЛІТЕРАТУРНОГО ПОРОЗУМІННЯ У ПОЕЗІЯХ ІВАНА ФРАНКА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....	266

РОЗДІЛ 9**ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН**

Долинський Є.В. РЕАЛІЗАЦІЯ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ ДО ВИВЧЕННЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ОРИГІНАЛІ ТА ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ІСНА МАК'ЮЕНА «СПОКУТА»).....	272
Євченко О.В. ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ТА ПРИЙОМИ ВТІЛЕННЯ ФІЛОСОФСЬКИХ ТЕНДЕНЦІЙ У РОМАНІ А. МЕРДОК «ЧОРНИЙ ПРИНЦ».....	277
Помилуйко-Недашківська Г.О. ФЕНОМЕН ФРАНЦУЗЬКОГО КАТОЛИЦЬКОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ВІДРОДЖЕННЯ ХХ СТ.: ПОНЯТТЯ ТА ГЕНЕЗА.....	282
Потапова І.М. ЕПІГРАМА В ІТАЛІЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ХХ СТОЛІТТЯ.....	289

РОЗДІЛ 10**ПОРІВНЯЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО**

Чорний І.В., Чорна В.Л., Труцуненко І.І. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГУСТАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ.....	294
---	-----

РОЗДІЛ 11**СПЕЦІАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО**

Поліщук О.С., Бондаренко Т.Б., Алисва А.Д. ВІЙСЬКОВА ЛЕКСИКА ЯК РІЗНОВИД СПЕЦІАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ В АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ	299
---	-----

CONTENTS

SECTION 1**UKRAINIAN LANGUAGE**

Antofichuk A.M. SYNTAX MEANS OF THE FORMATION OF THE EPISTOLARY DISCOURSE OF OLGA KOBYLYANSKA.....	9
Babii I.O. ACTUALIZATION OF THE WORD-IMAGE "EARTH" IN VASYL STEFANYK'S SHORT STORIES.....	13
Blyzniuk K.R., Skidchenko R.O. ASSOCIATIVE FIELD OF THE CONCEPT OF WAR IN THE PERSPECTIVE OF UKRAINIAN YOUTH.....	18
Buzko S.A. FUNCTIONAL-STYLISTIC POTENTIAL OF NON-LITERARY VOCABULARY IN THE TEXTS OF RECENT UKRAINIAN WARTIME SONGS.....	24
Bulyk-Verkhola S.Z. THE LANGUAGE IMAGE OF RUSSIA AS AN ENEMY (ON THE MATERIAL OF THE MEDIA OF THE PERIOD RUSSIAN-UKRAINIAN WAR).....	29
Viktorina O.M. NAMES OF DISHES FROM BOILED DOUGH (BASED ON THE TEXTS OF WRITERS OF THE XVIII–XIX CENTURIES).....	34
Vilchynska T.P., Vilchynskyi O.K. THE CONCEPT OF "GOD" IN POETIC CREATIVITY B.-I. ANTONICH AND P. SOROKA: LINGUOCOGNITIVE ANALYSIS.....	41
Volianiuk I.O. POLITICAL DISCOURSE IN CONDITIONS OF RUSSIAN-UKRAINIAN WAR: LINGUISTIC ASPECT.....	47
Vusyk H.L., Pavlyk N.V. NEOLOGISMS AS A LANGUAGE REFLECTION OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR OF 2022.....	52
Gao Yuanyuan, Yaremchuk I.V. PRINCIPLES OF SELECTION OF EDUCATIONAL TEXTS FOR STUDENTS OF CHINESE UNIVERSITIES WHO STUDY UKRAINIAN AS A SPECIALTY.....	58
Hdakovych M.S. RHETORICAL IDEAL OF LESIA UKRAINKA.....	61
Horda O.M., Trumko O.M. TEXT-CENTERED APPROACH TO TEACHING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE: WAYS OF IMPLEMENTATION.....	66
Demydenko H.H. THE VERBAL REPRESENTATION OF PROXEMIC MEANS (ON THE MATERIAL OF UKRAINIAN PHRASEMICS).....	70

SECTION 2**GERMANIC LANGUAGES**

Anataichuk I.M., Oleshkevich I.P., Sazonova V.C. LINGUISTIC PECULIARITIES OF THE MODERN INTERNET COMMUNICATION.....	76
Bihdai M.O. THE SYNTACTIC CONCEPT 'STATE' BASED ON ENGLISH COMPLEX SENTENCES WITH AN OBJECT CLAUSE.....	84
Bratytsia H.H. THE "RED" WAR OF W. BORCHERT.....	88
Veremchuk E.O. STRUCTURAL DIMENSION OF THE ENGLISH-LANGUAGE ETHICAL CONCEPT JUSTICE.....	93
Vyskushenko S.A., Mosiienko O.V. LEXICO-SEMANTIC, GRAMMATICAL AND GENRE-STYLISTIC PECULIARITIES OF THE ENGLISH ANIMAL HUSBANDRY PROFESSIONAL TEXTS.....	98
Vorona T.O. ELECTRONIC RESOURCES AS AN ADDITIONAL TOOL FOR STUDYING GERMAN.....	102
Hudyma H.B. THE USE OF ENGLISHISM IN THE INTERNET COMMUNICATION.....	107
Humeniuk N.H. PRAGMA-COMMUNICATIVE ASPECT OF THE UK PRIME MINISTER BORIS JOHNSON'S ADDRESS TO THE NATION ON THE RUSSIAN INVASION OF UKRAINE, 02.24.2022	112
Deichakivska O.V. PREDICATIVE ADJECTIVES WITHIN EXPRESSIVE SPEECH ACTS AS TACTICS OF CONTACT-ESTABLISHING STRATEGY.....	118
Diachuk N.V., Biliuk I.L. SPEECH CHARACTERISTICS OF A LITERARY TEXT PERSONAGE AT SEMANTIC LEVEL.....	122
Zaluzhna O.O., Mahlona V.R. LINGUISTIC MEANS OF EXPRESSING NEGATIVE EMOTIONAL STATES IN COSMETIC PRODUCTS REVIEWS (BASED ON YOUTUBE VIDEOS OF ENGLISH-SPEAKING VLOGGERS).....	126
Izotova N.P. THE TYPOLOGY OF GAMES IN NARRATIVE: UNIVERSAL AND IDIOSPECIFIC FEATURES.....	130

Kalynovska I.M., Koliada E. K. UKRAINIAN ECONYMS IN SASKATCHEWAN: ETHNO- AND SENSORY-LINGUISTIC ASPECTS.....	136
Kryshchaliuk H.A., Khoptiar A.O. DISCURSIVE-PRESENTATIONAL IMAGE OF AMERICAN POLITICIAN.....	141
Makukhina S.V. НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ ДЛЯ ДОРОСЛИХ.....	146
Melnyk O.M., Peredon N.O. COMMUNICATIVE INTERACTION IN THE FINAL PHASE OF CONFLICT: SYNTACTIC LEVEL.....	150
Morozova I.B., Marchenko V.V. VERBAL MEANS OF SPEECH MIMICRY OBJECTIVISATION (BASED ON THE FILM-STRIP “CATCH ME IF YOU CAN”).....	155
 SECTION 3 ROMANIC LANGUAGES	
Holubova H.V. THEORETICAL BASIS OF THE SYSTEMIC APPROACH TO THE FORMATION OF LINGUISTIC PERSONALITY.....	161
 SECTION 4 TURKIC LANGUAGES	
Pilyk V.V. MEANS OF TRANSMISSION OF FOREIGN SPEECH IN THE INFORMATION GENRES OF TURKISH ONLINE JOURNALISM.....	166
Sorokin C.V., Bezruchko Ye.O. THE VERBALIZATION OF THE AXIOLOGICAL CONCEPT <i>KADER (DESTINY)</i> IN TURKISH LINGUISTIC WORLDVIEW.....	171
 SECTION 5 GENERAL LINGUISTICS	
Demianchuk Yu.I. THE IDENTIFICATION AND DETERMINOLOGISATION OF THE METAPHOR IN THE OFFICIAL BUSINESS DOCUMENT.....	178
Kondratenko L.I., Mohyla O.A., Nyzhnyk T.V. BUSINESS VOCABULARY IN ENGLISH AND UKRAINIAN: SPECIFICS, FEATURES OF TRANSLATION.....	181
Kotsiuba Z.H. METHODOLOGICAL PROBLEMS OF THE LINGUOCULTURAL ANALYSIS OF INTERLINGUAL CORRELATES (AS BASED ON THE PAROEMIAS WITH THE KEYWORD "LIBERTY/FREEDOM").....	186
Levchuk O.A. PROFESSIONAL DENOTATIONS IN THE INNER STRUCTURE OF IDIOMS AS ETHNIC AND CULTURAL MARKERS OF THE WORLD'S LINGUISTIC PICTURE.....	191
Lykhachova A.V. HITTITOLOGY AND GENEALOGICAL CLASSIFICATION OF INDO-EUROPEAN LANGUAGES: LINGUOHISTORIOGRAPHIC ASPECT.....	196
Melnychuk O.D. COGNITIVE LEXICOGRAPHY AND LINGUISTIC ANALYSIS OF THE CONCEPT.....	201
Tereshchenko L.V., Stanislavova L.L. IMPROVEMENT OF LANGUAGE PERSONALITY FUTURE PHILOLOGIST.....	206
Tukova T.V. PERSONAL PRONOUN "I" IN MEDICAL DISCOURSE.....	211
 SECTION 6 COMPARATIVE, HISTORICAL AND TYPOLOGICAL LINGUISTICS	
Zapukhliak I.M. PROCEDURAL IDIOMS OF ACTION WITH THE COMPONENT DENOTING INORGANIC MATTER IN THE ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES.....	217
Oriekhova L.I., Chaienkova O.K. PHRASEOLOGICAL UNITS FOR POSITIVE EMOTIONS OF JOY (ON THE MATERIAL OF UKRAINIAN, TURKISH, AND ENGLISH LANGUAGES).....	222
 SECTION 7 LITERATURE STUDIES	
Visko H.H. “UN CHARBON GLACÉ”, “NOS RUDES AÏEUX” AND “L'ÉLÉMENT RÉSIANT”: THE HETEROIMAGE OF A BRETON AND BRITTANY IN FRENCH LITERARY ŒUVRES IN THE 19TH CENTURY.....	228
Orlova O.V. ARTISTIC MASTERPIECE AS A LITERATURE CATEGORY.....	237

Yurchak H.M. UKRAINIAN LITERATURE FROM THE END OF THE 19 TH CENTURY TO THE MIDDLE OF THE 20 TH CENTURY: ASPECTS OF THE DEVELOPMENT AND FORMATION.....	241
--	-----

SECTION 8

UKRAINIAN LITERATURE

Buriak O.F. THE MYTHICAL PEDIGREE IN THE INDIVIDUAL AUTHOR'S MYTH OF I. KALYNETS: THE "MAN – NATURE" RELATIONSHIP.....	246
Vertyporokh O.V. AUTHORIAL SUBJECTIVITY IN THE MODERN PROSE CONTEXT: FROM POSTMODERNISM TO METAMODERNISM.....	251
Hutsalo O.V. PSYCHOPOETICS AS A COMPONENT OF THE CINEMATOGRAPHIC COMPOSITE DRAMA BY VOLODYMYR VYNNYCHENKO «BLACK PANTHER AND WHITE BEAR».....	256
Kiriachok M.V., Poplavska S.D., Melnyk A.O. THE FORMS OF REALIZATION OF LANGUAGE FIELD IN THE NOVEL «WOZZECK» BY YURII IZDRYK.....	261
Kutsa L.P., Kutsa O.P. TO THE PROBLEM OF INTERACTION OF LITERARY UNDERSTANDING SUBJECTS' IN THE POEMS OF IVAN FRANKO IN THE EARLY TWENTIETH CENTURY.....	266

SECTION 9

LITERATURE OF FOREIGN COUNTRIES

Dolynskiy Ye.V. IMPLEMENTATION OF A COMPETENCY APPROACH FOR THE FOREIGN LITERATURE STUDY IN ORIGINAL AND TRANSLATION (ON THE MATERIAL OF IAN MCEWAN'S NOVEL «ATONEMENT»).....	272
Yevchenko O.V. BASIC PRINCIPLES AND TECHNIQUES OF EXPRESSION OF PHILOSOPHICAL TENDENCIES IN I. MURDOCH'S NOVEL "THE BLACK PRINCE".....	277
Pomyluiko-Nedashkivska H.O. THE PHENOMENON OF FRENCH CATHOLIC LITERARY REVIVAL OF THE XXTH CENTURY: TERM AND GENESIS.....	282
Potapova I.M. EPIGRAM IN 20TH-CENTURY ITALIAN LITERATURE.....	289

SECTION 10

COMPARATIVE LINGUISTICS

Chorny I.V., Chorna V.L., Trutsunenko I.I. STRUCTURAL-SEMANTIC FEATURES OF TASTE VOCABULARY IN MODERN ENGLISH AND GERMAN LANGUAGES.....	294
--	-----

SECTION 11

SPECIAL LINGUISTICS

Polishchuk O.S., Bondarenko T.B., Alyieva A.D. MILITARY VOCABULARY AS A VARIETY OF SPECIAL VOCABULARY IN THE ENGLISH AND UKRAINIAN MEDIA.....	299
--	-----

РОЗДІЛ 1 УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 811.161.2'367:821.161.2-6Коб.09

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.1>

СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ ОФОРМЛЕННЯ ЕПІСТОЛЯРНОГО ДИСКУРСУ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ

SYNTAX MEANS OF THE FORMATION OF THE EPISTOLARY DISCOURSE OF OLGA KOBLYANSKA

Антофійчук А.М.,

*orcid.org//0000-0001-5570-6260**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри сучасної української мови**Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

У статті здійснено систематизацію й аналіз синтаксичних засобів оформлення епістолярного дискурсу буковинської письменниці кінця XIX – початку XX ст. Ольги Кобилянської. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю ґрунтовного вивчення мовної організації листів письменниці, що уможливить подальше вивчення творчої спадщини авторки як цілісної творчої особистості. При дослідженні використано загальнонаукові методи аналізу, опису, узагальнення, а також лінгвістичні методи: структурно-семантичний, функційно-стилістичний, типологічний.

Встановлено, що письменницький епістолярний дискурс є багатим матеріалом для обґрунтування антропоцентричної концепції мовних студій, адже у ньому якнайточніше відбито внутрішній світ автора не лише в момент написання листа, а й загалом.

Епістолярні тексти Ольги Кобилянської мають специфічну структуру, в якій чимала роль відведена синтаксичному рівню мови. Серед синтаксичних побудов, що беруть участь в оформленні епістолярної дистантної комунікації і є репрезентантами авторської модальності епістолярних текстів письменниці, ми виокремили структури з інверсією, які уможливають актуалізацію окремих компонентів епістолярної пропозиції; риторичні фігури, з допомогою яких в епістолярному дискурсі реалізується, окрім комунікативної, фактична, перлюкутивна, волюнтативна функції; речення зі вставними і вставленими компонентами, що є маркерами суб'єктивної модальності й презентантами категорії автора епістолярного дискурсу, а також вносять у зміст епістолярного висловлення додаткові відтінки; парцеляцію, за допомогою якої підсилюються, увиразнюються різноманітні смисли; незакінчені речення тощо. За допомогою різних синтаксичних конструкцій в епістолярному дискурсі Ольги Кобилянської зреалізовані комунікативні інтенції прохання, вибачення, подяки.

З'ясовано, що лінгвістичний аналіз епістолярної спадщини Ольги Кобилянської має широкі перспективи, які полягають в систематизації й описі лексичних, фонетичних, графічних, словотвірних, морфологічних засобів оформлення листовної комунікації.

Ключові слова: епістолярний дискурс, епістолярний стиль, синтаксичні засоби, комунікативна інтенція, Ольга Кобилянська.

The article systematizes and analyzes the syntactic means of writing the epistolary discourse of the Bukovyna writer of the late 19th and early 20th centuries. Olga Kobyljanska. The relevance of the research is determined by the need for a thorough study of the linguistic organization of the writer's letters, which will enable further study of the author's creative heritage as a complete creative personality. The research used general scientific methods of analysis, description, generalization, as well as linguistic methods: structural-semantic, functional-stylistic, typological.

It has been established that the writer's epistolary discourse is fertile material for substantiating the anthropocentric concept of language studies, because it most accurately reflects the inner world of the author not only at the time of writing the letter, but also in general.

The epistolary texts of Olga Kobyljanska have a specific structure, in which a significant role is assigned to the syntactic level of the language. The epistolary texts of Olga Kobyljanska have a specific structure, in which a significant role was played by the word. rhetorical figures, with the help of which, in addition to the communicative, factual, perlocutionary, volutative functions are realized in the epistolary discourse; sentences with inserted and established components, which are markers of subjective modality and presenters of the category of the author of the epistolary discourse, and also add additional nuances to the content of the epistolary statement; parcellation, with the help of which various meanings are strengthened and expressed; unfinished sentences, etc., depending on the syntactic level of the language. With the help of various syntactic constructions, the communicative intentions of request and apology are realized in the epistolary discourse of Olga Kobyljanska.

Linguistic analysis of Olga Kobyljanska's epistolary heritage has wide prospects, consisting in the systematization and description of lexical, phonetic, graphic, word-forming, morphological means of writing communication.

Key words: epistolary discourse, epistolary style, syntactic means, communicative intention, Olga Kobyljanska.

Постановка проблеми. Найновіші наукові дослідження українського мово- та літературознавства засвідчують зростання зацікавленості вчених епістолярною спадщиною письменників. Епістолярна спадщина митців слова є важливим мовним матеріалом для науковців, оскільки охоплює відомості різних галузей знань (історії, культурології, філософії, психології, літературознавства, лінгвістики) і розкриває дослідникові подеколи невідомі грані цілісного портрету митців – адресантів і адресатів листів. Щодо мовного аспекту дослідження епістолярної спадщини письменників, то важливим вбачаємо вивчення структури епістолярного тексту на різних рівнях – фонетичному, лексико-семантичному, словотвірному, граматичному, стилістичному – з урахуванням екстралінгвістичних параметрів епістолярного дискурсу (психологічних, комунікативних, когнітивних, прагматичних, соціокультурних чинників).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичних аспектів епістолярного дискурсу стосуються праці К. Ленеця, В. Грещука, С. Шабат-Савки, С. Богдан, Г. Мазохи, Н. Павлика, А. Найруліна. Ґрунтовні дослідження Л. Тарновецької-Ткач стосуються вивчення епістолярних текстів у розрізі історії розвитку мови, а також лексичного обрамлення листовних текстів та їх соціокультурних аспектів. Вивченню мовної особистості письменників крізь призму їхньої епістолярної спадщини присвячені численні наукові дослідження К. Ленець, М. Коцюбинської, С. Богдан, Л. Мірошніченко, А. Агафонові, А. Романченко та ін. Лінгвостилістичні аспекти епістолярних текстів презентовані працями Л. Мацько, К. Ленеця, П. Тимошенка, О. Братаніч, М. Сірого.

Мовні аспекти епістолярію буковинських письменників Ольги Кобилянської та Юрія Федьковича висвітлені у дослідженнях С. Богдан, Л. Тарновецької-Ткач, А. Антофійчук, Н. Булеги, І. Шепетюк-Черкез. Проблемі вербалізації комунікативних інтенцій в епістолярному дискурсі Ольги Кобилянської присвячені окремі публікації С. Шабат-Савки. Особливостей функціонування в епістолярії Ольги Кобилянської діалектних та просторічних елементів стосуються праці О. Сагаровського. Л. Мірошніченко досліджує мовний портрет Ольги Кобилянської крізь призму листування з Лесею Українкою. Питань мовленевого етикету буковинської письменниці стосуються публікації Н. Журавльової та О. Мельничук.

Постановка завдання. Метою нашої розвідки є систематизація й аналіз синтаксичних

засобів оформлення епістолярного дискурсу Ольги Кобилянської. У цьому аспекті доцільним вважаємо аналіз особливостей функціонування в епістолярному дискурсі письменниці реченневих побудов з інверсією, незакінчених речень, парцельованих конструкцій, речень, ускладнених вставними і вставленими конструкціями, риторичних фігур, синтаксичних структур, що ними авторка зреалізовує різні комунікативні інтенції.

Виклад основного матеріалу. Авторська модальність епістолярного дискурсу найвиразніше виявляється на синтаксичному рівні, в якому акумульовано елементи інших мовних рівнів.

Однією з ознак писемного мовлення Ольги Кобилянської є інверсія – «така послідовність обов'язкових елементів висловлення, при якій все висловлення (повна інверсія) або його частина (часткова інверсія) знаходяться перед підрядним, побудованого на принципі розподілу обов'язкових і факультативних елементів висловлення» [1, с. 166]. В аналізованих епістолярних текстах інверсію використано у предикативному центрі епістолярних висловлювань, до прикладу: *Тепер пробуває в Чернівцях пан О. Маковей. Котру з його новел читали Ви? Він в нас один гуморист* [2, с. 446]; *Виростаючи на Буковині переважно між німцями і румунами, не змогла я дотепер вивчитися рідного свого руського язика як слід, і коли що-небудь писала, то чинила се я по-німецьки* [2, с. 259]. Інверсія слугує засобом актуалізації окремих семантичних складників пропозиції, найчастіше предиката.

Структурним елементом епістолярного дискурсу є риторичні фігури, які репрезентують риторичну функцію комунікації, яка «об'єднує в собі частково такі різновиди функцій спілкування, як фатична, перлокутивна чи волюнтатична, стилістична...» [3, с. 60]. Саме така асиметрія форми та змісту характерна для епістолярного дискурсу. «Використання питальних конструкцій для вираження непитальних значень здійснюється на основі нейтралізації питальної семантики, яка переходить на конотаційний рівень. У невласне-питальних реченнях комунікативний намір мовця є асиметричним до питальної форми, адже це не запит про необхідну інформацію, не чітко визначена апеляція до конкретного адресата з метою заповнити прогалини в знаннях, не прагнення автора запиту задовольнити власну когнітивну цікавість, а експресивне ствердження / заперечення, спонукання, емоції чи оцінка, засіб підтримування контакту чи активізації уваги співрозмовника» [4, с. 123].

Більшість використаних риторичних питальних конструкцій в епістолярному спілкуванні письменниці не вимагають відповіді, а лише зосереджують увагу адресата чи виконують роль перепитування з попереднього листа, як-от: **Питаєте, чи не їжджу навіть до Болехова?** [2, с. 327]; *Але Ви вже стратили смисл für das „Hier“ – правда?* [2, с. 333]; **Питаєтесь, чи я Вашу руську мову добре розумію?** [2, с. 474].

Фіксуємо також специфічні риторичні питальні конструкції, до складу яких входить заперечна частка, проте ці структури реалізують семантику ствердження, наприклад: *Мені бодай більше на тім залежить. Вам тожже, **чи не так?*** [2, с. 482]. У зв'язку з цим С. Шабат зазначає: «стверджувальне розповідне значення притаманне тим риторичним питанням, у складі яких функціонує заперечна частка не. Введення негатора у структурну схему питальної конструкції призводить до певної модифікації змісту речення, адже частка не, виражаючи основне модальне значення заперечення, в умовах словесного контексту і залежно від лексико-граматичного складу речення здатна реалізувати й семантику ствердження» [4, с. 124].

Варто зауважити, що для епістолярного дискурсу Ольги Кобилянської характерне вживання питальних конструкцій, особливістю яких є розповідна семантика. В. Ковтун слушно зауважує: «Питальні конструкції утягують іншого у процес міркування про предмет мовлення. Через питання автор встановлює необхідний йому розумовий контакт з адресатом, прагнучи наблизити до нього, узгодити з ним свої думки, оцінки й судження» [5, с. 11]. До прикладу: **Чи я писала Вам, що досі вийшов лише один том повістей Федьковича?** [2, с. 328].

Поширеним засобом вираження авторських інтенцій є **риторичні окличні конструкції**, які Н. Гуйванюк тлумачить як «мовний прийом, який будується за схемою взаємовпливу інтелектуального та емоційного змісту; оклична інтонація та емоційний зміст, який стоїть за нею, сприяють переосмисленню інтелектуального змісту речення, вираженого предметно-логічним змістом його компонентів, так що позитивне ствердження отримує негативний зміст і навпаки» [6, с. 64]. До прикладу: *Але з тим мусите погодитися, що резонатори можуть бути лиш з смерекового дерева – з того, котре я так страшно люблю! ... Мені лиш страшно і тісно на душі, як Ви так довго-довго мовчите!* [2, с. 309]. Ольга Кобилянська нерідко використовує окличний компонент у вставлених конструкціях, які є характерними для мовної манери письменниці: *Референти в тій справі*

зреферували ту річ (без протекції – бо я нікого не просила!) дуже добре, я мусила всі письма свої, німецькі і руські, предложити, а що я до того лиш одна компетентна на цілу Буковину, так певність є, що я одержу її [2, с. 416].

Як зазначалося вище, особливістю індивідуального мовостилю Ольги Кобилянської є вживання в епістолярному текстовому масиві вставних і вставлених конструкцій, які є презентантами таких функцій: «вираження оцінки, ставлення мовця до повідомлюваного; лексико-семантична узагальненість, абстрактність; морфологічна строкатість слів і розмаїття синтаксичної структури складників; вільна позиція в базовому реченні (пре-, інтер-, постпозиція)» [7, с. 291 – 292]. Вставлені й вставні конструкції за своєю лінгвальною природою поліфункціональні, їхнє призначення полягає у підсиленні емоційного тла епістолярної комунікації, виявленні різноманітних інтенцій автора.

Вставні конструкції різноманітні за значенням, з їх допомогою письменниця вносить у зміст епістолярного висловлення значення гіпотетичності, емоційної оцінки, послідовності думок, переповідності, концентрації уваги читача тощо, до прикладу: *Числюся, **однак**, з тим, що Радянська влада...* [2, с. 659]; ***Вправді**, прояви, які суть оброблені в повіст... Обробляючи, **впрочім**, темат...* [2, с. 269]; *Пані Кобринська писала мені уже пару разів, та, на **жаль**, не могла я їй як слід скоро відповісти* [2, с. 261]; *Если се товариство перебере з часом, **можже**, і характер...* [2, с. 268].

Вставлені ж конструкції реалізують насамперед функцію презентації авторської модальності епістолярного дискурсу Ольги Кобилянської. Серед вставлених конструкцій фіксуємо вставлені питальні структури: *Найновіша моя новелка в «Віснику» (Ви його дістаєте?) під титулом „Valse melancholique“ викликала велике здурдвання* [2, с. 328].

Авторську модальність епістолярного дискурсу Ольги Кобилянської яскраво презентовано парцеляцією, за якої «емоційно-експресивне виділення парцельованої частини є тим компонентом, який зумовлює створення авторської суб'єктивно-оцінної модальності...» [6, с. 130]. Самобутнім способом парцеляції в аналізованому матеріалі є парцеляція складнопідрядних речень. За спостереженнями А. Загнітка, «парцельована підрядна частина виокремлює власну інформацію і надає причиновій, цільовій, умовній, допустовій та іншій семантиці ситуативної довершеності. Внаслідок цього посилюються відцентрові тенденції на рівні смислових відношень, що може

означати, цілком природно, їх трансформацію у внутрішньо текстові» [8, с. 255]. В аналізованих текстах ситуативна довершеність втілена у причиновій семантиці: *Я дуже довольна, що вишлете щось Вороному до альманаху. Бо Ви часом дуже дивні* [2, с. 532], *Я би хотіла, щоби Ви не відмовили його просьбі і вислали щось для другого альманаху. Бо, видите, коли дали вже одним, то дайте і другим* [2, с. 532],

Емоційним центром епістолярних висловлень Ольги Кобилянської слугують незакінчені конструкції, що виконують комунікативні функції передачі внутрішнього стану письменниці й повернення уваги епістолярного адресата: *...А те, що написали-сьте, що не обіцяєте приїхати і лиш будете старатися, за се я Вас поважаю – то є, що не обіцяєте забагато. В два місяця хотіла я Вас лише попровадити...* [2, с. 300]; *Саме місяць, як Ви мені не писали... Не знаю, чи буду ще до Вас писати... Я буду з ним розмовляти. Він мені скаже, чому Ви мовчите...* [2, с. 313 – 314].

В епістолярному дискурсі виявляється низка комунікативно-модальних інтенцій адресанта, що «реалізуються за допомогою синтаксем і реченевих еквівалентів» [9, с. 117]. Комунікативна інтенція вербалізує різні наміри автора епістолярного тексту і «служує засобом зв'язку між мовою і мисленням, мовою і свідомістю» [10, с. 326]. Комунікативні наміри прохання, вибачення, подяки та ін. Ольги Кобилянської оформлені різними синтаксичними побудовами, до складу яких входять обов'язкові компоненти епістолярної комунікації, як-от: етикетні формули, звертання, графічне оформлення епістолярної інформації тощо.

Висновки. Письменницький епістолярний дискурс є благодатним матеріалом для обґрунтування антропоцентричної концепції мовних студій, адже у ньому якнайточніше відбито внутрішній світ автора не лише в момент написання листа, а й загалом.

Епістолярні тексти Ольги Кобилянської мають специфічну структуру, в якій чимала роль відведена синтаксичному рівню мови. Серед синтаксичних побудов, що беруть участь в оформленні епістолярної дистантної комунікації і є репрезентантами авторської модальності епістолярних текстів письменниці ми виокремили структури з інверсією, які уможливають актуалізацію окремих компонентів епістолярної пропозиції; риторичні фігури, з допомогою яких в епістолярному дискурсі реалізується, окрім комунікативної, фактична, перлокутивна, волюнтативна функції; речення зі вставними і вставленими компонентами, що є маркерами суб'єктивної модальності й презентантами категорії автора епістолярного дискурсу, а також вносять у зміст епістолярного висловлення додаткові відтінки; парцеляцію, за допомогою якої підсилюються, увиразнюються різноманітні смисли; незакінчені речення, тощо. За допомогою різних синтаксичних конструкцій в епістолярному дискурсі Ольги Кобилянської зреалізовані комунікативні інтенції прохання, вибачення, подяки, інформування та ін.

Лінгвістичний аналіз епістолярної спадщини Ольги Кобилянської має широкі перспективи, що полягають в систематизації й описі лексичних, фонетичних, графічних, словотвірних, морфологічних засобів оформлення листовної комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Образцова Е. М. Линейная организация высказывания как мажъязыковая уневирсалия (на материале английского, русского и украинского языков). Одесса: Феникс, 2010, 395 с.
2. Кобилянська Ольга. Твори у 5 томах. Том 5. К.: Державне видавництво художньої літератури, 1962–1963. 767 с.
3. Гуйванюк Н. В., Пацаранюк Ю. М. Синтаксичні способи реалізації іронічного значення в українських фольклорних жанрах. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Львів, 2004. Вип. 34. Ч. I. С. 24–31.
4. Шабат С. Т. Структурно-семантичні моделі риторичних питань. *Наукові записки. Сер. Мовознавство*. Тернопіль: ТДПУ, 2001. Вип. 5. С. 122–129.
5. Ковтун К. В. Мовні засоби та риторичні прийоми діалогізації сучасного публіцистичного монологу: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02. «Російська мова». Таврійський нац. у-тет ім. В. І. Вернадського, Сімферополь, 2009. 22 с.
6. Гуйванюк Н. В. Способи реалізації іронії у структурі речення. Чернівці: ЧНУ, 2009. 167 с.
7. Беляев Ю. И. Синтаксис современного русского литературного языка: Учебное пособие. Херсон: Айлант, 2001. 494 с.
8. Загнітко А. П. Українські синтаксичні інновації: структурні і функціональні різновиди. *Мовознавство: зб. наук. статей Матер. V конгресу Міжнар. асоціації українців*. Чернівці: Рута, 2003. С. 250–256.
9. Шабат-Савка С. Т. Комунікативна інтенція як міжривнева лінгвістична категорія. *Мовознавчий вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького: збірник наукових праць*. Вип. 21. Черкаси, 2016. С. 114–120.
10. Шабат-Савка С. Т. Вербалізація я-інтенцій в епістолярній комунікації. *Класичні мови у контексті антропоцентричних підходів у мовознавчій науці*. Вип. 9, 2016. С. 326–334.

**АКТУАЛІЗАЦІЯ СЛОВА-ОБРАЗУ «ЗЕМЛЯ»
У НОВЕЛІСТИЦІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА**

**ACTUALIZATION OF THE WORD-IMAGE "EARTH"
IN VASYL STEFANYK'S SHORT STORIES**

Бабій І.О.,

orcid.org/0000-0001-9997-2392

кандидатка філологічних наук, доцентка,

доцентка кафедри української мови

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

У статті «Актуалізація слова-образу ЗЕМЛЯ у новелістиці Василя Стефаника» визначаємо текстотвірні та образотвірні особливості реалізації слова-образу ЗЕМЛЯ в окремих новелах Василя Стефаника, зокрема у збірці «Земля», де цей образ, на нашу думку, є ключовим. Смыслове навантаження аналізованого слова-образу значно розширюється і поглиблюється саме завдяки різновекторному розгортанню тексту та наявності в ньому кореферентів, які доповнюють словникові значення номінації ЗЕМЛЯ контекстуальними, символічними та тропеічно-образними конотаціями.

Слово-полісемант ЗЕМЛЯ в авторській інтерпретації отримує додаткові смисли завдяки контексту і включенню його в різноманітні тропеічні структури (метафори, порівняння, епітетні конструкції, риторичні звертання тощо). Зазначимо, що проаналізовані художні засоби значно розширюють смыслове навантаження ключового слова, є маркером індивідуального стилю автора, його мовної картини світу, а також мовної картини світу його персонажів – покутських селян.

Вважаємо, що розгортання асоціативно-образного поля слова-образу ЗЕМЛЯ в аналізованих новелах реалізується у двох основних смыслових векторах, але не обмежується ними. Перший: земля як верхній шар земної кори, суша, ґрунт; другий: земля як планета, місце життя і діяльності людей, країна, край, держава, Україна. Підкреслимо, що важливим смысловим пластом слова-образу ЗЕМЛЯ є патріотичне розуміння своєї землі не тільки як рідного села чи рідної місцевості, а як цілої України.

Також відповідно до народних уявлень цілком логічно одним з основних авторських трактувань є розуміння землі не просто як родючого шару ґрунту, а як живого організму, істоти.

Отримані результати проведеного дослідження засвідчують, що у мовній картині світу Василя Стефаника слово-образ ЗЕМЛЯ набуває багатьох додаткових смислів, зумовлених як різноаспектністю тематики новел досліджуваної збірки «Земля», так і насамперед основними характеристиками стильової домінанти автора.

Ключові слова: кореференти, синоніми, слово-образ, текст, текстовий сегмент, художній текст, художні засоби, текстотвірність, номінація.

The article «Actualization of the word-image EARTH in Vasyl Stefanyk's short stories» deals with the text-forming and pictorial features of the word-image EARTH realization in different short stories by Vasyl Stefanyk, in particular in the collection of short stories «The Earth», where this image is the main image. The semantic load of the analyzed word-image is significantly expanded and deepened due to the multi-vector unfolding of the text and the presence of co-referents in it, which complement the dictionary meaning of the EARTH nomination with contextual, symbolic and tropical connotations.

The polysemant word EARTH in the author's interpretation acquires additional meanings due to the context and its inclusion in various tropical structures (metaphors, comparisons, epithet constructions, rhetorical appeals, etc.). It should be mentioned that the analyzed artistic means significantly expand the semantic load of the keyword, are the marker of the author's individual style, his linguistic picture of the world, as well as the linguistic picture of the world of his characters – Pokut peasants.

We believe that the development of the associative-image field of the word-image EARTH in the analyzed short stories is realized in two main semantic vectors, but is not limited by them. The first semantic vector: land as the upper layer of the earth's crust, land, soil; the second semantic vector: earth as a planet, place of life and people activity, country, land, state, Ukraine. We emphasize that an important semantic layer of the word-image EARTH is a patriotic understanding of own land not only as a native village or native area, but as a whole of Ukraine.

Also, according to folk beliefs, quite logically one of the main author's interpretations is the understanding of the earth not just as a fertile layer of soil, but as a living organism, a creature.

The results of the study show that in the Vasyl Stefanyk's linguistic picture of the world, the word-image EARTH acquires many additional meanings due to the diversity of themes of short stories of the studied short stories collection «The Earth» and primarily the main characteristics of the author's stylistic dominance.

Key words: co-referents, synonyms, word-image, text, text segment, artistic text, artistic means, text creation, nomination.

Постановка проблеми. 14 травня 2021 року світ відзначав 150-річчя від дня народження, за словами Івана Франка [1, с. 3], «правдивого артиста» й «абсолютного пана форми» – Василя Стефаника. Творчість цього одного з найкращих українських новелістів висвітлювалася неодноразово у студіях багатьох суміжних чи й різногалузевих наукових площин, однак все ще надає матеріал для нових і нових досліджень та інтерпретацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчий доробок Василя Стефаника неодноразово був у центрі уваги дослідників-представників багатьох галузей і напрямків науки, причому як «континентальних» українців, так і діаспорян (до останніх належать, зокрема, Т. Кобзей, І. Костецький, Л. Луців, Л. Рудницький, М. Стех, Д. Струк, О. Черненко та ін.).

Серед найдавніших дослідників назвемо такі прізвища, як О. Грицай, М. Козоріс, В. Коряк, С. Крижанівський, Б. Лепкий, І. Миронець, Леся Українка, І. Франко, С. Шаховський тощо.

Найпомітнішими і найвідомішими працями відповідної тематики є книга Ф. Погребенника «Василь Стефаник в критиці і спогадах» [2], посібник для вчителя «Василь Стефаник. Життя і творчість» О. Гнідан [3], колективна монографія «Василь Стефаник – художник слова» [4], монографія Р. Піхманця «Іван Франко і Василь Стефаник: Взаємини на тлі доби» [5], матеріали Міжнародного наукового конгресу «Василь Стефаник і світова культура», присвяченого 150-річчю з дня народження письменника (Івано-Франківськ, 2021), монографія Ольги Слоньовської «Василь Стефаник: маестро української новели» [6] та багато інших.

Також окремими цікавими жанрами стефанікознавчих студій є художня біографія В. Косташука «Володар дум селянських» [7], «Дорога. Літературний портрет В. Стефаника» Я. Гояна [8], біографічний роман С. Процюка «Троянда ритуального болю» [9], біографічне есе Р. Горака «Кров на чорній ріллі» [10], художньо-есеїстичне видання Р. Горака у 3 книгах «Василь Стефаник» [11] тощо.

На окрему увагу заслуговує комп'ютерна гра-вікторина «Шлях Василя Стефаника», яку розробили до 150-річчя від дня народження письменника викладачі Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ), зокрема філологи (Г. Волошук, О. Русакова, О. Солецький) і програмісти (В. Ровінський), за допомогою коломийського художника В. Дудіна.

Науково-теоретичними засадами різноаспектних досліджень творчості В. Стефаника є також дисертаційні, есейні чи інші напрацювання у сфері літературознавства загалом (С. М. Баран, Р. Б. Голод, М. Грицюта, О. С. Деркачова, М. Жулинський, О. В. Казанова, Н. В. Мафтин, С. Й. Микущ, А. С. Островська, Р. В. Піхманець, Ф. П. Погребенник, С. В. Процюк, С. Г. Пушик, О. В. Слоньовська, С. І. Хороб та ін.), мовознавства (І. М. Бабій, М. І. Голянич, Т. О. Свтушина, І. Букса, Ю. О. Калимон, М. П. Лесюк), перекладознавства (М. С. Середич), порівняльного літературознавства (Н. М. Ботнаренко, С. М. Ямборко, Н. Я. Яцків), літературного джерелознавства і текстології (В. В. Єрмак), методики викладання (О. Гнідан, Д. Єсипенко, Л. Ликова, Л. Лукова, І. М. Проценко), педагогіки (Л. Круль), історії (І. Я. Соляр, І. Монолатій), економіки (С. Копчак), кіно- і театральної режисури (О. Бельський, В. Вітер, Р. Держипільський, Л. Осика, О. Санін) та ін.

Тритомник у чотирьох книгах «Зібрання творів» [12], упорядкований науковцями Прикарпатського національного університету (Івано-Франківськ), містить твори письменника, у тому числі і прижиттєві видання, його листи та виступи, публіцистику, переклади текстів багатьма іноземними мовами.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, незважаючи на таку значну кількість як власне наукових, так і науково-популярних чи дидактичних публікацій, присвячених творчості В. Стефаника, титанічність його праць дає можливість розкривати все нові й нові, досі не з'ясовані, аспекти, у чому вбачаємо актуальність і нашого дослідження. Для опрацювання було обрано збірку «Земля» – п'яту збірку творів автора, яка вийшла в 1926 р. Саме в ній Стефаник якнайкраще описує важливість землі-годувальниці, земля-ойкумени (О. Слоньовська), розкриває як трагічну і складну долю галицьких селян під час війни, так і пробудження української національної свідомості та наступну поразку визвольних змагань. Тобто вже сама різноаспектність тематики новел, які складають цю збірку («Вона – земля», «Марія», «Діточка пригода», «Пістунка», «Сини», «Воєнні шкоди», «Morituri» і «Дід Гриць») засвідчує таку ж різноаспектність авторської кваліфікації ключового референта цих текстів – слова-образу ЗЕМЛЯ.

Постановка завдання. З огляду на все зазначене вище, метою статті є всебічний аналіз слова-образу ЗЕМЛЯ у новелах Василя Стефаника з однойменної збірки (у тексті вказуватимемо тільки сторінку з видання «Камінний хрест» [1]).

Виклад основного матеріалу дослідження.

Розглянемо, як автор актуалізує значення аналізованого слова, використовуючи його як основні словникові, так і додаткові, однак не менш релевантні семи.

Академічний тлумачний словник української мови у 20 томах подає таке тлумачення лексеми ЗЕМЛЯ:

«ЗЕМЛЯ́, і, ж. 1. тільки одн. (з великої літери).

Третя від Сонця велика планета Сонячної системи, яка обертається навколо своєї осі й навколо Сонця. // Місце життя і діяльності людей.

2. тільки одн. Верхній шар земної кори. // Земляна поверхня, площина, по якій ходять.

3. тільки одн. Речовина темно-бурого кольору, що входить до складу земної кори.

4. тільки одн. Суша (на відміну від водяного простору).

5. Грунт, який обробляють і використовують для вирощування рослин.

6. Країна, край, держава.

7. У Німеччині, Австрії – основна адміністративно-територіальна одиниця» [13].

Безумовно, в авторській інтерпретації аналізованого слова присутні майже всі словникові значення, за винятком останнього, яке є термінологічним і, як бачимо, стосується адміністративно-територіального устрою Австрії та Німеччини. Однак аналіз засвідчує, що навіть така велика кількість лексикографічно зафіксованих значень збагачується, розширюється і метафоризується завдяки контексту, набуваючи додаткових конотацій і смислів. На нашу думку, розгортання асоціативно-образного поля слова-образу ЗЕМЛЯ в аналізованих новелах реалізується у двох смислових векторах. Перший – навколо 2, 3, 4, 5 словникових значень слова ЗЕМЛЯ. Другий – навколо 1 і 6 значень, але не обмежуючись ними. Розглянемо детальніше.

Перший вектор. Звичайно, в Стефаниковому розумінні ЗЕМЛІ присутні насамперед найпоширеніші значення цього слова, коли мається на увазі земляна поверхня, площина, по якій ходять, чи речовина темно-бурого кольору, що входить до складу земної кори, або протиставлення земля / вода: «І він кинув **грудкою землі** в жайворонка, та жайворонок ще краще почав співати над його головою і не хотів летіти до Бога» [с. 165]; «Він зварив кулешу, убрав білу сорочку, повечеряв і затих. Потім прикляк до **землі** і молився...» [с. 167]; «Всі скакали в ріку, що несла на собі багряну заграву і подобала на мстивий меч, який простягся здовж **землі**» [с. 155].

Однак одне з основних значень, які має на увазі Стефаник, коли пише про землю, це словникове значення 5 (грунт, який обробляють і використовують для вирощування рослин). У таких випадках автор використовує ще й кореферентні синоніми ПОЛЕ, НИВА, РІЛЛЯ, СТЕРНЯ, які актуалізують додаткові семи і мікрообрази аналізованого слова-образу: ця земля – оброблена, це не просто грунт, це поле, готове до засівання, чи, навпаки, з якого щойно зняли урожай. Наприклад: «Старий Максим волочив яру пшеницю кіньми добрими, молодими. Борони літали по **землі**, як пера. Максим кинув капелюх на **ріллю**, сорочка розіпнялася і впала аж на плечі. Хмара куряви з-під борін засипала його сивий чупер на голові і на грудях. Він галасував, лютився, а люди з **сусідніх нив** говорили до себе...» [с. 163]. «Вони такі тихонькі на міській ринку, як риба, розкидана по дорозі; гинуть тікати в **зелене поле**» [с. 175]. «Лишаю **букачу поля**, на кого вже ви тепер скажете, аби, як будуть згортати кістки наших стрільців у купи, то аби і за мене хто там згорнув кілька лопат» [с. 177]. «Діду, – кажуть, – ми вам печи будемо, прати будемо, запишіть нам **поля**» [с. 165].

Оригінальне порівняння (новела «Вона – земля») «А то в мене **ниви, як віці добре годівані, чорні та кучеряві**» [с. 152] засвідчує любов селянина до землі, нерозривний зв'язок із нею як з матір'ю-годувальницею, але разом із тим і підкреслює майстерність Стефаніка як письменника, адже він вкладає у уста свого персонажа цілком органічне для мовної картини світу покутського селянина порівняння чорної зораної землі з чорними кучерявими вівцями.

Яскраві описи, на які натрапляємо в монологах персонажів новел, засвідчують, що земля – це фактично життєва необхідність для селянина, засіб виживання, можливість для роботи і капіталовкладення; посаг: «– Наше діло з **землею**; пустиш її, то пропадеши, тримаєши її, вона всю силу з тебе вігортає, вічерпує долонями твою душу; ти припадаєши до неї, горбиши, вона з тебе жили вісотує, а за то у тебе отари, та стада, та стоги. І вона за твою силу дає тобі повну хату дітей і внуків, що регочуться, як срібні дзвінки, і червоніють, як калина...» [с. 152]. Або: «А борони притихали, **земля** подавалася, розсипувалася, Максимові ноги чули під собою м'якість, тут м'якість, яка дуже рідко гостить у душі мужика; **земля** дає йому ту м'якість, і зате він її так любить» [с. 164].

Також в умовах постійної роботи на землі, залежності життя від неї, від її урожайності, а також цілком відповідно до народних уявлень

[14, с. 243] логічним є сприйняття землі не просто як родючого шару ґрунту, а як живого організму, істоти. Це, як бачимо і з прикладів вище, передано за допомогою включення аналізованого слова в різноманітні тропеїчні структури: риторичні звертання («*А ти, **небого ниво**, малий спасибіг будеш мати з цієї старої крові, бо стара кров, як старий гній, ніц не родить...*» [с. 164]), доповнення персоніфікованими епітетами («*Сиві стерні передавали в її душу свій шепіт, шелестіли до вуха*» [с. 155]), метафори («*Дороги дудніли й скрипіли, їх мова була страшна і той зойк, що родився зі скаженої лютості, як жерло себе залізо і камінь. Здавалося, що земля скаржиться на ті свої рани*» [с. 155]).

Неперсоніфікованим, однак цікавим для аналізу є і порівняння, яке виділяємо в новелі «Сини»: «*Голосно зарідав, **приляг до землі і нею, як хустиною, обтирає слъози і почорнів...***» [с. 166]. Тут дієслово *приляг* і порівняння *як хустиною* на перший план виносять такі контекстуальні «якості» землі, як *м'якість, ніжність, здатність прихистити і втішити*: на неї можна прилягти, як на постіль, і нею можна втерти слъози, як м'якою хустиною.

Другий вектор. Ще одним великим пластом значень є розуміння землі як цілого світу (так, як це уявляють собі персонажі). Це розуміння конкретизується і розростається у тому числі і через декілька, інколи навіть енантіосемічних, смислових протиставлень:

- *ця земля цей світ, цей «мир»*) ↔ *інший світ, тобто потойбіччя;*
- *своя земля* (тут спостерігаємо градаційне розгалуження *поле, маєток, село, батьківщина, Україна*) ↔ *чужа земля.*

Простежимо детальніше на основі цитат із новел Василя Стефаника.

Перше протиставлення: *земля (цей світ, світ свій (Божий), мир веселий, мир хрещений)* ↔ *земля (інший світ (бути закопаним у землю)).*

Нерозривність зв'язку людини і землі в аналізованих текстах автор підкреслює сумною, однак цілком закономірною згадкою про землю як могилу, останній прихисток людини: «*– Ми росли, діти наші множилися, всі одного духа, та війна багато їх поклала в **сиру землю**, а всі, що лишилися, яких ми вігодували і що їх Франко навчив, зробили одну коменду українську, а коменда, каже, має бути Україна*» [с. 176]; «*– Бодай дівки ніколи на світ не родилися; як суки, валяються; одні закопані в **землю**, а другі по шинках з козаками. І нащо воно родиться на **світ Божий?**» [с. 153]. «*Поле за кілька днів **зродило багато, багато хрестів...**» [с. 156].**

Таке трактування збагачує тропеїчний арсенал із художнім образом ЗЕМЛЯ епітетом *сира* (тобто *незатишна, холодна*), антитезою *земля* ↔ *світ божий (померти і бути закопаним у землю* ↔ *народитися на цей світ, світ божий)*, а також метафорою, яка звучить особливо моторошно, бо переносить «ознаки» мирного поля (здатність давати багатий врожай) на поле після битви, яке стає цвинтарем і «родить» «багато, багато хрестів». Зазначимо: якщо згадки про землю як останній прихисток людини, що вже пройшла свій життєвий шлях, сприймаються до певної міри як норма, бо це звичний обряд християнського поховання, то війна, битва для землі – це щось страшне і ненормальне, бо тоді «*гармати виважували землю з її предвічної постелі*», здавалося, що «*...земля скаржиться на свої рани*» [с. 156].

Серед мікрообразів, які формують макрообраз ЗЕМЛЯ, виділяємо кореферентні номінації *світ Божий, світ свій* (у звертанні до Бога, тобто теж *Божий*), *мир (світ) веселий, цей світ, вся земля, мир хрещений*, які підкреслюють закономірну християнськість картини світу персонажів: «*Господи, ти звеселив **світ свій** цими звіздами, а нас, бідних мужиків, звеселив ти Франком. Будеш мати молитву мою за него щодня*» [с. 176]; «*– Ти, пташку, ти ніц а ніц не розумієш. Як мій малий Іван вганяв за тобою, аби тебе ймити; як шукав твого гнізда по межах та грав на сопівці, то ти тогди, пташко, розумно робила, що-с співала, так треба було робити. Твій спів і Іванова сопівка ішли низом, а поверх вас сонце, і всі ви сипали божий глас і надо мнов, і над блискучими плугами, і над всім **миром веселим**. А крізь сонце Бог, як крізь золоте сито, обсипав нас янестев, і **вся земля**, і всі люди відблискували золотом. Так то сонце розчінило весну на **землі**, як у великім кориті...*» [с. 165]; «*І від тяжкої руки господа милосердного я пробував кров свою, діти мої, забрати в **мир хрещений***» [с. 151].

Друге протиставлення: *своя земля (рідний край)* ↔ *чужа земля (чужий край)*: «*– Відпочиваю по дорозі, як дуб, міцно закорінований у **землі**, а галузе під небесами, в школі. Тепер я віджив і ще-м дужий, походжу ще по **свої дорозі**, бо маю доброї, ласкавої душі в собі повну пазуху*» [с. 175] ↔ «*...А другий раз – москаль іде і сонце залягає. І Хина, і Сибір, та дикий нарід з **цілого світа**; старих ріжуть, молоді жінки гвавтують та цицьки відрубують, а малі діти ведуть у колю та розкидають по **пустих землях** у **далекім царстві...**» [с. 151].*

У новелі «Вона – земля» запитання газди Семена до гостей («*– Не моє діло питати, але*

чого ви кованими возами та вороними кіньми та з дітьми молодими **землю свою** покинули?» [с. 150]) сформульоване так, що передбачає полісемічне трактування слова ЗЕМЛЯ, бо може бути дешифроване і як *землю свою* – тобто *свій маєток, свої поля, ґрунти*, і як *землю свою* – тобто *Батьківщину свою, рідне село, Буковину*. Одна із ключових ідей новели (і своєрідна реакція на попереднє запитання, висновок бесіди обох газд) передана метафорично: «– *Старий птах найгнізда старого не покидає, бо нове збудувати вже не годен. Бо літше, аби єго голова у старім гнізді застигла, як у яру при чужій дорозі*» [с. 151].

Зазначимо, що у цій тропеїчній конструкції епітет *старий* аж ніяк не трактується як *поганий*, оскільки контекст уможливорює однозначне дешифрування авторських інтенцій: *старе гніздо* – це той маєток, обійстя, які господар будував і розбудовував упродовж життя, успадкувавши, можливо, щось і від своїх предків, де народилися його діти і внуки, де будуть *наші кості зогнивали*» [с. 152], де завжди Бог благословляє: «*Як увідете у чужий язик, у великі студені мури, то доля розфурєє вас по каміню, і лиш снитиси вам буде **наша красна земля**, а руки закостенілі будуть з непам'єті сіяти на сміх панам, що спацірують, яру пшеницю по каміню. Бог не прийме вас до себе з того каміння, але віде перед свої ворота, як вас уб'ють на **ваших землях**. Вертайтиси на **свою мнєконьку землю**, а там буде вас Бог благословити і на шибеніці...*» [с. 151].

Антитеза *своя земля* – *чужа земля* у різних контекстах увиразнюється також фактично антонімічними епітетними означеннями-конкретизаторами (*своя, наша, красна, мнєконька* ↔ *пуста, чужа, далека*) і кореферентними номінаціями (*старе гніздо, наші землі, своя дорога (земля), своє подвір'я* ↔ *каміння, пуста земля, далеке царство, чужа дорога, весь світ*).

Натрапляємо в новелі «Сини» і на начебто позитивне розуміння персонажем «чужих земель» («– *Йди ж собі, пташко, в ті краї, де ще колачів не забрали, а дітей не порізали*» [с. 165]), але тільки тому, що на *своїх землях* – багато ворогів, з якими воювали і його сини, батько навіть не знає, де їхні могили. І мати хлопців, а його дружина, померла від тієї розпуки, коли зрозуміла, що синів більше не побачить. Однак і така дескрипція (конструкція описового характеру), як розуміємо з контексту, є винятком, своєрідним криком душі осиротілого батька, який тяжко тужить, але навіть не

просить у Бога повернути синів: «*А я тобі не кажу: воскреси їх, я тобі кажу: покажи гроби, най я ляжу коло них*» [с. 166]. Батько згадує, як він говорив зі старшим, коли той збирався воювати за Україну: «*Сину, – кажу, – та є ще в мене менший від тебе, Іван, бери і єго на це діло; він дужий, най вас обох закопаю у **цу нашу землю**, аби воріг з цього коріння її не віторгав у свій бік*» [с. 167].

Ще одним значним смисловим пластом слова-образу ЗЕМЛЯ є патріотичне розуміння *своєї землі* не просто як рідного села чи рідної місцевості, а як цілої України, тієї України, за яку йдуть гинути найкращі її сини: «– *Послідний раз прийшов Андрій: він був у мене вчений. «Тату, – каже, – тепер ідемо воювати за **Україну**». – «За яку **Україну**?» А він підоймив шаблев груди землі та й каже: «**Оце Україна**, а тут, – і справив шаблев у груди, – отут її кров; **землю нашу** ідем від ворога відбирати...*» [с. 166]. «*Близкотять ріки по **всій нашій землі** і падають з громом у море, а нарід зривається на ноги. Напереді її сини, і вона з ними йде на **тую Україну**, бо вона, **тая Україна**, плаче й голосить за своїми дітьми; хоче, щоби були всі вкупі*» [с. 159]. «*Чує кожне їх слово, коли-небудь сказане, і кожну розмову за **Україну**. **Всі невиразні і таємні назви** випрядуються з волосся звїзд і, як пребогате намисто, обіймають її шию*» [с. 158].

Якбачимо, поняттєвий, базовий смисланалізованого слова-образу увиразнюється метафоризацією і переплетенням різних значень цього полісеманта, коли автор наче зводить у єдине ціле усі попередні трактування і контекстуальні розуміння досліджуваної лексеми, підкреслюючи, що ЗЕМЛЯ – це одночасно і кожна грудочка ґрунту у нас під ногами, і вся Україна з усіма її «невиразними і таємними назвами», а кров'ю її є кров кожного з нас.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отримані результати проведеного дослідження засвідчують, що у мовній картині світу Василя Стефаника слово-образ ЗЕМЛЯ набуває багатьох додаткових смислів, зумовлених як різноаспектністю тематики новел досліджуваної збірки «Земля», так і насамперед основними характеристиками стильової домінанти автора.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в детальнішому аналізі ключових слів-образів у художній творчості зазначеного автора з метою формування цілісної картини світу Василя Стефаника загалом і його мовної картини світу – зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Стефаник В. Камінний хрест / упорядкування текстів, передмова І.М. Андруссяка. Київ : Школа, 2007. 272 с.
2. Василь Стефаник у критиці та спогадах : статті, висловлювання, мемуари / упоряд., вступ. стаття та прим. Ф. Погребенника. Київ : Дніпро, 1970. 482 с.
3. Гнідан О.Д. Василь Стефаник : Життя і творчість : посібник для вчителя. Київ: Радянська школа, 1991. 222 с. URL: <https://cutt.ly/mJ7ePZf> (дата звернення: 20.06.2022).
4. Василь Стефаник – художник слова / редкол.: В.В. Грещук, В.І. Кононенко, С.І. Хороб. Івано-Франківськ : Плай, 1996. 272 с. URL: <https://cutt.ly/HJ7egPp> (дата звернення: 21.06.2022).
5. Піхманець Р. Іван Франко і Василь Стефаник : взаємини на тлі доби : монографія / НАН України, Інститут українознавства при Прикарпатському національному університеті ім. Василя Стефаника, Львівське відділення Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка; наук. ред. М.З. Легкий. Львів, 2009. 262 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1364377/> (дата звернення: 20.06.2022).
6. Слоновьовська О.В. Василь Стефаник : маестро української новели : монографія. Івано-Франківськ : Місто-НВ, 2021. 280 с.
7. Костащук В.А. Володар дум селянських : 2-е вид., доп. Ужгород : Карпати, 1968. 190 с.
8. Гоян Я. Дорога : літературний портрет Василя Стефаника : 2-е вид. Київ : Веселка, 2005. 72 с.
9. Процюк С. Троянда ритуального болю. Роман про Василя Стефаника. Київ : Академія, 2010. 184 с.
10. Горак Р. Кров на чорній ріллі : есе-біографія Василя Стефаника. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 608 с.
11. Горак Р. Василь Стефаник : художньо-есеїстичне видання : у 3-х кн. Львів : Априорі, 2015.
12. Стефаник В. Зібрання творів : у 3 т. у 4-х кн. / редкол. : С. Хороб (голова), Є. Баран, Р. Голод та ін. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2020.
13. Словник української мови : у 20 т. / Київ : Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2010-2021. URL: <https://cutt.ly/jKwwAU4> (дата звернення: 20.06.2022).
14. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. С. 243-245. URL: <http://surl.li/berdv> (дата звернення: 20.06.2022).

УДК 811.161.2'37:23

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.3>

**АСОЦІАТИВНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ ВІЙНА
У СВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ**

**ASSOCIATIVE FIELD OF THE CONCEPT OF WAR
IN THE PERSPECTIVE OF UKRAINIAN YOUTH**

Близнюк К.Р.,

orcid.org/0000-0001-8394-3079

кандидат філологічних наук,

*старший викладач кафедри загального і слов'янського мовознавства
Національного університету «Києво-Могилянська академія»*

Скідченко Р.О.,

orcid.org/0000-0001-8394-3079

студент II курсу факультету гуманітарних наук

Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Концепт ВІЙНА супроводжує людство увесь період його існування, проте слова на позначення війни в індоєвропейських мовах первісно мали зв'язок із мисливством, а не міжлюдськими конфліктами. У сучасній українській мові слово «війна» тлумачать як боротьбу між державами чи суспільними класами або як суперечку, ворожнечу з ким-небудь. Дослідження концепту ВІЙНА на матеріалі текстів художньої літератури, фольклору та психолінгвістичних експериментів засвідчують домінування емоційних складників у його структурі. Метою пропонованого дослідження є аналіз асоціативного поля концепту ВІЙНА, що сформувалося у свідомості української молоді з початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації. Для досягнення поставленої мети у квітні 2022 р. було проведено вільний асоціативний експеримент серед представників української молоді віком від 15 до 30 років. 1009 анкет було відібрано для аналізу. Респонденти назвали 1522 асоціації на стимул «війна», найчастотнішими з яких є *смерть*,

біль, страх, кров, жах. У структурі асоціативного поля чітко простежуються ядро, приядерна зона, напівпериферія і периферія. На рівні ядра та приядерної зони помітне домінування емоційного над візуальним у свідомості молодих українців, що стали безпосередніми учасниками чи жертвами війни, а не сторонніми спостерігачами. Всього 5% реакцій у полі мають позитивну конотацію, загалом асоціативне поле концепту ВІЙНА є негативно конотованим. У дослідженні заперечено кваліфікацію реакцій-атрибутів війни як нейтральних. Наголошено, що в контексті війни вони є символами смерті й руйнувань, тому набувають негативних конотацій, що підтверджують асоціативні ланцюжки, названі респондентами. У структурі асоціативного поля найчастотнішими є реакції, що характеризують фізичний, психологічний та моральний стани людини. Також високочастотними є позначення воєнних реалій: побуту цивільного населення, життя військових, атрибутів війни та воєнних дій. Важливе місце у структурі асоціативного поля посідають власні назви та числові асоціації, пов'язані з важливими для українців місцями, постатями, датами. Викривальну та засуджувальну функцію виконує обсценна лексика. Низькочастотними в асоціативному полі є вербально складені асоціації, що увиразнюють та якісно доповнюють словесний образ війни у свідомості молодих українців.

Ключові слова: концепт, асоціація, асоціативне поле, вільний асоціативний експеримент, мовна картина світу.

The concept of WAR accompanies humanity throughout its existence, but the words for war in Indo-European languages originally had to do with hunting, not interpersonal conflicts. In the modern Ukrainian language, the word "war" is interpreted as a struggle between states or social classes or as a dispute, enmity with someone. Studies of the concept of WAR based on the materials of fiction, folklore, and psycholinguistic experiments show the dominance of emotional components in its structure. The purpose of the proposed study is to analyze the associative field of the concept of WAR, which was formed in the minds of Ukrainian youth with the beginning of a full-scale invasion of the Russian Federation. To achieve this goal in April 2022, a free associative experiment was conducted among representatives of Ukrainian youth aged 15 to 30 years. 1009 questionnaires were selected for analysis. Respondents named 1,522 associations for the "war" stimulus, the most common of which are *death, pain, fear, blood, and horror*. In the structure of the associative field, the core, the semicore, the semiperiphery, and the periphery are clearly traced. At the level of the core and the semicore, the dominance of the emotional over the visual is traced in the minds of young Ukrainians who have become direct participants or victims of the war, rather than outside observers. Only 5% of reactions in the field have a positive connotation, in general, the associative field of the concept of WAR is negatively connoted. The study denies the qualification of reactions-attributes of war as neutral. It is emphasized that in the context of war they become symbols of death and destruction, so they acquire negative connotations, which confirm the associative chains named by the respondents. In the structure of the associative field, the most frequent are the reactions that characterize the physical, psychological, and moral state of man. Signs of military realities are also high in frequency: the life of the civilian population, the lives of the military, the attributes of war and hostilities. A prominent place in the structure of the associative field is occupied by proper names and numerical associations connected with important places, figures, and dates for Ukrainians. Cursing performs an accusatory and condemnatory function. Verbally composed associations have a low frequency in the field, they qualitatively complement the verbal image of war in the minds of young Ukrainians.

Key words: concept, association, associative field, free associative experiment, linguistic picture of the world.

Війна як суспільне явище супроводжує людство від найдавніших часів його існування, проте спільнокореневі з відповідним словом лексеми в індоєвропейських мовах первісно мали зв'язок не так із зіткненням людей, як із полюванням. «Етимологічний словник української мови» фіксує приклади з багатьох мов світу, де пов'язані з цим поняттям слова означають бажати, бігати, ганяти, переслідувати, скакати, мчати і полювати, а саму одиницю «війна» виводить із праіндоєвропейських коренів **ueia-*, **uei-* зі значенням «прагнути, домагатися, гнатися» [1, с. 431]. Водночас для сучасних носіїв української мови знайомими й традиційними будуть значення слова «війна», окреслені у тлумачних словниках (11-томний і 20-томний «Словники української мови» містять ідентичні дефініції): «1. Організована збройна боротьба між державами, суспільними класами тощо. 2. перен. Стан ворожнечі між ким-небудь; суперечка, сварка з кимсь; боротьба» [2, с. 669; 3]. У межах базової семантики такого визначення війни цілком достатньо, проте незаперечним є той факт, що війна – це явище, пов'язане з багатьма подіями, їхніми умовами, наслідками, учас-

никами, чії стани та почуття відобразатимуться у мовній картині світу набагато більшою кількістю одиниць, ніж зафіксовано у словниках, тому дослідження концепту ВІЙНА у різних його мовних виявах є надзвичайно цікавим для дослідників.

Найчастіше українські мовознавці вивчають концепт ВІЙНА на матеріалі художньої літератури. С. Богдан ідентифікує зв'язки цього концепту в епістолярії Лесі Українки з концептами БИТВА, ВОРОГ, ВІЙСЬКО і протилежним за значенням та оцінкою – МИР [4]. Н. Бойко досліджує специфіку лексико-семантичного поля концепту ВІЙНА у кіноповісті О. Довженка «Україна в огні» й доходить висновку, що «до структури концепту ВІЙНА входить певна кількість інших повноцінних концептів...» [5, с. 121], і називає серед них такі: ЗБРОЯ, БИТВА, СМЕРТЬ, КРОВОПРОЛИТТЯ, ВТРАТА, СЛЪОЗИ, СТРАЖДАННЯ. ВОРОГ, СТРАХ, РОЗЛУКА, ВІРА, ПЕРЕМОГА, АРМІЯ, БІЛЬ, КРОВ та ін. Н. Бондар простежує зв'язок війни з концептами-архетипами ВОДА і ВОГОНЬ у творчості братів Тютюнників [6]. В. Верьовкін, аналізуючи український пісенний фольклор, пов'язує концепт ВІЙНА із концептами ВОРОГ,

ЧУЖИЙ, ДОБЛЕСТЬ, ЛИЦАРСТВО, ПОЛОН/НЕВОЛЯ, ПОРАЗКА, РАНА, ГАНЬБА, СМЕРТЬ [7]. Особливості репрезентації концепту ВІЙНА у текстах сучасних письменників досліджують О. Барташук, А. Ніколаєва, М. Тарасюк та А. Огар. Мовознавці звертають увагу на нові зв'язки, окрім названих вище, з поняттями «бруд», «брехня», «гроші», «волонтери», «ветерани» [8; 9]. Як бачимо, зафіксовані у текстах уявлення про війну від найдавніших часів виявляли відношення з базовим набором – ворог, битва, кров, біль, страх тощо, проте зазнавали модифікацій, залежно від обставин.

Актуальний донедавна мовний образ війни фіксує розвідка Є. Васянович «Психолінгвістичний аналіз асоціативного поля «війна» як фрагменту мовної картини світу українських студентів-гуманітаріїв» (2020 р.) [10]. Це дослідження має для нас надзвичайну цінність, адже показує асоціації зі стимулом «війна» до повномасштабного вторгнення, отже дозволить порівняти, як змінювалися уявлення молодих українців про війну до і під час активних бойових дій.

Отже, мета нашого дослідження – аналіз асоціативного поля концепту ВІЙНА, що сформувався у свідомості української молоді з початком повномасштабного вторгнення РФ.

Для досягнення поставленої мети у квітні 2022 р. було проведено вільний асоціативний експеримент серед представників української молоді віком від 15 до 30 років. В експерименті взяли участь 1049 осіб, для аналізу відібрано 1009 анкет, що відповідали поставленій умові давати словесну асоціацію, а не дефініцію поняття. Експеримент мав комплексний характер: в анкеті, крім стимулу «війна», містилося ще 15 стимулів, пов'язаних із теперішніми реаліями, що дозволило краще зрозуміти особливості використання графічних та іншомовних елементів конкретним респондентом (випадкове чи умисне).

Загалом на стимул «війна» було отримано 1522 асоціації, найчастотнішими з яких є *смерть* (243 – тут і далі в дужках позначена частотність асоціації у сформованому полі), *біль* (145), *страх* (99), *кров* (66), *жах* (53). 265 асоціацій – одиничні, тобто трапилися тільки раз. 15 респондентів не назвали жодної асоціації на цей стимул, що можна пояснити складністю почуттів та неможливістю вкласти в окреме слово або кілька слів увесь комплекс думок про війну під час її активної фази.

У структурі асоціативного поля чітко простежуються ядро, приядерна зона, напівпериферія і периферія. Ядро є конденсованим і складається

із реакцій, що втілюють найтипівіші уявлення про війну *смерть* (243), *біль* (145), *страх* (99), *кров* (66), *жах* (53), на що вказують згадані вище дослідження концепту ВІЙНА в українській літературі. Водночас у розвідці Є. Васянович ядерними були асоціації *смерть* (48), *сльози* (31), *біль* (29), *страх* (24) і *зброя* (20) [10, с. 15]. Реакцію *сльози* (35) у нашому дослідженні зараховуємо до приядерної зони, а *зброя* (5) – до напівпериферії. Такий рух реакцій від ядра до периферії може бути зумовленим, по-перше, більшою кількістю учасників і зібраних реакцій у нашому експерименті (в експерименті Є. Васянович 100 і 565 відповідно), по-друге, домінуванням емоційного над візуальним у свідомості молодих українців, коли вони стали безпосередніми учасниками чи жертвами війни, а не сторонніми спостерігачами.

Приядерну зону асоціативного поля формують такі реакції: *сльози* (35), *втрати* (26), *горе* (26), *росія* (24), *зло* (22), *ненависть* (21), *страждання* (19), *вибухи* (16), *геноцид* (16), *перемога* (16), *закінчиться* (14), *руйнування* (14), *вбивства* (13), *Буча* (11), *жахіття* (11), *злочин* (11), *розруха* (11), *голод* (10), *мир* (10), *руїна* (10). Більшість реакцій є універсальними й можуть асоціюватися з будь-яким конфліктом чи війною, проте особливу увагу привертають *росія* (24) і *Буча* (11). Назва цього містечка під Києвом стала відомою всьому світові після відкриття звірств російських окупантів, крім того, наш експеримент було проведено безпосередньо після деокупації Київщини, коли тільки почали надходити новини про здійснені там воєнні злочини, тому поява такої реакції була цілком очікуваною. Топонім *росія* також був передбачуваною асоціацією, особливу увагу привертає його графічне оформлення: 11 реакцій із 24 написані з малої літери, що засвідчує особисте ставлення опитаних до країни-агресора. Також це написання могло виникнути під впливом ЗМІ та громадських діячів, що перейшли на вживання малої літери, наприклад О. Авраменко відкрито запропонував не писати з великої слова, що викликають зневагу, осуд [11]. Один раз трапився специфічний варіант – *роССія*, що вирізняється синтезом орфографічних особливостей притаманних одночасно двом мовам: російській та українській. По-перше, тут знову бачимо оцінку в ставленні до країни через запис із малої літери. По-друге, респондент використав подовження свистячих звуків, наявне у російській мові – *Россия*, спеціально виділивши його, аби створити додатковий ефект комічності. Проте графічне виокремлення літер «СС» може також вказувати на проведення паралелей із нацистською військово-поліцейською

організацією Schutzstaffel, яка використовувала своїм символом подвоєну руно сігель, що у перевернутому вигляді нагадує літери ZZ – символи теперішньої збройної агресії.

Склад приядерної зони засвідчує ще одну відмінність результатів нашого експерименту від дослідження Є. Васянович. Зокрема лінгвістка зауважує: «Реципієнти майже не вдавалися до позитивної конотації у своїх асоціаціях: стимул ВІЙНА викликав лише два таких асоціата – *перемога* з частотою реакції 3 і *гідність*» [10, с. 15]. У нашому експерименті респонденти назвали такі реакції з позитивною конотацією: *перемога* (16), *закінчиться* (14), *мир* (10), *Україна* (6), *життя* (4), *свобода* (3), *воля* (2), *за незалежність* (2), *ми переможемо* (2), *наша* (2), *наша перемога* (2), *переможемо* (2), *хоробрість* (2), *велич* (1), *віра* (1), *Вірю в наше ЗСУ* (1), *герои* (1), *єдність* (1), *за свободу* (1), *згуртованість* (1), *патріотизм* (1), *рідні* (1), *священна* (1), *фенікс* (1). Зауважимо, що в одній із анкет була також зафіксована реакція *це мир*, що, на відміну від асоціації *мир*, яка може виступати антонімом до *війни* і вказувати на прагнення молодих українців, виявляє зв'язок із романом Дж. Орвелла «1984», адже може бути частиною цитати: «*Війна – це мир, свобода – це рабство, незнання – сила*» [12, с. 23], – тому швидше має негативну конотацію. Втім решта асоціацій є цілком позитивними, тому можемо зробити висновок, що у період активних бойових дій у свідомості української молоді випрацьовуються окремі позитивні асоціації з війною, спрямовані переважно на віру в її переможне завершення. Проте загальна частка такого типу реакцій в асоціативному полі становить всього 5%, що підтверджує результати попередніх досліджень, де асоціативне поле концепту ВІЙНА було негативно конотованим.

Хочемо також заперечити визначення асоціацій-воєнних атрибутів як нейтрально конотованих, зокрема до таких Є. Васянович зараховує реакції *танк*, *постріл*, *важкий транспорт* [10, с. 15]. Безперечно, у позавоєнному контексті у свідомості людини такі об'єкти можуть асоціюватися з нейтральністю: танк, наприклад, уявлятиметься декорацією на площі міста, постріл чи військовий транспорт – елементом параду. Проте в контексті війни вони стають символами смерті й руйнувань, що точно мають негативну конотацію. Цю тезу підтверджують асоціативні ланцюжки респондентів, де фігурували атрибути війни: 1) *кров*, *Буча*, *танк*, *горе*, *страх*; 2) *кров*, *Чернігів*, *танки*, *трупи*; 3) *смерть*, *танк*; 4) *ракети*, *винищувачі*, *вибухи*, *масові вбивства*;

5) *ракети*, *кров*; 6) *смерть*, *відчай*, *біль*, *літак*, *вибух*, *ракета*; 7) *вибухи*, *кров*, *руїна*; 8) *вибухи*, *страх*; 9) *жах*, *вибухи*; 10) *Росія*, *смерть*, *вибухи*, *страх* та ін. Аналізуючи асоціацію, варто зважати на її оточення, адже воно підказує ставлення людини до слова-стимулу. Загальна емоція названих ланцюжків лежить у негативному спектрі, тому й атрибути війни набувають негативних конотацій.

У структурі асоціативного поля концепту ВІЙНА найбільш репрезентованим є мікрополе реакцій, що характеризують фізичний, психологічний та моральний стани людини, її емоції: *смерть* (243), *біль* (145), *страх* (99), *жах* (53), *сльози* (35), *горе* (26), *ненависть* (21), *страждання* (19), *голод* (10), *страшно* (8), *крик* (7), *лють* (6), *розпач* (6), *тривога* (6) – хоча ця реакція може також бути зарахована в атрибути війни через явище омонімії (тривога як стан і повітряна тривога), *плач* (5), *депресія* (4), *відчай* (4), *злість* (4), *агресія* (2), *гнів* (2), *невизначеність* (2), *сум* (2), *надія* (2), *агонія* (1), *безсилля* (1), *скорбота* (1), *самотність* (1), *образа* (1), *відраза* (1), *осуд* (1). Цілоком очікувано більшість реакцій позначають негативні емоції та стани, що з одного боку пов'язані з переживанням болю від втрат, а з іншого – спрямовані на засудження й ненависть до ворога.

Ще одне кількісно велике мікрополе «воєнні реалії» характеризує побут цивільного населення, життя військових, атрибути війни та особливості воєнних дій. До його складу зараховуємо такі реакції: *смерть* (243), *кров* (66), *втрати* (26), *вибухи* (16), *геноцид* (16), *руйнування* (14), *вбивства* (13), *розруха* (11), *голод* (10), *руїна* (10), *жертви* (7), *реальність* (6), *тривога* (6), *зброя* (5), *звалтування* (5), *бомби* (4), *танки* (4), *ракета* (3), *обстріли* (3), *битва* (3), *трупи* (3), *літаки* (2), *підвал* (2), *постріли* (2), *бомбардування* (1), *бомбосховище* (1), *гармати* (1), *винищувачі* (1), *спис* (1), *ЗСУ* (1). Це мікрополе можна членувати на кілька напрямів асоціювання: 1) військове устаткування – номінації військової техніки та зброї; 2) воєнні дії; 3) наслідки воєнних дій. Вирізняється одинична асоціація *бомбосховище*, адже її словникове значення – це «спеціально обладнаний захисток від авіабомб і артилерійських снарядів» [2, с. 216], проте в умовах російського вторгнення в неї з'явилося додаткове значення – друга домівка, де безпечно, адже люди під час наземних бойових дій або ракетних обстрілів стали жити у бомбосховищах.

Важливе місце у структурі асоціативного поля концепту ВІЙНА посідають власні назви, серед них респонденти згадали такі: *росія* (24),

Україна (12), Буча (11), путін (5), Маріуполь (4), Донбас (2), Сирія (2), Арестович (1), Чечня (1), Московія (1), Гостомель (1), путлер (1), рашка (1), Харків (1), СРСР (1). Буча, Гостомель, Донбас, Харків, Маріуполь стали центрами бойових дій і воєнних злочинів, тому ці топоніми набули символічного значення від початку повномасштабного вторгнення: для українського суспільства вони є уособленням масових розстрілів, згвалтувань, голоду, руїни і навіть геноциду. Варто звернути увагу на реакцію *путін*, адже, як і в асоціації *росія*, учасники порушили орфографічні правила, написавши 4 рази із 5 прізвище президента із малої літери, щоб продемонструвати негативну оцінку. Підсилення негативної оцінки і порівняння російського президента з А. Гітлером реалізувалося в асоціації *путлер*. Негативні та викривальні конотації має також реакція *рашка*. Топоніми *Сирія* і *Чечня* спали на думку опитаних через збройні конфлікти Росії: дві російсько-чеченські війни (1994–1996 рр., 1999–2009 рр.) та інтервенція Росії в Сирію (2015–триває й досі). *Московія*, *СРСР* могли виникнути як альтернативні назви Російської Федерації, що з одного боку вказують на її імперське та тоталітарне минуле, а з іншого – заперечують право цієї країни послугоуватися назвою з коренем рус-/рос-. Специфічною для теперішнього повномасштабного вторгнення є реакція *Арестович* – прізвище українського військового оглядача та позаштатного радника голови Офісу Президента України Олексій Арестовича, що з початку російського нападу веде постійну комунікацію з населенням.

Вирізняються серед аналізованих реакцій числові асоціації: *8 років* (3), *2014* (2), *24* (1), *1939 рік* (1), *2 світова* (1), *24 лютого* (1), *24.02.2022* (1), *2022* (1), *триває з 1169* (1). Тут спостерігаємо три головні напрями асоціювання: напад Росії на Україну 8 років тому 2014 року; 24 лютого 2022 року як дата початку повномасштабного вторгнення; паралелі з Другою світовою війною і нападом на Польщу зокрема. Специфічна реакція *триває з 1169* є наслідком аналізу конкретного періоду історії України та синтезування логічного висновку на основі конкретних фактів у свідомості учасника: 1169 р. відбулося розорення Києва коаліцією 11 князів, яку зібрав Володимиро-Суздальський князь Андрій Боголюбський і очолив його син Мстислав Андрійович. Респондент спирається на власні знання з історії та проводить додаткові паралелі, що не мають широкої репрезентації в публічному дискурсі, на відміну від порівнянь із Другою світовою.

Викривальну та засуджувальну функцію виконує обценна лексика: *сука* (4), *фігня* (2), *хуйово* (2), *для дебілів* (1), *ідіотизм* (1), *це нізда* (1), *шизик* (1), *нахуя она* (1). Крім того, такі асоціації є емоційно-експресивно забарвленими, вони дозволяють учасниками експерименту максимально виявити негативне ставлення та негативні емоції, засудити війну саму по собі й тих, хто її почав та веде.

Асоціація *сука* також могла виникнути під впливом пісні гурту «Скрябін» «Сука-війна», де чуємо такий приспів: «*Ну і хто тебе кликав, чому ти прийшла, / Стара проститутка, сука-війна? / Хто тобі платить за наші тіла? / Скільки це тобі треба, яка їх ціна?*» [13]. Ще один респондент дав асоціації пісенного походження *гілля калини похилилося* (1), *скільки це забере вона* (1), що є цитатами із твору гурту «Океан Ельзи» «Не твоя війна», де приспів, тобто та частина, що найбільше повторюється, потім запам'ятовується й виринає у свідомості мовця як цілісна автоматична асоціація з війною, має такі слова: «*Гілля калин похилилося. / Мама, кому ж ми молилися? / Скільки їще забере вона / Твоїх дітей, не твоя війна?*» [14].

Низькочастотними в асоціативному полі є вербально складені асоціації: *найгірше в світі* (3), *зруйновані міста і села* (2), *ми перемаємо* (2), *найстрашніше в житті* (2), *наша перемога* (2), *невинні люди* (2), *скоро закінчиться* (2), *смерть невинних* (1), *смерть невинних людей* (1), *глибокий біль* (1), *душевний біль* (1), *Біль, біль, біль, біль, біль. Трильйон разів біль* (1), *більше ніколи* (1), *братська могила* (1), *брудні окопи* (1), *страх за життя рідних* (1), *багато пролитої крові* (1), *дарма пролита кров* (1), *перемога України* (1), *битва за існування* (1), *битва за суверенітет* (1) та ін. Як і пісенні асоціації, вони увиразнюють та якісно доповнюють словесний образ війни у свідомості молодих українців, деталізують їхні переживання, оцінки, прагнення та враження від війни.

Аналізуючи лексико-семантичне поле концепту ВІЙНА Н. Бойко доходить висновку: «Специфіку семантичної структури ключової одиниці лексико-семантичного поля концепту ВІЙНА вбачаємо в тому, що до неї може входити значна кількість контекстуально актуалізованих компонентів, які відображають найрізноманітніші негативні риси війни, виявляють широкий діапазон експресії, об'єктивуючи ядерний концепт опосередковано, через інтенсифіковані семантично, метафоризовані (метонімізовані) емоційну й почуттєву сфери людини» [5, с. 127]. Схожу ситуацію фіксуємо в зібраному асоціа-

тивному полі. Водночас хочемо наголосити на тому, що всі одиниці поля діляться на дві групи, залежно від спрямованості на ворога чи на себе самого. Асоціації, пов'язані з ворогом, мають виключно негативну конотацію, вказують на агресію й ненависть до нього, застосовують графічне увиразнення, трансформації та цитування для викриття і засудження його жажливих дій. Асоціації, спрямовані на самого себе, діляться на кілька груп. Найбільша з них має негативну коно-

тацію, бо фіксує болісні досвіди, почуття, стани та наслідки війни для українців. Проте асоціативний експеримент також показав окремі позитивні асоціації, що засвідчують віру в перемогу України, її здатність відстояти свою територіальну цілісність і суверенітет. Перспективою дослідження вбачаємо проведення наступних асоціативних експериментів для відстеження змін у вербальному образі концепту ВІЙНИ у свідомості молодих українців із її перебігом та, сподіваємося, завершенням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Етимологічний словник української мови: В 7 т. Т. 1 : А–Г / Ред. кол. : О. С. Мельничук (гол. ред.), І. К. Білодід, В. Т. Коломієць, О. Б. Ткаченко. АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Наукова думка, 1982. 632 с.
2. Словник української мови : в 11 т. / ред. І. К. Білодід ... [та ін.] ; Академія наук Української РСР, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Т. 1 : / ред. тому: П. Й. Горещкий та ін.. К. : Наукова думка, 1970. 799 с.
3. Словник української мови: у 20 т. / НАН України, Укр. мов.-інформ. фонд: вебсайт. URL: <https://sum20ua.com/> (дата звернення: 01. 06. 2022).
4. Богдан С. Вербалізація війни в епістолярних текстах Лесі Українки. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія Мовознавство. Тернопіль : ТНПУ, 2014. Вип. 2 (24). С. 43–49.
5. Бойко Н. (2021). Специфіка лексико-семантичного поля концепту «війна» в кіноповісті О. Довженка «Україна в огні». *Література та культура Полісся*, № 102. Серія «Філологічні науки». № 17. С. 116–130.
6. Бондар Н. Образні модифікації концепту війна в текстопросторах братів Тютюнників. *Філологічні науки*. 2016. Вип. 23. С. 111–118.
7. Верьовкін В. Український пісенний фольклор як сфера вербалізації концепту ВІЙНА. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2012. № 12. С. 42–45.
8. Барташук О., Ніколаєва А., Тарасюк М. Вербалізація концепту «війна» в романі Г.Вдовиченко «Маріупольський процес». *Філологічний дискурс: зб. наук. праць / гол. ред. Віталій Мацько*. Хмельницький: ХГПА, 2020. Вип.11. С.78–91.
9. Огар А. Вербалізація концепту ВІЙНА в сучасному художньому дискурсі. *Рідне слово в етнокультурному вимірі: збірник наукових праць*. Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. 2019. С.38–47.
10. Васянович Є. Психолінгвістичний аналіз асоціативного поля війна як фрагменту мовної картини світу українських студентів-гуманітаріїв. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Том 31 (70) № 1 Ч. 1. 2020. С. 13–17.
11. Чи існує правило, яке дозволяє писати «росія» з маленької букви: пояснив мовознавець Олександр Авраменко. 2022. 1+1 : вебсайт. URL: <https://1plus1.ua/snidanok-z-1-1/novyny/ci-issue-pravilo-ake-dozvolae-pisati-rosia-z-malenkoi-bukvi-roasniv-movoznavec-oleksandr-avramenko> (дата звернення: 04. 06. 2022).
12. Орвелл Дж. 1984 / пер. з англ. Віктор Шовкун ; Київ : Видавництво Жупанського, 2015. 312 с.
13. Сука-війна. *Нотатки про українську музику* : вебсайт. URL: <https://notatky.com.ua/tekst-pisni-skyabinsuka-vijna/> (дата звернення: 10. 06. 2022).
14. Не твоя війна. *Нотатки про українську музику* : вебсайт. URL: <https://notatky.com.ua/ocean-elzy-netvoya-vijna-tekst-pisni/> (дата звернення: 10. 06. 2022).

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НЕЛІТЕРАТУРНОЇ ЛЕКСИКИ В ТЕКСТАХ НОВІТНІХ УКРАЇНСЬКИХ ПІСЕНЬ ВОЄННОГО ЧАСУ

FUNCTIONAL-STYLISTIC POTENTIAL OF NON-LITERARY VOCABULARY IN THE TEXTS OF RECENT UKRAINIAN WARTIME SONGS

Бузько С.А.,

orcid.org/0000-0001-8392-5049

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Криворізького державного педагогічного університету

У статті описано функціонально-стилістичне призначення нелітературної лексики (розмовно-просторічних лексичних елементів, соціальних діалектизмів, а також відверто брутальної, інвективної лексики) в текстах сучасних українських пісень воєнного періоду. До аналізу були залучені пісні таких виконавців, як Христіна Соловій, Леся Нікітюк, Степан Гіра, Олексій Потапенко, Сергій Бабкін, Джеррі Гейл, Вікторія Булітко, а також гуртів «BOTASHE», «Пирятин», «Діти Фрістайла». Наголошено, що проблема розмежування типів стилістично й соціально маркованого мовлення була й залишається актуальною як для лексикологів, так і для стилістів. Однак і на сьогодні єдиною думкою щодо понять «нелітературна (ненормативна) лексика», «жаргон», «сленг», «соціальний діалект», «інвективна лексика» не вироблено, що зумовлює актуальність обраної теми. Крім цього, актуальність пропонованої статті полягає в тому, що матеріалом лінгвістичного аналізу послуговували ще не досліджені тексти найсучасніших українських пісень у жанрі популярної музики, які стосуються найбільш нагальної на сьогодні суспільної проблеми – російсько-української війни. У статті доводиться, що вибір мовних засобів зумовлюється насамперед авторським осмисленням реальної дійсності, адже саме в такий спосіб автори й виконавці намагаються висловити своє ставлення до суспільно-політичних подій останніх місяців (а саме – російсько-української війни й відвертої російської політики геноциду щодо українського народу). Автор наголошує, що саме таким чином – зняттям будь-яких мовних заборон та обмежень – сучасна українська пісенна культура створює свій мовний світ спротиву, у якому простежується іронічно-зухвале сприйняття реальної дійсності (подекуди абсолютно трагічної) через своєрідну мовну картину світу. Зняття цензури й обмежень у текстах сучасних українських пісень воєнної тематики свідчить насамперед про неприйняття авторами пісенних текстів (та й усім українським суспільством) злочинної та агресивної політики Російської Федерації стосовно українського народу.

Ключові слова: ненормативна (нелітературна) лексика, розмовно-просторічні лексеми, соціальні діалектизми, інвективна лексика.

The article describes the functional and stylistic purpose of non-literary vocabulary (colloquial lexical elements, social dialects, as well as frankly brutal, invective vocabulary) in the texts of modern Ukrainian songs of the war period. The analysis involved the songs of such performers as Khrystyna Solovii, Lesia Nikitiuk, Stepan Hira, Oleksii Potapenko, Serhii Babkin, Jerry Heil, and groups «BOTASHE», «Pyriatyn», «Dity Fristaila». It is emphasized that the problem of distinguishing of types of stylistically and socially marked speech was and remains relevant for both lexicologists and stylists. However, even today, there is no consensus on the concepts of «non-literary (non-normative) vocabulary», «jargon», «slang», «social dialect», «invective vocabulary», which determines the relevance of the chosen topic. In addition, the relevance of the proposed article lies in the fact that the material of the linguistic analysis was the yet unexplored texts of the most modern Ukrainian songs in the genre of popular music related to a topical social problem - the Russian-Ukrainian war. The article proves that the choice of language means is determined primarily by the author's understanding of reality, because it is in this way that the authors and performers try to express their attitude to the sociopolitical events of recent months (namely, the Russian-Ukrainian war and the overt Russian policy of genocide against the Ukrainian nation). The author emphasizes that it is in this way - by removing any linguistic prohibitions and restrictions - that modern Ukrainian song culture creates its language world, in which an ironic and defiant perception of reality (sometimes absolutely tragic) can be traced through a peculiar language picture of the world. The elimination of censorship and restrictions in the texts of modern Ukrainian war-themed songs indicates, first of all, the nonacceptance of the criminal and aggressive policy of the Russian Federation towards the Ukrainian people by the authors of the song texts (and by the entire Ukrainian society).

Key words: non-normative (non-literary) vocabulary, colloquial lexical elements, social dialects, invective vocabulary.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Мовні процеси початку ХХІ ст. характеризуються посиленням ролі ненормативних, неформальних елементів у мовленні. Це виявляється не лише в зростанні ненормативності розмовно-побутового мовлення, а й у проникненні нелітературних лексичних одиниць (розмовно-просторічних лексем, ді-

алектизмів, сленгізмів, жаргонізмів, вульгаризмів тощо) у мову художньої літератури, деяких засобів масової інформації, а також у тексти сучасних пісень. Попри різновекторність суджень стосовно нелітературної лексики, абсолютно очевидним є те, що перед нами лексичний шар, який виводить дослідника далеко за межі філологічної проблематики; ідеться насамперед про питання мораль-

но-етичної цензури в суспільстві та естетичної цензури окремого індивіда. І хоча просторіччя, сленг, жаргон та власне вульгаризована, обсценна лексика репрезентують мову не з «парадного», так би мовити, боку, однак це жива мовна стихія, що матеріалізує глибинні структури суспільної свідомості. Тому завдання лінгвіста вбачаємо в тому, аби не затаврувати той чи той лінгвістичний феномен як негатив, а зрозуміти, що стоїть за мовним знаком і задля чого він використовується в мовленні. Адже при категоричному запереченні нелітературних мовних елементів створюється небезпечна для розвитку мови ситуація: надмірне прагнення очистити мову від зайвого, непотрібного «може знищити все живе – і це не завжди мовний бур'ян. <...> У мові повинно бути все: від літературного ядра до крайнього розмовного маргінесу. Інакше рух мови виключно до ядра призведе до її згортання» [1, с. 6]. Нашу увагу привернули тексти сучасних українських пісень, які нерідко містять різні елементи нелітературної лексики, зокрема розмовно-просторічні слова, суржикові елементи, а подекуди й відверто брутальну, нецензурну (інвективну, обсценну) лексику.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

У сучасних лінгвістичних дослідженнях явище розмовної (нелітературної) мови вивчається переважно у двох аспектах: 1) із погляду стилістичної диференціації розмовної мови в межах загальнонародної – її поділ на розмовне мовлення літературної форми національної мови і некодифіковані форми розмовної мови (вульгаризми, діалектизми, жаргонізми і т. ін.); 2) із погляду ситуативно-комунікативних особливостей функціонування розмовної мови. Якщо з погляду своєї комунікативної специфіки всі форми реалізації розмовної мови можуть бути об'єднані за найістотнішими ознаками – непідготовленість мовного акту, протікання його в неофіційних умовах тощо, то в плані функціонально-стилістичної диференціації нелітературної лексики основний розподіл пролягає насамперед між її різновидами, обмеженими в територіальному (територіальні діалекти) або соціальному (соціальні діалекти) аспектах [2, с. 9]. Отже, будучи відкритою, динамічною системою, мова реалізується у великій кількості варіантів, зокрема історичних, територіальних та соціальних. Проблема розмежування типів стилістично й соціально маркованого мовлення була й залишається актуальною як для лексикологів, так і для стилістів. Значний внесок у вирішення цієї проблеми зробили такі українські лінгвісти, як В. Винник, Д. Ганич, С. Єрмоленко, Є. Кротевич, Л. Ставицька, В. Товстенко та ін.

Однак і на сьогодні єдиної думки щодо понять «нелітературна (ненормативна) лексика», «жаргон», «сленг», «соціальний діалект» не вироблено. С. Форманова, вивчаючи ненормативну лексику, послуговується терміном «інвектива», розуміючи під цим поняттям слова, які мають яскраво виражений інвективний (заборонений) компонент та які кваліфікують як лайку. «Інвектива є частиною словникового складу мови, – стверджує дослідниця, – а оскільки у мові нічого не можна дозволити чи заборонити, вона живе за своїми законами. Безумовно, використання подібної лексики не прикрашає мову, однак усукати, замовчувати окремі факти живої мови філолог не має права [3, с. 8].

Мета пропонованої статті – аналіз функціонально-стилістичного призначення нелітературної лексики (розмовно-просторічних елементів, соціальних діалектизмів, а також відверто брутальної, інвективної лексики) в текстах сучасних українських пісень воєнного періоду (починаючи від повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України).

Виклад основного матеріалу. Від 24 лютого 2022 року, тобто від початку повномасштабної війни Російської Федерації проти українського народу, значної популярності серед українського населення набувають пісні воєнної тематики (так звана «музика війни», або ж «пісні воєнного часу»). Лексичні засоби, якими послуговуються автори текстів цих пісень, абсолютно різноманітні. Так, дуже часто, слухаючи новітні пісні зазначеної тематики, ми можемо помітити вкраплення елементів ненормативної, нелітературної лексики – розмовно-просторічної, соціально маркованої та відверто брутальної (інвективної). На наш погляд, філолог не має права приховувати те, що існує в живій мовній стихії, тому ми вирішили проаналізувати функціонально-стилістичний потенціал зазначених нелітературних лексичних елементів, наявних у текстах сучасних українських пісень, присвячених подіям російсько-української повномасштабної війни 2022 року.

За нашими спостереженнями, у багатьох сучасних піснях воєнної тематики активно функціонує розмовно-просторічна лексика. Цей термін ми вживаємо на позначення одного зі структурно-функціональних позалітературних різновидів лексичної системи загальнонародної мови, для якого властива сукупність таких ознак, як певна стилістична зниженість (переважно це наявність емоційних та експресивних конотацій пейоративного характеру); відносна ненормативність (відмежовує розмовно-просторічну лексику від літературного різновиду розмовного мовлення);

загальнопоширеність (відрізняє цей пласт лексики від територіальних і соціальних діалектів та індивідуальних «неправильностей» мовлення).

Нами було виявлено, що в багатьох випадках розмовно-просторічні слова функціонують у текстах сучасних пісень воєнної тематики майже на одному рівні з нейтральними компонентами, створюючи своєрідний колорит простоти й невимуженості. Це стосується насамперед слів, найбільш наближених до розмовної лексики, яка надає висловлюванню розмовного характеру в основному завдяки зниженому експресивному забарвленню. Створюючи атмосферу невимуженості, розмовно-просторічна лексика водночас робить текст пісні більш емоційним та виразним, напр.:

Наші надавали раші, гей!

Наші надавали раші, гоу!

Наші надавали раші

ЗСУ – найкраці! («Наші надавали раші», виконавець – Олексій Потапенко; URL: <https://www.youtube.com/watch?v=E867XR2woIE>).

У наведеному уривку лексема *надавали* має значення «дали відсіч», а зневажливим словом *раша* (*рашка*) в багатьох новітніх українських піснях називається країна-окупант, тобто Російська Федерація, напр.:

А у рашки все іде за планом,

Шлем їм чорні торби день за днем!

А у рашки все іде за планом,

Ну а план – «за руським кораблем»! («Все іде за планом», виконавець – гурт «Діти Фрістайла»; URL: <https://www.youtube.com/watch?v=wEm5H3cAjF4>).

Подекуди розмовно-просторічна лексика, що використовується в текстах новітніх пісень воєнного часу, або перебуває на межі літературного вжитку, або взагалі виходить за цю межу через відчутну зниженість емоційно-експресивних чи оцінних конотацій, напр.:

А іще в нас на озброєнні є гуси.

Вони в небі літаки таранять всі.

Мітять влучно голуби піхоту руських.

Потім кучно серуть «градом» горобці.

Бійтєсь, суки! Бо у нас, «на Україне»,

Навіть в миші офіцерське є звання:

В лісі й полі, під землею і на небі

Ненавидять усім серцем москаля! («Сіла птаха», виконавиця – Леся Нікітюк; URL: <https://www.youtube.com/watch?v=yFbNDpYSRwg>).

У загальномовних тлумачних словниках лексики, подібні до виділених, зазвичай позначаються ремарками *вульг.* (вульгарне), *зневажл.* (зневажливе) або *розм.* (розмовне). У наведеному

текстовому уривку можемо також помітити своєрідну гру слів, адже лексема *градом* тут асоціюється насамперед із реактивною системою залпового вогню БМ-21 «Град».

У деяких випадках розмовно-просторічні лексеми не відповідають граматичним нормам, як-от у наступному прикладі:

Геть з України! Геть! Геть!

Геть з України, москаль некрасівий... («Геть з України», виконавиця – Джеррі Гейл (Jerri Heil), за участі Верки Сердючки; URL: <https://www.youtube.com/watch?v=s8-h21rk0Co>).

Зазвичай подібні прийоми використовують задля стилізації під просто-розмовне мовлення, що надає тексту пісні певного іронічного чи гумористичного забарвлення.

У текстах сучасних українських пісень розмовно-просторічна лексика може поєднуватися з іншими типами нелітературної лексики, зокрема із соціальними діалектизмами, під якими маємо на увазі специфічні лексеми, що являють собою експресивно-оцінну, переважно стилістично знижену синонімію щодо загальномовних позначень. Як правило, ці лексичні елементи властиві мовленню людей, об'єднаних спільними інтересами, захопленнями, професією, віком, ситуацією тощо. Використання цих одиниць у текстах сучасних пісень значною мірою підсилює їх виразність, емоційність та експресивність, напр.:

Ніхто не думав, ніхто не бачив,

Яка насправді бува українська лють.

Катів проклятих безжально мочим,

Тих, щонанашуземлюпруть («Українська лють», виконавиця – Христина Соловій; URL: <https://www.youtube.com/watch?v=PqVCQEthhOU>).

«Словник сучасного українського сленгу» подає кілька тлумачень лексеми *мочити*, з-поміж яких наведеного уривку стосується перше, найбільш поширене – «вбивати» [1, с. 197].

Як стилістичний засіб нелітературна лексика часто використовується в пісенних текстах на тлі лексики високого стилю, зокрема поетичної, що зумовлює специфічну особливість функціонування цієї групи лексики в досліджуваних текстах, напр.:

Розцвіли садочки зелененькі,

Але не побачить їх орда.

За життя роздерте,

Скажем вам відверто:

Скоро їй звізда...

Ленд-ліз! Тра-та-та!

Підкрадається звізда... («Все іде за планом», виконавець – гурт «Діти Фрістайла»; URL: <https://www.youtube.com/watch?v=wEm5H3cAjF4>).

У «Короткому словнику жаргонної лексики української мови» Л. Ставицької лексема *звізда* має ремарку *жарт.* (жартівливе) й тлумачиться як «побої», а вислів *дати зізди* пояснюється як «бути побитим або покараним» [4, с. 124]. Отже, маємо всі підстави стверджувати, що використання цього та інших подібних висловів у текстах сучасних українських пісень свідчить про впевненість українського народу в тому, що країна-агресор урешті понесе належне покарання за всі воєнні злочини, скоєні в окупованих регіонах України. Поєднання ж у складі одного структурного цілого (речення, словосполучення) різностильових елементів і їх контрастування створює своєрідну експресію та виконує важливі стилістичні функції – як правило, таким чином створюються гумористичні, іронічні, сатиричні та інші подібні ефекти.

У багатьох сучасних пісенних текстах іронія межує із сарказмом, при цьому віднайти ту межу, де закінчується приховане глузування й починається відверте саркастичне висміювання тих чи тих осіб, подій або явищ, не завжди видається можливим. У ряді випадків подібні стилістичні ефекти досягаються саме завдяки використанню нелітературної лексики, напр.:

Україна вернула кордон!

Красна площа – тепер полігон.

За Уралом панує Китай,

А Курили – японський то край!

На Росії щодня повна діч

І тривога лунає всю ніч.

«Ще не вмерла!» співають в ОРДЛО,

А у бункері здохло пуйло! («Цей сон», виконавці – Леся Никітюк, Степан Гіра; URL: <https://www.youtube.com/watch?v=x8DOfGW86sQ>).

Припускаємо, що саме таким чином автори пісенних текстів намагаються відобразити своє ставлення до нинішніх суспільно-політичних подій і передати його слухачам за допомогою сарказму та чорного гумору, що, можливо, є захисною психологічною реакцією на трагічні реалії сьогодення. Подеколи ефект сарказму досягається за допомогою відверто брутальних, заборонених (інвективних) слів у поєднанні з іншими типами стилістично зниженої лексики. Будучи якоюсь мірою табутованими, забороненими, соціально марковані лексеми мають значний вплив на процес розуміння прагматичної інформації – вони сконцентровують і мобілізують увагу адресата (у нашому випадку – слухача пісні), деавтоматизують процес сприйняття текстової інформації та, відповідно, навколишньої дійсності. Яскравим прикладом використання різних типів нелітера-

турної лексики є пісня «Арта» («Немає москаля») гурту «Пирятин», уривок із якої наведено нижче:

Пре колона техніки,

Псковська десантура.

А по куцах засіла

гереушна агентура.

Аж раптом їбануло

І замовкли дизеля.

Побило десантуру,

Пригоріли труселя.

І москаля нема,

Немає москаля.

Немає ніхуя воище,

Сама сира земля.

Працює артилерія,

Їбашать пацани.

Одним кацапом менше,

А вторий насрав в штани... («Арта» («Немає москаля»), виконавець – гурт «Пирятин»; URL: <https://www.youtube.com/watch?v=0YСmjuRtNEc>).

Вибір мовних засобів зумовлюється авторським осмисленням дійсності, підпорядковується ідейно-естетичній спрямованості пісенних текстів. Саме в такий спосіб деякі автори й виконавці намагаються висловити своє ставлення до сучасного світу, у якому соціально-політичні події останніх місяців (а саме – російсько-українська війна й відверта російська політика геноциду щодо українського народу) спричинили глибокий переворот у суспільній свідомості й, відповідно, переворот у пісенній культурі.

Варто також звернути увагу на асоціативні зв'язки деяких пісень, пов'язані з відомими подіями й конкретними людьми. Так, славнозвісна фраза українського військового – захисника Зміїного острова – надихнула на створення пісень не одного автора, напр.:

Краще всіх лікарських крапель:

«Русский военный корабль, иди нахуй» («Я солдат UA», виконавець – Сергій Бабкін; URL: <https://www.youtube.com/watch?v=fGw11cjBuh4>);

Рускій воєнний корабль,

Пішов би ти нахуй.

Вся моя країна –

Велика рідна сім'я тут («ПНХ», виконавець – гурт «BOTASHE»; URL: <https://www.youtube.com/watch?v=F4PssjKhe58>).

Не менш відомим на багатьох каналах YouTube став ще один вислів, який майстерно обіграла Вікторія Булітко:

Боже, яке кончене,

Боже, яке кончене

Путін і його оточення («Боже, яке кончене»,

виконавиця – Вікторія Булітко; URL: <https://www.youtube.com/watch?v=1irpeNHXr6Y>).

Отже, навіть говорячи (а точніше, співаючи) про цілком серйозні речі, українські виконавці вдаються до нелітературних мовних елементів, завдяки чому сучасні пісні нищать будь-які межі й кордони та певною мірою врівноважують і поєднують, здавалося б, несумісне.

Із цього приводу варто наголосити, що, на думку багатьох учених, у ставленні до відверто брутальної лексики простежується різка відмінність між українською та російською етнічними культурами. Як зазначає Я. Радевич-Винницький, українські народні звичаї здавна накладали суворе табу на вживання матірних слів, чого не можна стверджувати стосовно російської культури [5, с. 183]. Цей погляд підтримує авторка «Німецько-українського словника лайливих слів» О. Гаврилів, яка також стверджує, що «російський мат не властивий українській ментальності й природі української лайки» [6, с. 43]. Тому припускаємо, що автори зумисне використовують у текстах пісень відверто брутальну, нецензурну лексику, аби представники російського етносу їх почули й зрозуміли.

Насамкінець зауважимо, що всі окреслені мовні елементи, крім зазначених стилістичних функцій, виконують ще одне важливе завдання – допомагають висловити глибоку впевненість усього українського суспільства в тому, що Україна неминуче переможе в цій війні:

А наші люди, а українці

Проти русні об'єднали вже цілий світ.

І скоро зовсім русні не буде

І буде мир на всій Землі («Українська лють», виконавиця – Христина Соловій; URL: <https://www.youtube.com/watch?v=PqVCQEthhOU>).

Висновки і перспективи подальших наукових розвідок. Отже, використання в текстах

сучасних українських пісень ненормативної лексики певною мірою відбиває світоглядні позиції їх авторів, що констатують у такий спосіб своє ставлення до російсько-української війни та відтворюють відчуття певної хаотичності сучасного світу. Зняття цензури й обмежень у текстах сучасних українських пісень воєнної тематики свідчить насамперед про неприйняття авторами пісенних текстів (та й усім українським суспільством) злочинної та агресивної політики Російської Федерації стосовно українського народу. Повне ігнорування будь-яких морально-етичних норм у поведінці російських окупантів провокує, зі свого боку, зняття будь-яких заборон у використанні всіх можливих засобів мови під час створення та виконання українських пісень відповідної тематики. Якоюсь мірою такі «екстремальні» прийоми допомагають розширити й інтенсифікувати референційні можливості мови, а відтак – збільшити й комунікативну «привабливість» сучасної української пісні. Звісно, це не означає, що таке слововживання – єдиний «рецепт» успішної, популярної пісні, адже далеко не всі виражальні засоби загальнонародної мови сприяють створенню естетичного. Однак наголосимо, що, на нашу думку, саме таким чином – зняттям будь-яких мовних заборон та обмежень – сучасна українська пісенна культура створює свій мовний світ спротиву, у якому простежується іронічно-зухвале сприйняття реальної дійсності (подекуди абсолютно трагічної) через своєрідну мовну картину світу.

Пропонована стаття відкриває перспективи подальших напрацювань у цьому напрямку. Зокрема, нам видається цікавим та актуальним дослідження мовного оформлення сучасних кавер-версій відомих народних пісень, що може стати матеріалом для написання подальших наукових розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Словник сучасного українського сленгу : упорядник Т. М. Кондратюк. Харків : Фоліо, 2006. 350 с.
2. Товстенко В. Просторіччя в українській мові як структурно-функціональне явище : Монографія. Київ : Ін-т укр. мови НАН України, 2003. 278 с.
3. Форманова С. Інвективи в українській мові : Монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 336 с.
4. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови. Київ : Критика, 2003. 336 с.
5. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування : навчальний посібник. Київ : Знання, 2006. 291 с.
6. Гаврилів О. Німецько-український словник лайливих слів. Львів : Апріорі, 2005. 144 с.

МОВНИЙ ОБРАЗ РОСІЇ ЯК ВОРОГА (НА МАТЕРІАЛІ ЗМІ ПЕРІОДУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ)

THE LANGUAGE IMAGE OF RUSSIA AS AN ENEMY (ON THE MATERIAL OF THE MEDIA OF THE PERIOD RUSSIAN-UKRAINIAN WAR)

Булик-Верхола С.З.,

orcid.org/0000-0002-4593-3571

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Національного університету «Львівська політехніка»

Українська нація, що перебуває в стані війни, потребує особливої єдності в поглядах на ситуацію, внутрішньої згуртованості та мобілізації навколо спільної ідеї боротьби з ворогом. Значний вплив на свідомість суспільства мають засоби масової інформації, нав'язуючи громадянам власне трактування образів ворога, захисника, Батьківщини, руйнуючи при цьому чужі стереотипи. Носії мови інтерпретують реальність, яка їх оточує, завдяки чому формується мовна картина світу.

Будь-які суспільно значущі події, а тим більше війни, спонукають до активного оновлення мови, бурхливої словотворчості: виникають нові лексеми, розширюється семантичний спектр наявних найменувань, відбувається міграція лексики з мовної периферії до центру й навпаки.

У статті з'ясовано причини використання тих чи інших назв на позначення держави-агресора в період російсько-української війни, а також проаналізовано походження та значення найменувань, які закріплюються у свідомості громадян як альтернативні назви держави-окупанта.

Значна частина найменувань ворога, що сьогодні актуалізувалась для позначення Росії, існувала раніше. Можна простежити час, коли та чи інша лексема набуває поширення, наприклад, держава-агресор, держава-окупант – від 2014 року, держава-спонсор тероризму, держава-терорист – у квітні 2022 року.

Журналісти широко вживають історичні назви Росії, що походять від назви столиці (Московія, Московщина, Московська імперія), наголошуючи, що країна-окупант неправомірно використовує вкрадену державну та географічну назву Росія.

Неофіційні назви держави-агресора (раша, рашка, кацапія, кацапетовка, кацапурія, кацапляндія оркостан, мордор, болото, країна – професійний вбивця, російська орда) надають публіцистичним текстам емоційного та підкреслено зневажливого забарвлення.

Ключові слова: мовний образ ворога, Росія, мовна картина світу, засоби масової інформації, російсько-українська війна.

The Ukrainian nation, which is at war, needs a special unity of views on the situation, internal cohesion and mobilization around the common idea of fighting the enemy. The mass media have a significant influence on the consciousness of society, imposing on citizens their own interpretation of the images of the enemy, the defender, the Motherland, while destroying other people's stereotypes. Native speakers interpret the reality that surrounds them, thus creating a linguistic picture of the world.

Any socially significant events, especially wars, encourage active renewal of language, rapid word formation: new tokens emerge, the semantic range of existing names expands, vocabulary migrates from the language periphery to the center and vice versa.

The article clarifies the reasons for the use of certain names to denote the aggressor state during the Russian-Ukrainian war, as well as analyzes the origin and meaning of names that are fixed in the minds of citizens as alternative names of the occupying power.

Most of the names of the enemy, which is relevant today to denote Russia, existed before. It is possible to trace the time when this or that token becomes widespread, for example, the aggressor state, the occupying state – since 2014, the sponsor state of terrorism, the terrorist state – in April 2022.

Journalists widely use the historical names of Russia, derived from the name of the capital (Moscovia, Moscovshchyna, Moscow Empire), emphasizing that the occupying country is illegally using the stolen state and geographical name Russia.

The unofficial names of the aggressor state (rasha, rashka, katsapiya, katsapetovka, katsapuriya, katsaplyandiya, orkoston, mordor, boloto (swamp), country – professional assassin, the Russian orda) give journalistic texts an emotional and emphatically contemptuous color.

Key words: linguistic image of the enemy, Russia, linguistic picture of the world, mass media, Russian-Ukrainian war.

Постановка проблеми. Сучасні засоби масової інформації мають великий вплив на розвиток суспільства, яке у воєнний період потребує особливої згуртованості в сприйнятті політичних процесів. «Засоби масової інформації є інстру-

ментом, навіть зброєю, яка може прямо вплинути на дієву характеристику політичного іміджу держави, тобто вплинути на цілі і програми керівництва країни, які воно хотіло досягти за допомогою створеного іміджу» [1, с. 82]. Мас-медіа

в часі війни стали основним засобом впливу на свідомість суспільства, а також віддзеркаленням суспільної картини за допомогою мовних образів.

Традиційна мовна картина світу українців, яка віддзеркалює сприйняття образів захисника та ворога як складників дихотомії «свій – чужий», сьогодні конкретизується, адже в реаліях війни суспільство сприймає як ворога саме Росію, російську армію та росіян в цілому. «Чіткому розумінню образів ворога і захисника сприяє домінування відповідних мовних засобів у новинних повідомленнях владних структур та ЗМІ» [2, с. 90].

Актуальність дослідження зумовлена потребою наукового осмислення причин використання тих чи інших назв на позначення держави-агресора в період російсько-української війни, а також необхідністю зрозуміти походження та значення найменувань, які закріплюються у свідомості громадян як альтернативні назви держави-окупанта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дискурс засобів масової інформації в період російської агресії проти України став об'єктом зацікавлення багатьох науковців. Особливості віддзеркалення концептуальної опозиції «захисник – ворог» досліджують О. Дубчак [3], Г. Ковальова [4], Т. Кузнецова [5], Т. Вільчинська [6]. Лінгвокогнітивні аспекти формування образу захисника в умовах інформаційної війни аналізує О. Кирилук [2]. Мовні аспекти формування образу ворога розглядають Л. Масенко [7], Н. Кондратенко [8], Дацишин [9], А. Червінчук [10], П. Левченко та С. Ракчєєва [11].

Мета цієї статті – дослідити особливості формування мовного образу Російської Федерації в дискурсі засобів масової інформації періоду російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. Образ ворога – це якісна характеристика «ворога», сформована в суспільній свідомості, це сприйняття ворога і уявлення про нього. Перцепція ворога в суспільстві відображає не тільки об'єктивну реальність, а й характерні інтерпретації та емоційні компоненти. На формування образу ворога впливають стереотипи та міфи, властиві масовій свідомості. Ці образи передаються від покоління до покоління, а також змінюються в певні періоди або відроджуються, а в сучасних умовах мас-медіа цілеспрямовано формують певний образ ворога.

За словниковими дефініціями лексема **ворог** полісемічна: академічний одинадцятитомний словник української мови подає три значення: 1. Той, хто перебуває в стані ворожнечі, боротьби з ким-небудь, недруг, супротивник. Принциповий противник чого-небудь. 2. збірн. Супротивник на

війні, у воєнних діях. 3. перен. Шкідник сільсько-господарських рослин, лісу і т. ін. [12, Т. I, с. 739].

У дискурсі сучасних соціально-політичних публікацій актуальні перші два значення. Перше значення лексеми реалізується в найменуванні супротивників, коли йдеться і про внутрішню політику (**внутрішній ворог** – той, хто заподіює шкоду всередині країни, вороже ставиться до дійсного ладу), де ядром концептуального поля стають значення «колаборант», «зрадник», «опонент», «противник», і про зовнішню політику (**зовнішній ворог** – той, хто зазіхає, нападає на країну ззовні, порушуючи її кордони), концептуальне поле якого збігається з другим значенням лексеми (супротивник на війні, у воєнних діях) і виявляє значення «окупант», «завойовник», «агресор», «терорист» та ін.

На сьогодні пріоритетним значенням концепту **ворог** є «військовий супротивник», «ворог на полі бою». Зауважмо, що семантика військового ворога до вторгнення Російської Федерації в Україну мала здебільшого узагальнений характер без зазначення конкретних суб'єктів, напр.: *Розумію горе родин. Але по-справжньому винним у загибелі наших героїв є ворог, який віроломно вдерся на нашу землю* (П. Порошенко). У цьому контексті «мовець не називає і не персоніфікує військового противника, його ідентифікація – завдання адресата. До того ж абстрактний характер номінації уможлиблює її вживання узагальнено, як збірне найменування всіх зовнішніх військових ворогів, але для такого значення використовують граматичні форми множини – вороги, воріженьки» [8, с. 364]. Такі форми реалізовано у патріотичному гаслі *Слава нації! – Смерть ворогам!* та у тексті гімну України: *Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці*. Абстрактне трактування ворога в цих контекстах дозволяє виокремити конкретного ворога адресатові.

Натомість після початку російсько-української війни 2014 року суспільно-політичний наратив демонструє конкретизацію військового ворога, яким названа **Росія**: *Те, що відбувається з боку Росії, – це не акт братства. Це ворожнеча і бажання домінувати. Росія – це не союзник, а, на жаль, ворог* (Л. Гузар)

Після повномасштабного вторгнення Росії на територію України 24 лютого 2022 року політичний дискурс засвідчує розширення семантики концепту військового ворога з чіткою конкретизацією – **Росія та росіяни** – як реальні вороги, що беруть участь у воєнних діях проти нашої країни: *Щодо ставлення до Росії є абсолютний національний консенсус: 95% громадян вважають її*

«однозначно ворожою», ще 3% – «скоріше ворожою», ще по 1% обрали відповіді «нейтральна» та «важко відповісти» (опитування громадян України, оприлюднені соціологічною групою «Рейтинг»); **Росія веде війну проти української держави руками конкретних людей з різних регіонів країни-агресора, тож усі росіяни зараз – вороги України.** (А. Мельник).

У соціальних мережах та мас-медіа назву країни-агресора здебільшого пишуть з малої літери, що підкреслює зневажливе ставлення до неї. Зауважмо, що Український правопис містить таке правило: «Якщо ж прізвиська (імена) вжито зневажливо, їх пишемо з малої букви: *азефи, квіслінги*» [13, с. 75]. Тому написання *путін, шойгу, лукашенко* цілком відповідає чинному правопису. За аналогією до прізвиськ це правило застосовують і щодо назви держави-окупанта (*росія, рф*) та держави-поплічника ведення війни проти України (*білорусь*). Крім того, часто використовують прийменник «на» замість «в», що підкреслює зневажливе ставлення до Росії як території, а не держави, наприклад: *З метою повернути увагу наших братів-росіян до правил граматики, з 7 березня в ефірі інформаційних та розважальних програм ми вживаємо словосполучення «на Росії» замість «в Росії»* (Ю. Бурковська). Таке морфологічне відхилення виникло як «доказ від зворотного», адже російські медіа постійно уникають форми «в Україні», підкреслюючи цим невизнання України як самостійної держави.

У сучасному медійному дискурсі вживають такі назви ворожої держави:

країна-агресор, держава-агресор – (лат. aggressor – той, що нападає) – «сторона, що нападає; держава, яка здійснює агресію, першою застосовує збройну силу проти іншої держави; загарбник» [14, с. 20]. *Український парламент проголосував за заяву, яка визнає російську федерацію країною-агресором, що підтримує тероризм. Верховна Рада офіційно визнала росію державою-агресором 2015 року: таку заяву до світової спільноти на позачерговому засіданні парламенту підтримав 271 депутат* (LB.ua).

країна-окупант, держава-окупант – (від лат. occupans (occupantis) – загарбник) – «той, хто здійснює окупацію, бере в ній участь», тобто той, хто тимчасово займає «збройними силами однієї держави частину або всю територію іншої держави, головним чином внаслідок наступальних воєнних дій» [14, с. 478]. **Країна-окупант обстрілює мирні міста України забороненою та особливо небезпечною зброєю** (Л. Денісова). *2016 року вперше в офіційно схвалених докумен-*

тах ООН Росія визнається «державою-окупантом, а Крим та місто Севастополь – тимчасово окупованою територією» (В. Єльченко).

країна (держава) – спонсор тероризму – держава, що матеріально підтримує тероризм (франц. terrorisme) – «здійснення терору, діяльність і тактика терористів» [14, с. 663]. *Україна наближається до мети – внесення російської федерації до списку країн-спонсорів тероризму* (Укрінформ). *У Держдепі США розглядають можливість оголосити росію державою-спонсором тероризму* (LB.ua).

держава-терорист – держава, що здійснює терор – (франц. terreur, лат. terror – страх, жах) – розправу з політичними противниками шляхом насильства [14, с. 663]. *Верховна Рада України визнала рф державою-терористом, що вчиняє геноцид українського народу. Законом визначено: держава-терорист – держава, яка відкрито, з використанням власних збройних сил, інших збройних формувань, або приховано, з використанням збройних формувань, що діють від імені та (або) в інтересах такої держави, вчиняє терористичні акти, акти міжнародного тероризму. За Законом російська федерація є державою-терористом, цілями політичного режиму якої є: геноцид українського народу, фізичне знищення, масові вбивства громадян України, вчинення міжнародних злочинів проти цивільного населення, використання заборонених методів війни, руйнування цивільних об'єктів та об'єктів критичної інфраструктури, штучне створення гуманітарної катастрофи в Україні або окремих її регіонах* (право. ua). *Ваша країна – терорист № 1* (О. Потапенко).

Московія, Московщина – утворення від топоніма «Москва» і суфіксів -ій-, -щин- – історичні назви Росії та її державних утворень, що походять від назви столичного міста, в сучасних ЗМІ позначає державу-окупанта. *Ми маємо завести Московію в межі їхньої етнічності і припинити називати Росією* (І. Фаріон). *Московщина спирається не так на свою власну силу, як на боягузтво європейців* (І. Фаріон).

московська імперія – аналітичний термін, що є історичною назвою, проте в сучасних медійних засобах позначає російську державу, що має припинити своє існування. *Під словом «перемога» маю на увазі падіння московської імперії та створення на її руїнах кількох незалежних етнічних державних утворень, а також повернення сусіднім незалежним державам етнічних територій, які тимчасово утримуються московією; це стосується і японських Курил, і української Кубані, і фінської Карелії* (Е. Леонов).

Сучасні ЗМІ та соціальні мережі рясніють підкреслено зневажливими метафоричними найменуваннями країни-агресора:

раша, рашка – зневажлива назва Росії, що походить від англійського Russia. *Раша блефує: у разі ядерної атаки росія отримає моментальну відповідь від світу* (Ф. Веніславський). *Расеянине, живи в своїй рашиці й не вказуй українцям, що робити* (Д. Рак)

кацапстан (кацапія, кацапетовка, кацапурія, кацапляндія) – назва походить від слів «кацап» (розмовне зневажливе «росіянин») і «стан» (перс. – «місце чогось», «країна»). «Етимологічний словник української мови» фіксує дві версії походження слова «кацап»: 1) утворення від слова *цап* за допомогою специфічного елемента *ка-* як жартівливе позначення людей, що носять довгі бороди; 2) тюркське за походженням утворення від турецького, кримсько-татарського, азербайджанського *kassap* «м'ясник», яке походить від арабського *qaṣṣāb* «той, що забиває худобу» [15, т. II, с. 408]. Дослідники наводять такі словосполучення в тюркських мовах: *адам кассаби* – «люта людина», «деспот», *кассап одлу* – «шельма»; *кассапчи* – караїмською «кат»; *хассап* – мовою кримських татар «м'ясник», «різник», «гицель» [16]. **Кацапстан повинен припинити своє існування** (Л. Подерв'янський). **Кацапія має бути знищена** (ukrpravda).

оркостан – назва походить від слів «орки» (зневажлива назва російських загарбників) і «стан» (перс. – «місце чогось», «країна»). Орки (англ. *Orcs* або *orks* – *велетень, демон*) – вигадані істоти, кремезні варвари, злі ординці, подібні на людей, але приземкуваті, з великим іклами, гострими вухами з фентезійних творів Джона Толкіна. Цей варварський люд, що мав низький рівень інтелекту і не звик жити в комфорті, підкоряв не силою, а кількістю [17]. *Те єднання чорних душ, яке ми з жахом спостерігаємо в оркостані, має глибоку природу* (О. Дроздов).

мордор – країна, яка існувала у вигаданому світі Джона Толкіна і була осередком сили Чорного Володаря Саурона. Мордор традиційно асоціюється з СРСР і його наступницею Росією, адже, пишучи про Чорну країну, письменник мав на увазі саме тоталітарний Радянський Союз [18]. *Мир з росією відбудеться лише тоді, коли Україна стане на порядок сильнішою і матиме реальні засоби ліквідувати мордор* (І. Каганець).

болото – «грузьке місце з надмірно зволуженим ґрунтом, часто з стоячою водою та вологолюбною рослинністю; багно, трясовина» [12, т. I, с. 115]; на негативне забарвлення цієї лек-

семи вказують фразеологізми **змішати з болотом** – образливо схарактеризувати кого-небудь, заплямувати чию-небудь гідність, **кидати болотом** – бруднити, ганьбити чиєсь ім'я [12, т. I, с. 115]. Метафоричне переосмислення цієї назви для називання Росії відбулося з кількох причин. По-перше, значення слова «болото» доречне через історію походження назви «Москва» та розташування цього міста: корінь **mosk-* у праслов'янській мові означав «в'язкий, топкий» або «болото, вогкість, волога, рідина», крім того, Москва розташована в болотянистій місцевості. По-друге, російська пропаганда щоразу намагається довести свою першість у всьому, привласнити чужу культуру та досягнення, загарбати чужу територію. Насправді перша згадка про Москву датується 1147 роком, натомість Україна (Київська Русь) процвітала вже декілька століть. По-третє, Росія розвивається тільки у декількох містах (Москві, Санкт-Петербурзі), усі інші населені пункти не мають належної цивілізації. Саме через це виникає негативна асоціація з Росією як болотом, брудним і занедбаним місцем. По-четверте, жажливі злочини росіян у російсько-українській війні асоціюються з діями перевертнів, які з'являються в містичних художніх творах саме з боліт. *Росія – це болото, яке має бути обнесене стіною, а з росіянами ми не повинні мати жодного контакту* (С. Жадан).

країна – професійний вбивця – прикладка, що характеризує Російську Федерацію: **Країна – професійний вбивця – на очах цілого світу безкарно вбиває і звинувачує в цьому самих жертв** (І. Фаріон).

російська орда – «об'єднання кількох кочових племен під владою одного хана у тюркських і монгольських народів. Середньовічна феодальна держава у тюркських і монгольських народів, а також територія цієї держави. Татарсько-турецьке військо. *перен.* Безладний, неорганізований натовп» [12, т. V, с. 742]. Перенесення назви відбулося через трактування Росії як спадкоємиці орди, а також з огляду на неорганізованість російського війська. **Російська орда на Київщині зруйнувала понад 4500 будинків** (roglyad.tv).

Висновки і пропозиції. Засоби масової інформації, нав'язуючи громадянам власне трактування образів ворога, захисника, Батьківщини, цілеспрямовано формують інформаційні складники іміджу держави-окупанта, а також завдають йому нищівного удару.

Важливо зазначити, що не всі назви ворожої держави виникли в період війни, більшість із них існували раніше, проте у воєнний період значно

актуалізувались. Крім того, можна простежити час, коли те чи інше найменування набуває поширення, наприклад, *держава-агресор*, *держава-окупант* – від 2014 року, *держава-спонсор тероризму*, *держава-терорист* – від квітня 2022 року.

Журналісти широко вживають історичні назви Росії, що походять від назви столиці (*Московія*, *Московицина*), наголошуючи, що країна-окупант неправомірно використовує вкрадену державну та географічну назву *Росія*. Аналітична історична назва *Московська імперія* позначає російську державу, що має перестати існувати.

В інформаційний простір періоду російсько-української війни проникають неофіційні назви держави-агресора (*раша*, *рашка*, *кацапія*, *кацапетовка*, *кацапурія*, *кацапляндія оркостан*, *мордор*, *болото*, *країна – професійний вбивця*, *російська орда*), вони надають публіцистичним текстам емоційного та підкреслено зневажливого забарвлення.

Після повномасштабного вторгнення Росії на територію України спостерігаємо утвердження національної свідомості українців та усвідомлення відмінної з росіянами ментальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Волотко Е. В. Роль засобів масової інформації у формуванні позитивного іміджу держави. URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/4_2019/16.pdf (дата звернення: 27.05.2022).
2. Кирилюк О. Л. Формування образу захисника в умовах інформаційної війни: лінгвокогнітивний аспект. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. № 8, 2020. С. 90-96.
3. Дубчак О. П. Концептуальна опозиція «свій» – «чужий» в українській мовній картині світу: автореферат дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Київ, 2009. 24 с.
4. Ковальова Г. П. Опозиція «свій – чужий» при формуванні національної ідентичності в контексті глобалізації. *Наукові записки. Серія «Філософія»*. Острого: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2009. Вип. 5. С. 84–91.
5. Кузнєцова Т. В. «Свій» / «чужий» у текстовому просторі ЗМІ. *Стиль і текст*. 2007. Вип. 8. С.59–65.
6. Вільчинська Т. Вербалізація бінарної концептуальної опозиції «захисник – ворог» (на матеріалі газетних текстів). *Медіапростір*. 2017. Вип. 10. С. 59–65.
7. Масенко Л. Мова радянського тоталітаризму: монографія. Київ: Кліо, 2017. 240 с.
8. Кондратенко Н. В. Вербалізація концепту ВООГ в українському політичному дискурсі. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. Збірник наукових праць*. Випуск 16. Кривий Ріг, 2017. С. 358-366.
9. Дацишин Х. Концепт «чужий» у політичному дискурсі Євромайдану (на матеріалі газети «День»). *Вісник Львівського ун-ту. Серія Журналістика*. 2014. Вип. 39. С. 296–302.
10. Червінчук А. Концепт «ворог»: репрезентація в українській воєнній документалістиці (2015-2018 рр.). *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2021. Вип. 49. С. 90-98.
11. Левченко Л. О., Ракчєєва С. М. Технології формування образу зовнішнього ворога у демократичних та недемократичних режимах. URL: <http://politics.chdu.edu.ua/article/view/87098> (дата звернення: 11.05.2022).
12. Словник української мови в 11-ти томах. Київ: Наукова думка, 1970-1980. Т. I-XI.
13. Український правопис. К.: Наукова думка, 2019. 392 с.
14. Словник іншомовних слів. За ред. О. С. Мельничука. К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1974. 776 с.
15. Етимологічний словник української мови. К.: Наукова думка. 1983- 2012. Т. I-VI.
16. Кацап. Матеріал з Вікіпедії. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D1%86%D0%B0%D0%BF> (дата звернення: 26.05.2022).
17. Орки. Матеріал з Вікіпедії. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%80%D0%BA%D0%B8> (дата звернення: 26.05.2022).
18. Мордор. Матеріал з Вікіпедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%BE%D1%80%D0%B4%D0%BE%D1%80#cite_note-22 (дата звернення: 26.05.2022).

НАЗВИ СТРАВ ІЗ ВАРЕНОГО ТІСТА (на матеріалі творів письменників XVIII–XIX ст.)

NAMES OF DISHES FROM BOILED DOUGH (based on the texts of writers of the XVIII–XIX centuries)

Вікторіна О.М.,

orcid.org/0000-0002-3083-7317

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри теорії і методики середньої освіти

Комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського»

У статті досліджено назви страв із вареного тіста в українській мові на матеріалі художніх творів письменників XVIII–XIX ст. Наукову новизну дослідження визначає факт, що назви страв цієї лексико-семантичної підгрупи, уживані у творах українських письменників, ще не були об'єктом спеціального розгляду.

До аналізу залучено тексти таких авторів: І. Котляревського, П. Гулака-Артемівського, М. Гоголя, Г. Квітки-Оснóв'яненка, С. Александрова, П. Білецького-Носенка, Т. Шевченка, П. Куліша, Л. Боровиковського, Марка Вовчка, Панаса Мирного, І. Нечуя-Левицького, М. Старицького, І. Карпенка-Карого, Л. Глібова, М. Кропивницького. Матеріал класифікуємо таким чином: лексико-тематична група «Назви страв», лексико-тематична підгрупа «Назви других страв», лексико-семантична підгрупа «Назви страв із вареного тіста». Із творів виокремлено такі компоненти цієї підгрупи: *варéник*, *галу́шка*, *ло́кшина*, *лемі́шка*, *квáша*, *салама́ха (соллома́ха)*, *варені́ця (варяні́ця)*, *у́шки*, *ковту́н*. У статті здійснено аналіз їх частотності. Установлено, що до найчастіше вживаних належать лексеми *варéник* (виявлено у творах 15 авторів), *галу́шка* (14 письменників); менш уживаними є назви *ло́кшина* (5 авторів); *лемі́шка*, *квáша* (по 4 письменники) і *салама́ха (соллома́ха)*, *варені́ця (варяні́ця)* (по 2 автори), *у́шки*, *ковту́н* зафіксовано по одному разу. 4 назви, 45%, є активними в сучасній українській мові: *варéник*, *галу́шка*, *ло́кшина*, *у́шки*. 5 назв, 55%, вналежать до пасивної лексики, що дозволяє вважати їх історизмами та архаїзмами: *лемі́шка*, *квáша*, *салама́ха (соллома́ха)*, *варені́ця (варяні́ця)*, *ковту́н*. Проведено паралелі між лексичними значеннями назв страв, зафіксованих у лексикографічних джерелах XIX ст., і сучасними. У тексті статті збережено оригінальний правопис цитат і тлумачень з метою точнішого сприйняття інформації. Зазначено демінутивні форми лексем, тоді як аугментативних не виявлено ні в аналізованих текстах, ані в словниках. Виявлено, що письменники аналізованого періоду жодного разу не використали такі назви страв із вареного тіста: *верміше́ль*, *макаро́ни*, *пельме́ні*. Це дозволяє зробити припущення про запозичення цих лексем в українську мову з інших у XX ст.

Ключові слова: мовна картина світу, лексико-тематична група, лексико-тематична підгрупа, лексико-семантична підгрупа, назви страв із вареного тіста, лексичне значення, лексикографічні джерела, архаїзми.

The article studies the names of dishes from boiled dough in the Ukrainian language based on the texts of writers of the XVIII–XIX centuries. The scientific novelty of the study lies in the fact that the names of dishes of this lexical and semantic subgroups used in the works of Ukrainian writers have not yet been the subject of special consideration.

Texts by such authors as I. Kotlyarevsky, P. Gulak-Artemovskyy, M. Gogol, G. Kvitka-Osnovyanenko, S. Alexandrov, P. Biletsky-Nosenko, T. Shevchenko, P. Kulish, L. Borovikovskyy, Marko Vovchok, Panas Myrnyi, I. Nechui-Levitsky, M. Starytskyi, I. Karpenko-Karyi, L. Glibov, M. Kropyvnytsky were taken for analysis. Materials are classified as follows: lexical-thematic group «Names of Courses», lexical-thematic subgroup «Names of Second Courses», lexical and semantic subgroup «Names of Dishes from Boiled Dough». The following components of this subgroup are selected from the works: *varenyk*, *halushka*, *noodles*, *lemishka*, *kvasha*, *salamakha (solomakha)*, *varenytsya (varyanytsya)*, *ushky*, *kovtun*. The analysis of their frequency is carried out in the article. It is established that the most frequently used tokens were *varenyk* (found in works of 14 authors), *halushka* (11 writers); less common are the names *noodles* (5 authors); *lemishka*, *kvasha* (4 writers each) and *salamakha (solomakha)*, *varenytsya (varyanytsya)* (2 authors), *ushky* and *kovtun* recorded once. Four names, 45% are active in the modern Ukrainian language: *varenyky*, *halushky*, *noodles*, *ushky*. Five titles, 55%, belong to the passive vocabulary that allows us to count them historicisms and archaisms: *lemishka*, *kvasha*, *salamakha (solomakha)*, *varenytsya (varyanytsya)*, *kovtun*. Parallels between the lexical meanings of the names of dishes, fixed in lexical and graphical sources of the XIX century and modern ones, are traced. For the purpose of accurate perception of information, the article retains the original writing of quotations and interpretations. Diminutive forms of tokens are defined, while augmentative ones are not found either in the analyzed texts or in dictionaries. It was determined that the writers of the analyzed period did not use names of boiled dough dishes such as *vermicelli*, *pasta*, *pelmeni*. This allows us to make assumptions about the borrowing of these tokens in the twentieth century.

Key words: linguistic picture of the world, lexical and thematic group, lexical and thematic subgroup, lexical and semantic subgroup, names of dishes from boiled dough, lexical meaning, lexical and graphical sources, archaisms.

Актуальність проблеми. *Картину світу* як нації загалом, так і окремого її представника, можна розкрити під час аналізу світоглядних,

або філософсько значущих, ментальних концептів, наявних у мовній свідомості носіїв мови. До таких важливих лексико-семантичних груп

дослідники відносять назви свояцтва, предметів побуту, релігійну лексику, кулінарну. Саме тому цю групу слів не одне десятиліття, навіть століття, досліджують етнографи, мовознавці, історики. Ще в XIX ст. було здійснено перші спроби записати назви страв українців, описати способи їх приготування [7; 11; 16].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Мовознавці доволі докладно проаналізували тематичну групу лексики «Назви страв» в українських говірках. Таким тематичним дослідженням присвячено праці Л. Бориса (буковинські говірки) [1 та ін.], Г. Вешторг (поліські) [2 та ін.], М. Волошинової (східнословобожанські) [5; 6], З. Ганудель (південно-лемківські) (Ганудель), Н. Загнітко (східно степові) [10 та ін.], В. Різник (надсянсько-наддністрянські) [14 та ін.], О. Осирка (східно подільські) [13 та ін.], Є. Турчин (східно поліські) [15] та ін. Е. Гоца здійснила лексиколого-етимологічний, словотвірний та лінгвогеографічний аналіз назв страв, виявлених в українських говорах Карпат [8; 9 та ін.]. У розвідці С. Яценка досліджено назви продуктів харчування на матеріалі українських пам'яток XIV–XVII століття [17]. У наших попередніх статтях було зроблено частотний, лексико-семантичний, етимологічний аналіз назв перших і других страв в українській мові на матеріалі художніх текстів письменників XVIII–XIX ст. [3; 4].

Отже, тема досить актуальна. Однак назви страв із вареного тіста у творах українських письменників зазначеного періоду ще не були об'єктом спеціального розгляду.

Об'єкт дослідження – тексти творів письменників XVIII–XIX ст. До аналізу залучено такі тексти: «Енеїда» (1798–1842), «Москаль-чарівник» (1819) І. Котляревського; «Солопій та Хівря, або Горох при дорозі» (1819); «Сидить Петро у Полтаві» (1848) П. Гулака-Артемовського; «Ніч перед Різдом» (1832) М. Гоголя; «Пархімове снідання» (?), «Конотопська відьма» (1833), «Маруся» (1834), «Сватання на Гончарівці» (1835), «Сердешна Оксана» (1841) Г. Квітки-Основ'яненка; «Вовкулака» (1842) С. Александрова; «Лисиця да цапля», «Кіт да кухар» П. Білецького-Носенка; «Гайдамаки» (1841) Т. Шевченка; «Чорна рада» (1846) П. Куліша; «Хомиха й галушки» (?) Л. Боровиковського; «А не ласуй!» (1858), «Варенікі, варенікі» (1858) С. Руданського; «Як Хапко солоду відрікся» (1860), «Інститутка» (1859) Марка Вовчка; «Хіба ревуть воли, як ясла повні» (1875) Панаса Мирного; «Кайдашева сім'я» (1878), «Старосвітські батюшки та матушки» (1881); «Голодному й опеньки – м'ясо» (1887) І. Нечуя-Левицького; «За двома зайцями» (1883) М. Старицького; «Мартин Боруля» (1886),

«Сто тисяч» (1889), «Суєта» (1903) І. Карпенка-Карого; «Химерний, маленький...» (1891) Л. Глібова; «На віру» (1891) М. Коцюбинського; «Олеся» (1891) М. Кропивницького. У дужках зазначено роки написання творів, якщо ця інформація невідома, то ставимо знак питання.

Предмет дослідження – назви на позначення страв із вареного тіста.

Мета – зробити лексико-семантичний, етимологічний, частотний аналіз назв страв із вареного тіста, зафіксованих у художніх творах письменників XVIII–XIX ст.

Для досягнення поставленої мети визначаємо такі **завдання**:

1) у художніх текстах творів українських письменників зазначеного періоду знайти назви на позначення страв із вареного тіста;

2) проаналізувати частотність їх уживання авторами;

3) дослідити лексичне значення назв страв;

4) визначити, які з аналізованих назв є застарілими;

5) зробити етимологічний аналіз лексем;

6) виявити можливість утворення демінутивних форм;

7) якщо зрозуміло з контексту, описати, з яких продуктів готували страви.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В аналізованих текстах методом суцільного виписування виявлено дев'ять назв страв із вареного тіста: *вареник, галушка, локишина, лемішка, кваша, ковтун, саламаха (соломаха), варениця (варяниця), ушки*.

Вареник. У сучасній українській мові ця лексема функціонує з таким значенням: «Невеликий варений виріб, зліплений з прісного тіста і начинений сиром, ягодами, капустою і т. ін.» (СУМ, I, с. 291). Аналогічно слово тлумачили лексикографи XIX ст.: «пирожокъ съ сыромъ, вареной, а не печеной, который ѣдятъ горячий съ масломъ и смѣтаной» (Б-Н, с. 68); «род вареного пирожка с творогом, ягодами, кислой капустой, маком, выжимками конопляного семени и пр.» (Грінченко, I, с. 126). В останньому джерелі зафіксовано й демінутив *вареничок* «ум. от **вареник**» (Грінченко I, с. 126). Лексема походить від прс. *variti* «варити», пов'язаного з *vьrĕti* «кипіти» (ЕСУМ I, с. 332).

Слово є і в словнику В. Даля, він пояснює його так: «отварные треугольные пирожки прѣснаго тѣста, начиненные сыромъ, творогомъ» (Даль, I, с. 168). Як відомо, значну частину лексики дослідник записав саме в межах сучасної України. Думаємо, що або сам лексикограф не поставив ремарку, яка б прив'язала це слово до

української території, або в подальшому редактури її прибрали. Дозволимо припустити, що ця страва, а відповідно й лексема, яка її називає, не були в XIX ст. широко відомі на території сучасної Росії. Підтвердженням цієї думки є ситуації, описані в художній українській літературі. Так, у творі І. Котляревського «Москаль-чарівник» солдат не може запам'ятати й вимовити назву **вареники**, а перекинувши її на **лавреники**: *Ех, кабы теперь подала хозяйка лавреничков, этих, знаешь, треугольничков...* (І. Котляревський). У С. Руданського цій темі присвячено ціла приказка «Варенікі, варенікі»: *Сидить москаль на прилавку, Прищурює очі... Так і знати: москалина Вареників хоче. Хочє бідний вареників, То й ніщо питати! Та тільки їх по-нашому Не вмєє назвати* (С. Руданський). Далі москаль намагається описово схарактеризувати страву, яку він хоче: *Свари-ка мне вот энтаво!... "Да энтаво... как, бишь, ево У вас называют?... Вот, что, знаешь... берут тесто, Сыром накладывают..."* (С. Руданський).

На поширеність цієї страви серед українців вказує те, що слово виявлено в творах п'ятнадцятьох авторів: *Давай йому горілки, курей та вареників!* (І. Котляревський); *Коли не забредеш к Мірошнику бувало, У його є і хліб, і сіль, і сало, Чи то в скоромний день – із маслом буханці, Книші, вареники і всякі лагоминки...* (Є. Гребінка); *Десь Кухар ще й писмак (Бо змолоду йому давав субітки дяк) Одложив попечення – Вареник й печення* (П. Білецький-Носенко); *Уклав вареники з пивсотни...* (С. Александров); *А того, бачте, аж у два кия взяло: одно, що кумові вареники та ліквори тиснуть, а друге – пече думка, що саме мав він на полювання поспішатись...* (Марко Вовчок); *Там нам дадуть таких вареників, що всяке горе на душі одлигне* (П. Куліш); *«То ж, діду коханий, Вареник гречаний!» – Кричить дівтора* (Л. Глібов); *Пошли за матір'ю до Сидоровички, а сама вари вареники...* (І. Карпенко-Карий).

Із наступних текстів можемо зрозуміти, із чим варили цю страву та з чим їли: *Чи шатнулась там, чи як, а вже і обідати у неї поспіло: борцик з живою рибкою (бігала сама звечора до сусіда, рибалки, та й випрохала), каша пионяна до олії, солоня тараня з пиенишними галушечками та вареники з сім'яною макухою* (Г. Квітка-Основ'яненко); *Зварім на полудень вареники з суніць та з полуниць* (І. Нечуй-Левицький); *І в хаті в них стало чепурніше, ясніше; і хліб не такий чорний та сухий; і каша до борщу не вряди-годи; а часом і сир на вареники...* (Панас Мирний); *А якби нам іще сир Та муки до рук — Наварили б вареників...* (С. Руданський), *Дома пироги з маком та вареники з урдою троциють,*

а тут – пальцини (М. Старицький); *Вибачте на цей раз, будьте ласкаві. До вареників нема меду,* – *сказала хазяйка* (І. Нечуй-Левицький); *Для себе на обід був борщ з м'ясом, печене порося, гусятина та вареники з сметаною* (І. Нечуй-Левицький); *Перед його очима так і сновигала макітра вареників в сметані* (І. Нечуй-Левицький); *Чи йшов богобоязливий мужик, чи дворянин, як називають себе козаки, одягнений у кобеняк з відлогою, в неділю до церкви, або ж, як буває негода, до шинку, як не зайти до Солохи, не попоїсти масних з сметаною вареників та не погомоніти у теплій хаті з балакучою й привітною господинею?...* (М. Гоголь); *Борщ буде з курятиною, смажене порося, вареники, запечені у сметані, і кисіль...* (І. Карпенко-Карий); *Коли прийдеши зараз, то дам тобі обідати, бо в нас є й вареники: я придбала і масличка, і сметанки...* (Г. Квітка-Основ'яненко); *На смак уродився, Ще й маслом умився...* (Л. Глібов); *А вареник любить масло і сметану: лєш, лєш, а він вбіра, та й убіра в себе; за те ж як і запечеться в цій приправі, прямо – безе!* (І. Карпенко-Карий). Із контексту можемо зрозуміти, що українці варили **вареники з сиром, сім'яною макухою, ягодами**; могли їх їсти з **маслом, сметаною** або **медом**. Зафіксовано зменшувальну форму слова: *І ласоці все тільки їли, Сластьони, коржики, стовпці, Варенички пиеничні, білі...* (І. Котляревський); *Михайле, вареників! Так, як ти любиш: запечені у свіжому маслі зі сметаною* (І. Карпенко-Карий); *Ось глянь, вареничок бокастенький який...* (Л. Глібов).

У сучасній українській мові слово активне, лексичне значення не змінилось.

Галушка. У сучасній українській мові слово має такі значення: «Різаний або рваний шматочок прісного тіста, зварений на воді або на молоці // тільки мн. Страва у вигляді різаних або рваних шматочків прісного тіста, зварених на воді або на молоці» (СУМ, II, с. 22). У словниках XIX ст. лексему витлумачено так: «галушка, кусочекъ теста, сварений въ воде или молоке, клецка» (Грінченко, I, с. 268). Думки мовознавців розділилися щодо етимології слова. Одні стверджують, що воно походить від лат. *galla* «наріст»; підтвердженням цього є поширеність у різних мовах слів із коренем *гал-* із спільним значенням «щось опукле, кругле». Інші, пов'язуючи з *голий, галька, гальявина*, допускають власне праслов'янське походження (ЕСУМ, I, с. 455). Зафіксував цю назву і В. Даль із ремаркою *юж.* зі значенням «родъ клецки, б. ч. пшеничної, тѣсто, сваренное комками въ водѣ, въ борщу; иногда галушки замѣшиваются на молокѣ или затираются на свином салѣ»; також зазначено й назву людини, яка любить цю страву *галушник* (Даль I, с. 352). Отже, лексема

галушка зі значенням «варений шматочок прісного тіста» була відома на півдні Російської імперії, а саме в Україні. У цій же статті лінгвіст продовжує: «В подольской губернии галуша, голубцы, пшено с говядиной в капустном листе, вареное в квасу» (Даль I, с. 352). Виходячи з того, що Подільська губернія – «українська губернія на території східного Поділля: від 1797 року входила до Російської імперії, після Української революції в складі УНР; Української Держави, потім до 1925 року – в складі УСРР. Нині це переважно територія Хмельницької, Вінницької, частково Одеської, Кіровоградської, Миколаївської областей та Молдови» (ПГ), робимо висновки, що і це слово В. Даль виявив на території сучасної України. Підтвердженням того, що лексема *галушка* була невідома в російській мові, є й інші лексикографічні джерела кінця XIX – початку XX ст., укладачі яких так перекладають з одної мови на другу: «клецька–галушка» (Б-Н, с. 93; СРУ, II, с. 18; СМУ, с. 12).

Цю назву страви виявлено у творах чотирнадцятьох авторів: ...*П'ять казанів стояло юшки, А в чотирьох були галушки...* (І. Котляревський); *Може, чванитесь, що братство Віру заступило, Що Синопом, Трапезондом Галушки варило* (Т. Шевченко); *Всю траву смачную да гарную на видъ: Из' мясомъ ковтуни, галушки, шуляки, Зложила в узькій да довгій глеки...* (П. Білецький-Носенко); *Настромила одну галушку на стичку; вкусила раз, удруге, – та й удавилася...* (Панас Мирний); *Ото понастромлювали на довгі дерев'яні шпички тії галушки та й почали їсти* (М. Гоголь); *То галушки, може?* (С. Руданський); *Хома-злидарь схотів поисти Галушок...* (Л. Боровиковський); *В кімнаті застелили стіл простою скатертею, й Килина принесла здорову вазку галушок з салом* (І. Нечуй-Левицький); *Тут зараз стали подавати На стил мальовани ложки, Мерцій из печи доставати Пшенични з салом галушки...* (С. Александров); *Тут-бо саме Катря його поставила на стіл миску з галушками* (Марко Вовчок); *Гляди ж, доню, як прийде Влас, то всипеш йому у миску щерби з галушок; скажеш, що галушок не стало* (М. Кропивницький); *Мотря насипала галушок у миску і поставила на стіл коло тарілочок з покладками та кришеним салом* (М. Коцюбинський); *Бодай ти галушки не проковтнув, щоб ти вареником подавився, кажи: шкуру з тебе здерти?* (І. Карпенко-Карий); *От сотник мовчки обідає, а писар сидів-сидів, мовчав-мовчав, далі за ложку, та у ту ж миску... та й почав, як він каже, сокрушати перш борщ гарячий з усякою, мілкою рибкою, та пионяну кашу до олії, далі заходжуваній борщ з линами, а там юшку з миньками та з пшеничними галушечками, та печені карасі, та більші і нічого* (Г. Квітка-Основ'яненко);

А ви – галушечки, картопельку, кулешик, чухоньку, та й то не щодня, а воно жирок і наростає... (І. Карпенко-Карий). В останніх прикладах слово вжито в деминутивній формі. Також з прикладів зрозуміло, що *галушки* могли бути *пшеничними*, часто їх їли з *салом*.

У сучасній українській мові слово активне, лексичне значення не змінилось.

Локшина. У сучасній мові це слово функціонує з таким значенням: «Виріб з прісного пшеничного тіста у вигляді тонких висушених смужок // Страва, для приготування якої використано цей виріб» (СУМ, IV, с. 543); аналогічне зафіксовано й у лексикографічних джерелах XIX ст. (Б-Н, с. 212; Грінченко, II, с. 375). Запозичення з тюрк. мов; тат., каз., уйг. *lakşa* «локшина; дрібні шматки тіста, зварені в бульйоні» < перс. *lakše* (ЕСУМ, III, с. 283).

Ця лексема зафіксована у творах п'ятьох авторів: *Тут їли рознії potravи, І все з полив'яних мисок... І локшину на перемену...* (І. Котляревський); *Як локшину кришить для війська із паперу...* (П. Гулак-Артемівський); *Тут наша панночка і заходилась поратись і к сватанню прибиратись: хату мие, столи, лавки, мисники змива, птицю патра, локшину крише, горшки наставля, рушники налагоджує... так, що всі наньмички аж позасапувались від такого порання* (Г. Квітка-Основ'яненко); *Тут зараз стали подавати На стил мальовани ложки, Мерцій из печи доставати Пшенични з салом галушки; А потім локшину гарячу Присипану ще перчиком...* (С. Александров); *Поїли борщ, Христя достала локшину на молоці...* (Панас Мирний). Із контекстів можемо зрозуміти, що *локшину* їли як з *перцем*, так і варену *на молоці*, мабуть, як солодку страву. У лексикографічних джерелах кінця XIX – початку XX ст. укладачі перекладних словників пояснюють російське «вермишель» українським «локшина» (СРУ, I, с. 70; СМУ, с. 26). *Вермишель* – запозичення з італійської мови; іт. *vermicelli* «черв'ячки» (за зовнішньою схожістю) < лат. *vermiculus* «черв'ячок, личинка; що-небудь зроблене на зразок черв'ячків» (ЕСУМ, I, 356). Отже, в нашу мову воно проникло або з італійської, або з російської.

Зараз лексема *локшина* активна, значення не змінилось.

Лемішка. У тлумачному словнику української мови це слово зафіксовано з таким значенням: «Страва з густо запареного борошна, звичайно гречаного» (СУМ, IV, с. 476). У словниках XIX ст. подано такі дефініції: «прѣсное тѣсто, нѣсколько запеченое, которое ѣдят съ масломъ и сыром; иначе

черепьянка) (Б-Н, с. 207); «родъ кушанья изъ муки; саламата» (Грінченко, II, с. 355). У М. Маркевича знаходимо детальний рецепт приготування страви: «піджарити гречаної муки, розвести її солоним кип'ятком; скласти в горщик, поставити в піч на одну годину; подавати з піджареною на коров'ячому маслі або на олії цибулею» [10, с. 156]. У словнику В. Далья подано: *лемішка* (малоруск. лемішка) *котр.* «завара, саламата» (Даль, II, с. 251). Ще в одному лексикографічному джерелі знаходимо подібне значення: «розведена водою і зварена мука. У Росії *лемішка* (називається лемішка) – це «мучная похлебка» (немов наш жур), а в Україні вона густа, і тільки з гречаної муки, і її смачать так, як кашу» (ЕССУМ, II, с. 352–353). Із тлумачень XIX ст. розуміємо, що *лемішка* і *саламаха* (*соломаха*) – дві назви одної і тої ж страви. Ми у XXI ст. не можемо стверджувати це напевно, тому що відсутні більш детальні свідчення в текстах. Водночас, як ми знаємо, деякі страви можуть бути дуже схожими, тільки відрізнятися незначними компонентами або способом приготування, і внаслідок цього бути різними. Як приклад можемо навести такі: *вареники* – *пельмені* (різна начинка), *локишина* – *макарони* – *спагеті* (форма), *млинци* – *оладки* (розмір, товщина) тощо.

Етимологи не прийшли до одної думки щодо походження цього слова. Зокрема, пропонують такі варіанти: 1) від *леміш* «рало» через схожість грудочок тіста і зораної землі; 2) від *ламати*; 3) запозичення з фіно-угорських мов (фін. *lieti* «бульйон, суп», веп. *l'etuz*, уйг. *le* «соус, підлива, юшка, сік», манс. *lāxt*, «суп, юшка», мар. *let* «тс»), але поширення слова в слов'янських мовах незвичне для фіно-угорських запозичень (ЕСУМ, II, с. 220).

Лексема засвідчено у творах чотирьох авторів: *Тут з салом галушки лигали, Лемішку і куліш глитали...* (І. Котляревський); *Була лемішка, путря, кваша, индик, печене пороса, Вареники, молошина каша й варене з морквою гуся...* (С. Александров); *Тільки саму лемішку з молоком і їв старий батько і потяг замість горілки з фляги, що була в нього за пазухою, якусь чорну воду* (М. Гоголь); *Хапаючись, так повернула кописткою в горішку, що вона зав'язла в густій лемішці, хруснула й переломилась* (І. Нечуй-Левицький).

Зараз страву не готують, відповідно слово належить до пасивної лексики, є історизмом.

Кваша. «Страва з гречаного або житнього борошна з солодом, подібна до густого киселю» (СУМ, IV, с. 133). У лексикографічних джерелах XIX ст. назву пояснено так: «сладкое тѣсто изъ ржаного солода» (Б-Н, с. 181), «вареное жидкое кисло-сладкое тесто» (Грінченко, II, с. 232). У записках етнографів знаходимо детальний рецепт приготу-

вання страви: «Взяти житнього борошна, гречаного і солоду, висипати в діжечку, розмішати горячою водою (але не кип'ятком), дати півгодини або годину побродити; добре закип'ятити другу воду і розводити на смак, щоб було рідше або густіше, хто як любить; поставити на печі на тепле, щоб прийняло кислоту, тоді варити в горшку і подавати» [10, с. 156]. В. Даль зафіксував слово *кваша* з таким значенням: «что либо заквашенное, бродящий растворъ, квашеная зелень, солень; также айранъ, молоко съ водою въ закваскѣ; калужкое соложеное тѣсто; дрожди; закваска» (Даль, II, с. 104). Отже, як можемо зрозуміти з цитати, росіяни слово використовували для позначення інших понять. Цю думку підтверджують вітчизняні лексикографи того періоду, які українське «кваша» перекладають як російське «солодуха» (СМУ, с. 455), а слово «кваша» з тієї мови нашою – «запара, опара» (СПУ, II, с. 13).

Слово споріднене з *квас*, *квасити*; походить від *кыснѣти* «киснути» (ЕСУМ, II, с. 415–416).

Ця лексема зафіксована у творах чотирьох авторів: *На закуску куліш і кашу, Лемішку, зубці, путрю, квашу I з маком медовий шулик* (І. Котляревський); *Була лемішка, путря, кваша, индик, печене пороса, Вареники, молошина каша й варене з морквою гуся. А що квасоли та гороху, Борицу, капусти, пирогив, Було всього, ще й не потроху, Аби-б хто на здоровья ив* (С. Александров); *...Як локишину кришишь для війська із паперу, Як квашу нам робить з чорнила і тетерю...* (П. Гулак-Артемівський); *Раз наймички, не спитавши Онисі, запарили собі квашу й поставили горщик скраю на печі* (І. Нечуй-Левицький). Назва пасивна в сучасній українській мові, історизм.

Саламаха, соломаха. Укладачі тлумачного словника так подають дефініцію: «Рідка страва, пригот. із завареного на воді борошна (перев. гречаного)» (СУМ, XI, с. 18). В укладеному М. Гоголем словнику до «Енеїди» І. Котляревського читаємо: «Саламаха – борошно житнє або пшеничне, киплячою водою розведене з додаванням солі і варене доти, поки увариться подібно до густого киселю» (Гоголь, с. 499). Лексикографи XIX ст. так пояснюють слово і його фонетичні варіанти: *саламаха* «кушанье: истолченный чеснокъ съ солью и хлѣбомъ, прибавляютъ еще фасоли» (Грінченко, IV, с. 97); *соломаха* «родъ кушанья: жидкое тѣсто (преимущ. гречишное), съ масломъ вскипяченное» (Грінченко, IV, с. 166). Таким чином, у словнику Грінченка *саламаха* і *соломаха* – різні страви, тоді як у «Словнику української мови» *саламаха*, *соломаха*, *саламата* подано з одним значенням. Нам у третьому десятилітті XXI століття неможливо бути об'єктивними щодо значення цього слова, тому що воно належить до пасивної лексики. Принаймні з 70-80 рр.

XX століття ця страва вже не була поширеною в українців. Виявлено лексему і в словнику В. Даля: *саламата, саламать* сиб. *солوماتъ* «завариха, калужка, прѣсная, вскипяченая болтушка; жидкій киселець, мучная каша, пожиже размазни; еє варять изъ всякой муки; ѣдятъ съ солью и масломъ; || *вгд.* овсяная крупа, поджаренная на маслѣ или салѣ» (Даль, IV, с. 132).

Лексема не має однозначного тлумачення щодо походження. Етимологи виводять її або від *сало*, або від *солод* (ЕСУМ, V, с. 167).

Слово виявлене у двох творах художньої літератури: *Рябка, тетерю, саламаху – Як не було – поїли з маху* (І. Котляревський); *Дома, у Січі, ходять у селянських да в кажанках, а їдять мало не саму соломаху, а тут жупани на їх будуть лудани, штани із дорогої саети, горілка, меду, пива так за їми в куфах і їдять, – хто стрінеться, усякого частують* (П. Куліш). Із останнього прикладу розуміємо, що споживання цієї страви вказувало на невисокі матеріальні доходи та низький соціальний статус.

Варениця, варяниця. У тлумачному словнику української мови це слово зафіксовано з таким значенням: «Виготовлений для вареників, розкачаний як коржик шматочок тіста, який іноді варять і без начинки» (СУМ, I, с. 291). У П. Чубинського зафіксовано аналогічний рецепт, автор уточнює, що «ѣдятъ съ саломъ или со сметаной» [15, с. 442]. Лексема походить від прс. *variti* «варити», пов'язаного з *vrěti* «кипіти» (ЕСУМ, I, с. 332).

Слово виявлене в творах двох авторів: *Уже світовая зірниця Була на небі, як п'ятак, Або пшенишна варяниця, І небо рділося, мов мак* (І. Котляревський); *Нема жита ні снопа, Вари варениці* (Т. Шевченко).

У сучасній українській мові слово належить до пасивної лексики.

Ушки. У тлумачному словнику української мови це слово зафіксовано з таким значенням: *перев. мн.* «Варенички з яловичиною, які варяться в ющі, бульйоні тощо» (СУМ, I, с. 791). У словнику Грінченка лексема має такі значення: 1) «= вушко»; 2) *мн.* «Пельмени, родъ вареничковь съ мясомъ въ супѣ» (Грінченко, IV, с. 372). Перекладні словники того періоду пояснюють російське *пельмень* українським *ушко*, *вушко* (СРУ, III, с. 9; СМУ, с. 293). Знайшли приклад в одного автора: *Просігне з ушками, з грінками І юшка з хляками, з кишками...* (І. Котляревський). У сучасній мові слово активне, хоча паралельно використовують і назву *пельмені*.

Кобтун. У сучасній українській мові слово має подвійний наголос; укладачі тлумачного словника пояснюють його так: 1. «Жмут збитого волосся,

вовни, шерсті»; 2. *мед., вет.* «Хвороба шкіри в людей на голові та в коней під гривною, при якій волосся сплутується й злипається» (СУМ, IV, с. 206). П. Білецький-Носенко у XIX ст., крім цих, фіксував ще й кулінарне «Пирожокъ, начиненный мясомъ, сваренный и потомъ облитый масломъ» (Б-Н, с. 187). Із подібним значенням лексему зафіксував В. Даль: *зап.* «Родъ пельменей, но побольше ихъ» (Даль, II, с. 9). Приклад знайшли в одного автора: *Всю траву смачную да гарную на видѣ: Изъ мясомъ ковтуни, галушки, шуляки, Зложила в узкій да довгій глеки...* (П. Білецький-Носенко). Зараз слово належить до пасивної лексики.

Цікаво, що у творах письменників XVIII–XIX ст. не виявлено такі назви страв із вареного тіста: *вермішэль, макарони, пельмені*, однак зазначені лексеми є в «Словнику української мови», укладеному в 1970–1980 рр. Це дозволяє припускати про запозичення їх з інших мов у XX столітті. У новелі «Дебют», написаній у 1909 році, М. Коцюбинський уже використовує одну з цих назв: *На верхніх полицках знаходжу в слоїках саго і макарони, сушені груші й халву у круглих дерев'яних коробках: нижче – мішок жовтих волоських оріхів, які міняють від дотику позу і гарчать, як собаки.* Отже, слово проникло в українську мову на межі XIX–XX ст. або на початку XX ст.

У ще новішому джерелі, виданому на початку XXI ст., представлено такі назви страв із вареного тіста: *равіолі* (ВТС, с. 1194), *спагеті* (ВТС, с. 1360), *хінкалі* (ВТС, с. 1563); а слова *манти* (Манти), *паста* (ПР) взагалі зафіксовано тільки в електронних джерелах. Усе це свідчить про постійний розвиток мови.

Доктор філологічних наук В. Німчук характеризує словник П. Білецького-Носенка як «диференційний українсько-російський словник, у реєстрі якого подано тільки ті елементи, що лексично, фонетично, дериваційно й семантично відмінні в обох мовах» [11, с. 50]. Однак укладач уніс до реєстру такі лексеми: *вареник, галушка, лемішка, кваша*. Це дозволяє зробити припущення, що на час укладання словника, у першій половині XIX ст., ці слова, а відповідно і страви, не були відомі в російській мові.

Висновки та перспективи подальших розвідок з цього питання. Отже, аналіз назв на позначення страв із вареного тіста, зафіксованих у текстах української літератури XVIII–XIX ст., дозволяє зробити висновки про склад, семантику та частотність використання у творах.

В аналізованих текстах виявлено 9 номінацій.

Найчастіше письменники використовували такі: *вареник* (15 авторів), *галушка* (14 письменни-

ків); значно рідше *лoкшина* (5 авторів), *лемішка*, *кваша* (по 4 письменники), *саламаха* (*соломаха*) (2), *варениця*, (*варяниця*) (2), одиничні є випадки використання назв *ушки*, *ковтун*.

4 лексеми, 45%, є активними в сучасній українській мові: *варéники*, *галушки*, *лoкшина*, *ушки*.

5 назв, 55 %, належать до пасивної лексики, що дозволяє вважати їх історизмами та архаїзмами: *лемішка*, *квáша*, *салама́ха* (*солома́ха*), *варениця*, (*варяниця*), *ковтун*.

Уважаємо перспективним подальше дослідження назв страв і напоїв у творах українських письменників як XVIII–XIX ст.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ:

б. ч. – здебільшого; веп. – вепська; вет. – ветеринарне; влгд. – вологодське; зап. – західне; іт. – італійське; каз. – казахська; лат. – латинське; манс. – мансійська; мар. – марійська; мед. – медичне; мн. – множина; перев. – переважно; перс. – перська; пр. – та інше; прс. – праслов'янське; рр. – роки; сиб. – сибірське; тат. – татарська; т. ін. – та інше; тюрк. – тюркська; ст. – століття; уйг. – уйгурська; фін. – фінська; юж. – південне.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Борис Л. М. Динаміка тематичної групи лексики їжі та напоїв у буковинських говірках : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Чернівці, 2015. 330 с.
2. Вешторт Г. Названия пищи в говорах Полесья. Лексика Полесья : материалы для полесского диалектного словаря / отв. ред. Н. Толстой. Москва : Наука, 1968. С. 366–415.
3. Вікторіна О. М. Назви других страв в українській мові (на матеріалі творів письменників XVIII–XIX ст.). *Закарпатські філологічні студії*, 2022. Вип. 22. Т. I. С. 18–24.
4. Вікторіна О. М. Назви перших страв в українській мові (на матеріалі творів письменників XVIII–XIX ст.). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія «Філологія». 2021. 46. 24–32.
5. Волошинова М. Загальні назви їжі в українських східнослов'янських говірках. *Science and Education a New Dimension: Phylology*. Vol. 4, 2013. С. 103–108.
6. Волошинова М. О. Назви страв із борошна в українських східнослов'янських говірках. *Лінгвістика* : зб. наук. пр. Луганськ, 2011. № 1. С. 32–41.
7. Гнатюк В. Народна пожива і спосіб її приправи. *Матеріали до українсько-руської етнології* / за ред. Хв. Вовка. Т. I. Л., 1899. С. 96–110.
8. Гоца Е. Назви їжі і кухонного начиння в українській карпатських говорах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2001. 466 с.
9. Гоца Е. Назви рідких страв в українських говорах Карпат. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства* : зб. наук. праць. Ужгород, 2000. Вип. 3. С. 107–115.
10. Загнітко Н. Г. Назви їжі, напоїв у східностепових говірках Донеччини : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Донецьк, 2011. 19 с.
11. Маркевич М. Простонародная кухня, десертъ и напитки. *Обычаи, повѣрья, кухня и напитки малороссіянь*. Київ, 1860. С. 160–171.
12. Німчук В. В. Білецький-Носенко. *Українська мова: Енциклопедія* / Редкол.: Русанівський В.М. та ін. К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2004. С. 49–50.
13. Осирко О. П. Назви їжі та напоїв у східноpodільських говірках: автореф. дис. ...канд. філол. наук : 10.02.01. Умань, 2018.
14. Різник В. П. Назви їжі та кухонного начиння в говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Львів, 2017. 21 с.
15. Турчин Є. Загальні назви їжі в говорах української мови. *Лексика української мови в її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами* : тези доповідей / [відп. ред. Й. Дзедзелівський]. Ужгород, 1982. С. 114–116.
16. Чубинський П. Пища Малоруссовъ. *Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом* : [в 7 т.]. Санкт-Петербургъ, 1872–1878. 1877. Т. 7. С. 433–448.
17. Яценко С. Назви продуктів харчування, страв і напоїв в українській мові XIV–XVII ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2009. 20 с.

ДЖЕРЕЛА

- Б-Н – Білецький-Носенко П. Словник української мови. Підготував до видання: Василь Німчук; Відп. ред. К. К. Цілуйко. Київ : Наук. думка; Київ : АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. 1966. 419 с.
- ВТС – Великий тлумачний словник сучасної української мови. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
- Ганудель – Ганудель З. Лінгвістичний атлас українських говорів Східної Словаччини. Т. 1. Назви страв,

посуду і кухонного начиння. Братислава – Пряшів : Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі, Відділ української літератури в Пряшеві, 1981. 211 с.

Гоголь – Гоголь Н. В. Полн. собр. соч. М., 1952. Т. 9. 600 с.

Грінченко – Грінченко Б. Словарь української мови : у 4 т. Київ, 1907–1909. Т. 1–4.

Даль – Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т. / Вступ. ст. А.М. Бабкина, В.П. Вомперского. М. : Рус. яз., 1998. Т. 1–4. Наст. изд. воспр. изд. 1955 г., напеч. со 2-го изд. (1880–1882 г.).

ЕССУМ – Митрополит Іларіон. Етимолого-семантичний словник української мови: У 4 т. / За ред. Ю. Мулика-Луцика. Вінніпег, 1982 Т. II. 399 с.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: У 7 т. / За ред. О. С. Мельничука. Київ, 1982–2006. Т. 1–5.

СМУ – Словник московсько-український / В. Дубровський. К.: Вид-во «Рідна мова», 1918. 545 с.

СРУ – Словник російсько-український: У 4 т. / М. Уманець, А. Спілка. Л., 1896 р. Т. 1–4.

СУМ – Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970–1980.

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ

Манти. URL: <https://cutt.ly/WSHxQI5>

ПГ – Подільська губернія. URL: <https://cutt.ly/6WrV5O5>.

ПР – Популярні рецепти. URL: <https://cutt.ly/9D5nFYG>

УДК 811.161.2 : 81'42

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.7>

КОНЦЕПТ «БОГ» У ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ Б.-І. АНТОНІЧА ТА П. СОРОКИ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АНАЛІЗ

THE CONCEPT OF "GOD" IN POETIC CREATIVITY B.-I. ANTONICH AND P. SOROKA: LINGUOCOGNITIVE ANALYSIS

Вільчинська Т.П.,

orcid.org/0000-0003-4881-6132

доктор філологічних наук, професор,

професор кафедри загального мовознавства і слов'янських мов

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Вільчинський О.К.,

orcid.org/0000-0001-8369-1692

кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент,

доцент кафедри журналістики

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Стаття присвячена аналізу лінгвокогнітивної природи концепту «Бог» у кращих філософсько-релігійних текстах Б.-І. Антонича і П. Сороки. З огляду на об'єктивну складність і загальну малодослідженість усього комплексу проблем, пов'язаних з аналізом релігійної поезії та окресленням нового лінгвістичного підходу до її вивчення, тема статті є актуальною. Метою розвідки було з'ясувати особливості лінгвалізації концепту «Бог» у поетичній творчості двох українських письменників, розділених між собою майже столітнім проміжком. Основним методом послужив концептуальний аналіз. У ході дослідження було розглянуто особливості вербалізації концепту «Бог» та з'ясовано його семантико-когнітивні особливості у віршованих текстах Б.-І. Антонича і П. Сороки. Встановлено, що в поезії Б.-І. Антонича номінативне поле дослідженого концепту включає більше назв, серед яких чимало яскравих індивідуально-авторських парафраз. Щодо семантики, то у творах обох авторів концепт «Бог» реалізується як полісемантичний, когнітивно багатогранний лінгвоментальний феномен. Здебільшого концептуальні смисли в його структурі є експліцитно вираженими, рідше імплікуються в тексті. Дослідження показало, що новаторські пошуки обох письменників у релігійно-філософській поезії органічно вписуються в загальну естетично-світоглядну парадигму, в якій розвивається світова культура. Осмислення поняття Бога наснажувало Б.-І. Антонича та П. Сороку потужною енергетикою, спонукало до нових способів образотворення, не знаних раніше в українській релігійній поезії. Дослідження, присвячені подальшому студюванню сакральних текстів в українській національній культурі, зокрема в когнітивному аспекті, вважаємо перспективними.

Ключові слова: концепт, Бог, релігійна поезія, лінгвокультура, вербалізатор, концептуальний смисл, Б.-І. Антонич, П. Сорока.

The article is devoted to the analysis of the linguocognitive nature of the concept of "God" in the best philosophical and religious texts of B.-I. Antonych and P. Soroka. Of point of view on the objective complexity and general lack of research of the whole complex problems related to the analysis of religious poetry and the delineation of the new linguistic approach to its study, the topic of the article is relevant. The purpose of intelligence was to find out the peculiarities of the linguization of the concept of "God" in poetic works of two Ukrainian writers, shared from each other almost a century. The main method was conceptual analysis. In the course of the research the peculiarities of verbalization were considered concept of "God" and clarified its semantic and cognitive features in poetic texts B.-I. Antonych and P. Soroka. It is established that nominative field of the studied concept in poetics B.-I. Antonych's, includes more titles, among which are many vivid individual-author paraphrases. Concerning semantics, in the works of both authors the concept of "God" is realized as polysemantic, cognitively multifaceted, linguomental phenomenon. For the most part, the conceptual meanings in its structure are explicit expressed, less often implied in the text. Research has shown that innovative searches for both writers in religious and philosophical poetry organically fit into the general aesthetic and worldview paradigm in which world culture is developing. Understanding the concept of God inspired of powerful energy and encouraged B.-I. Antonych and P. Soroka, to find new ones methods of image formation not previously known in Ukrainian religious poetry. Researches on the further study of sacred texts in Ukrainian national culture, in particular in the cognitive aspect, we believe promising.

Key words: concept, God, religious poetry, linguistic culture, verbalizer, conceptual meaning, B.-I. Antonich, P. Soroka.

Постановка наукової проблеми та її значення. На початку ХХІ ст. повноцінне формування нової системи культурних цінностей в Україні не може відбуватися в тому духовному вакуумі, що створювався протягом століть, відмежовуючи сучасну українську літературу від власної національно-історичної спадщини і західної культури, від найважливіших досягнень у галузі гуманітарних наук, зокрема тих, що торкаються різних аспектів релігійної свідомості. Тому пошук істинних цінностей сьогодні значною мірою передбачає актуалізацію багатой літературної спадщини українського народу в духовному світі сучасника.

Пріоритетним при цьому стає вивчення релігійно-філософської поезії. Попри те, що її феномен привертає увагу уже протягом тривалого періоду, вона, як і раніше, належить до малодосліджених. Здебільшого її розглядали на локальних синхронних зрізах, наприклад, у контексті загальносвітоглядної (Е. Соловей), соціально-психологічної (Л. Голомб), історіософської (С. Козак), біблійної (В. Антофійчук, В. Сулима) та деяких інших парадигм. При цьому перевагу віддавали тим митцям і творам, що традиційно залучалися до першорядних, тоді як великі обшири української поезії ще потребують свого дослідження. З огляду на об'єктивну складність і малодослідженість усього комплексу проблем, пов'язаних із розвитком української релігійно-філософської поезії, тема, присвячена аналізу концепту «Бог» у поетичній творчості Б.-І. Антонича і П. Сороки, без сумніву, є актуальною.

Нові перспективи відкриває когнітивний підхід. Досягнення лінгвістичної когнітології, аксіологічної культурології забезпечують застосування ефективних методик концептуального аналізу художніх текстів, спрямованих на моделювання як окремих концептів, так і цілих концептосфер, виявлення особливостей їх мовного втілення у творчості українських письменників. Такий підхід до вивчення художньої спадщини,

зокрема поетичної, що належить до вагомих естетичних і духовних надбань народу, базуючись на ізоморфізмі мовних і культурних понять, їх взаємозалежності, передбачає здійснення комплексних, інтердисциплінарних досліджень. А єдність поетичності і сакральності якраз і виступає тією рушійною силою, що сприяла і сприяє поступу українського словесного мистецтва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спираючись на досягнення лінгвокогнітології, лінгвокультурології, етнолінгвістики і прагмалінгвістики, сучасні українські мовознавці все частіше розглядають окремі сакральні концепти (концептуалізовані поняття, образи): Т. Вільчинська, Л. Гнатюк, В. Кононенко, Т. Космеда, Т. Радзівська, М. Скаб, Л. Шевченко, О. Ясіновська та ін. Аналізу концептосфери БОГ в українському мовно-національному просторі присвячена монографія П. Мацьківа.

Щодо творчості Б.-І. Антонича і П. Сороки, то вона залишається поки що малодослідженою. У свій час вульгаризаторський соціалістичний підхід до вивчення літератури не дозволив радянським критикам належно поцінувати Б.-І. Антонича, лише в 60-х роках ХХ ст. після тривалого забуття почали з'являтися друком окремі його твори. Можливо, саме складність філософського мислення поета і спричинила неоднозначність в оцінках його спадщини, зокрема звинувачення в «аполітичності», надмірності релігійних мотивів і под. Творчий доробок Б.-І. Антонича студіювали більшою мірою літературознавці, як-от Ю. Андрухович, І. Бетко, М. Ільницький, В. Махно, М. Неврлий, Л. Стефанівська. На мовні особливості принагідно звертали увагу такі науковці, як Т. Вільчинська, В. Грещук, Л. Невідомська.

Намагаючись відповісти на запитання, у чому ж криється магічний дар Антоничевого поетичного слова, що спонукало його до своєрідного моделювання дійсності, дослідники вказували на різні чинники – від врослості поета в шевченківську

традицію (Д. Павличко) до перегуків із творчістю П. Тичини (М. Жулинський), Г. Лорки (І. Драч). Очевидно, мали рацію науковці, зауважуючи, що лише завдяки тлумаченню Антоничевої поезії як міфосвіту можна охопити все багатство авторського світогляду (М. Новикова).

П. Сорока репрезентує інше покоління українських письменників. Його творча діяльність припадає на кінець ХХ – початок ХХІ ст. У літературу він увійшов як автор поетичних і прозових текстів, талановитий есеїст, літературний критик. Сьогодні більш ніж пророчо звучать слова про те, що, хронологічно не досягнувши старости, П. Сорока заповзявся видавати свої щоденники («Денники»), які повною мірою можна вважати українським витвором, винаходом (Л. Різник). Митець постійно ділиться із читачем своїми роздумами про сутність людського життя, природу, душу, шляхи розвитку сучасної і класичної літератури. Можливо, тому так вражає своєю внутрішньою відвертістю, відкритістю, щирістю.

І хоча двох митців розділяє часовий проміжок майже у сто років, знаходимо в їхній творчості багато спільного. Тексти обох – це книги не для швидкого бездумного читання, вони спонукають читача до внутрішньої роботи думки, відбивають складний і суперечливий та водночас такий близький кожному, хто б'ється над вічними пошуками істини, авторський світ. Проте найбільше їх об'єднують релігійні мотиви, що становлять тривку основу їхнього світобачення. І Б.-І. Антонич, і П. Сорока увійшли в українську літературу як творці неперевершених поетичних сакральних текстів, автори складної релігійно-філософської поезії, що демонструє багато спільного. Обидва письменники оспівують красу природи, апелюючи в такий спосіб до бога космології, але й відчувають глибоку відповідальність перед християнським Богом, тому таким переконливим виглядає створений ними художній світ, наповнений первісною сакральною таїною та високою християнською духовністю. Слова І. Бетко, сказані нею про твори Б.-І. Антонича, стосуються також і Сорокиних текстів: «У поезії відображено різні стадії здобуття й осмислення нумінозного досвіду, починаючи від наївно-цілісної, предметно-персоніфікованої віри дитини – через складні релігійні пошуки дорослої особи – до осягнення стану духовної інтеграції оновленої людини з Богом» [2, с. 175].

Матеріалом дослідження в Б.-І. Антонича послужили насамперед твори з поетичних збірок «Привітання життя», «Велика гармонія», «Три перстені», «Зелена євангелія», в яких автор то роз-

каюється за свої поганські захоплення та повертається до християнського Бога, то знову шукає гармонії в єднанні з природою рідної Лемківщини. Подібні мотиви повною мірою перегукуються із Сорокиними з книги поезій «Лісові псалми», де, за словами самого автора, він намагався, щоб «звучала світла літургійність, яку відчуваєш душею, коли входиш під крони дерев» [8, с. 3].

Постановка завдання. Метою статті є дослідження концепту «Бог» в українському культурно-лінгвальному просторі, специфічні особливості реалізації якого спостерігаємо в поетичній творчості Б.-І. Антонича і П. Сороки.

Виклад основного матеріалу й **обґрунтування результатів дослідження.** Попри те, що феномен концепту в останні десятиліття набув значного поширення і став так званим «модним» об'єктом вивчення в сучасній науковій парадигмі, його і досі тлумачать по-різному. У статті послугуємося визначенням українських дослідниць Т. Космеди та Н. Плотнікової, які під концептом розуміють «багатовимірне культурно значуще соціопсихічне утворення у когнітивній свідомості, опредмечене у тій або тій мовній формі», зауважуючи, що його аналіз обов'язково потребує доповнення даними інших наук – культурології, історії, психології, етнографії тощо [6, с. 41-42]. Із погляду когнітивної лінгвістики моделювання концептів, що функціонують у поетичній мові, спирається на виявлення їхнього загальномовного розуміння, зумовленого як семантикою основних вербалізаторів, так і численними концептуальними смислами, що якраз і дає змогу визначити особливості мовомислення автора.

Звернення до художнього тексту, за словами В. Кононенка, «забезпечує, так би мовити, внутрішню глибинну характеристику концепту, його, можливо, приховані, підсвідомі або несвідомі, архетипні підвалини... Більше того, письменник, якщо він справді виразник народних ідеалів, передає – свідомо чи не свідомо – не лише властиві йому уявлення про смисл концепту, але й етнопсихологічні, психолінгвістичні основи загальнонародного розуміння концептуальних понять» [5, с. 15].

Щодо концепту «Бог», то основним його іменем в українській етнолінгвотрадиції є насамперед однойменна лексема, у тлумаченнях якої зазвичай акцентуються ті дефініційні ознаки, що характеризують семантичний прототип Бога в науковій та мовній свідомості, тобто його як «надприродну істоту, що створила світ і керує ним та вчинками людей» [3, с. 58]; «божество долі, щастя, блага, багатства..., у християнстві – *Творець, Господь, Владика Неба, Цар Небесний*» [4, с. 43].

У Святому письмі та різних теологічних джерелах зазначається, що Бог наділений вищими духовними якостями, як-от святість, вічність, праведність, велич, могутність, мудрість, справедливість, милосердя, доброта та ін., що у мові засвідчують відповідні номінації на зразок: *Господь, Господь Бог, Пан Бог, Творець, Творитель, Спаситель, Всевишній, Вседержитель, Цар (Отець, Владика) Небесний*, різною мірою представлені в досліджуваних текстах.

Б.-І. Антонич і П. Сорока також віддають перевагу назвам *Бог* і *Господь*, пор.: *Співай, душе моя, могутню пісню Богу...* [1, с. 233] і *Не віднімай в мене, Боже, цей рай, / Що я собі маю* [8, с. 70] та *Господи, помилуй від темноти зору* [1, с. 232] і *І сам Господь, затамувавши подих, / Кладе незримий палець на уста* [8, с. 57]. Обидва поети використовують також назви *Пан*, яка в Б.-І. Антонича виступає насамперед компонентом парафрастичних сполук на зразок: *Пан тиші і реву бур, Пан барв і звуків*; пор. у П. Сороки: *Ти хоч спитайся, мій Пане, мене, / Чи я цього хочу* [8, с. 70] та *Янгол, напр.: Вже долоня Янгола торкнулася гордого чола...* [1, с. 223] і *Тут можна опертись на Янгола тепле плече* [8, с. 65].

Водночас аналіз показав, що в поезиці Б.-І. Антонича представлені номени на позначення усіх трьох Божих Осіб: *...устами чорними від пилу, що їхні губи припорошить, / моління шлють Христу і Духу* [1, с. 88]. Рідше він вживає біблійні назви Бога: *Прасвітлий, Праєдиний, що мене... / в саду життя величнім посадив і грієш сонцем ласки!* [1, с. 121]; натомість частіше творить оригінальні парафрази: *Великий Жнець Душ, Творець сотні місяців, мільйона зір, Майстер осяйної музики етеру, Настройник дня і ночі, Сонячна правда, Сонячне Слово (...бо є найвища Влада Влад, / що присуд ізрече* [1, с. 248], а також використовує займенники *Він, Ти, Той* у різних відмінкових формах: *Коли кличеш поночі – Він є, / коли кличеш помочі – Він є...* [1, с. 213], або... *для Тебе б'ють у струни віщі гусярі* [1, с. 232], чи *Це Той, що із долони кидає вітри* [1, с. 123].

У текстах П. Сороки номінативне поле концепту «Бог» формують також біблійні номінації: *Бо, може, це з природою злиття / І є найвища єдність із Всевишнім?* [8, с. 7]; зрідка – парафрастичні: *Коли лісову порцеляну творив всемогутній / складув* [8, с. 65] та займенникові: *Господи, / рай Твій це, мабуть, ліси, / повні красою уцерть* [8, с. 28].

Специфіку авторської художньої манери Б.-І. Антонича визначають назви, презентовані численними зразками вторинної номінації, як-от: *любов, потіха, краса, музикант, диригент, акорд*

та ін.: *Він – акорд музичний, / Він – камертон, що стріть серце твоє, / Він – звук Досконалий, Величний* [1, с. 213] або *Ти Добро й Краса* [1, с. 220]. У текстах П. Сороки подібні уявлення частіше імплікуються: *Що вищої краси нема на світі, / ...І радісно її боготворити* [8, с. 51].

Аналіз вербалізаторів досліджуваного концепту значною мірою засвідчує його полісемантичність. Важливо наголосити, що в поетичних текстах обох авторів ядерними в його семантичній структурі є насамперед ті компоненти, через які об'єктивуються уявлення про велич, всемогутність, вічність, доброту, милосердя Бога, пор.: *Він єдиний Бог величний* [1, с. 233]; *... всюди, всюди є – Великий та Єдиний* [1, с. 213] і *Боже великий, навчи мене жити... / Боже безсмертний, навчи помирати* [8, с. 36] або *Про Тебе, добрий Боже, мріє кожне людське серце* [1, с. 232] і *Доки сонце – зряче серце Бога – / Ще цілує і жаліє всіх* [8, с. 50].

Схожими в семантиці досліджуваного концепту є й інші традиційні як для язичницького, так і для християнського світогляду, компоненти, напр.: «Той, хто створив світ» (*...о прийди, Всесильний Творче, злинь до нас, немов роса* [1, с. 220] і *Божим словом створені усі ми, / Боже слово розуміють всі* [8, с. 54]); «Який дбає, піклується про нього і людей» (*Це Той, що... із перших світу днів піклується аж досі!* [1, с. 123] та *Бог мене не залишить / Без своєї опіки... / Бог мене не покине* [8, с. 55]); «Який асоціюється із дбайливим господарем, розпорядником» (*О, Боже, стережи в зав'язу / і людські, і звірячі кубла* [1, с. 181] і *Де Господь подбає, / аби лісу / Стачило на нашому віку* [8, с. 24]).

Водночас у поетичних текстах Б.-І. Антонича вказані смисли більшою мірою увиразнюються. Так, уявлення про Бога образно розгортаються через концептуальні смисли «Той, хто керує історією»: *Ще вирівняє Бог могили / колесами історії* [1, с. 248]; «Який асоціюється також із руйнівною силою»: *Це Той, що створює й винищує світи* [1, с. 123]; «є мірилом істинних цінностей»: *... бо тільки Він один, щоб мірять непомильно!* [1, с. 124] і под.

Деякі з концептуальних фрагментів більшою мірою виявляються у творчості саме одного з авторів, як-от «Той, якого хочуть пізнати» у поетичному тезаурусі Б.-І. Антонича: *Пізнати знов Єдине і Важне, ... / та осягнути недосяжне* [1, с. 226] і «Який асоціюється з учителем» у поезіях П. Сороки: *Навчи мене, Господи, з неба молитись, як птаха... / Навчи мене, Боже, мовчати, як скошені трави...* [8, с. 29].

І хоча обидва поети з їхнім сонце- і земле- поклонінням часто боготворять красу природи, землю, життя, пор.: *Ти поклоняйся лише землі, землі, / землі стобарвній...* [1, с. 105] і *Добре цим лісом іти, / Вголос співати псалми...* [8, с. 61], жили вони все ж таки в сучасній світоглядній парадигмі, яка складалася в координатах християнського світоосмислення, християнських імперативів, тому постійно шукали гармонії в порозумінні з Богом. Пор.: *Усе моє життя – одне змагання / за найвищу, повну досконалість,... / за гармонію людини й Бога* [1, с. 239] і *Добре в цьому всесвіті Господньому / Злитися душею з усіма / І відчувати, що без твого подиху / Повної гармонії нема* [8, с. 39]. Саме в єднанні зі світом природи і Богом вбачають митці повну гармонію, напр.: *А сьогодні я / ...погодився із Богом та світом / і знайшов досконалу гармонію в серці* [1, с. 220]; *Бо, може, це з природою злиття / І є найвища єдність із Всевишнім?* [8, с. 7]. Для Б.-І. Антонича Бог – це насамперед «Той, хто обдаровує щастям, радістю, силою, талантом» (*Прийди, прийди до мене, Голубе Святий, ... / наповни серце щастям янгольської повноти* [1, с. 206], або *Ти любов, Ти нам знов до душі радість ллеш, / добрий Боже* [1, с. 229], чи *Він – кожній речі мелодію дає* [1, с. 213]); для П. Сороки – передусім «Той, хто дарує вічне існування, рідше – інші блага» (*Бог мені безсмертя обіцяє / Без тривоги, / без болю / і без сліз... / І отим, що прийдуть після мене, / Дарувати горну благодать* [8, с. 38] або *І збагнув – стою в майстерні Бога... / Ось де слово й щастя почерпну я, / Щоб сказати світу / «А-ли-лу-я!!!»* [8, с. 33]).

Обидва митці своє покликання бачать в уславленні Бога. Тому аналізувати досліджуваний концепт необхідно в тісному зв'язку з образом ліричного героя, який присутній майже в кожному вірші. В авторських текстах він постає то як просвітлений співець (*Співай, душе моя, пречисту пісню Богу* [1, с. 233] та *І, як дозволиш, / я буду і там / Твого творіння співцем* [8, с. 28]); то як зачарований поет (*Тепер на хвалу Божу / складати прості ямби* [1, с. 217], для якого або *поетику складає сам Бог* [1, с. 211], або який так пише, як *Бог поклав на душу* [8, с. 6]). Якщо в Б.-І. Антонича ліричний герой заслуханий у Божу музику: *Слухаймо великого концерту, як увечері / на фортепіано світу – кладе долоні Бог* [1, с. 207], то в поезиці П. Сороки – захоплений Божими акварелями: *Скоро Бог осінні акварелі / Домалює – й снігом замете... / А в мені все щупиться і терпне, / Ніби хтось надламує й мене* [8, с. 50].

Водночас ліричний герой в Б.-І. Антонича й П. Сороки славить не лише Бога, а й життя, землю, все живе на ній. Тому в семантиці аналізованого концепту постійно простежуються відголоски язичництва. Так, обидва автори поклоняються сонцю, світлу, пор.: *Ти для віч вічне світло...* [1, с. 229] або *Хай сонце – прабог всіх релігій – / золотопере й життєсійне, / благословить мій дім крилатий* [1, с. 264] і *Встань, помолись, ... / поклоняючись світлу, / Сонячний весь* [8, с. 59]; боготворять природу, напр.: *дуб стрільчаствовертий, ... / як бог упертий* [1, с. 189] та *І шепче дуб мені... / щось вічне і велике* [8, с. 9]. Крім того, в Б.-І. Антонича він молиться також зорям: *... молюся зорям дальнім, / щоб нам дали на світі цім / життя величне і страждальне* [1, с. 144]; весні: *Весні окриленій молись* [1, с. 181]; звеличує бурю і вітер, називаючи себе захопленим дітвacom, вічним пілігримом. А в П. Сороки – насамперед лісу: деревам, звірам, птахам, комахам тощо, напр.: *Я такий милосердний стаю у селі, / Що молюся за душу вівса... / Хай святиться усе: і джмелиний політ, / І акафіст оси, і яса...* [8, с. 62], *готовий від ніжності згорати / До земної Божої краси* [8, с. 44].

Зазначимо, що об'єктивація концептуальної семантики значною мірою залежить від ідейно-тематичної спрямованості художніх текстів. Погоджуємося з дослідниками творчості Б.-І. Антонича в тому, що в його текстах «язичницька модель буття як надособистого космічного круговороту і християнська модель буття як особистого історичного шляху не синтезувалися» [7, с. 18]. А відтак, кожен з означених у них міфопросторів характеризується своїми богами. Зокрема, для Лісу – це *зелений бог рослин і звірів, ... / бог буяння й зросту* [1, с. 264], для Міста – *міщанський бог, що рахує зорі, душі і монети* [1, с. 203], для Ночі – *бог ляку, ... / столиций, хитрий бог, що все нове обличчя має* [1, с. 175]. Подібне, хоч і меншою мірою, спостерігаємо в поезиці П. Сороки, який боготворить насамперед ліс, що служить *не лише для очей і втіхи, / А й для спасіння вічної душі* [8, с. 13], де шпак править *Службу Божу / Аж до вечірньої пори* [8, с. 20], зауважуючи, що *всю цю лісову порцеляну створив всемогутній складув* [8, с. 65].

Загалом поетичним текстам обох авторів властиві глибина та багатовимірність їхнього художнього змісту, осягнення якого вимагає проникнення в його імпліцитні пласти. Прихованість враження ґрунтується на тому, що контекст забезпечує передавання та сприймання додат-

кових смислів, які виходять за межі імпліцитної семантики, хоча й спираються на неї. Так, в Б.-І. Антонича підтекст сигналізує про асоціативні зв'язки Бога з вірою, надією, правдою: *«Боже, чи ти знаєш, як нам віри треба... / Як блакитної квітки надії / як великої правди-сонця уночі, ... / як гармонії душі. / Боже, нам Об'явлення треба знову... / Хай почувємо ми Полум'яну Мову / в горючій кущі»* [1, с. 216]; у П. Сороки – зі світлом: *Вигулькне сонце і тупне ногою / Світло постань! / Світло постане із Божого міту / Зоряних сфер / Так це було при сотворенні світу. / Так і тепер* [8, с. 59].

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Проведене дослідження показало, що проаналізований концепт «Бог» є позитивно маркованою когнітивно багатогранною лінгвоментальною одиницею, що демонструє як загальнонародне розуміння відповідного поняття, так

й індивідуально-авторське. Осмислення поняття Бога наснажувало і Б.-І. Антонича, і П. Сороку потужною енергетикою, спонукало до нових способів образотворення, не знаних раніше в українській релігійній поезії. Новаторські пошуки обох авторів у цій царині органічно вписуються в загальну естетично-світоглядну парадигму, в якій розвивається світова культура. Попри різні обставини, в яких довелося жити і творити двом митцям, вони у своїх творах відобразили художній світ, наповнений первісною сакральною таїною та високою християнською духовністю.

Усунення різних негативних чинників, що гальмували всебічне вивчення релігійних концептів в етносвідомості, сьогодні сприяє їхньому ґрунтовному аналізу. Подібні дослідження, присвячені подальшому студіюванню сакральних текстів, зокрема в когнітивному вимірі, в українській національній культурі, вважаємо перспективними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антонич Б.-І. Велика гармонія (Модерністична поезія ХХ ст.) / упоряд., передм., прим. Д. В. Павличка. Київ : Веселка, 2003. 350 с.
2. Бетко І. Українська релігійно-філософська поезія. Етапи розвитку. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Slaskiego, 2003. 240 с.
3. Великий тлумачний словник української мови / укл. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ: Ірпінь : Перун, 2003. 1440 с.
4. Жайворонко В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
5. Кононенко В. Концепти українського дискурсу. Київ – Івано-Франківськ : Плай, 2004. 248 с.
6. Космеда Т. А., Плотнікова Н. В. Лінгвоконцептологія: мікроконцептосфера СВЯТКИ в українському мовному просторі. Львів : ПАІС, 2010. 408 с.
7. Новикова М. Міфосвіт Антонича / Антонич Б.-І. Вибране / ред.-упор. М. Н. Москаленко. Київ : Київська правда, 2003. С. 5-18.
8. Сорока П. Лісові псалми: Вірші. Тернопіль : Астон, 2012. 76 с.

ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

POLITICAL DISCOURSE IN CONDITIONS OF RUSSIAN-UKRAINIAN WAR: LINGUISTIC ASPECT

Волянюк І.О.,

orcid.org/0000-0002-3429-2510

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови і літератури та методик їх навчання
Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка

У статті проаналізовано різні підходи науковців щодо висвітлення понять *дискурс* у цілому та *політичний дискурс* зокрема. З'ясовано, що основи теорії політичного дискурсу були закладені представниками кембриджської та оксфордської філософських шкіл у 50-ті рр. ХХ ст., проте більшість науковців вивчали політичний / парламентський дискурс європейських країн. Оскільки політичний дискурс виник і функціонує на межі таких наук, як політологія, соціологія та лінгвістика, у пропонованій роботі зосереджено увагу насамперед на лінгвальній та комунікативній природі цього феномена.

Лінгвістичний аспект українського політичного дискурсу періоду Російсько-української війни ще не був об'єктом наукових розвідок, що й зумовлює актуальність проведеного дослідження. Авторкою статті проаналізовано виступи / промови / інтерв'ю Президента України Володимира Зеленського та радника голови Офісу Президента Олексія Арестовича, зокрема лексико-семантичний та функційний аспекти. Визначено, що у політичному дискурсі В. Зеленського виразно простежуються чотири комунікативні стратегії: інформативна, оцінно-впливова, регулятивно-спонукальна та конвенційна. Словесні формули цих стратегій спілкування Президента характеризуються офіційністю, переконливістю, належною аргументованістю, часто навіть категоричністю.

Політичний дискурс О. Арестовича характеризується зниженням офіційності та експресивності й репрезентований, в основному, двома комунікативними стратегіями: оцінно-впливовою (яка радше виступає як оцінна) та інформативною.

Авторкою обґрунтовано, що саме статус політика, коло його функційних обов'язків та соціальна роль, семіотика простору, в якому відбувається комунікація, суттєво впливають на вибір комунікативних стратегій. Політичний дискурс в умовах Російсько-української війни характеризується лексичними одиницями-маркерами (вербалізованими концептами), які виконують номінативну, прагматичну, експресивну функції, а також функцію інтерпретації та дейктичну.

Ключові слова: комунікація, політичний дискурс, політична лінгвістика, стратегії спілкування, функції.

The article analyzes the different approaches of scholars to the coverage of the concepts of discourse in general and political discourse in particular. The theory of political discourse was found to have been laid by Cambridge and Oxford philosophical schools in the 1950s, but most scholars have studied the political / parliamentary discourse of European countries. Since political discourse originated and operates on the borders of such sciences as political science, sociology and linguistics, the proposed work focuses primarily on the linguistic and communicative nature of this phenomenon.

The linguistic aspect of the Ukrainian political discourse during the Russian-Ukrainian war has not yet been the subject of scientific research, which determines the relevance of the study. The author of the article analyzes the performances / speeches / interviews of the President of Ukraine Volodymyr Zelensky and the adviser to the Head of the President's Office Oleksiy Arestovych, in particular the lexical-semantic and functional aspects. It is determined that in V. Zelensky's political discourse four communicative strategies are clearly traced: informative, evaluative-influential, regulatory-motivational and conventional. The verbal formulas of these communication strategies of the President are characterized by formality, persuasiveness, proper argumentation, and often even categoricity.

O. Arestovych's political discourse is characterized by a decrease in formality and expressiveness and is represented mainly by two communicative strategies: evaluative-influential (which rather acts as evaluative) and informative.

The author substantiates that the status of a politician, the range of his functional responsibilities and social role, the semiotics of the space in which communication takes place, significantly influence the choice of communication strategies. Political discourse in the conditions of the Russian-Ukrainian war is characterized by lexical units-markers (verbalized concepts), which perform nominative, pragmatic, expressive functions, as well as the function of interpretation and deictic.

Key words: communication, political discourse, political linguistics, communication strategies, functions.

Постановка проблеми. У сучасному лінгвокультурному середовищі особливої уваги набувають питання дискурсу загалом і політичного дискурсу зокрема. Варто зауважити, що попри актуальність цього феномена, донині у науковій думці немає одностайності щодо його визна-

чення та не вироблено єдиних принципів класифікації різновидів дискурсу. Так, А. Загнітко визначає *дискурс* як: «1) мовленнєво-мисленнєвий процес, що відтворює і формує комплексні лінгвістичні структури, компонентами яких постають висловлення і групи висловлень, пов'я-

зані дискурсивними операціями; 2) саму комплексну лінгвістичну структуру, що перевищує за обсягом речення» [1, с. 179]. За Ф. Бацевичем, «дискурс – це тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, тривалий у часі процес, утілений у певній (іноді значній) кількості повідомлень; мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, друковану, паралінгвальну тощо), відбувається у межах одного чи кількох каналів комунікації, регулюється стратегіями і тактиками учасників спілкування і являє собою складний синтез когнітивних, мовних і поза-мовних (соціальних, психічних, психологічних тощо) чинників, які визначаються конкретним колом «форм життя», залежних від тематики спілкування. Дискурс має своїм результатом формування різноманітних текстів і мовленнєвих жанрів» [2, с. 42–43]. Саме цим визначенням ми послуговуємось у своєму дослідженні.

Поняття *політичний дискурс* увійшло в науковий обіг у 2-ій половині ХХ століття. Зважаючи на міждисциплінарний характер, цей термін сьогодні по-різному трактується у працях лінгвістів, політологів, істориків.

Постановка завдання. Тож завданням нашої розвідки є дослідження лінгвістичних особливостей політичного дискурсу в умовах воєнного режиму в Україні. **Предметом** нашого аналізу стали виступи / промови / інтерв'ю Президента України Володимира Зеленського та радника голови Офісу Президента Олексія Арестовича.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основи теорії політичного дискурсу були закладені представниками кембриджської та оксфордської філософських шкіл у 50-ті рр. ХХ ст., які аналізували лінгвістичний контекст громадської думки. Його дослідженню присвячені праці зарубіжних науковців: Т. ван Дейка, Р. Барта, Л. Філіпса ін.; а також вітчизняних – В. Дем'янова, В. Карасика, С. Кривенко, О. Луньової, В. Павлуцької, І. Петренка, О. Шейгал, О. Януша та ін.

Більшість науковців вивчали політичний / парламентський дискурс європейських країн. Так, наприклад, П. Зернецький і Г. Рябоконт у статті «Аргументаційна структура британського політичного мовлення: аксіологічний аспект» розглянули аргументацію як одну з найширших сфер мовленнєвої діяльності в політичному дискурсі, а саме її аксіологічний (ціннісний) аспект. Авторами наведено якісну характеристику тем, що становлять інтерес для британського суспільства. На основі кількісного аналізу обговорених тем дослідники роблять висновки про те, що

сфера внутрішньої політики є найширше вживаною в дискурсі британських парламентських дебатів, що характеризує аксіологічні особливості британського суспільства загалом [3].

На думку О. Януша, політичний дискурс, як одне з базових понять і термінів політичної лінгвістики, тісно пов'язаний і розглядається саме в контексті політичної комунікації, тобто у процесі спілкування між учасниками політичної діяльності [4, с. 82]. Як зауважує О. Шейгал, «... окрім вербальних знаків і паралінгвістики, істотне значення має політична символіка і емблематика, семіотика простору (знакове використання простору). У політичному дискурсі знакового статусу набуває сама фігура політика і певні поведінкові моменти (знакові дії)» [5, с. 21–22].

В. Дем'янов виокремлює такі аспекти дослідження політичного дискурсу: 1) соціопсихолінгвістичний; 2) лінгвістичний; 3) політологічний; 4) індивідуально-герменевтичний [6].

Лінгвістичний аспект українського політичного дискурсу періоду Російсько-української війни ще не був об'єктом наукових розвідок, що й зумовлює актуальність пропонованого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Процес комунікації є невід'ємною частиною нашого життя. Як уже зазначалося, поняття «дискурс» науковці інтерпретують по-різному. За визначенням Ф. Бацевича, політичний дискурс «... спрямований на майбутній контекст... Майбутні контексти вигідні: їх важко заперечити, неможливо на даний час перевірити. Політичний дискурс моделює інтереси суспільства, тобто він формується авторами і «споживачами», оскільки їх очікування і бажання «вмонтовані» в нього» [7, с. 158]. Специфіка політики, на відміну від інших сфер людської діяльності, полягає переважно в її дискурсивному характері: більшість політичних дій є речовими діями за своєю природою.

Політичний дискурс виник і функціонує на межі таких наук, як політологія, соціологія та лінгвістика, та у нашій статті зосереджуємо увагу насамперед на лінгвальній та комунікативній природі цього феномена. Тож під політичним дискурсом розуміємо «комплекс мовленнєвих структур у певному лінгвістичному контексті – контексті політичної діяльності, політичних поглядів і переконань ...» [8, с. 219].

У межах лінгвістичних досліджень О. Шейгал виділяє три підходи до вивчення політичного дискурсу:

1) *дескриптивний підхід*, який зводиться до класичної методики риторичного аналізу публічних виступів; розглядаються мовна поведінка

політиків, мовленнєві засоби, риторичні прийоми та маніпулятивні стратегії;

2) *критичний підхід*, що спрямований на критичне вивчення соціальної моралі, яка виражається у мові чи дискурсі; мовлення розглядається як засіб влади та соціального контролю;

3) *когнітивний підхід*, який дає змогу перейти від опису одиниць та структур дискурсу до моделювання структур свідомості учасників політичної комунікації [5].

На нашу думку, при дослідженні політичного дискурсу в умовах воєнного стану необхідно враховувати та поєднувати всі ці підходи. Саме завдяки налагодженій комунікації з населенням України, з політичними лідерами європейських держав, досконалому володінню прийомами ораторського мистецтва українським політикам вдається не лише контролювати медійно-політичний простір, а й досягати підтримки та прихильності світового співтовариства, єдності всіх українців (навіть тих, хто проживає у споконвічно проросійських регіонах), сприяти піднесенню бойового духу захисників, утвердженню незламності та волелюбності нації.

Вагоме місце у встановленні взаємовідношення мови та політики займає дослідження лексико-семантичного аспекту, оскільки він найяскравіше відображає соціальний стан і зміни, пов'язані з ним. При цьому «значення слова можна вважати певною мірою психоментальним фрагментом колективної етносвідомості, конвенційно закріпленим за певною мовною формою, завдяки чому воно існує в індивідуальній свідомості в різних способах застосування. Протиріччя між колективною та індивідуальною природою значення досі залишається однією із проблем теорії значення» [9, с. 61-62]. Як відомо, повнозначне слово – це бінарна мовна одиниця (має план значення і план вираження). Тож, аналізуючи мовлення Володимира Зеленського та Олексія Арестовича, нам важливо було виявити, що домінує у їхніх дискурсах – план змісту чи вираження.

Варто зауважити, що в мовленні обох політиків можна виокремити низку спільних лексичних одиниць, які виступають своєрідними маркерами сучасності – періоду Російсько-української війни. З-поміж них найактивніше функціонують такі тематичні групи:

– суспільно-політична лексика: *антивоєнна коаліція, евакуація, ембарго, внутрішньо переселені особи (біженці, переселенці), гуманітарні коридори, гуманітарний хаб, колаборант, комендантська година, логістика, повітряна тривога, окупанти, орки, рашизм, рашист, розмінування, санкції, тероборона, укріптя* і под.;

– найменування родів / видів військ: *артилерія, військово-морські сили, десантно-штурмові війська, повітряні сили, сили спеціальних операцій, сухопутні війська*;

– назви зброї: *безпілотний літальний апарат (БПЛА), бойові броньовані машини, крилаті ракети, міни, пускові установки ОТРК, реактивні системи залпового вогню (РСЗВ), спеціальна техніка, снаряди* тощо.

Семантизуючись у контексті монологів політиків, ці лексичні маркери водночас формують концептосферу комунікантів, в основі якої – референт (номінований предмет / об'єкт), денотат (уявлення про предмет / об'єкт), сигніфікат (відображення у свідомості комуніканта об'єктивних / суб'єктивних / оцінних ознак предмета / об'єкта) та когнітивне співвідношення.

Відомо, що мова як суспільне явище виконує низку функцій. Враховуючи те, що лексичні одиниці у політичному дискурсі використовуються з метою впливу на аудиторію (реципієнтів), а реципієнти послуговуються мовними знаками для усвідомлення та сприйняття почутого / прочитаного, можна говорити про такі основні функції вербалізованих концептів, як номінативна, прагматична, експресивна, функція інтерпретації та дейктична.

Залежно від того, які функції переважають у політичному дискурсі комунікантів, можна визначити стратегії спілкування. Хочемо наголосити, що єдиної типології стратегій спілкування наразі не створено. Тож у своєму дослідженні ми будемо послуговуватися класифікацією Т. Толмачової, що ґрунтується на мовленнєвих актах, об'єднаних у групи за принципом подібності комунікативних функцій (обмін інформацією, надання оцінки або коментарів, вираження емоцій, спонукання та регулювання відносин, підтримка уваги тощо). Дослідниця виділяє такі комунікативні стратегії:

– інформативна, яка представлена сукупністю мовленнєвих дій, націлених на повідомлення або отримання необхідної інформації і здійснюючих прямий або прихований вплив на вербальну/ невербальну поведінку співрозмовника (повідомлення інформації, вираження згоди/ незгоди, запит інформації, вираження прихованого волевиявлення);

– оцінно-впливова, що складається із мовленнєвих дій, спрямованих на здійснення аксіологічного впливу на співрозмовника, вербальне вираження оцінки, думки, емоційного стану (прагнення створити необхідну комунікативну атмосферу, апеляція до цінностей, настанов співрозмовника, вербалізація оцінних суджень та емоцій, які їх супроводжують);

– емоційно-впливова, що охоплює мовленнєві дії, які виражають емоційний стан мовця (схвалення, симпатія, радість) з метою змінити психоемоційний стан співрозмовника або спонукати його до виконання якоїсь дії;

– регулятивно-спонукальна, яка полягає у поведінці одного з комунікантів у конкретній ситуації спілкування, що відповідає плану досягнення глобальних/ локальних комунікаційних цілей і пов'язана з інтенцією мовця керувати поведінкою співрозмовника, спонукаючи його безпосередньо до здійснення дії (порада, прохання, скарга, вимога, наказ, аргументація тощо);

– конвенційна, яка може бути двох типів: соціально-конвенційна комунікативна стратегія (встановлення, розвиток, підтримання та обривання контакту) і комунікативна стратегія організації мовленнєвого висловлювання та підтримання уваги (правила етикету, вибачення, подяка, запит додаткової інформації, ввічливе переривання, запобігання комунікативного переривання, залучення співрозмовника до процесу спілкування, ухилення від обговорення неприємних для співрозмовника тем тощо) [10].

Проведений нами аналіз виступів, звернень, інтерв'ю Президента України Володимира Зеленського дозволяє простежити у його політичному дискурсі чотири комунікативні стратегії: інформативну, оцінно-впливову, регулятивно-спонукальну та конвенційну.

Інформативна стратегія найчастіше реалізується через сукупність мовленнєвих дій, націлених на повідомлення. Наприклад: *«Завдання номер один – прискорення миру. Наші Збройні Сили виконують його блискуче. Вони зупиняють атаки окупантів. Вони реалізують контрнаступи. ...»* (Зі звернення до українців); *«Місяць героїчного опору. Місяць найчорніших страждань. Місяць безкарного руйнування мирної держави, а разом з нею – всієї архітектури глобальної безпеки»*. У наведених однотипних (односкладних номінативних) реченнях наявний лексичний повтор *місяць*, який сприяє підсиленню експресії висловленої думки. (Із виступу на саміті НАТО 24 березня 2022 року).

Оцінно-впливова стратегія як апеляція до цінностей реалізується у мовленнєвих діях, спрямованих на здійснення аксіологічного впливу на співрозмовника, через вербалізацію оцінних суджень та емоцій, які їх супроводжують: *«Так, це правда – ми не в Альянсі. Не в найпотужнішому оборонному об'єднанні світу. Не одна із 30 держав під парасолькою спільного захисту. Під парасолькою 5-ї статті. Таке відчуття, що ми – у «сірій зоні»*. Між Заходом і Росією.

Але захищаємо всі наші з вами спільні цінності. ... І ми захищаємо всі ці цінності вже місяць!» (Із виступу на саміті НАТО 24 березня 2022 року).

«Немає й не може бути надії, що росія просто сама собою зупиниться... Росію можна тільки змусити це зробити. Можна тільки змусити шукати мир». (Зі звернення Президента до народу й політиків Республіки Корея 11 квітня 2022 року (armyinform.com.ua)).

Вимоги-прохання, спонукання до дій, синтаксично оформлені через риторичні питання, неповні речення, окличні за інтонаційним забарвленням, – у таких конструкціях знаходить своє вираження регулятивно-спонукальна стратегія. Наприклад: *«Ви можете надати нам один відсоток літаків. Один відсоток від усіх ваших танків. Один відсоток! Хіба можна вистояти у такій війні без цього?... Ми хочемо вижити! Просто вижити! Як і будь-який народ, ми маємо на це право. Право на життя. Право на цей один відсоток»*. *«А єдине, чого я від вас вимагаю... Після такого місяця війни. Це прохання заради наших військових. Більше, прошу, ніколи, ніколи не говоріть нам, що наша армія не відповідає стандартам НАТО»*.

«Але НАТО ще належить показати, що Альянс може зробити для порятунку людей. І світ чекає. І Україна дуже чекає. Реальних дій. Реальних гарантій безпеки... Пропозиції всі – на столі. Наші потреби – на столі. Мир потрібен нам негайно. Відповіді – лише за вами». (Із виступу на саміті НАТО 24 березня 2022 року).

Конвенційна стратегія у дискурсі В. Зеленського спрямована, в основному, на організацію мовленнєвого висловлювання та підтримання уваги: *«Шановні присутні! Вітаю вас із Києва, нашої столиці, яка б'ється вже місяць, як і вся наша держава»*. (Із виступу на саміті НАТО 24 березня 2022 року).

«Дорогий литовський народе! Вдячний за можливість звернутися до вас сьогодні від імені всього українського народу... Я вдячний вам за першість. За те, що ви першими відмовилися від російських енергоносіїв... Я вдячний тобі, Гітанасе, за важливе рішення...» (Зі звернення Президента до литовського народу 12 квітня 2022 року (president.gov.ua)).

«Я щиро вдячний Республіці Корея, щиро вдячний вашому народу за надану підтримку. Але ми потребуємо значно більшого». (Зі звернення Президента до народу й політиків Республіки Корея 11 квітня 2022 року (armyinform.com.ua)).

«Вільний народе найпрекраснішої країни! Країни, у якій є майбутнє. Це точно. Це те, що мотивує нас боротися зараз. ...» (Зі звернення

Президента до українського народу 16 квітня 2022 року (president.gov.ua)).

Наведені словесні формули різних стратегій спілкування Президента України Володимира Зеленського характеризуються офіційністю, переконливістю, належною аргументованістю, часто навіть категоричністю. Політик апелює до загальнолюдських цінностей, його мовлення насичене й невербальними засобами, що викликає позитивне сприймання реципієнтами і сприяє досягненню комунікативної мети.

Зниженням офіційності та експресивності характеризується політичний дискурс радника голови Офісу Президента Олексія Арестовича. За проведеним аналізом виступів та інтерв'ю політика, нами виокремлено дві найбільш виразні комунікативні стратегії – оцінно-впливова (яка радше виступає як оцінна) та інформативна.

В основі оцінної стратегії політика – вербальне вираження оцінки, думки, емоційного стану: *«росія протягом тижня-двох виведе війська з Київської та Харківської областей і перекине їх на Донбас. Вони зрозуміли, що не вийде взяти великі міста, оголосили про завершення першої фази «спецоперації» і початок другої – «звільнення Донбасу»... «Якщо вони Херсон втратять, то повалиться вся їхня Маріупольська окупація. І це все. Захоплення Києва, Харкова, Одеси не буде».* (Слово і діло. Аналітичний портал. 27 березня 2022 року. (<https://www.slovoidilo.ua>)).

«Я думаю, що „пацан закосив справи“, і хочедесь якоюсь ядерною зброєю бахнути. Принаймні, є такі побоювання. Він же почав розуміти, що ось він – привид поразки... Хоча я подивився, як у нього танцювали ніжки на аеродромі «Східний», так як він там перебирав руками, можу сказати, що це артикуляція людини, яка перебуває у три-можному стані, з великим внутрішнім конфліктом, з важкою впевненістю у неправоті своїх дій і подальшій перспективі.» (Арестович про ядерну загрозу. 15.04.2022 (<https://tsn.ua>)).

«Велика кампанія – завжди великі обсяги авіаційних, ракетних, артилерійських ударів. Раджу харків'янам бути дуже обережними». (ЗСУ почали певний рух. 17.04.2022 (<https://tsn.ua>)).

Наведені фрагменти висловлювань засвідчують функціонування у політичному дискурсі О. Арестовича просторічної та жаргонної лексики. Наприклад: *бахнути* (зброєю), *танцювали ніжки* (на аеродромі), *повалиться* (окупація), *пацан закосив* (справи), *привид поразки* та інші. Такі лексичні засоби сприяють увиразненню мовлення, надають йому експресивного (оцінного) забарвлення.

Інформативна стратегія як сукупність мовленнєвих дій, націлених на повідомлення, реалізується у синтаксичних конструкціях питання – відповідь: *«Чому наступ на Київ – це зрозуміло, Київ – мати міст руських, а чому Харкову, Бучі та Ірпіню така увага? Справа в тому, що Харків – це друга столиця, і щоб кампанія була виконана, треба було взяти або першу, або другу столицю, або все відразу, або хоч одне місто-мільйонник. І закономірність завжди однакова: перші 5 днів вони намагаються бути добрими, потім, коли великі втрати, починається „людожерство”»* («Заспокійливе» від Арестовича: переломний момент минув... 8 березня 2022 року (<https://ukraine.segodnya.ua>)).

З допомогою інформативної стратегії політик також здійснює прихований вплив на невербальну поведінку реципієнта: *«Шановні російські військові, у лапках слово «шановні», бо після Бучі вас так не назвеш. ... Я вам підказую – не може в жодній політичній системі навіть у США та Ватикан ужитися два суб'єкти, які мають рейтинги за 80 %. Як ви вважаєте, хто зайвий? Володимир Володимирович чи ви? Російські військові, подумайте своїми мізками. ... Завдання цього наступу вас поховати, все дуже просто».* (Завдання цього наступу – вас поховати. 13.04.2022 (<https://tsn.ua>)).

Висновки з проведеного дослідження та перспективи подальших розвідок. Отже, політичний дискурс – це лінгвополітичний комунікативний феномен, що є наслідком взаємодії певних суспільних інститутів і реалізується у низці стратегій і тактик учасників спілкування. Йому притаманні такі ознаки, як комунікативність і цілісність, раціональність і аргументованість, культурна детермінованість, темпоральність, просторовість, структурованість і абстрактність.

Статус політика, коло його функційних обов'язків і соціальна роль, семіотика простору, в якому відбувається комунікація, суттєво впливають на вибір комунікативних стратегій.

Політичний дискурс в умовах Російсько-української війни характеризується лексичними одиницями-маркерами (вербалізованими концептами), які виконують номінативну, прагматичну, експресивну функції, а також функцію інтерпретації та дейктичну. Тож, на нашу думку, і план змісту, і план вираження у дискурсах українських політиків реалізовані повною мірою та репрезентовані низкою комунікативних стратегій.

У нашій публікації проаналізовано лише окремі аспекти українського політичного дискурсу в умовах сьогодення. Перспективи подальших розвідок вбачаємо у його детальному лінгвістичному опрацюванні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Загнітко А. П. Основи дискурсології. Донецьк, 2008. 194 с.
2. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ, 2007. 205 с.
3. Зернецький П. В., Рябоконт Г. Л. Контрастивно-типологічна характеристика мовленнєвих актів у дискурсі британського та українського парламентів. *Наукові записки НаУКМА*. Філологічні науки. 2014. Т. 164. С. 60–65.
4. Януш О. Б. Дискурс у системі політичної лінгвістики. *Вісник Житомирського державного університету*. Вип. 51. Філологічні науки. Житомир, 2010. С. 81 – 84.
5. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса: дисс. ... д-ра филол. наук : 10.02.01. Волгоград, 2000. 175 с.
6. Демьянков В. З. Политический дискурс как предмет политологической филологии. *Политическая наука. Политический дискурс: История и современные исследования*. Москва : ИНИОН РАН, 2002. № 3. С. 32–43.
7. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ, 2009. 376 с.
8. Сотников А. В. Ключові слова в політичному дискурсі. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. С. 216–224. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/9962/20-Sotnykov.pdf>.
9. Каліщук Д. М. Концептуальні стилі англійських політиків (на матеріалі політичного дискурсу президентів Дж. Буша мол., Б. Обами): дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Луцьк, 2017. 245 с.
10. Толмачева Т. А. Методический потенциал использования коммуникативных стратегий иноязычного речевого поведения в процессе обучения иностранному языку в языковом вузе. *Мир науки, культуры, образования*. 2008. № 4. С.95–98.

УДК 811.161.2:070:06

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.9>

**НЕОЛОГІЗМИ ЯК МОВНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2022 РОКУ**

**NEOLOGISMS AS A LANGUAGE REFLECTION
OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR OF 2022**

Вусик Г.Л.,

orcid.org/0000-0003-1111-5172

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови та славістики

Бердянського державного педагогічного університету

Павлик Н.В.,

orcid.org/0000-0002-2957-6973

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови та славістики

Бердянського державного педагогічного університету

У пропонованому дослідженні на матеріалі сучасних україномовних ЗМІ та інтернет-ресурсів здійснена спроба опису та систематизації інноваційних процесів у лексичній системі української мови, що відбуваються на сучасному етапі її розвитку, зокрема безпосередньо у період російсько-української війни.

Становлення неології як науки про виникнення новотворів, окреслення її наукового апарату припадає на середину ХХ та особливо на початок ХХІ століть, і сприяв посиленню уваги до процесу продукування та функціонування нових слів, їхньої систематизації і типологізації з боку дослідників так званих «неологічний бум», пов'язаний з розвитком науково-технічного прогресу, бурхливими змінами в суспільно-політичному житті країни, активізацією ролі засобів масової інформації в ньому.

У межах сучасної неології виділяють два основні напрями: по-перше, це дослідження оновлення словникового складу мови (об'єктом вивчення є неологізм); по-друге, питання лексикографування новотворів (неологізм виступає об'єктом неології). У мовознавчій літературі усталеним є поділ неологізмів на загальнономовні – це нові лексичні одиниці, що виникли для позначення сучасних реалій, та індивідуально-авторські, або оказіоналізми, – стилістично марковані лексеми, створені письменниками чи публіцистами й зафіксовані в конкретних текстах. Виокремлюють два основні різновиди неологізмів, а саме: номінативи, які експлікують явища і поняття, що з'являються вперше; транснамінативи, котрі використовуються на позначення уже відомих під іншими назвами реалій.

Аналіз неологічного матеріалу означеного періоду дозволяє стверджувати, що лексико-семантична система активно реагує та відображає всі зміни, пов'язані з новими реаліями, що ще раз доводить вплив екстралінгвальних факторів на динаміку словникового складу мови, підкреслює зв'язок неологізації з суспільно-політичними процесами. Зафіксований корпус неологічної лексики виникає за рахунок використання питомо українських лексичних і словотвірних ресурсів та запозичень; значна кількість новотворів має емоційно-оцінну модальність (*відбайрактарити, відчорнобайти, відВСУшити, відджавелінити, пошольцяти, макронити, загарпунимо* тощо).

Ключові слова: неологія, неологізм, неолексема, новотвір, семантична деривація, словотвірна деривація.

In the proposed study based on modern Ukrainian-language media and Internet resources, an attempt is made to describe and systematize innovative processes in the lexical system of the Ukrainian language that occur at the present stage of its development, particularly during the Russian-Ukrainian war.

The formation of neology as a science of the emergence of innovations, outlining its scientific apparatus dates back to the middle of XX and especially the beginning of XXI centuries, and contributed to increasing attention to the production and functioning of new words, their systematization, and typology by researchers so-called «neological boom» associated with the development of scientific and technological progress, rapid changes in the socio-political life of the country, and the intensification of the role of the media in it.

Within the framework of modern neology, there are two main directions: first, it is the study of updating the vocabulary of the language (the object of study is neologism); secondly, the issue of the lexicography of neologisms (neologism is the object of neography). In the linguistic literature, there is a well-established division of neologisms into common language – these are new lexical units created to denote modern realities, and individual-author, or occasionalism – stylistically marked tokens created by writers or publicists and recorded in specific texts. There are two main types of neologisms, namely: nominatives that explain the phenomena and concepts that appear for the first time; transnominatives used to denote realities already known by other names.

Analysis of the geological material of this period suggests that the lexical-semantic system actively responds to and reflects all the changes associated with new realities, which once again proves the impact of extra lingual factors on the dynamics of vocabulary, emphasizes the connection of neology with socio-political processes. The fixed corpus of neological vocabulary arises due to the use of specifically Ukrainian lexical and word-forming resources and borrowings; a significant number of innovations have an emotional and evaluative modality.

Key words: neology, neologism, neolexem, neologism, semantic derivation, word-formation derivation.

Постановка проблеми. Становлення *неології* як науки про виникнення новотворів, окреслення її наукового апарату припадає на середину XX та особливо на початок XXI століть, і сприяв посиленню уваги до процесу продукування та функціонування нових слів, їхньої систематизації і типологізації з боку дослідників так званих «неологічний бум», пов'язаний з розвитком науково-технічного прогресу, бурхливими змінами в суспільно-політичному житті країни, активізацією ролі засобів масової інформації в ньому. І хоча поняття *неологія* в мовознавчій науці фіксується ще з 1801 р. (термін запроваджений Л. Мерсьє), однак учені-лексикологи (О. Стишов, Ж. Колоїз та ін.) наголошують, що українська неологія як галузь лінгвістики наразі перебуває у процесі остаточного становлення і свідченням цього є відсутність єдиної та чіткої термінологічної назви одиниці інноватики, яка поки що має низку синонімічних номінацій: *неологізм, інновація, новотвір, неосемант, новація, неотвір, нова номінація, неонімінація, нове найменування, нововведення, неоверб* та ін. [1, с. 30].

За визначенням О. Стишова, *неологія (неологіка)* це наука про неологізми, у сферу діяльності якої входить виявлення нових слів та значень, аналіз факторів їх появи, вивчення засобів утворення. Дослідник виокремлює три значення, з якими цей термін уживається на сучасному етапі, а саме: 1) розділ мовознавства, що займається вивчен-

ням різновидів неологізмів та їх функціонування; 2) процеси творення неологізмів у мові; 3) увесь корпус неологізмів на певному етапі розвитку мови [1, с. 30]. Ж. Колоїз вказує, що означений термін в україністиці використовують для номінації сукупності неологізмів, які вивчаються здебільшого у контексті загальних словотвірних, лексико-семантичних та стилістичних тенденцій розвитку [2, с. 58].

Огляд мовознавчої літератури свідчить, що в межах сучасної неології виділяють два основні напрями: по-перше, це дослідження оновлення словникового складу мови (об'єктом вивчення є неологізм); по-друге, питання лексикографування новотворів (неологізм виступає об'єктом неографії). Крім цього, деякі дослідники пропонують потрактувати термін «неологія» більш широко – як науку про нові явища мовної системи в цілому, що дозволяє сформувати окремий напрям розвитку неології, зокрема, досліджувати неологізм у контексті міжрівневого підходу до мови [3, с. 8–9].

Оновлення лексико-семантичної системи української мови – процес динамічний, постійний і відкритий; особливо він інтенсифікується у періоди політичних та соціально-економічних перетворень. Таким поштовхом до словотворчості в історії українського лексикону стали події Помаранчевої революції 2005 року та Революції Гідності 2013–2014 років (*тітушки, правосски, укroppи, ватники, колоради, берку-*

тята, майдануті тощо), військові дії на Донбасі 2014–2015 років (*сепари, скримздити, окупендум, Луганда, укри, укрофашисти, кіборги, кримнаш, ООС – операція об'єднаних сил* тощо), і нарешті повномасштабна агресія росії проти України, яка розпочалася у лютому 2022 року. Спостереження над мовою засобів масової інформації та інтернет-сайтів доводить, що лексико-семантична система у такі періоди активно продукує великий корпус неологічної лексики. У зв'язку з цим, попри чималу кількість ґрунтовних наукових студій з проблем неології, виникає потреба подальшого вивчення неологізмів та їх семантики, утворених на ґрунті нових реалій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку мовознавчої науки серед українських дослідників спостерігається стійкий інтерес до проблем неології та процесів оновлення лексико-семантичної системи української мови. Зокрема активно досліджуються причини з'яви неологізмів, їхня класифікація, способи творення, сфери функціонування, основні тематичні групи, вплив екстралінгвальних чинників на розвиток словникового складу тощо (Н. Клименко, Є. Карпіловська, Л. Струганець, О. Тараненко, О. Стишов, А. Нелюба, Г. Вокальчук, М. Навальна, Ж. Колоїз, Н. Стратулат, Д. Мазурик та ін.).

Крім цього, виокремимо наукові студії, присвячені вивченню процесів неологізації у періоди кардинальних суспільно-політичних перетворень, які відбувалися в історії української держави на початку ХХІ століття: Н. Поліщук «Термінологічна лексика Майдану (на матеріалах газет «Дзеркало тижня», «Українська правда», «Газета по-українськи», «Високий Замок»)» (2014 р.) [4], О. Кирилук «Вогнехреще» або неологізми як відображення військового протистояння» (2015 р.) [5], Т. Кремень «Новітні сленгізми-неологізми – мовне віддзеркалення війни» (2022 р.) [6] та ін.

Постановка завдання. У роботі здійснена спроба опису та систематизації інноваційних процесів у лексичній системі української мови, що відбуваються на сучасному етапі її розвитку, зокрема безпосередньо у період російсько-української війни. Аналіз зроблено на матеріалі сучасних україномовних ЗМІ, інтернет-ресурсів, соціальних мереж.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано комплекс *методів наукового дослідження*, зокрема: *інтерпретаційно-аналітичний метод*, на основі якого вивчалися наукові джерела із застосуванням синтезу, аналізу та систематизації; *метод теоретичного узагальнення*, який сприяв обґрунтуванню наукових положень

та формулюванню узагальнених висновків; *компонентний аналіз*, що використано для опису структури й лексичного значення новотворів; за допомогою *морфемного аналізу* виявлено складники неологізмів, *словотвірного аналізу* – механізми творення інновацій.

Виклад основного матеріалу. У мовознавчій літературі *неологізми* потрактовують як «слова, словосполучення, фразеологізми, окремі їхні значення, що з'явилися на певному етапі розвитку мови для позначення нових реалій і понять, периферійних номінацій, актуалізація яких зумовлена соціальними і територіальними чинниками функціонування літературної мови, а також оказіоналізми (індивідуально-авторські новації), використані одноразово в мовній практиці певного автора, видання, редакції чи в конкретному тексті; новизну цих номінацій ще усвідомлюють мовці; вони належать до пасивного шару лексики» [1, с. 32]. Варто підкреслити, що у визначенні сутності цього лінгвістичного поняття поєднано дві складові: об'єктивну (час появи, прикріплення до певних часових меж) та суб'єктивну (психологічне відчуття новизни) [7, с. 39].

Спостереження над формою та семантикою дозволило науковцям класифікувати неолексеми на такі різновиди:

1) *власне неологізми* – одиниці, які характеризуються абсолютною новизною форми і змісту, це переважно іншомовні запозичення;

2) *новоутворення* – лексеми, створені за словотвірними моделями з наявними в українській мові словами, і які відзначаються новизною форми та значення;

3) *трансформації* – одиниці, у яких нова форма поєднується із семантикою, що передавалася раніше іншими лексичними засобами;

4) *семантичні неологізми* – лексеми, у яких нова семантика передається словоформою, уже відомою та закріпленою в мові, тобто в його семантичній структурі виникає ще один лексико-семантичний варіант;

5) *функційні неологізми* – відроджені слова і вислови з минулого, частина з яких зазнала семантичної і стилістичної модифікацій [8, с. 46–52; 7, с. 39]. Отже, узагальнивши, можна виокремити два основні різновиди неологізмів, а саме: *номінативи*, які експлікують явища і поняття, що з'являються вперше; *трансномінативи*, котрі використовуються на позначення уже відомих під іншими назвами реалій.

Учені наголошують, що сутність неологізму як лексичної одиниці можливо виявити лише врахувавши кілька чинників, зокрема:

1) стилістична теорія неологізмів охоплює стилістично марковані лексичні одиниці та фразеологізми з відбитком новизни; однак критерій новизни суб'єктивний, має психолінгвістичний характер і є залежним від мовної компетенції комунікантів;

2) психолінгвістична теорія потрактовує неологізм як лексичну одиницю, котрою не оперували носіїв мови у власному мовленнєвому досвіді раніше;

3) лексикографічна теорія зараховує до неологізмів слова, що не зафіксовані сучасними словниками;

4) денотативна теорія, яка вважається однією з найбільш визнаних з-поміж дослідників, визначає неологізм як слово, що позначає нове явище, реалію (денотат) або нове поняття;

5) структурна теорія – її прихильники стверджують, що неологізмами можуть бути лише слова, позначені винятковою структурною, формальною новизною; лексеми, утворені за наявними в українській мові словотвірними моделями, не належать до неонімацій;

6) конкретно-історична теорія позиціонує неологізми як слова, значення слова та ідіоми, які функціонують у певний період у мові, підмові, мовній сфері, і які не зафіксовані в ній у попередній період [9, с. 4–13].

У мовознавчій літературі усталеним є поділ неологізмів на *загальномовні* – це новітні лексичні одиниці, що виникли для позначення сучасних реалій, та *індивідуально-авторські*, або *оказіоналізми*, – стилістично марковані лексеми, створені письменниками чи публіцистами й зафіксовані в конкретних текстах. Крім цього, О. Стишов виокремлює *мас-медійні оказіоналізми* та *камерні неологізми* – слова, відомі лише особам певного соціального об'єднання, колективу [1, с. 36].

Нові суспільно-політичні, соціально-економічні, а нині воєнні реалії спонукають до оновлення лексико-семантичної системи мови. Інноваційні процеси, особливо так звані неологічний бум, зумовлений зокрема екстралінгвальними чинниками, відображається передусім у публіцистичному дискурсі, в засобах масової інформації, інтернет-ресурсах, соціальних мережах (Facebook, Instagram, Telegram та ін.), які найбільш швидко реагують на перетворення в різних сферах життєдіяльності суспільства. Варто зазначити, що з початком нового етапу війни – широкомасштабним російським вторгненням – в інформаційних мережах щодня виникають нові слова, українська мова збагачується військовою субстандартною лексикою. Причому цей процес спочатку активізується в соціальних мережах,

і далі підхоплюється офіційними сайтами української влади. Навіть у найважчі дні оборонної війни українці активно «мобілізували рідну мову і повели її у бій» (так один із британських журналістів у 1940 році сказав про красномовство Вінстона Черчилля).

Виникнення новотворів пов'язане із взаємодією як зовнішніх чинників – екстралінгвальних, так і внутрішньомовних чинників. З-поміж мовних виокремимо розширення й звуження значення, метафоризацію і метонімізацію, нашарування різних конотативних та стилістичних відтінків на основне зузальне значення слова тощо [10, с. 172].

Отже, наші спостереження над текстовим матеріалом доводять у цілому традиційні погляди на процес з'яви неологізмів у мові, а саме:

1) *семантична деривація* – виникнення нового значення у вже відомого слова;

2) *словотвірна деривація* – утворення нових слів за наявними в мові словотвірними моделями та морфемами;

3) *запозичення* з інших мов.

Семантична деривація

Дослідники вказують на три основні причини появи нових значень у семантичній структурі слова – це передусім метафоризація, метонімізація, термінологізація та детермінологізація, що проявляється у метафоричній чи метонімічній трансформації слів та їхній стилістичній модифікації.

Наприклад:

асвабадітелі – (евфемізм) російські окупаційні війська, поневолювачі;

бандероль – посилка з України: мертвий окупант у мішку;

затридні – нереально для здійснення, виконання (про плани ворога);

літакопад – безперерйне збивання російських літаків;

орки – російські окупаційні війська, що вдерлися в Україну (первісно – фантастичні істоти, злі кремезні варвари зі звіриними рисами);

паляниця – слово-пароль, що слугує для розпізнавання диверсантів;

свинособака (калька з нім. Schweinehund) – негідник, нікчема (про російських окупантів);

дебахнулько – людина, яка через свій інтерес та стурбованість може спричинити дуже багато шкоди;

натівець – людина, яка не дотримується своїх обіцянок;

тероборона – спеціальні військові заходи, організовані у воєнний час для боротьби з ворогом, зокрема розвідувально-диверсійними групами;

загарпунимо – знищення російських військових кораблів;

тікток-війська – війська кадіровців, які викладають у соцмережах чимало «переможних» відео та світлин, але в реальний бій їти бояться;

бандеромобілі – бойові автомобілі ЗСУ, що мають підвищену прохідність та оснащені великокаліберним озброєнням;

кіберкозаки, кіберпартизани – спеціалісти, котрі працюють для нейтралізації ворога в кіберпросторі;

диванні війська – домашні експерти з усіх на світі питань.

У період російсько-української війни з'являються *новотвори від прізвищ* відомих людей. Наприклад:

байденкувати – вести довгі балачки ні про що; *шольцнути, пошольцяти* – хитрувати, намагачись всидіти на двох стільцях;

макронити, промакронити – робити вигляд, що стурбований, при цьому бездіяти;

меркелювати – вирішувати вигідні собі питання навіть із психом;

пошойгуїти, шойгувати – робити вигляд на робочому місці, що все йде за планом;

кадірити – вдавати з себе того, ким ти не є;

відбандерити – вбити;

кімити – зберігати оптимізм і спокій у найскрутніші часи;

арестовлення – заспокійливі повідомлення;

пушкінопад – знесення пам'ятників російським культурним діячам та перейменування топонімів з їхніми іменами.

Словотвірна деривація

Аналіз засвідчив, що найпродуктивнішими для неологізмів є морфологічні способи словотворення дієслів та віддієслівних іменників. Зокрема, за допомогою префікса *від-* утворюються дієслова доконаного виду із загальним значенням «ретельно або інтенсивно виконати певну дію». За час російсько-української війни цей ряд поповнився новими колоритними дієсловами: *відбайрактарити, відчорнобаїти, відбородянити, відірпеніти, відкіянити, відкатюжити, відсалопетити, відВСУшити, відджавелінити* – мають значення «знищити в певний спосіб ворожу техніку»; або *відкобзонити, віддвохсотити* – означають «відправити рашистських загарбників на той світ». Наприклад: *Бійці ЗСУ, п'ятьох з восьми відкобзонили, а трьох узяли в полон* (<https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3450797-na-sumsini-zsu-znisili-patoh-zagarb-nikiv-bila-perekinutogo-uralu-iz-nagrabovanim-majnom.html>); *Сьогодні орків відірпінили, залишилося заєбучити і нагостомеляти* (7503859069639376/?type=3).

Префікс *за-* вказує на результат: *заджевелінити, заенлоїти, застінгерити* – знищення окупантів з відомих керованих ракет, *забайрактарити* – спалити ворожу техніку з використанням відомих літальних апаратів, *задвохсотити, забучати, заЗеСуУшити, заарестовити (заспокоїти)*. Наприклад: *Може, вже час забайрактарити ракети на території білорусі?* (https://m.facebook.com/photo/?fbid=346000610900861&set=ecnf.100064727737_034&refid=13&ref=104&_rdr); *Я постійно відправляю своїм родичам заарестовлення* (<https://www.volynnews.com/news/all/arestovlennia-chornobayity-zatrydni-v-merezhi-vuhadaly-slovnyk-suchasnoyi-ukrayinskoji-movu/>).

Префікс *де-* має значення «здійснювати дію»: *деблокувати, дезактивувати, дестабілізувати (дестбілізація), декомунізувати (декомунізація), дерусифікати (дерусифікація)*. Наприклад: *Нещодавно Київ переживав «декомунізацію»: у місті масово змінювали назви, які присвоювали в радянський період або на згадку про діячів радянської епохи. Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну депутати міськради української столиці хочуть провести аналогічну «дерусифікацію» міста: знести близько 60 пам'ятників та меморіальних дощок, перейменувати до півтисячі вулиць, скверів та парків і навіть змінити вивіски на кількох станціях метро* (<https://www.radiosvoboda.org/a/kyiv-derusyifikatsiia-pereymenuvannia-vulyts-stantsiy-metro/31840959.html>).

Могилити – русифікувати Україну зсередини, перешкоджати відновленню української культури (<https://www.facebook.com/ternopil.svoboda>).

Префікс *на-* спостерігаємо в таких словах: *наволонтерити* – знайти з-під землі та доставити туди, де треба, що завгодно. Наприклад: *Так само волонтерить і співачка ОНУКА. Етнодіва допомагає збирати кошти на авта для волонтерів, світові гуманітарні ініціативи #standforUkraine, а ще встигає наволонтерити на генератори для Чернігова* (<https://cntime.cn.ua/zirkova-pomich-to-ta-yak-z-chernigivskih-znamenit-article/>).

В онлайн-словнику англomовних неологізмів і сленгових виразів з'явився новий термін, присвячений Україні. Слово з префіксом *з-(за-)* *бути зукраїнінем, зукраїнити, заукраїнити* – спробувати забрати щось силою й отримати жорстку відповідь (<https://www.nta.ua/zukrayinyty-u-slovnyku-urban-dictionary-zyavylosya-nove-slovo/>).

Суфікс *-ува*: *мамкувати* – не виконувати простих дій задля збереження власного життя. Слово з'явилося після реакцій багатьох батьків на тривоги та евакуації. Наприклад: *Він мамкує та*

не хоче йти до сховища (<https://www.volynnews.com/news/all/arrestovlennia-chornobayuity-zatrydni-v-merezhi-vyhadaly-slovnyk-suchasnoyi-ukrayinskoyi-movy/>).

Запозичення слів з інших мов

Аналіз досліджуваного матеріалу засвідчив латинізацію українського правопису. У деяких словах, коли вони стосуються російських окупантів, дедалі частіше вживають велику літеру Z, щоб підкреслити негативне забарвлення слова, зневажливий підтекст, наприклад: *Zайди, Zаблуди, Z-окупанти, Z-трофей, deZертири, Zвірюки, Zасранці, голоторіZи, мерZотники*.

У чинному «Українському правописі», як і в попередніх його редакціях, є примітка про можливість написання з малої літери власних назв, ужитих зі зневажливим емоційно-експресивним забарвленням. На нашу думку, є доречними неологізми: *орки, московія, ерефія, расся, раша, рашка, московити, рашисти, русня*. Поруч є неологізмом *терраша* – російська федерація як держава-терорист, почали писати з маленької літери *рф, росія*, а також прізвище путіна та його прибічників на знак зневаги (<https://ukrainer.net/mova-i-viyna/>).

Створення нової лексичної одиниці можна порівняти з творчим процесом, де має відбиття світобачення і світовідчуття її автора, взаємозв'язок між замислом і засобами його репрезентації, певним асоціативним рядом, який виникає під

час мовотворчої діяльності. І лише потім новотвір проходить етап соціалізації, тобто сприймається суспільством, та лексикалізації – закріплюється в лексико-семантичній системі мови. Проаналізований текстовий матеріал свідчить, що саме ці етапи описані в дослідженні новотвори, на нашу думку, проходять досить швидко й успішно.

Висновки. У дослідженні на матеріалі сучасних україномовних ЗМІ та інтернет-ресурсів описано інноваційні процеси, що відбуваються на сучасному етапі розвитку лексичної системи української мови, зокрема під час повномасштабної російської агресії проти України 2022 року. Аналіз неологічного матеріалу означеного періоду дозволяє стверджувати, що лексико-семантична система активно реагує та відображає всі зміни, пов'язані з новими реаліями, що ще раз доводить вплив екстралінгвальних факторів на динаміку словникового складу мови, підкреслює зв'язок неології з суспільно-політичними процесами. Зафіксований корпус неологічної лексики виникає за рахунок використання питомо українських лексичних і словотвірних ресурсів та запозичень; значна кількість новотворів має емоційно-оцінну модальність. Однак зібраний і проаналізований матеріал не є вичерпаним та остаточним, оскільки наразі не є завершеними воєнні дії, а значить процес творення неолексем, нових значень, сполук триває і потребує подальшого наукового висвітлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Стишов О. А. Динаміка лексичного складу сучасної української мови. Лексикологія. Лексикографія: навч. посіб. Біла Церква: «Авторитет», 2019. 198 с.
2. Колоїз Ж. В. Українська неологія: здобутки та перспективи. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер.: Філологія. Мовознавство*. 2009. Т. 105. Вип. 92. С. 57–62.
3. Сенько Е. В. Неологизация в современном русском языке: межуровневый аспект. Санкт-Петербург: Наука, 2007. 354 с.
4. Поліщук Н. Термінологічна лексика Майдану (на матеріалах газет «Дзеркало тижня», «Українська правда», «Газета по-українськи», «Високий Замок»). *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2014. № 791. С. 138–143. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/terminologiya/vsi-vypusky/visnyk-no-791-2014/terminologichna-leksyka-maydanu-na-materialah-gazet> (дата звернення: 04.06.2022).
5. Кирилюк О. Л. «Вогнехреще» або неологізми як відображення військового протистояння. *Наукові записки КДПУ. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград: Лисенко В. Ф., 2015. Вип. 137. С. 52–56.
6. Кремінь Т. Новітні сленгізми-неологізми – мовне віддзеркалення війни. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3490258-novitni-slengizmi-neologizmi-movne-viddzerkalenna-vijni.html> (дата звернення: 03.06.2022).
7. Ладоня К. Ю. Неологізми в українській мові: сутність, визначення, принципи класифікації та функціонування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету: збірник наукових праць. Серія: Філологія*. Одеса, 2018. Вип. 36. Т. 1. С. 38–40.
8. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття: на матеріалі мови засобів масової інформації. 2-ге вид., перероб. Київ: Пугач, 2005. 388 с.
9. Попова Т. В. Русская неология и неография. Екатеринбург: ГОУ ВПО УГТУ–УПИ, 2005. 96 с.
10. Гладка В. А. Поняття «неологізм» у світлі сучасних лінгвістичних парадигм. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: Філологічна*. 2009. Вип. 11. С. 170–177. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/Nznuoaf_2009_11_30.pdf (дата звернення: 06.06.2022).

PRINCIPLES OF SELECTION OF EDUCATIONAL TEXTS FOR STUDENTS OF CHINESE UNIVERSITIES WHO STUDY UKRAINIAN AS A SPECIALTY

ПРИНЦИПИ ВІДБОРУ НАВЧАЛЬНИХ ТЕКСТІВ ДЛЯ СТУДЕНТІВ КИТАЙСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ, ЯКІ ВИВЧАЮТЬ УКРАЇНСЬКУ МОВУ ЯК СПЕЦІАЛЬНІСТЬ

Gao Yuanyuan,

orcid.org/0000-0002-8236-083X

*Head of the Department of Ukrainian Language
Xi'an International Studies University,*

Yaremchuk I.V.,

orcid.org/0000-0003-0230-7615

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language
Xi'an International Studies University,*

In the article analyses the selection of textbooks for Chinese students majoring in Ukrainian, the structure of passages and grammar knowledge are reflected within. In traditional classrooms, teachers organize activities mainly around passages in the textbooks while consolidate knowledge through after-class practice. Reading, as the core of language acquisition, can guarantee the accumulation of language experience, which is also the prerequisite of oral competence that can free learners from sub-conscious attention due to the repetition of the same language unit and further help them acquire the grammatical rule of word usage. In philological reading, the objective of analysis and interpretation is cultural and country information, and the goal is to know the culture of the people through the knowledge and the study of texts of their language. Linguistic reading is aimed at learning your own language through in-depth reading. Therefore, the teaching texts for first-year students must meet the following requirements: exemplary (maximum compliance of the text in content and form with the general methodological concept of training); accessibility (the language side of the educational texts should not complicate their understanding; the language training of students and the stage of study are also taken into account); cognitive value of the educational text; the level of novelty of information; scientificity of the text; art of the text. In our opinion, it is necessary to take into account the above requirements when selecting educational texts, so that students can achieve optimal assimilation of a separate grammatical topic and master the maximum possible amount of lexical material. With that, this paper sets the standard for choosing passages for textbooks, namely national conditions and culture of Ukraine and Ukrainian linguistic points for the very beginners.

Key words: Ukrainian language, educational text, selection criteria, authentic text, cultural aspect of reading, linguistic aspect of reading.

Статтю присвячено проблемі відбору навчальних текстів для формування україномовної лексичної компетенції у студентів китайських університетів, які вивчають українську мову як спеціальність. У методиці навчання іноземним мовам найбільш традиційною формою подання навчального матеріалу з метою його подальшого закріплення у системі вправ є викладання та вивчення мови за навчальними текстами. Читання є важливим за своєю психологічною природою як мовленнєва діяльність забезпечує накопичення позитивного мовного досвіду, наявність якого є необхідною умовою правильного усного мовлення, без залучення свідомої уваги читача завдяки багаторазовій повторюваності мовних одиниць у різноманітних контекстах, завдяки чому у свідомості читача уточнюються семантичні межі і норми вживання лексичних одиниць (сполучуваність, наповнення граматичних структур, співвіднесення з різноманітними ситуаціями спілкування). Крім цього, опрацювання навчальних текстів є уже знайомим для студентів із шкільних років.

У статті виділено основні критерії для відбору навчальних текстів, описано поняття автентичного тексту. Охарактеризовано також культурологічний та лінгвістичний аспекти читання, які впливатимуть на відбір навчальних текстів для першого курсу. При філологічному читанні об'єктом аналізу та інтерпретації є культуро- та країнознавча інформація, а метою – пізнання культури народу через пізнання його мови і вивчення текстів цією мовою. Лінгвістичне читання скероване на вивчення власне мови через поглиблене читання і вивчення текстів цією мовою. Навчальні тексти для студентів першого курсу повинні відповідати таким вимогам як: зразковість (максимальна відповідність тексту за змістом і за формою до загальної методичної концепції навчання); доступність (мовна сторона навчальних текстів не повинна утруднювати їх розуміння, до уваги береться також мовна підготовка студентів та етап навчання); пізнавальна цінність навчального тексту; рівень новизни інформації; науковість та художність тексту. На нашу думку, відбирати навчальні тексти потрібно із врахуванням вищезгаданих вимог, завдяки чому можна досягти оптимального засвоєння окремої граматичної теми, забезпечити оволодіння максимально можливою кількістю лексичного матеріалу. Також проаналізовано навчальні тексти у підручниках української мови як іноземної та проблеми, які виникають при використанні вищезгаданих підручників для китайських студентів.

Ключові слова: українська мова, навчальний текст, критерії відбору, автентичний текст, культурологічний аспект читання, лінгвістичний аспект читання.

Posing a problem. For better implementing the Belt and Road initiative, the government of the People's Republic of China has launched Ukrainian as a major in a batch of language universities of China. Every year more and more Chinese students begin to learn Ukrainian. Given the differences in the structure of the two languages, special attention should be paid to the selection of educational material for the formation of Ukrainian-language lexical competence among Chinese students.

Analysis of recent research and publications. In the methodology of teaching a foreign language, the issue of qualitative and quantitative selection of educational material, especially educational texts, is especially relevant, which would ensure the mastery of lexical, grammatical and stylistic minimums by students. Of course, in the method of teaching foreign languages, the most traditional form of presentation of educational material under the aim of further consolidating it through exercise is teaching and learning the language according to educational texts [8, p.134]. The text is a specific segment of speech or expression (oral and/or written) relating to a specific area. In the process of performing a certain task, it becomes an act of speech activity and can be both a support and a goal, both a product and a process [3].

Setting a task. To ensure the teaching result of Ukrainian as a specialty in higher educational institutions of China, one important task is to compile textbooks, in the process of which the selection of educational texts and exercises should take into account regional and cultural characteristics.

Presentation of the main material. Working with authentic texts plays a leading role in the knowledge of the culture of the country whose language is studied, in intriguing motivation, maintaining interest and ensuring the relationship of learning with life [9]. According to the methodological principle of text-centric orientation, when teaching foreign languages in regions geographically distant from the native countries, the texts of various forms of presentation serve as the main source of information about the world of the new language and culture for students [11]. The texts meet the information and cognitive needs of students, serve as a support for stimulating the educational speech interaction of students on professional topics, complement their knowledge by reproducing and semantically processing the information received, and expand the communicative capacity of students to real communication. Texts act as communicative units at two levels: cognitive, which serves for the intensification and content content of the act of communication, that is, a hierarchy of communicative and cog-

nitive programs, and linguistic, which reflects the linguistic and linguistic forms of implementation of these programs [2, p. 30].

Reading by its psychological nature as a speech activity ensures the accumulation of positive speech experience, the presence of which is a necessary condition for proper oral speech, without attracting the conscious attention of the reader due to the repeated repetition of language units in various contexts. The semantic boundaries and norms of the use of lexical units (compatibility, filling of grammatical structures, correlation with various situations of communication) are clarified in the reader's mind [4, p.11]. In addition, the processing of educational texts is already familiar to students from school years. So when teaching Ukrainian for Chinese students who study Ukrainian as a specialty, one should:

- 1) At the beginning of the course, use materials that students already have;
- 2) Use the material bounded by the text frames, create a variety of exercises whose language and content is for better acquisition;
- 3) Place the texts in a certain sequence to ensure the cyclicity of the educational process including visibility and repeatability and increase the volume of educational material and control [10, p. 135].

When one considers educational text as a source of not only content, but also linguistic information, it is necessary to take into account 1) cultural (reading of this type is called philological) and 2) linguistic (reading of this type is called linguistic) aspects that will affect the selection of educational texts for the freshmen. In philological reading, the object of analysis and interpretation is cultural and country information, and the goal is to know the culture of the people through the knowledge of their language and the study of texts in this language. Linguistic reading is aimed at learning your own language through in-depth reading. The object of analysis and interpretation of such reading is the text as a speech work from the perspective of using linguistic means to express a certain communicative intention [8, p. 135]. This will affect the selection of educational texts, since at the initial stage of studying the Ukrainian language it is more expedient to prevail in philological reading – students will more easily memorize information of a country and cultural nature and at the same time the form of its expression due to their interest.

In the process of selecting educational texts, the sources are also important:

- 1) The sources of selection should be original fiction (novels, passages of novels and poems, poems), interviews, reports on a scientific topic and newspaper / magazine articles.

2) It is also possible to create "clean" texts on a certain grammatical topic by the compiler.

3) Make adaptation from a lower level of Ukrainian language proficiency of already selected texts.

Authentic text is the center of any act of speech communication, an external substantive connection between the one who produces and those who perceive, no matter communicating face to face or from a distance [3, p. 93]. The educational text can be both a separate work and a passage, but it is necessary to have a completed plot or storyline, with a volume of 1500 to 6000 printed characters [8, p. 136]. You can also select texts included in Ukrainian language textbooks published in Ukraine. When selecting authentic texts, it is necessary to take into account the correspondence of the content of the authentic text and the topic under study; social significance and problems; the moral and ethical aspect in the choice of topics and the formulation of issues submitted for discussion in the group; relevance of the subject of authentic text [9, p. 381]. The creation of "clean" texts on a certain grammatical topic based on the adaptation to a lower level of proficiency in the Ukrainian language of already-selected texts are also very important in the selection of educational texts for first-year students of Chinese universities who study Ukrainian as a specialty, because unlike the English language they have studied and continue to study at school, students are just beginning to learn Ukrainian in the first year (that is, the purpose of the educational texts in the first semester may be to study a simple sentence, etc.).

Now in Ukraine many textbooks are published on the Ukrainian language as a foreign language. For example, you can mention tutorials such as Step 1; Step 2; Ukrainian. Modular course; Step by step, etc. [See 1, 5, 6, 7]. However, it is worth noting the difficulties that arise when teaching Ukrainian as a foreign language to Chinese students according to the above-mentioned textbooks. Sometimes there is a non-compliance with the principles of gradual presentation of grammatical material. That is, when students work out the topic of the present tense of the verb, verbs in the form of the past tense already occur in the educational text to this topic. This requires an additional explanation from the teacher. Since this topic is paid attention to in the following sections, it is not worth dwelling in detail on this topic. But when performing exercises, students also try to use the forms of the past tense, but since the text takes only a form

of the past tense for the verb 1 person of the singular masculine gender, this leads to errors in the formation of the form 1 person of the singular female gender.

You can also give an example about the conjugation of adjectives. Although conjugation is given in only singular, in the text and exercises there are already adjectives in the form of a plural, and this again leads to errors in the use of adjectives in examples and exercises. It is worth considering the following two sentences, which are presented in the topic "Local case of singular nouns": "*Олег вивчає теоретичну фізику на фізичному факультеті*" – the example also uses an adjective in the form of a local case, and during reading students have difficulty understanding the paradigm of adjective cancellation, because this topic has not yet been worked out. Given that the native language for them is Chinese, which is an isolated language, and there is no paradigm of cases, this creates difficulties for perceiving material that goes beyond the topic. "*Студенти вже не роблять помилок у домашньому завданні*". Here, in addition to the sweeper in the form of a local case, the form of the generic case of the noun in the plural is also presented. The formation of forms of the accusative and local case before this lesson was given only for singular, the formation of forms of the generic *viminka* has not yet been studied at all.

Therefore, the teaching texts for first-year students must meet the following requirements:

1) Exemplary – maximum compliance of the text in content and form with the general methodological concept of training;

2) Accessibility – the language side of the educational texts should not complicate their understanding; the language training of students and the stage of study are also taken into account;

3) Cognitive value of the educational text;

4) The level of novelty of information;

5) Scientificity of the text;

6) Art of the text.

Conclusions. This paper focuses on the selection of educational texts for students of Chinese universities who study Ukrainian as a specialty. In our opinion, it is necessary to take into account the above requirements when selecting educational texts, so that students can achieve optimal assimilation of a separate grammatical topic and master the maximum possible amount of lexical material.

REFERENCES:

1. Антонів О., Паучок Л. Українська мова для іноземців. Модульний курс. Рівень В1-В2. Львів : Інкос. 2012. 268 с.
2. Гринюк Г. А. Відбір навчального матеріалу для формування англомовної лексичної компетенції у студентів-економістів. *Іноземні мови*. 2007. № 2. С.30–34.

3. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. К. : Ленвіт, 2003. 273 с.
4. Коряковцева Н. Ф. Текст как материал для обучения приемам филологического чтения. *Текст в учебном процессе. Сб. науч. тр.* М., 1987. С. 5–14.
5. Крок 1. Українська мова як іноземна (рівень А1 – А2). Книга для студента / О. Палінська, О. Туркевич. Львів : Львівська політехніка, 2014. 104 с.
6. Крок 2. Українська мова як іноземна (рівень В1) / О. Палінська. Львів : Дон Боско, 2014. 104 с.
7. Мазурик Д. Українська мова для іноземців. Крок за кроком. Львів : Фолю. 2017. 288 с.
8. Обучение иностранному языку как специальности: Учеб. Пособие / М. К. Бородулина, А. Л. Карлин, А. С. Лурьеи др. М.: Высш. школа, 1982. 253 с.
9. Полонська Т. К. Автентичний текст як основний структурний компонент навчальних посібників елективних курсів з іноземних мов для учнів профільної школи (на прикладі навчального посібника "Culture and Art of Great Britain". URL: <http://philol-zbirnyk.uzhnu.uz.ua/index.php/philol/article/view/186>.
10. Хадарцева Л. В. Виды учебных текстов для обучения выразительному чтению. *Текстовый аспект в изучении синтаксических единиц. Сб. науч. трудов.* Л., 1990. С. 87–95.
11. Deutsch als zweite Fremdsprache / G. Neuner, B. Hufeisen, A. Kursisa u.a. München : Langenscheidt, 2009. 176 s.

УДК 821.161.2'05Українка: 808.5(075.8)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.11>

РИТОРИЧНИЙ ІДЕАЛ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

RHETORICAL IDEAL OF LESIA UKRAINKA

Гдакович М.С.,

orcid.org/0000-0003-3755-4501

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення
Львівського державного університету внутрішніх справ

У статті досліджується природа мовленого слова в рецепції Лесі Українки, зроблена спроба окреслити мовно-риторичну концепцію Лесі Українки на основі її поетичних текстів. Також розкрито зміст і сутнісні ознаки риторичного ідеалу Лесі Українки; визначено його значення й актуальність у наш час.

Потреба у з'ясуванні риторичного ідеалу Лесі Українки зумовлена незадовільною мовленнєвою культурою українського суспільства загалом та станом публічного мовлення. Творчість Лесі Українки, як і вся українська класична література, є фундаментом для становлення сучасних національно орієнтованих риторичних еталонів – риторичного мовлення, мовленнєвої поведінки, риторичної стратегії. Більш того, у поетичних текстах Лесі Українки знаходимо численні рефлексії щодо Слова, щодо особистості промовця, як також і саморефлексії щодо відповідності власних учинків (в тому числі мовленнєвих актів) задекларованому риторичному ідеалу.

У колі риторичної проблематики Лесі Українки можна виділити кілька основних аспектів: значення публічного слова; мовлене слово як важлива ознака індивідуальності; проблема моральності й правдивості промовця, проблема істинності мовлення, – що складає основу риторичного ідеалу Лесі Українки. Лесин риторичний ідеал ґрунтується на етичних засадах та на національній самосвідомості промовця. Риторичний ідеал Лесі Українки визначають такі ознаки: висока моральність оратора; національна свідомість мовця; усвідомлення ваги слова, бо саме мовлене слово є дією, тому повинно бути правдивим і втілювати моральні чесноти людини.

У науковій розвідці також доведено, що риторичний ідеал Лесі Українки розвивався у руслі сократівського ідеалу риторики, він повинен виходити з правдивості промовця, сприяти реалізації його як особистості.

Ключові слова: Леся Українка, риторичний ідеал, промовець, мовлене слово, логос, етос.

The article deals with the nature of the spoken word in the reception of Lesya Ukrainka. The linguistic and rhetorical concept of Lesya Ukrainka on the basis of her poetic texts are covered. The content and significance of Lesya Ukrainka's rhetorical ideal are also clarified; its essential features and urgency in our time are defined.

The need to clarify the rhetorical ideal of Lesya Ukrainka is due to the unsatisfactory speech culture of Ukrainian society in general and the state of public broadcasting. Lesya Ukrainka's work, like all Ukrainian classical literature, is the foundation for the formation of modern nationally oriented rhetorical standards – rhetorical speech, speech behavior, rhetorical strategy. Moreover, in Lesya Ukrainka's poetic texts we find numerous reflections on the Word, the personality of the speaker, as well as self-reflections on the conformity of one's own actions to the declared rhetorical ideal.

In the circle of rhetorical issues of Lesya Ukrainka there are several main aspects: the meaning of the public word; spoken word as an important sign of individuality; the problem of morality and truthfulness of the speaker, the problem of the truth of speech – which is the rhetorical ideal of Lesya Ukrainka. The rhetorical ideal is based on ethical principles and on the national self-consciousness of the speaker. Lesya Ukrainka's rhetorical ideal is defined by the following features: high morality of the speaker; national consciousness of the speaker; awareness of the weight of the word, because the spoken word itself is an action, so it must be true and embody the moral virtues of man.

In our scientific article it is also proved that the rhetorical ideal of Lesya Ukrainka developed in line with the Socratic ideal of rhetoric, it should be based on the truthfulness of the speaker, to promote his realization as a person.

Key words: Lesya Ukrainka, rhetorical ideal, speaker, spoken word, logos, ethos.

Постановка проблеми. Сьогодні чимало причин зумовлює потребу пильну увагу приділити вивченню природи мовленого слова, зокрема такого його різновиду, як публічне мовлення, і насамперед з уваги на соціальні моменти. Трансформаційні процеси в українському суспільстві, вплив зовнішніх інформаційних чинників актуалізують питання ефективного, впливового мовлення. У контексті таких процесів закономірно посилюється значення риторики в різних комунікативних ситуаціях та пошук/вибір промовцем риторичного ідеалу, що визначатиме його подальший спосіб спілкування і характер публічного виступу. У процесі формування риторичного ідеалу сучасного українця першочергового значення набуває вивчення потенціалу ціннісно зорієнтованої риторики, аби ефективно реагувати на виклики часу. Важливим джерелом і складовою виховання мовної особистості завжди була і залишається українська класична література. Творчість Лесі Українки як поетки «огненного слова» є непроминальним зразком красномовства, водночас пошук й утвердження риторичного ідеалу посідає одне з чільних місць у проблематиці її поетичного доробку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До дотичних аспектів проблематики статті (таких, як природа мовленого слова, історія українського красномовства, складові комунікативної культури мовної особистості, ціннісний потенціал риторики, функції комунікативної культури) звертаються такі сучасні науковці – ритори, педагоги, мовознавці, літературознавці, як Л.Мацько, О.Мацько, Г.Сагач, О.Сербенська, В.Сухомлинський, І.Фаріон. Щороку корпус Лесезнавчих досліджень також збагачується висвітленням нових тем. Проте, вважаємо, що окреслена у статті тема не була предметом окремих студій і є перспективною для наукових пошуків.

Постановка завдання. У статті маємо на меті простежити світоглядні, етичні та власне мовні первні риторичного ідеалу у поетичній творчості Лесі Українки, а також звернути увагу на потенціал мовно-риторичної концепції Лесі Українки та власне самої творчості поетки у формуванні сьогочасного риторичного ідеалу.

Виклад основного матеріалу. Слово – основний інструмент формування людини. Бути людиною – означає володіти словом, дієвим і художньо досконалим. Людина, долучаючись до культури, отримує ідеальний зразок комунікативної поведінки, сформований історично в даній культурі. Сучасний етап розвитку української культури гостро потребує публічного «голосу» української нації – становлення сьогочасного ідеалу красномовства на власне українському ґрунті, адже у царині публічного мовлення українське суспільство досі не позбулося ознак тоталітарного риторичного ідеалу, що завдає йому помітної шкоди, а з іншого боку – шириться новочасний, так би мовити, західний чи американський стиль красномовства, який базується на принципі ефективності мовленнєвого впливу (промова повинна бути ефектною й ефективною, збудованою на певних прийомах, що забезпечить успіх у стосунках з людьми).

Дослідники мовленого слова небезпідставно підкреслюють посилення важливості усної комунікації в сучасному суспільному житті, що є результатом кризи довір'я до передання інформації за допомогою друкованого слова (нині, зазвичай, у ЗМК), оскільки воно часто стає джерелом прихованих маніпуляцій. Натомість зростає переконання в гуманістичній цінності усного мовлення, яке глибоко пов'язано з індивідуальністю людини. Так, О.Сербенська зауважує: «У нашій звуковій реальності, цій дивовижній соносфері Планети, де до витворів небесних і земних стихій додалися звукошуми, привнесені бурхливим технологічним рухом, людині подаровано унікальне звукове середовище, вписане в її буття, – мовлене слово. Це найважливіша, найсутнісніша структура людського світу, найскладніша з усього, до чого людина докладала і докладає зусилля розуму і серця. Це надзвичайної сили даність. Вона живиться великою енергією духу, відтінюється тональним звучанням, мелодикою, збагачується «мовою тіла», цим важливим каналом, що супроводжує мовлене слово, у ньому – своя гра темпоритмів, темброві забарвлення, модуляції голосу. Усне мовлення діє на слухача манерою виступу, інтонацією; засоби інтимізації у ньому, по суті,

безмежні. Комунікативна специфіка живого слова – неосяжна, як і гама людських почуттів» [1].

Нагальною суспільною потребою є формування мовно-риторичної особистості елітарного типу, й саме тому ми вирішили звернутися до творчості Лесі Українки, бо проблема ролі, завдань промовця у публічному просторі є однією з головних у її творчості й корелюється з проблемою – яким повинен бути ідеал людини.

Вищою формою вираження мовленнєвої і риторичної особистостей є їхня реалізація відповідно до вимог, що пред'являються до мовленнєвої чи риторичної поведінки. Відтак необхідним є поняття риторичного ідеалу, бо як зазначав Н.Голуб, досліджуючи етапи розвитку риторичного ідеалу, «оцінка успішності й ефективності мовленнєвого спілкування, його якості відбувається на основі зіставлення реального спілкування й існуючого в цій культурі ідеального зразка – риторичного ідеалу» [2]. Під мовленнєвим, чи комунікативним, ідеалом розуміємо ідеальний зразок мовленнєвої поведінки особистості, що склалася для інституційного типу дискурсу. Риторичний ідеал – це система найбільш загальних вимог до мови і мовної поведінки, що історично склалася в тій чи іншій культурі і відображає систему її цінностей – естетичних і етичних (моральних). Кожна доба створює свою систему вищих цінностей, на основі якої виробляються основні ідеали, в тому числі й риторичний. Процес формування риторичного ідеалу бере початок ще в античні часи, коли чітко виділялися два підходи: софістичний (його характерні ознаки – надмірна словесна пишність і формальна переконливість; головна мета досягнення своїх цілей) і сократівський (вирізняється насамперед моральністю, істинністю, бажанням служити добру, справедливості).

Який риторичний ідеал формувала Леся Українка? Як ми вже відзначили, мовлене слово як феномен людського буття стало однією з провідних тем у творчості Лесі Українки. Не випадково вже самі лексеми, пов'язані зі словом, мовою, мовленням, комунікацією є одними із найбільш уживаних у художніх творах письменниці. На жаль, досі немає повного академічного словника мови Лесі Українки, який би показав частотність уживання лексем, проте навіть у Частотному словнику збірки «На крилах пісень» лексема «слово» ужите 22 рази, «мова» – 8, «пісня» (яке поетка переважно уживала як синонім поетичного слова, риторичного слова) – 55, «спів» – 29, «співець» – 30, «співати» – 31, «мовити»/ «мовляти» – 7, «промовити» – 10, «говорити» – 7, «мовчати» – 3, «німий/німіти» – 4 [3].

Мовлене слово стає однією із центральних категорій у концептуальній картині світу поетки. Слово, а тим паче мовлене Слово, у Лесі Українки має величезну вагу, воно не просто «красне слівце» чи «художнє слово», тим паче – не словесна еквілібристика заради експерименту. Лесине Слово йде від класичного Логосу, який як основна категорія класичної риторики покликаний був воєдино представляти думку і слово; Слово – Логос має зміст, думку, воно має йти від розуму й апелювати до нього.

Про осягання природи Слова (тут і далі уживатимемо з великої літери для позначення мовно-риторичної категорії – Слово як Логос) свідчать численні епітети у Лесиних творах: слово – *крилате, огнисте, палке, непокірне, праве, людське, докірлеве, вільне*; слова – *жалібні, марні, забуті, щирі, страшні й великі, голосні*; слово *потіхи*, слово-*криця*.

Попри такі різні (часто протилежні) означення та конотації проступає, властиво, настанова Лесі Українки до Слова: слово – живе, дієве; мовлене слово повинно стати найпершою зброєю проти неправди й національної кривди. Як зазначали дослідниці Л.Мацько та О.Мацько, «Лінгвоцид української мови, постійні заборони й утиски усіх культурних форм суспільного життя у багатьох українців гасили національну свідомість, а в інших її пробуджували, спонукали до опору, гартували волю, змушували до винахідливості у художній мовотворчості. Український риторичний ідеал стає пристрасним, вольовим, образним, багатожанровим, бо шукає шляхи свого вираження в умовах заборон» [4, с. 189].

Найповніше авторську позицію до Слова як слова-дії розкриває хрестоматійний вірш «Слово, чому ти не твердая криця», в якій поетка чітко артикулює: «Слово, моя ти єдина зброє» (тут і далі цитування творів Лесі Українки – з сайту «Леся Українка: Енциклопедія життя і творчості» [5]). Цей метафоричний символ «слово-зброя» вплетений у канву всієї творчості Лесі Українки: «крилате слово – от моя *стріла*» («Кассандра»); «Ой ви, слова, *страшна, двусічна зброє*» («Ой я постріляна, порубана словами...»), «ся пісня *двусічна, мов зброя*, і будить одвагу, й жалю завдає» («Зимова ніч на чужині»); «Чому на спогад сих *покірних слів/ рука стискає невидиму зброю/ а в серці *крики бойові* лунають?» («Якби вся кров моя уплинула отак...»), «Чарівну добуду *зброю* і пісні свої *узброю*» («Ре»), «В моїх очах я чую *зброї* полиск,/ в моїх речах я чую *зброї* брязкіт,/ так я *узбросна* в свою ненависть,/ як вартовий коло царської брами» («Одержима»).*

Необхідно зауважити, що цей центральний символ «слово – як зброя» виражає етичні засади (Етос) поетки до промовця (ритора) й розкриває сутність риторичного ідеалу Лесі Українки, адже етос є основою формування риторичного ідеалу. У сократівській (аристотелівській) традиції етос як одна з основних категорій класичної риторики визначає зразкову суспільну й особисту морально-етичну поведінку оратора, інакше промовець не зможе переконувати інших і впливати на них. А саме так своєю місією – впливати на інших, учити інших – розуміла Леся Українка. Своє письменницьке кредо вона чітко артикулювала відповіддю Поета у вірші «Божа іскра»: «Годі вам, гурт ворогів і прихильних, / марні слова промовлять. / Краще ідіть нашіть божевільних, / Як їм притомними стать». Бачимо, що Леся Українка поставила перед собою складне й високе завдання – своє письменницьке покликання вона вбачала не в тому, щоб говорити за тих, хто не може сказати, є «німим» в силу обставин чи бездіяльним (як це робив Тарас Шевченко: «Возвеличу Малих отих рабов німих! Я на сторожі коло їх поставлю слово» («Подражаніє 11 псалму»)), а в тому, щоб оживити, надихнути Словом – «Хто наложив на мене обов'язок будити мертвих, тішити живих калейдоскопом радощів і горя?» («Якби вся кров моя уплинула отак...»).

Леся Українка наголошує на високих моральних чеснотах самого мовця, адже без цих засад (а відтак – без довіри до мовця) мовлення самознищується; мовлене Слово перетворюється на порожню балаканину, просторікування («марні слова»), що для поетки в її риторичному ідеалі неприпустиме. Леся Українка усвідомлює необхідність відповідності між дієвістю мовлення і добродійністю мовця, ритор повинен бути втіленням риторичного ідеалу, бути прикладом для наслідування: «Довго *цирими сими словами* / до людей промовлятиму я; / *Я загину*, – та довго між вами / гомонітиме пісня моя!» («Місячна легенда»); «Не думай же, що твій одважний спів *других*, а не тебе до бою *закликає*» («Ангел помсти»).

У Лесі Українки мовлене Слово повинно стати засобом прямої дії:

Слово (мова) може оживити – «Може б, та щира, гарячая *мова зломил* зиму» («Співець»);

Слово може ранили – «Ой я постріляна, *порубана словами*» (однойменний вірш), воно здатне навіть убити – «Ти *вбив* мене сим *словом*...» («Кассандра»), «Від одного *слова розкрилася в душі моїй труна*» («Порвалася нескінчена розмова...»);

Слово перемагає зло – «Проти діла соромного *виступає слово праве* – ох, страшне оте змагання, хоч воно і не криваве!» («Давня казка»).

Більше того, натрапляємо у Лесі на алюзію, яка відсилає до євангельської, навіть до євхаристичної традиції(!) Слово – тіло: «*Слово*, коли ти живе, *статися тілом* пора» («Мріє, не зрадь!»); у Євангелії від Івана: «І *Слово стало тілом*, і оселилося між нами, і ми славу його бачили» (Івана 1:14).

Окремо варто зупинитися на драматичній поемі Лесі Українки «Кассандра», в якій проблема риторичного ідеалу є основною. Кассандра й Гелен репрезентують протилежні етичні позиції (етос) й розуміння сутності Слова (логос), персонажі уособлюють, власне, різні риторичні ідеали: сильну етичну позицію мовця втілює сама Кассандра – «*Коли хто каже те, в що й сам не вірить, то се неправда явна*» – сократівський риторичний ідеал, що полягав у служінні істині (Сократ у платонівському «Федрі» стверджує: «Справжнього мистецтва слова, ... не пов'язаного з істиною, не існує і ніколи не буде існувати (260e) [6]» пер. – М.Г.). Гелен демонструє пристосуванство й маніпулятивний підхід – «*Ти думаєш, що правда родить мову? Я думаю, що мова родить правду*» – софістичний риторичний ідеал, що зводиться до формальної досконалості і впливовості саме через мовленнєву техніку (маніпуляції аудиторією).

У риторичний ідеал мовця як одну з необхідних складових Леся Українка включає обов'язок говорити рідною мовою, а тому навіть найскрутніші обставини не виправдовують національного ренегатства, відступництва від рідної мови: «І *нечесть* пойняла мої уста, / бо з голоду уста сі не замовкли, / а промовляли *мовою чужою* / на тих від бога проклятих майданах, / де всі пісні бринять, а тільки тая, що з серця рветься, мусить умирати» («У полоні»). Зрікається рідної мови хіба раб, підневільна людина – «Бо мусив *мову пана* перейняти» («Оргія»). Рідне слово, навпаки, може зцілити – «І все хотів *одно* якесь там *слово* нам розказати так, щоб зрозуміли, / казав, що легше буде, як розкаже» («Одно слово»). Таким чином, можна впевнено сказати, що відповідно до риторичного ідеалу Лесі Українки промовець може розкритися у лоні власної національної культури і тому повинен служити власній культурі, своєму народові. Р.Бжеський (Задеснянський) свого часу говорив про це: «Своїми творами вона хотіла збудити «велета», відродити його дух, відродити чесноти предків та викрити облудність рабських «чеснот», прищеплених ворогами, «чеснот», що в дійсності були лише анестезуючими засобами, які далі підтримували «сон» велета.» [7, с. 8].

Саме тому, що в розумінні поетки Слово має таку комунікативну силу, вона приділяє значну увагу прагматичному аспектові риторики – слово-мову потрібно виробляти, шліфувати, відточувати як зброю (вже згадана улюблена метафора), аби мовлене Слово досягло своєї мети. Леся Українка наголошувала на виробленні риторичної техніки (знання мови, використання мовних засобів, тропів тощо) задля досягнення ефективності комунікації чи виступу: «... мечами хотіла б я вас *виховати*, слова!/ Щоб ви луну гірську будили, а не стогін,/ щоб краяли, та не труїли серце,/ *щоб піснею були, а не квілінням*» («Де поділися ви, голосні слова...»).

Необхідно зацентувати, що сила й чар самого Лесиного поетичного слова зумовлені неухильним сповіданням поеткою свого риторичного ідеалу й дотриманням його засад у власній творчості, і саме з нього постав трагічний, але переможний патос (або пафос – ще одна основна риторична категорія) Українчиних текстів, про що свого часу (1922 р.) писав Д. Донцов: «...Читаючи ці прокляття, заклики і картання, неначе бачиш перед собою живий образ поетки, що лишила вона нам сама. На вид цього пароксизму гніву тратиться почуття сучасності. Здається, що ніколи не було двохсот років національного приниження, що виховали цілі покоління рабів. Здається, що з-за дрібних друкованих рядків глядять на нас спотворене гнівом обличчя уярмленої, але вільної духом нації... Опріч Шевченка ледве чи хто інший в нашій літературі піднісся до такої сили пафосу, як ця слаба і недужа жінка!» [8].

Отже, проблема живого слова, публічного мовлення виразно домінує у проблематиці творчості Лесі Українки. Можна виділити кілька важливих тем – дієвість слова; мовлене слово як важлива ознака індивідуальності; проблема доброчесності й авторитету промовця, проблема відповідальності за свої слова; проблема корисності промови;

проблема істинності/ правди мовлення, – що складають цілісну картину риторичного ідеалу промовця Лесі Українки:

– промовець має бути національно свідомою і громадсько активною особистістю;

– промовець повинен бути моральною особистістю (йому притаманні моральні чесноти, доброчесність);

– моральний обов'язок промовця – бути чесним, відповідальним;

– промовець повинен бути високоосвіченим й працювати над удосконаленням мовленнєвої культури;

– обов'язок промовця – говорити рідною (українською) мовою;

– промовець повинен постійно реалізовувати ідеал у риторичній діяльності.

Висновки. Отож Леся Українка замислювалася над природою мовленого слова, виробила власну мовно-риторичну концепцію та риторичний ідеал, нерозривно пов'язаний з етичним і національним первнем. Риторичний ідеал Лесі Українки визначають такі ознаки: висока моральність оратора; національна свідомість мовця; усвідомлення ваги слова, яке саме є дією і втілює моральні чесноти. Таким чином, риторичний ідеал, сформований у поетичному доробку Лесі Українки, виходить із сократівської традиції античної риторики (вирізняється логічністю, правдивістю, моральністю, дієвістю, переконливістю, бажанням служити добру і справедливості). Складна суспільно-політична ситуація в Україні зумовлює потребу приділяти пильну увагу до сфери публічного мовлення, зокрема до вироблення риторичної сили слова, аби мовлене слово в устах українців досягало комунікативної мети. У час руйнації традиційних моральних орієнтирів, раціоналізації духовного життя, дефіциту любові творчість Лесі Українки сприяє вихованню мовних особистостей й слугуватиме підмогою для становлення сучасного українського риторичного ідеалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сербенська О. Наше мовлене слово. *Слово Просвіти*. URL: <http://slovoprosvity.org/2013/09/26/nashe-movlene-slovo/>
2. Голуб Н. Етапи формування риторичного ідеалу. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/2663/1/08gnbfri.pdf>
3. Частотний словник збірки «На крилах пісень». Леся Українка. URL: <http://www.mova.info/cfq.aspx?fdid=lunp>
4. Мацько Л., Мацько О. Риторика: Навчальний посібник. К.: Вища школа, 2003. 311 с.
5. Леся Українка: Енциклопедія життя і творчості. URL: <https://www.l-ukrainka.name/uk/News.html/>
6. Plato. Phaedrus. URL: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0174%3AAtext%3DPhaedrus%3Asection%3D260e>.
7. Задеснянський Р. Творчість Лесі Українки. München, 1965. 174 с.
8. Донцов Д. Поетка українського Рісорджименто. URL: <https://www.l-ukrainka.name/uk/Studies/Risorgimento/Faith.html>

ТЕКСТОЦЕНТРИЧНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ: СПОСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ

TEXT-CENTERED APPROACH TO TEACHING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE: WAYS OF IMPLEMENTATION

Горда О.М.,

orcid.org/0000-0001-8120-9591

кандидатка філологічних наук,

старша наукова співробітниця

*Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою
Національного університету «Львівська політехніка»*

Трумко О.М.,

orcid.org/0000-0003-3816-6164

кандидатка філологічних наук,

наукова співробітниця

*Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою
Національного університету «Львівська політехніка»*

У статті розкрито способи реалізації текстоцентричного підходу до навчання української мови як іноземної (УМІ) як одного з основних підходів у лінгводидактиці. Основою для аналізу є науково-методичний доробок працівників Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою (МІОК), в якому представлено різножанрові і різно-стильові тексти та систему вправ (дотекстові, притекстові та післятекстові вправи, робота в парах і у групах тощо). Вони забезпечують вивчення української мови на всіх рівнях (A1–C2), призначені як для самостійної роботи, так і для роботи в аудиторії. Також у статті звернено увагу на можливості, які відкриває застосування цього підходу в процесі опанування чужої мови. Це комплексний розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності, вивчення функціонування мовних одиниць в усній та писемній формах мови, демонстрування граматичних явищ та формування мовленнєвих звичок і навичок тощо.

Проаналізовано публікації, в яких запропоновано моделі формування лінгвокраїнознавчої та соціокультурної компетенцій на основі текстів культурологічного спрямування (це тексти про відомих українців і українські традиції); наведено приклади залучення до навчального мовного процесу літературних творів, що мають лінгводидактичний потенціал і подано розроблену на їхній основі систему завдань, спрямованих на поглиблення мовних знань; розкрито ідеї застосування нових методів і методичних прийомів, що базуються на інтерактивних формах роботи з навчальним текстовим матеріалом. Такий підхід дозволяє не тільки читати чи слухати текст, а й розвиває творче / критичне мислення, завдяки створенню так званих «вільних» текстів (сенкани, твір за метафорою, твір-перевтілення, есе тощо). Доведено, що пошук нових способів реалізації текстоцентричного підходу є перспективним напрямом досліджень.

Ключові слова: українська мова як іноземна, лінгводидактика, текстоцентричний підхід, текст, навчальне видання.

The paper deals with ways to implement a text-centered approach to teaching Ukrainian as a foreign language (UFL) as one of the main approaches in language didactics. The basis for the analysis is the scientific and methodological works of employees of the International Institute of Education, Culture and Diaspora Relations, which include texts of different genres and styles and a system of exercises (pre-text, text-based and post-text exercises, work in pairs and groups, etc.). They allow studying the Ukrainian language at all levels (A1–C2) and are designed both for independent work and for work in the classroom. The paper also focuses on the opportunities offered by the application of this approach in the process of mastering a foreign language. This is a comprehensive development of all types of speech activity, the study of the functioning of linguistic units in oral and written forms of speech, the demonstration of grammatical phenomena and the formation of speech habits and skills, and so on.

Publications offering models of formation of linguistic and sociocultural competences on the basis of texts of cultural nature are analyzed (these are texts about famous Ukrainians and Ukrainian traditions); examples of involvement of literary works with linguodidactic potential in the teaching language process are provided and a system of tasks aimed at deepening language knowledge developed on their basis is given; ideas of applying new methods and techniques based on interactive forms of work with teaching textual material are revealed. This approach allows one not only to read or listen to the text, but also develops creative / critical thinking through creating the so-called "free" texts (cinquains, composition on the basis of metaphor, composition-transformation, essay etc.). It is proved that the search for new ways to implement a text-centered approach is a promising area of research.

Key words: Ukrainian as a foreign language, language didactics, text-centered approach, text, textbook.

Постановка проблеми. Прикметною ознакою сучасної лінгводидактики є дедалі більша увага до комунікативно зорієнтованих підходів навчання мови. Серед них у пріоритеті залишається текстоцентричний, в основі якого – вивчення мовного матеріалу на зразках різножанрових і різностильових текстів. І це закономірно, адже саме текст вважають «посередником комунікації, що фіксує стратегічну програму адресанта, інтерпретовану адресатом» [15, с. 185].

Застосування текстоцентричного підходу та, зокрема, тексту як комунікативної цілісності відкриває низку можливостей: 1) комплексно розвивати усі види мовленнєвої діяльності (слухання, говоріння, читання та письмо); 2) відобразити функціонування мовних одиниць в усній та писемній формах мови; 3) розглядати граматичні явища в межах цілісного мовного масиву; 4) формувати мовленнєві звички та навички тощо [21, с. 810; 1, с. 143; 13, с. 139; 14, с. 129].

Окрім того, текст є «відправним мотиваційним моментом» під час аналітичної роботи, спрямованої на пошук мовних одиниць і явищ, які вивчають, і конструктивної та творчої роботи, пов'язаної із вдосконаленням відповідних мовних і мовленнєвих умінь і навичок [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості та переваги застосування зазначеного підходу в педагогічній практиці викладання іноземних мов у ВНЗ, української мови для іноземних студентів, національних меншин України та осіб, які опановують її як близькосторіднену тощо, розкрито в низці лінгводидактичних досліджень, зокрема працях О. Федорцової [20], Г. Швець [23, с. 193–376], О. Хорошковської [22, с. 143–145], О. Павлик [17] та ін.

Постановка завдання. Однак сьогодні маємо ще недостатньо праць, які розкривають особливості реалізації зазначеного підходу в контексті навчання окремої мови, що свідчить про актуальність порушеної теми.

Мета статті – розкрити способи реалізації текстоцентричного підходу в аспекті навчання української мови як іноземної (УМІ), враховуючи досвід Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою (МІОК).

Виклад основного матеріалу. На текстових моделях побудовані всі навчальні видання з вивчення УМІ для різних рівнів володіння мовою, розроблені колективом МІОКу. Прикладами таких реалізованих проєктів є підручники: «Автостопом по Україні», «Ключ до України. Міста і люди» (у двох частинах) і навчальні посібники: «Мандрівка Україною» та «Образки з Лесиноного життя».

Ці навчальні видання насамперед мають лінгвокраїнознавче спрямування. Мета, закладена в їхніх моделях, – активізувати всі види мовленнєвої діяльності: читання, говоріння, слухання та письмо. Основою розроблених моделей є тексти для читання чи аудіювання та завдання, які допоможуть студентам / учням на заняттях з УМІ підготуватися до прочитання тексту українознавчої тематики та перевірити себе на розуміння його змісту, а також інтерактивні вправи, призначені для роботи в парах і групах. Подано рекомендації щодо послідовності виконання тих чи інших завдань.

Окрім того, запропоновано навчальні моделі формування лінгвокраїнознавчої та соціокультурної компетенцій на прикладах вивчення постатей відомих українців і нових українських традицій. В основі цих моделей – навчальні тексти про Івана Огієнка, Марію Заньковецьку, Володимира Івасюка та День вишиванки та ін. Ці моделі описано в окремих науково-методичних публікаціях [10; 12; 18]. Вони найчастіше мають таку структуру (див. рис. 1).

Дослідження особливостей застосування текстоцентричного підходу в аспекті навчання УМІ свідчить про недостатню кількість праць прикладного характеру, присвячених вивченню лінг-

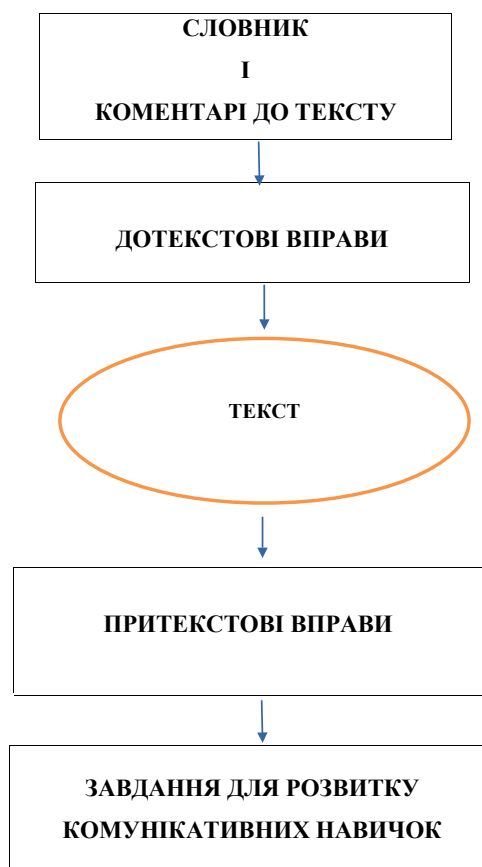

Рис. 1. Структура навчальних моделей на основі текстів лінгвокраїнознавчого спрямування

водидактичного потенціалу творів українських письменників. У межах вирішення цієї проблеми розкрито лінгводидактичний потенціал і особливості використання у навчальному процесі УМІ творчих здобутків українських письменників-класиків, зокрема прозових творів Лесі Українки «Три метелики», «Святий вечір», Ольги Кобилянської «Рожі» й ін., та зразків сучасної дитячої літератури (уривка з твору Ірини Лазуткіної «Єнотик Бо і повітряна куля»). Моделі занять, побудованих на зазначених літературних творах, подано в окремих науково-методичних публікаціях [3; 6; 8; 19].

Актуальним сьогодні залишається вирішення завдань, спрямованих на пошук і розробку ефективних методів роботи з текстом. З огляду на це, сфокусовано увагу на інтерактивних формах роботи з навчальним текстовим матеріалом: читання із зупинками та читання зигзагом. Ідеї застосування цих дидактичних технологій розкрито на прикладах опрацювання текстів краснавічної тематики [7, 9].

Окремі науково-методичні розвідки ілюструють приклади використання на заняттях з УМІ навчальних текстів паралельно із застосуванням аудіовізуального методу. Йдеться, зокрема, про тексти пісень, рекомендовані для дитячої аудиторії. Подано методичні рекомендації щодо організації заняття на основі пісні-відеокліпу Ганни Чубач «Баранці». Запропонований текст і відеозображення мають дотичність одночасно до двох актуальних для вивчення з такою аудиторією тем: «Їжа» та «Домашні тварини», допомагають повторити лексику до тем «Посуд» і «Одяг» та містять низку дієслів [16, с. 147–149].

Розкрито і способи використання інформаційно-новинного контенту на заняттях з вивчення іноземних мов. Запропоновано застосовувати цей досвід у площині навчання УМІ [2, с. 39–41].

Робота з текстовим матеріалом на занятті – це не тільки читання чи слухання певної інформації, айстворення так званих «вільних» текстів. Вільними

називають тексти, що є результатами низки творчих завдань: сенкан, твір за метафорою, твір-перевтілення, есе, прийом «кінострічка бачень», «Я (погляд у дзеркало)» тощо [24]. Такі завдання доволі ефективні в навчальній мовній практиці, оскільки сприяють систематизації засвоєного матеріалу та допомагають дати йому особисту оцінку.

Ідеї реалізації технології створення сенканів для іншомовців, які вивчають УМІ на рівні B2, розкрито в публікації «Застосування методичного прийому «сенкан» на заняттях з української мови як іноземної». У центрі методичної моделі – адаптований для читання в іншомовній аудиторії уривок художнього тексту з твору З. Тулуб «Людолови». Текстовий навчальний матеріал доповнено низкою притекстових і післятекстових завдань, створених на основі вищезначеного методичного прийому. Запропоновані завдання сприятимуть розширенню словникового запасу, закріпленню знань про окремі мовні явища, зокрема синонімію, розвитку творчого та особистісного потенціалів, образності мовлення іншомовців, які вивчають УМІ [Горда, с. 117].

Висновки. Розгляд представленої у статті низки лінгводидактичних публікацій дає змогу виокремити такі способи реалізації текстоцентричного підходу: 1) розробка моделей формування лінгвокраїнознавчої та соціокультурної компетенцій на основі текстів культурологічного спрямування; 2) залучення до навчального мовного процесу літературних творів, що мають лінгводидактичний потенціал і розробка на їхній основі відповідних завдань, спрямованих на поглиблення мовних знань; 3) застосування нових методів і методичних прийомів, основаних на інтерактивних формах роботи з навчальним текстовим матеріалом. Цей перелік не є вичерпним, оскільки базується на доробку лише одного колективу лінгводидактів, а пошук нових способів реалізації текстоцентричного підходу становить перспективу дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондаренко Н. Текстоцентрична система вивчення державної мови: теоретичний і практичний аспекти. *Державотворча й об'єднувальна функції української мови: реалії, здобутки, перспективи*. Матеріали Міжнародного науково-метод. семінару. Ужгород, 2009. С. 143–153.
2. Галайчук О. Застосування інформаційно-новинного контенту для вивчення іноземної мови: досвід для УМІ. *Українська мова у світі*: зб. мат. VI Міжнародного науково-практичного конференції. Львів, 2020. С. 39–41. URL: <http://miok.lviv.ua/wp-content/uploads/2020/02/ЗБІРНИК-Українська-мова-у-світі.pdf> (дата звернення: 08.06.2022).
3. Галайчук О., Трушко О. Художній текст як засіб формування середнього рівня володіння українською мовою як іноземною. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Вип. 18. Т. 1. С. 36–41. URL: <http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/18/7.pdf> (дата звернення: 30.05.2022).
4. Гацай А. С. Текстоцентричний підхід до формування орфографічних умінь і навичок. URL: https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp16/Gacaj_t.pdf (дата звернення: 10.05.2022).
5. Горда О. Застосування методичного прийому «сенкан» на заняттях з української мови як іноземної. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. № 39. Т. 2. С. 116–118. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v39/part_2/31.pdf (дата звернення: 26.05.2022).

6. Горда О. Лінгводидактичний потенціал поезії у прозі Ольги Кобилянської в аспекті навчання української мови як іноземної. *Закарпатські філологічні студії*. 2020. № 14. Т. 2. С. 29–33. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/14/part_2/7.pdf (дата звернення: 08.06.2022).
7. Горда О. Методичний прийом «читання із зупинками»: ідеї застосування в педагогічній практиці навчання української мови як іноземної. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 27. Т. 2. С. 122–126. URL: http://www.apfn-journal.in.ua/archive/27_2020/part_2/19.pdf (дата звернення: 02.06.2022).
8. Горда О. Методичні прийоми вивчення казки Лесі Українки «Три метелики» в іншомовній аудиторії. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2021. Том 32 (71), № 2. Ч. 1. 2021. С. 14–19. URL: http://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/2_2021/part_1/5.pdf (дата звернення: 08.06.2022).
9. Горда О. Методичні прийоми інтерактивної роботи з текстом: «читання зигзагом». *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 39. Т. 1. С. 282–287. URL: http://www.apfn-journal.in.ua/archive/39_2021/part_1/48.pdf (дата звернення: 07.06.2022).
10. Горда О. Про відомих українців в іншомовній аудиторії : Володимир Івасюк. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2019. № 14. С. 105–115. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/collections/index.php/ukrinos/article/view/2725> (дата звернення: 04.06.2022).
11. Горда О. Про Марію Заньковецьку на занятті з української мови як іноземної. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2020. Том 31 (70), № 1. Ч.1. С. 28–32. URL: http://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/1_2020/part_1/8.pdf (дата звернення: 27.05.2022).
12. Горда О. Формування лінгвокраїнознавчої компетенції на прикладі вивчення нової української традиції: День вишиванки. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 10. Т. 1. С. 16–21. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/10/part_1/5.pdf (дата звернення: 07.06.2022).
13. Горохова Т. О. Оптимізація методів навчання граматики української мови майбутніх учителів-словесників на засадах текстоцентричного підходу. *Молодий вчений*. 2018. № 6 (58). С. 138–141. URL: https://www.researchgate.net/publication/340309395_optimizacia_metodiv_navcanna_gramatiki_ukrainskoi_movi_majbutnih_uciteliv-slovesnikiv_na_zasadah_tekstocentrichnogo_pidhodu (дата звернення: 08.06.2022).
14. Дерба С. М. Текст як основний засіб у процесі навчання української мови як іноземної. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. 2018. № 1, ч. 1. С. 128–130. URL: [file:///C:/Users/USER/Downloads/Nznuoaf_2018_1\(1\)_37%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/USER/Downloads/Nznuoaf_2018_1(1)_37%20(1).pdf) (дата звернення: 07.06.2022).
15. Єценко Т. Проблема класифікації текстів у сучасному мовознавстві. *Лінгвістичні студії*. 2013. Вип. 27. С. 185–189. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst_2013_27_39 (дата звернення: 06.05.2022).
16. Мартинишин Н. М. Заняття з української мови як іноземної для дітей на основі анімованих пісенних текстів. *Українська мова у світі* : зб. мат. V Міжнар. наук.-практ. конференції. 2018. С. 90–95. URL: <https://miok.lviv.ua/wp-content/uploads/2019/01/Збірник-Конференції-2018.pdf> (дата звернення: 27.04.2022).
17. Павлик О. А. Текстоцентричний підхід до навчання української мови як другої (близькоспорідненої). *Педагогічні науки*. 2008. Вип. 49. Т. 1. С. 108–112. URL: <file:///C:/Users/USER/Downloads/4149-Текст%20статті-7192-1-10-20190511.pdf> (дата звернення: 10.03.2022).
18. Трушко О., Руснак О. Постать Івана Огієнка в лінгводидактичному аспекті. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 28. Том 4. С. 45–51. URL: http://www.apfn-journal.in.ua/archive/28_2020/part_4/7.pdf (дата звернення: 15.04.2022).
19. Трушко О., Руснак О. Теоретико-методичні засади навчання української мови як іноземної учнів українознавчих суботніх та недільних шкіл за кордоном. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2019. Вип. 39. Т. 1. С. 70–75. URL: https://vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v39/part_1/19.pdf (дата звернення: 07.05.2022).
20. Федорцова О. Г. Текстоцентричний підхід до навчання іноземної мови у ВНЗ. *Молодий вчений*. 2020. № 3.1. С. 76–79. URL: <http://molodyvchenu.in.ua/files/journal/2020/3.1/19.pdf> (дата звернення: 10.03.2022).
21. Хорошковська О. Н. Текстоцентричний підхід і його реалізація в підручниках з української мови для 3-4 класів ЗНЗ з мовами навчання національних меншин України. *Проблеми сучасного підручника*. 2014. Вип. 14. С. 810–816. URL: <http://ipvid.org.ua/upload/iblock/930/930f032e81b9ce84f48171ed589e9788.pdf> (дата звернення: 10.05.2022).
22. Хорошковська О. Теоретико-методичні засади навчання української мови і мовлення у школах I ступеня з мовами викладання національних меншин України : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2013. 160 с.
23. Швець Г. Теорія і практика навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей : монографія. Київ : Фенікс, 2019. 529 с.
24. Яриніч О. Ф. Використання інноваційних технологій на уроках української мови в аспекті текстоцентричного принципу навчання. URL: <https://genezum.org/library/vykorystannya-innovaciy-nyh-tehnologiy-na-urokakh-ukrainskoi-movy-v-aspekti-tekstocentrichnogo-prynsypu-navchannya> (дата звернення: 08.06.2022).

МОВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ПРОКСЕМІЧНИХ ЗАСОБІВ КОМУНІКАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ФРАЗЕМІКИ)

THE VERBAL REPRESENTATION OF PROXEMIC MEANS (ON THE MATERIAL OF UKRAINIAN PHRASEMICS)

Демищенко Г.Г.,

orcid.org/0000-0003-1494-2536

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри української мови

Криворізького державного педагогічного університету

У статті розглянуто проблему невербальної комунікації на прикладі проксемічних компонентів спілкування, класифікацію видів комунікативного простору та особливості їхньої фразеологізації. Автор приділяє основну увагу типам дистанції, яка властива мовцям у процесі міжособистісного спілкування.

Актуальність цієї розвідки зумовлена насамперед її орієнтованістю на вивчення вербалізованого знання про світ, зокрема про *комунікативний простір* людини, а також потребою описати лінгвістичне втілення процесу концептуалізації проксемічних уявлень українців. Найпоказовішими в такому разі є фактологічний матеріал фразеологічних засобів номінації простору у світлі формування комунікативного й лінгвокультурологічного підходу до дослідження мовних явищ.

У роботі розглянуто історію вивчення проксемічних засобів комунікації, проаналізовано рівень опрацювання цієї наукової проблеми. Аналіз праць вітчизняних науковців свідчить про те, що питання про вербалізацію комунікативного простору української лінгвоспільноти недостатньо вивчене.

Зібраний фактичний матеріал дав змогу схарактеризувати основні типи дистанції, властиві людям у процесі міжособистісної взаємодії: інтимна, особиста, соціальна, публічна. Внутрішня форма сталих зворотів на позначення проксемічних засобів спілкування постає як культурно детермінований образ з виразною оцінкою комунікативного впливу на іншу особу.

Такі фразеологізми репрезентують невербальну поведінку в типових ситуаціях, характеризують організацію суб'єктом жестикуляції свого простору, а відтак фіксують вплив кінетичних параметрів спілкування на проксемічну поведінку. Встановлено, що просторове розміщення учасників взаємодії, установлення ними дистанції зумовлене соціальним станом, статусом осіб, дотриманням етичних норм і соціальних настанов українського суспільства. Найпоказовішими у такому розумінні є вислови, які демонструють інтимно-особисту й соціальну взаємодію, фрази для номінації публічної дистанції виступають як лінгводиниці, що фіксують загальні уявлення про «далеко-близько» і «своє-чуже», де розуміння акту комунікації здебільшого втрачено.

Ключові слова: фразеологізм, невербальна комунікація, проксеміка, комунікативний простір, інтимна дистанція, особиста дистанція, соціальна дистанція, публічна дистанція, етнокультура.

The article considers the problem of nonverbal communication on the example of proxemic components of communication, classification of types of communicative space and features of their nomination in the phraseology of the Ukrainian language. The author focuses on the types of distance that are inherent in speakers in the process of interpersonal communication.

The relevance of this research is primarily due to its focus on the study of verbal knowledge about the world, in particular about the human communicative space, as well as the need to describe the linguistic embodiment of the process of conceptualization of proxemic ideas of Ukrainians. The most significant in this case is the factual material of phraseological means of nominations of space based on the formation of communicative and linguistic and cultural approach to the study of linguistic phenomena.

The history of research of proxemic means of communication is considered in the work, the level of elaboration of this scientific problem by Ukrainian scientists is analyzed. Analysis of the works of domestic scientists shows that the issue of verbalization of the communicative space of the Ukrainian linguistic community is insufficiently studied.

The collected factual material made it possible to characterize the main types of distance inherent in people in the process of interpersonal interaction: intimate, personal, social, public. The internal form of constant appeals to denote the proxemic ideas of Ukrainians appears as a culturally determined image with a clear assessment of the communicative impact on another person.

Such phraseological units represent the nonverbal behavior of the speaker in typical situations, characterize the organization of the subject of gestures of his space, and thus record the influence of kinetic parameters of communication on proxemic behavior. It is established that the spatial location of the participants of the interaction, their establishment of the distance is determined by the social status, status of persons, compliance with ethical norms and social guidelines of Ukrainian society. The most significant in this sense are the expressions that demonstrate intimate-personal and social interaction, phrases for the nomination of public distance act as linguistic units that capture the general ideas of speakers about "far-near" and "own-stranger", where understanding of the act of communication is mostly lost.

Key words: phraseology, nonverbal communication, proxemics, communicative space, intimate distance, personal distance, social distance, public distance, ethnoculture.

Постановка проблеми. Сучасний стан мовознавчих досліджень вирізняється формуванням когнітивно-дискурсивної парадигми знань, пріоритетним аспектом якої є аналіз комунікативної діяльності на основі внутрішніх ментальних процесів: світоглядних орієнтирів, морально-етичних приписів, психологічних, поведінкових реакцій, особливості адаптації, виховання, ставлення до релігії, культури тощо. Мова як матеріальний носій когнітивних процесів забезпечує доступ до когнітивного світу людини, структур її свідомості, а отже, слугує для передачі думок, цінностей, вірувань, норм тощо, що дає змогу орієнтуватись у соціальній реальності.

Натомість ще одним культурно-історичним і психологічним феноменом, тісно пов'язаним із розвитком і становленням особистості, є невербальна мова. На особливу увагу серед невербальних засобів заслуговує система організації простору міжособистісного спілкування – проксеміка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Невербальна комунікація є важливим засобом спілкування та взаєморозуміння людей і має давні традиції вивчення (І. Горелов, П. Екман, Г. Колшанський, Г. Крейдлін, В. Лабунська, Л. Солощук, А. Піз, Е. Холл). Сучасне наукове зацікавлення питаннями, пов'язаними з мовою тіла, її культурними маркерами, омовленням невербаліки (термін Т. Осіпової [3]), зокрема й засобами фразеології, зумовлене тенденцією до розширення меж традиційної лінгвістики.

Проксемічним компонентам невербальної комунікації, особливостям їхньої номінації в українськомовному й іншомовних дискурсах присвячено публікації Т. Осіпової, О. Поліщук, Т. Терещенко, В. Тимкової та ін. Обмежена увага новітніх мовознавчих студій до невербаліки, зокрема й проксеміки, лишає прогалини в цій неоднозначній царині наукового знання.

Лінгвальна інтерпретація простору має багатовекторний характер, що зумовлено поліаспектністю експлуатації цієї категорії і, як наслідок, існуванням дейктичного простору (явища вказування на місце та напрямок дії), вербального простору (лінгвального втілення стандартно-побутового розуміння простору), комунікативного простору (об'єкта дослідження прагматики та проксеміки) та просторового континууму або топосу (текстовірної категорії в межах лінгвістики тексту) [1, с. 6].

Метою цієї наукової праці є опис комунікативного простору як ідіоетнічної ознаки українців крізь призму фразеологічного фонду мови; аналіз понять «інтимна дистанція», «особиста дистанція», «соціальна дистанція», «публічна дистанція» та їх мовні номінації.

Джерельною базою послужили фразеологізми української мови, дібрані із фразеологічних словників [7; 12], словників регіональних фразем [2; 6; 10; 11]. Досягнення зазначеної мети передбачає реалізацію таких **завдань**: 1) з'ясувати сутність поняття «комунікативний простір», визначити типи дистанції, які обирають мовці в різних ситуаціях спілкування; 2) дослідити структурно-семантичні риси фразем, які демонструють ті чи ті види дистанцій, як комунікативно значущі параметри міжособистісної взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Українська дослідниця Л. Солощук стверджує, що мовці, починаючи комунікацію, створюють спільний комунікативний простір, який складається з особистого простору кожного з них. У процесі комунікації в результаті зміни поз або руху мовців їхні особисті простори можуть порушуватися, накладатися залежно від комунікативних намірів. Основними напрямками оперування проксемічним чинником під час спілкування є скорочення або збільшення дистанції між мовцями [8, с. 25].

Як відомо, учені розрізняють такі дистанції між комунікантами: інтимна, особиста, соціальна і суспільна. На спілкувальну відстань впливає структура комунікативного акту, кількість учасників, стан їхнього здоров'я, рівень знайомства тощо [9, с. 91]. Людина в різних комунікативних ситуаціях змінює простір, встановлює оптимально зручну дистанцію для успішної взаємодії, яка б відповідала об'єктивним і суб'єктивним чинникам.

Проксеміка – це наука, що вивчає комунікативний простір (особистий і соціальний), те, як людина усвідомлює і застосовує його, як несвідомо структурує свій мікропростір, підтримуючи дистанцію з іншими людьми у процесі повсякденних взаємодій. На сьогодні, відповідно до теорії Е. Холла, на основі його етологічних досліджень територіальної поведінки тварин, виокремлено три рівні проксемічної поведінки, а саме: 1) пов'язаний з філогенетичним минулим людей; 2) має підґрунтям власне психофізіологією процесу сприйняття; 3) утворений завдяки впливові культури на структурування простору. Так, скажімо, розуміння соціальної дистанції постає завдяки отождоженню понять «інтимність» і «усамітнення», а звідси й зіставленню міжособистісних й суспільних взаємин [13, с. 289].

Соціальний (публічний) вид територіального простору визначається тією соціальною роллю, яку індивід приймає на себе у процесі соціалізації свого «Я», і тим соціальним рангом, якого він досягає у процесі свого розвитку [13, с. 295]. За таких умов основу соціальної дистанції скла-

дають об'єктивні (професійні, демографічні) відмінності між соціальними групами.

Проксемічний невербальний компонент є просторовим тлом будь-якого акту безпосереднього спілкування, однак чітке диференціювання проксем засобами фразеології є проблематичним. Фразема – це носій національної культурної пам'яті, лінгвальне втілення світоглядних цінностей і ментальних рис, який відтворює мовними знаками узагальнені уявлення про комунікативний простір співрозмовників. Аналіз фактичного мовного матеріалу дає змогу розмежувати сталі звороти, у яких зафіксовано інтимну й особисту взаємодію, і ті, що демонструють специфіку соціальної і суспільної дистанції і декларують більш офіційні стосунки, зумовлені нормами етикету, різними психологічними чинниками тощо.

Значну частку з-поміж фразем, що репрезентують досить близьке розташування одне до одного учасників комунікативної взаємодії, становлять вирази, які називають особливості комунікації в межах інтимної й особистої зони та характеризують спілкування здебільшого між близькими людьми, між батьками і дітьми тощо. Такі звороти відображають особливості невербальної поведінки мовців, де проксемічний компонент виявляється за допомогою інших невербальних знаків, з-поміж яких фіксуємо:

1) тактильну взаємодію, безпосередні дотики, обійми (*вішатися на шию* [7, с. 114], *повисати на шиї* [7, с. 525], *вішатися на карсі* [10, с. 49], *взяти в оберемок* [7, с. 61], *гладити по голівці* [7, с. 147], *вести за руку* [7, с. 59], *давати помічну руку* [7, с. 528], *рука в руці* [7, с. 620], *давати ляпаса* [7, с. 187]);

2) ритуальні або побутові дії з маніпуляцією матеріальними предметами (*держатися за спідницю* [7, с. 194], *годувати з ложечки* [7, с. 154], *лизати халяву* [7, с. 333], *лизати чоботи* [7, с. 333], *лизати черевики* [7, с. 333]);

3) зорову поведінку (*дивитися прямо в очі* [7, с. 196], *просто до вочей повісти* [10, с. 179], *в очі повісти* [10, с. 179]).

Звернімо увагу на фраземи з дієслівним компонентом *лизати*, як-от: *лизати халяву* [7, с. 333], *лизати чоботи* [7, с. 333], *лизати черевики* [7, с. 333], *лизати руки* [7, с. 333], *лизати п'яти* [7, с. 333], які засвідчують становлення внутрішньої форми звороту шляхом переходу від значення символічної дії до цілісного метафоричного значення вислову. Комунікативно важливий рух припадання до рук, ніг, взуття заради вигоди, порятунку визначаємо мотивувальною невербальною базою для фразеологізації відповід-

них емоційних станів людини. Опосередковано семантичне збагачення висловів корелює з реаліями тваринного світу, зокрема з вказівкою на характерну для тварин поведінку. Символічного змісту набуває й вислів *держати на ланцюгу*, який означає «позбавляти когось свободи в діях; підкоряти» [7, с. 193], і ґрунтується на образі підкорення людиною тварини, її насильне утримання за допомогою ланцюга, що уособлює поневолення, втрату контролю над власним життям.

Спостереження за семантикою названих зворотів свідчить про те, що реалізація подібних комунікативно значущих рухів (руками, очима, схиляння тулуба додолу) передбачає розташування мовців на близькій відстані, подекуди вирази демонструють ситуації граничного порушення інтимної зони людини.

Утручання в інтимний простір дозволено лише знайомій особі, здебільшого найближчим друзям, наприклад: *підставляти плече* [7, с. 514], *відчувати плече* [7, с. 107], *відчувати лікоть* [7, с. 107], *під боком* [7, с. 35], *хоч одним боком* [7, с. 35], *ніс до носа* [7, с. 437], *під носом* [2, с. 371], *з-під носа* [12, с. 47], *під руками* [2, с. 371], *плече в плече* [6, с. 173] тощо. У наведених прикладах власне наявні соматизми створюють уявлення про проксемічні особливості комунікативної взаємодії людей, вказують на доволі близьке розташування осіб одне до одного. Близька дистанція може бути запорукою непродуктивної комунікації, коли людина відкрито демонструє зневагу чи презирство до когось: *плювати в очі* [6, с. 174], *плювати до вочей* [10, с. 178], *плювати у слід* [6, с. 174]; ображає, робить щось неприємне, підле: *плювати в борщ* [6, с. 174], *плювати в кашу* [6, с. 174], *підставляти стілець* [7, с. 514].

Як свідчить мовний аналіз, фізична взаємодія може набувати агресивного, згубного характеру, викликати негативні переживання, мати шкідливий вплив на людину, адже є небажаною, насильницькою, а саме: *взяти в жменю* [7, с. 38], *взяти за петельки* [7, с. 40], *вхопити за барки* [7, с. 45], *вчепитися в горлянку* [7, с. 144], *гладити по спині* [7, с. 148], *встромити ніж в спину* [7, с. 133] та ін. Інвективні асоціальні дії здійснюються руками, на що вказують відповідні дієслівні компоненти: *взяти*, *вхопити*, *гладити*, *встромити*, натомість соматизм *рука* відсутній у структурі звороту.

Серед дібраних для мовного аналізу фразем значну частину становлять ті лінгводиниці, у семантичному наповненні яких засвідчено констатацію недалекої відстані між кимось, розташування суб'єктів комунікативної ситуації зовсім близько, без уточнення меж між ними. Фіксуємо

номінації просторових вимірів фраземами, у яких наявні такі компоненти:

1) соматизми (*рукою подати* [7, с. 529], *дістати рукою* [2, с. 371], *рукою махнути* [2, с. 371], *руком засягти* [10, с. 142]);

2) локальні іменники (*не за горами* [7, с. 160], *не за морями* [7, с. 409]);

3) числівники або інші мовні одиниці, використовувані для вимірювання (*два кроки ступнути* [7, с. 700], *за два кроки* [7, с. 316], *два шага ступити* [2, с. 371], *за десять кроків* [7, с. 316], *через три двори навприсядки* [11, с. 167], *ні на п'ядь* [12, с. 148], *ні на крок* [12, с. 82]).

У складі сталих зворотів *держати на відстані* [7, с. 721], *держати на певній віддалі* [7, с. 721] фіксуємо власне лексему *відстань*, яка сама по собі є виразно маркованою і називає просторові орієнтири, однак вислів передає не стільки фізичну розмежованість людей, скільки називає емоційну складову стосунків, самотність, уникання близькості. Подібне семантичне наповнення має вираз *стояти осторонь*, що означає «не цікавитися, не втручатися, уникати спілкування» [7, с. 697] і засвідчує певну інфантильність особи, відсутність інтересу, відчуженість. Триматися на певній (хоч і не визначеній достеменно) відстані з відсутністю фізичного контакту демонструє фразема *на відльоті* [7, с. 130], внутрішня форма якої реалізує прагнення людини мати власний простір, жити віддалено від інших, перебувати в ізоляції. Натомість застарілий вираз *обдатися муrom*, тобто «уникати близького спілкування з кимось; бути відчуженим від когось, замкненим» [6, с. 164.], набуває емоційно-експресивного звучання завдяки компонентному складу, адже іменник *мур*, зважаючи на лексичне значення, надає фраземі особливої образності.

Певної експресивності набувають вислови із зафіксованою в дефініції семою *дуже*, що називають досить близьку відстань між кимось, а саме: *як штрихом докинути* [7, с. 213], *палицею кинути* [7, с. 213], *шапкою докинути* [7, с. 213] тощо. Така мінімальна дистанція між комунікаторами є дещо суперечливою, якщо відтворити прототипову ситуацію, що стала тлом для утворення фраземи. Звернімо увагу на компонентний склад названих висловів – лексеми *шапка*, *палиця*, *штрих* (палиця з гострим кінцем), які називають предмети для активної маніпуляції людиною. Задля окреслення міжособистісного простору використано відстань, на яку особа завдяки своїм фізичним вмінням здатна відкинути матеріальний об'єкт різної форми, ваги, розміру. Вектор напрямку за таких умов перевищує розмір

інтимної та особистої зони співрозмовника, унеможливує близьке розташування.

Фразеологізми на позначення соціальної дистанції здебільшого вербалізують застосування знаків динамічної експресії: привітання (*віддавати поклін* [7, с. 99], *уклонятися до землі* [7, с. 734]), шанування співрозмовника в повсякденному житті (*бити поклони* [7, с. 29], *вдарити чолом* [7, с. 30], *бити лобом об землю* [7, с. 29]), військовій справі (*віддати честь* [7, с. 99]), як засіб догодити комусь, отримати щось бажане (*упадати в ноги* [7, с. 736]). Виконання подібних рухів вимагає від учасників взаємодії наявності вільного простору навколо, забезпечуючи комфорт і якість спілкування.

Вирази на позначення суспільної (публічної) дистанції ілюструють відчуженість між співрозмовниками, намагання збільшити як фізичну, так і психологічну відстань між ними. Наприклад, сталі вирази, які репрезентують бажану для співрозмовників дистанцію в певних некомфортних, незручних обставинах, у зв'язку з особистою неприязню, образою та ін., пов'язані з вербалізацією різних невербальних компонентів. Проксемічна поведінка людини за таких умов може бути реалізована:

1) відповідними жестами руками або пальцями: *показати поріг* [7, с. 534], *показати дорогу* [7, с. 534], *показати одвірок* [7, с. 534], *показати шлях* [7, с. 534], *показати на двері* [7, с. 533], *вказувати на двері* [7, с. 115];

2) демонстрацією тактильної взаємодії: *вести за двері* [7, с. 533], *викидати на вулицю* [7, с. 73], *викидати за борт* [7, с. 72];

3) особливостями розташування відносно інших осіб (позаду когось, здебільшого на значній відстані): *бути у хвості* [7, с. 744], *опинятися у хвості* [7, с. 744], *плестися у хвості* [7, с. 744], *пасти задніх* [7, с. 486], *у потилицю заглядати* [11, с. 403] та ін.

За нашими спостереженнями, значна частина фразем демонструють відстань між комунікаторами, яка збільшується у просторових масштабах, а тому будь-який фізичний контакт неможливий. У зв'язку з цим диференціюємо досліджувані фраземи, на дві групи відповідно до того, яку ймовірну дистанцію між мовцями вони репрезентують.

До першої групи зараховуємо такі мовні одиниці, що вербалізують метафоризоване сприйняття відстані, яку можна виміряти за допомогою зорового чи слухового аналізатора, охоплюючи значні ділянки простору. Наведемо приклади фразем, що демонструють порушення комунікації між людьми у зв'язку зі збільшенням міжосо-

бистісної дистанції, яку, відповідно, підкреслює один з компонентів у структурі виразу: зоровий аналізатор (*скільки оком кинеши* [7, с. 293]); соматизм (*рукою не дістанеш* [7, с. 625]); одиниця вимірювання (*за милью* [7, с. 388], *на відстані гарматного пострілу* [12, с. 107]).

Емоційно-оцінне ставлення до учасників комунікації яскраво виражено в таких фраземах, як-от: *обминати десятою дорогою* – «уникати зустрічей, будь-яких контактів» [7, с. 453], *хата скраю* «хто-небудь не бажає втручатися у щось, бути причетним до чогось; кого-небудь щось не стосується» [7, с. 741]. Як нам видається, у першому вислові саме порядковий числівник *десятий* бере на себе максимальне емоційне навантаження, вказуючи на значні математичні розрахунки у визначенні відстані між кимось.

Індивідуалізм українців зафіксований у виразі *хата скраю*, що транслює поведінкову стратегію «небажання втручатися у щось» [7, с. 741], тобто відмежуватися від інших людей територіально, якомога збільшити дистанцію з кимось, тим самим забезпечуючи собі психологічний комфорт. Внутрішня форма цього вислову є культурно детермінована: оскільки важливі події в селі чи в місті відбувалися в центрі на площі, той, хто жив на краю села або міста, довідувався про них останнім [14, с. 107]. Можемо припустити, що такі культурно-побутові реалії, породили відчуженість від колективних справ, створили запит на індивідуальну життєву траєкторію, звуження контактів зі світом як безпосередніх тілесних, так й емоційних. Загалом українська хата є символом захисту, рідної землі, яка постає центром для комунікативних успіхів, надає емоційного затишку, є зоною комфорту для людини, наприклад: *держатися хати* [7, с. 194], *повертатися до хати* [7, с. 194].

Другу групу становлять фраземи на позначення значної відстані між людьми, коли безпосереднє спілкування неможливе. Наприклад натрапляємо на такі фраземи: *як на кінці світу* [7, с. 312], *не близький світ* [7, с. 633], *на край світа* [10, с. 125] – у значенні «дуже далеко», а також на вирази в іронічному контексті: *близький світ* [7, с. 633], *близька сторона* [7, с. 633]. Звертаємо увагу на звороти з компонентом-топонімом, або компонентом-локативом [4, с. 57], який вказує на далекий географічний об'єкт, дістатися до якого неможливо на короткий термін, як-от: *до Києва рачки* [2, с. 371], *до Китая раком* [2, с. 351].

Значну частину зворотів на позначення далекої відстані побудовано за моделлю підрядного речення: *там, де козам роги правлять* [7, с. 555]; *де волам роги правлять, а кіз кують підковами*

[2, с. 371]; *де волам хвосту крутять* [2, с. 371], *де козам роги правлять* [2, с. 371]; *де чорт колесо загубив* [2, с. 371]. Далека віддаль, незвідана місцевість, край маркуються за допомогою фразеологізмів з компонентом-антропонімом, як-от: *там, де Макар телят пасе* [7, с. 364]; *там, куди Макар телят не ганяв* [7, с. 364]; *де й Макар не бував* [7, с. 364]; *де Макар овець не пас* [7, с. 364]; *де Макар телят не пас* [7, с. 364]; *де Макар телят пасе* [7, с. 364]; *де Сидір козам роги править* [7, с. 555]. Компоненти-локативи підсилюють образну основу досліджуваних зворотів, наприклад: *за тридев'ять земель* [7, с. 719], *за сім земель* [7, с. 719], *за сім верст киселю хльобать, та ще й своєю ложкою* [11, с. 88], *за високою горою* [11, с. 142], *за горою Білою* [11, с. 142].

Ідейно-емоційна оцінка значної, неосяжної, метафоризованої відстані між учасниками комунікації стала основою для її іронічного переосмислення, адже таку відстань важко фізично уявити і подолати. Іронічний ефект яскраво виражений у таких фраземах:

1) на основі порівняння: *як куцою до зайця* [7, с. 321], *як цигану до сонця* [11, с. 519], *як на бісову гору* [11, с. 147], *як на Лису гору* [11, с. 147], *як на бісову гору* [11, с. 147];

2) за допомогою числівника, який називає часовий еквівалент для подолання відстані: *два дні лісом, а там – рукою подати* [11, с. 167]; *два дні лісом, три дні полем, півчаса з піснею – і дома* [11, с. 167]; *два дні на оленях їхати* [11, с. 167]; *два дні ярами, два дні буграми* [11, с. 167];

3) коли далеке та невідоме у своєму місцезнаходженні зіставлене із означенням нечистої сили: *у чорта за зубами* [11, с. 528]; *у чорта на болоті* [11, с. 529; 2, с. 371]; *у чорта на куличках, де трава не росте* [11, с. 529], *у чорта на куличках* [2, с. 371], *у чорта на рогах* [2, с. 371].

Отже, фактичний матеріал свідчить про те, що просторова інтерпретація міжособистісної взаємодії має виразний національно-культурний характер; він є свідченням того, як тонко й філігранно мовна практика відображає особливості комунікативної поведінки українців, зокрема їх уявлення про типи дистанції у процесі спілкування.

Висновки. Простір – це невербальний засіб спілкування, який репрезентує особливості міжособистісної взаємодії, на основі чого розвинулася теорія про різновиди дистанції, яка виникає між учасниками комунікації. Фразеологія вербалізує уявлення українців про інтимну взаємодію, соціальну, суспільну дистанцію, офіційні стосунки, які зумовлені нормами етикету, соціальним статусом, емоційними й психологічними чинниками тощо.

Структурно-семантичні характеристиками фразем засвідчують те, що для опису простору використовуються різноманітні засоби (числівники, компоненти-локативи, соматичні компоненти та ін.), значна частина цих виразів постає прототипами відповідних жестових одиниць.

Проксемічна складова у процесі спілкування вживається разом з іншими невербальними елементами, тобто можлива комбінаторика різних невербальних компонентів між собою, завдяки чому посилюється емоційно-експресивне забарвлення стійких зворотів української мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрєєва І. Лінгвокогнітивні параметри концептуалізації простору засобами англійської фразеології : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 2007. 22 с.
2. Доброльожа Г. М. Фразеологічний словник говірок Житомирщини. Житомир : ПП Туловський, 2010. 404 с.
3. Осіпова Т. Ф. Невербальна комунікація та своєрідність її омовлення в українському дискурсі : феномен вербалізації невербаліки : монографія. Харків, 2019. 388 с.
4. Пальчевська О. Фразеологізми української мови з просторовим компонентом семантики (спроба лінгвокультурного аналізу). *Львівський філологічний часопис*. 2017. № 1. С. 55–60.
5. Поліщук О. Л. Номінації невербального компонента комунікації «проксемні дії» у сучасному англійському дискурсі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Сер. : Філологічна. 2010. Вип. 14. С. 98–109. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2010_14_17.
6. Словник фразеологізмів та паремій Чернівецьщини : матеріали до словника фразеологізмів та паремій Чернівецьщини / уклад. Г. Кузь, Н. Руснак, М. Скаб, Л. Томусяк. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т імені Юрія Федьковича, 2017. 352 с.
7. Словник фразеологізмів української мови / уклад. В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наукова думка, 2003. 1104 с.
8. Солощук Л. В. Взаємодія вербальних і невербальних компонентів комунікації у сучасному англійському дискурсі : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04. Київ, 2009. 37 с.
9. Стахів М. Український комунікативний етикет : навчально-методичний посібник. Київ : Знання, 2008. 245 с.
10. Ступінська Г. Ф. Битківська Я. В. Фразеологічний словник лемківських говірок / за ред. Г. Ф. Ступінської, В. Я. Ступінського. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. 464 с.
11. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник східнослов'янських і степових говірок Донбасу. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2013. 552 с.
12. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови. Київ : Освіта, 1998. 224 с.
13. Хміляр О. Просторова регуляція відносин між людьми за допомогою символічних культурних засобів. *Вісник Національного університету оборони України*. 2012. Вип 5 (30). С. 289–295.
14. Шутова М. О. Фразеосемантична фіксація етнокультурних уявлень англійців і українців «про себе». *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Серія : Філологія. Мовознавство. 2015. Т. 253. Вип. 241. С. 105–109.

РОЗДІЛ 2 ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.133.1'42 (045)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.14>

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ

LINGUISTIC PECULIARITIES OF THE MODERN INTERNET COMMUNICATION

Анатайчук І.М.,

orcid.org/0000-0001-5264-1262

старший викладач кафедри філології та перекладу

Українського державного хіміко-технологічного університету

Олешкевич І.П.,

orcid.org/0000-0003-3037-9843

старший викладач кафедри філології та перекладу

Українського державного хіміко-технологічного університету

Саконова В.С.,

orcid.org/0000-0003-1332-6109

старший викладач кафедри філології та перекладу

Українського державного хіміко-технологічного університету

Стаття присвячена аналізу мовностилістичних особливостей Інтернет-комунікації на матеріалі коментарів у соціальних мережах, таких як Instagram, Facebook, та мовностилістичних особливостей чатів в Telegram-каналах. Актуальність дослідження обумовлена зростанням значущості Інтернет-комунікації в сучасному світі, з огляду на те, що більшість сучасного населення, від найменшого до похилого віку використовує чати та соціальні мережі в якості засобів спілкування. Проте, не дивлячись на велику кількість робіт, присвячених цій тематиці, вивчення сфери функціонування Інтернет-комунікації на сьогоднішній день є неповним, зокрема, недостатньо досліджені лексичні та стилістичні засоби реалізації Інтернет-комунікації. Це зумовлене тим, що сфера Інтернет-комунікації постійно оновлюється, отже, існує необхідність проведення нових системних ґрунтовних досліджень цієї теми.

В ході аналізу теоретичних джерел було з'ясовано, що поняття віртуального жанру визначається як типова форма мовленнєвої діяльності в комунікації, опосередкованої каналом зв'язку. Інтернет-комунікація включає в себе такі жанри, як: персональний дискурс: персональні чати в міжособистісному і груповому різновиді, особисті веб-сторінки, особисті веблоги, форуми, особисті електронні листи, соціальні мережі; політичний дискурс: політичні веб-сторінки, політичні веблоги, політичний чат, політичні форуми; юридичний дискурс: веб-сторінки юридичних фірм, форуми юридичної тематики; діловий дискурс: веб-сторінки фірм, ділові електронні листи, Інтернет-магазини; рекламний дискурс: веб-банери, рекламні електронні листи, контекстна реклама, спливаюча реклама; масово-інформаційний дискурс: веб-сторінки мережевих ЗМІ та новинних агентств, списки розсилки; педагогічний дискурс: академічна веб-сторінка (університету, школи та інших освітніх установ), форуми, чати, мультиплекційні світи освітньої спрямованості.

Було з'ясовано, що найбільш ефективним способом скорочення в англійській Інтернет-комунікації є абревіація, яку було застосовано в 53% прикладів. Наступним за ефективністю способом є усичення, яке представлено 29% проаналізованих прикладів. Телескопія – найменш частотний спосіб усичення – її було використано в 18% прикладів.

Аналіз дозволив зробити висновок про те, що сленгізми, неологізми, просторіччя, є ефективними засобами реалізації Інтернет-комунікації, з огляду на те, що вони дозволяють передати яскравість мови користувачів, які спілкуються в коментарях до публікацій, чатах Telegram-каналів, як у повсякденному житті.

Ключові слова: інтернет комунікація, мовно-стилістичні засоби, лінгвістичні особливості, сленгізми, неологізми, скорочення, інтерпретація.

The article deals with the analysis of linguistic and stylistic features of Internet communication on the basis of comments on social networks, such as Instagram, Facebook, and linguistic and stylistic features of chats on Telegram channels. The relevance of the study is evident due to the growing importance of Internet communication in the modern world, given that the majority of the modern population, people of all ages, use chats and social networks as a means of communication. However, despite the large number of works devoted to this topic, the study of the scope of Internet communication is currently incomplete, in particular, are insufficiently studied lexical and stylistic means of Internet communication. This is due to the fact that the field of Internet communication is constantly updated, so there is a need for new systematic advanced research on this topic.

An analysis of theoretical sources revealed that the concept of the virtual genre is defined as a typical form of speech activity in communication mediated by a communication channel. Internet communication includes such genres as: personal discourse: personal chats in interpersonal and group varieties, personal web pages, personal weblogs, forums, personal emails, social networks; political discourse: political web pages, political weblogs, political chat, political forums; legal discourse: web pages of law firms, forums on legal issues; business discourse: web pages of companies, business emails, online stores; advertising discourse: web banners, advertising emails, contextual advertising, pop-up advertising; media discourse: web pages of online media and news agencies, mailing lists; pedagogical discourse: academic web page (university, schools and other educational institutions), forums, chats, cartoon worlds of educational orientation.

It was found that the most effective way to shorten the text in English-language Internet communication is the usage of abbreviation, which was used in 53% of analyzed examples. The next most effective method is cutting of the word or phrase, which is represented by 29% of the analyzed examples. Telescoping is the least frequent method of shortening – it was used in 18% of examples.

The analysis allowed us to conclude that slangs, neologisms, colloquialisms are effective means of Internet communication, they allow to convey the brightness of the language of users who communicate in comments to publications, chats Telegram-channels, as in everyday life.

Key words: Internet communication, linguistic and stylistic means, linguistic features, slangisms, neologisms, abbreviations, interpretation.

Постановка проблеми. В умовах сучасності, Інтернет розглядається як особливий інформаційний, соціальний психологічний і лінгвістичний простір. До характерних ознак Інтернет-середовища відносять віртуальність, інтерактивність, гіпертекстуальність, глобальність, креативність, анонімність і мозаїчність. Креативність мовної віртуальної особистості в комунікативному просторі мережі постійно зростає. Причому це зростання функціонує на всіх мовних рівнях, що робить мову Інтернет-комунікації унікальним дослідницьким об'єктом для лінгвістичного вивчення: наразі в Інтернеті спостерігається вибух мовотворчості, який захоплює всі мовні рівні, але особливо яскраво це проявляється на рівні мережевої лексики і комп'ютерного сленгу, відродження епістолярного жанру, частого використання прийомів мовної гри та інше. Однак часто це новаторство виражається у відхиленні від графічних і граматичних мовних норм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У мережі Інтернет виникло нове комунікативне середовище, яке носить назву «комунікативний простір», де інтенсивно виникають нові жанри спілкування. Специфіка Інтернет-комунікації визначається глобальністю масштабів і можливістю практично миттєвого вільного поширення будь-якої інформації. Лінгвісти говорять про «теорію віртуального жанрознання». Це – нова теорія, яка з'явилася в середовищі Інтернет-дискурсу, що описує і структурує всі існуючі Інтернет-жанри і способи їх класифікації [1, с. 105].

Найбільш важливими характеристиками Інтернету як комунікативного середовища, на думку С. Матвеевої, є:

- 1) зумовленість соціальними факторами;
- 2) особлива відкритість;
- 3) інтерактивність;
- 4) процесуальність;

5) розширення (порівняно з традиційним уявленням про комунікацію) діапазону каналів зв'язку й особлива їхня комплексна взаємодія [2, с. 25].

Жанрова система Інтернет-дискурсу багаторівнева за структурою – вона складається з трьох основних пластів: гіпержанрів, жанрів і субжанрів з можливим подальшим поділом на жанроїди. Субжанр – це жанрова форма, що представляє собою одноактні висловлювання [3, с. 33]; гіпержанр – це жанрове макроутворення, що об'єднує в собі кілька жанрів [4, с. 31]; жанроїд – це перехідна форма, яка усвідомлюється мовцями як нормативна, але яка розташовується в міжжанровому дискурсивному просторі [4, с. 27].

З огляду на велику кількість існуючих класифікацій жанрів Інтернет-комунікації, в нашій роботі ми дотримуватимемося класифікації Є. І. Горошко та Е. Жигаліної, які зазначають, що до гіпержанрів Інтернет-дискурсу відносяться: сайт; блог; соціальна мережа; електронна бібліотека [1].

У англomовній науковій літературі лінгвісти звертають увагу в основному на структуру та синтаксичні особливості інтернет комунікації [5; 6; 7; 8; 9].

У мережі існує проблема постійного створення, підтримки та утримання контакту, що вимагає максимальної мобілізації призначених для цього мовних засобів. І це не тільки порушення мовної норми. За спостереженнями багатьох лінгвістів і за даними різних мов, що обслуговують Інтернет, перлокуція (перформативні висловлювання) тут набуває виняткового значення. Ситуація встановлення і підтримки контакту призводить до комунікативного новаторства, роблячи це спілкування незвіданим і оригінальним.

Постановка завдання. Мета дослідження – виявити та дослідити особливості функціонування мовностилістичних засобів інтернет-комунікації на матеріалі коментарів у соціальних мережах, таких як Instagram, Facebook, та чатів в Telegram-

каналів. Завдання: схарактеризувати Інтернет-комунікацію як лінгвістичний феномен; визначити чат як джерело сучасної Інтернет-комунікації; окреслити лінгвістичні та стилістичні особливості Інтернет-комунікації; здійснити аналіз лінгвістичних особливостей Інтернет-комунікації; виконати дослідження використання стилістичних засобів сучасної Інтернет-комунікації.

У роботі використовувалися такі **методи дослідження**, як: метод аналізу, синтезу та узагальнення – використовувався для дослідження та формування теоретичної бази, представленої в роботі; метод контрастивного (порівняльного, зіставного), когнітивного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Однією з найбільш помітних особливостей інтернет комунікації є використання скорочень. Так, аббревіація – застосовується для скорочення обсягу написаного тексту, при тому, що всі розуміють, про що йдеться:

1. **Lol**

2. **lol. Great succes!!**

Абревіатура *Lol* розшифровується як *Laugh out loud*. В англійському середовищі, ця аббревіатура успішно застосовується Інтернет-користувачами протягом достатньо довгого часу. Так, вона слугує для вираження емоцій, та в той же час, використовується для компресії тексту, його обсягу та часу, який було витрачено на написання.

3. **Omg you look so good in this dress**

4. **OMG you look so fine in shiny latex**

Абревіатура *OMG* розшифровується як *Oh my God!*. Як і вищенаведена аббревіатура, вона застосовується в англійському Інтернет-середовищі вже достатньо довгий час та використовується для компресії тексту та зменшення часу на написання тексту з будь-якого девайса.

5. **Persian ppl are so dang pretty.**

В прикладі, застосовано аббревіатуру *ppl*, яка розшифровується як *people*. Аббревіацію було застосовано для зменшення витрати часу на написання слова та компресії тексту.

6. **Elegant and beautiful as always. I hope you guys had a great time here in the UK!**

В прикладі було використано аббревіатуру *UK*, яка розшифровується як *United Kingdom* та використовується для компресії тексту та зменшення часу на написання тексту та його обсягу.

7. **The WHO describes in detail other forms of deterrents to use in conjunction with repellent such as mosquito netting, mosquito coils, protective clothing, etc.**

Абревіатура *WHO*, яку застосовано в прикладі, розшифровується як *World Health Organization*. Вона використовується для компресії тексту, його

обсягу та часу, який було витрачено на написання.

8. **I'm so proud of you, You are a very good specimen for all Iranians in Iran and WLD. I'm your fan and always watch your videos and got a lot of motivation.**

В прикладі коментарю застосовано таку аббревіатуру: *WLD*, яка розшифровується як “world” – світ. Отже, для скорочення обсягу свого коментарю, його автор застосовує аббревіатуру.

9. **man ur our motivation every i just come to ur page and im full of energy tnx [61]**

10. **Your skin looks so flawless so I was wondering if it just the products or other more advanced stuff like retinol and peels..thx**

Приклади демонструють використання такої аббревіатури, як *tnx*, яка розшифровується як “Thanks” – «дякую». Також, спостерігається аббревіатура “*ur*”, яка в першому випадку розшифровується як “you are”, а в другому – “your”.

11. **Hi mr manny please answer me in DM**

12. **Sent u a DM about a AM Valkyrie**

Приклад демонструє використання аббревіатури “*DM*” – direct messages. Отже, для скорочення обсягу надрукованого тексту коментаря а також, економії часу, автор коментарю застосовує аббревіатуру.

13. **Why don't u own a JDM? JDM could beat every piece of toy you got there! So any plan on getting a JDM?**

В прикладі коментарю застосовано наступну аббревіатуру: *JDM*, яка розшифровується як *Japanese Domestic Market*. Автор використовує аббревіатуру три рази, отже, відбувається значна економія як мовних засобів, так і часу за допомогою аббревіації.

14. **Manny make a clip in persian pls**

15. **Big fan sir pls reply big fan ,ur like a role model to me big fan sir**

В прикладах було застосовано наступні аббревіатури: *pls*, *ur*. Так, аббревіатуру можна “*pls*” розшифрувати, як *please*, а аббревіатуру “*ur*” – як *you are*.

16. **Most ppl are making \$900.00 + a week via unemployment that is most then what ppl actually make a week. If they are smart they pay their housing and not go crazy**

Приклад демонструє використання аббревіатури “*ppl*” – people. Отже, для скорочення обсягу надрукованого тексту коментаря а також, економії часу, автор коментарю застосовує аббревіатуру.

17. **My 7 year old daughter wants the password to my Apple store and she knows how to get it. I'm toast I told her business is bad , her reply “sell your Bugatti or that black car in garage you don't even drive them” OMG**

Ще один приклад абрєвіації – використання словосполучення *Oh, My God* в скороченій формі – *OMG*. Така абрєвіація застосовується для економії мовних засобів та надання мові неформальності.

Отже, можна зробити висновок про те, що абрєвіація – достатньо частотний спосіб утворення скорочення в текстах англomовної комунікації, а саме, текстування користувачів соціальних мереж у коментарях.

Розглянемо приклади усічення в мові текстових повідомлень Інтернет користувачів.

18. *That is so nice bro*

19. *Not worked to central region bro*

Як демонструють приклади, в англomовному середовищі використовується таке усічення слова *brother* як *bro*. Усічення застосовується для економії мовних засобів та надання мові неформальності.

20. *BR*

Ще один приклад усічення слова *brother* – використання лише дві перших літери слова – *BR*. Так само, як і в першому прикладі, усічення застосовується для економії мовних засобів та надання мові неформальності.

21. *That fin*

Ще один приклад усічення – використання слова *fine* в скороченій формі – *fin*. Таке усічення, так само застосовується для економії мовних засобів та надання мові неформальності.

22. *My fav couple*

В наведеному вище прикладі продемонстроване усічення слова *favorite* – *fav*. Як і в інших прикладах, усічення застосовується для економії мовних засобів та надання мові неформальності.

23. *JEEZ that's a beauty*

В прикладі спостерігається використання такого усічення, як “*JEEZ*” – *Jesus*. Таким чином, автор коментарю досягає економії часу та мовних засобів.

24. *More of these vids manny*

Приклад демонструє використання такого усічення, як “*vids*”, яке отримане шляхом скорочення слова *videos*.

25. *first of all I am really sorry if I am suddenly texting you like this..and i hope you n your family in a great condition n situation.*

В наведеному вище прикладі продемонстроване усічення сполучника *and* – *n*. Як і в інших прикладах, усічення застосовується для економії мовних засобів та надання мові неформальності.

26. *But obvi more beautiful.*

В наведеному вище прикладі продемонстроване усічення слова *obviously* – *obvi*. Так само, усічення застосовується для економії мовних засобів та економії часу набирання повідомлення.

Отже, можна зробити висновок про те, що усічення також є одним з ефективно використовуваних засобів для економії часу, простору, мовних засобів.

Стяжіння (телескопія): в мові англomовної Інтернет комунікації, також застосовується і телескопія, як засіб компресії. Розглянемо приклади.

27. *I hiked the Inca Trail to Machu Picchu, spent Christmas with an all-girls' orphanage, donated the \$5,500 towards college scholarships for three girls, and celebrated the New Year on a beach in Costa Rica.*

Так, в прикладі, автор блогу застосовує телескопію *all-girls'* для компресії тексту.

28. *It wasn't all just partying, though, I traveled a lot too – Eurovan tour and treks through South East Asia (maybe with a little full-moon partying thrown in).*

Приклад демонструє використання автором блогу такого варіанту телескопії, як *full-moon* для компресії тексту.

29. *For those of you that aren't familiar with her work, she is one of the most talented, self-made woman I know!*

Автор блогу застосовує такий варіант телескопії, як *self-made*, що слугує для компресії тексту.

30. *I love how gentle yet effective this cleanser is and it's infused with really nutrient-dense ingredients like matcha, turmeric and sea kelp! Made with organic match a green tea, lemongrass and bentonite clay that removes any impurities I have while replenishing my skin with amazing superfood!*

Приклад демонструє використання слова, утвореного за допомогою складання основ – *nutrient-dense*.

31. *It's 100 drug-free, hormone-free, allergen-free, gluten-free, cruelty-free and made in USA!*

Так, в прикладі, автор публікації застосовує телескопію, що проявляється у використанні наступних слів: *drug-free, hormone-free, allergen-free, gluten-free, cruelty-free*.

32. *Now more than ever, it's important to take great care of ourselves and I truly believe, beautiful healthy hair starts from within. it is loaded with immune-boosting ingredients too including vitamin C, vitamin D, folate, zinc and selenium.*

Приклад демонструє використання автором блогу такого варіанту телескопії, як *immune-boosting* для компресії тексту, економії часу та простору.

Найбільш ефективним способом скорочення в англomовній Інтернет-комунікації є абрєвіація, яку було застосовано в 53% прикладів. Наступним за ефективністю способом є усічення, яке представлено 29% проаналізованих прикладів. Телескопія – найменш частотний спосіб усічення – її було використано в 18% прикладів.

Сленгізми та розмовні вирази – невід’ємна складова текстів англомовних соціальних мереж, з огляду на те, що користувачі переносять своє повсякденне спілкування в мережу, а як відомо, повсякденне спілкування будь-яких осіб характеризується використанням сленгізмів та розмовних виразів. Розглянемо приклади, обрані з коментарів соціальних мереж Фейсбук, Інстаграм та чатів в Telegram-каналах таких сучасних travel-блогерів:

33. *Every one of them was filled with entries like this: ‘January 4. Walked to supermarket. Had two cups of **decaff**. Weather mild.’ Suddenly I understood what he was up to.*

В прикладі спостерігається використання сленгізму *decaff*, який є скороченням від *decaffeinated coffee*. Так, сленгізм слугує для компресії тексту публікації в Telegram-каналі.

34. *Craig and I **jumped off** the bus about 1 km before the ceremonial area to walk the rest of the way, wanting to pay our respects in our own special way.*

В тексті спостерігається використання сленгізму *jumped off* – зіскочив. Так, автор застосовує цей вираз для створення ефекту розмовної мови та для компресії мовних засобів.

35. *This was not what the boys **signed up for**.*

В прикладі було використано сленгізм *signed up for*. Автор використовує його для компресії тексту та для створення ефекту розмовної мови.

36. *We want to help you disconnect from the chaos – the living **by the shoulds, musts, and have tos** – to embrace your heart centered desires so you can follow and live your bliss.*

В прикладі використано сленгові вирази *the shoulds, musts, and have tos*, які автор публікації застосовує для створення невеликого обсягу тексту, з огляду на те, що сучасний читач не цікавиться занадто довгими публікаціями, та створення ефекту «близькості» до аудиторії чаттерів Telegram-каналу.

*I know this **go-to** recipe for granola bars. These bars are delicious and easy to make with basic pantry ingredients.*

В прикладі, було використано сленговий вираз *go-to*, який використовується в значенні «один з найкращих». В текстах англомовних чатів, такий сленгізм використовується з метою економії часу набору тексту, оскільки надрукувати *go-to* – легше, ніж надрукувати *one of the best*, вираз, який має еквівалентне сленгізму значення.

*You **betcha**.*

Вираз обрано з чату Telegram-каналу. В сучасній комунікації, сленгізм *betcha* має значення *I bet you*. На письмі, набагато легше надрукувати слово *betcha*, саме тому, користувачі обирають такі короткі, всім зрозумілі варіанти сленгових виразів.

*A 3-ingredient **no-cook**, 2-minute sauce for everything worth grilling, chicken or tofu skewers.*

В обговоренні рецепту, викладеного автором одного з аналізованих Telegram-каналів, було виокремлено такий приклад використання сленгізму, як *no-cook*, який має значення *without cooking*. Як і в попередніх прикладах, очевидно, що словосполучення *no-cook* набагато швидше надрукувати, ніж *without cooking*, що і зумовлює вибір користувачів.

***No-fuss**, amazingly fall-apart pot roast recipe made in your crockpot with the most tender vegetables!*

Приклад обрано з однієї з публікацій в Telegram-каналі The Blonde Abroad. Так, сленгізм *no-fuss* має значення *easy to handle / easy to use*. Проте, як було зазначено вище, вибір користувачів зумовлюється швидкістю написання сленгізму.

*Really really really **bomb** food.*

В прикладі, один з коментарів в Instagram демонструє використання сленгізму *bomb*, який є епітетом та використовується для передачі позитивної оцінки користувача.

*Our Elsa and their son Henry helped out with the food and they also gave the cafe a Christmas decoration **touch-up**.*

В прикладі, автором однієї з публікацій Telegram-каналу The Blonde Abroad, було використано такий сленговий вираз, як *touch-up*, який використано в значенні *putting the finishing touches*. Так, автор використовує сленгізм з метою економії місця та часу.

37. ***Hi** I’m Kiki! I created The Blonde Abroad to help women find the confidence to travel the world. On this site, you’ll find countless resources on everything from solo travel to packing guides to photography tips.*

В прикладі, автор використовує розмовне, неформальне вітання *Hi*, яке не тільки допомагає привабити потенційних чаттерів та підписників в Telegram-каналі, але й слугує для компресії мовних засобів з огляду на те, що лексична одиниця складається лише з двох літер, що економить зусилля автора під час друкування повідомлення.

38. ***But what the hell!***

В прикладі, комунікантом було використано сленговий вираз *what the hell*, який є засобом мовної компресії та слугує для передачі емоційного настою комуніканта, репрезентує його негативні емоції, викликані публікацією чи словами учасника чату.

39. *I spent the day **teetering** beneath it through the ancient streets of Luxembourg City in a kind of vivid daze...*

В прикладі, автор публікації використовує такий сленговий вираз, як *teetering*, який слугує не тільки як мовний засіб передачі власного стану, але й засіб компресії.

40. *In the afternoon, I **bumped into** my acned seatmate on the Pont Adolphe, high above the gorge that cuts through the city.*

Приклад демонструє використання сленгового виразу *bumped into*, яки застосовано для компресії мовних засобів.

41. *Pure class*

42. *So cool*

Два вищенаведені приклади репрезентують використання таких сленгових виразів в чаті в Telegram-каналі, як *Pure class, cool*, які за допомогою словосполучення, одного слова допомагають користувачеві виразити власні враження. Отже, такі сленгізми є засобами компресії та вираження власної думки, емоцій, які викликані певною публікацією в Telegram-каналі.

43. *Would you take your **kids** to Las Vegas? Here are my top tips for traveling to Vegas WITH kids.*

Розмовна лексема *kids* також використана для компресії тексту, надання йому лаконічності та неформальності.

Отже, розглянуті приклади дають змогу зробити висновок, що сленгізми – ефективний засіб мовної компресії в англомовних блогах та соціальних мережах, де вони використовуються у великій кількості.

Неологізми також є достатньо частотним засобом сучасної Інтернет-комунікації. Розглянемо приклади:

44. *Wowzers!*

Так, для економії мовних засобів, в прикладі було застосовано лише один неологізм *Wowzers*, який повністю передає емоції автора коментаря.

45. *If you find it, **tag** it*

В прикладі Інтернет-комунікації, було застосовано неологізм *tag*.

46. *The end of August and the summer **vibes** is near, but secretly we can't wait til autumn*

47. *Please can everyone sign the @thebodyshop petition **to ban** animal testing! only 10 days left and they need 200,000 signatures. please everyone take 1 minute **to sign up, link in** their @thebodyshopxx*

В двох наведених вище прикладах, було застосовано такі неологізми, як *vibes, to ban, to sign up, link in*, які є ефективним засобом мовної компресії та слугують для номінації понять, які з'явилися нещодавно, та є новими для Інтернет-користувачів.

Отже, аналіз дозволяє зробити висновок про те, що сленгізми, неологізми, просторіччя,

є ефективними засобами реалізації Інтернет-комунікації, з огляду на те, що вони дозволяють передати яскравість мови користувачів, які спілкуються в коментарях до публікацій, чатах Telegram-каналів, як у повсякденному житті, обговорюючи злободенні теми, висловлюють згоду чи незгоду, емоції, які в них викликала та чи інша публікація, знайомляться, сваряться, тощо. Отже, ці мовні засоби є характерними для сучасного Інтернет-спілкування.

Розглянемо також і особливості використання стилістичних засобів в рамках Інтернет-комунікації на матеріалі коментарів у соціальних мережах, таких як Instagram, Facebook, та мовностилістичних особливостей чатів в Telegram-каналах таких сучасних travel-блогерів, як The Blonde Abroad, Y Travel. В межах дослідження, було виокремлено такі стилістичні засоби:

Використання асиндетону, що полягає в навмисному опущенні сполучників, що в нашому випадку, використовується з метою економії мовних засобів:

1. *From **drinking** toes in Canada, **starting** fires in California, **to tree-planting** in Costa Rica, Simon Reeve's been busy experiencing the Americas.*

Використання полісиндетону дозволяє підвищити експресивність мовлення:

2. *I was thinking about what would be an exciting journey, **and** where Michael Palin hasn't been, **and** what would be interesting **and** challenging and extreme.*

3. *You know, extremes of landscapes **and** people **and** climates **and** conditions **and** everything – **and** the Americas just kind of jumped out.*

4. *Add the broccoli **and** drizzle with oil **and** top with salt, pepper, **and** nutritional yeast.*

5. *My friend Jocelyn has posted about the other part of our evening, grilled pizza **and** fajitas on her roof **and** the Sopranos finale.*

Також, було виокремлено приклади застосування ампліфікації:

6. *But, **no. No and no.***

Градація дає авторові змогу підвищити експресивність повідомлення, уникаючи зайвих мовних засобів:

7. *The first time I came to Europe was in 1972, **skinny, shy, alone.***

8. *That's only natural; there are always two figures in a marriage, after all – **two votes, two opinions, two conflicting sets of decisions, desires and limitations.***

В прикладах, градація слугує не лише для виразу емоцій автора блогу, але й слугує засобом компресії, з огляду на те, що для описання явища, автору

достатньо використати кілька слів, які б ефектно та влучно описували ту чи іншу подію / явище.

Аналіз дозволив виокремити приклади застосування паралелізму:

9. **You see Brits everywhere, you see Italians, you see the French, but you don't really see Americans - not in proportion to the number of them.**

10. **No more Starbucks, no more going out to eat and no more shopping.**

Риторичне питання також виокремлено в рамках дослідження:

11. **Would this work? Would that work?**

12. **And you know what? For a long time I've been wondering where the hell adventurous Americans go.**

13. **We did, we did. Why not?**

14. **What do you want to say by this?**

За допомогою риторичних питань, учасники Інтернет-комунікації не тільки ставлять запитання автору публікацій, але й встановлюють зворотній зв'язок з іншими учасниками комунікації, отримуючи можливі варіанти відповідей на запитання.

Порівняння: в чатах Telegram-каналів, коментарях до публікацій соціальних мереж, порівняння слугує як засіб створення образності, передачі емоцій комунікантів, засіб передачі оцінки того чи іншого явища, засіб компресії, з огляду на те, що він допомагає авторові тексту використати менше мовних засобів для описання того чи іншого явища / події:

15. **It was rather like being on a Greyhound bus on the way to a folk-singers' convention.**

В прикладі, автор тексту публікації в чаті Telegram-каналу, використовує таке порівняння, як *like being on a Greyhound bus on the way to a folk-singers' convention*, з метою більш яскравої репрезентації власного становища в момент, який він описує.

16. **He had boils on his neck which looked like bullet wounds that had never quite healed and smelled oppressively of Vicks VapoRub.**

З метою влучної передачі зовнішнього вигляду свого сусіда, автор використовує таке порівняння, як *which looked like bullet wounds*.

17. **An underdeveloped dough will produce bagels with a poor rise and a rougher sort of topography that may look like webbing, or like fingers stretching across the crust.**

Автор тексту публікації в чаті Telegram-каналу, описуючи рецепт приготування страви, яка йому нещодавно сподобалась, використовує таке порівняння, як *may look like webbing, or like fingers stretching across the crust*, яке дозволяє іншим комунікантам краще зрозуміти, як саме приготувати страву найкращим чином.

18. **They look a little like raspberries, but with fewer and larger lobes and a lovely orange-rose color.**

Описуючи досвід подорожі та відкриття для себе екзотичних ягід, автор використовує порівняння *they look a little like raspberries*, для того, щоб інші комуніканти краще зрозуміли, як саме виглядають ці ягоди.

19. **Most look a bit like ancient burial urns, or giant eggs.**

Для передачі зовнішнього вигляду скульптур, автор використовує таке порівняння, як *look a bit like ancient burial urns*.

20. **Take a close look at your meat, and you'll see that just like wood, it's got a grain.**

Вигляд та стан страви, автор описує за допомогою порівняння *just like wood*.

21. **Who claim you've got to treat your cast iron cookware like a delicate little flower?**

Не погоджуючись з думкою іншого комуніканта щодо використання посуду, один з них ставить запитання, використовуючи при цьому порівняння, для підсилення власної незгоди: *to treat your cast iron cookware like a delicate little flower?*

22. **But cheek meat is like hock meat—the same kind of lean meat connected by lots of tissues and collagen.**

23. **It's really kind of zany how much a walnut half looks like a brain (albeit a nutty, crunchy, delicious brain!).**

24. **It shouldn't taste like a raw cuke but it also shouldn't be so overwhelmingly spice-loaded or such a vinegarbomb that you can't taste anything else.**

25. **Churritos are a noodle-like fried snack also made by Barcel, and they're marketed as a companion product to Takis.**

26. **Flavor: The leaves are similar to romaine, while the stalks taste a little like cucumber.**

27. **Texture: The leaves and inner stalk are tender like lettuce.**

28. **This small, fragrant citrus from Japan looks like a lemon and tastes like a floral-aromatic sort of lime.**

29. **What They Look Like: Kind of like scallions, but with large, broad, flat bright-green leaves up top.**

Так, приклади демонструють, що автор дає читачеві зрозуміти, як саме відбувалась та чи інша подія, або як саме виглядав той чи інший об'єкт / предмет, порівнюючи його з загально-відомим та надаючи йому властивостей іншого об'єкту / предмету. Отже, порівняння є ефективним способом компресії тексту англомовних соціальних мереж та блогів.

Висновки. Мова Інтернет-комунікації характеризується такими особливостями, як: анонімність; розкутість, ненормативність і безвідповідальність учасників спілкування; своєрідність протікання процесів міжособистісного сприйняття в умовах відсутності невербальної інформації; добровільність і бажаність контактів; ускладнення емоційного компонента спілкування і, в той же час, стійке прагнення до емоційного наповнення тексту; прагнення до нетипової, ненормативної поведінки (найчастіше користувачі презентують себе з іншого боку, ніж в умовах реальної соціальної норми, програють не реалізовані в дійсності ролі, сценарії ненормативної поведінки).

Мова Інтернет-дискурсу характеризується наявністю найрізноманітніших пластів лексики, таких як сленгізми, розмовна лексика, жаргонізми, фразеологічні вислови та ідіоми, стилістичні засоби, скорочення, термінологія, алюзії, цитати, а також, використанням значної кількості художніх засобів: стилістичних фігур, таких як асиндетон, полісиндетон, ампліфікація, градація, паралелізм, риторичне питання; тропів, таких як: метафора, епітет, гіпербола, алегорія, іронія, сарказм.

Аналіз особливостей використання скорочень дозволив зробити висновок про те, що найбільш

ефективним способом скорочення в англomовній Інтернет-комунікації є аббревіація, яку було застосовано в 53% прикладів. Також, ефективним способом скорочення є усичення, яке представлено 29% проаналізованих прикладів. Телескопія, за кількістю прикладів, – найменш частотний спосіб усичення, з огляду на те, що її було використано в 18% прикладів.

В рамках дослідження інших лексичних засобів, характерних для Інтернет-спілкування, було з'ясовано, що сленгізми, неологізми, просторіччя, є ефективними засобами реалізації Інтернет-комунікації. Вони слугують для передачі емоцій, думок комунікантів, слугують для компресії тексту, і тим самим, для економії місця і часу, називають поняття, характерні для сучасної Інтернет-комунікації, тощо.

Отже, у підсумку, зазначимо, що мова Інтернет-користувачів характеризується різнобарвністю та різноплановістю мовних засобів, які включають в себе і різноманітні лексичні, і стилістичні засоби, що зумовлене тим, що мову користувачів Інтернету можна дорівнювати до повсякденної мови, яка характеризується використанням великої кількості лексичних та стилістичних засобів, з метою яскравої передачі власних думок, емоцій, почуттів, точок зору, тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Горошко Е. И. Виртуальное Жанроведение: устоявшееся и спорное. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Сер. «Филология. Социальные коммуникации»*. 2011. Т. 24 (63). №1. Ч. 1. С. 105-124.
2. Матвеева С. А. Сайт як жанр Інтернет-комунікації (на матеріалі персональних сайтів учених): дис... канд. філол. наук: 10.02.15 / Матвеева Світлана Анатоліївна; Луганський національний педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2006. 212 с.
3. Дементьев В. В. Социопрагматический аспект теории речевых жанров / В. В. Дементьев, К. Ф. Седов. Саратов, 1998. 107 с.
4. Динамічна синхронія та структурно-процесуальна модель мовної системи. *Держава та регіони. Серія: Гуманітарні науки*. Запоріжжя: Гуманітарний ун-т "ЗІДМУ", 2007. № 1. С. 26–31.
5. Blood R. *The Weblog Handbook: Practical Advice on Creating and Maintaining Your Blog*. Cambridge, 2002. 253 p.
6. Dobrovolsky D. *Phraseological universals: theoretical and applied aspects* D. Dobrovolsky *Meaning and grammar : cross-linguistic perspectives* ed. by Michel Kefer, Johan van der Auwera. Berlin : New York: Mouton de Gruyter, 1992. P. 279-301.
7. Kövecses Z. *Metaphor and Emotion: Language, Culture, and Body* in. *Human Metaphors of Musical Motion. Metaphor and symbol*, 18(2), pp. 63-84
8. Lakoff G., Johnsen M. *Metaphors we live by*. London: The university of Chicago press, 2003. 193 p.
9. Partridge E. *Slang Today and Yesterday*. L., 1979. 258 p.

СИНТАКСИЧНИЙ КОНЦЕПТ 'СТАН' НА ОСНОВІ АНГЛІЙСЬКИХ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ ДОДАТКОВИХ РЕЧЕНЬ

THE SYNTACTIC CONCEPT 'STATE' BASED ON ENGLISH COMPLEX SENTENCES WITH AN OBJECT CLAUSE

Бігдай М.О.,

orcid.org/0000-0001-6507-6100

кандидат філологічних наук,

асистент кафедри прикладної лінгвістики

Національного університету «Львівська політехніка»

Мета статті – дослідити синтаксичний концепт 'СТАН', виокремлений на основі типових конструкцій англійських складнопідрядних додаткових речень з Корпусу сучасної американської англійської мови. Методологія розвідки передбачає використання корпусного методу, методу моделювання, а також методів концептуального та частотного аналізу.

Незважаючи на те, що синтаксичні концепти ставали об'єктом багатьох досліджень у різних мовах, проте окремий синтаксичний концепт 'СТАН', виокремлений на основі типових конструкцій англійських складнопідрядних додаткових речень, не був досліджений на прикладі американської англійської мови. Недостатність лінгвістичного опису цієї проблематики зумовлює актуальність нашої розвідки.

Серед досліджуваних речень з Корпусу сучасної американської англійської мови синтаксичний концепт 'СТАН', виокремлений на основі типових конструкцій англійських складнопідрядних додаткових речень, найчастіше зустрічається в художній літературі (31%) та розмовних текстах (30%), далі у популярних журналах (17%) та газетах (15%), а найменше він представлений в текстах наукових журналів (7%).

У пропонованій статті встановлено, що концепт 'СТАН' характеризується такими активованими концептуальними характеристиками, як: «орієнтація на агента», «орієнтація на стан агента», «орієнтація на причину стану агента», «орієнтація на часові характеристики». Він репрезентує знання про існування суб'єкта та його емоційну і розумову діяльність. В якості засобів представлення цього концепту представлено його прототипні конструкції. Крім цього, до кожної конструкції встановлені структурні та семантичні моделі. Представлений аналіз синтаксичного концепту 'СТАН' може бути використаний для моделювання концептуального простору синтаксису не тільки різних типів складнопідрядних, але й складносурядних речень.

Ключові слова: синтаксичний концепт, прототипна конструкція, структурна модель, семантична модель, складнопідрядне додаткове речення.

The purpose of the article is to investigate the syntactic concept 'STATE', singled out on the basis of typical constructions of the English complex sentences with an object clause from the Corpus of Contemporary American English. The methodology of the study involves the use of the corpus method, the modeling method, as well as the methods of conceptual and frequency analyses.

Despite the fact that syntactic concepts have become the object of many studies in different languages, however, the separate syntactic concept 'STATE', singled out on the basis of typical constructions of the English complex sentences with an object clause, has not been studied on the example of American English. The lack of a linguistic description of this issue determines the relevance of our study.

Among the studied sentences from the Corpus of Contemporary American English, the syntactic concept 'STATE', singled out on the basis of typical constructions of the English complex sentences with an object clause, is most often found in fiction (31%) and spoken texts (30%), followed by popular magazines (17%) and newspapers (15%), and it is least represented in the texts of scientific journals (7%).

In the proposed article, it is established that the concept 'STATE' is characterized by such activated conceptual characteristics as: "orientation on the agent", "orientation on the state of the agent", "orientation on the cause of the agent's state", "orientation on time characteristics". It represents knowledge about the subject's existence and his emotional and mental activity. As a means of presenting this concept, its prototypical constructions are presented. In addition, structural and semantic models are established for each construction. The presented analysis of syntactic concept 'STATE' can be used to model the conceptual space of syntax not only of different types of complex sentences, but also of compound sentences.

Key words: syntactic concept, prototypical construction, structural model, semantic model, complex sentence with an object clause.

Постановка проблеми. Актуальність теми зумовлена розвитком когнітивної та корпусної лінгвістики, а саме досліджень у сфері когнітивної семантики та масштабним створенням корпусів текстів для різноманітних цілей; і визначається

необхідністю дослідження складних синтаксичних структур, зокрема структури англійського складнопідрядного додаткового речення у лінгво-когнітивному аспекті. Дослідження звертається до основної проблеми когнітивної лінгвіс-

тики – проблеми пізнавальної діяльності людини і пов'язаними з нею механізмами когнітивної обробки знання і його структурування з метою збереження і передачі цього знання у зв'язку з розв'язанням комунікативних задач. Відтак, об'єктом дослідження є англійські складнопідрядні додаткові речення. Предметом дослідження є аналіз структури англійського складнопідрядного додаткового речення у лінгвокогнітивному аспекті, а саме концептуального аналізу пропозиційних структур обраного типу речення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Синтаксичні конструкції та їх концептуальна репрезентація становлять науковий інтерес для досліджень української та інших мов в Україні та за кордоном [1; 2; 4; 5; 8]. Згідно з Ю. П. Бойко, «на рівні кожного конкретного складнопідрядного речення реалізується один із компонентів підрядних відношень. ... Так під синтаксичним концептом розуміють синтаксичні засоби вербалізації концепту підрядного зв'язку» [2]. Проте окремий синтаксичний концепт 'СТАН', виокремлений на основі типових конструкцій англійського складнопідрядного додаткового речення, не був досліджений на прикладі американської англійської мови.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити синтаксичний концепт 'СТАН', виокремлений на основі типових конструкцій англійських складнопідрядних додаткових речень з Корпусу сучасної американської англійської мови (The Corpus of Contemporary American English, далі СОСА).

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

- виявити формальні особливості англійського складнопідрядного додаткового речення, а також описати та проаналізувати їх зі структурної точки зору; вибрати 258 англійських складнопідрядних додаткових речень із корпусу СОСА як матеріал дослідження;
- проаналізувати структуру англійського складнопідрядного додаткового речення у лінгвокогнітивному аспекті, а саме їхню пропозиційну структуру та концептуальні характеристики;
- виокремити синтаксичний концепт 'СТАН', представлений типовими конструкціями досліджуваних речень.

Виклад основного матеріалу. Складнопідрядне речення – це складне речення, побудоване за принципом підрядності. Складнопідрядне речення мінімального складу завжди включає дві граматично нерівноправні частини – головну і підрядну. Вони взаємопов'язані, оскільки саме існування одного підтримується існуванням іншого [3].

Підрядне речення приєднується до головного речення двома можливими способами – синдетичним або асиндетичним. Синдетичний зв'язок є звичайним типом у сучасній англійській мові, який здійснюється за допомогою підрядних сполучників, тоді як асиндетичний зв'язок, можливий лише з деякими типами речень, здійснюється без сполучників.

Сполучники підрядності з'єднують підрядні речення з головним реченням. Головними підрядними сполучниками в англійській мові є: *that, lest, when, where, because, if, though, as, than, since, before, after, since, until, till, wherever, whenever, while* [10].

Складнопідрядні додаткові речення характерні як для англійської, так і для української мови. Англійські складнопідрядні додаткові речення, як і підметові та присудкові, за своєю природою належать до іменникових речень. В реченні вони виконують функцію додатку по відношенню до дієслова або прийменника дієслова головного речення.

Додаткові підрядні речення приєднуються до головного за допомогою [6]:

- сполучників (*that, if, whether*);
- парних сполучників (*either... or*);
- єднальних займенників (*who, whoever, what, whatever, which*);
- єднальних прислівників (*where, when, whenever, why, how*).

Проте часто у цьому типі складнопідрядних речень головне і підрядне речення поєднуються між собою безсполучниковим зв'язком. Наприклад: *I know it's bad for you.*

Вище згадані сполучники, єднальні займенники та прислівники є основними формальними ознаками англійського складнопідрядного додаткового речення.

Вибірку досліджуваних речень було здійснено автоматичним шляхом у корпусі СОСА для подальшої їх класифікації, опису та аналізу у лінгвокогнітивному аспекті, а саме дослідженні типових конструкцій характерних для синтаксичного концепту 'СТАН'. Вибірка становить 258 речень.

Для виокремлення речень, на основі яких здійснюється дослідження, використано корпусний метод. Корпусний метод лінгвістичного дослідження заснований на корпусах текстів та орієнтований на прикладне вивчення мови, її функціонування в реальних середовищах і текстах, що важливо для викладання мови.

Основні характеристики методу, що визначають його надійність і достовірність, є такі:

- емпіричність та аналіз реальних слововживань у природному мовному середовищі,

- використання досить великої, репрезентативної вибірки текстів,
- активне застосування спеціальних програм-конкордансів для аналізу в автоматичному і інтерактивному режимах роботи,
- базування на методах статистичного і якісного аналізу тексту,
- цільова спрямованість, орієнтованість на реальні результати.

Однією з важливих особливостей методу аналізу на базі корпусів текстів є дослідження не лише суто лінгвістичних явищ (граматичних або лексичних функцій слів, їх зв'язків з іншими лексемами), але і таких явищ, як, наприклад, частотності лексем або граматичних конструкцій в тих чи інших жанрах, діалектах.

Лінгвокогнітивний аспект дослідження полягав у виокремленні синтаксичного концепту 'СТАН', представленого типовими конструкціями досліджуваних англійських складнопідрядних додаткових речень.

Синтаксичний концепт визначають на основі виокремлення абстрактних смислових компонентів, які виділені з ознак прототипних суб'єктно-предикатно-об'єктних відношень і мають пізнавальне значення в розумінні світу. Згідно з Г. Лакоффом [9] прототипними вважаються речення з суб'єктом-агентом і об'єктом-пацієнтом. При аналізі різних ситуацій дані семантичні ролі, базові у функціональному аспекті, проєктують такі ознаки: 1) існує агент, який щось робить; 2) є пацієнс, який переходить у новий стан; 3) зміна пацієнса є результатом дії агента; 4) дія агента є навмисною; 5) агент керує своєю дією; 6) агент несе основну відповідальність за те, що відбувається (свою дію та зміну, що виникає в результаті); 7) агент є «джерелом енергії» дії, а пацієнс – об'єктом (тобто агент спрямовує свою енергію на пацієнса); 8) ця ситуація унікальна, існує просторовий і часовий перетин між дією агента і зміною пацієнса; 9) існує тільки один конкретний агент; 10) існує лише один конкретний пацієнс; 11) агент використовує свою руку, тіло або якийсь інструмент; 12) спостерігається зміна пацієнса; 13) агент дивиться на пацієнса і спостерігає цю зміну.

Для опрацювання матеріалу дослідження застосовано концептуальний аналіз – для визначення концептів, в основі яких прототипові конструкції досліджуваних речень. Активізація того чи іншого концепту, в свою чергу, визначає вибір синтаксичної конструкції та її лексико-граматичне оформлення. Метою концептуального аналізу, на думку О. О. Селіванової, є «рекон-

струкція когнітивних механізмів індивідуальної чи колективної свідомості, які опосередковують формування й упорядкування знань про об'єкти дійсності та результати внутрішнього рефлексивного досвіду» [7]. Окрім цього, використано метод моделювання – для побудови формальних моделей складнопідрядних додаткових речень.

За допомогою методу концептуального аналізу встановлено, що концепт 'СТАН' характеризується такими активованими концептуальними характеристиками, як: «орієнтація на агента», «орієнтація на стан агента», «орієнтація на причину стану агента», «орієнтація на часові характеристики». Він репрезентує знання про існування суб'єкта та його емоційну і розумову діяльність. В якості засобів представлення цього концепту прототипними вважаються такі конструкції:

1. Двоактантно-обставинні конструкції. Наприклад: *Parents today are worried about who they're calling into their home.* У цьому прикладі: *today* – Circ (обставина), *parents* – A1(актант 1), *are worried about* – P(предикат) і *who they're calling into their home* – A2 (актант 2).

Ці конструкції представлені такими структурними та семантичними моделями:

Структурні моделі:

• **Adv(temp) – N/PPrn – V – Prep – RPrn – PPrn – V** (E.g.: *Now we're worried about what they'll find.*)

• **Adv(temp) – PPrn – V – SConj – PPrn – V** (E.g.: *Now I'm glad that he's home.*)

• **Adv(temp) – PPrn – V – SConj – PPrn – V – N** (E.g.: *Sometimes I regret that I took this position.*)

Семантична модель: Агент відчуває себе певним чином через якусь причину.

У цій структурно-семантичній моделі підмет репрезентує ознаку «орієнтація на агента», дієслово у функції предиката вербалізує стан, додаток у формі підрядного речення опредметнює ознаку «орієнтація на причину стану агента», а обставина позначає часові характеристики.

2. Двоактантні конструкції. Наприклад: *I'm happy that my article has stimulated so much discussion.* У цьому прикладі: *I* – A1(актант 1), *am happy* – P(предикат) і *that my article has stimulated so much discussion* – A2(актант 2).

Ці конструкції представлені такими структурними та семантичними моделями:

Структурні моделі:

• **N/PPrn – V – Prep – RPrn – N/PPrn – V** (E.g.: *I'm not sorry for what I said.*)

• **PPrn – V – Prep – RPrn – N/PPrn – V – N/forN/fromN/toN/PPrn** (E.g.: *She was frightened of what she heard from her granddaughter.*)

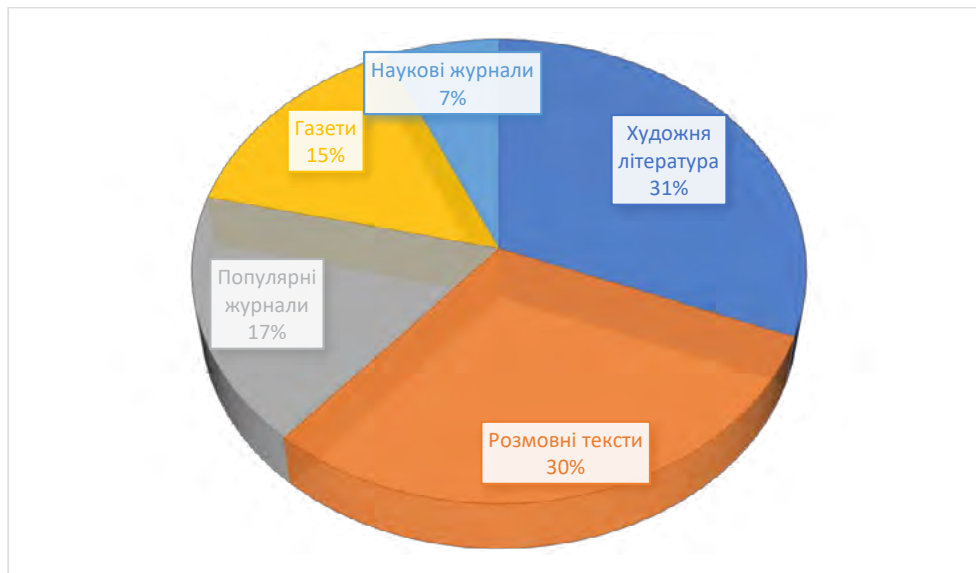

Рис. 1. Частотний розподіл складнопідрядних додаткових речень у різних стилях у корпусі СОСА

N/PPrn – V – RPrn/SConj – N/PPrn – V – N/ toN/fromN/PPrn/aboutPPrn (E.g.: *She is glad that he appreciates her joke.*)

N/PPrn – V – RPrn/SConj – N/PPrn – V (E.g.: *The president is happy that GDP is growing.*)

PPrn – V – RPrn – N – PPrn – V (E.g.: *I don't care what sport you play.*)

PPrn – V – RPrn – V – N (E.g.: *I don't care who knows it.*)

Семантична модель: Агент відчуває себе певним чином через якусь причину.

У цій структурно-семантичній моделі підмет репрезентує ознаку «орієнтація на агента», дієслово у функції предиката вербалізує стан, додаток у формі підрядного речення опредметнює ознаку «орієнтація на причину стану агента».

Ці дві конструкції представлені такими дієсловами у реченнях, відібраних з СОСА: *хвилюватися (to be worried)*, *збентежитися (to be confused)*, *шкодувати (to be sorry)*, *бути впевненим (to be certain)*, *бути нажаханим (to be terrified)*, *лякатися (to be frightened)*, *боятися (to be afraid)*, *тривожитися (to be anxious)*, *усвідомлювати (to be aware)*, *бути рішучим (to be determined)*, *радіти (to be glad)*, *бути щасливим (to be happy)*, *цікавитися (to be interested)*, *бути задоволеним (to be pleased)*, *бути впевненим (to be sure)*, *піклуватися (to care)*, *відчувати (to feel)*, *бути готовим*

(to be prepared), *шкодувати (to regret)*, *подобатися (to like)*.

Синтаксичний концепт 'СТАН' представлений в двоактантно-обставинних конструкціях (6 разів) та в двоактантних конструкціях (252 рази) із загальної кількості 258 речень.

За допомогою частотного аналізу встановлено частоту появи досліджуваних складнопідрядних додаткових речень у різних стилях у корпусі СОСА.

Як показано на Рис. 1, серед досліджуваних речень з корпусу СОСА синтаксичний концепт 'СТАН', виокремлений на основі типових конструкцій англійських складнопідрядних додаткових речень, найчастіше зустрічається в художній літературі (31%) та розмовних текстах (30%), далі у популярних журналах (17%) та газетах (15%), а найменше він представлений в текстах наукових журналах (7%).

Висновки. Представлений аналіз синтаксичного концепту 'СТАН' може бути використаний для моделювання концептуального простору синтаксису не тільки різних типів складнопідрядних, але й складносурядних речень. Отримані типові конструкції можна застосовувати при розробленні автоматичної чи автоматизованої програми, що визначає об'єктивовані синтаксичні концепти в англійських складнопідрядних додаткових реченнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бойко Ю. П. Конструкції як базовий рівень та формотворча основа у синтаксисі речень. Граматичні читання X: Матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції. Вінниця, 2019. С. 25–30.
2. Бойко Ю. П., Бойцун І. В. Синтаксичний концепт на рівні складного речення. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми філології». Чернівці, 2016. С. 125–127.
3. Велівченко В. Ф. Теоретична граматики англійської мови: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Черкаси, 2003. С. 124–133.

4. Карамишева І. Д. Аналіз синтаксичних конструкцій у руслі синтаксичних досягнень когнітивного синтаксису. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Луцьк, 2016. С. 30–35.

5. Карамишева І. Д. Дискусійність виокремлення “синтаксичного концепту” в сучасних лінгвокогнітивних дослідженнях. Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. Випуск 17. Донецьк: ДонНУ, 2008. С. 308–314.

6. Корунець І. В. Порівняльна типологія англійської та української мов: Навч. посібник. Вінниця: Нова Книга, 2003. С. 408–418.

7. Селіванова О. О. Проблеми концептуального моделювання в сучасних мовознавчих студіях. Лінгвістичні студії: Зб. наукових праць. Вип. 2. Черкаси-Брама-Україна, 2006. С. 7–13.

8. Dirven R., Verspoor M. Cognitive exploration of language and linguistics. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1998. P. 83–90.

9. Lacroff G. Philosophy in the Flesh: the embodied mind and its challenge to western thought. New York: the Perseus Books Group, 1999. 624 p.

10. Sonnenschein E.A. A New English Grammar (based on the recommendations of the joint committee on grammatical terminology). Oxford press, 1916. P. 34–36.

УДК 811.111

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.16>

«ЧЕРВОНА» ВІЙНА В. БОРХЕРТА

THE "RED" WAR OF W. BORCHERT

Братиця Г.Г.,

orcid.org/0000-0003-2716-5561

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри німецької мови

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Стаття присвячена розгляду колорема „rot“, як елементу індивідуально-авторської картини світу письменника. Аналіз показує, що кольороназви *rot* поряд з *grau*, *schwarz*, *grün*, *gelb* є одним з основних елементів відтворення дійсності в художній мовотворчості В. Борхерта. У творчості письменника колір є не лише образотворчим засобом, це ще й форма національного й індивідуального самовираження автора. Надзвичайні психоемоційні можливості кольорів сформували основу реалізації інтенцій автора: структури художнього мовлення автора, до складу яких входять кольороназви, вони є не лише засобом впливу на читача, а й способом членування простору художнього дискурсу, в якому відображено справжні настрої письменника.

У нашому дослідженні було здійснено суцільну вибірку кольоропозначень з коротких прозових творів В. Борхерта, а також порівняння їх значень у тлумачних словниках німецької мови. Результати цього аналізу мають на меті порівняння епідигматичні ознак прикметникових кольороназв (непрямі та символічні значення), що зафіксовані у словниках, із значеннями, з якими вони вжиті у мовотворчості В. Борхерта.

Такий порівняльний аспект дає змогу визначити ступінь новизни значень назв кольорів, які не є характерними для німецької мови, і які ми розглядаємо як колірні авторські неологізми (оказіоналізми). Такі колірні оказіоналізми, як показує наше дослідження, є характерною рисою індивідуально-авторської колірної картини світу В. Борхерта, що формує базу його індивідуально-авторської картини світу загалом.

Докладно розглядається колорема „rot“ яка є одним з найуживаніших колірним прикметником у прозі та п'єси В. Борхерта. Сема «*війни*» цієї колорема тісно переплетена з двома іншими його сематами, що зафіксовані у словниках, а саме- «*вогонь*» та «*кров*» та яка, на відміну від традиційного в таких випадках чорного кольору, символізує ще й «*смерть*».

Ключові слова: мовна картина світу, символіка кольору, контраст, індивідуально-авторська картина світу, колорема.

The article deals with the colorem "rot" as an element of the individual author's picture of the writer's world. The analysis shows that the color names „rot“, along with „grau“, „schwarz“, „grün“, „gelb“ are one of the main elements of the reproduction of reality in the artistic language of W. Borchert. In the writer's work, color is not only a visual medium, it is also a form of national and individual self-expression of the author. The extraordinary psycho-emotional capabilities of colors formed the basis for the realization of the author's intentions: the structures of the author's artistic speech, which include color names, are not only a means of influencing the reader, but also a way of organizing the space of artistic discourse, which reflects the true mood of the writer.

In our study, a complete selection of color designations from short prose works by W. Borchert was carried out, as well as a comparison of their meanings in explanatory dictionaries of the German language. The results of this analysis are aimed at comparing the epigrammatic features of adjectival color names (indirect and symbolic meanings) recorded in dictionaries with the meanings with which they are used in W. Borchert's language work.

Such a comparative aspect makes it possible to determine the degree of novelty of the meanings of color names, which are not characteristic of the German language, and which we consider as author's color neologisms (occasionalisms). Such color occasionalisms, as our research shows, are a characteristic feature of W. Borchert's individual author's color picture of the world, which forms the basis of his individual author's picture of the world in general.

The color colorem "rot" is considered in detail, which is one of the most used color adjectives in W. Borchert's prose and plays. The theme "war" of this colorem is closely intertwined with its two other themes in dictionaries, namely "fire" and "blood", which, unlike the traditional black color in such cases, also symbolizes "death".

Key words: linguistic picture of the world, color symbolism, contrast, individual author's picture of the world, colorem.

Постановка проблеми. Семантична структура лексичних одиниць на позначення кольору становить багатшаровий комплекс із семою колір, на яку накладаються різні конотативні значення, які пов'язані насамперед з індивідуально-авторським сприйняттям світу. Тому можемо стверджувати, що письменники використовують лексичні одиниці на позначення кольору як у прямому так і в переносному, похідному значеннях [1, с. 90]. У художньому дискурсі сполучуваність кольороназв з назвами різноманітних понять відображає закономірності використання традиційних образів, що стали до певної міри поетичними символами, а «новаторське вживання назв із семантикою кольору використовується для створення емоційно-оцінних метафоричних означень» [2, с. 257].

Письменник втілює свої літературні задуми у якості спостерігача, виражаючи свою неповторну індивідуальність, своєрідність, яка представлена яскраво вираженою символікою кольору. У прозових творах В. Борхерта проявляється його художня самобутність, вона окреслюється особливим світобаченням письменника, його індивідуальними сприйманнями довколишньої дійсності, переживаннями, відчуттями, що були викликані реаліями війни та післявоєнної дійсності, – а саме на цей час припадають роки його активної художньої творчості. У творчому доробку письменника лексичні одиниці на позначення кольорів формують досить численну групу і характеризуються різноманітним семантичним наповненням і різною структурою словотворення.

Чільне місце у цій системі посідають ті лексеми на позначення кольору, у значенні яких спостережено суб'єктивний символізм у способі використання їх автором. У кожного автора є улюблена кольорова гама, оскільки кольори визначено "тими постійними, організуючими, цементуючими елементами ...носіями єдності в численних творах поета, елементами, що накладають на ці твори відбиток поетичної особистості /.../ ці елементи вносять цілісність в індивідуальну міфологію поета" [4, с. 145].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Описові мовної картини світу, а також вивченню індивідуально-авторської картини світу присвячено значну кількість лінгвістичних робіт (Н. Арутюнова, А. Вежбіцька, Т. Космеда, Дж. Лакофф, Дж. Лайонз, В. Маслова, Н. Слухай, Ж. Соколовська та ін.).

У дослідженнях мовної картини світу особливо увагу звернено на визначення місця кольоропозначень у загальномовній і авторській картинах світу (Р. Алімпієва, А. Василевич, В. Гак, С. Носовець та ін.). Огляд сучасних лінгвістичних досліджень у сфері позначень кольору свідчить про системну організацію колоративів на лексико-семантичному рівні мови. Аналізуючи смислову структуру та функційні особливості колірної лексики неодмінно слід зважати на єдність їх синтагматичних, парадигматичних, епідигматичних та концептуальних характеристик.

При всій різноманітності робіт і підходів до дослідження назв кольору у сучасній лінгвістичній науці проблема передачі кольору засобами мови, як і раніше, є актуальною, оскільки залишається низка ще малодосліджених напрямків: функціонування кольороназв у межах індивідуально-авторської картини світу, система і структура концепту кольору в художніх творах тощо.

Постановка завдання. Метою статті є характеристика колорема «rot» як елементу індивідуально-авторської картини світу письменника.

Виклад основного матеріалу. У коротких оповіданнях В. Борхерта, в яких прикметникові кольороназви є оригінальними дійовими особами творів, окремими його персонажами. Аналіз, проведений на лексико-стилістичному рівні, свідчить про неабиякий потенціал прикметникових кольороназв, за допомогою яких максимально точно відображено авторське ставлення до зображуваного у художньому тексті. Кольороназвами відтворено ставлення: прихильне, несхвальне, зневажливе, іронічне, саркастичне, знецінювальне тощо. Широка гама вживаних кольороназв свідчить відтворює основні види сприйняття, серед яких об'єктивне відтворення дійсності, суб'єк-

тивне сприйняття автором зображуваного і суб'єктивне сприйняття персонажів художніх реалій. Ці складники часто переплітаються, що характерне для художнього способу передачі подій, оцінці предметів, характеристиці персонажів.

Вище вже зазначалося, що кольороназви у автора позначені глибоким відбитком епохи, в яку він жив і творив: війна, кровопролиття, смерть, суцільне руйнування всіх звичних устоїв життя, знищення традицій, зміна ставлення до себе, до людей, до держави, до світу.

Червоний є кольором спектру, наближеним до памаранчового, що знаходиться на межі сонячного спектру та який сприймається як забарвлення, що близьке до кольору крові, вогню, сонця – *rot* (*червоний*). Це один із перших кольорів, які стала розрізняти людина. Його етимологія сягає 8-го століття: готське *raups*, давньоверхньонімецьке *rōt* та середньовісньонімецьке *rot*. Ця кольороназва є спільною для всіх германських мов: в англійській – *red*, голландській – *rood*, данській, шведській – *röd*. Назва *червоний* має спільний корінь також в інших індоєвропейських мовах: в латинській – *rubeus*, *ruber*, *rubrica*; в грецькій – *erythros*, у санскриті – *rudhi*, у слов'янських: литовська – *raudonas* – „fuchsröt“ (*рудий*), польська, чеська – *rudý*. Пряма колірна семантика цієї прикметникової кольороназви пов'язана насамперед з кольором крові (сема «колір крові»).

Зафіксовано численне функціонування лексеми *rot* у вільних словосполученнях на основі прямого колірного значення, як-от: *rote Rosen*, *rote Kirschen*, *roter Mohn*, *rote Tinte*, *rote Lippen* та ін. Крім власне колірних асоціацій, кольороназва *rot* функціонує у складі сталих словосполук. Цей прикметник вживали для передачі кольору шкіри в різноманітних відтінках цього значення, наприклад для стародавніх американців (індіанців): раса (*rote Rasse* – червоношкірий); почервоіння шкіри від удару (*auf rotem Leder sitzen*), від холоду (*vor Kalte rot werden*), від випитого спиртного напою (*vom Trinken rot werden*, *eine rote Nase bekommen*), внаслідок певного душевного стану, як, наприклад, хвилювання, сором'язливість, смуток, гнів (*er bekam vor Aufregung, einen roten Kopf, wird rot bis über die Ohren, er ist vor Zorn rot angelaufen; vor Verlegenheit rot werden*). Заплакани очі також описуються як *rot geweinte Augen*.

Сполучаючись з іменниками *Haar*, *Bart*, прикметник *rot* виступає у значенні «рудий»: *rotes* (*fuchsrötes*, *rostrotes*, *kupferfarbenes Haar*). У середньовічній Німеччині руде волосся вважалося символом невірності: *roter Bart* – *untreue Art*. Рудий колір волосся завжди викликав негативну

реакцію у людей, що відображалося на ставленні до рудоволосих – їх часто вважали не лише невірними, але й відьмами, лихими чаклунами, за що вони піддавалися переслідуванню та цькуванню [12, с. 353-355]. З іншого ж боку пофарбовані у червоне амулети та прикраси з червоним камінням захищали від хвороби та поганого погляду. Колірне значення прикметника *rot* проявляється у низці термінологічних сполук (частіше у сфері ботаніки, зоології, геології): *Rötel* – „roter Mineralfarbstoff“, *Rotaue* – риба, названа за червоним колом навколо очей тощо, які зафіксовані практично у всіх проаналізованих тлумачних словниках, а також у відповідних термінологічних словниках [3; 8; 9; 10; 11].

Крім власне колірних назв, що позначають численні відтінки забарвлення об'єктів навколишнього світу, прикметник *rot* демонструє численні випадки вживання у переносних (тобто неколірних) значеннях. Асоціативний ряд кольороназви *rot* є чи не найрізноманітнішим – від величч, багатства та краси (принци та королі прикрашали себе мантиями „*mit roten Gewändern*“) й благочестя (одяг вищого католицького духовенства) до любові, енергії, юності, пошесті (відомі люди кіно, театру проходять „über einen roten Teppich“) життєствердного начала. Виражаючи свої думки ми слідуємо „*den roten Faden*“. Цей колір нерідко асоціюють із жорстокістю (колір крові), розпустою (алея червоних ліхтарів), дияволом та пеклом. Важко навіть уявити собі більш суперечливий за своєю символікою колір, ніж *червоний* [3; 8; 9; 10; 11].

У «Лексиконі літературних символів» Г. Буцер та Й. Якоб розглядають *rot* як:

– символ життєвої сили та пристрасті (рожеві щічки, червоні губи вказують на свіжість, активність та молодість і тому на людському тілі символізує красу. Водночас вже у ранніх людських культурах *rot* асоціювалася з фарбою крові та кольором війни та воїнів, які обмазували тіло справжньою кров'ю, яка мала надати ім сили та мужності;

– символ пристрасті: тіло часто безпосередньо видає наші емоції та почуття, які метафорично описуються виразом „*Feuer im Blut*“ («вогонь в крові»);

– символ сили: багато давніх культур вірили у руйнівну силу вогню та спеки, у залежність людини від тепла та світла, а звідси і віра у божества вогню та небесних світил. Їх зображення були у кольорі вогню – з червоними атрибутами або ж з червоним волоссям. З поширенням християнства язичницькі божества демонізувалися і ці червоні атрибути вже ототожнювалися

з силою зла, чортом. Згодом вино (кров Христа) почали приносити у жертву і червоний вже набув сакрального значення;

у якості символу громадського протистояння виокремлюється як призов до боротьби (червоні шапки під час французької революції набували революційного значення). Це колір прапору, що ототожнюється з революцією. Комунізмом: «червоними у повоєнні роки називали соціал-демократів, приналежних до червоної армії.» [12, с. 353-355]

У своєму «Вченні про колір» Й.В. Гете писав: «Червоний справляє враження серйозності та достоїнства з одного боку, але з іншого – благовоління та привабливості. [5, 332].

У прозі В. Борхерта фіксуємо численне вживання кольороназви *rot* (55 вживань – 16,2% усього корпусу колорем). Цей прикметник є одним з найбільш вживаних колірних прикметників у короткій прозі В. Борхерта, що, на нашу думку, спричинено часом написання творів – період війни та перші повоєнні роки. Представлений найпоширенішими семами-асоціаціями: кров-війна-смерть/любов, пристрасть.

Найбільш уживана в аналізованому матеріалі колорема *rot* найчастіше реалізується в семах «кров», «вогонь» і набуває нового символічного значення – сема «війна». Це явище ми вважаємо проявом індивідуального авторського світобачення й сприймання кольорів, своєрідним авторським колірним неологізмом В. Борхерта, у чому й полягає суть відображення індивідуальної авторської колірної картини світу письменника.

Герої творів письменника перебувають у вирі воєнних дій і постійно бачать кров та смерть, інші персонажі відтворені у ситуаціях, пов'язаних з кривавими наслідками війни у перші повоєнні роки. Це пояснює очевидний вибір цієї кольороназви з огляду на найбільш поширений асоціативний маркер колорема *rot* – «колір крові».

В оповіданні «An diesem Dienstag» головний герой також вдягнений автором у червоний шарф. Лейтенант Елерс, відряджений командувати ротою, знімає за порадою майора свій червоний шарф, коли залишає місце служби (... *wurde Leutnant Ehlers zum Bataillonskommandeur befohlen. Sie müssen den roten Schal abnehmen, Herr Ehlers*) [6, с. 311]. Мабуть не випадково у творі новий командир роти падає від вогнепального пострілу в голову після того, як запалює цигарку („*Er steckte eine Zigarette an...Da schoss es*“)[6, с. 311]. Якщо брати до уваги, що червоний колір як символ крові має магичну силу, то смерть Елерса є наслідком цієї магичної сили.

Прикметникова кольороназва *червоний* використовується письменником і як *символ війни* – картини зруйнованих міст і сіл помежовані з кровопролиттям в боях – таке значення червоного кольору фіксуємо у деяких оповіданнях.

В оповіданні «Im Mai, im Mai schrie der Kuckuck» йдеться про *криваво-червоні* залізничні вагони, що в них їдуть молоді солдати на війну („...*und die blutroten Waggonen stanken nach Vieh, denn wir hatten Menschen an Bord*“) [6, с. 234].

У короткому оповіданні «Die Katze war im Schnee erfroren» кілька солдат за наказом керівництва підпалюють село та покидають його. Після солдат залишається велика червона пляма – «*Es war ein hässlicher roter Fleck*» [6, с. 177], яка є кольором палаючого села (сема «колір вогню»), що було знищено війною. Сема «війни» колорема *rot* у мовотворчості Борхерта тісно переплітається з іншими семами, які зафіксовані словниками, – «вогонь» та «кров». Інший засіб образності – *червоний* олівець слугує офіцерові для нанесення ліній на географічну карту. У творі описано дію одного з військових командирів, який у якості судді засуджує село (у цій ситуації – точку на карті) до спалення, у такий спосіб війна асоціюється із судом над людьми, а генерали – з суддями.

У драматичному творі «Draussen vor der Tür» *червоний* прирівнюється швидше до семи «війна» в епізоді, де Бекманн в розмові озвучує полковнику свою мрію, розповідаючи сон. Дві червоні смужки на військовій формі (брюках) є характерними ознаками генеральської військової строю: людина, що вдягнена в штани з червоними лампасами, є генералом („*Und das Blut läuft in zwei breiten roten Streifen an seiner Hose runter, daß er von weitem aussieht wie ein General Wie ein General! Ein fetter, blutiger General!*“) [6, с. 120].

Поняття «війна» у п'єсі В. Борхерта ще більше загострюється, адже *червоний* колір в ній є ще й символом смерті (на відміну від традиційного чорного кольору). Зображений генерал із червоними лампасами на штанах асоціюється зі смертю. У такий спосіб автор намагається показати, що на війні ніхто не є застрахованим від смерті – ні прості солдати, ні звичайні громадяни, і навіть генерали. Перед лицем смерті всі є рівними: «Heute als Strassenfeger. Gestern als General. Der Tod darf nicht wählerisch sein» [6 с. 148].

В оповіданні «Die lange, lange Straße lang» прикметникову кольороназву *червоний* пов'язано зі смертю. Смерть, кінець життя символізує червона пляма, яка залишилась на бруківці, коли переїхали собаку („*Hund hebt Bein Baum Seele Hundetraum Auto hupft noch Hund pupst doch Pflaster rot Hund*“)

tot Hund tot...“) [6, с. 246] А жалоба за полеглими, похороненими у братській могилі відтворена В. Борхертом в образі материнських очей, *червонимх* від сліз („*57 Frauen, rotäugige Frauen...*“) [6, с. 248]. Лейтенант Фішер повсякчас і всюди під час свого маршу бачить заплакані *червоні* очі („*Überall die roten rotgeweinten Augen*“) [6, с. 250]

Водночас у фактичному матеріалі – короткій прозі В. Борхерта фіксуємо також інші символічні семи кольороназви *rot*, такі, як «любов», «радість» «пристрасть», «щастя», «яскравість», що, на нашу думку, підтверджує свідомий вибір автором саме такої колірної ознаки для передачі концепту «війна».

Деякі кольороназви у контексті декількох оповідань письменника вжиті на контрасті до загального безбарвного фону: червоний шарф, червоний папір, червоне світло, червоні губи. Відбір цих контрастних, антонімічних сем колоремами *rot* ще виразніше, глибше підкреслює так звану уявну «прірву» між болем, стражданням, кров'ю, жахливими реаліями війни та любов'ю, щастям, радістю, мирним життям. Отже, використання письменником сем «любов» і «пристрасть» колоремами *rot* є авторським прийомом – вказівкою на життєствердну позицію, якою характеризуються короткі оповідання В. Борхерта: люди продовжують жити надією на щасливе радісне майбуття, незважаючи на смерть, біль, незгоди, кровопролиття воєнних років, вони здатні відчувати любов, щастя, а отже, життя не згасає, воно продовжується.

Червоний шарф зустрічається в двох оповіданнях В. Борхерта. Єдина річ для Тіма з «*Die Krähen fliegen abends nach Hause*», яка в нього залишилася, символізує домашній затишок, згадку про втрачене. Автором обраний саме цей колір шарфа задля використання художнього прийому яскравої плями на сірому фоні буття героїв твору. *Rot/червоний* -це асоціація з коханням, яке він готовий подарувати коханій, як він подарував їй свій шарф. – В художньому контексті вона підживлена автором емоційними прикметниками *яскравий, радісний, теплий, щасливий, чуттєвий* та ін.: „*Oha, deinen schönen roten Schal!*“ [6, с. 41].

Письменник згадує «червоний шарф» і в оповіданні «*An diesem Dienstag*», хоча контекстуальне навантаження цієї кольороназви тут вже інше. Лейтенанту Елерсу наказують зняти шарф (асоціація з кольором комунізму): „*Sie müssen den roten Schal abnehmen*“ [6, с. 187]. Інша героїня, фрау Гессе, фарбує губи, коли розповідає новину

про свого чоловіка, який призначений капітаном. Вона відчуває нестримну радість від цієї новини, а тому хоче також видаватись яскравою, радісною, теплою, щасливою (символічні асоціації з червоним кольором, що зафіксовані у більшості словників), тому й використовує червону губну помаду („*Frau Hesse hatte sich die Lippen rot gemacht*“). [6, с. 190]

Червоний вживається отже для позначення любові, а також як символ надії. Тім асоціює побачений ним у воді клаптик червоного паперу, який так виділяється на блякло-сірих хвилях – «*ein rotes Papier, ein lustiges rotes Papier auf den bleigrauen Wellen*» [6 с. 41] – з своїм червоним шарфом („*Ich hatte ja nicht anderes. Nur den Schal*“) [6, с. 41]. Та цього разу ці спогади навіюють йому почуття безвиході, адже Ліло відповість взаємністю на його кохання лише тоді, коли у нього з'являться гроші (на шовковій панчохи). Та це практично нездійсненна умова для бездомного волоцюги Тіма. Однак червоне світло («*Rotlicht*») від баркаса, яке надає імлі червоного забарвлення («*Aber dann stotterte eine Barkasse ...vorbei und ihr gesprühes Rotlicht verkrümelt sich zitternd in der Hafendiesigkeit. Und das Gediese wurde rot für Sekunde. Rot wie mein Schal...*» [6, с. 43]), дає надію на новий день та можливий початок нового щасливого життя, хоча і й проплив вдалечинь. Віддалився, як і надія на кохання з Ліло «*unendlich weit ab vertuckerte die Barkasse...*»

Таке вживання колірної лексики у прозових творах і п'єсі В. Борхерта є характерною особливістю його письменницького почерку. Вважаємо таку оригінальну техніку контрастного «жонглювання» кольорами, так звану «колірну антитезу», прийом «яскравої плями» на загальному тьмяному тлі всього твору особливістю відтворення індивідуально-авторської картини світу В. Борхерта („*So rot, so rot wie Himbeerlimonade auf einem weißen Hemd. ... Bis an den Mond, den wießen Mond...wenn die toten kommen, die limonadenbefleckten Toten.*“) [6, с. 122]

Висновки. Аналіз матеріалу довів, що в індивідуально-авторській колірній картині світу В. Борхерта загальнономовна лексико-семантична група кольору зазнає певної трансформації, поповнюючись авторськими колірними неологізмами, які функціонують як виключно у власному контекстуальному оточенні, а також і являють собою індивідуально авторські відтінкові колорони, які часто втрачають колірний компонент значення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дятчук В. В. Семантична структура і функціонування лексики української літературної мови. К. : Наукова думка, 1983. 154 с
2. Ермоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. К.: Либідь, 2001. 223 с.
3. Куслик А.М. Семантическая структура имен прилагательных, обозначающих цвет в современном немецком языке. *Ученые записки Ленинградского гос. пед. ун-та им. А. И. Герцена*. Ленинград, 1960. С. 147–172.
4. Якобсон Р. Работы по поэтике. М., 1987. – 314 с.
5. Abraham W.: *Bemerkungen zu Goethes „Farbenlehre“ im Lichte der Wahrnehmungspsychologie und der Kognitiven Psychologie*. In. *Euphorion* 77 (1983), S. 144–175.
6. Borchert W. Das Gesamtwerk. Rohwolt, 1998. 354 S.
7. Bratytsya G. Das Phänomen der Farbe im Schaffen von W. Borchert. «*European Humanitarian Studies*» : науковий фаховий журнал. Бая-Маре. 2020. Вип. № 2. С. 12–20
8. DWDS. Der deutsche Wortschatz von 1600 bis heute. <https://www.dwds.de/>
9. Duden. Das Herkunftswörterbuch. Etymologie der deutschen Sprache. Die Geschichte der deutschen Wörter und der Fremdwörter von ihrem Ursprung bis zur Gegenwart. Band 7. Mannheim: Dudenverlag, 1989. 839 S.
10. Duden. Online Wörterbuch. <https://www.duden.de/>
11. Duden. Das Stilwörterbuch. Grundlegend für gutes Deutsch. Idiomatisches Deutsch. Bedeutung und Verwendung der Wörter im Satz. Band 2. Mannheim: Dudenverlag, 2001. 979 S.
12. Metzler Lexikon literarischer Symbole. G. Butzer, J. Jacob (Hrsg.). 2. Auflage. Stuttgart: Verlag J.B. Metzler, 2012. 505 S.

УДК 811.111'37'276.6:34

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.17>

СТРУКТУРНИЙ ВИМІР АНГЛОМОВНОГО ЕТИЧНОГО КОНЦЕПТУ JUSTICE

STRUCTURAL DIMENSION OF THE ENGLISH-LANGUAGE ETHICAL
CONCEPT JUSTICE

Веремчук Е.О.,

orcid.org/0000-0003-2926-2090

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської філології та лінгводидактики

Запорізького національного університету

У статті розглядається структурний вимір англomовного лінгвоетичного концепту JUSTICE та обґрунтовуються методологічні засади його аналізу. Метою дослідження є висвітлення особливостей внутрішньо-структурної організації англomовного лінгвоетичного концепту JUSTICE. Матеріалом дослідження є лексикографічна репрезентація лексеми *justice* у десяти провідних тлумачних словниках англійської мови та даних лінгвістичної бази WordNet 3.1. У науковій праці були застосовані наступні методи дослідження: лексикографічний, семантико-когнітивний, квантитативний та структурний аналіз. Встановлено, що дослідження структурного виміру концепту передбачає висвітлення його когнітивного змісту, що в свою чергу передбачає визначення категоріальної решітки та концептуальної матриці, які є характерними для кожної з його парцел. Особлива увага присвячена кореляції термінів «ідеалізована когнітивна модель» та «парцела», а також «категорія» та «концепт». Зазначається, що категорія виступає семантико-когнітивним стрижнем концепту, на який нашаровуються певні культурні, аксіологічні та індивідуально-детерміновані риси. Проведений аналіз дозволяє наголосити, що в основу концептуальної макроструктури покладена категоріальна решітка, яка складається із вузлів та логічних відношень, які їх об'єднують. Вузлами такої решітки виступають категоріальні домени, які за своєю природою є гіперонімами аналізованого концепту. Функцією категоріальної решітки є угруповання семантичного наповнення концепту, яке представлено його концептуальною доменною матрицею. Концептуальна матриця репрезентує семантичне наповнення категоріальної решітки, тобто вона включає в себе концептуальні домени, які покладені в основу об'єктивної досліджуваного концепту. Ядерні риси найбільш вагомим концептуальним доменам складають семантичний прототип JUSTICE. Семантична вагомість концептуального домену є прямо пропорційною частотності його актуалізації. Зазначається, що семантичний прототип концепту містить еталонні ознаки, які виступають певною системою відліку для категоризаційних та концептуалізаційних операцій у результаті яких феномени навколишнього середовища можуть бути усвідомленими як такими, які належать концепту JUSTICE, або такими, які йому не належать.

Ключові слова: домен, категоріальна решітка, когнітивна ознака, концептуальна матриця, семантичний прототип.

The article considers the structural dimension of the English-language ethical concept JUSTICE and substantiates the methodological principles of its analysis. The aim of the study is to highlight the features of the internal structural organization of the English-language concept JUSTICE. The research material is a lexicographic representation of the lexeme *justice* in ten leading dictionaries of the English language and data from the linguistic database WordNet 3.1. The following research methods were used in the scientific work: lexicographic, semantic and cognitive, quantitative and structural analysis. It is established that the study of the structural dimension of the concept involves the coverage of its cognitive content, which in its turn involves defining the categorical grid and the conceptual matrix, which are characteristic of each of its parcels. Special attention is paid to the correlation of the terms “idealized cognitive model” and “parcel”, as well as “category” and “concept”. It is noted that the category acts as a semantic and cognitive core of the concept, which is layered with certain cultural, axiological and individually-determined features. The analysis allows us to emphasize that the conceptual macrostructure is based on a categorical grid, which consists of nodes and logical relationships that unite them. The nodes of such a grid are categorical domains, which by their nature are hyperonyms of the analyzed concept. The task of the categorical grid is to group the semantic content of the concept, which is represented by its conceptual domain matrix. The conceptual matrix represents the semantic content of the categorical grid, i.e. it includes conceptual domains, which are the basis for the objectification of the studied concept. The nuclear features of the most important conceptual domains make up the semantic prototype of JUSTICE. The semantic weight of the conceptual domain is directly proportional to the frequency of its actualization. It is noted that the semantic prototype of the concept contains reference features that serve as a reference system for categorization and conceptualization operations as a result of which environmental phenomena can be perceived as belonging to the concept of JUSTICE or those that do not belong to it.

Key words: domain, categorical lattice, cognitive feature, conceptual matrix, semantic prototype.

Постановка проблеми: Концепт є комплексним ментальним утворенням, і, безперечно, має власну структурну організацію. Згідно з когнітивним постулатом, висунутим Дж. Лакоффом [1, с. 40], структури та схеми людського мислення відображені у мові, а тому дослідження мовних структур є ключем до розуміння структур когнітивних. Одним із способів аналізу та висвітлення концептуальної структури є визначення концептуальних модусів або вимірів [2], які безперечно є відображеними у мовній системі. М. В. Нікітін, зокрема, виділяє три основні модуси: логічний, ідентифікаційний та структурний [3]. Фокусом поданої наукової праці виступає саме структурний вимір англomовного лінгвоетичного концепту JUSTICE. Цей вимір висвітлює внутрішню організацію когнітивного змісту концепту, та характеризує відношення між вузлами його категоріальної решітки та вузлами концептуальної матриці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Провідні положення теорії категоризації та концептуалізації дійсності викладені у таких фундаментальних працях [4; 5; 6; 7]. Досить часто до фокусу наукових досліджень потрапляють лінгвоетичні концепти, такі як CONSCIENCE [8], HONOUR [9], GOOD & EVIL [10]. Аналізований у поданій праці лінгвоетичний концепт JUSTICE, також потрапив у фокус дослідження [11], в якому зазнала висвітлення його метафорична концептуалізація. Однак, не зважаючи на це, структурний модус поданого концепту до сих пір не є висвітленим, що й зумовило дослідницький акцент запропонованої наукової розвідки.

Постановка завдання. Виходячи із вищезначеного, **актуальність** поданої праці зумовлена необхідністю висвітлення категоріальної структури JUSTICE, як однієї із ключових лінгвоетичних категорій. **Метою** дослідження є висвітлення

особливостей внутрішньо-структурної організації англomовного лінгвоетичного концепту JUSTICE. У відповідності з метою дослідження необхідно виконати наступні **завдання**:

1) висвітлити категоріальні домени, які формують класифікаційну решітку JUSTICE;

2) визначити концептуальну матрицю JUSTICE;

3) схарактеризувати семантичний прототип аналізованого концепту.

Матеріалом дослідження є лексикографічна репрезентація лексеми *justice* у десяти провідних тлумачних словниках англійської мови та даних лінгвістичної бази WordNet 3.1 [12]. Реалізація дослідницької мети передбачала застосування наступних **методів**: лексикографічний, семантико-когнітивний, квантитативний та структурний аналіз.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до поглядів Дж. Лакоффа в основу будь-якої концепту покладено певні шаблони – ідеалізовані когнітивні моделі (ІКМ), які виступають способом організації знань про об’єкт чи явище навколишньої дійсності [1] та об’єктивують окремі концептуальні парцели. Дослідження структурного виміру концепту передбачає висвітлення його когнітивного змісту, що в свою чергу передбачає визначення категоріальної решітки та концептуальної матриці, які є характерними для кожної з його парцел. Розглянемо ці два основні дослідницькі завдання окремо.

Категоріальна решітка (categorical grid) виступає класифікаційним параметром концептуальної парцели та складається із категоріальних вузлів та логічних відношень, які їх об’єднують. Вузлами категоріальної решітки виступають категоріальні домени, які за своєю природою є гіперонімами по відношенню до аналізованого концепту.

Концептуальна матриця репрезентує семантичне наповнення категоріальної решітки, тобто вона включає в себе концептуальні домени, які покладені в основу об'єктивації досліджуваного концепту. Ядерні риси найбільш вагомих концептуальних доменів складають семантичний прототип JUSTICE. Семантична вагомість концептуального домену є прямо пропорційною частотності його актуалізації у досліджуваному матеріалі, який репрезентований десятьма провідними лексикографічними джерелами та лінгвістичною базою WordNet 3.1 [12]. Таким чином, семантичний прототип концепту містить еталонні ознаки, які виступають певною системою відліку для категоризаційних та концептуалізаційних операцій у результаті яких феномени навколишнього середовища можуть бути усвідомленими як такими, які належать концепту JUSTICE, або такими, які

йому не належать. З огляду на абстрактний характер досліджуваного концепту семантичний прототип є референційною системою для етичних суджень, які класифікують певні вчинки чи події як справедливими або ні.

Тому, для реалізації поданого наукового задуму в першу чергу вбачається за необхідне окреслити ідеалізовані когнітивні моделі, котрі структурують лінгвоетичний концепт JUSTICE. Аналіз лексикографічної репрезентації лексеми *justice*, здійснений на основі десяти лексикографічних джерел, дозволив виділити чотири її основні лексико-семантичних варіанти: ЛСВ (1) “ability to tell right from wrong and urge to do right”, ЛСВ (2) “the legal process of judging and punishing people and a fair result or punishment from a law court”, ЛСВ (3) “the quality of being fair and right”, ЛСВ (4) “judge in a court”. Узагальнені результати подані у Таблиці 1.

Таблиця 1

Лексико-семантичні варіанти лексеми *justice*

Dictionary	Definition
Longman Dictionary	(1) <i>fairness</i> in the way people are treated (2) the system by which people are <i>judged in courts of law</i> and criminals are <i>punished</i> (3) the quality of being <i>right</i> and deserving <i>fair treatment</i>
Macmillian Dictionary	(1) treatment of people that is <i>fair</i> and <i>morally right</i> (2) the legal process of <i>judging</i> and <i>punishing</i> people and a <i>fair result</i> or <i>punishment</i> from a <i>law court</i> (3) the fact that something is <i>reasonable</i> and <i>fair</i>
Cambridge Dictionary	(1) <i>fairness</i> in the way people are <i>dealt with</i> (2) the system of <i>laws</i> in a country that <i>judges</i> and <i>punishes</i> people (3) the quality of being <i>fair</i> and <i>right</i> .
Collins Dictionary	(1) is <i>fairness</i> in the way that people are treated . (2) the legal system that a country uses in order to <i>deal with people who break the law</i> (3) quality of being <i>reasonable, fair, or right</i> .
Yourdictionary	(1) the quality of being <i>righteous; rectitude</i> . (2) the use of power as appointed by <i>law, honor</i> or <i>standards</i> to <i>support fair treatment</i> and <i>due reward</i> . (3) The quality of being <i>right</i> or <i>correct</i> . (4) A judge on the <i>highest court</i> of a government
Merriam-Webster Dictionary	(1) the quality of being <i>just, impartial, or fair</i> (2) the administration <i>of law</i> (3) conformity to <i>truth, fact, or reason</i>
Oxford Learner's Dictionary	(1) the fair treatment of people (2) the legal system used to <i>punish</i> people who have committed crimes (3) the quality of being <i>fair</i> or <i>reasonable</i> (4) a judge in a <i>court</i>
Dictionary.com	(1) the quality of being <i>just; righteousness, equitableness, or moral rightness</i> (2) just treatment of all members of society with regard to a specified public issue, including <i>equitable</i> distribution of resources and participation in decision-making (3) rightfulness or <i>lawfulness</i> , as of a claim or title ;
Oxford American Dictionary	(1) the fair treatment of people (2) the legal system used to <i>punish</i> people who have committed crimes (3) the quality of being <i>fair</i> or <i>reasonable</i> (4) a judge in a <i>court</i>
American Heritage Dictionary	(1) The principle of <i>moral rightness; decency</i> . (2) the upholding of what is just, especially fair treatment and <i>due reward</i> in accordance with honor, standards, or law (3) Conformity to <i>truth, fact, or sound reason</i>

Виокремлені ЛСВ доводять те, що досліджуваний концепт репрезентований у свідомості у вигляді чотирьох взаємопов'язаних ідеалізованих когнітивних моделей: ІКМ (1) “fair treatment”; ІКМ (2) “fair administration of law”; ІКМ (3) “rightfulness and lawfulness”; ІКМ (4) “a judge”, які в свою чергу конституують однойменні концептуальні парцели. Проблема кореляція ІКМ та парцели є суголосною із проблемою кореляції концепту та категорії. Ми схильні вважати, що категорія виступає певним семантико-когнітивним стрижнем концепту, на який нашаровуються певні культурні, аксіологічні та індивідуально-детерміновані риси.

Спершу розглянемо парцелу (1) “fair treatment”. Аналіз ЛСВ, які її актуалізують, а також даних із лексичної бази WordNet 3.1 дозволив встановити концептуальну значимість категоріальних доменів, яка є пропорційною частотності їх актуалізації, яка обраховувалася за формулою: $\frac{D}{N} \times 100\%$, де D – кількість актуалізацій окремого домену; N – загальна кількість актуалізацій категоріальних доменів у проаналізованій вибірці. Отже, застосовані квантитативні обрахунки дозволили дійти наступних результатів.

Вузли категоріальної решітки парцели (1) “fair treatment” представлені наступними доменами, які мають відповідний рівень значимості у когнітивній моделі (зазначений у дужках): TREATMENT (50%), QUALITY (40%), PRINCIPLE (10%). Отже, ядром категоріальної решітки виступає домен TREATMENT, що засвідчує той факт, що аналізована категорія осмислюється в першу чергу крізь призму людських міжособистісних взаємовідносин, оскільки справедливість завжди має направленість на суб'єкт. Другим по значимості вузлом виступає домен QUALITY, що вказує на те, що парцела (1) концептуалізується як риса, яка притаманна людській особистості. Ці два вузли покладені в основу категоріального семантичного прототипу парцели (1). Найнижчий рівень актуалізованості, що за квантитативними підрахунками складає лише 10%, має вузол PRINCIPLE, що доводить те, що парцела “fair treatment” усвідомлюється скоріше як людська якість та її діяльнісна реалізація, а не як певний принцип, усвідомлений засобами логіки чи раціонального мислення. Доменна матриця репрезентована концептами FAIRNESS (44%), RIGHTNESS (44%), RECTITUDE (4%), DECENCY (4%), EQUALITY (4%). Основу семантичного прототипу поданої парцели складають домени FAIRNESS та RIGHTNESS, що засвідчує те, що вона концептуалізується відносно уявлень про правильність та неупередженість.

Категоріальна решітка парцели (2) “fair administration of law” представлена доменами SYSTEM (41%), ADMINISTRATION (41%), POWER (9%), TREATMENT (9%). Двома ключовими вузлами категоріальної решітки, які конституують її категоріальний семантичний прототип виступають домени SYSTEM та ADMINISTRATION, що засвідчує той факт, що аналізована парцела категоризована відповідно до уявлень про систему впровадження правосуддя, яка судячи із виділених вербалізаторів (*administration, process, result, upholding*) усвідомлюється як процес, результат та підтримування цього стану.

Концептуальна матриця парцели (2) репрезентована доменами LAW (28%), JUDGEMENT (23%), PUNISHMENT (23%), FAIRNESS (14%), REWARD (3%), HONOUR (3%), STANDARD (3%), EQUALITY (3%). Ядром концептуальної матриці є домен LAW, що вказує на те, що аналізована парцела усвідомлюється відносно юридичної системи відліку. Наступними за частотністю актуалізації виступають концепти JUDGEMENT та PUNISHMENT, що вказує на те, що правосуддя осмислюється як оцінка вчинків та покарання за злочини. Причому прикметним є той факт, що домен PUNISHMENT має значно більшу частотність актуалізації, аніж REWARD, що засвідчує те, що правосуддя усвідомлюється скоріше як спосіб покарання, а не заохочення. Наступним відповідно до критерію частотності є домен FAIRNESS, та семантично близький до нього концепт EQUALITY, що засвідчує те, що аналізована парцела містить такі когнітивні диференційні ознаки як “impartiality” («неупередженість»), “equitableness” («рівність»). Проведений аналіз дозволяє наголосити, що домен FAIRNESS має більшу ступінь актуалізованості, аніж домен EQUALITY, що вказує на те, що справедливість в концептуальній картині світу не завжди передбачає рівність. Іншими системами відліку, які також усвідомлюються референційними системами відносно яких вчиняється правосуддя, виступають HONOUR та STANDARD, однак вони мають значно нижчий рівень актуалізованості. Отже семантичний прототип парцели (2) конституційований доменами LAW, JUDGEMENT, PUNISHMENT.

Категоріальна рамка парцели (3) “rightfulness and lawfulness” представлена наступними категоріальними доменами: QUALITY (50%), FACT (42%), TREATMENT (8%). Слід зазначити, що аналізована концептуальна парцела, об'єктивує частину концепту, в екстенціонал якого входять абстракт-

тні поняття, такі як *application, claim, title* тощо, а не людські якості чи відношення. Як засвідчують результати кількісного аналізу центральними вузлами категоріальної решітки виступають домени *QUALITY* та *FACT*, що засвідчує те, що *JUSTICE* (3) ідентифікується як якість об'єкту чи певний факт, які є справедливими та законними. Домен *TREATMENT* є периферійним вузлом категоріальної решітки, та на відміну від парцели (1) не входить до її семантичного прототипу, оскільки парцела (3) концептуалізує скоріше відношення до матеріальних речей, а не відносини між людьми.

Концептуальна матриця включає в себе наступні концептуальні домени: *RIGHTNESS* (38%), *FAIRNESS* (28%), *REASON* (28%), *LAW* (6%). Центром матриці виступає домен *RIGHTNESS*, який разом із наступними за ступенем актуалізованості доменами *FAIRNESS* та *REASON* об'єктивують когнітивну сутність аналізованої концептуальної парцели, а саме – правильність та справедливість, яка відноситься до заяв, претензій чи титулів. Домен *LAW* має найнижчий ступінь актуалізованості, на відміну від парцели (2), що засвідчує той факт, що претензії чи права не завжди є юридично обумовленими, а можуть бути справедливими відносно інших референційних систем, таких як мораль, честь тощо.

Категоріальна решітка парцели (4) “a judge” містить вузли, які представлені доменами *POSITION* (75%); *SOCIAL STANDING* (25%). Отриманий результат засвідчує, що центром категоризації аналізованої парцели виступає домен *POSITION*, що доводить те, що вона осмислю-

ється скоріше відносно сфери зайнятості, а не сфери престижності чи статусу.

Концептуальна матриця містить домени *JUDGE* (42%), *COURT* (42%), *SOCIAL SIGNIFICANCE* (16%), семантичний прототип якої конституційований концептами *JUDGE* та *COURT*, що вказує на те, що парцела (4) усвідомлюється виключно в контексті правових відносин.

Висновки. Проведений аналіз дозволив встановити, що англomовний лінгвoетичний концепт *JUSTICE* має чотири окремі концептуальні парцели. Структурний вимір концепту *JUSTICE* представлений категоріальною решіткою та концептуальною доменною матрицею. Категоріальна решітка містить вузли, які репрезентовані доменами, що виступають категоріальними гіперонімами досліджуваного концепту та логічними відношеннями, якими вони об'єднуються. Функцією категоріальної решітки є категоризація *JUSTICE* відносно інших гіперонімічних концептів. Концептуальна матриця відображає параметри об'єктивної концепту, домени якої актуалізують його когнітивні диференційні риси. Концептуальні домени відіграють роль системи відліку, відносно якої відбувається концептуалізація *JUSTICE*. Найбільш часто актуалізовані категоріальні та концептуальні домени формують семантичний прототип концепту, який виступає стрижнем його когнітивного змісту, який складає основу для культурних, аксіологічних та індивідуально-детермінованих нашарувань. Перспективою подальших досліджень може бути висвітлення акціонального модусу концепту *JUSTICE*.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Lakoff G. The invariance hypothesis: Is abstract reason based on image schemas? *Cognitive Linguistics*. Berlin, 1990. P. 39–74.
2. Tatsenko N. Empathy as a self-organized cognitive model: a linguistic synergetic perspective. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow*. Trnava, 2020. V 5 (1). P. 390–423.
3. Никитин М. В. Курс лингвистической семантики. Санкт-Петербург: Науч. центр проблем диалога, 1996. 760 с.
4. Geeraerts D. Prospects and problems of prototype theory. *Linguistics*. Berlin, 1989. P. 587–612.
5. Mervis C. B., Rosch E. Categorization of natural objects. *Annual Review of Psychology*. Washington, 1981. P. 89–115.
6. Palmer G., Woodman C. Ontological classifiers as polycentric categories, as seen in Shona class 3 nouns / ed. by M. Puetz, M. Verspoor. *Explorations in linguistic relativity*. Amsterdam: John Benjamins, 1999. P. 225–249.
7. Rosch E.. Natural categories. *Cognitive Psychology*. New York, 1973. V. 4. P. 328–350.
8. Вуков А. The Concept of Moral Conscience in the Sociological Tradition. *Sociological Journal*. 2017. V. 23. P. 26–43.
9. Чабан В. М. Вербалізація концепту *dignity* в англійській мові. *Вісник Львівського університету. Філологічні науки*. Львів, 2019. Вип. 70. С. 262–271.
10. Орлова Т. Г., Никулина Е. Ф. Выражение добра и зла в английских и русских пословицах как отражение менталитета английского и русского народов. *Вестник Российского университета дружбы народов. Теория языка. Семиотика. Семантика*. Москва, 2016. С. 101–106.
11. Байсан Д. В. Метафорична концептуалізація правосуддя (на матеріалі англ. *JUSTICE*). *Наукові записки Острозької академії*. Острог, 2010. №13. С. 26–32.
12. WordNet 3.1. URL: <http://wordnetweb.princeton.edu/>.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ, ГРАМАТИЧНІ ТА ЖАНРОВО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКИХ ФАХОВИХ ТЕКСТІВ ТВАРИННИЦТВА

LEXICO-SEMANTIC, GRAMMATICAL AND GENRE-STYLISTIC PECULIARITIES OF THE ENGLISH ANIMAL HUSBANDRY PROFESSIONAL TEXTS

Вискушенко С.А.,

orcid.org/00-0003-1557-1984

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри англійської філології та перекладу

Житомирського державного університету імені Івана Франка

Мосієнко О.В.,

orcid.org/0000-0002-4175-2837

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри англійської філології та перекладу

Житомирського державного університету імені Івана Франка

Статтю присвячено дослідженню англійських фахових текстів тваринництва. Увагу зосереджено на розгляді лексико-семантичних, граматичних та жанрово-стилістичних особливостей англійських фахових текстів тваринництва.

Метою роботи є уточнити визначення поняття «фаховий текст» в межах термінознавства та теорії фахової мови, а також проаналізувати базові характеристики різних типів англійських фахових текстів тваринництва, які вирізняють їх один від одного та від текстів загальнонавчальної мови.

Матеріалом дослідження слугували різні типи (академічні, газетно-журнальні, науково-ділові) англійських фахових текстів тваринництва.

У роботі викладено інформацію про основні ознаки фахових текстів в цілому. Було виділено наступні властивості: об'єктивність і некатегоричність, логічність і аргументованість, вживання слів у прямому значенні, перевага наукової термінології, відсутність емоційно-експресивної лексики, застосування різноманітних стандартних виразів і кліше. Було встановлено, що інтенсивність тієї чи іншої характеристики залежить від типу фахового тексту, тобто параметри по-різному накладаються на різні типи тексту. Зокрема, висвітлено загальні особливості кожного з них і виявлено їхні відмінні характеристики.

Результати дослідження засвідчують, що академічні тексти будуються не стільки за рахунок уживання нових слів, скільки на базі багаторазового повтору одних і тих же одиниць. Прослідковується застосування численної кількості сполучників, сталих виразів, конструкцій та широке використання й домінування термінології, у якій можна виділити загальнонаукову, міжфахову та вузькофахову лексику. В газетно-журнальних текстах спостерігається надлишок додаткових деталей, пояснень, відступів, повторів, а також зменшення кількості вузькофахових одиниць і застосування загальнонаукової чи міжфахової лексики, зазвичай з поясненнями, розшифровкою значення в дужках що, вочевидь, слугує більшій доступності змісту для нефахівців. Щодо науково-ділових текстів, то їм притаманно використання стандартизованих засобів виділення інформативно значущих блоків (параграфи, нумерація, графічне виділення), широке використання термінологічної та загальнонаукової лексики, понятійна точність, підкреслена логічність тощо.

Ключові слова: фаховий текст, термін, лексичні особливості, жанрово-стилістичні особливості, фахова мова.

The given article is devoted to the analysis of the English animal husbandry professional texts. The purpose of the research is to determine lexico-semantic, grammatical as well as genre-stylistic peculiarities of the English animal husbandry professional texts.

The methodology of the research has a complex character and is determined by the purpose and objectives. Therefore, it comprises the usage of the general scientific methods as well as the linguistic ones that were the instruments of achieving the goal of the current study. To analyze the data samples a range of the following research methods were employed: induction and deduction, descriptive-analytical, interpretation in the context, contrastive method. Induction, deduction, and continuous sampling methods were used while establishing a theoretical background and the material of the research. Interpretation in the context and comparative analysis of the English animal husbandry professional texts made it possible to reveal, describe and exemplify particular characteristic features of their different types.

The paper focuses on the generalized definition of the fundamental notion of the research, particularly «professional text». The special attention is drawn to the findings about the basic theory which is considered to be essential within the contemporary terminology studies. The article highlights the information about the basic peculiarities of the English animal husbandry professional texts, namely: accuracy; clarity; informativeness; wide use of clichés, set expressions, terminological units; the normalized construction of a text.

The results of the research can serve both the theoretical and practical basis for the further study of the English animal husbandry professional texts.

Key word: professional text, term, lexical peculiarities, genre-stylistic features, professional text.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку термінознавства та лінгвістики фахових мов увагу широкого кола науковців привертає нова хвиля досліджень особливостей різних типів фахових текстів. Англійські фахові тексти тваринництва не стали виключенням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти дослідження специфіки фахових текстів висвітлюються в працях відомих вітчизняних лінгвістів і науковців далекого й близького зарубіжжя (Л. Гофман, Т.Р. Кияк, В. М. Лейчик, Т. Г. Скопюк, Е. Ф. Скороходько, В. Флуд, та інші).

Постановка завдання. Метою роботи є уточнити визначення поняття «фаховий текст» в межах термінознавства та теорії фахової мови, а також проаналізувати базові характеристики різних типів текстів англійської фахової мови тваринництва, які вирізняють їх один від одного та від текстів загальнонавчальної мови.

Виклад основного матеріалу. Фаховий текст розглядаємо, підтримуючи думку Л. Гофмана, як інструмент і результат комунікативно-мовної діяльності, який складається з кінцевої, упорядкованої суми логічно, семантично й синтаксично пов'язаних між собою речень чи надфразових єдностей, що є комплексними мовними знаками й відповідають типовим людським судженням і загальному стану речей в об'єктивній реальності [6, с. 126].

Варто наголосити, що науковцями в галузі лінгвістики фахових мов було виділено найбільш загальні параметри будь-якого фахового тексту, незалежно від його типу. Отже, типовими, регулярно повторюваними, а тому стандартизованими особливостями фахових текстів прийнято вважати: об'єктивність і некатегоричність, тобто зваженість оцінок; підкреслена логічність і аргументованість, доказовість фактів, що наводяться; узагальненість понять і явищ; понятійна точність і ясність; ґрунтовні висновки; широке використання складних речень, зокрема складнопідрядних з чітким логічним зв'язком між компонентами; вживання слів у прямому значенні, перевага наукової термінології; супровід графічними засобами (таблицями, схемами, формулами, діаграмами, графіками тощо); сфокусована комунікативна направленість на адресата; залучення цитат і посилань на першоджерела; відсутність емоційно-експресивної лексики; застосування різноманітних стандартних виразів, кліше; превалювання іменників і відносних прикметників над дієсловами (зазвичай безособові, узагальнені, неозначені, як правило, у теперішньому часі, які констатують певні явища і факти); оперування дієприслівниковими та дієприкметниковими зво-

ротами, які додатково характеризують дії, предмети, явища [1; 2; 3; 4; 5; 6].

Вищенаведені параметри, безсумнівно, є важливими характеристиками будь-якого фахового тексту та можуть бути покладені в основу піраміди його ознак і особливостей. Отже, лексичні, граматичні, синтаксичні особливості фахового тексту обумовлюються його загальним спрямуванням на точність, логічність, узагальненість, аргументацію висловлених положень. Однак інтенсивність тієї чи іншої характеристики залежить від типу фахового тексту, тобто параметри по-різному накладаються на різні типи тексту. В одних певні ознаки превалюють, водночас у інших можна спостерігати їх спад. Але всі типи фахового тексту мають ознаки, які вирізняють їх один від одного та від текстів загальнонавчальної мови. Таким чином, кожен тип фахового тексту володіє особливостями, які належать більше йому, аніж іншим. Отже, на основі саме таких поглядів здійснювався аналіз особливостей англійських текстів тваринництва в площині їх лексико-семантичних, граматичних і жанрово-стилістичних особливостей.

Характерними для **текстів І типу (академічних)** є такі ознаки: 1) лексика тексту має відносно однорідний характер. Текст будується не стільки за рахунок уживання нових слів, скільки на базі багаторазового повтору одних і тих же одиниць. Наприклад, *inbreeding effects on beef production traits varied across breed. Effects for carcass weight ranges from -0.87 kg to -1.90 kg per 1% increase in inbreeding. Inbred Charolais and Hereford animals were younger at slaughter by 3 and 5 days, respectively, per 1% increase in inbreeding, while inbred Limousin and Angus heifers were younger at slaughter by 5 and 7 days, respectively per 1% increase in inbreeding.* Вочевидь, така частота повторів слугує для забезпечення тематичної єдності та смислової цілності й пов'язана із стійкістю термінології, небажаністю синонімічних заміни, тяжінням до однозначності, точності смислу; 2) застосування численної кількості сполучників і сполучних слів, сталих виразів, конструкцій з однорідними членами та ввідними/вставними словами, модальних дієслів з різними видами інфінітива, безособових конструкцій з модальними дієсловами, кліше та прислівників, а саме: *as, if, or, nor, and that, however, moreover, it can|may|might be a reason, it might be expected, first, secondly, thirdly, both, as...as, whether...or, on the contrary, to object, thereafter, therefore, in addition, finally, as a result, so that, thus, to sum up, it may be concluded* та ін. – для підсилення логічного зв'язку, впорядкування тверджень, постановки цілей і задач дослідження,

формування проблеми, висунення гіпотез, наведення фактів і доказів, обґрунтування висновків і подальших перспектив, виділення інформативно значущих блоків, наприклад, *however, these populations are not a result of purposeful management practices, as attempts to establish free-living populations have generally been unsuccessful; in addition, it is possible, using linear programming to control population relatedness while increasing population genetic gain through the use of carefully selected contract mating; it may be concluded that changes associated with overgrowth of the sole in dairy cattle are localized to the sole without involvement of the laminae and that the term laminitis is not appropriate in the condition seen in dairy cattle; the grouping of leg traits for horses includes the heritability for 'heels', whereas the cattle leg grouping do not;*

3) одиниці загальноживаної мови, зазвичай, уживаються в основному прямому чи термінологічному значенні, що дозволяє об'єктивно обумовити сутність поняття чи явища, тому багатозначні одиниці реалізують лише одне значення, тобто спостерігається тяжіння до однозначності. Наприклад, слово *display* в загальноживаній мові є багатозначним (1) виставляти, показувати; 2) виявляти, демонструвати; 3) вивісити (прапор); 4) відтворювати та ін.), а в академічних текстах з англійського тваринництва реалізує лише одне значення – демонструвати, наприклад, *as a member of Salmonidae, rainbow trout display all the characteristics associated with the family's taxonomy*; 4) широке використання й домінування термінології, у якій можна виділити загальнонаукову, міжфахову та вузькофахову, наприклад, *genetic evaluations using field data are also widely used in other species, particularly cattle and sheep; figures 2-5 illustrate some of the biometrical data from this site for cattle, sheep, and pig and domestic fowl. The log ratio method has been partly employed in this analysis because it permits the combination of different measurements of the same species onto the same axis, thus increasing the size of biometrical datasets; it is a method commonly used in cattle and sheep breeding in the UK, however, thus far it has not been applied to the British sport horse breeding industry*; 5) використання спеціальних символів штучної мови (формул, таблиць, графіків, схем, малюнків) під час опису експерименту, який має чітку рубрикацію (методичний матеріал, хід експерименту, його результат) і формування доказів, що теж будуються за певною логічною схемою (ввід тези, постулату, обґрунтування достовірності за допомогою аргументів); 6) тенденція до переваги іменників і прикметників. Їх частка складає 61%

від загальної кількості слів, наприклад, *animal breeding, selective breeders, strong colony*. Наявність великої кількості іменників обумовлена тим, що наука тяжіє до пояснення сутності об'єктів і явищ, які позначаються іменниками. Прикметники, у свою чергу, застосовуються для опису характеристик певних сутностей чи явищ, тобто підкреслюється, що домінування іменників і прикметників можна обґрунтувати необхідністю точної і специфічної номінації фахових понять, предметів та процесів разом з їхніми ознаками. Поширене використання іменників у фахових текстах можливе через їхню багатовалентність; коли дієслово обмежується тільки функцією присудка, іменник, поширений чи ні прикметником або дієприкметником, може виступати у реченні в ролі підмета, додатка, обставини чи незгодженого означення, наприклад, *improvement of farm stock, potential of merging new technologies, activity in aquatic species*. Таким чином, роль дієслів у фахових текстах дещо зменшується, хоча і не применшується, оскільки дієслова виступають у ролі синтаксичних зв'язок між словами. Частка дієслів у текстах складає 15% від загальної кількості слів; 7) вживання однини іменників в узагальненому значенні. Так, конкретні іменники в однині слугують для номінації класу однорідних об'єктів чи явищ, загального наукового поняття. Наприклад, *a small proportion of the stock may be kept as future broodstock*. Специфікою цього застосування є те, що мається на увазі взагалі, в цілому як сукупність, таксономічний клас; 8) дієслова в теперішньому часі мають абстрактне, доволі широке значення, яке не є прикріпленим до якоїсь часової точки відліку, тобто характеризуються позачасовим значенням. Фактично не виражають часових відносин, оскільки характеризують дії та стани, які присутні об'єктам і явищам як їх постійні ознаки *in pigs, however, it is clear that the size increase is at least partly genetically controlled; worldwide, the horse industry as a whole is a massive business, generating a large turnover in many countries; milk and meat traits are often measured by parameters such as fat content, weight and muscle depth*; 9) використання пасивних і безособових речень, дієприкметникових зворотів, інфінітивних конструкцій, наприклад, *the method is reported to be less stressful to the fish, as it is faster and prevents excessive removal of the protective mucous and scales caused by continual massaging; today, many British trout farms are forced to buy-in eggs to increase production, in an attempt to improve the economy of sales; by plotting histograms measurements of specific*

bones, an increase in the size of cattle and sheep between the fifteenth and seventeenth centuries was observed on a number of sites; conformation is considered an important trait by sport horse breeders; the data therefore varies between countries, leading to some differences in the traits measured and the results presented. Вищенаведені граматичні моделі слугують засобами відсторонення автора чи зниження його активності з метою надати викладу інформації більш об'єктивного характеру; основна увага в тексті зосереджується на змісті, а не на суб'єкті. Обмежене використання авторського «я» вважається не проявом етикету, а відсторонено-узагальненою особливістю наукового стилю, тобто основним завданням є усунення з повідомленої інформації елементу суб'єктивності, власного ставлення. У науковій мові важливий не мовець, а те, про що повідомляється, тема і зміст вислову, хоча були зафіксовані випадки вживання займенника I особи множини, «ми/we авторської скромності» – найбільш адекватного засобу на позначення суб'єкта мовлення відповідно до вимог об'єктивного, безособистісного викладу інформації, та займенника I особи однини (I, my) під час представлення власного авторського знання (надання власних рекомендацій, висновків, визначень). Так, наприклад, *specifically, we can examine the large assemblage of animal bones from Dudley Castle, West Midlands, whilst carrying out the work for this thesis I found that in some areas changes to industry procedure could help to improve the genetic evaluation procedure. My recommendations to the sport horse breeding industry are as follows.*

Газетно-журнальні статті (II група) мають на меті передусім масово розповсюдити, популяризувати наукове знання серед широкої читачької аудиторії, тому вони дещо відрізняються від текстів I типу (академічних). У загальних рисах їх специфіку можна охарактеризувати наступним чином: 1) опис інформації має чітку рубрикацію: проблема-ідея-гіпотеза-докази-висновки, що досить часто супроводжується графічними засобами (виділення різними кольорами, схеми, малюнки), але не завжди чітко прослідковуються інтертекстуальні зв'язки; було зафіксовано відсутність зносок, бібліографічних даних. Джерела інформації вказуються приблизно, тобто спостерігається наявність загальновиражених положень і думок, наприклад, *according to research, as is widely recognised, many broiler growers, leading husbandmen of the world*; 2) спостерігається надлишок додаткових деталей, пояснень, відступів, повторів, що, вочевидь, слугує більшій доступно-

сті змісту для нефахівців; 3) застосування сполучників і сполучних слів, сталих виразів черговості та логічної послідовності, наприклад, *however, any imbalance may result in a digestive upset and a loss of intestinal integrity. ... As a result, the "bad" bacteria are then able to exert their undesirable effects on the gut lining and the digestion process. Thus, to maintain good health and welfare, growers should focus on the integrity of the intestinal system*; 4) існує тенденція зменшення фахових дефініцій термінів і застосування загальновідомої (загальнонаукової чи міжфахової) лексики, зазвичай з поясненнями, розшифровкою значення в дужках, наприклад, *a bacterial overgrowth (known as dysbacteriosis) may lead to diarrhoea and damage to the intestine, ultimately leading to diseased birds and poor performance. For example, the treatment of a respiratory E coli infection with amoxicillin (a broad spectrum antibiotic) will affect the bacteria within the gut*; 5) було зафіксовано застосування різних прийомів звернень до читача (риторичних запитань, порад, рекомендацій), що дозволяє заволодіти читачькою увагою й утримувати її, наприклад, *why focus on Intestinal Integrity? What are the causes of poor Intestinal Integrity?*; 6) насиченість текстів художніми засобами (метафорами, порівняннями, епітетами тощо), наприклад, *this overgrowth of bacteria results in "bad" bacteria significantly outnumbering the "good" bacteria in the gut. Many diseases are largely under control, but the "Holy Grail" for many broiler growers is achieving good gut health; globalisation fund is a 'poisoned chalice' for beef farmers.*

Щодо **науково-ділових текстів (III група)**, то їхні особливості будуть залежати від типу документа, тобто характеру компонентів, їхньої послідовності, заповнення, оскільки це тексти, що мають жорстку клішеровану будову, але їм притаманна лінійно-композиційна структура, використання стандартизованих засобів виділення інформативно значущих блоків (параграфи, нумерація, графічне виділення), широке використання термінологічної та загальнонаукової лексики, понятійна точність, підкреслена логічність тощо. Отже, у загальному вигляді науково-ділові тексти англійського тваринництва можна схарактеризувати наступним чином: 1) розподіл за параграфами, нумерація окремих частин цілого, наприклад, в офіційному звіті Британської ради з добробуту сільськогосподарських тварин цей розподіл відбувається наступним чином:

PART I: INTRODUCTION

1. The Farm Animal Welfare Council (FAWC) was established in 1979. Its terms of reference are to keep

under review the welfare of farm animals on agricultural land, at market, in transit and at the place of slaughter; and to advise Great Britain's Rural Affairs Ministers of any legislative or other changes that may be necessary.

2. *The aim of this report is to provide clear and practical advice to Government on the establishment of an appropriate framework within which developments in animal breeding, and the outcome of such progresses, may be considered, monitored and, where necessary, regulated ...* . Композиційно звіт має 4 частини, які складаються з 136 пунктів, що містять від одного до декількох речень; 2) графічне виділення ключових слів, наприклад, **freedom from hunger and thirst, by ready access to fresh water and a diet to maintain full health and vigour, freedom from pain, injury and disease, by prevention or rapid diagnosis and treatment**; 3) насиченість тексту термінологічною, загальнонауковою лексикою, наприклад, *FAWC recommends that the Government consider methods to close potential*

loopholes that would allow GM or cloned animals, their gametes or embryos, to enter UK commercial agriculture uncontrolled; 4) слова застосовуються або в основних прямих, або в термінологічних значеннях, що забезпечує точність у їх тлумаченні, а отже, і в тлумаченні всього змісту тексту; 5) використання складних синтаксичних моделей і дієприкметникових зворотів, пасивних та інфінітивних конструкцій, наприклад, *when assessing any welfare problem, it is necessary to consider both the extend of poor welfare and its duration. A broad-ranging approach, taking into account all relevant views and attempting to balance human benefit with a concern to ensure that the animal's interest remains to the fore, is used in the formulation of FAWC recommendations.*

Висновки. Отже, хоча всі фахові тексти мають типові, відносно загальні ознаки, все ж таки інтенсивність того чи іншого параметра залежить від типу фахового тексту, тобто, певні характеристики вирізняють їх один від одного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Квитко И. С. Термин в научном документе. Львов : Вища школа, 1976. 127 с.
2. Кияк Т. Р., Науменко А. М., Огуй О. Д. Теория і практика перекладу (німецька мова). Вінниця : Нова книга, 2006. 586 с.
3. Скороходько Е. Ф. Термін у науковому тексті (до створення терміноцентричної теорії наукового дискурсу) : [монографія]. К. : Логос, 2006. 99 с.
4. Baumann K.-D. Integrative Fachtextlinguistik. Tübingen : Gunter Narr Verlag, 1992. 266 s.
5. Hoffmann L. Kommunikationsmittel Fachsprache. Eine Einführung. Tübingen : Gunter Narr Verlag, 1985. 307 s.
6. Hoffmann L. Vom Fachwort zum Fachtext. Beitrage zur Angewandten Linguistic. Tübingen : Gunter Narr Verlag, 1988. S. 126-127.

УДК 378.016.147.091.33:811

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.19>

ELECTRONIC RESOURCES AS AN ADDITIONAL TOOL FOR STUDYING GERMAN

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ ЯК ДОДАТКОВИЙ ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Vorona T.O.

orcid.org/0000-0001-7177-8563

*Lecturer at the Department of German Philology and German translation
Petro Mohyla Black Sea National University*

Today everyone's life is influenced by scientific and technological progress. So students can receive homework in Google Class or in the form of a message on one of the social networks. Students actively use their mobile phones to communicate, search and share information, take photos and videos. Therefore, the question arises about the feasibility of using mobile phones in the educational process. Apple's release of iPad tablets has led to the emergence of a whole range of practical applications for their use in the educational process of primary, secondary and higher education, as well as led to a large number of developments in educational applications for these devices. That is why the question of rational use of electronic resources for learning foreign languages arises.

There are a number of mobile applications that are designed both to learn the basics of the German language and to deepen existing knowledge. Some applications are designed specifically for children. Everyone can choose an electronic resource according to age and level of knowledge. Most applications are freely available and can be easily downloaded to your phone or tablet. The article describes mobile applications such as *"Deutsche Welle"*, *"Goethe-Verlag"*, *"Phase6"*, *"Hallo Deutsch Erwachsene"*, *"DeutschAkademie"*. In addition, their main functions and possibilities of application are given.

Mobile applications can be used as additional training. But every day students use printed or electronic dictionaries. Therefore, the article also points out the advantages and disadvantages of using electronic dictionaries in the process of learning German. The article contains recommendations for the use of electronic resources in the classroom and for individual work of students.

In addition, the article highlights the results of the survey, conducted by Koryagina A.Y. and Vorona T.O. – teachers of the Black Sea National University named after P. Mohyla. Topic of the research is "The use of electronic resources in foreign language classes. Teacher's opinion. Student's opinion." The survey was conducted among 15 teachers and 103 students. The results of the study are presented in the form of drawings and diagrams.

Key words: German language, electronic dictionaries, learning a foreign language, mobile applications.

Сьогодні життя кожної людини знаходиться під впливом науково-технічного прогресу. Так школярі можуть отримувати домашні завдання у Google Class або у вигляді повідомлення в одній із соціальних мереж. Студенти активно застосовують свої мобільні телефони для спілкування, пошуку та обміну інформацією, фотозйомок та відеозаписів. Тому постає питання доцільності застосування мобільних телефонів у навчальному процесі. Випуск фірмою Apple планшетів iPad зумовив появу за кордоном цілого практичного напрямку щодо їх застосування в навчальному процесі початкової, середньої та вищої шкіл, а також спричинив велику кількість розробок навчальних додатків до цих пристроїв. Саме тому постає питання раціонального застосування електронних ресурсів для вивчення іноземних мов.

Існує низка мобільних додатків, які призначені як для вивчення основ німецької мови так і для поглиблення вже існуючих знань. Деякі додатки призначені спеціально для дітей. Кожен може обрати електронний ресурс відповідно до віку та рівня знань. Більшість додатків є у вільному доступі і їх можна легко завантажити на телефон або планшет. В статті поданий опис мобільних додатків таких як *„Deutsche Welle“*, *„Goethe-Verlag“*, *„Phase6“*, *„Hallo Deutsch Erwachsene“*, *„DeutschAkademie“*. До того ж наведені їх основні функції та можливості застосування.

Мобільні додатки можна використовувати як додаткове тренування. Але щодня студенти користуються друкованими або електронними словниками. Тому у статті також зазначені переваги та недоліки застосування електронних словників у процесі вивчення німецької мови. Стаття містить рекомендації для застосування електронних ресурсів на заняттях і для самостійної роботи студентів.

Крім того, у статті висвітлені результати опитування, провели викладачі Чорноморського національного університету ім. П.Могилі Корягіна А.Ю. та Ворона Т.О. Тема дослідження: «Застосування електронних ресурсів на заняттях з іноземної мови. Думка викладача. Думка студента.» Опитування проводилося серед 15 викладачів та 103 студентів. Результати дослідження подані у вигляді рисунків та діаграм.

Ключові слова: німецька мова, електронні словники, вивчення іноземної мови, мобільні додатки.

Urgency of the research. The use of mobile phones in various spheres of life has become the norm over the past ten years. However, the use of mobile devices for learning is just beginning to develop. Therefore, it is necessary to investigate the frequency of use of electronic resources by teachers and students for language learning.

Problem of the article. Despite technical progress, most teachers do not use online resources to learn German. Therefore, the article describes the advantages and disadvantages of using mobile applications and electronic dictionaries.

Results and discussions. With the advent of computers and their expansion in the 20th century, the idea of introducing new technologies into education began to be considered. In 1982, Grid Systems commissioned NASA to create the world's first Grid Compass laptop. Therefore, in the 90's foreign scientists conducted basic research in the field of mobile learning (works by T. Anderson, M. Charles, M. Avery, D. Attevel, M. Ragusa and D. Traxler). The emergence and formation of mobile learning systems in Ukraine has only just begun.

People are using and will continue to use computers and laptops, but with the rapid growth of mobile devices, the way they are used is changing. As a personal device, smartphones are very suitable for personal non-formal learning. The user determines which programs to use and how to use them. In turn, foreign language teachers should only encourage and promote student autonomy and provide opportunities to combine classroom learning with independent student work. But keep in mind that smartphones are an expensive device, and not everyone can afford it. And this fact teacher cannot ignore [1, p. 2].

This was the situation in the world in 2011, but today it has changed dramatically. Smartphones have become so affordable and easy to use that even children of primary school age enjoy the benefits of these devices. For each student, the cellphone is their own space, a symbol of freedom and access to the necessary information 24 hours a day. Although teachers often view the smartphone as a distraction during class, it is a part of modern life. That is why the main task of teachers is to involve students in the usage of cellphones for educational purposes.

There are many applications that are aimed at learning foreign languages. Most of them are free, but there are of course paid versions. There is a growing trend to create an online application for many sites. In this way, users can get faster and easier access to the necessary information or service. That is why mobile applications for learning German should be considered.

The first application is called *"Goethe-Verlag"*. It offers courses for beginners (levels A1-A2), which are also available as a mobile application that is easy to download. Initially, only the first 30 lessons were free, and for 70 had to pay. Now the whole course is free. This application will help you learn German at the beginner level.

Another application for learning German is *"Phase6 Hallo Deutsch Erwachsene"*. It was developed for immigrants who have started a new life in Germany. This application is available for free. The training material is designed for beginners. The children's version of this application is called "Phase 6 Hallo Deutsch Kinder".

Another useful resource for learning German is *"DeutschAkademie"*. This application allows users to practice by level (A1-C2). It tracks learning statistics and includes 22,000 grammar and phonetic exercises and over 800 hours of online interactive courses. At the forum, German teachers can answer questions, and the whole course is based on the European Basic Documents for Languages. However, this application is intended for practice and is not the main learning tool.

The next important resource for learning German is *"Deutsche Welle"*. The site contains up-to-date information for learning German. In addition, the training material is divided into levels of difficulty: from the easiest A1 to the most difficult C1. We offer to consider in detail the tasks for different levels.

The site offers a video novel for beginners. Such videos help to expand the student's vocabulary but also promote the use of new words and phrases. After watching each series, students are invited to perform additional online exercises. Therefore, immediately after completing the tasks, everyone can evaluate their results. Thanks to multimedia materials, students practice listening and learn the pronunciation of German native speakers.

For students who have an intermediate level of language, the site contains texts on various topics. In this way, students can read the text, translate it and complete the task. Most texts are also available in audio format. The *"Langsam gesprochene Nachrichten"* section will be interesting for students who master B2 and C1. With the help of the above-mentioned section, students have the opportunity to receive up-to-date information about events in Germany and

in the world, as well as to improve their knowledge of the German language. A great advantage is the variety of topics and additional audio).

The *"Deutschlandlabor"* section will be of interest to students who are mastering or improving the A2 level. Two presenters provide information on the German mentality, the peculiarities of life in Germany. The information is presented in video format. Each series is dedicated to a specific topic. After watching a short video, students are asked to complete 9 tasks. The tasks are built in such a way as to get the most out of it. Thus, students practice the perception of German by ear and the use of new lexical units. In addition, during the exercises, students have the opportunity to listen to the speech of native speakers. It improves their pronunciation and language comprehension. Exercises are focused on replenishing vocabulary. Therefore, students are asked to organize pictures and concepts, concepts and their interpretations and complete the missing words.

Online assignments are ideal for students to work independently. At the end of each task there is an opportunity to check the correctness of execution and pay attention to errors. After completing all the exercises, the program automatically calculates the correct answers and provides them as a percentage.

The *"Deutschlandlabor"* application is an integral resource in online learning, as the teacher does not need to check the work of each student, but simply view screenshots of their results. The above materials can be used both directly in the classroom and or for self-study. The information posted on the site relates to various spheres of life. It can be used during classes in the main language, second foreign and practical courses in translation and interpretation (simultaneous and consecutive translation can be practiced).

During the study of the German language, texts on various topics are processed, so there is usually a lot of lexical material that is not included in the student's vocabulary. The necessary words can be found in printed dictionaries, but, unlike electronic ones, there are not enough examples of their use. In addition, searching for a word takes much less time when using an electronic dictionary. The weight of the printed dictionary in any case exceeds the weight of the mobile phone and the price of the paper dictionary varies according to the number of words and the subject of the dictionary. Many online dictionaries are completely free and even have mobile applications. One of the biggest advantages of electronic dictionaries is, of course, that you can listen to any word or even sentence. This is a great support for beginners.

However, we should not forget about the shortcomings of electronic dictionaries. First, they have the widest functionality with Internet connection. A stable network is, unfortunately, not in all higher education institutions. Secondly, when a student works with the phone, he is constantly distracted by messages on social networks or other notifications. And then it is difficult to control each individual listener. Third, there is a great difference between an online dictionary and an online translator: while students need to take notes, to learn new words, others can use an online translator and spend the time for a chat with friends in one of the social networks. In order to avoid such situations, a teacher should either provide a list of words and not show the whole text, or make sure that students remove mobile devices from the desk and translate the proposed text sequentially. If the text is of easy or medium difficulty, teacher offers to do simultaneous translation. In this way, students will not have time to use the ready-made translation, but will be able to rely only on their knowledge and studied material.

The above description of mobile applications demonstrates the wide variety of applications and online resources. In order to see the practical side teachers of the Black Sea National University named after P. Mohyla (Koryagina A.Y. and Vorona T.O.) conducted a survey in April 2021. It was attended by 15 teachers and 103 students. The nine questions were included in Form 1 (Peculiarities of mobile learning in the study of foreign languages. The teach-

er's opinion.) Here are five questions that are most relevant to the subject of the article.

1. Choose the three most important competencies of the teacher

2. Do you consider it appropriate to use the materials of Internet sites and applications in foreign language classes?

3. How often do you use materials from Internet sites and applications in foreign language classes?

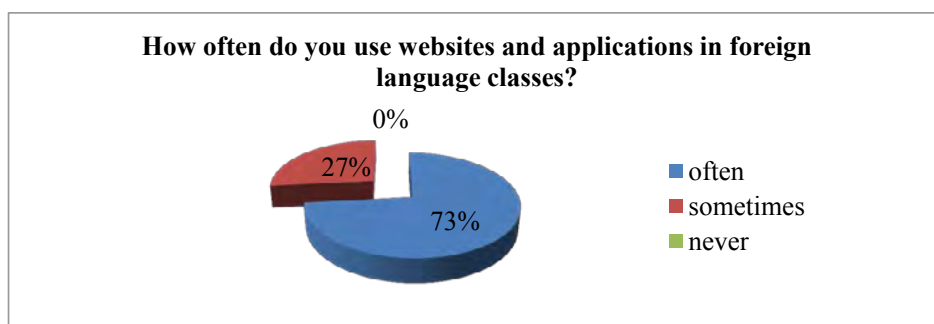
4. Do you consider it appropriate to use the materials of Internet sites and applications as a tool for independent work of students in the process of learning a foreign language?

5. How often do you use the materials of Internet sites and applications as a tool for independent work of students in the process of learning a foreign language?

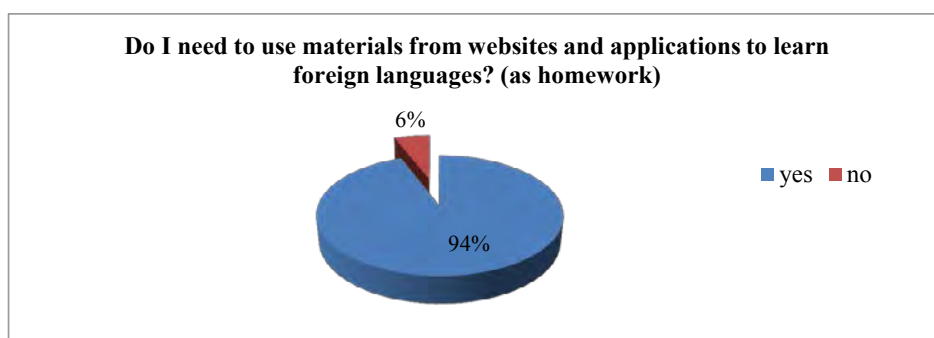
Among the most important competencies of the teacher was the ability to organize the educational process. Only half of the respondents attribute the use of information technology to the main competencies of the teacher.

It is clear from these observations that 93% of teachers consider it appropriate to use electronic resources in the learning process, but, as shown in Figure 1, only 73.3% use them. Although the vast majority of respondents often use online materials in the classroom, but students do not confirm this answer.

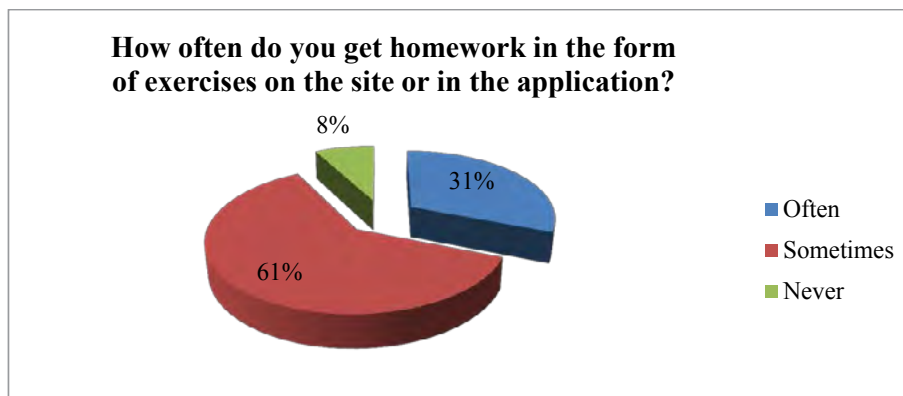
The results of the survey confirm the fact that teachers also want to use electronic resources in the classroom. But on the other hand, they try not to lose

Pic. 1

Pic. 2

Pic. 3

control of the exercises. Often students can show the same result on different phones. That is why it is important to control the work of students and be attentive during their work. Also positive is the fact that all teachers from time to time use electronic resources in the classroom. This is also confirmed by Figure 1.

On the other hand, the student's answers must be taken into account. That is why they also took part in the survey. The following questions were included in Form 2 (Peculiarities of mobile learning in learning foreign languages. Student's opinion.)

1. Do you consider it appropriate to use materials from Internet sites and applications in foreign language classes?

2. How often do your teachers use materials from websites and applications in foreign language classes?

3. How often do your teachers use the materials of Internet sites and applications as a tool for independent work (as homework) in the process of learning a foreign language?

4. What kind of materials do you prefer to study a foreign language?

The results of the survey have shown that 95% of students consider it appropriate to use electronic resources in foreign language classes. 60% of respondents say that teachers sometimes turn to online materials.

Figure 2 shows that over 94% of students would be happy to do homework in the form of online exercises. However, only 31% of respondents say that they often receive tasks on electronic resources, as shown in Fig.3. The great majority of the surveyed students are really interested in using electronic resources to learn a foreign language. But it should be remembered that any electronic resources are only an additional tool, not a basis for language learning.

After a detailed review of Fig. 3 the question arises: why in the XXI century do teachers still prefer homework from printed textbooks to online exer-

cises? After all, checking homework often takes up a significant part of the classroom, and online assignments significantly speed up this process (it is enough for each student to show a screenshot of the exercise with the results).

According to the results of the student survey, it can be concluded that the vast majority of students from time to time perform online exercises or use other electronic resources to learn a foreign language.

Conclusions. From these facts, one may conclude that Horizon's well-known report on the use of digital media in schools and universities is for a forecast of no more than 5 years. Transformation of the process of learning a foreign language can and will take place only when teaching and learning habits change comprehensively, behavior patterns change or, conversely, disappear and new procedures are developed. All participants must take an active part in the changes. And only in this case the process of learning foreign languages will change in the future.

So, among the large number of applications for learning German, everyone can choose for their level and use the free version. The advantage of such training is that you can do it anywhere and at a convenient time. In addition, an Internet connection is not required – there are standalone versions. The only drawback is that mobile applications for learning a foreign language are an additional practice, not a basic course of study.

All these advantages and disadvantages of using online dictionaries in practical courses of translation and interpretation from German lead to the conclusion that the advantages are usually greater: the speed of information processing, number of examples, availability, number of functions. Given today's realities, not every student has access to printed dictionaries. But keep in mind that monitoring the task is very important, otherwise instead of using the online dictionary, you can get harm from the online translator program.

The survey conducted among teachers and students clearly demonstrates the need for the introduction of modern technologies in the educational process. With the development of new technologies, approaches and methods of teaching foreign

languages must change. Teachers must keep up with the times, and therefore use the inexhaustible functionality of mobile phones to achieve the main goal – the effective teaching of foreign languages.

REFERENCES:

1. Godwin-Jones R. Mobile apps for language learning. *Language learning & Technology*. June 2011, Vol.15, № 2. pp.2–11.

УДК 811.161

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.20>

ВИКОРИСТАННЯ АНГЛІЦИЗМІВ У ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ

THE USE OF ENGLISHISM IN THE INTERNET COMMUNICATION

Гудима Г.Б.,

orcid.org/0000-0001-6074-4384

викладач кафедри української мови та іноземних мов

Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського

Автором зазначено особливості процесу запозичення слів з англійської мови. Відзначено фактори, що стимулюють даний процес. Охарактеризовано основну особливість сучасного процесу запозичення. Акцентовано увагу на зростанні кількості англіцизмів з розвитком Інтернет-комунікацій та соціальних мереж. Виявлено цільову орієнтацію іншомовної лексики. Розглянуто сучасну актуальну проблему сучасної лінгвістики – наслідки зіткнення двох типологічно різних мов – аналітичної англійської та синтетичної української. Вказано, що незважаючи на те, що більшості запозичених англійських слів можна підібрати під український відповідник, простіше використовувати англіцизм. Обумовлено, що англіцизми становлять динамічний пласт лексичного складу української мови. Визначено шляхи проникнення англіцизмів у структуру Інтернет-комунікації: пряме запозичення, калькування, неповні, або змішані, запозичення. Наголошено, що англійська мова, що позначає різноманітні реалії соціальних мереж, стала частиною повсякденної мови сучасного українця. Обумовлено, що група англіцизмів є динамічною, оскільки постійно поповнюється новими лексичними одиницями, що вказують на нові тенденції розвитку соціальних мереж. Визначено, що лексичні одиниці соціальних мереж мають спільні ознаки як для сленгізмів та неологізмів, а тому мають статус «сленгових неологізмів». Представлено перелік засобів, за допомогою яких реалізується мовна гра на етапі словотворення: аналогія, римування, перефразування, редукція, заміна та лімерик. Виокремлено різні вирази емоційної оцінки: позитивні, нейтральні та емоційні. Відзначено, що мова користувачів Інтернету диференційована за віком і професією, рівнем володіння комп'ютером, за інтересами користувачів або їх діяльністю. Окремо зазначено, що для кожної групи користувачів властиве використання певних скорочень, які можуть бути знайомі іншим групи частково або повністю незнайомі і мають назву чат-аббревіатури.

Ключові слова: запозичені слова, Інтернет-комунікація, соціальна мережа, молодіжний сленг, термінологія.

The author notes the peculiarities of the process of borrowing words from the English language. Factors that stimulate this process are noted. The main feature of the modern borrowing process is described. Emphasis is placed on the growing number of English borrowings with the development of Internet communications and social networks. The target orientation of foreign language vocabulary is revealed. The modern topical problem of modern linguistics is considered, that is, the consequences of the collision of two typologically different languages – analytical English and synthetic Ukrainian. It is pointed out that despite the fact that most of the borrowed English words can be matched to the Ukrainian equivalent, it is easier to use English. It is stipulated that Englishisms are a dynamic layer of the lexical structure of the Ukrainian language. The ways of penetration of Englishisms into the structure of Internet communication are determined: direct borrowing, tracing, incomplete, or mixed, borrowing. It is emphasized that the English language, which denotes the various realities of social networks, has become part of the everyday language of modern Ukrainians. It is due to the fact that the group of Englishisms is dynamic, as it is constantly replenished with new lexical items that indicate new trends in social networks. It is determined that the lexical units of social networks have common features for both slangs and neologisms, and therefore have the status of "slang neologisms". The list of means by which the language game is realized at the stage of word formation is presented: analogy, rhyming, paraphrasing, reduction, replacement and limerick. Different expressions of emotional evaluation are distinguished: positive, neutral and emotional. It is noted that the language of Internet users is differentiated by age and profession, level of computer skills, interests of users or their activities. It is noted that each group of users is characterized by the use of certain abbreviations that may be familiar to other groups, partially or completely unfamiliar, and are called chat abbreviations.

Key words: borrowed words, Internet communication, social network, youth slang, terminology.

Постановка проблеми. Однією з основних тенденцій розвитку сучасної української Інтернет-комунікації є інтенсивне запозичення з англійської мови лексичних одиниць та словотвірних елементів. Основною причиною проникнення англійської мови в українську є наявність відповідних дипломатичних, торговельних та соціальних відносин, а також вплив англійської мовної культури. Оскільки обговорення актуальних політичних, економічних, соціальних та культурних подій є пріоритетом сучасних українців у Інтернет просторі, важливим сегментом їх лексичного змісту є іншомовні запозичення з англійської мови. Наявність великої кількості англійських запозичень у сучасній українській Інтернет-комунікації також пов'язана з престижем англійської мови в українському суспільстві та її орієнтацією на виклики сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. При проведенні дослідження були використані наукові праці ряду вчених: Битківської Я., Дмитренко О., Кохан С., Кислюк Л., Кравчук Л., Кухтик М., Молоткіної Ю., Ніколаєвої Т., Чемеркіна С., Шевченко Я.

Відсутність наукового підходу до проблеми використання іншомовної лексики в Інтернет-просторі проявляється в тому, що її використання іноді розглядають ізольовано від функціонально-стилістичного закріплення мови. Процес виділення слів англійського походження в лексичному складі української Інтернет-комунікації є досить складним завданням через чинники теоретичного, історичного, етимологічного та методологічного характеру. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, присвячених аналізу цього питання, питання впливу англійської мови на українську Інтернет-комунікацію потребує подальшого комплексного дослідження.

Постановка завдання. Під час активних міграційних процесів у Європі та світі, стрімкого розвитку науково-технічного прогресу важливою та актуальною є проблема входження у вітчизняний лексичний простір іншомовної лексики та її використання в україномовному суспільстві. Тому ми прагнемо дослідити використання англійських слів у Інтернет-комунікації. Відповідно до поставленої мети ми розглядаємо основні завдання: з'ясувати основні тенденції цього явища та окреслити прояви такого впливу на конкретних прикладах.

Виклад основного матеріалу. Мова кожної нації функціонує і розвивається в контексті мов світу і під її впливом, оскільки людство перебуває в постійному взаємозв'язку економічного, політичного, наукового та культурного характеру.

Процес запозичення з англійської зараз став настільки глобальним та інтенсивним, що можливо, що водночас в системі української мови вживається певне англійське слово. У наш час науково-технічного прогресу глобалізація та міжнародне співробітництво – це створення міжнародної термінології, загальноприйнятих назв і понять, явищ сучасної науки, економіки, культури, що сприяє закріпленню запозичених слів, що набули міжнародного характеру.

Процеси збагачення словникового запасу сьогоденні відбуваються всіма сучасними мовами, в тому числі і українською. Хід інтеграції України до ЄС, процес глобалізації, перебудови економіки, орієнтація на західні країни зумовили тісну культурну, політичну та соціально-економічну взаємодію українського народу з народами світу. Проте як це вплине на українську мову, збагатить її чи, навпаки, покаже час. Це також визначить долю запозичень, які врешті-решт будуть схвалені чи відхилені сучасними лінгвістами.

Основною особливістю сучасного процесу запозичення є швидка фонетична, графічна, граматична, семантична та словотвірна адаптація нових англійських запозичень в українській мові. Функціонування значної кількості англійських слів у сучасній українській мові зумовило появу перед дослідниками нових завдань: з одного боку, у різних аспектах вивчення впливу нової англійської лексики на українську мовну систему, а з іншого – вивчення впливу нової англійської лексики на систему української мови. рукою визначити закономірності інтеграції запозичень української мови. Процес лексико-семантичної еволюції англійських слів в українській мові є найбільш значущим у загальному процесі запозичення слів. Саме лексико-семантична система мови стимулює подальший розвиток або зникнення слова з лексичного фонду мови запозичення.

Сучасна українська лексика активно поповнюється новими одиницями – переважно запозиченнями з англійської мови. Процес запозичення триває, відображаючи нові реалії нашого життя, даючи їм нові імена. Усі спроби штучно ізольовати національну мову від впливу іноземних мов суперечать об'єктивним законам розвитку людства та мови [3].

Найбільш помітний вплив англійської мови, адже більшість словникового запасу соціальних мереж – це лексика англійського походження. Дослідники часто пов'язують це з нелінгвістичними факторами, такими як популярність і престиж англійської мови, мови міжнародного спілкування, та нав'язливе поширення західної культури по всьому світу.

Запозичення англійської мови вже більше пов'язане з внутрішньомовними чинниками, оскільки виникає потреба назвати нові реалії, які виникли в українській мові внаслідок глобалізаційних процесів у світі. Більшість англіцизмів спочатку з'являються і популяризуються в Інтернеті та соціальних мережах, а згодом переходять до усної мови. Саме тому ми вивчаємо динаміку лексики англійського походження в мові соціальних мереж, оскільки вони найбільш повно відображають сучасні тенденції розмовного стилю.

Особливо помітним це явище стало в останні десятиліття. Насамперед через сплеск розвитку Інтернет-комунікацій та соціальних мереж. Відкритий доступ до іншомовного контенту, можливість навчатися онлайн, подорожувати та спілкуватися з людьми з усього світу – все це дозволяє словнику досить органічно проникати з однієї мови на іншу.

Іншомовна лексика, як правило, працює на оновлення лексики, забезпечує оперативне позначення нових понять, явищ, предметів і водночас перевіряє мовну систему реципієнта на адаптивність і здатність зберігати типологічні особливості, що відповідають потребам сучасного суспільства. Розглянемо найгострішу проблему сьогодення – наслідки зіткнення двох типологічно різних мов, аналітичної англійської та синтетичної української, які проявляються у збільшенні класу неозначених іменників та їх функціонуванні як твірних основ у складних словах [4].

Захоплення англійською мовою стало своєрідною модою серед молодого покоління, завдяки стереотипам та ідеалам, створеним у молодіжному суспільстві. З підвищенням рівня освіти освоєння запозичень стає легшим. Молодь, яка володіє іноземною мовою, користуючись англійською, підкреслює рівень своєї обізнаності, свою перевагу над іншими.

З розвитком комп'ютерних технологій англійські слова все більше поповнюють словниковий запас школярів. Багато з існуючих професійних термінів є громіздкими, незручними для щоденного використання. Тому виникає бажання скоротити, спростити слово. Останнім часом також поширене захоплення комп'ютерними іграми, які знову стали потужним джерелом нових слів.

Відстеження та вивчення загальних тенденцій запозичення слів з англійської мови показало, що цей процес далеко не новий, а триває століттями, останнім часом змінився – у бік зростання – лише його інтенсивність. На сучасному етапі розвитку української мови поширеним стало вживання англійських слів за походженням поряд з україн-

ськими. Це призводить до закріплення в мовленні нових англіцизмів. Тому вони все частіше фіксуються у словниках сучасної української мови. Характерною особливістю функціонування англійської мови у мовленні Інтернет-комунікації сьогодні є тенденція до використання лексем із нижчим рівнем фонетичної, граматичної та графічної адаптації до відповідних норм мови-реципієнта.

Незважаючи на те, що більшість запозичених слів можна підібрати під український відповідник, іноді справді доречніше та зручніше використовувати англійську.

Багато англійських слів доводиться запозичити для позначення нововведень, винаходів, нових предметів, назви яких ще немає рідною мовою. Людям легше використати точний і стислий термін, який вже є в іншій мові, ніж шукати відповідний еквівалент чи винаходити нове слово [13].

Слова, запозичені з англійської мови, становлять динамічний пласт лексичного складу української мови. Проблема сучасних англійських запозичень в українській мові є актуальною, враховуючи тенденцію до «американізації» українського життя та української мови, що виражається у проникненні в мову значної кількості англіцизмів та американізмів.

Процес запозичення з англійської зараз став настільки глобальним та інтенсивним, що можливо, що водночас в системі української мови вживається нове англійське слово. У наш час науково-технічного прогресу глобалізація та міжнародне співробітництво – це створення міжнародної термінології, загальноприйнятих назв і понять, явищ сучасної науки, економіки, культури, що сприяє закріпленню запозичених слів, що набули міжнародного характеру.

Процеси збагачення словникового запасу сьогодні відбуваються в усіх сучасних мовах, у тому числі й українській. Курс на інтеграцію України до ЄС, процес глобалізації, перебудови економіки, орієнтація на західні країни зумовили тісну культурну, політичну та соціально-економічну взаємодію українського народу зі світом, що не могло не відобразитися на мові [1].

Існують різні шляхи проникнення англіцизмів у структуру Інтернет-комунікації, а саме:

– пряме запозичення – заміна українського слова англійським відповідником, наприклад: *millennium* замість *тисячоліття*, *service* замість *послуга*, *beauty* замість *краса*;

– калькування – заміна структурних елементів іншомовного походження українськими словами, наприклад: *supermarket* замість *магазин*, *helicopter* замість *гвинтокрил*;

– неповні, або змішані, запозичення – часткова заміна українського слова, наприклад: *бізнес-центр, б'юти-кімната* [5, с. 138].

Виділяють три способи введення писемної форми запозиченого слова: пересадка, транслітерація та практична транскрипція.

Трансплантація передбачає введення іноземного слова українською мовою з повним збереженням графічності та орфографії (наприклад, нон-стоп, WWW); транслітерація на основі графічних зображень передбачає передачу запозиченого слова літерами мови-позичувача (наприклад, спонсор); практична транскрипція використовує фонетичний принцип, при якому звуки англійського передаються українськими літерами (ток-шоу, хай-вей).

До перерахованих вище способів запозичення можна додати калькування – спосіб перекладу лексичної одиниці оригіналу шляхом заміни її складових частин – морфем або слів (у разі стійких словосполучень) їх лексичними відповідністю в мові перекладу.

За допомогою транскрипції та транслітерації (часто ці методи поєднуються) утворюється багато слів, які активно зустрічаються в мові користувачів соціальних мереж і месенджерів. Наприклад: лайк, хайп, хейтер, тролінг, чекін лайфхак.

Поступово ці мовні одиниці все більше освоюються, що свідчить про появу від них похідних слів. Як правило, кожне словотвірне гніздо засноване на запозиченні або калькуванні англійської кореневої морфеми. Запозичені не тільки морфеми, а й аббревіатури, які потім замінюють кореневі морфеми. Тоді процес словотворення відбувається відповідно до правил української системи словотворення. Найбільш продуктивні суфікси та префікси.

Суфіксальний спосіб – це активне утворення дієслів: лайк, хайпати, хайпнути, клацнути, тролі; гейтерити. У свою чергу, за допомогою префіксів від них утворюються видові пари. За допомогою суфіксів утворюються прикметники: *hype, offline, web*. При утворенні іменників використовуються інтернаціональні префікси: *anti-hype* (від «*hype*»), *dislike* (від «*like*»).

Таким чином, існують гібриди – слова, утворені приєднанням іншомовного кореня українського суфікса, префікса і закінчення. Запозичені та освічені із запозичених слів успішно засвоюються в українській граматиці.

Англійська мова, що позначає різноманітні реалії соціальних мереж, стала частиною повсякденної мови сучасника. Це такі запозичення: *селфі (selfie), лайк (like), блог (blog), влог (vlog), пост (post), репост (repost), твіт (tweet), ретвіт (retweet), контент (content)*. Ця група інозем-

них мов, як і інші групи лексичних запозичень, є динамічною – вона постійно поповнюється новими лексичними одиницями, що вказують на нові тенденції розвитку соціальних мереж. Прикладами таких незапозичень є лексеми на зразок: *сторіс (stories), інфлюенсер (influencer), тік токер (користувач TikTok), хештег (hashtag), челендж (challenge)* тощо [9].

Інформаційні технології також привнесли до українського лексикону лексеми *гуглити* [2]; *інстаграмити; фотешопити* [11].

Відносимо новітні англійськи з сфери моди, які з'явилися вжитку відносно недавно, але вже набувають популярності серед мовців. Це такі англійськи: *мізер (teaser), флешмоб (flash mob), трек (скорочено від англ. soundtrack)* тощо.

Лексичні одиниці соціальних мереж мають спільні ознаки як для сленгізмів, так і для неологізмів, а тому отримують статус «сленгових неологізмів». Сленгові неологізми – це новостворені сленгові слова, що мають відтінок новизни. Тобто нове слово не має синонімів. Адже це слово є найновішим, але воно ще на стадії соціалізації. Сленгові неологізми соціальних мереж мають такі компоненти: експресивний, емоційний та оцінний. Коли нові слова впроваджуються в друк, потрібно підключити словотвірну гру.

На етапі словотворення мовна гра реалізується за допомогою таких засобів [10]: аналогія, римунання, перефразування, редукція, заміна та лімерик. Ці інструменти перетворюють текст на цікаву роботу. Мова соціальних мереж та інших важливих сфер життя людини взаємозалежні та взаємопов'язані.

Проаналізовано емоційно-оцінний компонент у структурі сленгових неологізмів відповідних тематичних груп. Існують різні вирази емоційної оцінки: позитивні, нейтральні та емоційні. За статистикою, частка негативної емоційної оцінки найбільша в мові соціальних мереж. Причина полягає в тому, що лексичні одиниці соціальних мереж належать до групи пасивної лексики [7].

Схильність до незвичайних і нестандартних форм спілкування є ще однією причиною поширення скорочень. Лексичні нововведення народжуються в невимушеній мові, у вузькому соціальному оточенні, найчастіше серед молоді, яка свідомо порушує правила, протестуючи проти них. Відомо, що часто вживане слово, набуває свіжої виразності та новизни.

Мова Інтернету не покращує знання орфографії і синтаксичні правила в учасників спілкування. Потім формується новий стиль Інтернет-комунікації, який не є унікальним для

Інтернет-спільноти. Це впливає на мовленнєву поведінку всього суспільства в цілому. Усі аббревіатури, що використовуються у віртуальному комунікації поділяються на дві групи: лексичні та графічні початкові поширені скорочення.

Скорочення спостерігаються у всіх цифрових засобах зв'язку – чати, блоги, форуми, конференції, електронна пошта, медіа миттєві повідомлення, соціальні мережі. Утворені аббревіатури лексичні одиниці вважаються Інтернет-сленгом. Вони роблять це можливим співрозмовники розуміють один одного з півслова, їх вживають не лише для позначення слів, словосполучень, а й цілих речень. У мережевих текстах використовують специфічні форми скорочень (заміна слова або його частини омонімічним звуком, літерою або цифрою), що допомагає заощадити час перебуваючи в мережі, підвищують виразність тексту.

Мова користувачів Інтернету диференційована за віком і професією, рівнем володіння комп'ютером, за інтересами користувачів або їх діяльністю. Є передумови для програмістів з його аббревіатурами, підтекстом веб-дизайнерів, системних операторів, розробників комп'ютерних ігор. Для кожної групи користувачів властиве використання певних скорочень, які можуть бути знайомі іншим групи частково або повністю незнайомі.

Найявні тисячі подібних скорочень, які в зарубіжних джерелах називаються чат-аббревіатурами: *143 I love you; 4ever forever; AAF as a friend; A / S/L / M/H? age, sex, location, music, hobbies; AYSOS are you stupid or something; BBL be back later; BBS be back soon; AAR at any rate; B4N bye for now; BAK back at the keyboard; EMA what is your E-mail address; F2F face to face; E123 easy as 123.*

Слід зазначити велике значення англійської мови в процесі формування словникового запасу сучасної молоді людини. Процес запозичення триває, відображаючи нові реалії нашого життя, даючи їм нові імена. Але не можна допускати, щоб подібні процеси відбувалися спонтанно, невмотивовано, бо часто яскрава й приваблива запозичена лексема є абсолютно непродуктивною в системі сучасної української мови.

На нашу думку, англіцизми мають велике значення в молодіжному сленгу, але треба пам'ятати, що їх надмірне вживання призводить до зубожіння рідної мови. Ми повинні поважати традиції літературної мови та використовувати ці вирази в тому чи іншому соціокультурному середовищі, де вони будуть актуальними. Хоча такі сленгові вирази можна вважати шкідливими для мови, іноді їх використання просто необхідне з огляду на глобальний вплив англомовної культури та технологій.

Процес проникнення в українську мову слів англійського походження є дуже інтенсивним і триває безперервно, тому очевидно, що записати їх усі відразу в тлумачні словники просто неможливо. Відсутність фіксації сучасної англійської мови в словниках призводить до різних варіантів їх написання. Найпоширенішою причиною цих відмінностей є те, що прийоми транскрипції та транслітерації графічної передачі можуть використовуватися одночасно під час редагування англійських слів. З точки зору українського мовознавства, відмінності в написанні нових іншомовних слів є природною ознакою їх пристосування до мовної системи. Але з практичної точки зору існує необхідність встановлення правил написання слів англійського походження, оскільки невизначеність у цьому питанні призводить до плутанини та ще більшого накопичення англійської мови в Інтернет-комунікації [8].

Враховуючи всі особливості мови Інтернет-комунікації, можна зробити висновок, що мова такого спілкування набуває ознак окремого стилю, основною ознакою якого є усне спілкування, де бачимо розмовний стиль, записаний у друку. До характерних рис цього стилю можна віднести: бажання додати невербальні засоби спілкування; створення скорочень для економії часу; надзвичайно висока швидкість спілкування і, як наслідок, нехтування літературними нормами, правилами правопису; велика кількість помилок, у тому числі технічних; оратор залишається в зоні комфорту і нехтує правилами формул етикету, вміння говорити на будь-які теми; вплив на словниковий запас інтернет-сленгу англійської мови.

Висновки і пропозиції. Використання запозичень зумовлене, з одного боку, лаконічністю форм, з іншого боку, бажанням комунікантів певною мірою закодувати своє повідомлення, зробити його зрозумілим лише певному колу співрозмовників. Таким чином, оскільки Інтернет на початку свого існування був виключно англомовним, розвиток мережевих технологій в інших країнах призвів до впливу англійської мови на функціонування національних мов в Інтернеті. Мова віртуального спілкування в жодній окремо взятій країні не відповідає мові реального спілкування. Вплив англійської мови на Інтернет виражається у великій кількості запозичень.

Отримані результати можуть сприяти подальшому поглибленому вивченню специфіки проникнення іншомовних слів в українську Інтернет-комунікацію, а також дискусіям вітчизняних мовознавців щодо їх позитивного чи негативного впливу на мову.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Битківська Я. В. Тенденції засвоєння і розвитку семантики англіцизмів у сучасній українській мові. автореф. дис... канд. філол. наук. Івано-Франківськ, 2008. С. 95–96.
2. Гугллити. *Словотвір*: веб-сайт. URL: <http://slovotvir.org.ua/words/guglyty> (дата звернення: 20.06.2022).
3. Дмитренко О., Кохан С. Вплив англіцизмів на сучасний український молодіжний сленг. *Лінгвістичні студії*. 2020. №40 (2). С. 49–56
4. Кислюк Л. П. Освоєння англіцизмів в українській інтернет-комунікації. *Термінологічний вісник*. 2017. №4. С. 245–252
5. Кравчук Л. В. Оказіоналізми-інолексеми в текстах мас-медіа початку XXI століття. *Дослідження з лексикології і граматики української мови*. 2013. №13. С. 137–144
6. Кухтик М. Особливості вживання англіцизмів як стилістичних фігур якості в сучасній українськомовній пресі. URL: <http://ndsif.kubg.edu.u/index.php/journal/article/viewFile/40/41> (дата звернення: 20.06.2022).
7. Лайк. *Словотвір*: веб-сайт. URL: <http://slovotvir.org.ua/words/laik> (дата звернення: 20.06.2022).
8. Молоткіна Ю. О. Різні способи написання новітніх англіцизмів в українській мові. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Сер.: Філологічні науки (мовознавство). 2017. № 7. С. 119–123.
9. Молоткіна Ю. О. Функціонально-стильова диференціація новітніх запозичень у сучасній українській мові: дис... д-ра філософії в галузі гуманітарних наук зі спеціальності 035 Філологія. Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль; Переяслав, 2021. 285 с.
10. Ніколаєва, Т. М. Лексико-семантичні аспекти мови соціальних мереж. *Закарпатські філологічні студії: науковий журнал*. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2019. Т. 2. №9. С. 96–101.
11. Фотошопимо разом. URL: <http://ourkids.ukrainianforum.net/t301-topic> (дата звернення: 20.06.2022).
12. Чемеркін. С. Г. Українська мова в Інтернеті: позамовні та внутрішньоструктурні процеси. НАН України, Ін-т укр. мови. Київ: [б. в.]. 2009. 240 с.
13. Шевченко Я. Продакшн, атак, колаборація: про використання англіцизмів у сфері комунікацій і реклами. URL: <https://bazilik.media/prodakshn-atach-kolaboratsiia-pro-vykorystannia-anhlitsyzmiv-u-sferi-komunikatsij-i-reklamu> (дата звернення: 20.06.2022).

УДК 82'42:32]:341.324

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.21>

**PRAGMA-COMMUNICATIVE ASPECT OF THE UK PRIME MINISTER
BORIS JOHNSON'S ADDRESS TO THE NATION ON THE RUSSIAN INVASION
OF UKRAINE, 02.24.2022**

**ПРАГМА-КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ ЗВЕРНЕННЯ ПРЕМ'ЄР МІНІСТРА
СПОЛУЧЕНОГО КОРОЛІВСТВА БОРИСА ДЖОНСОНА ДО НАЦІЇ З ПРИВОДУ
ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ ДО УКРАЇНИ, 02.24.2022**

Humeniuk N.H.,
orcid.org/0000-0002-2275-1396
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the English Language and Communication Department
Borys Grinchenko Kyiv University

The following work deals with pragma-communicative peculiarities of the UK Prime Minister Boris Johnson' address to the nation on the Russian invasion of Ukraine, 02.24.22. The UK Prime Minister address to the nation is defined in given work as a socio-communicative event in the UK, broadcasted by radio, TV, internet and press, with the purpose of Prime Minister to inform, to influence masses on the important, crucial and urgent problems of the nation and to propose ways of their solving. The UK Prime Minister address to the nation is given in a form of virtual communication of one person – monologue, and presented as an actual communicative event in reality – dialogue with silent addressee. The UK Prime Minister Boris Johnson' address to the nation on the Russian invasion of Ukraine, 02.24.22. is studied from the angle of Discourse Analysis and presented as political, ideological, argumentative, declarative discourse with the direct address to the inhabitants of the UK, to the people of Ukraine, to the people of Russia and with indirect address to the allies. Boris Johnson' address to the nation on the Russian invasion of Ukraine, 02.24.22 is defined as politico-ideological manifesto

of the followers and defenders of the free, democratic world with its values of goodness, with emphasis on its mission, strategic and tactic purposes. It is pointed out, that values of goodness, which are associated with Ukraine and the whole free and democratic world, are given in opposition to the values of evil, which are associated with the empire of evil – Russian Federation. Boris Johnson' address to the nation on the Russian invasion of Ukraine, 02.24.22 as political discourse is proposed to study as item of outer and inner level. It is pointed out that Boris Johnson' address to the nation on the Russian invasion of Ukraine, 02.24.22 as politico-ideological manifesto is declarative in its nature. It is underlined that the UK Prime Minister address to the nation on the Russian invasion of Ukraine, 02.24.22 is considered to be argumentative discourse with its logical chain of facts and proofs to influence addressee of information with the purpose to take the view point of addressant of information. It is underlined that it is perspective to investigate the other types of the UK Prime Minister discourses with the focus on the Russian invasion of Ukraine.

Key words: political discourse, ideological discourse, argumentative discourse, declarative discourse, politico-ideological manifesto.

Подана робота присвячена розгляду прагма-комунікативних особливостей звернення Прем'єр Міністра Сполученого Королівства Бориса Джонсона до нації з приводу вторгнення Росії в Україну, 24.02.22. Звернення Прем'єр Міністра Сполученого Королівства до нації визначається в даній роботі як соціально-комунікативна подія в межах Сполученого Королівства, яка транслюється по радіо, телебаченню, Інтернету та подана у пресі, з метою інформування та впливу на маси з боку Прем'єр Міністра щодо важливих, вирішальних та нагальних проблем нації та пропонування шляхів їхнього вирішення. Звернення Прем'єр Міністра Сполученого Королівства до нації є формою віртуального спілкування однієї особи – монологу, яку представлено як реальну комунікативну подію у формі діалогу з мовчазним адресатом. Звернення Прем'єр Міністра Сполученого Королівства Бориса Джонсона до нації з приводу вторгнення Росії в Україну, 24.02.22, досліджується під кутом дискурс-аналізу та подається як політичний, ідеологічний, аргументний, декларативний дискурс із прямим зверненням до мешканців Сполученого Королівства, народу України та Росії, а також із непрямым зверненням до союзників. Звернення Бориса Джонсона до нації з приводу вторгнення Росії в Україну, 24.02.22, визначається як політико-ідеологічний маніфест послідовників і захисників вільного, демократичного світу з його цінностями добра, з акцентуванням його місії, стратегічних та тактичних цілей. Зазначається, що цінності добра, які асоціюються з Україною та всім вільним і демократичним світом, подано на противагу цінностям зла, які асоціюються з імперією зла – Російською Федерацією. Звернення Бориса Джонсона до нації з приводу вторгнення Росії в Україну, 24.02.22, як політичний дискурс пропонується вивчати як одиницю зовнішнього та внутрішнього рівня. Зазначається, що звернення Бориса Джонсона до нації з приводу вторгнення Росії в Україну, 24.02.22, як політико-ідеологічний маніфест має декларативний характер. Наголошується, що звернення Прем'єр Міністра Сполученого Королівства до нації з приводу вторгнення Росії вторгнення в Україну, 24.02.22, вважається аргументним дискурсом з логічно побудованим ланцюжком фактів і доказів для впливу на адресата інформації з метою сприйняття ним точки зору адресанта інформації. Зазначається, що перспективним є дослідження інших типів дискурсів Прем'єр Міністра Сполученого Королівства щодо вторгнення Росії в Україну.

Ключові слова: політичний дискурс, ідеологічний дискурс, аргументний дискурс, декларативний дискурс, політично-ідеологічний маніфест.

Problem statement. It is known that the UK Prime Minister address to the nation is a normative way to inform the UK community on the urgent problems of it and to draw up the ways of their solving. The UK Prime Minister Boris Johnson' address to the nation on the Russian invasion of Ukraine, 02.24.22, which deals with the problems of some other nation, is created to focus the UK nation attention, transferring the given problems into the sphere of nation importance. The UK Prime Minister Boris Johnson' address to the nation on the Russian invasion of Ukraine, 02.24.22, as an actual act of communication is defined as a certain type of discourse in scientific terms with its features and peculiarities. Pragma-communicative peculiarities of the given discourse presupposes realization of the pragmatic and communicative purposes of its creator, as well as tactical actions. Pragma-communicative peculiarities of the given discourse are interconnected with cognitive ideas circulating in it, making the given discourse unique and inimitable.

Literature review. It is known that actual communication with its socio-cultural orientation, with

pragma-communicative purposes of the communication participants, with the participants' ethnic, cultural, social peculiarities, peculiarities of religion, age, gender, etc. is defined in scientific terms as a certain type of discourse [10; 11; 14; 15]. The given work continues a series of research findings dealing with the discourses of Boris Johnson as the UK Prime Minister [11; 12; 13], with emphasis on the political [1; 3; 4; 5; 6; 8; 9], ideological [7; 11], declarative [11] and argumentative type [2] of discourse.

The aim of the paper is to investigate pragma-communicative peculiarities of of the UK Prime Minister Boris Johnson' address to the nation on the Russian invasion of Ukraine, 02.24.22, using Discourse Analysis approach, as well as Cognitive one. Realization of this aim is possible by using several methods: pure sampling method, discourse analysis method, method of simple calculation, comparative method.

The material of the work. On the day of Russian invasion of Ukraine, the 24-th of February, 2022, the UK Prime Minister Boris Johnson addressed the nation, which was broadcasted by radio, TV, internet and press.

It is normative for the UK Prime Minister to address the nation at the important, crucial moments for it. So, Prime Minister Boris Johnson addressed the nation on the problems of Brexit [16], which was the inner challenge for UK, on the problems of COVID-19 [17; 18], which had not only local, regional, national, but global danger. Prime Minister's address to the nation on the Russian invasion of Ukraine, dealing with the external problem of the neighboring countries, transformed the given problem into the plane of nation importance.

The UK Prime Minister address to the nation is defined in the given work as a socio-communicative event in the UK with the purpose of Prime Minister to inform, to influence masses on the important, crucial and urgent problems of the nation, both of internal or external nature, and to propose the ways of their solving. The given socio-communicative event is broadcasted by radio, TV, internet and press. In its form of presentation, the UK Prime Minister address to the nation is a monologue, virtual communication of one person, prepared before hand and presented as an actual communicative event in reality – dialogue with silent addressee.

Boris Johnson's address to the nation on the Russian invasion of Ukraine contains direct address of the UK Prime Minister to: the people of Ukraine (1), to the Russian people (3), to the people of the UK (4) and indirect address to the allies (5):

1) *and I say to the Ukrainians in this moment of agony. We are with you we are praying for you and your families and we are on your side [19].*

2) *And if the months ahead are grim, and the flame of freedom burns low,*

I know that it will blaze bright again in Ukraine because for all his bombs and tanks and missiles I don't believe that the Russian dictator will ever subdue the national feeling of the Ukrainians and their passionate belief that their country should be free [the same].

3) *And so I say to the people of Russia, whose president has just authorised a tidal wave of violence against a fellow Slavic people, the parents of Russian soldiers who will lose their lives. I cannot believe this is being done in your name or that you really want the pariah status it will bring to the Putin regime [the same].*

4) *and I say to the British people and all who have heard the threats from Putin against those who stand with Ukraine. We will of course do everything to keep our country safe [the same].*

5) *Other allies have now done the same and we will do what more we can in the days ahead [the same].*

Boris Johnson addresses the Ukrainian people in order to support, encourage, inspire and help them at the hard days of the Russian invasion. The UK Prime Minister addresses his compatriots to be brave, not to be afraid of Russians threats for the supporters of Ukraine and to express the Governments' readiness to safe and defend the UK community of the Russian aggression. PM Boris Johnsons addresses the people of Russian Federation to resist Putin's regime, to stop the invasion of Ukraine. He addresses the allies in indirect way to help the Ukrainians in their struggle for the sovereignty and independence, in their struggle against Russian aggression.

The UK Prime Minister Boris Johnson address the nation on the Russian invasion of Ukraine, February, 24, 2022, is defined in the following work as the political, ideological, declarative and argumentative discourse.

Ideological discourse is known to have the purpose to influence masses and spread some ideas, which are important and relevant for a certain socio-cultural group or community [12, p. 40; 7, p. 18–19]. So, Boris Johnson's address to the nation on the Russian invasion of Ukraine as ideological discourse is considered to be focused on some ideas. These ideas are centered on the concepts of "democracy-independence-law-mutual respect-love-creation-civilization culture" which are associated with highly moral and highly organized societies with the Ukraine among them, which are associated with idea of goodness, which are given in opposition to the Putin regime's and Russian Federation's ideas of evil where "democracy"(1) is opposed to "tyranny", "dictatorship"; "independence" – to "slavery" (1); "law" is opposed to "criminal actions" (3); "mutual respect" is given in opposition to "humiliation"; "love" is opposed to "violence", "terror" (2); "creation" is opposed to "destruction, ruination"(2); "civilization culture" – to "barbarisms"(4, 5):

1. *Ukraine is a country that for decades has enjoyed freedom and democracy and the right to choose its own destiny [19].*

2. *Innumerable missiles and bombs have been raining down on an entirely innocent population [the same].*

3. *He has attacked a friendly country without any provocation and without any credible excuse [the same].*

4. *And so I say to the people of Russia, whose president has just authorised a tidal wave of violence against a fellow Slavic people [the same].*

5. *...this hideous and barbaric venture of Vladimir Putin must end in failure [the same].*

Moreover, the ideas of Boris Johnson's address to the nation on the Russian invasion of Ukraine sounds

like the ideological manifesto with its mission, strategic program and tactical actions of the diplomatic, political, economic and military level. The ideological mission is defined in two main ideas: 1) to fight and destroy the empire of evil – the Russian Federation barbaric state:

Our mission is clear. Diplomatically, politically, economically – and eventually, militarily – this hideous and barbaric venture of Vladimir Putin must end in failure [19].

2:) to help the Ukraine to restore sovereignty and independence

We will work with them – for however long it takes – to ensure that the sovereignty and independence of Ukraine is restored [the same].

Being the item of the ideological discourse, Boris Johnson's address to the nation on the Russian invasion of Ukraine has features of the political discourse as it sounds from the political elite – the UK Prime Minister, a member of the Conservative Party. As the main goal of the political discourse is to gain and retain power of the political entity, so Boris Johnson's address the nation on the Russian invasion of Ukraine presupposes realization of the given purpose by using the discrediting opponents; praising the allies; self-presenting tactics [6; 13, p. 211].

It is important to stress that within Boris Johnson's address the nation on the Russian invasion of Ukraine we differentiate realization of the main political purpose to gain and retain power of the political entity of two levels: inner level (local, regional, national) and outer (international, global) level. The inner level of the main political purpose realization to gain and retain power of the politic entity is associated with the activity of Boris Johnson as a member of the Conservative Party. In this case the mentioned above tactics of the political discourse are potentially present within Boris Johnson's address to the nation on the Russian invasion of Ukraine, even having the implicit form of its realization, being slightly recognizable and expressed.

At the same time, it is important to state that vector of the political discourse purpose realization to gain and retain power of the political entity within Boris Johnson's address to the nation on the Russian invasion of Ukraine is directed to the international, global level. As Russian Federation with Putin's regime as empire of evil, being opposed to the global forces of goodness, started the vast invasion of Ukraine, one of the goodness state, war in Ukraine became the world wide challenge, marking danger to the whole world order with its central ideas of democracy, law, sovereignty, independence, mutual respect and help. In this case, the political purpose of the international

level is shifted to the idea of retaining, protecting the world order based on the values of goodness:

1) *President Putin of Russia has unleashed war in our European continent.*

A vast invasion is underway by land by sea and by air [19].

2)...*because this act of wanton and reckless aggression is an attack not just on Ukraine. It is an attack on democracy and freedom in East Europe and around the world* [the same].

As free and democratic world is proclaimed to be in danger, it presupposes struggle and fight for it. So, the idea of the free and democratic world defending sounds within Boris Johnson's address to the nation on the Russian invasion of Ukraine:

This crisis is about the right of a free, sovereign independent European people to choose their own future and that is a right that the UK will always defend [19].

Struggle, fight, and defense of the free, democratic world presupposes some program of the strategic and tactical actions for its realization, as well as defining the allies and enemies in this fight.

It is difficult to make Chinese wall between the ideological mission and strategic program of the political entity, they are interconnected, as any political entity has its ideological background, which is materialized in a system of certain strategic and tactical actions, which are defined within the political program of it. In this case, the ideological mission of Boris Johnson's discourse of his address to the nation on the Russian invasion of Ukraine is considered to define the strategic political purposes: 1) to destroy the empire of evil – Russian Federation; 2) to restore sovereignty and independence of Ukraine. Realization of these strategic purposes is possible using the diplomatic, political, economic and military means.

As for tactical actions, Boris Johnson's address to the nation on the Russian invasion of Ukraine contains several practical (tactical) actions: 1) sending defensive weaponry to Ukraine (1); 2) package of the economic sanctions to Russian economy; 3) Russian oil and gas dependence cease (3); 4) European politics dependence cease (3):

1) ... *the UK became one of the first countries in Europe to send defensive weaponry to help the Ukrainians* [19];

2) *Today in concert with our allies we will agree a massive package of economic sanctions designed in time to hobble the Russian economy* [the same];

3) *And to that end we must also collectively cease the dependence on Russian oil and gas that for too long has given Putin his grip on western politics* [the same].

The UK Prime Minister Boris Johnson stresses in his address to the nation on the Russian invasion of Ukraine that realization of the strategic and tactical purposes to defend free and democratic world is possible in a unity of allies:

1) *Other allies have now done the same and we will do what more we can in the days ahead* [19].

2) *Today in concert with our allies we will agree a massive package of economic sanctions designed in time to hobble the Russian economy* [the same].

3) *And to that end we must also collectively cease the dependence on Russian oil and gas that for too long has given Putin his grip on western politics* [the same].

4) *We are joined in our outrage by friends and allies around the world. We will work with them...* [the same].

So, Boris Johnson's address to the nation on the Russian invasion of Ukraine, having features of the political and ideological discourse, being politico-ideological manifesto of the free and democratic world followers and defenders of the global goodness values, has features of the declarative discourse, as it is given in a declarative form.

At the same time, it is important to stress that Boris Johnson's address to the nation on the Russian invasion of Ukraine is considered to be argumentative discourse with its logics of facts and proofs. The information of the UK Prime Minister is given in a certain logic chain to influence addressee of information. The logic chain as a consequence of facts and proofs may be given in the following scheme:

1) state of facts – the Russian vast invasion of Ukraine;

President Putin of Russia has unleashed war in our European continent. He has attacked a friendly country without any provocation and without any credible excuse [19].

2) sides of conflict – barbaric Russia and democratic Ukraine;

a) *Ukraine is a country that for decades has enjoyed freedom and democracy and the right to choose its own destiny* [the same].

b) *... this hideous and barbaric venture of Vladimir Putin must end in failure. And so I say to the people of Russia, whose president has just authorised a tidal wave of violence against a fellow Slavic people* [the same].

3) UK is on the side of democratic Ukraine;

We are with you we are praying for you and your families and we are on your side [the same].

4) Russian vast invasion of Ukraine is a danger to the free and democratic world;

...because this act of wanton and reckless aggression is an attack not just on Ukraine. It is an attack on democracy and freedom in East Europe and around the world [the same].

5) drawing up of the mission, strategic program and tactical actions to defend the free, democratic world with its values of goodness.

a) *Our mission is clear. Diplomatically, politically, economically – and eventually, militarily – this hideous and barbaric venture of Vladimir Putin must end in failure* [the same].

b) *We will work with them – for however long it takes – to ensure that the sovereignty and independence of Ukraine is restored* [the same];

c) *... the UK became one of the first countries in Europe to send defensive weaponry to help the Ukrainians* [the same].

d) *Today in concert with our allies we will agree a massive package of economic sanctions designed in time to hobble the Russian economy* [the same];

e) *And to that end we must also collectively cease the dependence on Russian oil and gas that for too long has given Putin his grip on western politics* [the same];

6) readiness of the UK to defend free and democratic world with its values of goodness

This crisis is about the right of a free, sovereign independent European people to choose their own future and that is a right that the UK will always defend [the same].

So, the consequence of logical facts and proofs with the usage of emotional colored language units makes it possible to appeal to the logics and feelings of the addressee of information of Boris Johnson's address to the nation on the Russian invasion of Ukraine in order to influence addressee to follow the ideas proposed in message.

Conclusions. Summing up the material, we can state that the UK Prime Minister Boris Johnson's address to the nation on the Russian invasion of Ukraine, 02.24.22, contains features of the political, ideological, argumentative and declarative discourse. It is defined as the politico-ideological manifesto of the followers and defenders of the free, democratic world with its values of goodness, with its mission, strategic and tactic purposes, with its system of arguments and declarative form of presentation. It is perspective to investigate the other types of the UK Prime Minister discourses on the problem of Russian invasion of Ukraine.

REFERENCES:

1. Басюк Л.М. Дебати в парламентському дискурсі Великої Британії і США : лінгво-прагматичний аспект : автореф. дис. ...канд. філол. наук : 10.02.04. Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2019. 20 с.
2. Белова А. Лінгвістичні аспекти аргументації (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.04. Київський університет імені Тараса Шевченка. К., 1998. 287 с.
3. Дьяченко Н. М., Халін В. В. Комунікативні стратегії в сучасному українському політичному дискурсі. *Всник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Сер.: Філологія*. 1 (89). 2019. С.56–62.
4. Зернецька О. В., Зернецький П. В. "Чи прийме парламент нашу подяку?" Децхо про мовний вишкіл британських парламентарів. *Віче*. 2004. № 9. С. 73–74.
5. П'єцух О. І. Нормативність політичного дискурсу парламентських дебатів у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північній Ірландії. *Science and Education a New Dimention . Philology*. Т (31). № 118. 2017. С. 61–64.
6. Рябоконт Г. Л. Дискурсивні особливості інтернет публікацій дебатів Британського парламенту : дис. ...канд. філол. наук : 10.01.08. Нац. університет "Київо-Могилянська академія". Київ, 2009. 276.
7. Тхоровська С.В. Ідеологічний дискурс англосовної преси: (лінгво-когнітивні аспекти) : дис. ... канд. філол. наук. 10.02.04. Львів, 2010. 230 с.
8. Coxall B., Robins L., Leach R. *Contemporary British Politics*. NY: Palgrave Macmillan, 2003. P. 452.
9. Forman F.N. , Baldwin N. B. *Mastering British Politics*. Macmillan, 1996. 478 p.
10. Grice H.P. *Logic and Conversation. Syntax and semantics*. Vol. 3. *Speech acts*; P. Cole, J.L. Morgan (eds.). New York: Academic Press, 1975. P. 41–58.
11. Humeniuk N.H. Pragma-communicative aspect of the Boris Johnson's first speech as a Prime Minister (July 24, 2019). *Transcarpathian philological studies*. Vol. 12. Publishing House „Helvetica”, 2019. P. 63–74.
12. Humeniuk N.H. Stylistic aspect of the Boris Johnsons' ideological discourse of his first speech as a Prime Minister, 07.24.19. *Research Journal of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. Series "Philology" (Linguistics)*. № 12, 2019. P. 39–42.
13. Humeniuk N. H. The Discrediting Opponent Tactics in the UK Prime Minister Question Time Discourse, 09.04.2019. *Lviv Philological Journal*. № 8. "Helvetica" Publishing House, 2020. P. 210–218.
14. Lakoff, R. The logic of politeness Or, minding your p's and q's. C. Corum, T. Cedric Smith-Stark, & A. Weiser (Eds.). *Papers from the 9th Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*. Chicago Linguistic Society, 1973. P. 292–305.
15. Leech G.N. *Principles of pragmatics*. London: Longman, 1983. 250 p.
16. Johnson B. Prime Minister Johnson's Brexit address. 12.31.20. URL: <https://www.reuters.com/article/uk-britain-eu-johnson-address-idUSKBN1ZU31M>
17. Johnson B. Prime Minister Boris Johnson's address to the nation on coronavirus on 4 January 2021. URL: <https://www.gov.uk/government/speeches/prime-ministers-address-to-the-nation-4-january-2021>
18. Johnson B. Prime Minister Boris Johnson's address to the nation on booster jabs: 12 December 2021. URL: <https://m.facebook.com/10downingstreet/videos/prime-minister-boris-johnsons-address-to-the-nation-on-booster-jabs->
19. Johnson B Prime Minister's address to the nation on the Russian invasion of Ukraine: 24 February 2022 URL: <https://www.gov.uk/government/speeches/prime-ministers-address-to-the-nation-on-the-russian-invasion-of-ukraine-24-february-2022>.

ПРЕДИКАТИВНІ ПРИКМЕТНИКИ У СКЛАДІ ЕКСПРЕСИВНИХ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ ЯК ТАКТИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНТАКТНО-ВСТАНОВЛЮЮЧОЇ СТРАТЕГІЇ

PREDICATIVE ADJECTIVES WITHIN EXPRESSIVE SPEECH ACTS AS TACTICS OF CONTACT-ESTABLISHING STRATEGY

Дейчаківська О.В.,

orcid.org/0000-0003-2120-2405

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології

Львівського національного університету імені Івана Франка

В статті проаналізовано функціонування предикативних прикметників у складі мовленнєвих актів комплімента, похвали та вдячності як тактик реалізації контактної-встановлюючої стратегії. Дослідження проведено на матеріалі сучасного англомовного дискурсу.

Розглянуто існуючі стратегії позитивної та негативної ввічливості, тактиками яких виступають експресивні мовленнєві акти. Контактно-встановлююча стратегія віднесена до стратегій позитивної ввічливості поряд із стратегією інтимізації та стратегією збереження «обличчя» співрозмовника.

Дано визначення контактної-встановлюючої стратегії, засобами реалізації якої виступають предикативні прикметники моделі Vcop + Adj у складі експресивних мовленнєвих актів. Адресант контактної-встановлюючої стратегії демонструє розуміння, солідарність та підтримку співрозмовника, без чого неможливо досягти гармонійного спілкування. Метою контактної-встановлюючої стратегії є встановлення та підтримка контакту шляхом висловлення компліменту, похвали, вдячності.

З'ясовано, що найчастіше дана стратегія використовується адресантом шляхом вживання мовленнєвого акту «комплімент», за яким щодо частотності слідує похвала. При цьому комплімент може виступати як ініціальним так і реагуючим актом, тоді як похвала – ініціальним, який відкриває комунікацію і стимулює продовження дискурсу.

Щодо предикативних прикметників, які вживаються для реалізації контактної-встановлюючої стратегії, то у випадку компліменту – це високочастотні, певною мірою універсальні прикметники – “kind”, “nice”, “young”, “good”. У випадку похвали натрапляємо на багатоскладові прикметники з негерманськими конститuantами – “excellent”, “marvelous”, “graceful”, “lovable”. Такі прикметники підвищують вартість похвали, свідчать про особливу увагу з боку мовця та унікальність досягнень адресата.

На синтаксичному рівні для підсилення похвали поряд із предикативними прикметниками вживаються інтенсифікатори: прислівники та частки.

Ключові слова: предикативні прикметники, мовленнєвий акт, комплімент, похвала, контактної-встановлююча стратегія.

The article deals with the functioning of predicative adjectives within the expressive speech acts of compliment, praise, apology and gratitude as tactics of contact-establishing strategy. The examples are taken from Modern English fiction.

Expressive speech acts functioning as tactics of positive and negative politeness strategies have been analyzed. Contact-establishing strategy along with the strategy of intimate communication and face-saving one is referred to as positive politeness strategy.

The definition of contact-establishing strategy realized by means of predicative adjectives within the model Vcop+ Adj as a component of expressive speech acts has been given. The intention of the addresser is characterized by the desire to demonstrate understanding, solidarity and approval of the addressee in order to achieve harmonious communication. The aim of the contact-establishing strategy is to set up and support the contact with the interlocutor by means of expressing compliment, praise and gratitude.

In most cases contact-establishing strategy is realized by the addresser by means of using compliment. The speech act of praise is used less often. Speech act of compliment can be used both as an initiative and reactive one, while praise is mostly used as an initiative speech act. It starts the communication and provides a stimulus for the further development of the discourse.

Predicative adjectives expressing compliment are highly frequentative, to some degree “universal” words like “kind”, “nice”, “young”. In case of praise many-syllable words with non-Germanic constituents are used: “excellent”, “marvelous”, “graceful”, “lovable”. Adjectives of that kind enhance the value of praise, serve as a proof of the special attention on the side of the speaker and the unique character of the addressee's achievements.

On the syntactic level to enhance the expressiveness of praise predicative adjectives are used with different intensifiers: particles and adverbs.

Key words: predicative adjectives, speech act, compliment, praise, contact-establishing strategy.

Постановка проблеми. Людське спілкування спрямоване на досягнення певної мети, при цьому бажаний результат можна одержати, дотримую-

чись певної лінії мовленнєвої поведінки, тобто використовуючи певну комунікативну стратегію. Оскільки експресивні мовленнєві акти передають

психологічний стан мовця щодо реальних справ, а також характеризують ступінь його щирості, то цілком закономірно проаналізувати їх функціонування як тактик стратегій ввічливості, виражених предикативними прикметниками у їх складі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Експресивні мовленнєві акти позитивної оцінки завжди перебували в центрі уваги лінгвістів (Дж. Серль, Д. Вандервекен, П. Браун, С. Левінсон, Є Вольф, Н. Трофімова), при цьому комплімент як мовленнєвий акт викликав найбільший інтерес (Дж. Голмс, Н. Норік). Реалізацію мовленнєвих актів схвалення, похвали, компліменту та лестощів як тактик різноманітних стратегій вивчає українська дослідниця Н. Бігунова.

Праці зарубіжних та українських лінгвістів (С. Фаєрха і Дж. Каспера, Т. А. ван Дейка, О. Іссерс, Н. Формановської, О. Селіванової) дозволяють визначити **комунікативну стратегію** як сукупність мовленнєвих дій, спрямованих на вирішення основного завдання мовця, а **комунікативну тактику** як одну або декілька мовленнєвих дій, що реалізують певну стратегію.

Мета статті – дослідження функціонування предикативних прикметників у складі мовленнєвих актів комплімента, похвали, вдячності та вибачення як тактик контактано-встановлюючої стратегії.

Постановка завдання. До невирішених раніше питань зазначеної проблеми належить питання мовних засобів вираження мовленнєвих актів комплімента та похвали як тактик у складі контактано-встановлюючої стратегії. Короткий огляд в плані частиномовного характеру подає Н. Трофімова, зазначаючи, що у функції предикативного прикметника для вираження компліменту найчастіше трапляються прикметники **“nice”, “good”, “beautiful”, “pretty”, “great”** [1, с. 157]. Докладний перелік прикметників як компонентів позитивно-оцінювальних актів схвалення, комплімента, похвали та лестощів представлено Н. Бігуною [2, с. 331-338], однак при цьому не розмежовується атрибутивна та предикативна функції прикметника.

Виклад основного матеріалу. Експресивні мовленнєві акти слугують не лише повідомленням про психологічний стан мовця, а й засобом впливати на емоційний стан адресата. Саме тому доцільно розглянути їх як тактики реалізації стратегій ввічливості.

За Дж. Лічем ввічливість є набором стратегій, які запобігають конфліктам, сприяють встановленню і підтриманню гармонійних взаємин [3, с. 19].

Стратегії позитивної ввічливості полягають у вираженні солідарності мовця зі слухачем і реалізуються за допомогою певних ліній поведінки, або тактик, До яких належать прояв уваги до людини, емоційна емпфаза, створення атмосфери внутрішньогрупової ідентичності, урахування бажань і схильностей слухача [2, с. 260].

До стратегій позитивної ввічливості, вслід за Н. Бігуною, відносимо: 1) контактано-встановлювальну стратегію; 2) стратегію збереження обличчя; 3) стратегію інтимізації спілкування, співучасті, належності до однієї групи.

Стратегія **контактано-встановлення**, крім **тактики позитивної оцінки** включає і **тактику прояву інтересу до співрозмовника**, виражену за допомогою питань-кліше (How are you? How is it going?), розділових запитань, фраз на зразок you see, you know, вигуків, негайного «дзеркального оцінення» адресатом висловлення адресанта [4, с. 9].

Аналіз тактик цієї стратегії засвідчує, що вона реалізується за допомогою мовленнєвих актів компліменту та похвали, у складі яких є предикативні прикметники. Загальновідомо, що в англійській лінгвокультурі найчастіше засобом вираження контактано-встановлюючої стратегії виступає комплімент. При цьому ця ж стратегія може трактуватися як стратегія зміцнення солідарності з адресатом [5], або ж стратегія створення і підтримки взаєморозуміння між слухачами [6, с. 86].

У випадку, коли цю тактику застосовують у досить офіційній обстановці, при спілкуванні мало знайомих людей, МА компліменту може мати формальний характер.

Так, запрошений у гості до відомих акторів, молодий клерк «сипле» компліменти господарям, маючи на меті завоювати їхню прихильність та запевнити їх у щирості своїх слів.

Саме тому, цілком закономірно, що, передусім, комплімент стосується помешкання, куди його запрошено.

(1) – *What a stunning room this is.*

“...”

– *I’m so glad you like it* [7, p. 13].

Слова гостя, прихильно сприйняті господинею, засвідчують приклад «дзеркального компліменту».

Далі звучить комплімент власне на адресу господині, відомої актриси, а саме: комплімент її грі у виставі, що відбувається саме у цьому сезоні на сцені.

(2) – *You’re simply wonderful in it* [7, p. 16].

Майже за цим відразу слідує комплімент-пояснення, чому клерк так прагнув працювати саме

в театрі. Через те, що він був ознайомлений з театром лише як глядач, можливість працювати в театрі, нехай і бухгалтером, дала б йому можливість познайомитися з усіма нюансами життя театру.

(3) – *I suppose you've never had anything to do with the theatre from the inside before?* she said. *That's why I suppose I was **so crazy** to get this job* [7, p. 17].

Комплімент-подяка є реакцією на запрошення побувати на репетиції.

– *I never allow outsiders to come to rehearsals, but as you're out accountant you almost belong to theatre, and I wouldn't mind making an exception in your favor if it would amuse you to come.*

– *That would **be terribly kind** of you* [7, p. 17].

І, нарешті, звучить комплімент щодо отриманої фотографії.

(5) – *Julia took a bundle of her latest photographs. She handed one to the young man. This s one is not so bad.*

– *It's **lovely*** [7, p. 18].

При першому знайомстві, тобто під час контактно-встановлювальної функції, часто звучить комплімент щодо смачно приготованої їжі.

(6) *The warmth of the oven and the smell of meat and bread filled the small house, and we all ate heartily, if in silence. Now and then Helen's mother gave me more bread and patting my arm, or poured out fresh tea to me. The food was simple but **delicious**, and sunlight came in the front windows to ornament our meal* [8, p. 525].

Контактно-встановлююча функція може відбуватись не обов'язково між цілком незнайомими людьми. З метою гармонізації стосунків компліменти звучать і під час розмови давніх знайомих. Так, після тривалої розлуки, люди, які протягом довгого часу були поєднані теплими, приятними стосунками, що перервалися в силу непередбачених обставин, намагаються поновити їх. Аналізуючи ставлення дітей до батьків, давній знайомий доводить молодій жінці, що вона є доброю матір'ю, однак, діти, все ж таки, більше люблять батька.

Жінка не заперечує і на підтвердження своєї згоди говорить про те, що її чоловік, батько їхніх дітей заслуговує на те, щоб його любили.

(7) – *He's **very lovable*** [9, p. 165].

Коли ж елементом контактно-встановлювальної стратегії є похвала, її не можна висловлювати на адресу третьої особи. Саме тому схвальні слова на адресу батька, який відсутній при розмові, розцінюємо як комплімент. Своєю чергою, висловлений **комплімент**, у розмові доповнений вже **похвалою**, сказаною матері, з якою і відбувається

розмова. Намагаючись не образити молоду жінку, зберегти гармонію у їхніх стосунках, то й же ж знайомий з притаманним **похвалі** перебільшенням стверджує, що вона слугує для дітей ідеалом. У такий спосіб адресант похвали передає свій позитивний настрій, емоційно впливає на співрозмовника і сподівається, що адресат поділяє його почуття і що вони будуть належно оцінені, а все це загалом сприятиме збереженню теплої атмосфери.

(8) – *On the contrary I think you're **an excellent** mother. You see that they're well and happy. "...* " *But you're not wrapped up in them as Grey is.*

It's unnecessary that one should be. I'm a human being and I treat them as human beings. A mother only does her children harm if she makes them the only concern of her life. "... " *"And the fact remains that they worship me".*

*I've noticed that. You're their ideal of all that's **graceful and beautiful and wonderful*** [9, p. 165].

Знайомий відразу ж висловлюється про свою співрозмовницю, як про прекрасну матір. Подібно до деяких вищенаведених прикладів, прикметник «excellent» вжито в атрибутивній функції, однак усе словосполучення є у функції предикатива. Далі слідує прикметники, які з огляду на елемент перебільшення, а також статус адресанта, – їх висловлює відомий письменник – безперечно розцінюються як похвала.

Похвала звучить і тоді, коли студенти, які провчилися в одному коледжі, але вивчали різні предмети разом вже рік, знайомляться зі своїм потенційним майбутнім одногрупником.

(9) – *How long have you studied Greek?*

– *Two years.*

– *"You're rather **good** at it".*

– *Pity you aren't in our class* [10, p. 22].

Знову ж таки компліменти щодо вдалої трапези можуть звучати не обов'язково при першому знайомстві. Вони часто звучать для встановлення ближчого контакту, закріплення вже наявних стосунків на ближчому рівні, наповненні їхньою довірою.

(9)... *a fourth course had appered, with unobtrusive magic, at my elbow: mushrooms....*

"Where did you get these?" I said.

"Ah, you are quite observant", he said, pleased.

*"Aren't they **marvelous**? Quite rare. Henry brought them to me."*

"..."

*"Really, won't you try some of these mushrooms? They are **glorious**"* [10, p. 241].

За вечерею професор радить своєму студентові скуштувати приготовані спеціально на замовлення гриби. Він розхвалює страву, а водночас висловлює похвалу і на адресу свого іншого

студента, який порадив йому замовити це блюдо. Таким чином контактано-встановлююча функція, спрямована на зміцнення дружніх стосунків, слугує другорядною щодо головної стратегії емоційного впливу на слухача. Чергова похвала на адресу його одногрупника повинна шляхом емоційного впливу підняти в очах слухача статус його одногрупника.

Мовленнєві акти вибачення та подяки також можуть виконувати контактано-встановлюючу функцію.

(10) – *I'm sorry, but would the locative case do?*
“...”

– *Oh hell, don't bother, said Bunny stridently. If you don't have to decline it and it doesn't need a preposition it sounds good to me ...*

– *I'd like to shake your hand, stranger. “...” Glad to meet you, yes, yes [10, p. 21].*

Річард, студент, який вивчав грецьку мову раніше, але не в тому коледжі, де навчається зараз, намагається познайомитися зі студентами відділення класичних мов. Закономірно, що свою спробу допомогти їм розв'язати завдання, яке вони обговорюють, він починає з вибачення, за яким слідує схвальна оцінка, фактично комплімент, з боку одного зі студентів, до яких прагне приєднатися Річард.

Що ж до МА вдячності в складі контактано-встановлюючої функції, то його використання ілюструє наступний приклад. Щоб одержати більше інформації про одну зі своїх пацієнток для пришвидшення процесу лікування, а також з метою запобігти небажаним наслідкам, лікар відвідує її колишню сусідку, яка в даний момент знаходиться в будинку для літніх людей. Поряд із

фразою, яка є загальноприйнятою у таких випадках і містить один із найчастотніших предикативних прикметників «*nice*», лікар відразу ж дякує старшій жінці за згоду допомогти йому.

(11) – *I'm Horatio Barnes, he began, shaking her hand. Nice to meet you. And thank you for your time [11, p. 182].*

Два останні приклади демонструють комбіаторність МА позитивної оцінки з іншими мовленнєвими актами, зокрема МА вибачення та подяки.

Висновки. Найчастіше контактано-встановлююча стратегія реалізується за допомогою мовленнєвого акту «комплімент», у складі якого натрапляємо на прикметники “*kind*”, “*nice*”, “*good*”. Меншою мірою контактано-встановлююча стратегія властива адресантам похвали, яка виражається прикметниками “*excellent*”, “*marvelous*”, “*wonderful*”, “*graceful*”, “*lovable*”. Реалізація досліджуваної стратегії за допомогою мовленнєвих актів «вибачення» та «вдячність» є оказіональною. Комплімент як тактика контактано-встановлюючої стратегії виступає як ініціюючим так і реактивним актом. За допомогою компліменту адресант підкреслює своє зацікавлення як у встановленні, так і в підтриманні добрих стосунків із адресатом. Мовленнєвий акт похвали здебільшого виступає як ініціюючий акт і демонструє характеристики співрозмовника, вміння та вчинків, зовнішності та поведінки.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у дослідженні функціонування предикативних прикметників як тактик стратегій інтимізації, пом'якшення висловлювання та «збереження обличчя» адресата.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Трофимова Н. А. Экспрессивные речевые акты. Семантический, прагматический, грамматический анализ : монография. Санкт-Петербург : Изд-во ВВМ, 2008. 376 с.
2. Бігунова Н.О. Позитивна оцінка : від когнітивного судження до комунікативного висловлювання: монографія. Одеса : КПОМД, 2017. 580 с.
3. Leech G. Explorations in Semantics and Pragmatics. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 1980. 133 p.
4. Базарова І.В. Комунікативні стратегії і тактики учасників світського спілкування. *Записки з романо-германської філології*. 2020. Вип. 1, № 44. С. 4-13.
5. Holmes J. Compliments and Compliment Responses in New Zealand English. *Anthropological Linguistics*. 1986. Vol. 28, № 4. P. 458-508.
6. Wolfson N. An Empirically Based Analysis of Complimenting in American English. In N. Wolfson and E. Judd (Eds). *Sociolinguistics and Language Acquisition*. Rowley, London: Newsbury House Publishers, 1983. P. 82-95.
7. Maugham S. Theatre. Moscow : Vyssaja Skola, 1985. 223 p.
8. Kostowa E. The Historian. Little, Brown and Company Hachette Book Group, 2005. 909 p.
9. Maugham S. The Razor's Edge. London: Pan Books, 1976. 313 p.
10. Tartt D. The Secret History. New York : Vintage Books, 1992. 359 p.
11. Baldacci D. Simple Genius. New York : Hachette Book Group USA, Inc., 2008. 560 p.

SPEECH CHARACTERISTICS OF A LITERARY TEXT PERSONAGE AT SEMANTIC LEVEL

МОВЛЕННЄВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛІТЕРАТУРНОГО ГЕРОЯ НА СЕМАНТИЧНОМУ РІВНІ

Diachuk N.V.,

orcid.org/0000-0002-5905-6813

PhD (Psychology), Associate Professor,

Associate Professor at the English Language Department

Zhytomyr Ivan Franko State University

Biliuk I.L.,

orcid.org/0000-0002-5905-6813

PhD (Philological Sciences),

Assistant Professor at the English Language Department

Zhytomyr Ivan Franko State University

Linguists are becoming deeply interested in a unique personality with their inner world, attitude to themselves and to the fate of the world of things likewise. Some scientists view the linguistic personality of the author and the literary personage as two separate aspects. The study of the phenomenon of the linguistic personality helps to understand the actual structure, the picture of the world, to highlight the national features presented in the linguistic behaviour of each personality. Linguistic personality is said to be a set of skills and properties of a person, which determines the way of their creation and understanding of speech events. The remark given by a personage reveals his character virtues, states on his education and upbringing peculiar moments, defines his social and ethnical backgrounds. The paramount factor in a personage picturing becomes a merely speech personage characteristic that gives a possibility to model and stimulate all his speech remarks in various communicative situations.

The article outlines the verbal-semantic level of the linguistic personality of Dorian Gray in the novel "The Picture of Dorian Gray" written by Oscar Wilde. The level aims to study the usage of verbal categories such as words, grammatical, associative, semantic-syntactic structures, lexical and syntax patterns. When analyzing linguistic personality, it is necessary to determine and record vivid features in the language of literary characters. Proper names the author uses in the fiction have tight connection with certain associations concerning characters of the novel (Lord Henry). The language personality of Dorian Gray is characterized by the frequently used exclamations, the use of imperative forms, superlative adjectives and expressive adverbs, the usage of personal pronoun 'I', the usage of modal 'must'.

Key words: linguistic personality, literary personage, speech characteristics, semantic level, verbal categories.

Деякі науковці розглядають автора і особистість персонажа як два окремі аспекти. Вивчення феномену мовної особистості в сукупності його рис допомагає зрозуміти власне структуру, картину світу, виділити національні риси, які представлені в мові кожної особистості. Мовна особистість – це сукупність умінь і властивостей людини, які визначають спосіб їх створення та розуміння мовленнєвих подій. В статті представлено аналіз одного із структурних елементів мовної особистості, а саме вербально-семантичний, що включає в себе дослідження таких вербальних категорій як слова, граматичні, асоціативні, семантико-синтаксичні структури, моделі букввосполучень та речень

Лексичний склад текстових фрагментів, що представляють прямі висловлювання героя, становить індивідуальний лексикон персонажа. Основною вимогою до ключового слова в тексті є обов'язкова розбіжність показника вживаності. При аналізі мовної особистості необхідно визначати та фіксувати яскраві особливості в мові літературних персонажів. Завдяки власним назвам автор створює певні асоціації з персонажами твору. Роман О. Уайльда «Портрет Доріана Грея» має філософсько-естетичний підтекст та підвищену художню умовність. Власні назви допомагають створити певні асоціації з образом героя. Крайність у висловлюваннях Доріана Грея проявляється як наслідок крайності та максималізму його характеру. Герой достатньо жорстоко драматизує ситуації та маніпулює іншими, використовуючи цілий ряд тактик та комунікативних стратегій. Герой вміє раціонально оцінювати реакції людей, а й так певну комунікативно-прагматичну тактику, завдяки якій коригує можливу реакцію співрозмовника. Мовна особистість Доріана Грея також характеризується частотністю вигуків, використанням імперативних форм, прикметників вищого ступеню порівняння та прислівників з надмірною експресивністю.

Ключові слова: мовна особистість, літературний герой, мовленнєві характеристики, семантичний рівень, мовні категорії.

Introduction. The peculiarities of speech and mental personage's activity realization have always been a key point for a hot discussion in translation and literature studies, text linguistics, semiotics and psycholinguistics. Studying personage's speech phenomena

aims at reproducing various speech production and interpretation models, defining the speech specificities of socially, professionally and culturally different literary characters. The imaginary word created by a writer is often viewed by a reader as a complicated system

of literary images that allows shaping an appropriate attitude towards a literary text character, his psychological validity and speech characteristics [5; 9]. The images of definite literary text characters that are said to be structural components of the system are studied as a body of characteristics: author's appearance description, character traits, his behavior etc.

The significant factor in a personage creating must become a merely speech personage characteristic that will give a possibility to model and stimulate all his speech remarks in various communicative situations. Personage's discourse is often viewed by psycholinguists as a model of a communicative personal behavior.

Personage's speech characteristics realization has no precise scheme affecting personage-reader relations. Though speech characteristics of a fiction personage takes on many forms, scholars agree that speech of a linguistic personality is viewed rather a psycholinguistic process. Thus the remark given by a personage reveals his character virtues, states on his education and upbringing peculiar moments, defines his social and ethnical backgrounds [4; 8].

Analysis of recent research and publications. Speech peculiarities of a fiction personage make him totally different from another character. Speech changes can lead to life changes of a character, show his emotional condition, and define psychological personality type. Hence personage's speech characteristics have become the means in his typing and individualization processes.

The theoretical basis of the study are the works of domestic and foreign scientists, L. Ginzburg, I. Sinitsa, L. Zasekina, O. Avramenko, V. von Humboldt, I.A. [6; 3; 1].

The **purpose** of the article is devoted to the study of the linguistic personality phenomenon at semantic level in fiction of Oscar Wilde ('The Picture of Dorian Gray').

The **topicality** of the article is caused by the fact that in recent years the subject of linguistic personality phenomenon of both domestic and foreign research is becoming one of the paramount tasks to study. The success of this concept is associated with the late XX century and its system-structural paradigm of speech on anthropocentric issues. Linguists are becoming deeply interested in a unique personality with their inner world, attitude to themselves and to the fate of the world of things as well.

Methods. The study of literary personage speech characteristics makes it reasonable to inquire individual discourse in all its paradigms, covering different communication situations. The use of psycholinguistic mechanisms of research that allows, by means of

language, to understand the psychological features of the individual, is of great importance for a deeper and detailed realization of such a discourse. Thus the method of content analysis was applied.

The study. Linguistic personality is known to be a set of human skills and properties that determine the way they are created and the understanding of speech events and texts [2; 7]. They have their own target orientation and different degrees of structural and linguistic complexity, depth and accuracy of the real image.

Many scientists model a linguistic personality as something belonging to various professions, researchers, politicians, etc. based on their speech behavior mostly. But on the basis of literary evidence it is possible to reveal those elements that enable us to view a person in general. The text may contain sufficient facts to describe a literary personage in detail. In the literary text, the author, creating the image of the character of the work and describing how they behave with his environment, provides scholars with the essential linguistic data via which you can represent the social model of the personality according to the literary work.

One of the profound features to represent the linguistic personality of Dorian Gray at the verbal-semantic level is the frequently used personal pronoun "I". The grammatical meaning of the pronoun in this case is directly bound up with the egocentrism of the protagonist, who tends to fix his own reflection on any objects, phenomena and events. English grammar allows the repeated use of "I" within a single sentence. The most representative are the cases of multiple use of these pronouns within a single sentence or set of things where repetition could be avoided.

«I want to make Romeo jealous. I want the dead lovers of the world to hear our laughter and grow sad. I want a breath of our passion to stir their dust into consciousness, to wake their ashes into pain. My God, Harry, how I worship her!»;

«I know you are surprised at my talking to you like this. You have not realized how I have developed. I was a schoolboy when you knew me. I am a man now. I have new passions, new thoughts, new ideas. I am different, but you must not like me less. I am changed, but you must always be my friend. Of course, I am very fond of Harry. But I know that you are better than he is»

The constant usage of such words as "life" and "love" in Dorian Gray's speech is not accidental and is explained by the theme of the novel itself that is the theme of life and death, beauty and love – one of the key topics in the work. The same life issues are mostly discussed by the characters. As the plot develops, the context of using the word "life" changes.

In the first chapters of the novel, the main personage is full of enthusiasm, love of life, "life" in his speech is accompanied by the meaning of mystery, the perspective of further knowledge what attracts and inspires Dorian: «*You filled me with a wild desire to know everything about life*».

Disappointment, misery, the tragic realization of what is really going on comes later, and at the same time the context and meaning of the word "life" changes immediately and radically : «*How extraordinarily dramatic life is!*»; «*Life is a great disappointment*».

Dorian Gray is a maximalist thus he perceives and treats love in an appropriate way. Love is a feeling that suddenly overwhelmed him. Since after harsh disappointment and tough break with Sybil, the verb "love" is found in the past tense meaning either "I'm interested" or "like something" So the nature of the verb loses its primary meaning: «*How mad I was to love you*»; «*I love beautiful things that one can touch and handle*»; «*I love scandals about other people, but scandals about myself do not interest me*». Finally, in the last chapter we can even feel the regret expressed by the verb "love": «*I wish I could love*».

The verbal-semantic level of linguistic personality study in the text under analysis is characterized by a good many imperative structures used instead of polite requests. The character uses the imperative mood in communication not only with people of lower rank, but also with representatives of the higher world, and even with close ones. Thus appeals to Basil Hallward often take the form of an order or prohibition: «*Ask him to stay*»; «*Do not leave me, Basil, and do not quarrel with me*»; «*Do not speak!*»; «*Come: it is your own handiwork. <...> Come, I tell you* »; «*Come upstairs, Basil*»; «*Shut the door behind you*».

Dorian's speech behavior towards Lord Henry is a bit softer, since he uses polite imperative forms: «*Oh, please do not, Lord Henry*»; «*Let me think. Or, rather, let me try not to think* »; «*In that case, let our friendship be a caprice*»; «*Let me come with you*»; «*Let us go down to the theatre*». Still in the opposition of two forms (polite vs impolite), imperatives and prohibitions prevail: «*Stop! Stop!*»; «*You mock at it for that. Ah! do not mock* » «*Go away, Harry*»; «*Do not sneer at it, Harry, any more - at least not before me*»; «*Do not say it. Do not ever say things of that kind to me again* »; «*Be quick. Tell me everything at once* »; «*Do not mind me, Harry*»; «*Do not laugh like that*»; «*Don't talk about horrid subjects*». The current usage of imperative forms in Dorian Gray's speech is mostly explained by the concept of his image. The boy is very selfish and is constantly

trying to manipulate others, yet being a toy in the hands of Lord Henry.

The imperative forms are clearly seen via the usage of modals. "must" is considered to sound more categorical than "should"; if "should" is rather a recommendation to follow or not, "must" leaves no choice for a person to take immediate actions or obey. Dorian Gray opts for the verb "must", regardless of who he is talking to. The main character sometimes uses the word "must" where it is completely inappropriate: «*You must admit, Harry, that women give to men the very gold of their lives*»; «*You must not tell me about things*»; «*But, as I was saying, you must not think I have not suffered*»; «*I am different, but you must not like me less*»; «*You must do me a drawing of Sybil, Basil*»; «*No, Basil, you must tell me*»; «*You must wake me at nine tomorrow*»; «*You, Alan, you must change him*».

Another essential means that enables to focus on the semantic level of language personality in the fiction is vast existence of intensifying words such as superlative adjectives used to express feelings and emotion of the main character.

«*She was the loveliest thing I had ever seen in my life*»; «*Oh, Basil is the best of fellows*»; «*It is the divinest thing in us*»; «*She lived her finest tragedy*»; «*It looked the loveliest of little live things*»; «*A hideous Jew, in the most amazing waistcoat I ever beheld in my life, was standing at the entrance, smoking a vile cigar*»; «*He was played by the low-comedian, who had introduced gags of his own and was on most friendly terms with the pit*»; «*It is rather horrid of me, as he has sent me my portrait in the most wonderful frame, specially designed by himself*».

The vivid usage of expressive adverbs «*absolutely*», «*entirely*», «*perfectly*», «*awfully*», «*terribly*» i «*horribly*» used to exaggerate the significance of this or that event in the literary text gives a golden opportunity to talk about the verbal-semantic level likewise: «*From her little head to her little feet, she is absolutely and entirely divine*»; «*They are perfectly charming*»; «*I am awfully sorry that I have made you waste an evening, Harry*»; «*It was terribly pathetic*» «*Five minutes past two? How horribly late!*».

The verb "want" that emerges in the novel extremely often speaks for Dorian's ambitions. In the English language it is more common to use the phrase "would like" to sound more polite mentioning their wishes and desires. Yet Dorian Gray has chosen to express his ambitions directly not taking into account someone else's interests: «*I don't want it put straight, Leaf. I only want the key*»; «*I simply want to see the place--that is all*»; «*I only want a picture carried to the top of the house for me* »; «*I don't want*

to have it hung up»; «What I want you to do is merely what you have often done before»; «I don't want any white ones».

Proper nouns are beneficial items to study the phenomenon of a linguistic personality. In the text they serve as ways to create specific associative ties with the main personage. For instance, Lord Harry is often called Harry. Harry is synonymous with trouble, and Old Harry is a name given to the Devil. The relationship between Dorian and Lord Henry is very similar to that between Faustus and Mephistopheles.

Thus, Oscar Wilde implemented his own author's aesthetic project in his novel "The Picture of Dorian Gray". Dorian Gray is a personage who unables to change himself or the circumstances around him. The guy is very selfish and constantly tries to manipulate others that consequently leads to a tragic end.

Results. Analyzing the linguistic personality of the main character of Oscar Wilde's philosophical

novel "Portrait of Dorian Gray", one can note that the author uses a great variety of tools that enables the reader to learn about the semantic level representation of linguistic personality. According to the plot, Dorian Gray changes and degrades, which is reflected via his language behavior.

One of the characteristic features of the linguistic personality of the character at the verbal-semantic level is the high frequency of use of the personal pronoun "I", which is directly related to the egocentrism and arrogance of the protagonist, who tends to boast with his own reflection on any objects, phenomena and events. Dorian Gray often uses words such as "life" and "love". As the plot develops, the context of using the word "life" changes. The verbal-semantic level of Dorian Gray's linguistic personality is characterized by frequent use of imperatives instead of polite requests. The proof of arrogance is viewed via the frequent use of the verb "want".

REFERENCES

1. Авраменко С. Мовленнєва особистість майбутнього вчителя в аспекті толерантності. 2010. № 2. С. 138-145. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2010_2_23 (дата звернення 29.06.2022)
2. Емельянова О. До питання про лінгвістичну концепцію мовної особистості. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. 2010. 89(1). С. 293-296 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzs_2010_89%281%29__68 (дата звернення 29.06.2022)
3. Засєкіна Л. В. Мовна особистість в сучасному соціальному просторі. *Соц. психологія*. 2007. № 5. С. 82-89.
4. Клименко О.С., Климова Н.І. Специфіка перекладу сучасної прози. *Обрії сучасної лінгвістики*. Збірник наукових праць. Вип. 4. 2013. URL: <http://uk.xlibx.com/4filologiya/14089-1-obrii-suchasnoi-lingvistiki-zbirnik-naukovih-prac-vipusk-2013-zasnovano-lyutomu-2012-roku-svidoctvo-pro-re.php> (дата звернення 30.06.2022)
5. Науменко А.М. Філологічний аналіз тексту (основи лінгвопоетики) : навч. посіб. Вінниця, 2005. 416 с.
6. Саниця І. А. Мовна особистість автора у науково-гуманітарному тексті XIX ст. (комунікативний, культурологічний, образно-стилістичний аспекти) : дис. ... д-ра філ. наук: 10.02.02 / Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України. Київ, 2007.
7. Koltuzkaya I. A. The structure of the language personality in the modern anthropocentric paradigm. *Journal of Dnipropetrovsk University*, 2013. № 2 (6). 294-298 p.
8. Olshansky I. H. Language and the language personality in the context of the modern social context. *Journal "Scientists' notes"*, 2004. № 1. 79-80 p.
9. Popovsky A. M. Research on lexicology and grammar of the Ukrainian language. Dnipropetrovsk, 2012. Issue 12. 164 p.

**МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ НЕГАТИВНИХ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ
В ОГЛЯДАХ КОСМЕТИЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ YOUTUBE
ВІДЕО АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ВЛОГЕРІВ)**

**LINGUISTIC MEANS OF EXPRESSING NEGATIVE EMOTIONAL STATES
IN COSMETIC PRODUCTS REVIEWS (BASED ON YOUTUBE VIDEOS OF ENGLISH-
SPEAKING VLOGGERS)**

Залужна О.О.,

orcid.org/0000-0002-7929-6769

*кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри англійської філології*

Донецького національного університету імені Василя Стуса

Магльона В.Р.,

orcid.org/0000-0002-7455-8264

здобувачка кафедри англійської філології

Донецького національного університету імені Василя Стуса

У даній науковій розвідці розглядаються морфологічні способи номінації негативних емоційних станів у віртуальному розмовному Інтернет-дискурсі на матеріалі відеооглядів косметичної продукції англійськомовними блогерами США. Установлено, що дослідження емоційних станів посідає чільне місце у сучасній лінгвістичній науці, адже емоції є ключовим компонентом особистості людини, які допомагають сприймати та оцінювати навколишнє середовище та взаємодіяти із соціумом.

Визначено, що відеоогляд є однією з найпродуктивніших форм сучасного віртуального розмовного дискурсу, що зумовлене популярністю та багатоаспектністю відеоблога як популярного способу Інтернет-комунікації; з'ясовано, що емоційність та експресивність мовлення є одним із основних чинників, які привертають увагу глядача, сприяють збільшенню кількості підписників, допомагають розповсюджувати та популяризувати контент.

Установлено, що у соціальних мережах негативні емоції (передусім злість та обурення) викликають більший відгук та залученість глядача, ніж позитивні (радість, захоплення), що з-поміж іншого обумовлює актуальність вибору емпіричного матеріалу дослідження. Матеріалом дослідження слугують 130 лексичних емотивів на позначення негативних емоцій, дібраних методом суцільної вибірки з відеооглядів косметичної продукції англійськомовними відеоблогерами США; джерелом емпіричного матеріалу обрано платформу YouTube через її актуальність та значущість для сучасного суспільства.

Проведено аналіз та систематизацію емпіричного корпусу дослідження, що дозволило виокремити п'ять частин мови, за допомогою яких відеоблогери виражають негативні емоційні стани: прикметники, іменники, дієслова, прислівники та вигуки. Кількісно домінують прикметники; значно меншу продуктивність демонструють іменники, дієслова, прислівники та вигуки.

Ключові слова: семантика, розмовний дискурс, відеоблог (влог), емотивна лексика, емоційний стан, негативна емоція, прикметник, іменник, дієслово, прислівник, вигук.

The present research is devoted to the study of morphological means involved into nomination of negative emotional states in virtual conversational Internet-discourse based on video reviews of cosmetic products by English-speaking American vloggers. It is determined that the study of emotional states demonstrates high productivity in the domain of modern linguistic research since emotions function as a key component of the human's personality which help perceive and assess the surrounding world and interact with the society.

It is also established that videoblog is one of the dominating forms of current virtual conversational discourse which fact is predetermined by popularity and multifaceted character of the videoblog as a phenomenon of modern Internet communication; it is found that emotions and expressivity are basic elements which attract the viewer's attention, boost the increase in the number of subscribers, promote and popularize the content produced by the vlogger.

Another point made is that on social media negative emotions (predominantly anger and rage) encourage active feedback from the audience and their higher involvement compared to positive emotions (such as happiness and excitement) which predetermines the choice of the empirical material. The empirical database comprises 130 units (lexical emotives) denoting negative emotional states which were selected by continuous sampling from video reviews of cosmetic products made by English-speaking American vloggers; the source of empirical material is a video hosting platform YouTube whose choice is explained by its value and significance for modern society.

The analysis and systematization of the empirical database allowed to single out five parts of speech with the help of which vloggers express their negative emotional states: adjectives, nouns, verbs, adverbs, and interjections. The dominating group is represented by adjectives whereas nouns, verbs, adverbs, and interjections comprise much smaller number of the units under analysis.

Key words: semantics, conversational discourse, video blog (vlog), emotive lexis, emotional state, negative emotion, adjective, noun, verb, adverb, interjection.

Постановка проблеми. Емоції є важливим компонентом комунікативної діяльності людини, за допомогою яких формується її світогляд, будуються міжособистісні відносини; крім того, саме емоції мають безпосередній вплив на поведінку людини в суспільстві. О. В. Колесникова зауважує, що емоції пронизують всі аспекти життя людини, стверджуючи, що вони є одним із ключових механізмів внутрішньої регуляції психічної діяльності особи [1, с. 71–73]. З-поміж іншого, унікальність функції емоцій у щоденній діяльності індивіда обумовлює багатство та різноманіття інвентаря мовних засобів їхнього вираження (лексичні та фразеологічні одиниці, граматичні конструкції, інтонація, порядок слів тощо). Важливо зазначити, що корпус лексичних номінацій, які відбивають різні емоційні стани, охоплює різні частини мови, серед яких іменники, прикметники, дієслова, прислівники, вигукі. Ці одиниці, які використовуються для вираження емоційних станів, в сучасній лінгвістичній літературі визначають як емотивну лексику [2, с. 84]. Наразі існує низка класифікацій, категоризацій та ієрархічних репрезентацій емоційних станів, найбільш вагомими серед яких можна вважати роботи І. Б. Додонова [3], К. Ізарда [4], П. Екмана [5], В. І. Шаховського [2] та ін. Не зважаючи на те, що базова теорія емоційних станів (психологічні складники та їхнє відбиття у мові та мовленні) є доволі ґрунтовно дослідженою та детально розробленою, на теперішній час існують нові специфічні сфери діяльності людини (як, наприклад, відеоблогінг [6, с. 63]), які висувають певні вимоги до проявів емоційних станів [7], обумовлюючи використання відповідного інвентаря лінгвістичних засобів. Отже, на даний момент існує потреба у більш ґрунтовному дослідженні реалізації емоційних станів мовними засобами на матеріалі віртуального розмовного дискурсу у форматі відеоблогінгу, що і зумовлює актуальність цієї наукової розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовна картина світу просочена емоціями – вони відображаються як в концептуальних поняттях, так і в значеннях окремих лексем та / або морфем та простежуються на всіх рівнях мови від фонетичного до синтаксичного. Вивчення емоційних станів потребує комплексного підходу, саме тому емоційна сфера життєдіяльності людини є об'єктом досліджень багатьох наук. Розглядаючи явище «емоції» під кутом філософії, Аристотель стверджує, що не тільки розум впливає на емоції, а й емоції, у свою чергу, мають неабиякий вплив на розум людини. Натомість представники стої-

цизму вважають, що емоції є поганим радником, вони здатні затьмарювати бачення реальності, викривляти та спотворювати його [8, с. 3–14]. Крім того, емоції як явище людської психіки, виступають об'єктом досліджень з психології, де емоції людини потрактовують як переживання, настрої, специфічні відчуття, афекти та почуття [4].

Із точки зору мовознавчих студій явище «емоції» досі вважається таким, що потребує більш детального та ґрунтовного вивчення, не зважаючи на те, що протягом останніх десятиліть спостерігається посилена увага до дослідження емоційного стану людини в рамках теорії комунікації та теорії тексту – так, Дж. Ейчисон стверджує, що лінгвісти «бояться» емоцій і неохоче їх студіюють [9, с. 69–93]. До середини 70-х років ХХ-го століття лінгвістичне дослідження та мовна категоризація емоційних станів були досить контроверсійними: поодинокі наукові праці на цю тему, які з'являлися в лінгвістиці, частіше викликали неприйняття та жваву дискусію, ніж зацікавленість. Проте, із зародженням нових мовознавчих поглядів та парадигм, які в центрі уваги розташовували носіїв мови та їхню мовленеву поведінку, науковці вже не могли обійти сферу вираження емоцій як ключового чинника людський мов.

Пильну увагу питанню емотивності та вираженню емоційних станів у мові приділяє у своїх наукових пошуках В. І. Шаховський. Науковець зазначає, що на мовному рівні емоції трансформуються в емотивність; емоція – психологічна категорія, а емотивність – мовна, оскільки емоції можуть як викликатися, так і передаватися в мові і мовою [2, с. 13]. У свою чергу, Л. Г. Бабенко визначає емотивну лексику як не тільки сукупність усіх засобів, що називають емоції, але й також емоційно забарвлені слова [10, с. 23].

Лексичні номінації емоцій, іншими словами емотиви, становлять емоційний лексикон. За визначенням В. І. Шаховського, емотив – це мовна одиниця, у семантичній структурі якої є емоційна частка у вигляді семантичної ознаки, семи, семного конкретизатора, завдяки чому ця одиниця адекватно вживається всіма носіями мови для вираження емоційного стану мовця [2, с. 24]. Їх розуміють та використовують усі мовці, адже емотиви відіграють роль смислових компонентів під час передачі інформації.

На думку Г. М. Кузенко «вираження емоції та емоційний вплив у мовленні здійснюється завдяки емотивній функції мовних одиниць, обумовленій емотивною семантикою, яка реалізується емотивами, що актуалізуються в специфічних контекстах» [11, с. 116].

Окремий інтерес становить питання класифікації емоцій та їхньої ролі у сприйнятті навколишнього середовища. Так, за твердженням В. А. Крутецького, можна виділити два види емоцій – «те, що пов'язано з прямим або непрямим задоволенням потреб людини, як найпростіших органічних, так і потреб, обумовлених її суспільним буттям, викликає у неї позитивні емоції: задоволення, радість, любов тощо. Те, що перешкоджає задоволенню цих потреб, викликає негативні емоції, а саме незадоволення, горе, печаль, ненависть» [12, с. 189]. Іншими словами, емоції мають позитивний або негативний характер, залежно від безпосереднього відношення людини до предметів і явищ навколишнього світу.

Постановка завдання. Наукова розвідка спрямована на аналіз морфологічної структури корпусу емотивної лексики англійської мови на позначення негативних емоцій на матеріалі віртуального англійськомовного розмовного дискурсу. Об'єктом дослідження виступають лексичні номінації, які передають негативні емоції, зафіксовані у відеооглядах косметичної продукції англійськомовними відеоблогерами; предметом вивчення виступає морфологічна структура корпусу дослідження. Матеріалом дослідження слугують 130 лексичних емотивів на позначення негативних емоцій, відібраних методом суцільної вибірки з відеооглядів косметичної продукції; джерелом емпіричного матеріалу обрано платформу YouTube через її актуальність та значущість для сучасного суспільства [13].

Виклад основного матеріалу. На теперішньому етапі розвитку технологій соціальні мережі є частиною невід'ємною частиною щоденного життя більшості людей, де провідною формою реалізації розмовного дискурсу у віртуальному просторі вважається Інтернет-комунікація. Незважаючи на те, що соціальні мережі пронизують майже всі аспекти життєдіяльності людини у сучасному суспільстві, лише нещодавно з'явилися дослідження того, наскільки вони впливають на життя індивіда [14]. Однією з найскладніших та багатофункційних форм Інтернет-комунікації є відеоблог. Характерними особливостями відео блогу є наступні чинники та ознаки: медійний простір, в якому реалізується комунікативний процес; суб'єкт (блогер) та об'єкт (глядач) комунікативного процесу; об'єкт огляду (косметична продукція); процес тестування та надання відгуку [6, с. 67].

Платформа YouTube є однією із найпопулярніших у світі, що дає її користувачам можливість охопити велику аудиторію. Хоча певний кон-

тент на YouTube створюють для розваги, багато відео містять корисні поради для людей, яких цікавить та чи інша інформація. Такі відомі б'юті-блогери США як Бретман Рок, Джеффри Стар, Джеймс Чарльз тощо діляться зі своїми підписниками інформацією та підказками, а саме б'юті-рутинами, фаворитами місяця, відеооглядами косметичної продукції тощо. У межах відеооглядів косметичної продукції блогери намагаються детально та емоційно описати свої враження від певного продукту, посилаючись на його склад, якість, вигляд та відчуття на шкірі.

Емоційність та експресивність мовлення є одним із основних чинників, які привертають увагу аудиторії, сприяють збільшенню кількості підписників, допомагають розповсюджувати та популяризувати контент, який виробляє той чи інший відеоблогер. Нещодавні дослідження послідовно доводять, що у соціальних мережах «радість розповсюджується швидше, ніж сум або відраза, але ніщо не розповсюджується так швидко як обурення» [15], тобто негативні емоції викликають більший відгук та залученість глядача, ніж позитивні, що у свою чергу призводить до збільшення кількості переглядів відео, що передусім і ставить собі на меті відеоблогер.

Проаналізувавши об'єкти, на які спрямовані відеоогляди, можна виділити певні косметичні продукти, які найчастіше тестуються англійськомовними блогерами, серед них зокрема тональні засоби та консилери, помади та блиски для губ, тіні для повік, підводки й олівці для очей та губ, туші для вій; пензлі для макіяжу. Це опосередковано дає можливість зрозуміти, яка саме продукція користується попитом серед цільової аудиторії досліджуваних відеоблогів.

Різноманіття відеоблогів та стрімке збільшення їхньої популярності серед користувачів соціальних мереж визначає доцільність та нагальність їхнього використання як джерела емпіричного матеріалу для спроби вичерпного аналізу одиниць розмовного дискурсу на позначення негативних емоцій людини в оглядах косметичної продукції англійськомовними відеоблогерами.

Кількість емотивних номінацій, які увійшли в емпіричну базу даного дослідження, складає 130 одиниць (100%).

1. Аналіз емпіричного корпусу дослідження демонструє, що серед емотивів на позначення негативних емоцій найбільш репрезентативною у розмовному дискурсі відеооглядів косметичної продукції англійськомовних блогерів виявилась група прикметників (80 од., 61,5%). Дана група представлена такою емотивною лексикою як,

наприклад, *annoyed* ‘роздратований, незадоволений’; *anxious* ‘стурбований, стривожений, занепокоєний’; *appalling* ‘жахливий, страхітливий’; *bored* ‘знуджений, набридлий’; *bothered* ‘стурбований, неспокійний’; *disgusted* ‘той, що відчуває відразу’; *painful* ‘той, що завдає болю’; *repulsive* ‘огидний, мерзенний, гидотний’; *unpleasant* ‘неприємний’; *upsetting* ‘той, що засмучує’ та ін.

2. Значно меншу продуктивність демонструють емотиви-іменники (18 од., 13,8%), наприклад, *a bummer* ‘розчарування, прикрість’; *a (complete) flop* ‘(повний) провал’; *a disappointment* ‘розчарування’; *a fail* ‘невдача’; *a (hot) mess* ‘безлад’; *a miss* ‘промах, невдача’; *a rip-off* ‘плагиат, компіляція’; *fear* ‘страх’; *humiliation* ‘приниження’; *trash* ‘мотлох, сміття’ та ін.

3. Третьою за чисельністю є група, до якої входять емотиви-дієслова (14 од., 10,8%). Дану групу можуть проілюструвати такі номінації: *to cringe* ‘відчувати відразу’; *to dislike* ‘недолюблювати’; *to freak out* ‘лякатись, панікувати’; *to hate* ‘ненавидіти’; *to let down* ‘обманувати, підводити’; *to panic* ‘вдаватися в паніку’; *to regret* ‘жалкувати, шкодувати’; *to struggle* ‘мати труднощі’; *to suffer* ‘страждати’ та ін.

4. Менш репрезентативною є група емотивів-прислівників (10 од., 7,7%), наприклад: *angrily* ‘гнівно, сердито’; *anxiously* ‘занепокоєно, стурбовано, схвильовано’; *badly* ‘погано, недобре’; *disturbingly* ‘тривожно’; *excessively* ‘надмірно’; *miserably* ‘жалюгідно, мізерно’; *poorly* ‘погано, зле’; *terribly* ‘страшно, жахливо’; *tragically* ‘трагічно, прикро, сумно’; *unfortunately* ‘на жаль’ та ін.

5. Найменшу продуктивність демонструє група, яка охоплює емотиви-вигуки (8 од., 6,2%), наприклад, *Darn!* ‘Чорт!’; *Ew!* ‘Фе!’; *Meh!* ‘Ех!’; *Oh no!* ‘О ні!’; *OMG!* (*Oh my God!*) ‘О Боже

мій!’; *Oof!* ‘Уф!’; *Ugh!* ‘Тьфу!’; *Uh-oh!* ‘Ой-ой!’.

Наведені одиниці хоч і не номінують емоцію прямо, але співвідносяться з певним негативним емоційним станом мовця, який стає зрозумілим при перегляді відеоряду.

Висновки. З’ясовано, що явище емоції є одним із продуктивних напрямів дослідження у сучасній лінгвістиці, адже емоції є ключовим компонентом особистості людини, які допомагають сприймати та оцінювати навколишнє середовище та взаємодіяти із соціумом. Відеоогляд є однією з найпопулярніших форм сучасного віртуального розмовного дискурсу, що зумовлене популярністю та багатогранністю відеоблога як явища Інтернет-комунікації.

Лексичні номінації, які використовуються для позначення емоцій, визначають як емотивну лексику та можуть бути представлені різними частинами мови. Аналіз емпіричного корпусу дослідження демонструє, що емотивна лексика представлена п’ятьма частинами мови, де найбільшою продуктивністю характеризуються прикметники; значно меншу продуктивність мають іменники, дієслова, прислівники та вигуки.

Перспектива подальшого дослідження полягає у розширенні емпіричного корпусу дослідження, перш за все, за рахунок лексем на позначення позитивних емоційних станів; крім того, цікавість викликає інвентар емоційних станів, що їх залучають до творення контенту англійськомовні відеоблогери; ще одним перспективним напрямом подальшого дослідження вбачаємо вивчення паралінгвістичних засобів вираження емоційних станів, що дозволить провести всебічний аналіз та систематизувати репрезентацію емотивної складової у віртуальному розмовному дискурсі англійської мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Колесникова О. В. Фразеологія как способ передачи негативных эмоций (на материале фразеологизмов русского и немецкого языков со значением эмоционального состояния человека). *Культура народов Причерноморья*. 2014. № 274. С. 71–73.
2. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. М. : ЛКИ, 2008. 208 с.
3. Додонов Б. И. В мире эмоций. М. : Политиздат, 1987. 140 с.
4. Izard C. E. *The Psychology of Emotions*. N. Y. : Plenum Press, 1991. 451 p.
5. Ekman P., Cordaro D. What is Meant by Calling Emotions Basic. *Emotion Review*. 2011. № 3. P. 364–370. doi: 10.1177/1754073911410740
6. Залужна О. О., Головенько В. В. Особливості генези та функціонування синестетичної метафори в оглядах українських страв та продуктів харчування (на матеріалі YouTube відео англійськомовних блогерів). *Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах : зб.наук.праць / М. Я. Оленяк (голов. ред.)*. Вінниця : ДонУ імені Василя Стуса, 2019. Вип. 38. С. 62–73. doi: http://dx.doi.org/10.31558/2075-2970.2019.38.6
7. Nelson-Field K., Riebe E., Newstead K. The Emotions That Drive Viral Video. *Australian Marketing Journal (AMJ)*. 2013. Vol. 21. Issue 4. P. 205–211.
8. Barrett L. F., Lewis M., Haviland-Jones J. M. *Handbook of Emotions*. The Guilford Press, 2008. 928 p.
9. Aitchison J. Cognitive Clouds and Semantic Shadows. *Language and Communication*. 1985. Vol. 5. Issue 2. P. 69–93.

10. Бабенко Л. Г. *Лексические средства обозначения эмоций в русском языке*. Свердловск : Изд-во Урал. Ун-та, 1989. 182 с.
11. Кузенко Г. М. Емоціональні висловлювання як об'єкт наукових досліджень. *Стан та перспективи розвитку новітніх науково освітніх комп'ютерних технологій : матеріали науково-практичної конференції*. Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2003. С. 110–118.
12. Крутецкий В. А. Психология: Учеб. для учащихся пед. уч-щ. 2-е изд., перер. и доп. М. : Просвещение, 1986. 336 с.
13. Zaluzhna O. YouTube Discourse as a New Dimension of the Linguistic Research. *Текст і дискурс: когнітивно-комунікативні перспективи : матеріали IV Всеукраїнської наукової інтернет-конференції (18-19 березня 2021 року)*. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2021. С. 39–41.
14. Матковська О. Перспективи лінгвістичних досліджень блогів. *Humanity, Computers and Communication: збірник наукових праць*. Львів, 2015. С. 128–131.
15. Shaer M. What Emotion Goes Viral the Easiest? *Smithsonian Magazine*. April 2014. Retrieved 22 June 2022 from <https://www.smithsonianmag.com/science-nature/what-emotion-goes-viral-fastest-180950182>.

УДК 811.111'37'38'42(043.3)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.25>

ТИПОЛОГІЯ ІГОР У НАРАТИВІ: УНІВЕРСАЛЬНІ ТА ІДІОСПЕЦИФІЧНІ РИСИ

THE TYPOLOGY OF GAMES IN NARRATIVE: UNIVERSAL AND IDIOSPECIFIC FEATURES

Ізотова Н.П.,

orcid.org/0000-0003-2098-4687

доктор філологічних наук, доцент,

*професор кафедри англійської філології, перекладу і філософії мови
імені О.М. Мороховського*

Київського національного лінгвістичного університету

Стаття пропонує типологію актуалізованих у художньому наративі ігор із урахуванням ідіо/жанрової специфіки оповіді. Матеріал дослідження склали романи нобелівського лауреата Дж. М. Кутзее, який створив інноваційні художні оповідні форми, чия онтологія розкривається з опертям на принцип ігрових трансформацій. Диференціація виокремлених у романах Дж. М. Кутзее ігор здійснена з огляду на чотири основні критерії: 1) тип наративу, де репрезентовано гру; 2) напрями актуалізації гри в художній оповіді; 3) принципи розгортання гри в художньому тексті; 4) виміри реалізації гри. Відповідно до типу наративу, в якому маніфестовану гру, в аналізованих творах Дж. М. Кутзее виокремлено психонаративну, метафікціональну та автофікціональну ігри. Враховуючи напрям реалізації гри, виділено інтратекстові (іманентні) ігри, репрезентовані в межах окремого твору автора, й інтертекстові (міжтекстові) ігри, що демонструють, з одного боку, різноаспектну взаємодію наративів Дж. М. Кутзее, а з другого – діалог романів автора з творами інших письменників. Згідно принципу розгортання, ігри в досліджуваних творах розподілено на комбінаторні, сюжетно-рольові та імітаційні ігри. Комбінаторні оповідні ігри відзначаються різними способами (перестановка, сполучення, розташування в певному порядку тощо) поєднання елементів оповіді (подій, оповідних рівнів, нараторів тощо). Імітаційні оповідні ігри передбачають наслідування в ігровий спосіб визначальних характеристик художньої оповіді і актуалізуються завдяки настанові на впізнаваність прототипних рис тієї чи іншої художньої оповідної форми. Сюжетно-рольові ігри в романах Дж. М. Кутзее розкривають співвідношення авторського «Я» та певної ролі, розіграної персонажем / оповідачем твору і розгортаються за двома принципами – заміщення і відчуження. Залежно від виміру їх репрезентації в художньому тексті, ігри в романах Дж. М. Кутзее поділено на текстотвірні, що характеризують лінгвальну природу ігрової тестопобудови, та смислотвірні, які розкривають лінгвальне підґрунтя ігрової смислопобудови.

Ключові слова: оповідна гра, наратив, семантико-прагматичний ефект, ідіоспецифічність, смислотворення, текстотворення.

This article presents the typology of literary games manifested in Coetzee's fictional narratives with regard to their idio/genre specificity. J. M. Coetzee, the winner of the Nobel prize for literature, elaborated an innovative mode of literary narrative which is based on the principle of ludic transformations. The paper systematizes a variety of games in Coetzee's novels in view of the following four criteria: (i) the type of the narrative the game is represented in; (ii) the vector of the game

manifestation; (iii) the principle that underlines the process of gaming in the narrative; (iv) the dimensions of narrative gaming. According to the type of the narrative, the games in Coetzee's novels are grouped into psychonarrative, metafictional, and autofictional. In terms of the gaming vectors, the games in Coetzee's fiction are arranged into intratextual and intertextual. Intratextual narrative games are represented within the author's definite narrative, while intertextual ones exceed the boundary of a particular literary text, thus illuminating a multi-faceted interplay between the works of Coetzee, on the one hand, and the interaction between Coetzee's novels and the works of other writers, on the other hand. Concerning the principles of narrative gaming, the games under study can be classified as combinatorial, imitative and role-playing. Combinatorial games are based on various ways (rearrangement, blending, ordering, etc.) of integration of divergent narrative elements (events, narrative levels, narrators, etc.) within a story. Imitative games, intended for the ludic imitation of the narrative essential features, reveal themselves due to the recognition of prototypical characteristics of the fictional narrative. Role-playing games involve a ludic interaction between the author's "I" and the role the narrator / character plays in the story. That kind of games adheres to the principles of substitution and estrangement. Referring to the dimensions of narrative gaming, the paper considers text-building and sense-making games. The former elucidates linguistic aspects of ludic text-formation, whereas the latter explicates the process of ludic sense-making.

Key words: narrative game, narration, semantic and pragmatic effect, sense-making, text-building.

Постановка проблеми. Ігрова парадигма дослідження художнього дискурсу [див., напр.: 1; 2; 3; 4; 5], що особливо помітно заявила про себе на початку ХХІ століття, сприяла розв'язанню важливих для новітніх нарративно-стилістичних студій питань. Саме інструментарій гри надав можливість науковцям переглянути і висвітлити з нових позицій традиційні питання поетики і стилістики сучасного нарративу, пов'язані зі з'ясуванням своєрідності художньої комунікації, виявленням евристичного потенціалу художніх оповідних форм, розкриттям креативних аспектів мовної особистості, вивченням природи індивідуально-авторського експериментаторства і розбудовою методологічних засад дослідження сучасного оповідного тексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблематики лінгвістичної лудистики, або лудології, як нової і перспективної царини мовознавчих студій переконливо ілюструє етап консолідації та систематизації знань про природу гри, зокрема репрезентованої в художніх текстах. Зусилля дослідників у цьому ключі зосереджені передусім на винайденні уніфікованого, вичерпного і всеосяжного визначення гри – екзистенційного феномену, що, на думку німецького філософа Е. Фінка, ймовірно, більше за решту відштовхує від себе поняття» [6, с. 367-368].

Неможливість універсального тлумачення гри науковці пояснюють її амбівалентною [7, с. 57], парадоксальною [8, с. 162] та неоднозначною [7, с. 52] природою, схильністю гри до маскуваності й таємничості [6, с. 350-351].

І. О. Каргаполова називає три основні перешкоди до однозначного розуміння поняття гри в художньому тексті. По-перше, це «недиференційоване і холистичне розуміння цього явища, що не враховує конкретні форми й жанри гри» [2, с. 21], тобто сферу/и функціонування мовної гри; по-друге, з тенденціями бачити «мовну гру» усюди, де проступають риси експресивного

мовлення або мовні аномалії [там само, с. 22]; по-третє, у недиференціації трьох вимірів, або крупних планів, гри, а саме: "play" (нерегламентована, вільна, «інноваційна» гра з відкритим фіналом), "game" (формалізована, структурована гра) та "performance" (театралізована) [там само, с. 46]. До того ж труднощі опису гри викликає її абсолютна гетерогенність [5, р. 61].

Інше вектор дослідницьких пошуків у сфері лінгвістичної, і вужче лінгвопоетичної лудистики (лудології), спрямований на систематизацію багатоманітних ігрових технік і прийомів [див., напр., 1; 3; 5] з виходом в ідіостильову [4] та / або ідіожанрову [1] площини художнього нарративу. Активно досліджується також лінгвопрагматичний [4], семантико-прагматичний [9] та лінгвоціокультурологічний [2] аспекти різних за своєю природою ігор. Водночас прогалиною у цій галузі наукового знання залишається проблематика типології ігор, репрезентованих у художніх оповідних текстах. Ґрунтовного висвітлення і прозорої конкретизації, на наш погляд, потребують критерії, що застосовуються для диференціації різнопланових ігор.

Постановка завдання. Гетерогенна та багатоаспектна природа гри [10, сс. 5-6], можливість через поняття «гра» описувати різноманітні, не пов'язані з грою як такою, явища, зокрема більшість станів і процесів, властивих Всесвітові, земній природі, притаманних людській свідомості тощо [11], пояснюють намагання дослідників певним чином систематизувати різноманітні ігри. Пропонована розвідка має на меті розробку типології оповідних ігор, актуалізованих у художньому нарративі з врахуванням його ідіожанрової специфіки. Матеріал дослідження становлять художні твори нобелівського лауреата Дж. М. Кутзее, чия онтологія може бути описана з опертям на евристичне поняття гри. Завданнями цієї статті є: 1) аналітичний огляд наявних у вітчизняних та зарубіжних роботах з лудичної проблематики

типологій ігор; 2) виокремлення й детальний опис критеріїв диференціації оповідних ігор, представлених у романах Дж. М. Кутзее; 3) формування типології актуалізованих у досліджуваних творах письменника оповідних ігор; 4) встановлення їх семантико-прагматичної специфіки.

Методологічним підґрунтям вивчення оповідних ігор у художніх творах Дж. М. Кутзее є методи лінгвокогнітивного, семантико-стилістичного, контекстуально-інтерпретаційного, композиційного, семантико- і семіотико-нарративного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Розробка типології ігор у художньому тексті виходить із наявності кореляції між різновидами гри і конкретними видами художньої творчості [12, с. 285].

Відомий французький культуролог Роже Кайюа [13, с. 2001] охарактеризував гру як вільну, ізольовану, невизначену, непродуктивну діяльність, яка керується правилами і базується на вигадці, удаванні й фантазіях [там само, сс. 9-10]. Саме такі її риси були покладені дослідником в основу його відомої класифікації ігор. Деталізуючи запропоновану Й. Хейзінгою дихотомію «змагання – вистава (показ)» [14], Р. Кайюа розподілив усю сукупність ігор за чотирма основними типами: 1) *agon* (боротьба, змагання) – ігри, побудовані за принципом змагання, засновані на конфлікті, напрузі, опорі; 2) *alea* (шанс, випадковість) – ігри, розраховані на випадок; 3) *mimicry* (наслідування) – ігри, побудовані на імітації; 4) *illinx* (запаморочення) – ігри, пов'язані з інтенсивною зміною психічного стану, дезорієнтацією і т. ін. [13, сс. 12-13].

Згідно з Р. Кайюа, іграм притаманні два протилежних способи (принципи) розгортання – *paidia* та *ludus*. Перший є відхиленням від правил, репрезентує силу, нестримність, вільну імпровізацію, безтурботну веселість, неконтрольовану фантазію. Другий характеризується наявністю великої кількості випадкових, обов'язкових і свідомо нудних правил, здатних майже повністю нівелювати вияви цієї грайливості, імпульсивності, надмірності й ускладнити досягнення бажаного результату [там само, с. 13].

Російський філософ і культуролог М. Епштейн відзначив як істотну ваду класифікації ігор Р. Кайюа еkleктичність визначення ним гри, що призводить до непрозорої відмінності між ігровими та серйозними формами життя [12, с. 283]. Підвалини власної класифікації ігор М. Епштейн будує на відмінності семантики іменників “play” та “game”, що вербалізують концепт гра в англійській мові. Так, “play” означає імпровізаційну гру – вільну, не зв'язану жодними умовами, правилами

чи обмеженнями. Натомість “game” слугує для найменування занять певною мірою організованих, що передбачає наявність правил, попередньо узгоджених учасниками гри. М. Епштейн акцентує, що зазначеним типам ігор притаманна цілком відмінна філософія, зокрема різне ставлення до серйозності: “play” тлумачить серйозний світ як урегульований, в якому все відбувається за певними канонами, і завдання гри вбачає в підриві цього впорядкованого світу, спростуванні його правил, стиранні всіх відмінностей, що зробить можливим виявити в ньому таку сутнісну спільноту, де ніхто нікого не обмежує, і все може бути всім. “Game”, навпаки, накладає на гравців безліч заборон, пов'язаних з обмеженням способів поведінки, які насправді є природними, натуральними. Таким чином, гра, з одного боку, є системою заборон, які розмежовують її з реальністю, а з другого – вільною зоною, і це також відділяє її від реальності [там само, с. 281-282].

Виділені різновиди гри М. Епштейн проектує на форми художньої творчості, і відзначає в ліриці явні ознаки гри-імпровізації та гри-перевтілення, в епічному творі – обмеженість організованої гри, тоді як драматичному текстові, за спостереженням філософа, притаманні різноманітні відгалуження гральної системи: гра-перевтілення, гра-суперництво, міметична, екстатична ігри та гра випадку чи долі [там само, с. 286-287].

Вважаючи набір виокремлених М. Епштейном типів ігор недостатнім, російський філолог І. Є. Медвецький запропонував троїсту модель ігор, яка враховує власне специфіку літературної творчості. Ігри, розглянуті і занесені в класифікацію М. Епштейна, учений розширює, доповнивши додатковою групою, що охоплює ігри, в яких органічно переплелися риси двох попередніх. Коротко цю класифікацію можна подати так: 1) *плей-гра* (вільний стан, спонтанність); 2) *гейм-гра* (організований стан, гра “за правилами-законами”) і 3) *арт-гра* (модель, яка поєднує спонтанність і організацію) [11, с. 189].

Типологія ігор у їх функціонуванні у сфері художньої комунікації передбачає різні підходи. Гру класифікують, зокрема, в аспекті її *учасників* (суб'єкта та/або об'єкта гри) [15; 16; 5, р. 49-51], виходячи зі *специфіки локалізації гри* [15; 5, р. 5-53], беручи до уваги *межі та обсяг гри, засоби*, необхідні для її втілення, а також її *функціональне навантаження* [17, с. 158-163].

Розподіл ігор у художньому тексті за суб'єктно-об'єктним критерієм відбувається в межах різноманітних варіацій авторських, персонажних та імперсональних інтертекстуальних ігор

[15, с. 6-15], зокрема останні вирізняються тим, що їх «сміслові наслідки [...] не передбачалися авторським задумом» [там само]. В імперсональних інтертекстуальних іграх «акцент зміщується з активно-творчої діяльності автора на процес взаємодії цитат, а текст претендує на цілковиту самодостатність і практично отожднюється з грою» [15, с. 6-15]. Сутність гри з читачем як учасником художньої комунікації полягає в авторській орієнтації на певне усталене уявлення читача про текст та його побудову і, відповідно, обігравання читацького очікування [16, с. 19]. Враховуючи ролі суб'єкта та об'єкта ігрової художньої комунікації, польська дослідниця Е. Кшановська-Ключевська виокремлює ігри *семантичні* (власне авторські) та *прагматичні* (розраховані на активність читача) [5, р. 51].

Локалізація гри може позначатися на рівні зображених подій, сюжету художнього твору, його композиції, мотивної організації тощо [15]. За обсягом, засобами втілення гри та її функціональним навантаженням розрізняють *тотальну*, *фрагментарну* та *спорадичну* ігри [17, с. 158]. Українська дослідниця О. А. Бабелюк пропонує систему ігор в художньому тексті, в якій тотальна гра розглядається як така, що пронизує весь твір, фрагментарна актуалізується в сильних позиціях тексту, а також в особливо значущих у ідейно-тематичному плані його фрагментах [там само, с. 161]; спорадична передбачає одиничні прояви гри в художньому творі [там само, с. 163].

Вивчаючи семантичні та прагматичні аспекти гри в сучасних постмодерністських творах крізь призму теорії можливих світів і, зокрема в рецептивному аспекті, російська дослідниця З. М. Чемодурова виокремлює два різновиди ігор – рефлексивну та комбінаторну. Перша сприяє виникненню так званих «самозаперечних» оповідей, яким властива *релятивізація* «правил» семантики класичного наративу. Друга націлена на *порушення* «правил» семантики класичного наративу шляхом створення всіляких суперечностей фікціального світу, що сприяє залученню читача в художню комунікацію [9, с. 70] (*курсив наш – Н.І.*).

Підхід до класифікації ігор з огляду на засоби їх актуалізації в різножанрових текстах уможливив виокремлення власне мовної [3, с. 17], або, у термінах Т. В. Радзівської, мовноспецифічної гри [4, с. 148], та структурно-комбінаторної [3, с. 17], і кожна з них включає певні різновиди. Мовна гра, що відзначається високою продуктивністю, охоплює лексико-семантичні, словотвірні, граматичні та фонографічні ігри [там само, с. 17]. Структурно-комбінаторний тип гри є наслідком комбінування різнорівневих мовних або мовленевих одиниць, починаючи з літер та фонем і до цілісного художнього тексту та навіть циклових текстових утворень, як-от цикли новел, романів, ліричні цикли тощо [там само, с. 106].

Типологія ігор, розроблена в нашій роботі на матеріалі романів Дж. М. Кутзее, ґрунтується на чотирьох основних критеріях: по-перше, це

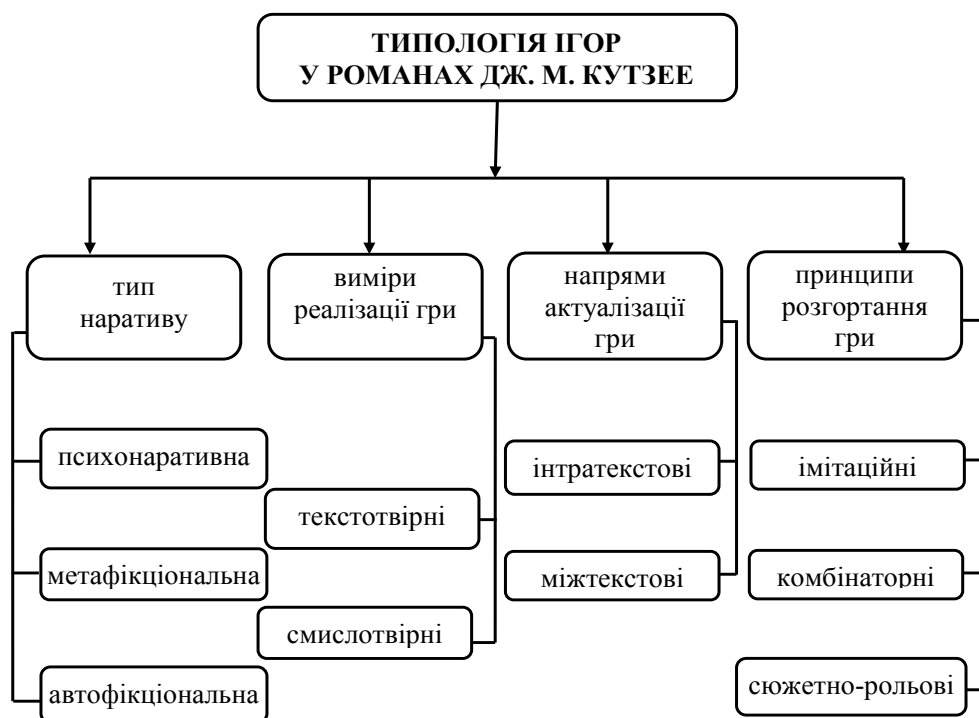

Рис. 1. Типологія оповідних ігор у романах Дж. М. Кутзее

тип *нарративу*, де маніфестовано гру; по-друге, *напрями* актуалізації гри в художній оповіді; по-третє, *принципи* розгортання гри в художньому тексті; по-четверте, *виміри* реалізації гри (див. рис. 1).

А. Відповідно до *типу нарративу*, у якому знаходять своє втілення ігри, в аналізованих творах Дж. М. Кутзее виділяємо три різновиди оповідних ігор: *психонаративну*, *метафікціональну* та *автофікціональну*.

Суть *психонаративної гри* в романах Дж. М. Кутзее визначається перетворенням подієцентрованого нарративу на оповідь, сфокусовану на досвіді внутрішніх переживань персонажем / наратором психотравматичних подій. Психонаративна гра спирається на лінгвальні засоби акцентованої психологізації художньої оповіді з позицій гри, де психологізація визначається різноманітними психологічними трансформаціями персонажа в опозиції «внутрішній світ vs. зовнішній світ».

Специфіка *метафікціональної гри* в досліджуваних художніх творах полягає у «розхитуванні» референційного статусу художньої оповіді, що породжує принципово неоднозначне сприйняття художньої дійсності, змодельованої в термінах гри. Метафікціональна гра націлена на випробування за допомогою сукупності лінгвальних засобів меж і можливостей фікціональності і демонстрації у такий спосіб сконструйованості художніх оповідних форм.

Автофікціональна гра в романах Дж. М. Кутзее опредметнює шляхи акцентованої фікціоналізації автобіографічного твору. Така гра репрезентує процес конструювання за посередництва різноманітних лінгвальних засобів правдивого, достеменного автобіографічного «Я-образу» і одночасно «підриває», спростовує цю вірогідність, ставить її під сумнів.

Б. З огляду на напрями реалізації ігор у художніх творах Дж. М. Кутзее, виділяємо *іманентні* (*інтратекстові*, або *внутрішньотекстові*) та *міжтекстові ігри*. Перші актуалізовано в межах окремого твору, решті властивий вихід поза межі окремого тексту, перехід в інші тексти, що, з одного боку, є результатом «діалогу» між творами Дж. М. Кутзее, а з іншого – наслідком різноаспектної взаємодії романів автора з творами інших письменників. Різновиди міжтекстових оповідних ігор у романах Дж. М. Кутзее представлені, зокрема, інтертекстуальною та автоінтертекстуальною іграми.

В. Залежно від принципів, що слугують підґрунтям маніфестації ігор у досліджуваних тек-

стах, виокремлюємо *комбінаторні*, *сюжетно-рольові* та *імітаційні ігри*, які спричиняють різні ігрові ефекти.

Комбінаторні оповідні ігри (лат. *combinare* – сполучати, поєднувати) [18] засновані на принципі комбінування [19, сс. 53-54; 9, с. 170], що передбачає поєднання в різний спосіб (перестановка, сполучення, розташування у певному порядку і подібне) елементів оповіді (подій, оповідних рівнів, нараторів тощо).

Імітаційні оповідні ігри в досліджуваних творах реалізовано за принципом імітування (лат. *imitatio*), який базується на якомога точнішому відтворенні, наслідуванні [18] в ігровий спосіб визначальних характеристик художньої оповіді. Такі ігри актуалізуються завдяки настанові на впізнаваність прототипних рис [20] тієї чи іншої художньої оповідної форми. Ігрові ефекти під час реалізації імітаційних оповідних ігор створюються в результаті загострення, акцентування, гіперболізації окремих рис художнього нарративу.

Сюжетно-рольові оповідні ігри в романах Дж. М. Кутзее розкривають співвідношення авторського «Я» та певної ролі, розіграної персонажем твору, і розгортаються за двома принципами: 1) *заміщення*, що полягає в заміні власного обличчя на певну маску (як-от сліпих, понівечених, глухих, фізично й психічно травмованих та інших людей з девіантними змінами); та 2) *відчуження*, застосування якого в художніх текстах передбачає відсторонення, дистанціювання від свого «Я», «відмову від власної індивідуальності й занурення в чужу природу» [21, с. 86] після надягання маски Іншого / Інших, щоб подивитися на себе їхніми очима.

Залежно від виміру їх репрезентації оповідні ігри в романах Дж. М. Кутзее поділяємо на *текстотвірні*, що характеризують лінгвальну природу ігрової текстобудови художньої оповіді, та *смыслові*, які експлікують лінгвальне підґрунтя ігрової смислобудови в художньому тексті.

Розглянемо специфіку реалізації ігор на прикладі фрагмента з роману Дж. М. Кутзее “The Master of Petersburg” («Осінь у Петербурзі»):

During the night a dream comes to him. He is swimming underwater. The light is blue and dim. He banks and glides easily, gracefully; his hat seems to have gone, but in his black suit he feels like a turtle, a great old turtle in its natural element. Above him there is a ripple of movement, but here at the bottom the water is still. He swims through patches of weed; slack fingers of water-grass brush his fins, if that is what they are.

He knows what he is in search of. As he swims he sometimes opens his mouth and gives what he thinks of as a cry or call. With each cry or call water enters his mouth; each syllable is replaced by a syllable of water. He grows more and more ponderous, till his breastbone is brushing the silt of the river-bed.

Pavel is lying on his back. His eyes are closed. His hair, wafted by the current, is as soft as a baby's.

From his turtle-throat he gives a last cry, which seems to him more like a bark, and plunges toward the boy. He wants to kiss the face; but when he touches his hard lips to it, he is not sure he is not biting. This is when he wakes [22, pp. 17-18].

Наведений уривок можна описати в термінах декількох із зазначених вище ігор – психонаративної та комбінаторної тексто- і смислотвірної. Комбінаторна тексто- та смислотвірна гра ідентифікується тут з огляду на структурно-смысловий «злам» як результат інкорпорації до структури оповіді за комбінаторним принципом оніричного нарративу, що спричиняє розпорошення структурно-смыслові та тематичної єдності художнього твору, ускладнюючи у такий спосіб його читацьке сприйняття. Психонаративна гра у поєднанні зі смислотвірною маркується у виокремленому фрагменті зважаючи на семантико-смыслову інтрузивність, що опередметнює вкрай загострені особисті переживання головного героя, фікціоналізованого Ф. Достоєвського, стосовно втрати свого пасинка Павла. Семантико-смыслові та емоційне напруження як вияви психонаративної семантико-смыслові гри створюється тут шляхом репре-

зентації девіантного, гіпертрофованого образу великої старої черепахи (*a great old turtle*), якою цей чоловік стає в оніричній квазі-реальності. Емоційна щільність контексту досягається завдяки детальному опису поведінки черепахи, яка, занурившись у власну, природну стихію (*in its natural element*), плаває в пошуках Павла (*He knows what he is in search of*) і кличе його з глибини (*a cry or call*). Вода наповнює рот черепахи, і волання вже неможливо розібрати (*water enters his mouth; each syllable is replaced by a syllable of water*). Інтенсивність емоційного переживання маркується перетворенням черепашого крику на гавкіт (*bark*). Побачивши тіло Павла уві сні, Достоєвський хоче його поцілувати (*He wants to kiss the face*), але бажання настільки сильне, що він не помічає, як замість цілунків починає його кусати (*when he touches his hard lips to it, he is not sure he is not biting*).

Висновки. Отже, типологія ігор, запропонована у цій статті, спирається на ідіожанрові риси творів письменника і враховує *тип нарративу*, в якому розгортається гра (психонаративні, метафікціональні, автофікціональні оповідні ігри); *принцип реалізації гри* (комбінаторні, імітативні, сюжетно-рольові оповідні ігри); *напрямок актуалізації гри* (інтратекстові, інтертекстові ігри), *вимір репрезентації гри* (текстотвірні, смислотвірні ігри). Розмаїття ігор, представлених у романах Дж. М. Кутзее, не лише окреслює вектори розгортання оповідних ігор у цих творах, а й акцентує ті характеристики художнього нарративу, які опиняються у фокусі авторської гри.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ізотова Н. П. Ігрова стилістика романів Дж. М. Кутзее: лінгвопоетологічні студії : монографія. Київ : Вид. центр. КНЛУ, 2018. 360 с.
2. Каргаполова І. А. Лингвистические и социокультурные факторы лудического речевого поведения: дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.04 / Рос. гос. пед. универ. имени А. И. Герцена. Санкт-Петербург, 2007. 483 с.
3. Корниенко О. А. Игровая поэтика в литературе. Киев : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. 242 с.
4. Радзівєвська Т. В. Мовна особистість, мовна гра, лінгвістичні концепти крізь призму роману В. В. Набокова "The Real Life of Sebastian Knight". *Вісник КНЛУ*. 2014. Т. 17, № 1. С. 146–155.
5. Chrzanowska-Kluczevska E. Language games: pro and against. Krakow : Universitas, 2004. 220 p.
6. Финк Е. Основные феномены человеческого бытия / пер. с нем. А. В. Гараджа, Л. Ю. Фуксон. Москва : Канон+РООИ «Реабилитация», 2017. 432 с.
7. Кривко-Апинян Т. А. Мир игры. Санкт-Петербург : Эйдос, 1992. 160 с.
8. Казакова Н. Т. Феномен игры в философии: методологический анализ : дис. ... доктора философ. наук : 09.00.01 / Иркутский гос. ун-т. Иркутск, 1999. 354 с.
9. Чемодурова З. М. Прагматика и семантика игры в текстах англоязычной постмодернистской прозы 20–21 веков : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.04 / Российский гос. пед. ун-т им. А. И. Герцена. Санкт-Петербург, 2016. 407 с.
10. Арутюнова Н. Д. Виды игровых действий. *Концептуальные поля игры* / отв. ред. Н. Д. Арутюнова. Москва : Индрик, 2006. С. 5–16.
11. Медвецкий И. «Игра ума, игра воображенья...» (Метод анализа художественного текста). *Октябрь*. 1992. № 1. С. 188–192. URL: <https://docplayer.ru/41832949-Igra-uma-igra-voobrazheniya-metod-analiza-hudozhestvennogo-teksta.html> (дата звернення: 16.02.2022).

12. Эпштейн М. Н. Игра в жизни и искусстве. Эпштейн М. Н. *Парадоксы новизны* : О литературном развитии XIX–XX века. Москва : Советский писатель, 1988. С. 276–300.
13. Caillois R. *Man, play and games*. Urbana and Chicago : University of Illinois Press, 2001. 208 p.
14. Коськов М. А. К теории чистой игры. *Альманах "Studia Culturae"*. 2002. Вып. 3, № 3. Санкт-Петербург : СПб фил. общество. С. 9–26. URL: <http://anthropology.ru/ru/text/koskov-ma/k-teorii-chistoy-igry> (дата звернення: 15.02.2022).
15. Лизлова С. М. Типологія ігор автора та героїв у постмодерністському творі. *Литературоведческий сб.* / ред. М. М. Гиршман. Донецьк, 2003. Вып. 14. С. 6–15.
16. Матвієнко С. Децентрація тексту як гра з читачем («Подорож ученого доктора Леонардо ...» Майка Йогансена). *Магістеріум*. 1999. Вип. 2. С. 18–24.
17. Бабелюк О. А. Принципи постмодерністського текстотворення сучасної американської прози малої форми : монографія. Дрогобич : ТЗОВ «Вимір», 2009. 296 с.
18. Захаренко Е. Н., Комаров Л. Н., Нечаева И. В. Новый словарь иностранных слов. Москва : «Азбуковник», 2003. URL: <http://slovari.ru/search.aspx?s=0&p=3068&di=vsis&wi=7660> (дата звернення: 14.02.2022).
19. Морозов И. А. «Физиология» игры (к анализу метафоры «игра как живой организм». *Логический анализ языка. Концептуальные поля игры* / отв. ред. Н. Д. Арутюнова. Москва : Индрик, 2006. С. 42–59.
20. Гридина Т. А. Имитационный принцип языковой игры в художественном тексте. *Язык. Система. Личность* : сб. науч. ст. Екатеринбург : Урал. гос. пед. ин-т, 1999. С. 13–25.
21. Ницше Ф. Так говорил Заратустра. Санкт-Петербург : «Азбука-Аттикус», 2018. 352 с.
22. Coetzee J. M. *The Master of Petersburg*. New York : Penguin Books, 2011. 194 p.

УДК 811.161.2(71)'373.21:39

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.26>

UKRAINIAN ECONYMS IN SASKATCHEWAN: ETHNO- AND SENSORY-LINGUISTIC ASPECTS

УКРАЇНСЬКІ ОЙКОНІМИ САСКЕТЧЕВАНУ: ЕТНО- ТА СЕНСОРНОЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ

Kalynovska I.M.,

orcid.org/0000-0002-3406-1456

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Conversational English Department
Lesya Ukrainka Volyn National University*

Koliada E. K.,

orcid.org/0000-0002-5437-1320

*Candidate of Philological Sciences, Professor,
Professor, Head of the Conversational English Department
Lesya Ukrainka Volyn National University*

Econyms as specific types of toponyms refer to the proper names of any inhabited settlement. They are known to contain information about the historical past of nations, the borders of their settlement, cultural, commercial, and geographical centers, etc. Place names can offer insights into the language of local people because most of them originated in descriptions assigned by settlers to specific villages, hills, fields, roads, etc., to which they needed to refer. Moreover, place names represent the sensory aspect of the landscape and they reflect the way it can be perceived by all five senses: sight, smelling, hearing, touch and taste.

Being an important part of linguistic data, place names reflect not only the history of people, but also their culture, lifestyle, daily environment, etc. The given article focuses on the study of Canadian toponyms of Ukrainian origin highlighting their ethno- and sensory-linguistic aspects.

The analysis reflects the important ethno- and sensory-linguistic characteristics of Saskatchewan econyms of Ukrainian origin. The peculiarities of toponym meaning are identified and explained. The sensory-linguistic aspects of Saskatchewan econyms may reflect changing human perception of the landscape, in other words a range of meanings are linked with physical features of the environment, namely geological, hydrological, floral, and socio-cultural ones.

The authors subdivide Ukrainian econyms of Saskatchewan into the following lexico-semantic groups: 1) settlements; 2) localities (location directions, districts); 3) rural communities, farms, lands, and roads; 4) schools, school districts, and institutes; 5) parks, churches, parishes, and cemeteries.

In perspective, attention should be focused on the comparative study of aboriginal, French, English, and Ukrainian toponyms that can be found in Canada.

Key words: toponym, eonym, Canada, Ukrainian origin, ethnolinguistic aspect, sensory-linguistic aspect.

Ойконіми як певні види топонімів представляють назви будь-якого населеного пункту. Відомо, що вони містять інформацію про історичне минуле народів, межі їхнього розселення, культурні, торговельні, географічні центри тощо. Топоніми можуть давати уявлення про мову місцевих жителів, оскільки більшість з них виникла в описах сіл, пагорбів, полів, доріг тощо, куди потрібно було потрапити мешканцям. Більш того, топоніми представляють сенсорний аспект ландшафту, вони відображають спосіб його сприйняття всіма п'ятьма органами чуття: зором, нюхом, слухом, дотиком і смаком.

Як важлива частина лінгвістичних даних, топоніми відображають не тільки історію людей, але і їхню культуру, спосіб життя, повсякденне оточення тощо. Дана стаття присвячена вивченню канадських топонімів українського походження і висвітлює їхні етно- та сенсорнолінгвістичні аспекти.

Аналіз відображає важливі етно- та сенсорнолінгвістичні особливості ойконімів Саскетчевану українського походження. Визначено й описано особливості значення топонімів. Сенсорно-лінгвістичні аспекти ойконімів Саскетчевану можуть відображати зміну людського сприйняття ландшафту, іншими словами, ряд значень пов'язаних з фізичними особливостями навколишнього середовища, а саме геологічними, гідрологічними, флористичними, соціокультурними.

Автори статті розподіляють українські ойконіми Саскетчевану на такі лексико-семантичні групи: 1) населені пункти; 2) локації (напрямки, райони); 3) сільські громади, фермерські господарства, землі, дороги; 4) школи, шкільні округи, інститути; 5) парки, церкви, парафії, кладовища.

У перспективі, слід звернути увагу на порівняльному вивченні топонімів аборигенів, французькі, англійські та українські топоніми, які розповсюджені в Канаді.

Ключові слова: топонім, ойконім, Канада, українське походження, етнолінгвістичний аспект, сенсорно-лінгвістичний аспект.

Problem statement. Toponyms known as place names or geographic names comprise information about nations, their settlements, historical development, and culture, etc. Generally, toponyms reflect changing human perception. "How a society names its surroundings exposes how people conceptualize their world: how landforms are distinguished, how people interact with the land, how land is owned or distributed, or how places or topographic features are important spiritually, politically, or historically" [7, p. 393]. Moreover, place names represent the sensory aspect of the landscape and as such it can be perceived by all five senses: sight, smelling, hearing, touch and taste. At the same time, toponyms evolve over time and their value changes.

In the view of this, the study of toponyms is vital and perspective, because place names can "comprise an important linguistic data; their usefulness is strongly tied to their relationship to morphology, semantics, and phonology of the language as a whole" [9, p. 5]. In fact, the role of toponyms in language typology is unique. "In a toponym is encoded a literal meaning, a lexified denotation, historical and folk etymologies, connotations, and physical properties of the place described" [7, p. 394].

Generally speaking, Canadian place names of Ukrainian origin often become the subject of discussion [2; 3; 4; 6; 10], therefore the issue of Ukrainian eonyms of Saskatchewan requires special attention of scholars, which makes the given research relevant.

The goal of the article is to study Ukrainian eonyms in Saskatchewan in ethno- and sensory-linguistic aspects. To achieve this goal it is necessary

to solve a number of tasks: to describe the main features of Saskatchewan eonyms; to analyze eonyms in ethnolinguistic and sensory-linguistic aspects; to divide Saskatchewan eonyms into lexico-semantic groups. The object of study is Saskatchewan eonyms of Ukrainian origin, selected from the Dictionary of Canadian Place Names (1997), the World Heritage Encyclopedia (2002), and the Canadian Geographical Names Database [8].

Literature review. One of the main factors that determine the toponymic vocabulary of the English-speaking provinces of Canada is the interaction of aboriginal, French, English, and Ukrainian toponyms that caused the formal and semantic changes in the regional English place names, and thus influenced the formation of the entire toponymic system in Canada. Watson Kirkonell states that "the block settlement of immigrants from central and eastern Europe in the Prairie Provinces resulted in creation of facsimiles of European communities that they left behind, many of which still bear Slavic names. Thus, there are scores of communities throughout the West such as *Antonivka*, *Babyna*, *Chortitz*, *Dobrovody*, *Franko*, *Hryhoriv*, *Khutir*, *Oleskiw*, *Ukraina*, *Zbaraz*, etc." [5]. These block settlements which embrace not only the Ukrainian communities in Manitoba and Alberta, but in Saskatchewan and British Columbia resisted assimilation. Watson Kirkonell says that "the European-Canadian culture groups as such will probably have been completely digested in another country. But the Ukrainian place names persist" [5, p. 11].

J. Rudnycky, who dedicated a number of his works [3; 10; 11] to the study of Slavic place names, suggests

that “side by side with Canadians of British, French, and other origin, the Slavs retain and cultivate their heritage, thereby contributing to the development of Canada’s culture and its spiritual growth. Folk tales, folk etymologies, proverbs, sayings about the origin and meaning of Canadian place names, or what may be called Canadian Slavic namelore represent aspects of Canadian folklore” [10, p. 90]. The linguist was the first who introduced the detailed analysis and classification of Canadian toponyms of Ukrainian origin (the list includes more than 180 place names) [3; 11].

B. Bell thoroughly analyses Canadian toponyms of Ukrainian, German, Mennonite, Hutterite, and Doukhobor origin, taking into account aspects of their historical development, concepts of identity, cultural location, and traditions. The scholar writes that “the steppes of eastern Europe were the ancestral homeland for several groups whose desire to find a secure place to develop their agricultural ambitions, to practice their religion, and to live in peace with their neighbours led them to Saskatchewan” [4].

Research results. The initial Ukrainian immigration to Saskatchewan coincided with the great European migrations of the late 19th and early 20th centuries. Over 170,000 Ukrainians set out for Canada during the period 1891–1914 as part of the Canadian government’s effort to recruit agriculturalists from east, central, and south Europe, originating primarily from western Ukraine (the former Austro-Hungarian lands of Galicia and Bukovyna) [13].

In Saskatchewan, “the first Ukrainian settlements were established in the Montmartre-Candiac area by 1895–1896, and in 1897 around Yorkton, notably in the districts of Beaver Hills, Crooked Lake, and Wroxton. Subsequently, other early settlements appeared in the districts of Fish Creek-Rosthern (1898) and Redberry Lake (1903), as well as in the Samburg district northeast of Prince Albert in 1906” [13].

The major centre of Ukrainian population in Saskatchewan is located in the area which stretches westward from the Manitoba border to Saskatoon, and includes the Yorkton-Canora, Prince Albert, and Regina regions. This area, known as the Parkland Belt, is where the first settlers to Saskatchewan located. However, the Ukrainians live in every city and town in Saskatchewan. In the late 1930’s and early 1940’s, there was a major migration of Ukrainian people from southern and central Saskatchewan areas such as Ituna, Sheho, Wakaw and Cudworth to the northern areas near present-day Nipawin, Melfort, Gronlid, Brooksby, Prince Albert, Meath Park, Weirdale, Smeaton, Choiceland, Hudson Bay and Carrot River [14]. According to the 2016 census, 13.4 per cent of Saskatchewan’s population trace all

or part of their ancestry to Ukraine. The Ukrainians are the sixth largest ethnic group in Saskatchewan (ninth in Canada) [12].

The analysis has shown that Ukrainian eonyms in Saskatchewan primarily include the names of settlements, such as *Bukowina* (south of Yellow Creek), *Rak* (northeast of Vonda), *Whitkow* (west of Mayfair), etc. According to our previous research findings, several settlements located in different Canadian provinces may have the same names, i. e. there is *Odessa* in Saskatchewan and Ontario, then *Halicz* and *Ukraina* in Manitoba, Saskatchewan, and Alberta. Some place names have received an additional description “new”, namely *New Kyiv* in Alberta, *Novy Sokal* in Alberta, *New Yaroslau* in Saskatchewan [1, p. 104].

“The Ukrainians who came to Saskatchewan came from a small area in the southwestern part of the country, sometimes called *Ruthenia*. /.../ In the mid-19th century, the Austro-Hungarian Empire designated the term *Ruthenen* as the official name for Ukrainians within that empire. /.../ Ruthenia consisted of three parts: Galicia, Bukovyna, and Transcarpathia. Very few people came to Saskatchewan from the latter, which was a part of Czechoslovakia between the world wars” [4, p.12].

B. Barry states that “many of the Ukrainian names in Saskatchewan are, in fact, German, brought by Mennonites, Roman Catholics, Lutherans and others” [4, p. 9]. It concerns as well the oldest place names in Canada, namely the newly created settlement in Manitoba registered as *Ukraina* [6]. Actually, there are two schools in Saskatchewan named for the country itself: *Oukraina* (west of Krydor), and *Ukraina* (south of Canora).

Additionally, the name *Galicia* (the modern Lviv, Ternopil and Ivano-Frankivsk oblasts) is an Anglicization of *Galizien*, which is a German transliteration of the Ukrainian word *Halychyna*, meaning “the lands of Halych”, its one time capital, one of the principal religious and trading centres of Ukraine [4, p.14]. Two Saskatchewan schools were named for the town *Halicz* (1914–1960) northwest of Wishart, and *Halech* (from 1905) near Goodeve, and there is a *Halicz* cemetery north of Stenen.

The sensory-linguistic aspects of Saskatchewan eonyms should be underlined, as they may reflect changing human perception of the landscape, in other words a range of meanings are linked with physical features of the environment, namely geological, hydrological, floral, and socio-cultural ones. For instance, the first Ukrainian settlers west of Alvena arrived in 1902 and established *Laniwci*, from Ukrainian *Lanivtsi* (a small place, north of Borshchiv), which comes from the Ukrainian word

lan meaning “grainfield” and means “people of the grainfields”. *Kaminka* was at the hamlet of Tway and is from the Ukrainian for a “gravelly place”. The name may also commemorate Kamianka-Buzka (which was simply Kaminka until 1944) just north-east of Lviv [4, p. 18].

Hory (a locality southwest of Wakaw centring on the Ukrainian Catholic parish of the Ascension of Our Lord Jesus Christ) means “mountains”, and refers to the hilly church site; *Skala* (west of Cudworth) means “cliff in the low place”; *Scalat* (southeast of Canora) reflects a place where there are rocks or cliffs. Nevertheless, *Podole* (northeast of Prince Allien) and *Podolia* (northeast of Arran) have a common derivation and represent the lowlands of the historical-geographical region lying to the east and northeast of the Dnister River.

Furthermore, *Dobrowody* (a rural post office northeast of Rama in a mixed Polish/Ukrainian settlement) took its name after Dobryvody Ternopil oblast. The name means “good water”, while *Stawchan* (north of Rhein) was named after Stavchany in Lviv oblast, and means “of a pond”, and the name of the settlement *Ozeranko* (south of Prudhomme) may come from the Ukrainian for “a small lake”.

Saskatchewan eonyms may reflect the names of the trees. For instance, *Beresina* (northeast of Churchbridge) or *Bereziw* (south of Hafford) means “birch forest”, whereas (north of MacNutt) correspond to “the area of willows”.

Subsequently, a number of Saskatchewan eonyms honour historic Ukrainians. An excellent example is *Mohyla Ukrainian Institute* at Saskatoon, founded in 1916 as a non-sectarian residence for Ukrainian students attending educational institutions in the city, named after Petro Mohyla (1597–1647), the Ukrainian metropolitan who was a major figure in the history of Orthodoxy in Ukraine. Mohyla Institute was the original home of the Ukrainian Museum of Canada, now located on Spadina Crescent. Over the years the Institute has been actively involved in cultural pursuits, including the accumulation of a large library, as well as maintaining its residential function [4, p. 36].

One can find schools named after *Taras Shevchenko*, *Ivan Franko* in Canada, one in each of the Prairie Provinces [1], as well as *Larisa* after Larysa Kosach – Lesya Ukrainka (west of Wishart). Schools were also named after *Hetman Ivan Mazeppa* (southeast of Canora), *Mykhailo Drahomanov* (southeast of Prudhomme), Ukrainian composer *Mykola Lysenko* (near Insinger), etc.

Saskatchewan eonyms include as well names of Ukrainian-Canadian pioneers unknown in Ukraine, although famous in Canada Ukrainians, for

instance: *Krydor* (after early pioneers *Petro Krysak* and *Teodor Lucyk*), *Joseph Oleskiw* (writer), *Peter Dmytruk* (Sergeant in the Royal Canadian Air Force), *Thomas Drobot* (postmaster), *Ivan Pidskalny* (local patron), *Dochylo* (local family), etc.

Saskatchewan eonyms can be represented by Ukrainian place names such as *Prosvita* (west of Mayfair), *Svoboda* (northwest of Alvena), *Wolna* (east of Rama), *Zhoda* (south of Mikado), *Radimno* (southeast of Willowbrook), which may have a deep social and ethnolinguistic meaning [2]. Having settled on their homesteads in Saskatchewan, the first Ukrainian immigrants were inspired by the thought of having gained the freedom they never had under the despotic Austro-Hungarian monarchy and Poland.

Eventually, we can subdivide Ukrainian eonyms of Saskatchewan into the following lexico-semantic groups:

1) settlements: *Krasne* (a village west of Wishart), *Rak* (a settlement northeast of Vonda), *New Yaroslau* (Ukrainian block settlement northeast of Yorkton), etc.;

2) localities (location directions, districts): *Antoniwka* (a locality north of Canora), *Buchach* (a locality near Hazel Dell), *Kulykiv* (a locality north of Invermay), *Kolo Solomyanoho* (a locality west of Cudworth), etc.;

3) rural communities, farms, lands, and roads: *Bobulinci* (southeast of Rose Valley), *Beresina* (northeast of Churchbridge), *Peter Krysak Farm* (a farm near Krydor, Blaine Lake), *Dochylo Road* (at Christopher Lake), etc.;

4) schools, school districts, and institutes: *Dnister School District* (public school southeast of Canora), *W. S. Hawrylak School* (public elementary school in Regina), *St. Petro Mohyla Institute* (private college in Saskatoon), etc.;

5) parks, churches, parishes, and cemeteries: *St. Volodymyr Ukrainian Park* (a campground owned by the Saskatoon branch of the Ukrainian Catholic Brotherhood of Canada), *St. John Boholav Krasne Church* (Ukrainian Catholic Church), *Krassna* (a parish south of Leader), *Halicz Cemetery* (a cemetery north of Stenen), etc.

By all accounts, Saskatchewan eonyms can be temporal and replaced by the other ones or disappear altogether. For example, the name *Bereziw School District* (south of Hafford) was changed into *Slawa school*; *Dniester* (northeast of Rhein) was renamed *Hamton*, etc.

Conclusions. To sum up, toponyms and eonyms in particular, reflect important historical information about a place, such as settlement history, population dispersal, periods of language usage, etc. Information

about the changing human perception and the sensory aspect of the landscape can be understood as well. Place names can also provide insight into linguistic changes in an area, the folklore, and social conditions of a place and so on. So, ethno- and sensory-linguistic information can also be found through toponyms.

The article research findings indicate the important national features of Ukrainian ethnic group in Canada, its culture and historical heritage represented in place names, which contribute to the development of Canada's culture and its spiritual growth.

The creation of toponyms reflects Ukrainian values and landscape perception, visible from the linguistic features of Saskatchewan eonyms.

Consequently, the study of Saskatchewan place names of Ukrainian origin in ethno- and sensory-linguistic aspects is promising, as eonyms reflect the important national features of Ukrainian ethnic group in Canada. In perspective, attention should be focused on the comparative study of aboriginal, French, English, and Ukrainian toponyms that influence the changing toponymic system in Canada.

REFERENCES:

1. Калиновська І. М. Canadian Toponyms of Ukrainian Origin in Ethnolinguistic and Linguocultural Aspects. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки.* № 6 (331). Луцьк, 2016. С. 102–106.
2. Калиновська І. М. Канадські топоніми як засіб збереження національної ідентичності українців. *Канадознавство: суспільство, культура, мова: колективна монографія.* Луцьк : Вежа-Друк, 2019. С. 82–94.
3. Рудницький Я. Становище української та інших слов'янських мов у Канаді. Вінніпег : УВАН, 1971. 32 с.
4. Barry B. *Ukrainian People Places.* Regina : Centax Books, 2001. 160 p.
5. Kirkconnell W. *Canadian Toponymy and the Cultural Stratification of Canada.* Winnipeg : Ukrainian Free Academy of Sciences, 1954. 16 p.
6. Krawchuk P. Ukrainian Place Names in Canada. First Wave of Ukrainian Immigration to Canada, 1891–1914. *The Ukrainian Canadian,* September 1980.
7. Nash D., Simpson J. Toponymy: Recording and Analyzing Placenames in a Language Area. *The Oxford Handbook of Linguistic Fieldwork.* New York: Oxford University Press, 2012. P. 392–406.
8. Natural Resources Canada. Geographical Names. 2019. URL: <http://www4.nrcan.gc.ca/search-place-names/search?q=&theme//>
9. Peters E. What's in a Name: Toponyms as Linguistic Data for Historical Comparison. Haverford College, 2015. 40 p.
10. Rudnycky J. B. Slavic Toponymic Neologisms in Canada. *Canadian Slavonic Papers.* Vol. 1. Abingdon: Taylor & Francis, Ltd., 1956. P. 89–92.
11. Rudnycky J. B. Ukrainian Place Names of Canadian Geography. *The Canadian Ukrainian.* Winnipeg : Ukrainian Free Academy of Sciences, 1956. P. 2–8.
12. Statistics Canada. A Sociodemographic Profile of Ukrainian-Canadians. 2022. URL: <https://www150.statcan.gc.ca/n1/pub/36-28-0001/2022004/article/00003-eng.htm>
13. The Encyclopedia of Saskatchewan. Ukrainian Settlements. 2006. URL: https://esask.uregina.ca/entry/ukrainian_settlements.jsp
14. Ukrainian Canadian Congress Saskatchewan Provincial Council. About Ukrainians in Saskatchewan. 2022. URL: <http://www.ucc.sk.ca/oldsite/about.htm>
15. Ukrainian Canadian Culture : List of Canadian Place Names of Ukrainian Origin, Plast, Ukrainian Dance, Vasyly Avramenko, Canadian Ukrainian (English). Books LLC, 2010. 156 p.

ДИСКУРСИВНО-ПРЕЗЕНТАЦІЙНИЙ ОБРАЗ АМЕРИКАНСЬКОГО ПОЛІТИКА**DISCURSIVE-PRESENTATIONAL IMAGE OF AMERICAN POLITICIAN****Кришталюк Г.А.,***orcid.org/0000-0002-0904-4320**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри германських мов і зарубіжної літератури**Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка***Хоптяр А.О.,***orcid.org/0000-0003-4277-3856**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри англійської мови**Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*

Стаття пропонує міждисциплінарний підхід до встановлення особливостей конструювання дискурсивно-презентаційного образу американського політика. Простежено, що дискурс породжує презентацію образу політика, забезпечує її розвиток і фіксацію у свідомості медіа аудиторії. Встановлено, що жанр та тематика дискурсу накладає обмеження на презентацію образу політика. Підтверджено, що прототиповим для конструювання образу політика є політичний дискурс промов, які обумовлюють самопрезентацію політика, та газетних статей, які опосередковують створення образу політика.

У дослідженні застосовано методикку когнітивно-дискурсивного аналізу, що полягає у залученні досягнень когнітивної і комунікативної лінгвістики, а саме процесів концептуалізації та комунікації до обґрунтування особливостей конструювання образу політика в англійському дискурсі. Зокрема, застосовано прийом концептуальної метафори, що дозволило запропонувати осмислення політики Барака Обами крізь призму ПОДРОЖІ, а самого політика як МАНДРІВНИКА. З оперттям на когнітивно-діяльнісний темпорально-просторовий принцип у розвідці сконструювано дискурсивно-презентаційний образ політика спираючись на етапи його активності.

Виокремлено доофісний, офісний та постофісний аспекти дискурсивно-презентаційного образу американського політика. Доофісний аспект дискурсивно-презентаційного образу політика конструюється в дискурсі, який передуює виборам на певну посаду. Доофісний складник дискурсивно-презентаційного образу Барака Обами конструюється із використанням концептуальної метафори, концептуальної метонімії та прийому наближення, що в комплексі вказують на необхідні позитивні суспільні зміни, які підтримує політик.

Офісний складник дискурсивно-презентаційного образу політика конструюється в інавгураційному та посадовому дискурсі. Цей складник деталізує образ політика, сигналізує його зміну або стійкість. Встановлено, що образ політика формується також комунікативними функціями адресантності та адресатності. Функція адресантності максімально реалізується на пост-офісному етапі конструювання дискурсивно-презентаційного образу політика.

Дискурсивно-презентаційний образ політика поєднує події, ситуаційні та фонові ознаки, які значною мірою підкреслюють його символічність.

Ключові слова: дискурсивно-презентаційний образ, політик, саморепрезентація, міждисциплінарний підхід, концептуалізація, функція адресантності, функція адресатності.

The article takes an interdisciplinary approach to singling out the peculiarities of constructing a discursive-presentative image of an American politician. It has been found out that discourse yields a presentation of an image of a politician, provides its development and fixation in the consciousness of media audience. It has been observed that genre and topics of discourse limit a presentation of an image of a politician. It has been proved that the political speech discourse and newspaper discourse are prototypical for constructing an indirect image of a politician with the account of his/her self-presentation.

The investigation applies the methodology of cognitive-discursive analysis, using the achievements of cognitive and communicative linguistics, mainly the processes of conceptualization and communication for reasoning construction of an image of a politician in the English-speaking discourse. In particular, the mechanism of conceptual metaphor has been used providing conceptualization of Barack Obama's politics as JOURNEY, and the politician himself as TRAVELER. Being based on the cognitive-actional temporal-spatial principle a discursive-presentative image of a politician with the account of the stages of his/her activity has been constructed.

Pre-office, office and post-office aspects of discursive-presentative image of an American politician have been introduced. Pre-office aspect of a discursive-presentative image of a politician is constructed in a discourse preceding the election to a certain position. Pre-office component of a discursive-presentative image of Barack Obama is constructed with the application of conceptual metaphor, conceptual metonymy and technique of approximation with their unity signaling the necessary positive change supported by the politician.

Office component of a discursive-presentative image of a politician is constructed in the inaugural and positional discourses. This component specifies the image of a politician signaling his/her change or stability. It has been shown

that an image of a politician also is constructed by means of the addresser and addressee oriented communicative functions. The addressee-oriented communicative function is fully realized at the post-office stage of constructing a discursive-presentative image of a politician. A discursive-presentative image of a politician combines event, situational and background features emphasizing its symbolism.

Key words: discursive-presentative image, politician, self-presentation, interdisciplinary approach, conceptualization, addresser-oriented function, addressee-oriented function.

Постановка проблеми. Невичерпність політичної особистості та політичної образності як об'єкта дослідження зумовлене сподіваннями якнайповніше зрозуміти парадоксальність владних відносин у суспільстві. На сучасному етапі розвитку дискурсології та конструювання образу особистості переважає міждисциплінарний підхід, який з-поміж іншого ставить за мету дослідити зміну політичної комунікації [10]. Образ – це ефективний риторичний інструмент репрезентації політика, оскільки є формою перетворення дійсності, її людиноцентричного осмислення з урахуванням ціннісно-пізнавальних уявлень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З комунікативних позицій простежується залучення опозиції «вербальний – невербальний» до вивчення образу політика, його особистості [1; 6; 17]. Відповідно досліджено дискурсивні, лінгвокогнітивні, лінгвопрагматичні, лінгвориторичні, когнітивно-комунікативні особливості вербалізації політика та його образу [4; 5; 7; 10]. В окремих працях розглядаються невербальні засоби репрезентації образу політика, визначальні для нього візуальні структури узагальнень, фізіономічні характеристики, що персоналізують комунікацію [6; 8; 16; 17]. Комунікативно-дискурсивне вчення розвиває та обґрунтовує тезу про те, що образ керує суспільною свідомістю, а також впливає на змінність / незмінність політичної комунікації [3]. Доводять, що системне вивчення особистості політика уможлиблюється з урахуванням доказів, висновків і концептуалізації, яка розкриває відповідність між особистістю та роллю, яка накладає на неї обмеження [9].

Постановка завдання. Загальний інтерес сучасних лінгвістів до дискурсивного образотворення, його неоднозначність та багатоаспектність визначають актуальність цього дослідження. У розвідці пропонується континуум конструювання образу політика в американському дискурсі шляхом застосування міждисциплінарного підходу. **Метою** статті є виявлення особливостей дискурсивно-презентаційного образу політика, динаміки його конструювання. **Матеріалом дослідження** слугували промови 44-го президента США Барака Обами, матеріали веб-сайту американської аналітичної компанії YouGov, тексти американської газети The Washington Post.

Об'єктом дослідження є образ політика в американському дискурсі. **Предметом дослідження** обрано дискурсивно-презентаційні та дискурсивно-когнітивні особливості творення образу політика в американському дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Образ політика – це конструкт, що виникає в дискурсивному просторі. Такий образ може конструюватися в різних дискурсах, але найбільш прототиповим для образу політика є дискурс політичних промов. Сконструйований фрагмент політичного дискурсу є комунікативним повідомленням, яке, з одного боку впливає на подальшу комунікативну поведінку політика, а з іншого, визначає ставлення до нього аудиторії, її реакцію на його діяльність.

В основі концептуалізації образу політика лежать його психологічні та лінгвістичні властивості [2, с. 24-25]: синергетичність, невизначеність змісту; присутність у свідомості у разі відсутності об'єкта сприйняття у полі зору; відхід від оригіналу. У цій розвідці ми розглядаємо дискурсивно-презентаційний образ американського політика на прикладі Барака Обами, 44-го президента США. Конструювання дискурсивно-презентаційного образу саме цього політика пояснюється тим, що він залишається найпопулярнішим у США (58%) згідно з YouGov, міжнародною інституцією дослідження та аналітики [18]. Урахування когнітивно-діяльнісного темпорально-просторового принципу дозволило сконструювати дискурсивно-презентаційний образ політика з опертям на етапи його активності. Відповідно нами виокремлено доофісний, офісний та постофісний аспекти презентаційно-дискурсивного образу американського політика.

Доофісний аспект презентаційно-дискурсивного образу політика конструюється у передвиборчому дискурсі, який передує виборам на певну посаду. Розглянемо доофісне конструювання образу Барака Обами на прикладі його промови ввечері напередодні виборів 44-го президента Америки. Дискурс цієї промови свідчить про те, що для Барака Обами політика та політичний курс держави осмислюється як подорож:

We've gone to every corner of this country, from here in Northern Virginia to the rocky coasts of Maine, to the open plains of Texas, to the open skies of Montana.

I just want to say that whatever happens tomorrow, I have been deeply humbled by this journey [12].

Наведений фрагмент промови деталізує пункти шляху політика та вказує на метафоричне осмислення його діяльності як ПОДОРОЖІ.

Виборці США спричинюють рух політика та змушують його не зупинятися, а, отже, спонукають до впровадження сподіваних змін:

You have enriched my life, you have moved me again and again. You have inspired me. Sometimes when I have been down you have lifted me up [12].

Наведений фрагмент промови демонструє, що саме електорат змушує кандидата на посаду президента рухатися ВГОРУ суспільно-політичною вертикаллю. Дуже близьким є пункт ПОДОРОЖІ, мету якої Барак Обама вбачає у зміні соціо-політичного життя США на краще:

[...] *we are less than one day away from bringing about change in America* [12].

Політик подорожує з минулого в майбутнє, показником якого є чотириразовий анафоричний повтор темпорального прислівника *tomorrow*, який вказує на майбутній час.

Зміна є метою та результатом подорожі політика. Промовець здійснює вплив на аудиторію за допомогою прийому наближення, що полягає у внесенні зміни, як об'єкта сподівань, у поле зору електорату, на знайому йому територію:

Tomorrow, at this defining moment in history, you can give this country the change that we need. It starts here in Virginia. It starts here in Manassas. This is where change begins [12].

Наведений фрагмент демонструє застосування прийому наближення для переконання аудиторії у тому, що вони та штат Вірджинія, який вони уособлюють, є джерелом і творцем зміни.

Метонімічна репрезентація виборців з позиції усього штату, змушує кожного громадянина діяти спільно з іншими і зробити єдиний вибір на благо Вірджинії та Америки в цілому:

Virginia, your voice can change the world tomorrow. [...] Virginia, let's go change the world [12].

Обама здійснює вплив на мешканців штату Вірджинія, шляхом їх метонімічного об'єднання в дискурсі, що надалі уможливорює гіперболізоване збільшення їх сили, спрямованої на зміну світу.

Офісний складник конструювання образу політика представлений вступним і основним етапами його діяльності. Вступний етап презентаційно-дискурсивного образу політика конструюється в інавгураційному дискурсі, який сигналізує про офіційне займання ним посади.

Серед програмних положень тексту інавгураційної промови присутній стрижневий еле-

мент – засадничий принцип майбутньої політики новообраного президента, що осмислюється за допомогою ключової метафори .ПОЛІТИКА – це ПОДОРОЖ:

America: In the face of our common dangers, in this winter of our hardship, let us remember these timeless words. With hope and virtue, let us brave once more the icy currents, and endure what storms may come. Let it be said by our children's children that when we were tested we refused to let this journey end, that we did not turn back nor did we falter; and with eyes fixed on the horizon and God's grace upon us, we carried forth that great gift of freedom and delivered it safely to future generations [15].

Наведений фрагмент інавгураційної промови Барака Обама демонструє як політик презентує свою подальшу діяльність крізь призму бурі (*storms*), яка уособлює труднощі (*hardship*) та символізує неспокій душі промовця. Однак, незважаючи на складність ситуації в державі, його курс перешкодить можливому припиненню розпочатої політичної подорожі, що досягається запереченням заперечення, а саме взаємодією дієслівних одиниць *refused* та *end*. У дискурсі усувається перешкода, ціллю якої є політична подорож Обама, що дозволить політику передати нащадкам (*future generations*) дарунок свободи (*gift of freedom*).

Основний етап дискурсивно-презентаційного образу політика конструюється його промовами, виголошених під час перебування на посаді. Обама-президент виголосив значну кількість промов, які засвідчили продовження його політичної подорожі. Вона розширилася, поповнилася новими маршрутами, новими цілями у вигляді планів та конкретних дій. Так, у промові стосовно економіки країни президент наголошує на плані відновлення та реінвестицій (*an American Recovery and Reinvestment Plan*), який втілює один з кращих шляхів для держави:

[...] *It's time to finally change the ways of Washington so that we can set a new and better course for America* [13].

Наведений фрагмент, поряд з іншими, є доказом збереження образу президента під час його перебування на посаді, адже він продовжує рухатися в обраному напрямі, а його подорож полягає у здійсненні конструктивних змін.

В інших промовах підтверджується, що образ Обама ґрунтується на ПОДОРОЖІ, яка відзначається значною кількістю різних вихідних пунктів (*the most important thing is for the United States to get engaged right away*), просуванням вперед (*we can make significant progress, we start steady*

progress on these issues), а також моментами, коли політик коригує політичних шлях інших держав (*But I do believe that the moment is ripe for both sides to realize that the path that they are on is one that is not going to result in prosperity and security for their people, and that, instead, it's time to return to the negotiating table*) [14].

Дискурсивно-презентаційний образ конструюється власне адресантністю політика, коли він сам активно репрезентує себе у своїх промовах, а також його адресантністю, що створюється реакцією аудиторії на його публічні продукти.

Адресантність стає максимально активною на пост-офісному етапі формування образу політика, коли оцінка його діяльності досягає апогею. Пост-офісний етап дискурсивно-презентаційного образу політика конструюється його публічною діяльністю та реакцією на неї по залишенню ним посади.

Так, респонсивна реакція на промову Барака Обама для випускників 2020 року відзначається високою оцінкою, представленою прикметниками *inspiring, uplifting, funny, weird, corny, out-of-touch* [11]. Перші три із зазначених прикметників переважають і конструюють позитивний емоційно-оцінний образ Барака Обама.

Доказом високої оцінки діяльності Барака Обама також є дискурсивний фрагмент:

The Obamas are the world's most admired man and woman. Barack Obama has deposed Bill Gates from his position as world's most admired man for the first time since YouGov first started asking in 2014. Michelle Obama holds on to her position as world's most admired woman, having ended Angelina Jolie's run of dominance last year [11].

Когнітивно-дискурсивний аналіз зазначеного вище фрагмента показує, що образ цього політика займає найвищі позначки ОЦІННОЇ ВЕРТИКАЛІ, на що вказує форма найвищого ступеня прикметника *the most admired*. Подвійне повторення форми найвищого ступеня зазначеного прикметника підсилює твердження високої оцінки. Як демонструє проаналізований фрагмент це саме стосується також Мішель Обама. Власна назва, прізвище у формі множини, *the Obamas*, наголошує та підсилює їхню спільну позицію.

Газетний дискурс The Washington Post створює образ політика з опертям на ситуації його життя. Цікавим для аналізу є текст про 60-ти річчя Барака Обама, де подається його пост-президентський образ:

On Saturday Barack Obama celebrated his 60th birthday on Martha's Vineyard, at his \$11.75 million mansion, with family, longtime friends from Hawaii, and boldface names like John Legend, who sang "Happy Birthday" to a tent full of attendees. The party was significantly scaled down from original plans, according to the former president's office, because of the delta variant of the coronavirus, and occurred outdoors following Centers for Disease Control and Prevention protocol — though social media showed glimpses of a rollicking bash." [19].

Репрезентована подія схоплює Б. Обаму як щасливу людину, яка танцює і знаходиться в розслабленому стані: *At one point Obama, wearing white slacks and a beaded necklace, danced onstage under the tent to a live performance of "Birthday B----" by Florida recording artist Trap Beckham. A snippet of Instagram video shared by musician Erykah Badu showed an ex-president at ease. Obama had the grin (and the moves) of a retired dad enjoying a bit of hoopla* [19].

Обама репрезентується як задоволений, політично стурбований, але незламно оптимістичний. Дві позитивно марковані одиниці *personally content, unfailingly optimistic* переважають одну негативно марковану *politically worried*, а тому конструюють позитивний образ Обама.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Із залученням просторово-часового аспекту концептуалізації виокремлено та досліджено доофісний, офісний та пост-офісний етапи формування дискурсивно-презентаційного образу політика. Застосування прийому концептуальної метафори дозволило сконструювати дискурсивно-презентаційний образ американського політика в термінах подорожі. Зокрема, встановлено, що з точки зору Барака Обама ПОЛІТИКА осмислюється як ПОДОРОЖ, а ПОЛІТИК – це МАНДРІВНИК. Образ політика утворюється самооцінкою та оцінкою аудиторії. Оцінні прикметникові дискурсивні структури використовуються для конструювання дискурсивно-презентаційного образу політика.

Дискурсивно-презентаційне конструювання образу політика ґрунтується на осмисленні подій з його участю та передбачає залучення складних ментальних операцій з метою сугестивного переконання аудиторії.

Перспективним вбачаємо подальше простеження динаміки творення дискурсивно-презентаційного образу політика в різних видах англомовного дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Іванців О.В. Феномен іміджу в сучасній лінгвістиці. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. 2019. № 12. С. 77–80.
2. Корнієнко В.О., Денисюк С.Г. Імідж політичного лідера: проблеми формування та практичної реалізації : монографія. Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2009. 145 с.
3. Луценко Л.О., Зашкола Ю.І. Комунікативний імідж сучасного британського політика Джеремі Ханта. *Вчені записки Таверійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Т. 32 (71). № 1. С. 139–144.
4. Ніконова В. Г., Базилевич Н.В. Лінгвокогнітивне моделювання дискурсу рефлексії політичного лідера. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету*. 2018. Вип. 36. С. 23–35.
5. Славова Л.Л. Мовна особистість лідера у дзеркалі політичної лінгвоперсоналізації: США – Україна : монографія. Житомир : Видавництво ЖДУ імені Івана Франка, 2012. 358 с.
6. Фролов П.Д. Особливості візуальної семантики образу політика. *Наука і освіта*. 2012. № 9. С. 218–221.
7. Чорна О.О. Комунікативні засоби творення іміджу політичного лідера (на матеріалі українського, російського та англійського політичного дискурсу) : дис. канд. філол. наук : 10.02.15. Кіровоград, 2013. 267 с.
8. Farkas X., Bene M. Images, politicians, and social media: patterns and effects of politician's image-based political communication strategies on social media. *The International Journal of Press/Politics*. 2021. Vol. 26. № 1. P.119–142.
9. Greenstein, F. I. Can Personality and Politics Be Studied Systematically? *Political Psychology*. 1992. Vol. 13. № 1. P. 105–128. <https://doi.org/10.2307/3791427>.
10. Medveschi I. Political image: between discourse and discursivity. *Argumentum. Journal of the Seminar of Discursive Logic, Argumentation Theory and Rhetoric*. 2019. Vol. 19. № 2. P. 195-206.
11. "Inspiring" and "uplifting": Here's what viewers thought of Obama's Graduate Together speech : web-site. URL: <https://today.yougov.com> (дата звернення: 12.04.2022).
12. Obama B. Manassas, Prince William County, Virginia, November 3, 2008. 10.30 pm. *Night before the election* : веб-сайт. URL : <http://obamaspeeches.com/E-Barack-Obama-Speech-Manassas-Virgina-Last-Rally-2008-Election.htm> (дата звернення: 8.06.2022).
13. Obama B. Address at George Mason University on 21st Century Economy delivered 8 January 2009, Fairfax, Virginia : веб-сайт. URL : <https://www.americanrhetoric.com/speeches/barackobama/barackobamageorgemason.htm> (дата звернення: 8.06.2022).
14. Obama B. Al-Arabiya Television Interview With Hisham Melhem delivered 26 January 2009, White House, Washington, D.C : веб-сайт. URL : <https://www.americanrhetoric.com/speeches/barackobama/barackobamaal-arabiya.htm> (дата звернення: 8.06.2022).
15. Obama B. Inaugural Address : веб-сайт. URL : bamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2013/01/21/inaugural-address (дата звернення: 8.06.2022).
16. Ozel, B., Park, H.W. Online image content analysis of political figures: an exploratory study. *Quality and Quantity*. 2012. Vol. 46. P. 1013–1024. <https://doi.org/10.1007/s11135-011-9445-x>
17. Schill D. The Visual Image and the Political Image: A Review of Visual Communication Research in the Field of Political Communication. *Review of Communication*. 2012. Vol. 12. № 2. P. 118-142. DOI: 10.1080/15358593.2011.653504
18. YouGovAmerica : веб-сайт. URL: <https://today.yougov.com> (дата звернення: 10.06.2022).
19. The Washington Post. 9.08.2021 : веб-сайт. URL: <https://www.washingtonpost.com> (дата звернення: 11.08.2021).

TEACHING FOREIGN LANGUAGES TO ADULTS

НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ ДЛЯ ДОРОСЛИХ

Makukhina S.V.,

orcid.org/0000-0001-6269-8406

*Senior Lecturer at the Department of Tourism,
Hotel and Restaurant Business and Foreign Languages
Kherson State Agrarian and Economic University*

The article presents a study of the reasons that encourage adults to learn English, the difficulties they face during the period of study, and the features of the educational process. Most adults have an urgent need to learn a foreign language in order to become full partners in international communication and activities. It is noticed that the difficulties in learning are explained by ineffective previous experience and high learning requirements. Teaching an adult audience has a number of features, the knowledge of which will help to use methodological techniques effectively and solve the problem of optimizing the educational process. The requirements of adults for the effectiveness of the educational process are very high, and they are determined not only by personal and professional motives, interests and needs, but also associated with professional activities. An adult audience requires attention to the personality of each student. It is analyzed the peculiarities of learning foreign languages by adults. A feature of adults who master foreign languages is often high motivation, a positive attitude towards a foreign language, interest in it, the presence of such character traits as diligence, organization, independence, purposefulness, etc. Motivation finds its expression in stimulating a person to action, in mobilizing his internal energy, in directing his actions and deeds. The psychological features of this category of people are reflected. The essential specific of adult education is revealed, the difficulties they face in the process of mastering foreign languages are analyzed, and ways to improve the effectiveness of their foreign language education are identified. Adult education requires a specific organization of the educational process and special forms of pedagogical communication.

Key words: foreign language, adult education, professional activity, communication, motivation.

У статті проаналізовано причини, які спонукають дорослих до вивчення англійської мови, труднощі, з якими вони стикаються в період навчання, особливості освітнього процесу. Більшість дорослих мають гостру потребу в оволодінні іноземною мовою, щоб стати повноправними партнерами у міжнародному спілкуванні та діяльності. Відмічено, що труднощі в навчанні пояснюються неефективним попереднім досвідом та високими вимогами до навчання. В статті наголошується, що навчання дорослої аудиторії має ряд особливостей, знання яких допоможе ефективно використовувати методичні прийоми та вирішити завдання оптимізації навчально-виховного процесу. Вимоги дорослих до ефективності навчально-виховного процесу дуже високі, і вони визначаються не лише особистими та професійними мотивами, інтересами та потребами, а й пов'язані з професійною діяльністю. Доросла аудиторія вимагає уваги до особистості кожного учня. Особливістю дорослих, які вдосконалюють свої знання, часто є висока мотивація, позитивне ставлення до іноземної мови, інтерес до неї, наявність таких рис характеру, як працьовитість, організованість, самостійність, цілеспрямованість тощо. Мотивація знаходить своє вираження в стимулюванні людини до дії, в мобілізації своєї внутрішньої енергії, в скерованості своїх дій і вчинків. В статті розглянуто особливості вивчення іноземних мов дорослими, визначено шляхи підвищення ефективності їхньої іншомовної освіти. Відображено психологічні особливості цієї категорії людей. Наголошено на тому, що для створення оптимальних умов психологічного комфорту в процесі навчання необхідно прагнути до природнього неформального спілкування, яке характеризується чуйністю та увагою до співрозмовника.

Отже, навчання дорослих потребує специфічної організації навчально-виховного процесу та особливих форм педагогічного спілкування.

Ключові слова: іноземна мова, освіта дорослих, професійна діяльність, комунікація, мотивація.

Problem statement. In the modern world, knowledge of a foreign language is an important component of the personal and professional life of an individual. Today there is a tendency for adults to learn a foreign language, which is associated with the need to ensure communication in the field of business, tourism, scientific and cultural relations. Globalization has grown significantly, expanded trade relations, it became possible to trade with other states; more and more people of different nationalities want to find employment abroad, to communicate more effectively at work, to resort to overseas travels, or just to enjoy various types of social situations.

A person who speaks English can safely go to any country in the world, being sure that his knowledge will always help to quickly adapt in a society of foreigners, find a job in successful foreign companies or enter the best universities in the world to receive a prestigious education. Language proficiency is also essential for people planning to emigrate abroad. Teaching English is an urgent task of the modern educational process.

Analysis of recent research and publications. The issue of teaching adults foreign languages is relevant, but at the same time little researched. Basically, methodological literature contains mate-

rials for teaching foreign languages to children and youth. The issues of adult education were studied in the direction of studying the psychological characteristics of an adult as a subject of education. B. Ananiev, S. Rubinshtein and others studied the issues of adult education as psychological characteristics of an adult as a subject of education. The factors of successful human education at different stages of maturity were studied by K. Albukhanova-Slavskaya, T. Andryushchenko, L. Vygotsky, L. Sigaeva, I. Folvarochny and others. N. Galskova, T. Grigoryeva, G. Kitaigorodsky, V. Safonova and others were engaged in the peculiarities of teaching foreign languages to adults. Analysis of modern psychological and pedagogical and methodological literature shows that it lacks a comprehensive coverage of the features of teaching foreign languages to people of mature age, as well as the pedagogical conditions for the effectiveness of this process.

Setting objectives. The novelty of this work, we suppose, consists in the authors' attempt to formulate and investigate some essential, in our view, reasons of main problems of teaching adults. The goal of this article is to investigate some peculiarities of teaching adult language learners. The object is the process of teaching foreign languages in the audience of grown-ups.

Presentation of the main research material. Knowledge of foreign language allows a person not only freely to navigate in modern society, but also to expand their horizons, move up the career ladder, get acquainted with interesting and necessary people to access a variety of sources of information. Of course, everyone who wants to learn foreign languages has his own motivation, but in general it is possible to identify the main areas of needs students:

1. Job. For some specialties, knowledge of a foreign language is necessarily. Now more and more Ukrainian companies are leaving to the international level, cooperate with foreign companies. Therefore, specialists who speak foreign languages are many times more likely to get a job in this company, and the potential salary level also rises sharply. Therefore, specialists who speak foreign languages are many times more likely to get a job in this company, and the potential salary level also rises sharply. Thus, fluency in a foreign language is required in order to work in foreign firms or foreign banks.

2. Travels. Even basic knowledge of a foreign language will make you feel more comfortable abroad. And if you are fluent in a foreign language, it will help to make new acquaintances and communicate with foreigners.

3. Emigration. If people are planning to leave for another country in the near future, it is desirable to

speak a foreign language of this country at a sufficiently high level. This will help you quickly adapt to a new environment, get a job, make friends.

4. Training. Many leading educational institutions in Ukraine introduce a foreign language as an entrance exam for various specialties. It means that knowledge of a foreign language will greatly help to enter a prestigious university. Often, some courses in a foreign language are included in the curriculum in order to send students for internships abroad in the future.

5. Other interests. Many people like to watch foreign films, children are often addicted to anime. But it is always more pleasant to hear the real voice of your favorite actors, their intonations and timbre. Therefore, many people begin to learn the language in order to watch films in the original. There are many travelers in the modern world. For many of them, it is not enough to read a few lines or essays about the culture of their beloved country. Therefore, for a complete immersion in the culture, history and traditions of a favorite place, people begin to learn the language. Often they say that the experience of visiting the country without knowing the language is very different from when they have mastered the skills and can read and communicate with the local population in their own language. Language, in fact, is a tool that helps to lift the curtain on cultural heritage country, the image and style of life of its inhabitants, the uniqueness of its environment. When teaching a foreign language to adults, it is necessary to take into account following points.

Adults should want to learn for themselves. Their study will be effective only when they have a strong intrinsic motivation. They will spare no time and effort to understand why they need it and whether it is worth spending time and effort on training. The desire to learn can be awakened, but it cannot be imposed. Adults are able to set themselves specific goals for language acquisition. They will study only what is directly useful to them in life situations and their professional activities. When learning a foreign language, they can organize their independent work, a greater degree of independence contributes to a more conscious mastery of the language. It is necessary to take into account the fact that adults have life experience and a formed point of view on many issues and problems [1, c. 79]. Their experience should be used as a support in the presentation of the material as a basis for learning. If new knowledge is not consistent with what is already known, an adult student is subconsciously set to reject such knowledge. It is useful to organize discussions where everyone expresses their opinion, use active learning methods that stimulate creative work. The style of behavior of the teacher

when communicating with students and the degree of independence in working with adults should be different from teaching children. A teacher's overly dominant style can lead adults to feel that nothing depends on them, while turning to adults' life experience and knowledge, involving them in organizing the educational process, will increase self-esteem.

At the initial stage of language acquisition, adults have a high level of motivation, however, when faced with any difficulties, it can fade away. Adults come to class after work, they are tired, and working on the language requires constant active brain activity. It is very important to remove difficulties, talk with students, encourage them, give recommendations on a more rational organization of their time and ways of mastering the language. At the same time, it is important to orient students towards solving practice-oriented communicative tasks that directly reflect life's problems and ways to solve them, which meet the goals and needs of adults, which will contribute to individual as well as group motivation. In the educational process, it is necessary to use individual, group and collective forms of education, gaming technologies and the implementation of the relationship of control and self-control of the results of the educational process. There are beliefs among teachers and students that it is very difficult for adults to learn a foreign language. There are objective reasons for such a judgment, which are associated with natural age-related processes that slow down brain reactions and reducing the ability to perceive and remember information. When learning a foreign language, much more effort is required from an adult than from a child, because mental processes are already stable, active development stops. Learning a foreign language requires memorizing a large number of rules, lexical units, brain flexibility for the correct ability to use these rules, so more time and effort is spent compared to young [2, c. 155].

In addition to the above objective reasons, there are also subjective ones: these are negative stereotypes caused primarily by the difficulties adults perceive themselves as students, their fears, feelings of insecurity and discomfort. Children and adolescents perceive the learning process more naturally, it does not cause them strong feelings and fears, and adults at the student's desk feel much more vulnerable. The problem of fear and self-doubt is partly explained by the peculiarities of the human nervous system: with age, it changes feeling of ego, so he feels uncomfortable in the role of a student. In the first lesson, a feeling of awkwardness is always inevitable, but the atmosphere that the teacher creates in the classroom determines whether it disappears or remains. It is very

important that the teacher creates such an atmosphere that adults do not feel faceless and alien, but are involved in the communication process. This can be achieved using the methods of pair and group interaction, constantly changing the composition of the pair and the group, which not only increases speech activity, but also brings the participants of communication closer. Help from partners and the teacher, their assessment and encouragement help to overcome uncertainty, fears, language barriers and feel comfortable in the process of learning the language.

Some scholars have grouped the difficulties with which faced by every person who begins to learn a foreign language in adulthood. In particular, they single out psychological, material, territorial and socio-cultural difficulties.

Financial difficulties are associated with the need for additional classes in language courses or with tutors, since the level of knowledge of a foreign language obtained at school or university is often insufficient. Territorial difficulties are associated with the remoteness of the languages being studied, their inaccessibility, the lack of the possibility of regular practice of a foreign language as a means of communication in receptive and productive types of speech activity, for example, when watching TV programs in a foreign language.

Sociocultural difficulties are caused by the presence of elements of a "foreign" culture that are absent in the culture of the native country, and therefore obscure. These include the features of using communicative strategies of politeness, certain speech elements in various discourses or dialectisms, etc.

Obviously, knowledge of these difficulties should be taken into account in the process teaching adult contingent of foreign languages. At the same time, one should not forget the specific signs of learning for this category of people.

It should be noted, that Leontiev formulated the general principles of learning a foreign language, which must be taken into account in the process of teaching adults. These include the communicative, cognitive and personal principles.

Compliance with the communicative principle ensures communication as a system of purposeful and motivated actions, during which people interact.

The cognitive principle presupposes the acquisition of language as "building material" of the picture of the world. At the same time, language acts as a system of meanings, actualized in the image of the world or in the processes of generation and perception of speech.

The personal principle is responsible for the transfer of skills and skills acquired in the learning process, in real communication. Its implementation

involves the creation of situations of real communication, taking into account the individual strategies and styles of listeners, their interests.

In addition, it is necessary to take into account the psychological characteristics of the adult audience. You should pay attention to the following ones:

- an adult, unlike a child, in the mental activity goes from analysis to synthesis;

- an adult is characterized by logical constructions, and not mechanical memorization;

- adult representations are characterized by a holistic perception subject of thought, in which the necessary elements are highlighted, and not fragmentation. For example, when teaching the grammar of a foreign language, it is advisable to provide students with a complete picture of a certain material and only then start working on each significant element (first, a summary table of all the meanings of modal verbs is given, and then work is carried out on semantically close groups of verbs);

- an adult is characterized by purposefulness, meaningfulness of activity, therefore one scenario of interrelated activities in a lesson is preferable to a fragmented construction, from which an adult quickly gets tired. At the same time, visual, auditory analyzers, speaking and writing should be involved at the same time, since logical connections work and the material is better absorbed;

- in addition to interest, an orienting reflex appears in an adult, and the activity acquires a personal meaning, directly related to the emotional factor.

Given these psychological characteristics, scientists offer different ways to improve the effectiveness of teaching foreign languages to adults. In particular, E. Ryzhikova believes that for this it is necessary to observe such leading principles as the priority of independent learning, the principle of joint activity, reliance on experience, individualization, systematic learning, contextual learning, updating learning outcomes, elective learning, development of educational needs. Study groups should preferably be formed

taking into account different cognitive styles of the adult contingent of students, namely the teaching of foreign languages should include a sociocultural component necessary to increase the motivation of students and the formation of readiness for intercultural communication.

The process of learning a foreign language for adults should also be carried out in the form of a business game, which includes situations of indirect communication and takes into account the level of development of students (experience, knowledge, interests, needs, feelings, emotions, worldview) [3, c. 554]. In addition, scientists propose, along with traditional linguistic testing, to conduct a psychological survey to determine the optimal forms and methods.

Learning foreign languages. In addition, according to the scientist, it is necessary to involve students in the selection of training content that should meet their goals and is aimed at teaching mainly oral communication or reading professionally oriented texts. It is also advisable to offer trial lessons using various learning technologies to determine the most effective style of learning a foreign language, as well as to make the most of audiovisual, authentic materials, computers, the Internet and multimedia.

Conclusions. Consequently, teaching foreign languages to adults has its own specifics, which should be taken into account in the process of their foreign language training. The main psycholinguistic features of adult learning are taking into account the difficulties that arise in the learning process, the implementation of the basic principles of learning a foreign language, and the application of individualized learning strategies. This will bring the learning process in line with the communicative, cognitive and personal expectations of the students, providing the opportunity to apply the most individualized strategies and learning styles that meet life needs and personal interests.

We believe that the study of the foreign language experience of training adults both in Ukraine and abroad can become a prospect for further research.

REFERENCES:

1. Григор'єва Т. Особливості навчання іноземних мов дорослих. *Вісник Львівського університету : серія педагогічна* : зб. наук. праць., м. Львів, 2005. Вип. 20. С. 78 – 83.
2. Сігаєва Л. Розвиток освіти дорослих в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.): монографія / Л. Сігаєва. К. : ЕКМО, 2010. 419 с.
3. Littlewood W. "Communicative language teaching: an expanding concept for a changing world. In E. Hinkel (Eds.). *Handbook of research in second language teaching and learning*," New York, Routledge, 2011. P. 541-557.

КОМУНІКАТИВНА ІНТЕРАКЦІЯ У ЗАВЕРШАЛЬНІЙ ФАЗІ КОНФЛІКТУ: СИНТАКСИЧНИЙ РІВЕНЬ

COMMUNICATIVE INTERACTION IN THE FINAL PHASE OF CONFLICT: SYNTACTIC LEVEL

Мельник О.М.,

orcid.org/0000-0002-4197-9476

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов гуманітарних спеціальностей
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Передон Н.О.,

orcid.org/0000-0002-4755-8285

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов гуманітарних спеціальностей
Волинського національного університету імені Лесі Українки

З огляду на надзвичайно високу конфліктогенність, властиву розвитку суспільства в XXI столітті, потреба дослідження конфлікту як складного, багатогранного та багатовимірного явища сприймається як аксіома. Не менш важливим вбачається і вивчення сутнісних характеристик процесу зміни мовленнєвої інтеракції з конфліктно-орієнтованою на гармонійну. Статтю присвячено дослідженню одного з аспектів комунікативної поведінки мовців у процесі конфліктної взаємодії. У фокусі наукової розвідки – аналіз синтаксичних особливостей вербальної взаємодії сторін конфлікту на завершальній стадії його розвитку. Проведений аналіз уможливив з'ясування ролі та впливу синтаксичних структур на перебіг комунікації мовців, що є опонентами в міжособистісному конфліктному спілкуванні. Спостережено, що вибір синтаксичних засобів продиктований обраною стратегією спілкування. Установлено, що до основних характерних для комунікативної поведінки мовця, що ініціює відновлення комунікативного балансу, синтаксичних засобів належать спонукальні речення, розповідні речення зі значенням реквестивності, розповідні речення зі значенням оптативності, загальні запитання та розділові запитання, обидві частини яких – стверджувальні, завдяки чому висловлення набуває форми логічного судження. Метою використання усіх перерахованих вербальних засобів є спонукування партнера зі спілкування до повернення до гармонійної моделі спілкування.

Основними синтаксичними структурами, притаманними мовленню комуніканта, що є постраждалою внаслідок конфлікту стороною, є прості речення, значення яких синонімічне або антонімічне значенню реплік-стимулів (залежно від обраної комунікативної стратегії), а також запитання-перепити, які набувають конотації оцінних висловлень та експлікують негативну реакцію на прохання про повернення до гармонійної моделі міжособистісної інтеракції.

Теоретичні положення проілюстровано прикладами з творів англійської художньої літератури, що репрезентують спілкування у завершальній фазі конфліктної взаємодії в неофіційному діалогічному дискурсі.

Ключові слова: конфліктна взаємодія, сторони конфлікту, кооперативна стратегія спілкування, конфронтаційна стратегія спілкування, синтаксичні засоби.

Given the extremely high conflict potential which is a characteristic feature of the development of society in the 21st century, the need to study conflict as a complex, multifaceted and multidimensional phenomenon is perceived as an axiom. The necessity to explore the essential characteristics of the process of changing speech interaction from conflict-oriented to harmonious has become a well-recognized academic discipline in recent years. The article highlights one of the aspects of communicative behaviour of interlocutors in the process of conflict interaction. The authors have made an attempt to analyse the syntactic features of verbal interaction of parties to a conflict at the final stage of its development. The analysis has made it possible to clarify the role and influence of syntactic structures on the communicative interaction of the interlocutors who participate in the interpersonal conflict. It has been observed that the choice of syntactic means depends on the chosen communicative strategy. The main syntactic means used by the interlocutor who initiates the restoration of communicative balance include imperative sentences, narrative sentences expressing requests, narrative sentences expressing the optativity semantics, general questions and disjunctive questions both parts of which are affirmative. The purpose of using all these verbal means is to encourage the communication partner to restore a harmonious model of interaction.

The main syntactic structures inherent in the speech of the interlocutor who is a party affected by the conflict are simple sentences the meaning of which is synonymous or antonymous with the meaning of the replica stimuli (depending on the chosen communicative strategy), as well as echo questions which acquire the connotation of evaluative statements and express a negative reaction to the request to restore a harmonious model of interpersonal interaction.

The theoretical foundations of the article are illustrated with the examples taken from the works of English-language fiction which represent communication in the final phase of conflict interaction in informal dialogic discourse.

Key words: conflict interaction, cooperative strategy confrontation strategy, syntactic units.

Постановка проблеми. Конфлікт – невід’ємна частина життя та взаємодії людей в соціумі. З огляду на це, вивчення причин його виникнення, особливостей розвитку та способів розв’язання є надзвичайно важливим завданням сучасної гуманітарної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям наукової розвідки стали праці, присвячені дослідженню особливостей реалізації мовцем стратегій і тактик, що репрезентують гармонійно та конфронтаційно зорієнтовану лінію поведінки на завершальному етапі конфліктної взаємодії (Г. П. Божко, Н. К. Войцехівська, А. В. Корольова, О. В. Черненко та ін.), аналізу комунікативно-прагматичного та мовного аспектів конфронтації як мовленнєвого жанру (І. О. Алексєєва, О. В. Дерпак, В. Я. Мізецька, І. Є. Фролова та ін.), а також аналізу мовних одиниць синтаксичного рівня, що застосовуються мовцями в комунікативних ситуаціях різного типу (Л. А. Білоконенко, Т. В. Бурмістренко, А. П. Загнітко, С. В. Мясоедова, Л. В. Умрихіна та ін.).

Постановка завдання. Мета і завдання розвідки – виокремити та схарактеризувати спектр вербальних засобів синтаксичного рівня, якими послуговуються сторони конфлікту в завершальній фазі його розвитку, з огляду на те, що аналізована проблема на сьогодні є недостатньо дослідженою.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо комунікативну поведінку мовців, що є учасниками конфліктної взаємодії.

Як показує аналіз ілюстративного матеріалу, **мовець, що ініціює завершення конфлікту** та відновлення гармонійної інтеракції, використовує **спонукальні конструкції**, мета застосування яких – перевести конфліктну взаємодію в русло гармонізації стосунків, продемонструвавши кооперативну налаштованість. Ядром таких конструкцій в переважній більшості проаналізованих фрагментів є дієслова, що спонукають припинити ворожнечу або ж забути про розбіжності та непорозуміння, пробачити винуватцю конфлікту його малефективний вчинок.

“Enough! Enough! Let’s not fight over this. Nimit didn’t mean what he said. Let’s all go home and get some rest. We can talk again later” [14, с. 98];

“Come on, Sky!” Garibaldi said again. “Let us forget it. The time is running out and soon we will be old. [...]

Sky smiled at last and he shook his head in wonder as if a great burden had been removed from him. He breathed freely again and he shook Garibaldi’s hand [15, с. 80].

Установлено, що на синтаксичному рівні вербальної поведінки мовця, який ініціює відновлення злагоди, поширені спонукальні конструкції, ядром яких є дієслово *forgive* у наказовому способі. До найчастіше застосовуваних належать:

– спонукальна конструкція *forgive me*, поширена актуалізатором ввічливості *please*, завдяки якому вдається досягти зниження категоричності спонукання та надати йому ввічливого звучання:

“I’m sorry, forgive me, please, forgive me, I’ll do anything you want” [10, с. 102];

– спонукальна конструкція *forgive me*, поширена нейтральними або інтимізувальними звертаннями до співрозмовника, що є постраждалою внаслідок конфлікту стороною. Нейтральні звертання представлені лексичними одиницями на позначення повних форм власних імен та родинних зв’язків; інтимізувальні звертання репрезентовані скороченими формами імен, пестливими номінаціями на кшталт *honey, wifey, baby* тощо, субстантивованими формами прикметників *dear, darling*:

“Forgive me, Sofia,” said Halim, holding Sofia’s hand, and looking into her eyes [22, с. 268];

“I know I must be selfish. Please forgive me, honey. I just don’t want to lose you or your love for us.” Middy went to her mom and they embraced [9, с. 136];

“Forgive me, darling, I was horrible. It was all my fault – you are not to blame in the slightest” [11, с. 55].

Доречно обрана форма звертання до партнера зі спілкування є важливим інструментом впливу на нього, сприяє підвищенню ефективності мовленнєвої взаємодії, формує загальну кооперативну тональність спілкування.

Характерними вербальними засобами синтаксичного рівня, до використання яких вдається комунікант, що ініціює відновлення гармонійної інтеракції, є **розповідні** та **питальні** речення.

До **розповідних** речень, що експлікують прохання про відновлення комунікативного балансу, відносимо висловлення зі значенням **реквестивності** та **оптативності**. Висловлення першого типу належать до нейтральних спонукань [1, с. 4] і представлені синтаксичними конструкціями на кшталт *I ask you to understand me, I beg you to forgive me* тощо.

“If I have caused you pain in any way, I beg you to forgive me. I mean that, Julie, please.” Julie turned her head and sobbed [8, с. 55].

До розповідних речень зі значенням **оптативності**, які використовує партнер зі спілкування, що ініціює відновлення комунікативного балансу, належать речення з дієсловами у формі Future

Simple з вказівкою на *бажаність* дії. Оптативи самі по собі не мають спонукального значення [4, с. 141]. Однак за відповідних обставин, при безпосередньому звертанні до співрозмовника повідомлення про бажану дію можуть сприйматися і як непряме спонукання до її виконання [там само], пом'якшене спонукання [1, с. 4]. У завершальній фазі конфлікту такі синтаксичні конструкції сприймаються партнером з комунікації саме як спонукання до відновлення злагоди в стосунках. Підтвердженням цього слугує наведений далі фрагмент.

"I hope you'll forgive me as well." [...]

Tears came to her eyes. [...] He had asked for her forgiveness, when all the while she had been desperate for his. "I forgive you" [20, с. 202].

На те, що висловлення ініціатора відновлення гармонійного спілкування *I hope you'll forgive me as well* декодоване саме як спонукання у формі прохання про пробачення, вказує авторська ремарка, яка передає думки співрозмовниці (*He had asked for her forgiveness*), а також її вербальна (*I forgive you*) та невербальна реакція (*Tears came to her eyes*).

Заклик до відновлення комунікативного балансу реалізується також за допомогою *питальних структур*. Аналіз ілюстративного матеріалу дозволяє стверджувати, що прохання про повернення до гармонійної моделі спілкування, оформлені у вигляді запитання, є успішними з точки зору реалізації персуазивного впливу на партнера зі спілкування, і відтак, відновлення злагоди у стосунках. Оформлюючи мовленнєві акти реквестиву у вигляді питальних речень, адресант надає їм ввічливого звучання, тим самим спонукаючи адресата до комунікативного партнерства [2].

У структурі вербальної поведінки ініціатора відновлення комунікативного балансу питальні конструкції репрезентовані *загальними запитаннями* *Will you forgive me? Can you (ever) forgive me? Shall we try again?* тощо, які експлікують бажання забути про образи та досягти примирення.

"Shall we try again, Kate?" Marina asked. "We three have always been friends. I don't want to lose your friendship and I believe you're telling me the truth. Shall we go on as before?" [13, с. 175].

Прохання про пробачення та відновлення злагоди в стосунках, вербалізовані загальними запитаннями, роблять спонукання менш категоричними і завдяки цьому інтенсифікують їх іллокутивну силу в порівнянні з імперативними конструкціями.

Розділові запитання також застосовуються мовцем, що ініціює мирне завершення конфлікту, з метою повернення до кооперативної моделі спілкування. Зауважимо, що особливістю таких розділових запитань є те, що обидва їхні структурні складники – стверджувальні.

"And you forgive me everything, do you, Howard?" she questioned, gravely. "You know that I have sinned grievously. I have almost periled my soul in my mad rage for an unholy revenge" [18, с. 175].

Вдаючись до використання розділового запитання, обидві частини якого – стверджувальні, мовець не тільки експлікує ввічливе прохання про пробачення, а й констатує своє сподівання або впевненість у тому, що партнер з комунікації прийме позитивне рішення щодо відновлення гармонійного спілкування [3, с. 99]. З метою обґрунтування своєї позиції мовець, що ініціює відновлення комунікативного балансу, може наводити причини, через які його співрозмовник повинен погодитись на мирне вирішення конфлікту.

"I want to tell you how sorry I am about all of the things I said to you after Stearns died. I'm sorry about the way I treated you. I had no right. I was way out of line. I'm sorry about what I said. I didn't mean any of it. I was being selfish and childish and I was acting like a real fuck-face. I was way out of line." I felt my eyes swelling up with tears. I began to cry. [...] You're the best friend I've got right now, and I need you back. You forgive me, right? I'm really sorry. I mean it. You've got to forgive me. I've been an ass. Blink for me if you understand what I've said and you forgive me." I waited in silence and stared at him. He blinked. Then he blinked again. I cried with joy [...] [12, с. 431].

Наведені причини маніфестують усвідомлення та визнання винуватцем конфлікту неправомірності своєї поведінки (*I had no right; I was way out of line; I was being selfish and childish and I was acting like a real fuck-face; I've been an ass*), виражають жаль із приводу вчиненого (*I want to tell you how sorry I am about all of the things I said to you after Stearns died; I'm sorry about the way I treated you; I'm really sorry. I mean it*), декларують цінність стосунків та потребу гармонізації комунікативної взаємодії (*You're the best friend I've got right now, and I need you back*). Таким чином, висловлення будується у формі логічного судження: через перераховані причини право мовця, що спровокував конфлікт, сподіватись на розуміння постраждалої сторони здається цілком обґрунтованим, а рішення про відновлення злагоди у взаєминах – закономірним.

У завершальній фазі конфлікту вербальна поведінка **мовця, що є постраждалою стороною**, безпосередньо підпорядкована обраній комунікативній стратегії. У ході дослідження встановлено, що типовою для *кооперативної* стратегії спілкування є вербалізація згоди відновити втрачену злагоду в стосунках у формі **простих стверджувальних речень**, значення яких **синонімічне** значенню репліки-стимулу. Такі синтаксичні структури репрезентують готовність і бажання примиритись у формі повної або короткої відповіді-реакції на репліку-стимул партнера зі спілкування.

"[...] Please believe me. Please forgive me."

Laura closed her eyes for a moment, and Brandon thought perhaps she would break into tears. [...] The seconds ticked by, and finally Laura opened her eyes and fixed him with a smile. "I forgive. [...] I love you most dearly" [21, с. 268].

У наведеному фрагменті кооперативна стратегія зреалізована за допомогою простого непоширеного речення, утвореного з особового займенника першої особи однини *I* та дієслова теперішнього простого часу *forgive*, яке є семантичним ядром репліки-стимулу.

Однією з форм вербального втілення кооперативної стратегії спілкування є також описаний вище тип висловлень, ускладнений *комунікативами згоди*.

"I just want to say I'm sorry for all of this trouble. Will you forgive me?"

"Yes, I forgive you. You didn't do it, did you?" [23, с. 33].

Як засвідчує аналіз ілюстративного матеріалу, до синтаксичних засобів маніфестації експліцитно вираженої *відмови* від відновлення гармонійної моделі спілкування зі співрозмовником належать **синтаксичні структури**, значення яких **антонімічне** значенню репліки-стимулу. Це прості заперечні речення на кшталт *I don't forgive you, I can't forgive you, I won't forgive you* та їх еліптичні контекстуальні відповідники *I don't, I can't* та *I won't*.

"Will you forgive me?"

Lauren looked down at Mother Doreen's hands while Mother Doreen waited with bated breath for Lauren to respond. Finally Loren shook her head. "I... I can't" [16, с. 75].

Репліка *I can't* декларує пряму відмову пробачити maleфактивний учинок партнера з комунікації.

Запитання-перепити, які є дослівним чи перефразованим повторенням попередньої репліки співрозмовника або її частини, щоб підтвердити правильність її розуміння або виразити

здивування чи недовіру [7, с. 64], використовуються в ситуаціях, коли співрозмовник не до кінця почув або зрозумів сказане або йому важко повірити у зміст почутого [6, с. 35]. Окрім спонукання повторити чи пояснити попереднє висловлення, такі запитання можуть виражати оцінку або незгоду з ним [5, с. 980].

Запитання-перепити застосовуються мовцем, що є постраждалою внаслідок конфлікту стороною, в межах реалізації конфронтаційної стратегії спілкування та є способом імпліцитної маніфестації незгоди відновлювати комунікативний баланс з іншою стороною конфлікту. Такі запитання набувають конотації оцінних висловлень, які репрезентують негативну реакцію (здивування, докір, осуд, роздратування, обурення тощо) на прохання про примирення та вербалізуються у формі повторення окремих слів або сегментів висловлення-стимулу мовця, що ініціює відновлення злагоди у стосунках.

Вираження емоційної оцінки імпліцитного прохання про пробачення демонструє запитання-перепит, представлене в наведеній далі ситуації.

"Please, friend, why don't we forget it, ok? [...] Let bygones be bygones – sweep them under the rug."

"Forget it? How can I forget it? Don't you know what you did to me?" [17, с. 85].

Запитання-перепит, представлене у цьому фрагменті, експлікує здивування та обурення мовця, що є постраждалою стороною, викликані пропозицією партнера з комунікації забути образи і відновити гармонійне спілкування.

Запитання-перепити можуть супроводжуватись поясненням причин негативної реакції на прохання про відновлення злагоди.

"Please, forgive me," she insisted. [...] "Honey, let me promise you something. If you give me a second chance, I will..."

Jacob tapped on the table to interrupt her.

"Goodness gracious! A second chance? I gave you hundreds of chances and you refused to take any. Now you want one chance!" [19, с. 235–236].

В аналізованому фрагменті запитання-перепит вербалізує негативну емоційну реакцію чоловіка на прохання дружини про пробачення та вказує на когнітивний дисонанс, спричинений проханням винуватця конфлікту про надання ще одного шансу. Позитивна реакція на таке прохання, на думку чоловіка, є недоцільною та нераціональною, оскільки жоден із шансів, наданих дружині раніше, не був використаний (*A second chance? I gave you hundreds of chances and you refused to take any. Now you want one chance!*).

Зауважимо, що запитання-перепит перебиває мовлення ініціатора відновлення комунікативного балансу, не даючи йому можливості завершити думку. Така вербальна поведінка експлікує збуджений емоційний стан мовця, маніфестує високий ступінь образи, роздратування та обурення.

Висновки. Таким чином, основними характеристиками синтаксичними засобами мовлення комуніканта, що ініціює відновлення гармонійної інтеракції з партнером зі спілкування, є спонукальні конструкції, розповідні речення зі значенням реквестивності, розповідні речення зі значенням оптативності, що репрезентують нейтральні та пом'якшені спонукування до відновлення комунікативного балансу, загальні запитання, що роблять спонукування менш категоричним і надають йому ввічливого звучання, а також розділові запи-

тання, обидві частини яких – стверджувальні, завдяки чому висловлення набуває форми логічного судження. Основні синтаксичні засоби, що характеризують вербальну поведінку мовця, який є постраждалою внаслідок конфлікту стороною, репрезентовані простими реченнями, значення яких синонімічне або антонімічне значенню репліки-стимулу (з огляду на обрану комунікативну стратегію), та запитання-перепити, які в процесі спілкування набувають конотації оцінних висловлень і маніфестують негативну реакцію на прохання про примирення (здивування, несхвалення, докір, роздратування, обурення, осуд тощо).

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в більш глибокому аналізі синтаксичних структур в комунікативній поведінці учасників конфлікту та їх впливу на перебіг мовленнєвої взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бережан Л. В. Категорія спонукальності в українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Івано-Франківськ, 1997. 16 с.
2. Гедз С. Ф. Комунікативно-прагматичні особливості висловлювань з інтерогативним значенням у сучасній англійській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 1998. 18 с.
3. Передон Н. О. Вербальні та невербальні засоби реалізації стратегій і тактик учасників комунікативної ситуації «примирення» (на матеріалі англійської мови) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Херсон, 2018. 260 с.
4. Умрихіна Л. В. Проблема розмежування спонукальних і оптативних речень. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія*. 2016. № 1. Т. 19. С. 139–145.
5. Ilie C. Question-Response Argumentation in Talk Shows. *Journal of Pragmatics*. 1999. Vol. 31. No. 8. P. 975–1000.
6. Leech G. A Glossary of English Grammar. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. 133 p.
7. Teschner R. V., Evans E. E. Analyzing the Grammar of English. Washington, D. C. : Georgetown University Press, 2007. 248 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

8. Amicus. Billy. Los Gatos : Smashwords, 2010. 280 p.
9. Austin R. H. The Shoebox. Bloomington : iUniverse, 2010. 250 p.
10. Bachner B. Baby Grand. Castroville : Black Rose Writing, 2019. 264 p.
11. Blake S. Betrayal. New York : Random House, 2010. 464 p.
12. Colety M. A. The Prodigal Ones. Bloomington : iUniverse, 2000. 512 p.
13. Compton F. Love Set to Music. Morrisville : Lulu.com, 2015. 278 p.
14. Ediger M. Friendships of Gold. Phoenix : Booksmango, 2012. 284 p.
15. Fleischer A. Garibaldi's Ski-Boat. Bloomington : iUniverse, 112 p.
16. Joy E. N. The Perfect Christian. New York : Urban Books, 2012. 272 p.
17. Masterton G. House That Jack Built. New York : Random House, 2012. 400 p.
18. McVeigh Miller A. A Dreadful Temptation: Or, a Young Wife's Ambition. Auckland : The Floating Press, 2015. 167 p.
19. Nzeyimana L. End of Upsetting Games. Bloomington : Xlibris Corporation, 2014. 252 p.
20. Peterson T. Alaskan Quest. Bloomington : Bethany House, 2009. 704 p.
21. Peterson T. Touching the Sky. London : Baker Books, 2012. 336 p.
22. Shaari R. The Wife. Kuala Lumpur : ITBM, 2015. 281 p.
23. Wickham M. Flames of Fate. Morrisville : Lulu.com, 2018. 144 p.

ВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ ОБ'ЄКТИВІЗАЦІЇ МОВЛЕННЕВОЇ МІМІКРІЇ (на матеріалі кінострічки “Catch Me if You Can”)

VERBAL MEANS OF SPEECH MIMICRY OBJECTIVISATION (based on the film-strip “Catch Me if You Can”)

Морозова І.Б.,

orcid.org/0000-0002-1905-7563

доктор філологічних наук,

професор кафедри граматики англійської мови

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Марченко В.В.,

orcid.org/0000-0003-1892-6277

студентка IV курсу факультету романо-германської філології

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

У представленій роботі розглядається феномен мовленнєвої мімікрії як засобу саморепрезентації комуніканта в діалогічній інтеракції з метою реалізації його комунікативної інтенції. Актуальність роботи випливає із загальної спрямованості мовознавства на вивчення конкретних шляхів досягнення ефективності мовленнєвого спілкування та засобів реалізації комунікативної інтенції як результату діалогової взаємодії і підкріплюється певною прогалиною, наявною у мовознавстві при вивченні об'єктивізації вербальної мімікрії в діалозі. Дана наукова розвідка зосереджена на виявленні вербальних засобів мімікрії, застосованих протагоністом фільму «Catch Me if You Can» Френком Ебігнейлом, який представляє професійне мовлення вчителя, пілота, поліцейського, лікаря і адвоката. Здійснений у процесі дослідження уважний аналіз синтаксичних моделей його мовленнєвих партій уможлиблює виявлення прихованих механізмів психологічної маніпуляції, якими користується головний герой кінострічки. Шляхом визначення питомої ваги формально-синтаксичної структури речень, які герой використовує для імітації мовлення різних людей у процесі роботи, визначено ключові особливості професійного спілкування, характерних для п'яти професіоналів. Автори продемонструють, як за допомогою вдалого використання мовленнєвої мімікрії досягається ефективність комунікації. Завдяки вербальним і невербальним перетворенням у представників різних професій головному герою вдається здійснювати психологічний вплив на свідомість співрозмовників, таким чином, спонукаючи їх повірити шахраю. Проведене наукове дослідження показує, що використання спеціальних психологічно-комунікативних технік сприяє створенню у реципієнта хибного, або помилкового враження про особистість мовця та забезпечує ефективність його комунікативного повідомлення.

Ключові слова: мовленнєва мімікрія, професійне мовлення, мовленнєва партія, синтаксична модель, персонаж, ефективність спілкування.

This paper looks at the phenomenon of the speech mimicry as a means of the communicant's self-representation in the dialogue interaction for the purpose of fulfilling his/her communicative intention. The topicality of the work stems from the general orientation of linguistics at studying specific ways of reaching effectiveness of the speech communication and means of realising one's communicative intention as the result of the dialogue interaction. The urgency of the research is also reinforced by a certain gap existing in linguistics in the study of objectivization of verbal mimicry in the dialogue. The given work is focused on singling out verbal instruments of the speech mimicry practised by Frank Abagnale, the protagonist of the film “Catch me if you can”, as he represents professional language of a teacher, a pilot, a police officer, a doctor and a lawyer. The close analysis of syntactic models of his speech parties undertaken in the process of investigation reveals the hidden mechanisms of psychological manipulation employed by the main character of the film strip. By means of analyzing specific gravity of the formal structure of sentences used by the protagonist to mimic the speech of different people, this study identifies the key features of professional communication typical of five different professionals. The author tried to demonstrate, how effectiveness of speech communication is achieved through the apt use of the speech mimicry. Due to his verbal and non-verbal transformations into representatives of different professions, the main character manages to produce a psychological impact on the consciousness of his interlocutors,

thus, inducing them to believe the swindler. The carried out scientific research shows that the use of special mental and communicative techniques makes it possible to create a false or distorted impression of the speaker's personality with his/her audience and grants effectiveness of his/her communicative message.

Key words: speech mimicry, professional language, speech party, syntactic structure, character, communicative effectiveness.

Постановка завдання. В еру «боротьби розумів» та «інформаційного протистояння» поняття «мовленнєва мімікрія» набуває нового значення і стає дієвим знаряддям досягнення комунікативних інтенцій мовця. Згідно з дефініцією

І. Б. Морозової, це явище являє собою «усвідомлене або неусвідомлене уподібнення власного мовлення комунікативним моделям близьким співрозмовнику і відмінними для нього самого» (англ. mimicry – наслідування) [5]. Інакше кажучи,

вербальна мімікрія, подібно до гриму, перетворює мовленнєвий портрет мовця і служить для нього «фальшивим паспортом», забезпечуючи йому абсолютно нову віртуальну маску і гарантуючи перепустку в новий світ [6, с. 103]. Професійне мовлення як «динамічний засіб реалізації суспільно значущої діяльності, що втілюється у процесі встановлення контактів, взаємопізнання та взаємодії між людьми, наділеними необхідними повноваженнями» [1, с. 198], стає об'єктом зацікавленості, адже на його основі можна простежити переломлення літературної мови крізь призму професійної діяльності людей, уміння закодувати фахові знання в мовні одиниці в процесі професійного спілкуванні, оптимальність його мовного оформлення, доречність поєднання вербальних, паравербальних і невербальних засобів комунікації відповідно до мети і ситуації спілкування.

Об'єктом вивчення є мовленнєві партії Френка Ебігнейла у кінострічці «Catch me if you can».

Предметом аналізу є лексико-синтаксичні відмінності у вербальному маскуванні протагоніста протягом фільму.

Метою дослідження є спроба виокремлення типових лексико-синтаксичних ознак професійного мовлення, які показано у стрічці «Catch Me if You Can».

До **безпосередніх завдань** наукової розвідки входило: конкретизувати поняття «професійне мовлення»; визначити основні ознаки професійного мовлення вчителя, пілота, поліцейського, лікаря та адвоката; дослідити лексико-синтаксичні моделі, що реалізуються у мовленнєвій поведінці Френка Ебігнейла; ідентифікувати вербальні засоби мімікрії, які вживає герой фільму.

У роботі застосовані загальнонаукові принципи дослідження, такі як філософські основи пізнання, зв'язок явищ в навколишньому світі, примат практики над теоретичним пізнанням, індукція, дедукція. Філологічна інтерпретація матеріалу здійснювалася із залученням спеціальних лінгвістичних методів і методик, таких як дескриптивний і контекстуально-інтерпретаційний аналіз, метод спостережень, квантитативно-квалітативний та компаративний методи дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасній лінгвістиці проблема вербальної і невербальної мімікрії висвітлена у працях дослідників діалогічного мовлення (А.Н. Баранов, Г.Е. Крейдлин, 1992; И.Н. Борисова, 1996; Д.И. Изаренков, 1979; А. Леонтьев, 2003; Е.Ф. Тарасов, 1992; Н. Sacks, 1992) та монологічної розповіді (А.Н. Баранов, 1990; R. Fowler, 1991; S.P. Corder, 1983).

Виклад основного матеріалу. Протягом фільму Френк Ебігнейл здійснює п'ять перевтілень у ролі абсолютно різних за фаховим спрямуванням персонажів. Першим досвідом була трансформація у професійну роль вчителя, мовлення якого задовольняє потребу вирішення специфічних завдань, що виникають під час педагогічного спілкування в їхній професійній діяльності. Визначальною рисою даної комунікативної партії є колективна обумовленість задля дотримання корпоративних інтересів і збереження сприятливого мікроклімату. Мовленнєві ситуації за участі педагога представлені здебільшого вертикальними діалогами з учнями, тому мовлення характеризується неаргументованою директивністю і тяжінням до прямої адресації, яка націлена на підтримання безпосереднього контакту з аудиторією і покликана активізувати їхню увагу (слова типу *you know, we*). Типовим є використання наступних мовних кліше: *Good morning, students; Take your seats; Who is on duty today?; Who is absent today?; What was your homework?; And now let's turn to...; And now put down the following...* та ін. Крім того, статус вчителя вимагає від його представників вживання ввічливих форм звертання незалежно від особистості адресата, тому висловлювання Френка супроводжуються мовленнєво-етикетними кліше, що містять парантези, типу: а) *please*, б) *Excuse me*, які розташовують адресата до адресанта: а) *Will you, please, open your textbooks to, uh, chapter eight and we'll get started?;* б) *Excuse me, what's your name?* Вищезазначена ознака професійного спілкування педагога також обумовлює вживання таких моделей звертання як *madam* і *sir* для прояву незадоволеності або роздратованості, наприклад, *What are you going to tell me, sir/madam?* Специфіка роботи вчителя передбачає частотне використання різних типів простого речення задля забезпечення доступності викладу і розуміння матеріалу учнями.

Наступною була спроба відтворити професійне спілкування пілотів – функційний різновид мовлення, що забезпечує спілкування авіаторів. Вони обмінюються репліками наступного типу: «запит інформації – повідомлення інформації, перепитування – повторення інформації, наказ – підтвердження наказу, повідомлення інформації – підтвердження отримання інформації» [9, с. 66], що обумовлено швидкістю передачі інформації і використанням мови радіообміну. Цей тип спілкування контекстний і стислий, що пояснюється знанням членів екіпажу ситуації і використанням авіаційної фразеології, спеціальної професійної лексики: *dead-head, on your two-thirty, the jump*

seat, flight engineer, take-off, co-pilot, cockpit, strap in, Pan Am, abroad, stewardesses. Для мови радіообміну характерні різні види еліпсису (опущення): а) допоміжних дієслів і дієслів зв'язок (наприклад, *Crossing runway* [там саме, с. 67, тут і далі]); б) артикля (наприклад, *Vacate runway; Light aircraft departing*); в) прийменників (наприклад, *Do you agree departure from...?*); г) підмета (наприклад, *Will report; Stopping*). Особливістю повітряного діалогічного спілкування є жорстка зв'язність реплік учасників діалогу за тематичною спрямованістю й узгодженість за ілюктивною функцією (спонукання – згода/відмова, питання – відповідь, твердження – підтвердження/заперечення) [4, с. 64]. До типових ознак підмови радіообміну також відносять використання еліптичних і структурно-непредикативних конструкцій, відсутність інфінітивних і герундіальних комплексів, вираження заперечення лексичними засобами, високу ступінь повторюваності мовних одиниць, застосування дієслівних форм наказового способу (наприклад *Descend to flight level 200; Vacate runway; Report vacating*).

Імітація професійного мовлення поліцейського, змістом якого є пізнання, обмін інформацією та вплив учасників комунікативного процесу один на одного з метою вирішення правоохоронних завдань, передбачає використання жаргонної лексики, важливої в неофіційному спілкуванні для забезпечення швидкості передачі і конфіденційності інформації, експресії спілкування. Зокрема, вживання цифрових кодів для позначення найбільш типових ситуацій (наприклад, *Code 8* – серйозні ситуації, співробітник поліції повинен залишити всі справи та негайно виїхати; *Code 11* наказує перебування на місці); вживання аббревіатур (наприклад, *FTP* – штраф не було сплачено відповідно до закону; *I.R. Number* – індивідуальний реєстраційний номер); скорочення наявних термінів (*perp* замість *perpetrator* (порушник), *ped* замість *pedestrian* (пішоход), *wit* замість *witness* (свідок) і т.д.) [3]. Спілкуючись з дітьми різного віку, представники поліції мають будувати розмову на довірі до себе, всіляко демонструючи своє позитивне ставлення через фрази типу *I'm glad to see you* і *It's good that we've found you*. У разі необхідності спілкування з потерпілими чи свідками події поліцейський повинен намагатися привернути увагу і змусити людей взаємодіяти за допомогою запитань на кшталт *What is your name?* і *How you happened to be here?* Спілкування з особами, поведінка яких є девіантною, вимагає особливої уваги, тому поліцейський має вживати прості нееліптичні речення, використовуючи повсякденну

лексику та уникаючи термінології. У своїй професійній діяльності вони також використовують різні види запитань: відкриті, закриті, риторичні, маніпулятивні, альтернативні тощо. Крім того, специфіка роботи представників правоохоронних органів передбачає застосування технік активного слухання, що виявляється у повторюванні основних положень опитуваного, оформлених за допомогою наступних мовних кліше: *According to your words..., You are convinced that..., So, you think that..., In your opinion...* Поліцейський може попросити уточники окремі положення висловлювання: *Can you clarify it, please* або скористатися вербальними сигналами, які сповіщають, що він знаходиться у контакті із співрозмовником (вигуки типу *well, yeah, aha, OK, yes* тощо). Отже, мовлення правоохоронців являє собою синтез знань з галузі права і юридичної термінології (*a paper trail, counterfeiting, track down, keep one's eyes off the pinstripes, chase, look for*) і складових невербального мовлення, які забезпечують повноцінне виконання обов'язків, покладених на поліцію. Спілкування поліцейських детерміноване вживанням мовних кліше *Yes, Sir/Yes, Ma'am* or *No, Sir/No, Ma'am* для забезпечення виконання команд від вищого керівництва і фраз *Don't move, Show me your hands, Hands up, Get down* та ін. для виконання покладених на них обов'язків. Звернення старших за званням до підлеглих часто будується за наступною схемою: звертання *sonny* + відповідний набір команд для виконання. Під час міжособистісного спілкування колеги апелюють партнерськими звертаннями *buddy, partner, companion, mate, fellow* та ін.

Перевтілення у роль лікаря вимагало від Френка вживання спеціальних термінів високого рівня стандартизації, адже мовлення у цьому випадку виступає «інструментом діагностики та вирішення професійних завдань; включає переважною мірою термінологічну, професійно орієнтовану комунікацію, тому тісно пов'язана з найзагальнішими лікарськими компетентностями (морфолого-анатомічними, психологічними, терапевтичними, вузькоспеціальними знаннями)» [7, с. 64]. Бесіда з хворим починається з постановки запитань загального характеру: *What brings you in today?* або *What hurts?* Загальноживаними у лікарській практиці є мовні кліше типу *What are your symptoms?; How long has this been going on?; Do you take any medicines or supplements?; Does it hurt when I push here?* та ін. Механізм комунікації лікаря з пацієнтом базується на встановленні довіри, тому передбачає послуговування фразами типу *I understand you,*

Don't be afraid, Everything will be okay, Stay calm і т.п. Крім того, медичний працівник повинен звертатися до пацієнта з урахуванням його віку, а гарним тоном вважається називати пацієнта на ім'я. Кожне нове знайомство починається зі слів привітання: *Good morning/afternoon/evening* або *Please, come in*. Звернення до вже знайомих пацієнтів можна підсилити за допомогою підкреслення його емоційного стану: *You look wonderful today; You feel better; I see*. Важливими для хворого і його рідних стануть слова підтримки: *We can overcome the disease, You'll get better soon, I'll take care of your health*. У професійному спілкуванні спостерігається також частотне вживання складних синтаксичних конструкцій з інфінітивними і герундіальними комплексами, а саме мовлення характеризується аргументованою директивністю, яка носить причинно-наслідковий характер. По відношенню до хворого промова лікаря будується на протекційній платформі, має дещо уповільнений темп, зупинки і повтори окремих фраз. Поширеним явищем інтрапрофесійного спілкування (комунікації між медичними працівниками) є професійний сленг. Він виконує функцію економії мовних ресурсів, тому найбільш розповсюдженими засобом його утворення є аббревіатури: «*BBA* – “*born before arrival*” – народжений до прибуття в лікарню; *CT* – “*computerized tomography*” – комп'ютерна томографія», скорочення слів та утворення нових форм слова за допомогою скорочення вже існуючих: «*chem* – “*chemical analysis*” – хімічний аналіз; *lab* – “*laboratory*” – лабораторія» [2, с. 24].

Останнє перетворення призвело до зарахування Френка до лав адвокатів, мовлення яких слугує для реалізації сфери спілкування захисників у суді. Його особливостями є висока концентрація юридичної лексики: *pass the bar, practice law, defendant, take the bar, irrefutable evidence, lie, case dismissed*; дотримання вимог ділового мовлення юриста, представлене наявністю ввічливих форм звертання: *Your honour, ladies and gentleman of the jury, this is irrefutable evidence that the defendant is lying*; використання формул залежності та зіставлення типу *if...so, not only...but*; вживання різноманітних мовних структурних засобів, зокрема членування речення на дві частини, що допомагає запевнити суд і присутніх в залі засідання в правильності тлумачення фактів і умовності рішень. До синтаксичних прийомів мовлення адвокатів належать неповні речення, риторичні запитання, повтори, інверсії, антитези тощо. Висловлювання, які будує адвокат насичені переважно синтаксичними структурами катего-

ричної оцінки факту: *According to the evidence..., Let me call your attention to..., I object on the grounds that...* та підсумковими і висновково-оцінними констатаціями типу *The conclusion from the above is the following*. Вони являють собою довгі мовленнєві відрізки, у складі яких містяться заперечні та безособові конструкції, декларативні речення, множинні прийменникові вирази (наприклад, *in what follows, by virtue of which*), а також складні і ускладнені синтаксичні побудови.

Антропоцентрична природа дискурсу зумовлює визначення мовної особистості як стрижневого поняття в лінгвістиці, під яким слід розуміти системну і багатогранну категорію, «яка поєднує в собі мовну здатність і комунікативну компетенцію в процесі мовленнєвої поведінки» [10, с. 306]. При цьому мовленнєвий портрет визначається як сукупність ознак вищезазначеного терміну, «які вербалізуються мовними засобами й характеризуються соціальними, віковими, етнокультурними ознаками та проявляються безпосередньо в мовленнєвій ситуації, котру створюють учасники комунікації» [8, с. 121].

Розглянемо мовленнєву презентацію Френка Ебігнейла в параметрах поверхнево-синтаксичної структури його висловлювань. Проведений аналіз висловлювань героя свідчить про доволі успішне мімікрування у шкільне середовище. Так, у висловлюваннях протагоніста фільму домінують *прості речення* як форма передачі інформації, які складають 62,5% від загальної кількості його реплік. Наприклад, *I always sub for Roberta*. Питома вага *складних синтаксичних конструкцій*, використаних ним, не перевищує 21%. Наприклад, *Now, somebody please tell me where you left off in your textbooks*. *Ускладнені побудови* у мовленні Френка становлять лише 17%, що викликано особливістю роботи з дітьми. Наприклад, *I suggest you start reading people*.

Виявлене співвідношення різних типів речення у мовленні головного героя фільму «*Catch Me if You Can*» в образі пілота підтверджує успішність імітування фахового мовлення представників авіації. Зокрема, мовлення Френка насичене *еліптичними(а)* і *структурно-непредикативними(б) конструкціями*, які складають більше половини (62,5%) його висловлювань, а *прості нееліптичні речення(в)* становлять 21% від загальної кількості вжитих ним з елементарною структурою предикації. Наприклад, а) *A glass of milk, please*; б) *Sure*; в) *I'm headed out to Kennedy in a few minutes*. Питома вага синтаксично *складних(а)* і *ускладнених(б) утворень* становить відповідно 8% і 12,5% від загальної кількості реплік Ебігнейла.

Наприклад, а) *This is Frank Taylor, and I'm letting all the universities in the area know that Pan Am will be initiating a new recruiting program this year;* б) *I'd like to fly on your two-thirty to Miami.*

При вивченні мовлення Френка у амплуа поліцейського частотність вжитих ним різних типів речень підтверджує дотримання необхідних правил і вимог професійного спілкування правоохоронців. Так, у розглянутих мовленнєвих партіях на перше місце виходять *прості нееліптичні речення*(а), які використовуються у 41% випадків від загального об'єму його мовленнєвих партій, в той час як *еліптичні*(б) і *структурно-непредикативні*(в) побудови складають більше третини (36,3%) його висловлювань. Наприклад, а) *My name is Johnson, Secret Service;* б) *Tough luck, Joe;* в) *Here.* Частка *ускладнених речень*(а) перевищує число *складних синтаксичних побудов*(б) у півтора рази і становить відповідно 13, 6% від всіх реплік героя. Наприклад, а) *We're supposed to be on the same team;* б) *Our boy just tried to climb out the window and my partner has him cuffed in the alley downstairs.* Крім того, варто зауважити, що Френк також користувався психотехніками спілкування для здійснення успішної комунікації: говорив повільно і розважливо, змусивши Хенретті йому довіряти, поводитися впевнено, стежачи за темпом і уникаючи незрозумілих інтонацій, виявляв психологічну стійкість.

Досліджена шляхом кількісного зіставлення різних типів речення комунікативна активність Френка Ебігнейла на посаді лікаря дає підстави визнати неефективність застосованих вербальних засобів мімікрії у репрезентації професії лікаря і виявити закономірності між структурою речення і процесами мислення, що розкривають справжню сутність особистості героя. Таким чином, у мовленні героя переважають *прості речення*(а), частотність вживання яких складає 78,4% від всього корпусу його висловлювань, а *складні і ускладнені синтаксичні конструкції*(б) не перевищують 21, 6%. Наприклад, а) *Doctor Paul Ashland* – просте еліптичне речення; б) *You don't seem to have much need for me* – речення з інфінітивним комплексом. Найчастотнішим типом синтаксичних побудов

у мовленні Френка є *нееліптичні прості речення*, які наявні у понад половині (54%) мовленнєвих партій протагоніста фільму. Наприклад, *He hurt his foot tonight.*

Кількісний розподіл різних типів речень у досліджуваних мовленнєвих зразках Френка у амплуа адвоката обґрунтований наявністю спеціальних знань в сфері правознавства і дозволяє засвідчити успішну спробу імітування професійного мовлення представників адвокатури. Так, у мовленнєвій презентації героя превалюють *ускладнені*(а) і *складні синтаксичні конструкції*(б) з різними видами зв'язку, які вживаються у 60% випадків. Наприклад, а) *One warning him that his building to be sprayed with insecticide;* б) *I have four letters in my hand that were sent to the defendant's apartment.* Інші висловлювання представлені *нееліптичними*(а) і *еліптичними*(б) *простими реченнями*, частотність використання яких кількісно виражена у 40% мовленнєвих ситуацій. Наприклад, а) *He should cover his belonging;* б) *Berkeley.* У цьому разі спостерігаємо відсутність випадків вживання структурно-непредикативних конструкцій, що обумовлено особливостями професійного спілкування представників адвокатури.

Висновки. Таким чином, проаналізовані засоби вербальної мімікрії, що використовував Френк Ебігнейл під час копіювання ознак професійного мовлення представників різних сфер людської життєдіяльності, дає підстави виявити ефективну реалізацію фахового мовлення вчителя, пілота, поліцейського і адвоката та невдалу спробу героя мімікрувати у медичне середовище. Важлива причина цієї поразки криється у відсутності спеціальних знань з відповідного фаху, а також у неналежній підготовці до вступу у цей образ, на відміну від систематичного підходу, застосованого у ролі адвоката або наявності досвіду у випадку відтворення мовлення педагога.

Проведена наукова розвідка показує, що за допомогою спеціальних ментально-комунікативних технік можна впливати на підсвідомість людей так, щоб співрозмовник сприймався ними як особистість певного (професійного) типу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Джеджера К. В. Дефініції «Ділове спілкування», «Професійне спілкування», «Професійне ділове спілкування» у термінологічному тезаурусі стосовно комунікативної підготовки студентів. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти.* 2017. Вип. 17. С. 197–201.
2. Дудікова Л., Марлова А. Особливості англійського медичного сленгу та ознайомлення з ним студентів вищих медичних навчальних закладів як засіб мотивування до вивчення іноземної мови. *Молодь і ринок.* 2018. № 9. С. 22–27.
3. Иванова В.О., Проценко Е.А. Особенности профессионального жаргона полицейских (на материале английского языка). Материалы IX Международной студенческой научной конференции «Студенческий научный форум». 2017. URL: <https://scienceforum.ru/2017/article/2017032502> (дата обращения: 10.06.2022).

4. Ковтун О. В. Комунікативно-прагматичні аспекти діалогів радіообміну «пілот-авіадиспетчер». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2015. Вип. 15(2). С. 63–66.
5. Морозова И. Б. Явление речевой мимикрии в английском художественном диалоге. *Науковий вісник Чернівецького університету* : зб. наук. праць / за ред. В. В. Левицького. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. Вип. 551-552 : Германська філологія. С. 115–127.
6. Морозова И. Б. Речевая мимикрия как коммуникативная игра: гештальт-анализ. *Записки з романо-германської філології*. 2015. Вип. 1. С. 96–107.
7. Ніколаєв В. В. Структура інтрапрофесійного спілкування лікарів: проблеми та перспективи вивчення. *Науковий журнал «Інноваційна педагогіка»*. Випуск 26. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 63–68.
8. Савельєва І. Порівняльний аналіз криміналістичних понять «мовленнєвий портрет» і «словесний портрет». *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. № 50. С. 119–122.
9. Токарь Є. Б. Радіообмін цивільної авіації: лінгвістичні особливості та характерні риси. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)* : збірник наукових праць / за ред. Н.Л. Іваницької. Вінниця : ТОВ «фірма «Планер», 2015. Вип. 21. С. 64–68.
10. Шевчук З. С. Понятійно-термінологічне поле дослідження ієрархії «мовна особистість–мовний портрет». *Одеський лінгвістичний вісник*. 2014. Вип. 4. С. 305–308.

РОЗДІЛ 3 ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 378.147 : 37.036

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.31>

THEORETICAL BASIS OF THE SYSTEMIC APPROACH TO THE FORMATION OF LINGUISTIC PERSONALITY

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ ДО ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Holubova H.V.,

orcid.org/0000-0003-1420-0591

Candidate of Pedagogical Sciences,

Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages

Odesa National A.V. Nezhdanova Academy of Music

The main task of the article is to consider theoretical grounds of the systemic approach to the foreign language teaching in the context of linguistic personality formation. The systemic approach as an important theoretical basis of the learning process provides interaction of all the structural components of the learning model and is considered to be the main, holistic and most effective teaching vehicle, among the very important tasks of which are the development of means of representing the objects under research and construction as systems; studying of the structure of systems theories and various system concepts and developments; construction of generalized system models, models of different classes and specific properties of the systems. Systemic approach is considered an important theoretical basis of the learning process, providing conscious understanding of linguistic facts and phenomena in their interrelations and holistic system, encourages students to be careful in choosing language means for the transference of a certain content, the system of every block and the holistic system of the section and topic studied. There are several types of systemic approach: complex, structural, holistic. Thus, the linguistic personality is formed in a kind of coordinate system, which is given by certain values inherent in people, patterns of social behavior, peculiarities of world perception. Communicative competence is important for the functioning of linguistic personalities in different situations and circumstances of communication. The most typical communicative need of a linguistic personality is social communication, belonging to a certain social group, since linguistic personality is a social phenomenon having an individual aspect.

Key words: systemic approach, linguistic personality, future specialists, communication, communicative competence.

Основним завданням статті є розгляд теоретичних засад системного підходу до викладання іноземної мови в контексті формування мовної особистості. Системний підхід розглядається як важлива теоретична основа процесу навчання, що забезпечує взаємодію всіх структурних компонентів моделі навчання. Системний підхід до вивчення іноземних мов вважається основним, цілісним та найефективнішим інструментом навчання, серед найважливіших завдань якого є розробка засобів представлення досліджуваних і конструйованих об'єктів як систем; вивчення структури системних теорій та різноманітних системних концепцій і розробок; побудова узагальнених моделей систем, моделей різних класів і специфічних властивостей систем. Системний підхід вважається важливою теоретичною основою процесу навчання, що забезпечує усвідомлене розуміння мовних фактів і явищ у їх взаємозв'язках і цілісній системі, спонукає учнів до обережності у виборі мовних засобів для передачі певного змісту, системи кожного блоку й цілісної системи розділу та теми, що вивчається. Існує кілька видів системного підходу: комплексний, структурний, цілісний. Активне формування у здобувача вищої освіти пізнавальних умінь і, відповідно, пізнавальної компетентності покращує його світоглядну культуру, створюючи тим самим передумови для майбутньої професійної самореалізації. Таким чином, мовна особистість формується у своєрідній системі координат, яку задають наявні у людей цінності, моделі соціальної поведінки, особливості світосприйняття. Комунікативна компетентність важлива для функціонування мовних особистостей у різних ситуаціях та обставинах спілкування. Найбільш типовою комунікативною потребою мовної особистості є соціальне спілкування, приналежність до певної соціальної групи, оскільки мовна особистість є соціальним явищем, що має індивідуальний аспект.

Ключові слова: системний підхід, мовна особистість, майбутні фахівці, комунікація, комунікативна компетентність.

Setting of the problem and relevancy substantiation. Language knowledge plays a significant role in organizing the future specialists' educational training. For successful professional communication in the information level society the communicative

competence is necessary which is a system of knowledge, skills and abilities needed for effective communication. In its turn, effective professional communication is constructive, psychologically comfortable communication, aimed at implementing commu-

nicative goals. It contributes to the modern society needs for the specialists capable of international and intercultural communication comprising not only knowledge of foreign languages but such aspects as individual's language culture, communication etiquette, skills of effective communication, non-verbal communication, etc. Thereby not just people are able to influence the language, but also language significantly affects personality formation. Discursive practices are the basis of the linguistic personality research. Being nationally marked, they also have a number of universal features, which makes intercultural communication possible.

The systemic approach is a general scientific approach actively used by different sciences. Nowadays systemic approach to the study of the subject is used in almost every modern scientific research, reflecting its various directions. In the context of systemic approach to the foreign languages study, the language system is considered as a set of interconnected linguistic components – elements, structures and subsystems in the hierarchy of their construction. Systemic approach to the foreign languages study is considered to be the main, holistic and most effective teaching method.

Analysis of recent research and publications.

Numerous domestic and foreign scientists have devoted their works to the study of the systemic approach in terms of the overall research methodology, such as V. Afanasyev, S. Arkhangel'sky, O. Averyanova, Y. Babansky, V. Bepalko, I. Blauberg, V. Bykov, I. Dudnyk, S. Honcharenko, T. Ilyina, V. Karasyk, Yu. Karaulov, V. Krasnykh, V. Kushnir, Y. Kustov, N. Kuzmina, I. Pidlasy, V. Sadovsky, I. Zyazyun, etc. The systemic character of the vocabulary is revealed in the investigations of such linguists as M. Kochergan, V. Rusanovsky, L. Shcherba, V. Vinogradov, J. Zakrevskaya, etc.

Linguistic personality as linguistic and linguodidactic category is being studied by numerous scholars. In linguistics it was investigated by such scientists as V. Karasyk, Y. Karaulov, V. Maslova, L. Matsko, O. Selivanova, L. Struganets, etc., in linguodidactics accordingly by O. Horoshkina, K. Klimova, A. Nikitina, M. Pentilyuk, I. Ruban, O. Semenog, T. Simonenko, S. Yermolenko, V. Zavgorodnova, etc. The researches have characterized theoretical and methodological principles of linguistic personality, aspects of its formation and development.

The purpose of the article is to consider theoretical grounds of the systemic approach to the foreign language teaching in the context of linguistic personality formation.

Presentation of the main research material.

Mastering a foreign language is a powerful factor of self-actualization and self-realization of a personality. While studying a foreign language the person improves the basic forms and laws of thinking, which allows an easy outlet from the sensory images to the level of concepts. Learning foreign languages activates individual's mental development: foreign language can be learned with the communicative purpose only as an instrument of thought, as communicative content in the process of communication which is not only transmitted but also created as a result of speech and mental activity. Active formation of student's cognitive skills and, accordingly, cognitive competence improves his / her worldview culture, thereby providing the preconditions for the future professional self-realization.

Language is a universal means of communication. Its lexical structure is constantly and continuously changing, improving due to the general peculiarities of language and the qualitative specificity of the word. Lexical structure of the language is a multifaceted hierarchically structured system with certain patterns of its organization, functioning and development, which includes steady, stable, new elements that are assimilated, showing signs of constant movement and renewal [2, p. 3].

The term «system» is translated from Greek and means a set of elements in relations and interconnections with each other forming a certain integrity, unity. A whole composed of parts, while it's another meaning is the order determined by the correct placement of parts and their interconnections [5, p. 3].

Systemic approach is a methodological direction in science, the main task of which is developing research methods and designing complex objects, i.e. systems of different types and classes. Systemic approach is a certain phase in the development of methods of cognition, as well as those of research and development, methods of describing and explaining the nature of the analyzed or artificially created objects.

Therefore, the systemic approach reflects a complex of methods by which a particular object is described as a summation of interconnected or interacting components. Those methods are developed within particular scientific disciplines as well as general scientific concepts and are the result of their interdisciplinary synthesis.

Among the most important tasks of the systemic approach are the development of means of representing the objects under research and construction as systems; studying of the structure of systems theories and various system concepts and developments; con-

struction of generalized system models, models of different classes and specific properties of the systems.

There are several types of systemic approach: complex, structural, holistic. A system is any complex phenomenon that includes numerous elements forming a certain complex due to the availability of internal connections between them. Each system has its own structure. Each element included in this structure is considered as a subsystem. The hierarchical dependence of the subsystems will be determined by the subordination of their functions: each of them and all together are aimed at achieving the effectiveness of training.

The systemic approach is considered an important theoretical basis of the learning process. According to V. Bepalko, it is based on the necessity for a comprehensive approach to the phenomena under study. The author considers the pedagogical system as a set of interconnected tools, methods and processes necessary for the creation of organized and purposeful learning. This approach provides the interaction of all the structural components of the learning model. In the process of foreign languages learning the systemic approach allows us to consider professionally-oriented language learning as a pedagogical system with its own features, characteristics and patterns.

V. Kovalchuk [3] contingently identifies such areas as philosophical aspects of the systemic approach, development of its logic and methodology, construction of system concepts and theories; creation of models of pedagogical systems, analysis and synthesis of the essence, properties, structural elements of pedagogical phenomena and processes.

Based on systemic approach to the foreign language mastering it is obvious that grammar plays the dominant role due to the generalizing nature of its laws. The systemic approach in the foreign language grammar studying is understood as such an organization in which the students in their work go from mastering the knowledge of the basic grammar principles to speech skills and abilities; they are given the idea of a language as a systemic formation, in which all the components of the system stand in close interaction with each other. Recently, teaching methods have become widespread, according to which the learner has to handle grammatical structures as a result of imitating the language of a teacher or native speaker, where special attention is paid to involuntary memorizing of the language grammatical phenomena [4].

One of the main tasks of learning a foreign language is to possess the dominant, i.e. most used vocabulary of the language, which contains a kind of expression of the concepts and phenomena inherent in the native speaker. To simplify the perception

of the material studied, the introduction, semantization and training of lexical material are carried out on a previously studied grammatical material and vice versa – the introduction of new grammatical material is based on the already mastered lexical material, and during the presentation of lexical material is distributed according to the grammatical system of the speech parts. In addition, lexical units are selected for presentation at every new stage of acquiring the language, which contain a set of interrelationships allowing to compose the largest number of sentences for training in exercises with the maximum number of repetitions. At the same time, this principle corresponds to the system-functional aspect of the language, since it is known that the higher the compatibility of the word is, the greater its communicative value will be. Mastering the norms of word combination in a sentence allows to instantly carry out language synthesis, independently constructing the expressions (T. Kamyanova, 2008).

Linguistic personality is considered a person who realizes his / her communicative potential through language. In speech, communicative and discursive environments, the personality is manifested both through language and language means used in the communicative act. The components of linguistic personality are speech / behavioral stereotypes and sociolinguistic components (idioethnic, status, gender and age ones).

There are three levels in the structure of linguistic personality: structural-linguistic, linguo-cognitive and motivational (Yu. Karaulov). Discourse includes the following dimensions: 1) linguistic (use of language); 2) cognitive (transfer of knowledge, information and ideas); 3) interactive (interaction of the speech activity subjects in social situations) [1].

Communicative competence is important for the functioning of linguistic personalities in different situations and circumstances of communication.

Thus, linguistic personality is a social phenomenon having an individual aspect. Individual features in the linguistic personality are formed through the internal attitude to language. The main means of transforming the individual into a linguistic personality is socialization, which involves: the process of including a person in certain social relations, suggesting that linguistic personality is a kind of realization of cultural and historical knowledge of society; speech and thinking activities in accordance with the norms of a particular ethnoculture; the process of mastering the laws of social psychology of the people. It is considered by the scholars that the most significant in the formation of linguistic personality are the second and the third aspects, as the process of national culture assigning and formation of social

psychology of the people is possible only by means of the language (V. Maslova, 2001).

Structural components of linguistic personalities are considered the following: valuable, worldview, component of the content of education that is the basis for the formation of national nature and is implemented in the process of language dialogue communication; valuable, worldview, component of the content of education that is the basis for the formation of national nature and is implemented in the process of language dialogue communication; cultural-linguistic component, associated with the assimilation of both universal and national culture (these are the rules of verbal and non-verbal behavior); personal component, i.e. individual and inherent in every person (V. Maslova, 2001).

Formation and development of competencies while learning a foreign language in the context of systemic approach is achieved by the following means [8]:

- formation of the conscious systemic thinking of the subjects studied and systematization of educational material, which is expressed in strict logic in the studying of material at the lesson, in the textbook, in organizing of educational process in general;

- consistency in the acquiring of knowledge when a foreign language is studied based on a system of sentence models with vocabulary equivalent to the native language, use of systemic concepts of native language and foreign language that is being studied;

- wide applying of the system of algorithms instead of grammatical rules while learning a foreign language;

- using brief information for the training process (formulas, schemes, algorithmic tables, etc.).

Systemic thinking makes it possible to identify all the defining parameters and interrelations of the language components, and thus optimize the processes of cognition, comprehension and practical application of knowledge.

Therefore, particular structures and elements of language and their functioning in speech activity can not be considered and interpreted in fragments, it is necessary to take into account the properties of the whole system as a complex of interconnected elements.

The methodology of teaching language components in the conditions of the systemic approach provides such a system-complex, consistent presentation

and further working out of the material, which most optimally develops speech skills and abilities necessary for the functioning of the language system for communicative purposes.

The systemic approach at foreign language lessons provides conscious understanding of linguistic facts and phenomena in their relationships and holistic system, encourages students to be careful in choosing language means for the transference of a certain content, the system of every block and the holistic system of the section and topic studied, develops the students' ability to choose from a number of relative, intertwined grammatical forms and constructions the most appropriate ones, conduces to understanding of the subject logic, allows to trace the existing connections between different language levels (phonetics – orthoepy – spelling – vocabulary – morphology – syntax – stylistics, etc.) and to trace not only the structure of the system and its parts, but also their change, interaction and development.

The basis of the language learning system are the content and procedural components, while the boundaries are the purpose and the results of learning. They include the content and language learning process, which have their own structure and interact with each other, i.e. provide certain functioning. The construction of a language learning system is determined by the laws of learning and the principles emerging from them.

Conclusions and perspectives for further research. Systemic approach contributes to the effectiveness of the educational process since it gives the opportunity to pay attention to each student individually and in the meantime to work with the whole group. It also develops higher education applicants' ability to independent acquiring of the knowledge and capability of problem solving. Thus, linguistic personality is formed in a kind of coordinate system, which is given by certain values inherent in people, patterns of social behavior, peculiarities of world perception. The most typical communicative need of a linguistic personality is social communication, belonging to a certain social group. **The prospects for further research** are seen in considering the ways to use the systemic approach to teaching professional communication in English.

REFERENCES:

1. Dijk T. A. van. *The Study of Discourse. Discourse Studies : A Multidisciplinary Introduction*. London; Thousand Oaks; New Dehli. 1997. Vol. 1 : Discourse as Structure and Process. P. 1-34.
2. Іщенко Н. Системність у лексиці. *Наукові записки*. Випуск 89 (3). Серія : Філологічні науки (мовознавство) : у 5 ч. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. 424 с.
3. Ковальчук В. А. Становлення системного підходу дослідження педагогічних об'єктів та явищ. Дослідницький компонент у діяльності загальноосвітніх навчальних закладів та позашкільних закладів освіти:

ретроспектива і перспектива : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 21 листопада 2013 р.). Київ : Інститут обдарованої дитини, 2013. С. 32-38.

4. Сурикова-Камю Л. Г. *Обучение грамматике английского языка с позиций системного подхода [Teaching English grammar from the standpoint of the systemic approach]*. Международный журнал экспериментального образования. № 4. 2013. С. 62-63.

5. Сурмин Ю. П. Теория систем и системный анализ : учеб. пособие. К. : МАУП, 2003. 368 с.

6. Трушникова Т. Г. Системный подход в педагогике как инновационная основа формирования образовательного пространства. *Человек и образование*. 2006. № 7. С. 71-72.

РОЗДІЛ 4 ТЮРКСЬКІ МОВИ

УДК 811.512.1

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.32>

ЗАСОБИ ВІДТВОРЕННЯ ЧУЖОГО МОВЛЕННЯ В ІНФОРМАЦІЙНИХ ЖАНРАХ ТУРЕЦЬКОЇ ІНТЕРНЕТ-ПУБЛІЦИСТИКИ

MEANS OF TRANSMISSION OF FOREIGN SPEECH IN THE INFORMATION GENRES OF TURKISH ONLINE JOURNALISM

Пілик В.В.,

orcid.org/0000-0001-8987-8845

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри тюркської філології

Київського національного лінгвістичного університету

У останні десятиліття значно посилюється інтерес мовознавців до використання мови комунікантами, що беруть участь у масовому спілкуванні, а тому з'являється все більше досліджень, які фокусуються на індивідуально-особистісних властивостях як мовця, так і реципієнта. Саме через мову висвітлюються їхні погляди, мислення, переконання, оцінки тощо. Очевидним є те, що вибираючи мовні засоби, автор орієнтується на свого адресата, намагається донести зміст максимально переконливо. Таким чином, засоби ефективного впливу на реципієнта, до яких належать одиниці комунікативного синтаксису, стають об'єктом пристальної уваги науковців. Аналіз теоретичного матеріалу за обраною темою засвідчує, що у сучасній українській тюркології бракує багатопланового вивчення формально-граматичних, семантико-синтаксичних та комунікативних особливостей сучасних турецьких інтернет-ЗМІ. У статті увага акцентується на тому, що інтернет-журналістика, будучи одночасно продовженням традиційної журналістики, є новою формою комунікації і має притаманні їй жанри та особливості. У медіатексті, який є формою писемного мовлення, часто містяться фрагменти усного спілкування, що передаються писемними засобами. Завдання прямої мови та слів автора, які її супроводжують, полягає у тому, щоб наблизити читача до ситуації усної комунікації. Саме пряма мова покликана відтворювати зміст повідомлення, передаючи при цьому характер мовця, лексичні та синтаксичні особливості мови, які демонструють емоційний стан і специфіку його мислення, робити друкований медіатекст живим і динамічним. Слова автора призначені для того, щоб підтверджувати наявність, факт мовлення, вказувати на те, кому належить репліка, називати комунікативну мету мовлення, описувати емоції, міміку чи жестикуляцію мовця, його інтонацію і гучність голосу, а також давати оцінку змісту мовлення. Таким чином, у статті розглядаються синтаксичні конструкції, які використовуються для відтворення чужого мовлення в інформаційних жанрах турецької інтернет-публіцистики. Зокрема, розглянуто схеми оформлення прямої мови, поєднання в одному реченні прямої і непрямой мови, а також досліджено конструкції з непрямой мовою.

Ключові слова: синтаксичні структури для відтворення чужого мовлення, інформаційні жанри інтернет-публіцистики, пряма мова, непряма мова, мовні засоби.

In recent decades, the interest of linguists in the use of language in the interaction of communicators has increased significantly, and therefore the individual and personal properties of the speaker and the recipient, their thinking, beliefs, evaluations, etc., attract more and more attention. It is obvious that choosing the language, the author focuses on the recipient, trying to convey the content as convincingly as possible. Thus, the means of effective influence on the recipient, which includes units of communicative syntax, become the object of close attention of scientists. The analysis of the theoretical material on the selected topic proves that modern Ukrainian Turkology lacks a multifaceted study of the formal-grammatical, semantic-syntactic and communicative features of modern Turkish internet mass media. The article focuses on the fact that Internet journalism, being at the same time a continuation of traditional journalism, is a new form of universal multimedia with its own genres and features. A media text, which is a form of written communication, often contains fragments of oral communication that are transmitted through written means. The task of direct speech and the words of the author that accompanying it is to bring the reader closer to the situation of oral communication. Direct speech is designed to reproduce the content of the message, while conveying the character of the speaker, lexical and syntactic features of language that demonstrate the emotional state and specificity of his thinking, to make the printed media text alive and dynamic. The author's words are intended to confirm the presence, the fact of speech, to indicate to whom the speech belongs, to name the communicative purpose of the speech, to describe the emotions, facial expressions or gestures of the speaker, his intonation and volume of the voice, as well as to give an assessment of the content of the speech. In the article the author analyses the syntactic structures used to reproduce foreign speech in the information genres of Turkish online journalism. In particular, the schemes of direct speech, the combination of direct and indirect speech in one sentence, as well as constructions with indirect speech, were studied.

Key words: syntactic structures for reproducing another's speech, informational genres of online mass-media, direct speech, indirect speech, language features.

Постановка проблеми. Особливості спі-віснування чужої мови та авторського контексту цікаві не лише у художній літературі, але й в інших сферах спілкування, зокрема й у медіа-дискурсі. Друкований газетний текст часто включає в себе фрагменти безпосереднього усного спілкування, відтворені писемними засобами. Проблема використання чужої мови у тексті знаходиться на межі синтаксису і стилістики, оскільки авторське висловлювання, що прийняло до свого складу інше висловлювання, має синтаксичні, стилістичні та композиційні норми для його часткової асиміляції, залучення до синтаксичної, композиційної та стилістичної єдності авторського висловлювання, зберігаючи водночас первинну самостійність (синтаксичну, композиційну, стилістичну) чужого висловлювання. У інформаційних матеріалах пряма і непряма мова відіграють важливу роль, оскільки вони є формами передачі чужої мови, яка в більшості випадків становить основу повідомлення новин. Мовні засоби, завдання яких полягає у відтворенні чужого мовлення, здійснюють своєрідну компресію тексту. Їхнє значення полягає в конденсації інформації, а також загостренні уваги читача до події. Зважаючи на те, що головною рисою інформаційних жанрів є точність і об'єктивність передачі інформації, то прагматичне навантаження таких текстів визначити важче, ніж, наприклад, художньо-публіцистичних, оскільки ставлення автора до описаної події в останніх, відображається через стилістичні засоби, а в інформаційних текстах – через відповідність всіх структурно-синтаксичних засобів комунікативній меті. Ефективним методом прагматизації текстів інформаційних жанрів є введення чужого мовлення.

Оскільки у сучасному світі глобальна мережа Інтернет є незамінною частиною життя будь-якого цивілізованого суспільства, стрімкого темпу розвитку в Туреччині набрали інтернет-ЗМІ. Зважаючи на тенденцію падіння попиту на друковані засоби масової інформації, а також на зростання частотності відвідувань інтернет-ЗМІ, які мають змогу оперативно надавати інформацію в режимі реального часу, для аналізу обираємо саме інтернет-публіцистику. Дослідження проводилось на матеріалах інтернет-газет Sabah, Dünya, Hürriyet, Cumhuriyet, Türkiye, Milliyet, Akşam.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Способи оформлення прямої та непрямої мови в турецькій мові розглядалися переважно в контексті загальних робіт з граматики та перекладу. Проблемою використання синтаксичних засобів для передачі чужого мовлення в українському

мовознавстві займалися І. Білодід, М. Каранська, В. Кодухов, Г. Чумаков, К. Шульжук та інші. Вчені дотримуються думки, що основними типами відтворення чужого мовлення є пряма і непряма мова. У реченнях з прямою мовою слова автора чергуються із синтаксичними конструкціями, які передають чуже мовлення. Х. Дацишин зазначає, що «пряма мова як засіб відтворення усного мовлення в друкованому медіатексті дає змогу наблизити реципієнта тексту до безпосередньої ситуації усної комунікації» [1, с. 5]. Пряме мовлення відтворює чужі висловлення з усіма їх граматичними, лексичними, стилістичними особливостями. Непряма мова – чужа мова, уведена в авторський текст як мова автора, стоїть після авторських слів, позбавлена індивідуальних особливостей мовлення конкретної особи, емоційного забарвлення [2, с. 366–367]. О. Селіванова визначає непряму мову як «спосіб уведення в текст, до авторської мови чужих висловлень зі збереженням їхньої змістової відповідності автора або оповідача разом зі словами автора» [3, с. 505]. Форма непрямої передачі чужого мовлення використовується в тому випадку, коли необхідно зберегти зміст чужого висловлювання без збереження його форми та інтонації. Як зазначає О. Пономарів, за допомогою непрямої мови автор стисло передає чиесь висловлювання, опускає вже відомі читачеві деталі, нецікаві чи неважливі для нього. Непряму мову використовують і тоді, коли немає потреби відтворювати своєрідність мовлення персонажів [4, с. 214]. Окрім згаданих варіантів у сучасному мовознавстві виділяють також невласне пряму та напівпряму мову, але вони більше характерні художнім текстам.

Постановка завдання: розглянути синтаксичні конструкції, які використовуються для відтворення чужого мовлення в інформаційних жанрах турецької інтернет-публіцистики.

Виклад основного матеріалу. Інформаційні жанри є основою ЗМІ, вони становлять основну частину масових інформаційних матеріалів. Їх називають головними носіями оперативної інформації, адже саме завдяки ним аудиторія отримує можливість здійснювати моніторинг найважливіших і найцікавіших подій у будь-якій сфері життя. О. Гарматій стверджує, що «тексти, які належать до інформаційних жанрів, в кількісному відношенні становлять основну частину масових інформаційних потоків» [5, с. 2]. Інформаційні тексти мають менш виражену прагматику, ніж тексти аналітичних чи художньо-публіцистичних жанрів. Найбільш поширеним інформаційним жанром в сучасних турецьких ЗМІ є газетно-інформаційна замітка та її різновиди.

Об'єктивність в турецьких інформаційних жанрах досягається завдяки прямій мові, що є основною і найточнішою формою відтворення чужого мовлення. Пряма мова доволі часто охоплює кілька речень, розміщується на початку або в кінці речення, має авторський коментар та вказівку на першоджерело інформації. Речення з прямою мовою у турецькому інформаційному медіа-тексті здебільшого будуються за такою формулою: джерело повідомлення – пряма мова – словоформа *diye* + дієслово говоріння. Наприклад, *İnönülüler*, “*Tarım sektöründeki su sorunu çözülmeli, yatırım yapılmalı*” *diye konuştu* – Жителі району Іньоню розповіли: «У секторі сільськогосподарства необхідно вирішити проблему нестачі води, необхідно залучити інвестиції». У ролі дієслова говоріння дуже часто виступає дієслово «*demek*», яке не потребує використання слова «*diye*» перед ним: *Erdoğan, Kılıçdaroğlu'na bizzat seslendi, "Bay Kemal sen neden susuyorsun?" dedi*. – Ердоган особисто звернувся до Киличдароглу: «Пане Кемаль, чому ти мовчиш?».

У інформаційних текстах пряма мова часто має таку структуру: джерело повідомлення – займенниковий прислівник *şöyle* + дієслово говоріння – пряма мова: *Erdoğan şöyle konuştu: "Bölgenin en güçlü ülkelerinden biri olan Katar ile attığımız adımlar bunun nişanesidir..."* – Ердоган сказав: «Кроки, які ми зробили разом з Катаром, що є однією з найпотужніших країн регіону, є показником цього...». Замість «*şöyle* + дієслово говоріння» може використовуватися вказівний займенник *şu* у необхідній відмінковій формі з дієсловом говоріння: «*şunu söyledi*», «*şunları söyledi*», «*şunu bildirdi*», «*şunu kaydetti*», «*şunu dedi*», «*şunları dile getirdi*», «*şu ifadelere yer verdi*», тощо.

Пряма мова може бути введена за допомогою одноафіксного ізафету, другою частиною якого є слова *ifade*, *şekil*, *iddia*, *çağrı*, *değerlendirme*, які поєднуються з дієсловом, утворюючи стійкий вираз, а першою – сама пряма мова: “*Böyle olduğunda yatırım, üretim ve istihdamın devam edeceğini ve pandemiden en az hasarla kurtularak karlı çıkacak ülkenin Türkiye olacağını biliyoruz. Önümüze bakmak için biraz sabır ve dayanışmaya ihtiyacımız var*” *ifadelerini kullandı*. – «Ми знаємо, що коли це станеться, далі існуватимуть інвестиції, виробництво та зайнятість, а Туреччина буде тією країною, яка отримає прибуток, позбавившись від пандемії з найменшою шкодою. Нам потрібно трохи терпіння та солідарності, щоб рухатися вперед», – сказав він. *Erdoğan, sözlerinin devamında, "Buna rağmen ülkemizdeki enflasyon artışı nispeten diğer ülkelerin altında*

kalmıştır" iddiasında bulundu – Ердоган додав: «Незважаючи на це, зростання інфляції в нашій країні залишалося нижчим, аніж в інших країнах». Подеколи можемо зустрічати поєднання цих варіантів в межах одного речення: “*Bugüne kadar CHP'nin başındaki zatin tehditlerinden neredeyse payını almayan kalmadı.*” *ifadesini kullanan Erdoğan, şunları kaydetti: "Ağzını her açtığında muhtarlarımızdan öğretmenlerimize, polislerimizden hakimlerimize, valilerimizden AK Parti seçmenine kadar herkese tehditler savuruyor*». – Ердоган, який сказав: «Майже не залишилося тих, хто ще до сьогоднішнього дня не отримав свою порцію погроз від голови Народно-республіканської партії», зауважив: «...Кожен раз, коли він відкриває рот, він погрожує всім без винятку: нашим старостам і вчителям, поліцейським і суддям, губернаторам і виборцям Партії справедливості та розвитку».

Окремо слід виділити речення, в яких поєднуються пряма і непряма мова. Такі речення будуються за різними схемами, зокрема: пряма мова – утворений від дієслова говоріння дієприкметник *-an/-en* – джерело мовлення – непряма мова: “*Ufuk Gemimizin Milli İstihbarat Teşkilatı'na hayırlı olmasını diliyorum.*” *diyen Başkan Erdoğan, Milli Savunma Sanayii alanında yapılan yatırımlara dair de önemli mesajlar verdi*. – Президент Ердоган сказав: «Я хочу, щоб наш корабель «Горизонт» гідно служив Національній розвідувальній організації», а також зробив важливі заяви щодо залучення інвестицій у галузь національної оборонної промисловості. Ця схема може мати зворотній порядок: непряма мова – утворений від дієслова говоріння дієприкметник *-an/-en* – джерело мовлення – пряма мова – дієслово говоріння: *Her alanda milletin yanında olduklarını gösterdiklerini ve göstermeyi sürdüreceklerini belirten Erdoğan, "Bununla birlikte sıkıntılar da yaşamıyor değiliz..." değerlendirmesinde bulundu*. – Ердоган, заявивши, що вони продемонстрували і надалі будуть демонструвати єдність з нацією у всіх сферах, сказав: «Ми не можемо стверджувати, що не маємо труднощів...». Прямій мові у цій схемі може передувати займенник *şu* (у потрібному відмінку) або *şöyle* з дієсловом говоріння.

Наступною виділимо схему: джерело повідомлення – непряма мова – дієприслівник на *-arak/erek*, утворений від дієслова говоріння – пряма мова – дієслово говоріння: *Tarım ve Orman Bakanı Bekir Pakdemirli, ekonomi ve enflasyondaki sıkıntıların geçici olduğunu belirterek, "Sıkıntılar vardır ama bunların ağırlıklı bir kısmı pandemi, kuraklık ve dünyadaki dalgalanmalardan geliyor. İnşallah Türkiye bana göre bir 6 ay içerisinde*

bunların da üzerinden gelecektir.” dedi. – Міністр сільського та лісового господарства Бекір Пакдемірлі зауважуючи, що проблеми в економіці та інфляція тимчасові, сказав: «Проблеми є, але більшість із них є наслідком пандемії, посухи та нестабільності у світі. Я вважаю, що Туреччина зможе подолати їх за 6 місяців». Дієслово говоріння у цій схемі може замінюватися стійкими виразами на зразок: *değerlendirmede bulunmak, iddiada bulunmak, şekilde konuşmak, çağrıda bulunmak, yorumu yapmak*, які в поєднанні з прямою мовою утворюють однофіксний ізафет. Прямій мові може передувати займенник *şu* (у потрібному відмінку) або *şöyle* з дієсловом говоріння.

Відтворення чужого мовлення шляхом наведення прямої мови, тобто дослівної передачі завершеного висловлення мовця, забезпечує точність відтворення інформації. Покликання на чийсь слова може свідчити про прагнення автора повідомлення бути максимально достовірним у тому, що він подає реципієнту, або ж навпаки – маніпулювати сказаним кимось із метою агітації та пропаганди. О. Кравцова зауважує, що чужі коментарі в час такого інтенсивного зростання інформаційних потоків – важлива частина новини, своєрідний будівельний матеріал для виформовування тексту [6, с. 59]. Водночас, при повідомленні інформації важливою є лаконічність, тобто надання якнайповніших відомостей, при використанні якомога меншої кількості мовних засобів. Таким чином, синтаксичні засоби в інформаційних жанрах повинні використовуватися відповідно до закону мовної економії.

Непряма мова, яка є менш інформаційним та об'єктивним способом передачі чужого мовлення, використовується, коли немає потреби дослівно наводити висловлення, а важливо передати лише загальний зміст. Чуже мовлення у турецькій мові відтворюється переважно за допомогою розгорнутого додаткового звороту, утвореного на основі особового дієприкметника (-dik/-acak), та конструкцій з віддієслівними іменами (-ma). Розгорнутий додатковий зворот, який вводить непряму мову, часто супроводжується: а) дієсловами зі значенням говоріння: *söylemek* – казати, *bildirmek* – повідомляти, *belirtmek* – заявляти, *zann etmek* – доводити, *itiraf etmek* – визнати тощо, які виконують функцію присудка: *Almanya Federal Meclis Üyesi Armin Laschet, Almanya'ya gelen başta Türkler olmak üzere yabancı kökenlilerin Almanya'yi zenginleştirdiğini ve ülke için başarılması zor işlere imza attığını söyledi.* – Депутат німецького

Бундестагу Армін Лашет зазначив, що іноземці, особливо турки, які приїхали до Німеччини, збагатили їхню країну та виконали складні завдання; б) дієсловами, що виражають ставлення мовця до висловлюваної думки або впевненість у своїх словах: *zannetmek* – вважати, *sanmak* – вважати, *ileri sürmek* – доводити, *nitelendirmek* – характеризувати; *iddia etmek* – стверджувати, заявляти, *savunmak* – доводити, *kabul etmek* – приймати, визнати, *reddetmek* – заперечувати, *eklemek* – додавати, *itiraf etmek* – визнати тощо: *Zelenskiy, Rus ordusunun Kiev yakınlarındaki bölgelerde 'soykırım' yaptığını iddia etti.* – Зеленський заявив, що російська армія здійснювала «геноцид» у регіонах поблизу Києва; в) дієсловами, які вказують на значущість твердження: *altını çizmek* – підкреслювати, *vurgulamak* – наголошувати, *dikkat etmek* – звертати увагу; *işaret etmek* – вказувати тощо: *Macron, Sahel bölgesinde terörle mücadele konusunda Biden'in aldığı kararlardan memnuniyet duyduğunu vurguladı.* – Макрон наголосив на тому, що задоволений рішеннями Байдена щодо боротьби з тероризмом у регіоні Сахель.

У реченнях з віддієслівним іменем на -ma, присудок найчастіше виражений дієсловами волевиявлення: *rica etmek* – просити, *istemek* – хотіти, просити, вимагати; *talep etmek* – вимагати; *talebinde / isteğinde bulunmak* – вимагати, просити: *İddia makamı, Erdoğan'ın vekilleri ve İçişleri Bakanı Süleyman Soylu'nun vekili Uğur Kızılcan'ın katılma taleplerinin kabul edilmesini talep etti.* – Обвинувачення вимагало задовольнити клопотання про залучення для участі у справі заступника Ердогана та заступника міністра внутрішніх справ Сулеймана Соїлу Угура Кизилджана.

Вказівка на джерело інформації, яка використовується для наголошення на авторитетності цього самого джерела інформації, подається у формі вставного речення “За словами ...” на початку речення. У турецькій інформаційній замітці джерело повідомлення вводиться в речення за допомогою післяйменника -a göre, конструкцій -dığına göre і -dığı gibi: *ABD medyasına göre, 180 sayfa olduğu belirtilen ve saldırganın yazdığına inanılan manifestoda, "siyasi elitlerin beyaz nüfusu azaltmak için göç ve diğer politikaları kullandığı belirtiliyor ve saldırganın mümkün olduğu kadar çok siyahiyi öldürme planı" yer alıyor.* – За даними американських ЗМІ, у 180-сторінковому маніфесті, який, як вважається, написав нападник, йдеться про те, що «політичні еліти використовують імміграційну та іншу політику для скорочення білого населення, а план агресора – вбити якнайбільше темношкірих людей». Meteorolijinin

bildirdiğine göre yarından itibaren şiddetli yağış bekleniyor – За прогнозами синоптиків, завтра очікується сильний дощ. SKAİ'nin İstanbul muhabiri Manolis Kostidis'in bildirdiği gibi, Türk ajansı şunları söylüyor: "Pserimos, Bodrum'un 8 kilometre güneybatısında yer alıyor". – Турецьке агентство пише: «Псерімос розташований за 8 кілометрів на південний захід від Бодрума» – повідомляє стамбульський кореспондент телеканалу SKAİ Маноліс Костідіс.

Використання цитати як частини авторського речення допомагає автору узагальнити те, що він вважає менш важливим, і точно відтворити те, що є важливим. Використання цитат здебільшого притаманне для заголовків інформаційних жанрів: Okan Burak: «Buradaki başarılarım olumsuz şeylerin çok üzerindedir». – Окан Бурак: «Мої досягнення тут явно переважають над негативними моментами».

Висновки. Таким чином, проаналізований матеріал доводить, що чуже мовлення в інфор-

маційних жанрах турецької журналістики передається у формі прямої мови, непрямої мови та цитат. За допомогою розглянутих синтаксичних мовних засобів, які беруть участь у передачі чужого мовлення, досягається актуальність, точність, оперативність, чіткість, документальність, об'єктивність інформаційних жанрів турецьких інтернет-ЗМІ. Непряма мова використовується для узагальнення інформації, яка є менш важливою. Вона дає можливість відтворювати чуже мовлення не дослівно, а в загальних рисах, передаючи при цьому зміст або тему повідомлення, не зберігаючи індивідуальні риси синтаксично-інтонаційної будови. Проведене дослідження доводить, що засоби відтворення чужого мовлення в електронних ЗМІ роблять текст повідомлення інформативним і переконливим. Вони привертають увагу читача, завойовують його довіру. Результати дослідження можуть бути корисними для подальшого вивчення особливостей турецьких Інтернет-ЗМІ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дацишин Х. Можливості прямої мови у відтворенні усного мовлення в друкованому медіа тексті. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Журналістські науки. 2018. № 896. С. 145-149. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpjn_2018_896_21
2. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови. К. 2004. 408 с.
3. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля К, 2010. 844 с.
4. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови: підручник. 3-є вид. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2000. 392 с.
5. Гарматій О. В. Інформаційні жанри як пріоритетні у практиці інформажентств. *Полїграфія і видавнича справа*. 2015. № 1 (69). С. 141–148. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pivs_2015_1_18
6. Кравцова О. Реалізація переповідності в публіцистичному тексті. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2019. VII(60). С. 59–63.

**ВЕРБАЛІЗАЦІЯ АКСІОЛОГІЧНОГО КОНЦЕПТУ *KADER* (ДОЛЯ)
У ТУРЕЦЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ**

**THE VERBALIZATION OF THE AXIOLOGICAL CONCEPT *KADER* (DESTINY)
IN TURKISH LINGUISTIC WORLDVIEW**

Сорокін С.В.,

orcid.org/0000-0001-5014-8415

кандидат філологічних наук, доцент,

декан факультету сходознавства

Київського національного лінгвістичного університету

Безручко Є.О.,

orcid.org/0000-0003-1478-5921

бакалавр філології факультету сходознавства

Київського національного лінгвістичного університету

У сьогоденній лінгвістиці концептологія є одним із продуктивних методологічних напрямів, що дозволяє нам, з одного боку, поглянути «свіжим» поглядом на здавалося б традиційний лексичний і фразеологічний матеріал, а з іншого боку, прозирнути у світобачення й навіть менталітет груп людей, для яких певна мова є рідною, і навіть цілих етносів. Нині в антропоцентричній лінгвістичній парадигмі переважно прийняте розуміння того, що мова є відбиттям етнонаціональної свідомості, світогляду й культури нації чи народу. Мова інтегрує в собі об'єктивізацію всього того, що нерідко називається «картиною світу». Сама ж мовна картина світу складається з певних фрагментів («цеглинок»), що отримують назву «концепт», кожен із яких має мовну об'єктивізацію. І хоча концептологічний підхід до мови має чимало критиків, про що детально йдеться і в цій статті, проте він дає певний матеріал для лінгвістичних роздумів, а в більш утилітарному плані дозволяє нам згрупувати й дослідити мовний матеріал на основі певного явища чи поняття екстралінгвального світу. Предметом цієї статті якраз і є одна з таких «цеглинок» турецької мовної свідомості – концепт *KADER* (ДОЛЯ), який може бути інтерпретований як один із важливих аксіологічних концептів. Безсумнівно, що людство, з того моменту як воно набуло абстрактної свідомості, замислювалося над тими силами, що направляють життя кожної окремої людини і груп людей, і ці роздуми з часом втілилися зокрема й у мовну форму. Вивчення лексем, ідіом, паремій, що вербалізують розуміння представниками мовної спільноти (у нашому випадку турецького етносу) поняття долі, виявлення особливостей такого розуміння і є основним завданням цієї статті. Для дослідження ми вдалися до методів суцільної вибірки, польового моделювання – номінативного, дериваційного і пареміологічного полів, а також до методів компонентного і концептуального аналізу, що уможливають визначення диференційних ознак досліджуваного концепту на ґрунті семантичної інтерпретації мовного матеріалу. У результаті проведеного дослідження визначено слово-номінант концепту, що є предметом цієї статті, слова-репрезентанти, що становлять безпосередні номінації концепту й належать до ядра його номінативного поля, сформовано список диференційних когнітивних ознак концепту.

Ключові слова: турецька мова, когнітивна лінгвістика, мовна картина світу, концептосфера, концепт ДОЛЯ, паремії.

In modern linguistics conceptology constitutes one of fruitful methodological directions which allows us on the one hand to take a fresh look at seemingly traditional lexical and phraseological material, and on the other hand to get into worldview and even mentality of a certain group of people or ethnic groups for whom a certain language is native. Nowadays in anthropocentric linguistic paradigm the understanding of the language as a reflection of ethnic and national consciousness and culture is mostly accepted. The language integrates the objectivation of what we sometimes call the worldview (or “the picture of the world”), and the worldview itself consists of certain fragments (“building blocks” or “bricks”) which are called concepts, and each of them is verbalized by language means. Although the conceptologic approach is criticized by a lot of linguists, as is mentioned below in this paper, but it gives us some linguistic material to think about, and if we get closer from the utilitarian perspective it allows us to group and investigate language material based on a certain phenomenon of the extralinguistic world. The subject of this paper is one of such “bricks” of the Turkish ethnic consciousness, the concept *KADER* (DESTINY) which should be interpreted as one of the most important axiological concepts. Undoubtedly, the human beings after obtaining the abstract thinking started to reflect on the power that guides the life of every man and woman, and these reflections with time were particularly transferred into linguistic form. The study of lexis, idioms, paroemias that verbalize the reflection of the concept DESTINY in the Turkish linguistic worldview and the determination of its features and characteristics is the main goal of this paper. In this investigation the complete picking-out method, the field modelling method, for modelling the nominative, derivative, phraseological fields, as well as method of conceptual analysis based on the semantic interpretation of lexical and phraseological items were used. The investigation resulted in determining the name-word and representative-words of the concept which is the subject of this paper and in derivation of the list of differential cognitive features of the concept.

Key words: the Turkish language, cognitive linguistics, conceptual worldview, concept DESTINY, paroemias.

Постановка проблеми, аналіз публікацій.

На стику XX і XXI століть лінгвісти, услід за представниками інших галузей науки, насамперед фахівців із когнітивної психології, почали приділяти особливу увагу проблемам співвідношення мови і свідомості, відбиття результатів пізнання й категоризації навколишнього світу через мову й мовні одиниці. Наслідком цього стало виникнення цілої мовознавчої галузі, яка сьогодні об'єднується під назвою «когнітивна лінгвістика» і яка за кілька минулих десятиліть набула багатьох напрямів і здобула чимало адептів (так само як і противників).

Розуміння змісту когнітивної науки різниться, подекуди значно, у представників різних лінгвістичних шкіл. Наприклад, американський когнітивізм має мало подібних рис із предметом і результатом тих студій, до яких ми звикли за останні два десятиліття в Україні. Для західної когнітивної лінгвістики характернішими є дослідження, ближчі до психології, нейрофізіології, штучного інтелекту, тоді як в Україні й загалом у країнах Східної Європи поширенішими є студії, ближчі до мовної семантики, ґрунтовані на конкретному мовному матеріалі. Такі праці, в основі яких перебуває концепт як ключове методологічне поняття, нерідко об'єднуються у мовознавчу галузь під назвою «концептологія». До речі, англійські джерела з когнітивної лінгвістики, наприклад довідкові, не містять згадки про концепт у такому «концептологічному розумінні», а поміж англійських праць, де фігурує поняття концепту, трапляються переважно ті, що належать авторству мовознавців, які працюють у країнах, що свого часу входили до складу Радянського Союзу [1, с. 11]. Зауважимо, що й проблема розмежування термінів «концепт» і «поняття» релевантна лише для українськомовної/ російськомовної лінгвістики (очевидно, що й особливості національної термінології накладають певний відбиток на вихідні методологічні позиції певної галузі науки).

Деякі українські лінгвісти, інколи з неприхованим негативом [2], вказують на лавиноподібне поширення досліджень концептів, називаючи це навіть «концептоманією» [1, с. 1]. Поширена в останні два десятиліття практика аналізу окремих концептів за чітко визначеним лекалом нерідко (і на наш погляд несправедливо) сприймається як вада, що спричиняє «домінування у концептологічних студіях інвентаризаційного підходу, за якого втрачається бачення системотворчих зв'язків, важливих не лише для розкриття механізмів концептної взаємодії, а й для осягнення динаміки концептуальної картини

світу в цілому та на її окремих ділянках, зрізах чи в її різних вимірах» [1, с. 10].

З таким поглядом нам важко погодитися, адже вивчення конкретних концептів за визначеною схемою концептуального аналізу сприяє накопиченню як теоретичного знання, так і фактичного мовного матеріалу, а результат будь-якого пізнання, навіть незначного за обсягом, не може бути оцінений негативно. Лінгвістична наука має чимало вимірів, які ґрунтуються на різних методологічних підходах, і навряд чи доцільно відкидати той чи той з них, незалежно від мотивів такого відкидання. Ми схильні оцінювати аналіз кожного конкретного концепту на матеріалі певної іноземної мови як маленький ключик до вскриття фрагмента менталітету певної лінгвокультурної спільноти, а накопичення критичної маси таких описів конкретних концептів дозволяє далі піти шляхом укладання своєрідних антологій концептів, приклади яких вже існують і які можуть дати узагальнене розуміння і мови, і культури, і ширше, менталітету народу.

З іншого боку, концептуальний аналіз здійснюється на основі конкретного мовного матеріалу (лексем, які є найменуванням концепту або входять до синонімічних і дериваційних полів, фразеологізмів, що становлять пареміологічні поля тощо), а отже, результати такого аналізу дають нам краще розуміння мови, а в дидактичному плані можуть значною мірою сприяти поліпшенню викладання/вивчення іноземної мови. Окремі результати аналізу концептів, що входять до турецької мовної картини світу, ми публікували в наших попередніх працях [3].

Постановка мети і завдань, методологічна основа дослідження. Метою цієї статті є визначення шляхів вербалізації аксіологічного концепту KADER (ДОЛЯ) у турецькій мовній картині світу. Для розуміння концепту послуговуємося дефініцією О. С. Кубрякової, яка інтерпретує концепт як оперативну одиницю пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи й мови мозку, всієї картини світу, квант знання. Найбільш важливі концепти, за О. С. Кубряковою, виражені в мові [4, с. 30]. Згадаймо також відоме висловлення Ю. С. Степанова про концепт як «згусток», основний осередок культури у свідомості людини; те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини, а також те, за допомогою чого пересічна людина сама входить у культуру, а в деяких випадках і впливає на неї. Концепти не лише мисляться, а й переживаються: вони – предмет емоцій, симпатій й антипатій, а іноді й протистоянь. У структуру концепту входить усе те,

що робить його фактом культури: вихідна форма (етимологія), стиснена до основних ознак змісту історія, сучасні асоціації, оцінки тощо. У плані методології дослідження концептів й теоретичних узагальнень варто особливо відзначити праці А. М. Приходька [5] і О. О. Селіванової [6; 7]; див. також [8; 9]. Додамо, що в нашому розумінні аксіологічний концепт – це концепт, який відбиває істотні для народу цінності, його культурні традиції, соціальні й моральні норми [10; 11].

Сьогодні відомо приблизно сім підходів до тлумачення поняття концепту, де ми можемо знайти логіко-філософський, власне-філософський, лінгвістичний, лінгвокультурологічний, когнітивний, психолінгвістичний і літературно-культурологічний [12]. Крім цього, сучасна лінгвоконцептологія виділяє два найбільш популярних підходи до визначення концепту: лінгвокогнітивний і лінгвокультурологічний. Ці підходи не виключають один одного: концепт як ментальне утворення у свідомості індивіда становить вихід до концептосфери соціуму, тобто зрештою і до культури, а концепт як одиниця культури є фіксацією колективного досвіду, який стає надбанням індивіда. Власне ці два підходи до витлумачення поняття концепту відрізняються лише векторами по відношенню до індивіда: когнітивний концепт – це напрямок від індивідуальної свідомості до культури, а лінгвокультурний концепт – це напрямок від культури до індивідуальної свідомості. За лінгвокультурологічним підходом відбувається розгляд концептів як елементів культури, а концепт тлумачиться як базова одиниця культури. У цій праці ми дотримуємося саме лінгвокультурологічного підходу до аналізу концептів.

Для досягнення поставленої мети ми вдавалися до таких **методів дослідження**: метод суцільної вибірки, який ми використали для пошуку фактичного мовного матеріалу; метод моделювання полів (номінативного, дериваційного, синонімічного, паремійного), що дозволяє системно представити сукупність номінативних і фразеологічних одиниць, які вербалізують у мові досліджуваній концепт; метод компонентного аналізу, який дозволяє нам виділити й проінтерпретувати окремі складники значення номінативної одиниці; метод концептуального аналізу, що дає нам підґрунтя для виділення диференційних ознак досліджуваного концепту.

Матеріалом дослідження послуговували лексеми й фразеологізми у кількості вісімдесяти одиниць із ключовими словами-репрезентантами концепту.

Основна частина. Концепт ДОЛЯ є одним із основоположних у мовній картині світу, адже він має безпосередній зв'язок із моральними й духовними засадами, які мають інтернаціональний характер. Цей концепт має інтерпретуватися як аксіологічний, адже він закріплений у свідомості та світосприйнятті кожного індивіда, стосується культурно-філософського дискурсу, який спостерігається у будь-якій мові та виступає ментальним маркером народу. Вивчення аксіологічних концептів є актуальним, адже дає змогу виявити ментальні особливості як окремої нації, так і ті, що характерні для всього людства загалом. Зауважимо, що концепт KADER (ДОЛЯ) у турецькій мовній картині світу, що є предметом представленого дослідження, ще ніколи не був об'єктом окремого лінгвістичного дослідження.

Сприйняття індивідом навколишнього світу зумовлене впливом національної культури й традицій. Прийнято вважати, що світогляд людини закладений історично, а не сформований протягом певного відтинку її життя: соціально-культурні, історичні, релігійні надбання закладають міцне підґрунтя для формування концептосфери людини, яка хоча й не усвідомлює їхнього існування, але мислить саме концептами. Вагому роль у формуванні концептосфери відіграє досвід попередніх поколінь, який передається роками, століття, а то й тисячоліттями. Інколи саме хід історії вирішує, яким чином буде формуватися людське життя, які принципи та моральні норми вона буде сповідувати. Тому, безумовно, концептуальне поле кожної людини містить чітко виражені національні риси.

Лінгвальне відбиття поняття «доля» у тому чи тому методологічному форматі неодноразово ставало предметом аналізу в порівняльно-історичному мовознавстві (Е. Салахов, С. Сахно), віддзеркалювалися у працях з логічного аналізу мовних одиниць (Н. Арутюнова, В. Гак, О. Шмельов), лексичної семантики (А. Вежбицька, В. Колесов, Н. Ніколаєва), когнітивної лінгвістики (Ю. Кокунов, В. Ніконова, Л. Чернейко). У германістиці це поняття слугувало об'єктом дослідження як вітчизняних (І. Буніятова, О. Колесник, Т. Радзівьєка, Г. Яворська), так і зарубіжних лінгвістів (Н. Ганіна, А. Гуревич, Т. Михайлова, О. Смирницька, М. Стеблін-Каменський, Т. Топорова, F. Aswynn, P. Augustyn, H. Ellis-Davidson, M. Gatch, Jh. Niles, R. Oniens, J. Trahern). Узагальнюючи розуміння й відбиття мовними засобами поняття долі, констатуємо, що воно становить константу людської свідомості, одну з базових цеглинок у фундаменті усвідомлення дійсності людиною, незалежно від

того, до якої мовної спільноти ця людина належить. Якщо ми відштовхнемося від розуміння поняття долі в українській мовній картині світу, то зробимо для себе висновок, що вербалізоване засобами української мови поняття долі це: перебіг подій, збіг обставин, напрям життєвого шляху, що ніби не залежать від бажання, волі людини; умови життя; життєвий шлях і те, що на ньому виникає; бажане, щасливе життя; стан, у якому перебуває або перебуватиме що-небудь; майбутнє людини [13, с. 66–67; 14, с. 315]. Концепт ДОЛЯ є не лише в усіх міфологічних, релігійних, філософських й етнічних системах, він становить ядро національної й індивідуальної свідомості. Вербалізоване уявлення про долю трапляється, напевне, в усіх мовах і культурах світу.

В ісламі поняття долі залишається одним з основоположних. Ат-Тірмізі наводить хадис Убади бин ас-Саміта про те, що посланець Аллаха сказав: «Воістину, перше, що створив Аллах, була тростина для письма». Він сказав їй: «Пиши!» Вона запитала: «Що писати?» Він відповів: «Пиши долю того, що вже було, і того, що ще відбудеться на віки вічні». Але це не означає, що людині в мусульманському світосприйнятті відведена роль пасивного діяча, який не має права відходити від приписаної йому долі. Навпаки, у людини завжди є право на особистий вибір, і ніхто або ніщо не може відняти це у неї. У турецькому концепті KADER (ДОЛЯ) загалом простежуються теологічні риси, адже турецька концептуальна картина світу багато в чому сформована під впливом ісламського світогляду.

Ключовим словом-репрезентантом концепту KADER (ДОЛЯ) у турецькій мовній картині світу є лексема *kader*, що об'єктивує долю як надприродну силу, що заздалегідь упорядковує усі події так, що їхній хід не можна змінити. За етимологічним словником турецької мови, іменник *kader* походить від арабського слова *قدر*. Інша інтерпретація семантики слова *kader* у турецькій мовній картині світу така: напис, щось написане; доля (зазвичай погана), від якої неможливо сховатися.

Лексичними репрезентантами, що формують периферію номінативного поля, слугують такі субстантиви (наведені українські еквіваленти є приблизними, вони не відбивають повною мірою зміст й ознаки фрагментів концепту, вербалізованого відповідними турецькими лексемами): *talih* (доля); *alın yazısı* (вдача); *kismet* (талан); *yazgı* (фатум); *mukadderat* (доля); *baht* (час, доля); *hayat* (життя); *takdiri ilahi* (Божа воля); *ezeli takdir* (вічна благодать) [15, с. 184, 865, 1026, 1167, 1888, 1895, 2153].

Найближчими за змістом до лексеми-номінанта концепту KADER є іменники *talih*, *alın yazısı* і *kismet*. Тлумачний словник так визначає зміст лексеми *kismet*: життєва ситуація, яку Бог вважає годящою для кожної людини; шлюбна вдача; покірне прийняття поганих наслідків певних подій; вигук, який передає значення невизначеності («Будь, що буде!») [15, с. 1167]. Натомість лексема *talih*, як і решта лексем, розташованих на периферії номінативного поля концепту, представлено лише однією словниковою дефініцією: вдача, везіння [15, с. 1895].

Під час побудови ядерної зони номінативного поля концепту ДОЛЯ у турецькій мовній картині світу ми знайшли низку лексем і сполучень лексем, тією чи тією мірою синонімічних до слова *kader*. Ці лексеми складають периферійну частину ядерної зони й у деяких контекстуальних ситуаціях мають безпосередній зв'язок із ключовим словом концепту: *Allah'ın emri* – наказ Аллаха; *yol* – шлях; *şans* – шанс, вдача; *yazgı* – (життєвий) припис; *hayat* – життя; *takdir* – призначення; *devran* – доля; *tecelli* – талант; *fatalite* – фатум; *çarkıfelek* – колесо вдачі. Загалом цікаво, що лексеми, які номінують концепт KADER переважно мають арабське або перське походження; питома турецькі або тюркські лексеми становлять новотвори республіканської доби, які не дуже сильно прижилися у мові й не витіснили арабські/перські слова. Це є своєрідним лінгвістичним підтвердженням того, що розуміння людської долі представниками турецького етносу бере своє коріння насамперед у мусульманському світобаченні, адже саме арабська мова є мовою ісламу.

Проаналізувавши синонімічний ряд, можемо дійти висновку, що значення більшої частини лексем корелює із поняттям Аллаха, тобто у свідомості турків доля тісно пов'язана з волею Всевишнього. Хоча існують і визначення (*талан*, *вдача*), які свідчать про те, що доля людини може напряму залежати від неї. У широкому сенсі слово *kader* уособлює план Всевишнього, який підготовлений кожній людині, і спрямований на те, щоб кожен досягнув своєї кінцевої мети: згідно з ісламським канонам, Аллах заздалегідь знає долю людини, як добру, так і погану. Отже, широку синонімію лексем-номінантів концепту KADER (ДОЛЯ) у турецькій мовній картині світу можна пояснити багатогранною суб'єктивною природою самого концепту. Аналіз перелічених лексичних дефініцій дає змогу з'ясувати, що, з одного боку, доля – це певний хід подій, який зовсім не залежить від людини, а керується надприродними силами, а з другого боку, це воля,

бажання людини, її вдача та здатність адаптуватися до життєвих ситуацій.

Отже, ми виявили, що ключовим словом-репрезентантом концепту (KADER) ДОЛЯ в турецькій мовній картині світу є лексема *kader*. До прямої номінації концепту ми зараховуємо ще дев'ять лексем. До периферійної частини ядра концепту належать десять лексем.

Під час побудови паремійного поля досліджуваного концепту на основі фразеологічного словника турецької мови [16], ми виділили цілий ряд фразеологічних утворень з ключовим компонентом – словом *kader*. Вагома частка фразеологізмів свідчить про те, що доля представниками турецького етносу сприймається як незмінна сутність, яку людина не може якимось чином змінити, а може лише підкоритися їй, наприклад: *Kader olmaınca kadir bilinmez* – Без долі немає і ціни. Якщо людина хоче бути справедливо оцінена, то в це має втрутитися сама доля, тобто в цьому випадку доля виступає як важливий елемент для життєвого успіху людини.

Віру в невідворотність і зумовленість долі можна простежити у фразеологізмах: *Allah'ın ondurmadığını peygamber sopa ile kovar* – досл. Того, кого обрік Всевишній, Пророк буде палкою ганяти. Тут з'являється трохи інша думка стосовно долі людини: якщо хтось був приречений на нещастя Всевишнім, то ніхто й ніщо не в силах виправити це. У цьому фразеологізмі конотація негативна: Всевишній може нагородити тебе щасливим чи нещасливим життям, і його вирок неможливо змінити.

Віра в долю як визначальну силу також простежується у фразеологізмах: *Atalar çıkarayım der tahta, döner dolaşır gelir bahta* – досл. Предки хочуть всадовити на трон, але він все одно повертається до своєї долі. У цій приказці також доля представляється як невідворотна, її не можна передбачити, тим паче змінити. Тут показується, наскільки доля є могутньою, і яку важливу роль вона може відігравати в житті людини.

Такий самий підтекст мають й інші приказки, які підкреслюють відсутність права вибору в людини, а вдача напряму залежить від приписаної людині вищим силами долі: *At ile avrat yiğidin bahtına* – досл. Кінь і дружина написані на роду джигіта. Заздалегідь людина не може передбачити, чи буде вона щаслива в подружжі, чи буде вона задоволена, наприклад, купівлею коня (це дуже важливо для кочової тюркської культури), усе це залежить безпосередньо від людської вдачи.

З іншого боку, під час аналізу фразеологічних одиниць досліджуваного концепту ми надідали

кілька приказок, що акцентують увагу на праці та стараннях самої людини: треба запастися впевненістю і терпінням, адже на шляху досягнення омріяного людину, безумовно, спіткатимуть різні труднощі та неприємності. Людина має довести, що вона справді варта того, щоб отримати бажане: *İşini kış tut da yaz çıkarsa bahtına* – досл. Роби справу взимку, аби досягти щастя улітку. Інша приказка з подібним змістом каже про те, що доля людини визначається її вчинками: *İven kız ere varmaz, varsa da baht bulmaz* – Надто кваллива не вийде заміж, а навіть якщо й вийде, не побачить щастя. Щастя ніколи не дістається людині, яка взагалі ніяк не сприяє цьому. Якщо людина прагне здійснити замислене, вона має слідувати певним нормам, і тоді, можливо, її спіткає успіх. І якщо Всевишній не побачить твоїх старань, то і вдачи тобі не побачити.

Як можемо побачити з наведених вище прикладів, попри те що номінантом концепту є лексема *kader*, у складі паремій частотнішою є лексема *baht*, яку українською можна перекласти як «час, доля», що позначає долю, призначену людині небесами (у таких приказках переважно маємо підтекст детермінованості й невідворотності долі): *Ana kızına taht kurmuş, baht kuramamış* – досл. Мати для дочки звела трон, але не змогла влаштувати долю (подивімося й на ті приклади паремій з лексемою *baht*, які наводилися вище).

У ході пошуку матеріалу для побудови лексико-фразеологічного поля за допомогою аналізу словникових статей [15; 16] ми виокремили низку сталих виразів (ідіом), в основі яких перебуває слово-номінант *kader*. Значення ідіом виявилось доволі строкатим, що вказує на багатогранне сприйняття турецькою мовною спільнотою поняття долі. Крім цього, було нами було встановлено, що більша частина сталих виразів сформована на основі прямих і дотичних до ключового слова-репрезентанта синонімів.

Проаналізувавши спектр використання лексеми *kader* та його прямих синонімів у фразеологізмах, ми встановили, що закладена в них ключова імплікація має характер влади долі над людиною: *kadere boyun eğmek* – підкоряються долі; *kadere kırkbeş* – долі байдуже; *talihin kusağına atılmak* – миритися з долею; *kismetini ayağına (kadar) gelmek* – доля звалюється на голову; *kismetini kaparmak* – доля відвертається (досл.: зачиняється); *kismetini kesilmek* – доля відвертається (досл.: обривається); *kismet olmak* – досл. якщо доля змилюється; *baht işi* – справа долі; *bahtı kara olmak* – мати погану вдачу; *bahtı açılmak* – доля посміхнулася; *bahtı kaparmak* –

доля відвернулася; *bahtı açık olmak* – доля посміхнулася; *başına talih kuşu konmak* – на голову сідає птах удачі; *şansı dönmek* – вдача повертається; *şansa kalmak* – досл. залишатися долі, тобто як пощастить; *şansı uaver gitmek* – таланити [16].

З іншого боку, ми виділили декілька ідіом (вони є у набагато меншій кількості), які вказують на роль самої людини в формуванні долі (таких ідіом на порядок менше, ніж тих, що імплікують невідворотність і детермінізм долі): *kadere meydan okumak* – кинути виклик долі; *talihine küsmek* – ображатися на долю; *şans tanımak* – випробувувати вдачу; *kismet beklemek* – чекати на вдачу; *kismetine mani olmak* – завадити долі; *kismetini ağağıyla tepmek* – пнути ногою вдачу; *kismetini bağlamak* – привернути вдачу [16, с. 97].

Варто також згадати про низку сталих словосполучень на основі ключового слова *kader*, а також його синонімів: *kaderin cilvesi* – іронія долі; *kader birliği* – союз долі; *kader çizgisi* – лінія долі; *karınca kaderince* – роблячи все можливе; *kara baht* – погана вдача; *bahtı açık* – гарна вдача; *bahtı kara* – нещасливий; *bedbaht* – безталанний; *kismet kapısı* – досл. ворота удачі, тобто прибуткове місце; *talih kuşu* – досл. птах долі, тобто фортуна, неочікувана вдача; *talih oyunu* – досл. гра в долю (маються на увазі азартні ігри); *kara talih* – погана вдача; *kör talih* – погана вдача; *şans oyunu* – гра долі; *çifte şans* – подвійний шанс (в азартних іграх); *kör şans* – сліпа вдача [54].

Ще одним важливим етапом аналізу лексико-фразеологічного поля досліджуваного концепту є побудова дериваційного поля, у ході чого було встановлено низку дериваційних парадигм, в основі яких перебуває ключове слово-репрезентант *kader*: *kaderci* – фаталіст; *kadercilik* – фаталізм; *hasbelkader* – ненароком, неочікувано; *kaderî* – визначений; той, що пов'язаний із долею [15, с. 1863]. Бачимо, що лексем, похідних від слова *kader*, налічується незначна кількість.

Трохи більшим за кількістю складників є дериваційне поле, в основі якого є лексема *baht*, що перебуває на периферії номінативного поля: *bahtiyar* – щасливий, удачливий; *bahtiyarlık* – щастя, вдача; *bahtlı* – щасливий, удачливий; *bahtsız* – невдачливий, нещасний; *bahtsızlık* – невдача, нещастя [15, с. 344]. Незначним за обсягом також є дериваційне поле з лексемою *talih*: *talihli* – везучий; *talihsiz* – невезучий; *talihsizlik* – невезіння [15, с. 3407–3408].

Висновок. Під час аналізу лексико-фразеологічного матеріалу ми побудувати номінативне поле концепту, ядром якого стало ключове слово-репрезентант *kader*. За нашими підрахунками, його складають вісімдесят лексем, які нам вда-

лося упорядкувати за допомогою аналізу фразеологічних, тлумачних словників та електронних ресурсів. Лексема *kader* постає як прямий номінант концепту. До прямої номінації, яка складає приядерну зону концепту, ми зараховуємо дев'ять лексичних одиниць: *talih, alin yazısı, kismet, yazgi, mukadderat, baht, hayat, takdiri ilahi, ezeli takdir*. Усі перелічені лексеми мають безпосередній зв'язок із першочерговою семою. Периферійну частину ядра концепту KADER (ДОЛЯ) складають десять лексем: *Allah'in emri, yol, şans, yazgi, hayat, takdir, devran, tecelli, fatalite, çarkıfelek*. У деяких контекстуальних ситуаціях вони можуть бути взаємозамінними.

Аналіз лексичних і фразеологічних одиниць номінативного поля концепту KADER (ДОЛЯ) дає нам можливість для інтерпретації долі як неконтрольованого та невідомого явища, яке людина не в силах передбачити, а тим більше змінити. Найбільш частотними є фразеологізми, що представляють долю як явище невідворотне й детерміноване волею Аллаха. Як з погляду етимології лексем-номінантів концепту, так і з погляду змісту паремійного фонду, що об'єктивує концепт, стає очевидним формування істотних ознак концепту під впливом ісламу й мусульманської культури.

Водночас є незначна кількість паремій, що об'єктивують ознаку концепту якщо не повністю протилежну, то певною мірою відмінну від описаної вище, коли акцент робиться не лише на детермінованості й невідворотності долі, а все ж таки на можливості бодай часткового впливу людини на долю шляхом докладання зусиль і праці. Можна з великою імовірністю припустити, що розуміння долі корінням сягає ще доісламських вірувань тюркських племен, істотно скоригованих на ісламське світосприйняття. Цілком очевидно можна провести паралелі з диференційними ознаками концепту ДОЛЯ, наприклад, в окремих слов'янських племен, де ми також простежуємо амальгаму дохристиянських або народних вірувань, що стверджують про можливість більшого чи меншого впливу людини на свою долю, із більш жорсткими прескриптивними релігійними установками, що імплікують детермінованість долі. Такі паралелі дають нам можливість стверджувати про значні подібності ознак концепту ДОЛЯ у культурах різних народів, а можливо, і про його універсальність (принаймні для тих культур, що зазнали впливу авраамічних релігій).

Отриманий нами обсяг матеріалу не є вичерпним і може бути використаним у подальших лінгвістичних дослідженнях. Серед перспектив досліджень турецької мовної картини світу бачимо подальші студії аксіологічних концептів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Воробійова О. П. Концептологія в Україні: здобутки, проблеми, прорахунки. *Вісник КНЛУ. Серія «Філологія»*. 2011. Т. 14. № 2. С. 53–64.
2. Манакін В.М. Мова і загальна симетрія універсуму. *Мовознавство*. 2011. № 3. С. 26–40.
3. Сорокін С.В., Безручко Є.О. Особливості вербалізації концепту ЧАС (ZAMAN) у турецькій мовній картині світу. *Збірник наукових праць «Нова філологія»*. 2020. № 80. Т. 2. С. 243–251.
4. Кубрякова Е.С. Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики. *Вопросы когнитивной лингвистики*. 2004. № 1. С. 6–17.
5. Приходько А.М. Концепти та концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
6. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
7. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 711 с.
8. Плотнікова Н.В. Поняття «концептосфера» та «концепт» у сучасній лінгвістиці. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. № 1. Т. 31 (70). С. 91–96.
9. Южакова О. І. Концепт як головна одиниця когнітивної лінгвістики в аналізі терміносистем (на матеріалі термінології холодильної техніки). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2010. № 675. С. 57–64.
10. Денисюк Ж.З. Аксиологічні концепти як змістова основа текстів пост фольклору. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*. 2017. Вип. 39. С. 10–18.
11. Підлісний М.М. Проблеми аксіології та шляхи їх вирішення : [монографія]. Дніпро : Видавець Біла К.О., 2020. 164 с.
12. Краснобаєва-Чорна Ж.В. Сучасна концептологія: концепт життя в українській фраземіці : [монографія]. Донецьк : ДонНУ, 2009. 189 с.
13. Марчук Л.М. Концепт «доля» у мовній картині світу Галини Тарасюк. *Вісник ОНУ. Серія «Філологія»*. 2019. С. 66–72.
14. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / упоряд. та голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
15. Büyük Türkçe Sözlük. Ankara : Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005. 4041 s.
16. Aksoy Ö.A. Atasözleri ve Deyimler. Ankara : TDK Yayınları, 2008. 236 s.

РОЗДІЛ 5 ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 81'373.612.2; 14

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.34>

THE IDENTIFICATION AND DETERMINOLOGISATION OF THE METAPHOR IN THE OFFICIAL BUSINESS DOCUMENT

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА ДЕТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЯ МЕТАФОРИ В ОФІЦІЙНОМУ-ДІЛОВОМУ ДОКУМЕНТІ

Demianchuk Yu.I.,

orcid.org/0000-0001-8722-5568

PhD in Economics,

*Lecturer of the German Language at the Department of Foreign Languages and Translation Studies
Lviv State University of Life Safety*

The study makes an attempt to identify a military metaphor in an official business document (hereinafter referred to as the OBD) and to depict the process of determinologization of the military vocabulary in neutral one (in the form of a metaphor) in order to present the specifics of the military term formation. The study focuses on the coexistence of the military language constructs and the military metaphor in the OBD, which thereby rethinks the priorities of semantic dominance of the military language constructs (lexemes, term phrases) to the military metaphors, foregrounding the content and scope of the military-political discourse. The similarity between the special lexemes and the term phrases and the metaphor can be found in the lineup of semantic dependence between the concepts in fragments of the OBD. The difference between the term phrase and the metaphor consists only in the frequency of use of term locations (terminological units that are two, three and four component phrases) and the frequency of use of the metaphor in the OBD; in regulation of the terminological phrases and the metaphors according to the degree of term logicity; calculation and preservation of the global value that determines the importance of the components (term phrases, metaphors) for solving content analysis problems. To some extent, the method of analysis allows to outline the stylistic pertain of the military terminology, which is a key unit for consideration of special translation with the pronounced military-communicative function and the military metaphor, which is confidently becoming a universal mean of understanding the military realities. The main purpose of the study is to analyze the military metaphor in the OBD in order to demonstrate the in-depth knowledge of the military-political discourse texts.

Key words: military terminology, metaphor, official business document, determinologization.

У дослідженні робиться спроба ідентифікувати військову метафору в офіційно-діловому документі (далі ОДД) та зобразити процес детермінологізації військової лексики в нейтральну (у формі метафори) з метою представлення специфіки військового термінотворення. Виходячи з початкової гіпотези про те, що науково-популярні тексти використовують форми аналогії, які піддаються прямій інтерпретації та високій доступності, ми намагаємося показати, що фактичний спеціалізований військово-політичний дискурс міг би отримати користь від більш простих і різноманітних аналогій. Дослідження зосереджується на співіснуванні військових мовних конструктів та військової метафори в ОДД, що тим самим зміщує акценти семантичного домінування військових мовних конструктів (лексем, терміносполучень) на військові метафори висуваючи на передній план зміст і обсяг військово-політичного дискурсу. Подібність між спеціальними лексемами та терміносполученнями і метафорою можна знайти в ланцюжку семантичної залежності між поняттями у фрагментах ОДД. Різниця між терміносполучкою і метафорою полягає лише у частоті вживання термінолокацій (термінологічних одиниць – двох, трьох та чотирьох компонентних словосполучень) й частоті вживанні метафори в ОДД; впорядкуванні термінологічного словосполучення та метафори за ступенем термінологічності; підрахунку і збереженні глобальної ваги, що визначає значимість компонентів (терміносполучки, метафори) для розв'язання задач контент аналізу. Певною мірою, методика аналізу, дозволяє окреслити стильову приналежність військової термінології, що становить ключову одиницю розгляду спеціального перекладу з яскраво вираженою військово-комунікативною функцією та військової метафори, яка впевнено стає універсальним засобом осмислення військових реалій. Основна мета дослідження полягає в аналізі військової метафори в ОДД, щоб продемонструвати глибинне пізнання текстів військово-політичного дискурсу.

Ключові слова: військова термінологія, метафора, офіційно-діловий документ, детермінологізація.

Introduction. Analyzing the military terminology, which is a key component of the military-political speech and holds its place in its structure, as well as “is realized in the language through the language” [2], we aim not only to determine the military

metaphor and its positioning in OBD, but also to distinguish between the factors of formation of metaphors that determine the further acquisition of features of the military identity by metaphor. We agree that “the translation of official business texts is a process

of interpretation” [3] and is “relevant for the study of the special military terminology” [8]. According to R. Temmerman, separation of the context of realization of the military terminology content from OBD is followed by interpreting its content in one of linguistic analysis types [10]. Having developed the ideas of M. Harvey [4] on the combination of methods of the linguistic analysis, what gives the key to understanding the official business text and plays an important role in constructing a correct interpretation of the document, he laid the foundation for the theory of potential problems of interpretation of the military terminology in the sphere of term formation by introducing the concept of communication macro-environment into the scholarly discourse. Actually, D. Jurafsky wrote about a possibility of combining the military terminology as a means of communication in the military-political discourse, asserting that the penetration of the military terminology into various conceptual structures of OBD predetermines the formation of the military communication macroenvironment [5]. This opinion is popular in the modern theories of military term formation, in particular in the work of T. Vrabel “Lexical Aspects of Translation of the Business Correspondence”, where the scholar construes the military communication macroenvironment as a sphere of legal relations covering the government activities, international relations, jurisprudence, and military sphere [11]. Within the framework of such communication, the objectification of the official business terminology fits into the block of the language of diplomacy and law.

Researchers extensively investigated the military terminology and the metaphor separately, either in a context or in a document. Kugler [6] investigated the military metaphor in official business texts, but not in conjunction with a military terminology in one NATO’s official business document. The multi-use of terminological units within the OBD and the rare use of the metaphor in a same document are emphasized in Scott and Brydon’s *Dimensions of Communication* [9], a classic work that substantiates the need to use communication in understanding the military organization, in particular in the general and in the public discourse.

Results and Discussion. The specifics of military’s term formation can vary and this complicates the process of analyzing the respective context, because along with the main function of the military term, i.e. the nominative and definitive function (naming and definition of a special concept regulated by a definition within certain limitations), both significate and expressive functions can be traced [13]. However, the complexity consists only in the system of concepts [7, c. 256]. According to S. Flusberg, T. Matlock and

P. Tibodeau the terminologization that is often based on a metaphor is defined by cultural and social factors [2, c. 1–18]. In our research, lexical units of the metaphor served as a vivid example: “bone” – bomber B-1; “chicken plates” – protective tabs for small arms used in bulletproof vests; “close” – get closer (attack of forces); “yaw” – fumble; “commo” – means of communication; “thrust” – traction; “flight suit insert” – pilot; “pod” – transporter-launcher container; “dust-off” – helicopter evacuation; “rack” – bomb carrier; “bay” – bomb bay (NT, USDDT, RC, CEA) used to define the military equipment and military maneuvers.

The mismatch of worldviews and ideological positions produces new forms of the military terminology, which not only expands the military worldview and is projected onto the text, but also creates a new textual space for other spheres.

As a rule, the determinologization of the military vocabulary into the neutral one (in the form of a metaphor) and into the terminology of other spheres, is associated by some researchers (R. Hartmann, E. Coelho, M. Harvey) with the political discourse. Further, S. Yermolenko and S. Bybyk see the political discourse as a phenomenon that we face every day. Researchers assert that the struggle for the power is the main theme and driving motivator of this sphere of communication [12]. Decoding of a military language unit in the political sphere provides a key to understanding a text or its fragment.

In our research, the determinologization means a reverse process that allows us to take into account the military context of OBD, the perception of which incorporates the special military terminology in a form of a metaphor, as well as tools and conditions of its interpretation into the political discourse (text). To illustrate the process of determinologization, we use the nominations of military maneuvers: ‘defense’ and ‘launch an offensive’, by classifying the components of their semantic structure on such criteria as: 1) to prepare to repel the enemy attacks; 2) to create favorable conditions for assumption of the offensive; 3) type of hostilities; 4) rapid advancement of military units; 5) establishing control over a certain territory (USDDT, OALD).

Regrouping of military language constructs as a result of the actualization of a token and expression in the context of the political sphere shifts the emphasis of the semantic dominance, bringing the content and the scope of the political OBD to the fore. The mechanism of use of the procedure of determinologization in specific fragments of OBD is described below.

(1) Democrats launch offensive on climate. Democrats in both the House and Senate are boosting their messaging on climate this week ahead of the August recess (Sobczyk 2019).

(2) US climate deniers often rest their case on the defense of the American way of life... [1].

As stated above, the public perceptions of democrats in the House of Representatives and the Senate and their opponents (reflected in the relevant tokens) connect the nominations of defense and offensive with the climate change. However, conducting a defense operation, choosing the military tactics, and conduct of combat are, first of all, the prerogatives of language constructs in the military sphere.

Each individual fragment of the text carries certain political information obtained from various magazines (E&E News Reporter; European Journal of American Studies) and embodies the expressed military vocabulary (to launch an offensive; defense) in the political context, but with a different conceptual meaning (Democrats launch offensive on climate; on the defense of the American way of life).

As a result, this method of forming the military terminology involves a certain technology of use, since it is a set of procedures aimed at the linguistic study of the text of an official business document, as well as at the structuring of its meanings.

Conclusion. The conclusions of this study demonstrated that the military metaphor can exist in the official business terminology and reveals a highly specialized content in the OBD.

The analysis of the examples has pointed out the similarities between the parenthetical constructions (lexical tokens, commonly used phrases, term combinations) and the metaphor, as suggested by Flusberg [2], such as the author's idiosyncrasies that reveal the cognitive processes of the military identity; language tools designed to retransmit, first of all, the objective message regulated by the content and form and the pragmatic potential of language units. The differences between the term combination and the metaphor are noticeable at the level of lexical-semantic and stylistic expression of the military identity and consist in the frequency of use of both the term combination and the metaphor in OBD. Therefore, we confirmed the findings of Scott and Brydon [9], who identified a repeated use of terminological units within OBD and a rare use of metaphors in the same document.

REFERENCES:

1. Collomb J.-D. The ideology of climate change denial in the United States. *European journal of american studies*. 2014. 9–1. P. 1–20. DOI: 10.4000/ejas.10305.
2. Flusberg S., Matlock T., Tibodeau P. War metaphors in public discourse. *Metaphor and Symbol*. 2018. Vol. 33, № 1. P. 1–18.
3. Ganesh J., Gupta M., Varma V. Interpretation of semantic tweet representations. *Proceedings of the 2017 IEEE/ACM International Conference on Advances in Social Networks Analysis and Mining*. URL: <https://arxiv.org/pdf/1704.00898.pdf>. (дата звернення: 19.06.2022).
4. Harvey M. A beginner's course in legal translation: the case of culture bound terms. URL: <http://www.tradulex.com/Actes2000/harvey.pdf> (дата звернення: 10.06.2022).
5. Jurafsky D., Martin J. H. *Speech and Language Processing: An Introduction to Natural Language Processing, Computational Linguistics, and Speech Recognition*. Second Edition. Upper Saddle River, New Jersey: Prentice Hall, 2008. URL: https://www.researchgate.net/publication/200111340_Speech_and_Language_Processing_An_Introduction_to_Natural_Language_Processing_Computational_Linguistics_and_Speech_Recognition. (дата звернення: 15.06.2022).
6. Kugler R. *The NATO response force 2002–2006: Innovation by the Atlantic Alliance. Case studies in defense transformation*. Washington D.C: National Defense University, Center for Technology and National Security Policy, 2007.
7. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors we live by*. Chicago: Chicago University Press, 1980.
8. Loenning K. L., Sonneveld H. B. Introducing terminology. *Terminology. International Journal of Theoretical and Applied Issues in Specialized Communication*. 1994. 11 (1). P. 1–6. DOI: <https://doi.org/10.1075/term.1.1.01loe>.
9. Scott M., Brydon S. *Dimensions of communication: An introduction*. 1-st Edition. McGraw-Hill Humanities/Social Sciences/Languages, 1996. 576 p.
10. Temmerman R. *Towards new ways of terminology description. The sociocognitive approach*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2000. 276 p. DOI: 10.7202/002265ar.
11. Врабель Т. Лексичні особливості перекладу ділової кореспонденції. *Наукове мислення: зб. статей учасників шостої міжнародної практично-пізнавальної інтернет-конференції «Наукова думка сучасності і майбутнього»*, (23 по 30 листопада 2016 р.). Дніпро: Видавництво НМ, 2016. С. 37-41.
12. Ермоленко С. Я., Бибик С. П., Коць Т. А., Сютя Г. М., Чемеркін С. Г. *Літературна норма і мовна практика: монографія*. / за ред. С. Я. Ермоленко. Ніжин: ТОВ Видавництво «Аспект-Поліграф», 2013. 320 с.
13. Шевчук В. Н. *Военно-терминологическая система в статике и динамике* : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19. Москва, 1985. 43 с.

ДІЛОВА ЛЕКСИКА В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: СПЕЦИФІКА, ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ

BUSINESS VOCABULARY IN ENGLISH AND UKRAINIAN: SPECIFICS, FEATURES OF TRANSLATION

Кондратенко Л.І.,

orcid.org/0000-0001-6566-5888

кандидат педагогічних наук, доцент,

проректор з навчально-методичної роботи,

доцент кафедри інформаційних технологій та інновацій

Приватного вищого навчального закладу (ПВНЗ) – інституту

«Українсько-американський університет Конкордія»

Могіла О.А.,

orcid.org/0000-0002-4681-2501

доцент кафедри загальноосвітніх дисциплін

Приватного вищого навчального закладу (ПВНЗ) – інституту

«Українсько-американський університет Конкордія»

Нижник Т.В.,

orcid.org/0000-0002-0686-2969

старший викладач кафедри загальноосвітніх дисциплін

Приватного вищого навчального закладу (ПВНЗ) – інституту

«Українсько-американський університет Конкордія»

Статтю присвячено вивченню функціонування термінологічних систем й кліше у діловому англійському дискурсі, тобто використанню лексичних інструментів мови як засобу вираження в англійському бізнес-середовищі та їх перекладу на українську мову. Акцент робиться на застосуванні творчого мультидисциплінарного підходу як дієвого методу вдосконалення навичок письма студентами, бажаними оволодіти англійською мовою як іноземною. При вивченні іноземної мови чітко розмежовуються поняття оволодіння навиками слухання, говоріння, читання, письма. Уточнюється, що навички письма передбачають використання на практиці знань з різних жанрів бізнес-літератури.

Розкрито сутність та зміст двох важливих рівнів перекладу ділових, економічних, управлінських текстів: 1) знання та вміння оперувати вузькоспеціалізованою лексикою; 2) знання та вміння працювати з різними атрибутами розмовного та літературного дискурсу. Застосування мультидисциплінарного підходу розглянуто із точки зору вільного подання думок, поєднання із методами мозкового штурму, синектики. Вказано на можливі складнощі, приховані колізії при перекладі бізнес-текстів англійською мовою, наслідки для науки в цілому.

Окреслено головні принципи успішності застосування методів стандартизації, уніфікації та асоціативності поряд із елементами творчої волатильності задля отримання найбільш значущих результатів. Розглянуто прикладні аспекти ділової лексики в англійській та українській мові: застосування варіацій перекладу для студентів із середнім рівнем володіння англійською мовою (B1). Подано ряд вправ на розкриття письмового потенціалу особистості студентів. Серед них такі, які демонструють навички оперування юридичною, дипломатичною та бухгалтерською термінологічною лексикою професійного спілкування.

Серед вправ також і завдання на переосмислення значення знайомих фраз, виключення «технічного» зацікнення на перекладі та активація переходу до «творчої легкості» перекладу. Розроблені вправи допоможуть студентам вищих навчальних закладів (за спеціальністю перекладач) закріпити навички перекладу ділової документації комерційної тематики. Застосування творчого мультидисциплінарного підходу до перекладу ділової лексики в англійській та українській мові дозволить розблокувати свідомість, дистанціюватися від рамкового інтелекту, буде сприяти формуванню креативної особистості.

Ключові слова: ділова лексика, діловий дискурс, мультидисциплінарний підхід, креативність.

The article is devoted to the study of the functioning of terminological systems and clichés in business English discourse, that is, the use of lexical language tools as a means of expression in the English business environment and their translation into Ukrainian. Emphasis is placed on the application of a creative multidisciplinary approach as an effective method of improving writing skills for students who wish to master English as a foreign language. When learning a foreign language, the concepts of mastering the skills of listening, speaking, reading, and writing are clearly distinguished. It is clarified that writing skills involve the use in practice of knowledge of different genres of business literature.

The essence and content of two important levels of translation of business, economic, management texts are revealed: 1) knowledge and ability to operate with highly specialized vocabulary; 2) knowledge and ability to work with various attributes of colloquial and literary discourse. The application of a multidisciplinary approach is considered from the point of view of free opinion, combination with brainstorming methods, synaptic. The possible difficulties, hidden conflicts in the translation of business texts into English, and the consequences for science in general are indicated.

The main principles of successful application of standardization, unification and associatively methods along with elements of creative volatility to obtain the most significant results are outlined. Applied aspects of business vocabulary in English and Ukrainian are considered: the use of translation variations for students with an average level of English proficiency (B1). A number of exercises to reveal the written potential of the students' personality are presented. Among them are demonstrative skills of operating legal, diplomatic and accounting terminological vocabulary of professional communication.

Among the exercises there are also tasks on rethinking the meaning of familiar phrases, eliminating technical obsession with translation and activating the transition to the creative ease of translation. The developed exercises will help university students (translator by profession) to consolidate the skills of translating business documentation on commercial topics. The use of a creative multidisciplinary approach to the translation of business vocabulary in English will allow you to unblock consciousness, distance yourself from the frame intelligence, and will contribute to the formation of a creative personality.

Key words: business vocabulary, business discourse, multidisciplinary approach, creativity.

Постановка проблеми. Мова світу бізнесу та економіки являє собою змішаний дискурс, порівну науковий і літературний. Ділова лексика в англійській та українській мові з одного боку зрозуміла та чітка (особливо з технічного боку); з іншого боку, волатильна із інтеграційною структурою (двозначною, метафоричною тощо).

При перекладі ділових, економічних, управлінських текстів необхідно вміти працювати на двох рівнях. Перший рівень передбачає знання та вміння оперувати вузькоспеціалізованою лексикою. Діловий жаргон належить до такої динамічної та фундаментальної галузі сучасного світу, що змушує генерувати дедалі більшу кількість термінів та виразів, щоб упоратися з новими діловими ситуаціями. Кожна з таких ситуацій постійно створюється безперервною та інтерактивною людською діяльністю. Дуже часто ця обставина стає причиною появи низки взаємодоповнюючих понять, які необхідно перекласти, перш ніж їх вживання стане піддано фіксації і буде включено до словників. Другий рівень передбачає знання та вміння працювати з такою мовою, яка також містить різні атрибути розмовного та літературного дискурсу. Вона поєднає у своїй структурі денотативний і конотативний рівні. Все це зумовлено тим, що оскільки ділову мову ми вважали ще й гуманітарною наукою, вона включає безліч культурних і риторичних ресурсів. Тому важливим є точність перекладу також і подвійних значень, імплікатур, ідіоматичних виразів англійської ділової лексики. Саме застосування творчого мультидисциплінарного підходу дозволяє перекладу бути більш точним та природним чином перетікати на сторінки, розблокувати когнітивні упередження-кліше.

Аналіз досліджень та публікацій. Питання специфіки та особливостей перекладу ділової англійської лексики були предметом обговорення у дослідженнях чималої кількості зарубіжних акторів. Вітчизняна філологічна наука поки що не містить значної кількості напрацю-

вань із даної проблематики у силу неповного відображення у методології вивчення іноземної мови «вільного трактату». Фрагментарно елементи ділової лексики в англійській та українській мові подано у працях таких науковців, як Колот Л. А. [6], Коптілов В. В. [7], Семенчук Ю. О. [3], Синегуб С. В. [4], Ширіна О. О. [8] та ін..

Постановка завдання. Розглянути прикладні аспекти перекладу ділової лексики в англійській та українській мові із застосуванням творчого мультидисциплінарного підходу.

Виклад основного матеріалу. Бізнес лексика (офіційно-документальний стиль) має певну комунікативну мету, яка характеризується стандартизацією, схильністю до уніфікації при підборі засобів, канцелярських штампів [4, с. 34]. Мовою офіційних документів виступають термінологічна лексика й професіоналізми відповідно до тематики та змісту офіційних документів. Перш за все, це юридична, дипломатична та бухгалтерська термінологічна лексика професійного спілкування, яку перекладач просто повинен знати, адже такі мовні одиниці не мають прямого перекладу. Наприклад: *bargaining range* – рамки угоди; *benefit reduction* – зменшення пільг; *bid price* – ціна покупця; *break-even chart* – графік беззбитковості; *crowding-in* – інвестиційна підтримка; *net export* – чистий експорт; *net income* – чистий прибуток; *net sales* – чисті продажі; *closely held corporation* – закрыта корпорація; *combatting monopsony power* – боротьба з монополією; *contestable market* – ринок, здатний до конкуренції.

Перекладіть англійською мовою подані речення, вживаючи професійну термінологію:

1. В рамках цієї угоди можна буде швидше та простіше здійснити закупівлю товарів/послуг широкого споживання, ринкові ціни на які значно коливаються часу від часу.

2. Зменшення пільг на оплату житлово-комунальних послуг надаються підприємствами та організаціями у безготівковій формі шляхом оплати за фактично спожитий обсяг пільгових

послуг, але не більше встановлених норм споживання (або за обсяг послуг, визначений за нормами споживання (за відсутності засобів обліку).

3. Ціна покупця відіграє вирішальну роль у формуванні ринкової ціни. Вона може відрізнятися за групами покупців залежно від їхніх доходів, масштабів споживання, вікових та особистих оцінок, при наявності ринку споживача.

4. На графіку беззбитковості треба відобразити точки з показниками загальних витрат, й для цього необхідно підсумувати змінні і постійні витрати.

5. В умовах економічної нестабільності інвестиційна підтримка конкурентоспроможності персоналу на внутрішньому ринку є вкрай необхідною та вимагає виражених управлінських рішень та стратегічного підходу.

6. Акції закритих корпорацій у силу специфіки природи самих товариств розподіляються між засновниками та іншими стейкхолдерами, а сам наявний акційний портфель не можна ні купити, ні продати на біржі.

7. Ринок, здатний до конкуренції – це ринок, в якому так багато продавців і покупців певного товару, що жоден не може вирішальним чином впливати на ринкову ціну.

8. Одним із дієвих шляхів боротьби із монополією може бути соціальний протест, адже монополіст не дозволяє заходити на ринок іншим гравцям, піднімаючи ціни, створюючи міцний фундамент.

1. Within this bargaining range, it will be possible to make it faster and easier to purchase consumer goods/services, as market prices vary significantly from time to time.

2. Benefit reduction for payment of housing and communal services is provided by enterprises and organizations in non-cash form by way of payment discount for the actually consumed amount of preferential services, but not more than the established consumption standards (or for the volume of services determined by consumption standards (in the absence of accounting means).

3. A bid price plays a decisive role in the formation of the market price. It may vary by groups of buyers depending on their income, consumption scale, age and personal estimates, as to presence of the consumer market.

4. On the break-even chart you have to display points with indicators of total expenditures, and for this reason it is necessary to summarize variable and fixed costs.

5. In conditions of economic instability, crowding-in for the competitiveness of a staff in the domestic market is essential and requires management decisions and strategic approach.

6. Due to the specific nature of the companies themselves, the shares of closed corporations are distributed among the founders and other stake holders, and the existing stock portfolio can neither be bought nor sold on the stock exchange.

7. A contestable market is a market in which there are so many sellers and buyers of a particular product that no one can decisively influence on the market price.

8. One of the effective ways of the combatting monopsony power is a social protest when the monopolist does not allow other gamers to enter the market, raising prices, creating a solid foundation.

При аналізі ділового листування були виявлені загальні лексичні характеристики такого дискурсу: часте використання канцелярських штампів таких, як: With reference to your request (З посиланням на ваше прохання), Yours faithfully (З повагою..), Appreciate your cooperation and assistance (Ми високо цінуємо вашу співпрацю та допомогу), I'm looking forward to hearing from you soon (З нетерпінням чекаю відповіді), Please inform us as soon as possible (Просимо повідомити нас якнайшвидше), Your prompt answer would be appreciated (Будемо вдячні за швидку відповідь), Thank you for your letter regarding ... (Дякуємо за ваш лист щодо ...), I apologise for any inconvenience (Прошу вибачення за будь-які незручності).

Для прикладу вживання канцелярських штампів та шляхів їх перекладу студентам пропонується наступна вправа:

1. We look forward to a successful working relationship in the future and the possibility to speak to you personally. Please inform us as soon as possible as to your final decision and competitive prices. Ми з нетерпінням чекаємо вигідних відносин від співраці в майбутньому і можливості поговорити з вами особисто. Будь ласка, повідомте нам якомога раніше, про ваше остаточне рішення і конкурентоспроможні ціни.

2. Please contact us again if you have any questions or any unsolved problems. We highly appreciate your cooperation and assistance. Yours faithfully, Mr. John. Будь ласка, зв'яжіться з нами ще раз, якщо у вас є які-небудь питання або будь-які невирішені проблеми. Ми щиро цінуємо вашу співпрацю та допомогу. З повагою, пан Джон.

3. We look forward to welcoming you as our best customer. If you need any further information as to our terms of the contract, please do not hesitate to contact us. I apologise for any inconveniences, we will pay attention to this matter immediately. Ми з нетерпінням чекаємо на вас як нашого найкращого клієнта. Якщо вам потрібна додаткова інформація щодо наших умов договору, будь ласка, не соромтеся, повідомте нас. Прошу виба-

чення за будь-які незручності, ми негайно звернемо увагу на дане питання.

4. I am looking for new employment opportunities in your company and I need to know if you have any vacancies for me. There is no still any information on my request. Thank you so much for your time and for your letter regarding my vacancie in advance. Я шукаю нові можливості працевлаштування у вашій компанії, і мені потрібно знати, чи є у вас які-небудь вакансії для мене. На мій запит досі немає жодної інформації. Велике спасибі за ваш час і за ваш лист щодо моєї вакансії заздалегідь.

Нижче наведемо декілька прикладів скорочень, що використовуються в діловій англійській мові, наприклад: AA (Advertising Association) – рекламна асоціація; AAA – першокласні цінні папери (умовне визначення); AC (account current) – поточний банківський рахунок (в Англії), відкритий рахунок (у США); a/c или ACC (account) – рахунок; Adv. (advance) – кредит; AGM (annual general meeting) – щорічне загальне зібрання акціонерів; AMEX (American Stock Exchange) – Американська фондова біржа; BIS – (Bank of International Settlements) – Банк міжнародних розрахунків; FMS (flexible manufacturing system) – гнучка виробнича система; I/L (import license) – ліцензія на імпорт [6, с. 67].

Перекладіть подані речення з англійської на українську мову й визначте лексичні трансформаційні типи, вжиті при перекладі:

1. AA is a trade association that has impact on individuals, the economy and society which represents advertisers, agencies, media and research services in the UK advertising industry.

2. AGM is held at the account of the joint-stock company at the initiative of the shareholder (shareholders), who pay the expenditures of organizing, preparing and holding such general meetings on the determination of the main directions of activity of the joint-stock company; amendments to the charter of the company; making a decision on the cancellation of repurchased shares; making a decision to change the type of company; decision on the placement of shares, etc.

3. AMEX (American Stock Exchange) is located in New York, the second largest stock exchange in the United States, with a turnover of about one tenth of all shares sold in the United States.

4. The issuance of I/L (import license) for the import of goods is the right to import within the prescribed period of a certain product (goods), which is the object of a special investigation or special measures, it cannot be transferred to other legal entities.

5. FMS (flexible manufacturing system) automatically adapts to changes in the production program and has the property of automated reconnection in the production of products.

1. PA – це рекламна асоціація, яка впливає на приватних осіб, економіку та суспільство та представляє рекламодавців, агентства, засоби масової інформації та дослідницькі послуги в рекламній індустрії Великобританії.

2. Загальне зібрання акціонерів проводиться за рахунок коштів акціонерного товариства з ініціативи акціонера (акціонерів), які сплачують витрати на організацію, підготовку та проведення таких загальних зборів щодо визначення основних напрямів діяльності акціонерного товариства; внесення змін до статуту товариства; прийняття рішення про анулювання викуплених акцій; прийняття рішення про зміну типу товариства; прийняття рішення про розміщення акцій та інше.

3. Американська фондова біржа (АФБ), розташована в Нью-Йорку, друга за величиною фондова біржа в США, із оборотом приблизно в одну десяту всіх акцій, що продаються в США.

4. Видача спеціальної ліцензії на імпорт товарів – це право на імпорт протягом установленого строку певного товару (товарів), який є об'єктом спеціального розслідування або спеціальних заходів, яка не може бути передана іншим юридичним особам.

5. Гнучка виробнича система (ГВС) автоматично адаптується до змін у програмі виробництва й володіє властивістю автоматизованого переналагодження при виробництві виробів.

Одним із складнощів перекладу текстів офіційно-ділового стилю є проблема обирання відповідного еквіваленту при перекладі [6, с. 102].

Оберіть один із запропонованих варіантів відповідей для перекладу бізнес термінології у контексті:

Optimization of fixed (not variable) expenses and costs of our company is the search and implementation of more effective way to manage finances. No business can exist without expenditures. However, fixed (not variable) expenses should be useful: the enterprise is profitable when every spent penny leads to a profit. Optimization of the company's fixed (not variable) expenses will help to increase profitability, avoid economic problems and save the company in times of crisis. We think that for our company this plan is economically profitable (feasible). Nowadays fixed (not variable) expenses are approximately \$15,000 per month. The assets of our company were ever worth (peaked) at \$3 million in 2021. That's undoubtless that it has a good track record (good history). You

have to keep every proof of payments (keep receipts) or other acceptable records of every payment to your business and every fixed (not variable) expenses by your business.

Оптимізація витрат і ресурсів компанії – це пошук і впровадження більш ефективного способу управління фінансами. Жоден бізнес не може існувати без витрат. Однак витрати повинні бути корисними: підприємство прибуткове, якщо кожна витрачена копійка призводить до прибутку. Оптимізація витрат компанії допоможе підвищити рентабельність, уникнути економічних проблем і врятувати підприємство навіть в умовах кризи. Ми гадаємо, що для нашої компанії цей план є економічно обґрунтованим. На сьогодні постійні витрати нашої компанії становлять приблизно \$ 15 000 на місяць. Найвища вартість, яку коли-небудь досягали активи нашої компанії, становила близько 3 мільйонів доларів у 2021 році. Безсумнівно, фірма має гарну репутацію. Ви завжди повинні зберігати квитанції щодо підтвердження платежів або реєструвати іншим прийнятним способом кожен платіж, отриманий вашим бізнесом, і всі витрати вашого бізнесу.

Виконаний аналіз демонструє велику варіативність вправ для опанування ділової лексики

в англійській та українській мові, вдосконалення навичок письма студентами. Звичайно, мовні технічні кліше можуть мати місце, але при творчому вивченні англійської мови як іноземної доцільно виходити за рамки пропонованого та розширювати власну компетенцію.

Висновки. Переклад англійської ділової лексики вимагає пильної уваги перекладача, вміння обирати з найбільш відповідних еквівалентів в контексті, а також навичок дотримання відповідного плану вираження, тобто норм мови перекладу з використанням лексичних трансформацій.

Переклад не може здійснюватися правильно без використання спеціальних знань у відповідній сфері, без знання бізнес термінології, стандартизованих кліше та загальноприйнятих абревіатур. Необхідно орієнтуватися у світі бізнесу, а також володіти спеціальним словниковим запасом і знати особливості використання іноземної термінології саме в конкретному контексті.

У результаті застосування творчого мультидисциплінарного підходу до перекладу ділової лексики в англійській та українській мові дозволить розблокувати свідомість, дистанціюватися від рамкового інтелекту, буде сприяти формуванню креативної особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бібік С.П., Сjuta Г.М. Ділові документи та правові папери. Харків: Фоліо, 2006. 493 с.
2. Глазкова М.Ю., Стрельцов А.А. Перевод официально-деловой документации. Издательство «Феникс», 2011. 240 с.
3. Семенчук Ю. О. Вивчення термінологічної лексики у курсі ділової англійської мови. *Іноземні мови*. 2003. № 3. С. 29-32
4. Синегуб С. В. Основи перекладацького аналізу тексту. К.: Редакційно-видавничий відділ МНТУ, 2005.
5. Шевчук С.В. Українське ділове мовлення: Навч. посібник; 4-те вид., випр. Київ: Вища шк., 2005. 302 с.
6. Колот Л. А. Англійська мова ділової кореспонденції: навч. посіб. / Л. А. Колот, Л. В. Кушмар. Вид. 3-тє, допов. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2020. 228 с.
7. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу. К.: Юніверс, 2003. 280 с.
8. Ширіна О. О. Важливість бізнес англійської мови. 2021.
9. Macmillan English Dictionary for Advanced Learners. 2nd Edition. Macmillan Education, 2015. 930 S.
10. Zheng, Pingfei. Multisensor Feature Fusion-Based Model for Business English Translation. *Scientific Programming* 2022 (2022).

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ
МІЖМОВНИХ ПАРЕМІЙНИХ ВІДПОВІДНИКІВ
(на матеріалі паремій із ключовим словом «воля/свобода»)**

**METHODOLOGICAL PROBLEMS OF THE LINGUOCULTURAL ANALYSIS
OF INTERLINGUAL CORRELATES
(as based on the paroemias with the keyword "liberty/freedom")**

Коцюба З.Г.,

orcid.org/0000-0001-7702-1377

доктор філологічних наук, професор,

професор кафедри германських мов і перекладознавства

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Статтю присвячено розглядові теоретичних підходів до зіставного аналізу різномовних паремійних структурно-семантичних еквівалентів з огляду на особливості їхнього функціонування в досліджуваних лінгвокультурах. Емпіричним матеріалом для аналізу слугували прислів'я і приказки із ключовим словом «воля/свобода» української, російської, англійської, німецької і французької мов.

Прислів'я і приказки – це синкретичні за своєю природою одиниці мови, носії культурної інформації, які вважаються одним із найпотужніших мовних середників, що дають змогу виявити особливості різномовних культурних просторів, і є водночас вербально-образними експлікаціями конвергентних когнітивних моделей людської думки. Суперечлива оцінка паремій як експлікаторів національно-мовної свідомості, невизначеність їхнього статусу як мовних явищ і сама внутрішня суперечливість паремійних висловлювань зумовили існування низки невирішених методологічних питань, пов'язаних із дослідженням способів сприйняття і усвідомлення світу, відображених у пареміях. Об'єктивність пошуків прямих і латентних способів кодування ментальних установок творців різномовних паремій значно залежить від урахування таких особливостей аналізованих одиниць, як універсальність і різночасність становлення. Перша зумовлює необхідність навіть одномовного дослідження паремій із урахуванням специфіки побутування їх аналогів та еквівалентів в інших мовах, друга передбачає синхронно-діахронний підхід до розгляду паремій. Етнокультурна маркованість ключового слова паремії є визначальним чинником, що впливає на трактування паремійних аналогів у різних лінгвокультурах і зумовлює невідповідності в їх тлумаченнях. Варіативність паремій свідчить про їх активне функціонування у мовній системі і відповідно актуальність реалізованих логем для носіїв мови. Конвергентна кількісна репрезентативність паремійних груп у міжмовному зіставленні не є ознакою світоглядної ізоморфності, однак у багатьох випадках кількісна дивергентність вказує на певні якісні міжкультурні невідповідності.

Ключові слова: прислів'я, приказка, зіставний аналіз, еквівалент, ментальність, функціонування, варіативність.

The article deals with the theoretical approaches to the contrastive analysis of multilingual proverbial structural and semantic equivalents in view of the peculiarities of their functioning in the linguistic cultures under research. Ukrainian, Russian, English, German, and French proverbs and sayings with the key word "liberty/freedom" were collected for the analysis.

Proverbs and sayings are syncretic language items, carriers of cultural information, which are considered one of the most powerful linguistic mediators, which make it possible to reveal the peculiarities of multilingual cultural spaces, and are at the same time verbal and figurative explications of convergent cognitive models of human thought. The contradictory assessment of paroemias as explicators of national-linguistic consciousness, the uncertainty of their status as linguistic phenomena, and the very internal contradiction of proverbial utterances led to the existence of a number of unresolved methodological issues related to the study of ways of perceiving and understanding the world reflected in paroemias. The objectivity of the search for direct and latent ways of encoding the mental attitudes of the authors of multilingual paroemias depends significantly on such features of the analysed items as universality and creation time. The first necessitates taking into account the functional specifics of their analogues and equivalents in other languages even in a monolingual study, the second involves a synchronic-diachronic approach to the research. The ethnocultural significance of the proverb key word is a determining factor that affects the interpretation of proverbial analogues in different linguistic cultures and causes inconsistencies in their interpretation. The proverbial variability designates the active functioning in the language system and, accordingly, the relevance of realized ideas for language users. Convergent quantitative representativeness of proverbial groups in a cross-linguistic comparison is not a sign of worldview isomorphism, however, in many cases quantitative divergence indicates qualitative cross-cultural irregularities.

Key words: proverb, saying, contrastive analysis, equivalent, mentality, functioning, variability.

Постановка проблеми. Дослідження паремій як особливого різновиду фразеологізмів потребує урахування специфіки їхньої природи, логіко-побутової організації та побутування. Прислів'я

і приказки різноструктурних мов кваліфікуємо не як набір (систему) окремих одиниць, що є носіями певних граматичних, логіко-семіотичних чи предметних ознак, за якими вони можуть класи-

фікуватися, а як систему одиниць, позиційні та логічні взаємозв'язки яких набувають просторового характеру. Погляд на паремії як «зв'язність» умовно вкладається в математичне розуміння топологічних і метричних просторів, характеристики яких в лінгвістиці описуються у відношеннях синонімії, антонімії й омонімії. Паремійна «просторовість» – результат універсальності значної частини різномовних прислів'їв і приказок, у яких на широкому ідіоетнічному тлі вербалізуються передусім загальнокультурні стереотипи свідомості, що вказує на відсутність чіткої етнокультурної детермінованості світосприйняття, а лише його національно зумовлене акцентування, в якому виявляється неповторний індивідуальний образ кожної культури [1, с. 11]. З огляду на це актуальним є розгляд теоретичних засад комплексного функційно орієнтованого дослідження паремій близько та віддалено споріднених мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Пошук наукових підходів до зіставного аналізу в царині фразеології триває вже не одне десятиліття, однак і досі погляди дослідників щодо критеріїв міжмовної фразеологічної еквівалентності (тотожності, аналогії тощо) різняться (докладніше див.: [2]), що призводить до різницею у кваліфікації емпіричного матеріалу. Так, еквівалентність дуже часто подається як структурно-граматична та семантична тотожність без урахування функційного чинника. Таке трактування позірно збільшує кількість міжмовних фразеологічних еквівалентів, які фактично виступають міжкультурними псевдокорелятами (див. також [3]). Проте, як стверджує Р. Зорівчак на основі аналізу матеріалу української та англійської мов, повних фразеологічних міжмовних еквівалентів небагато, якщо брати до уваги не лише структурно-граматичне оформлення, а й образність, предметно-логічний, експресивно-емоційний і функційний аспекти [4, с. 50].

Мета пропонованої статті – проаналізувати методологічні проблеми, які виникають при зіставному лінгвокультурологічному аналізі різномовних паремійних структурно-семантичних еквівалентів. Емпіричний матеріал, обраний для дослідження, – паремії з ключовим словом «воля/свобода» – виразно демонструє важливість урахування не лише формальних та смислових відповідностей універсальних понять та логем, а специфіки їхнього побутування у різних мовно-культурних спільнотах.

Виклад основного матеріалу. Функційний аспект при міжмовному лінгвокультурологічному аналізі – один із найважливіших, адже

існування в паремійних корпусах мов одиниць, відібраних за формальною і/чи смисловою подібністю, не є передумовою ідентичного чи навіть схожого функціонування таких паремій у двох або більше мовах. Так, аналіз реалізації логем «бідність на волі краще від багатства в неволі» в українській та англійській мовах з урахуванням зазначеного принципу відбору матеріалу може привести до висновку, що ця логема подібно представлена в паремійних корпусах обох мов і відповідно подібно сприймається і вживається в мовленні, оскільки і в англійській, і в українській мові її репрезентує низка прислів'їв, які в зіставленні є різнообразними еквівалентами. Але такий висновок хибує на односторонність, адже не враховує кількох чинників. По-перше, хоч усі перекладні словники подають англійські лексеми «liberty» і «freedom» як відповідники української лексеми «воля», ці слова (на відміну від еквівалентного «свобода») є псевдокорелятами. Глибинні концептуальні відмінності між аналізованими поняттями можна виявити не за допомогою словникових дефініцій, а при залученні всього етнокультурного контексту, адже концепт «воля» – це константа української культури (термін Ю. Степанова) чи культурна домінанта (за В. Карасіком) – один із найяскравіших показників українського (як і російського) національного характеру. Однак ключовими компонентами значення російської лексеми «воля» є «повна відсутність будь-якої регламентації (наприклад, закону) й існування безкрайого, нічим не обмеженого простору» [5, с. 164], а дотримання засад права в російській традиції розуміють як неволю, що з давніх-давен суперечило уявленням про *благодать* [6, с. 34]. З волею у російській мовній картині світу асоціюються *простор* і *раздолье*, які спонукають проявляти молодецьку завзятість (*удаль*) і можуть привести до *розгулу* [7, с. 56]. Д. Піретто доводить, що поняття *даль*, *пространство*, *простор*, *воля* є не лише центральними, але саме на них базується концептуалізація переміщення в просторі [8, с. 297]. Ці компоненти значення виразно простежуються в усіх дериватах аналізованої лексеми, що не мають еквівалентів в інших мовах і зумовлюють неперекладність висловлювань на зразок: *Там жить не то что вольновато, а вольным-вольнó, нáвольно, вольнѐ-шехонько; Своя волюшка раздолюшка* [9, с. 239].

Специфіка російської *воли-вольности* (рос. *вольность* – свобода, незалежність; невимушеність; відступ від правил, норми в чомусь [10, с. 91]), яка особливо цінується в народі: *Вольность всего дороже* [11, с. 278], найвира-

зніше простежується при зіставленні з колективними уявленнями французів про свободу (*la liberté*), адже у французькій побутовій свідомості свобода органічно реалізується в межах закону, який її не обмежує: *La liberté est le droit de faire ce que les lois permettent* [12, с. 304], хоча свободолюбство історично вважається одним із найяскравіших ознак французького національного характеру [13, с. 203], адже для досягнення щастя французу потрібна передусім свобода і найнеобхідніше: *Liberté et pain cuit* [12, с. 304].

Українське розуміння і відчуття волі має цілком інше коріння і значеннєві доміанти. На думку В. Храмової, «поєднання індивідуалізму з ідеєю рівності та неприпустимості насильства влади – чи не найстійкіший інваріант української душі, а отже, й національного характеру. Звідси – непереборний і невтримний, органічний і масовий потяг до Волі» [14, с. 32], який переконливо свідчить про первинність козацької основи української психіки [14, с. 18]. Прагнення до волі, іманентне особистості українця, відбито у філософії Г. Сковороди [14, с. 108], творах класиків української літератури, пареміях, пор.: *За народ і волю віддамо життя і долю; Воля – то маленьке слово, а всі йому раді* [16, с. 178]. Якщо в українських прислів'ях воля протиставляється неволі: *Краще робити на вільнім полі, ніж гуляти у неволі; Краще стоя вмерти, чим сидя в неволі жити* [16, с. 179–180], то в англійських *liberty* (свобода) вступає в опозицію з поняттями значно чіткіше семантично окресленими, ніж українська «неволя», – це «рабство» і «тюрма»: *Lean liberty is better than fat slavery; A bean in liberty is better than a comfit in prison* [17, с. 156]. Прикметно, що О. Бессонова, характеризуючи оцінний тезаурус англійської мови, в опозиції до концепту *freedom* подає лише *slavery* [18, с. 89], а кількісна частиномовна характеристика концептів-опозицій свідчить про периферійність пари *freedom – slavery* у свідомості носіїв англійської мови [18, с. 91]. Характерно, що в українському паремійному корпусі немає прислів'їв чи приказок із ключовими словами *раб* або *рабство*, а паремія *Щасливі раби – найбільші вороги свободи* [16, с. 180] – нове утворення (вперше зафіксоване у 2-ій пол. ХХ ст. [16, с. 432]), що має цитатний характер і виразно виокремлюється з-поміж традиційних народних паремій. Щодо лексичного значення іменника *неволя*, то воно не завжди містить сему «фізичне обмеження в просторі», властиву прямому значенню лексеми *тюрма* (пор.: *В своєму добрі, та волі нема* [16, с. 178]).

Англійські *freedom* і *liberty*, як і українська *свобода*, – загальновідомі й широкоживані терміни в царині правознавства (пор.: *свобода волі* (друку, зборів, слова); демократичні свободи – *freedom of the will* (press, assembly, speech); *democratic freedoms / liberties* [19, с. 82–83; 135–136]), проте воля аж ніяк не вкладається у вузьке прокрустове ложе, відведене лінгвістикою поняттю «термін»: мова йде лише про аналізоване значення, адже у значенні «бажання» лексема *воля* функціонує як термін, пор.: *воля виборців* (народу, законодавця) – *elector's (people's, legislative) will* [19, с. 101]. Українці ж сприймають волю не стільки на рівні розуміння, скільки на рівні відчуття; вони живуть нею і в ній. Чи не тому серед українських паремій так багато тих, у яких воля нерозривно поєднана з іншою домінантою української культури – долею: *Де немає волі, там не буває й долі; Не шукай долі, а шукай волі; Нема гіршої долі, як жити без волі; Без долі – як без волі; Була б доля, та нема волі* [16, с. 175–180] та ін. В англійських пареміях цій взаємозв'язок не простежується, а в російських об'єктивується спорадично на інших концептуальних засадах, пор.: *Не в воле счастье, а в доле* [11, с. 279].

Зіставний аналіз особливостей реалізації ознаки «цінність свободи (волі)» в пареміях української та англійської мов є ще одним підтвердженням домінування концепту «воля» в українській етнічній свідомості. В обох мовах ця ознака виявляється в прислів'ях *Свобода дорожча золота, ціну її тоді узнаєш, коли загубиш* [16, с. 180], *Liberty is more worth than gold* [17, с. 156], що (як і німецькі паремії *Freiheit geht über Silber und Gold; Freiheit ist über allen Reichtum* [20, с. 108]) є різномовними варіантами латинського *Libertas fulvo pretiosior auro est*, яке своїм корінням сягає творчості древньогрецького байкаря Езопа [21, с. 458]. Таке одностайне сприйняття українською та англійською колективною свідомістю ідеї, принесеної з античності, може наштовхнути на поспішний висновок про стереотипність національних уявлень щодо цінності свободи у носіїв зіставлюваних мов. Насправді ця ідея набула свого розвитку в пареміях обох мов. В англійській мові знаходимо прислів'я *Liberty is a jewel* [17, с. 156] і *Liberty is a pearl* [21, с. 458], які є варіантами і повними функційними еквівалентами базової паремії, адже вони не змінюють «оцінки» свободи. В українських синонімах базового прислів'я ключове слово *свобода* змінено на *воля* – ключове слово українського самоусвідомлення, а її оцінку зміщено зі шкали «дуже цінний» на «безцінний»: *Воля дорожча від усього;*

Життя не має ціни, а воля дорожча за життя [16, с. 178]. Звідси – одвічна готовність українців ціною життя рятувати безцінне – волю: *За народ і волю віддамо життя і долю* [16, с. 178]. Не випадковим є й те, що саме «воля» є одним із тих понять, з якими асоціюється Україна в українській періодиці [22, с. 191].

Тож особливості етнокультурної маркованості ключового слова слід передовсім враховувати при лінгвокультурному аналізі різномовних паремій, адже лексеми у їхньому складі не лише не втрачають своєї концептуальної значущості, а й реалізують і безпосередньо, й опосередковано. Трактуючи опорні лексеми у прислів'ях як поліфункційні маркери, Н. Семененко виділяє такі способи репрезентації когнітивних одиниць у них: 1) пряма – через лексичні значення; 2) непряма – через фразеологічні; 3) опосередкована – через лексичну взаємодію з іншими компонентами прислів'їв [23, с. 151].

Цей чинник насамперед важливий при аналізі прислів'їв, опорні слова яких (або й самі паремії) мають відповідники чи псевдовідповідники у зіставлюваних мовах, тобто коли йдеться про різномовні позначення і трактування неспецифічних концептів із різними прототипами (напр., укр. *хата* – англ. *house*) чи національно-специфічні елементи глибинної семантики концептів, як у випадку із псевдоторелятами «воля – liberty».

Повертаючись до логемі «бідність на волі краще від багатства в неволі», спостерігаємо, що в зіставлюваних мовах вона реалізується в ідентичних різнообразних протиставленнях «воля – золота клітка», «воля – золоті кайдани»: *Воля пташці крайца від золотої клітки* [16, с. 178]; *No man loves his fetters, be they made of gold* [21, с. 495]. Однак якщо в англійській мові функціонує лише цитоване прислів'я, то в українській налічуємо понад десять його варіантів, і ще в одному реалізується протиставлення «воля – золоті удила»: *І золоті удила коневі не милі* [24, с. 161]. Варіативність свідчить про повторюваність прислів'я, тобто активне функціонування, «стійкість» і стабільність у мовній системі, адже «варіювати може лише те, чому притаманні сталі характеристики» [25, с. 201]. Поява варіантів може бути зумовлена часовими змінами, потребою в інших засобах вираження думки, яскравіших образах, але не завжди. Часом прислів'я довго «проживе» в мові, але не «наживе» жодного варіанта. Таким, наприклад, є прислів'я *На волі плачу доволі*, вперше зафіксоване 1864 р. у збірці, укладеній М. Номисом [16, с. 179]. Інші ж паремії можуть мати по кілька десятків варіантів.

Пояснити специфіку паремійного варіювання можна з опорою на тенденцію до поліфонічності, якій підпорядковується паремійний жанр, адже «сама велика кількість різномовних за суттю оцінок і характеристик ситуацій, подій, конфліктів є втіленням «норм» фольклорного світу» [25, с. 71], а завдання прислів'їв – передати народний досвід, а не істину. Паремії, що відображають ті елементи досвіду, які виявилися найприйнятнішими для більшості мовців, найактивніше поширюються, а функціонуючи, набувають найрізноманітніших модифікацій. Складається враження, що для деяких «улюблених» значень «колективний автор» намагається вичерпати всі можливі їхні найдрібніші відтінки. Тому факт, що прислів'я не має варіантів і реалізує думку, яка суперечить більшості паремій, яким притаманна варіативність, як у випадку із цитованим прислів'ям, дає підстави стверджувати, що воно не передає колективних поглядів носіїв мови, а лише фіксує один з елементів народного досвіду. Через це в живому мовленні фразеологізми зазнають модифікацій, не зафіксованих у словниках. Особливості вживання паремій у художніх текстах теж можуть слугувати ілюстрацією їх мовленнєвої варіативності. Проблема паремійних альтернатив пов'язана з тим, що в конкретних комунікативних ситуаціях у мовця є вибір між вихідним прислів'ям та його трансформацією. У процесі комунікації, на думку О. Мерзлікіної [26, с. 149], адресант надає перевагу трансформованому прислів'ю, позаяк перше здатне адекватніше у певній ситуації виконати комунікативне завдання і прагматичну установку. На вибір впливає не стільки мовний контекст, скільки позамовні параметри комунікативної ситуації, зокрема місце події, статус комунікантів тощо.

Висновки. При дослідженні проблеми відображення ментальності народу в різномовних пареміях необхідно враховувати передовсім функційний аспект, зокрема особливості етнокультурної маркованості ключового слова паремії, специфіку паремійної варіативності, що тісно пов'язана із частотністю, оскільки опосередковано дає інформацію про те, яке прислів'я (чи група прислів'їв) уживається частіше. Цілком очевидно, що існування певної кількості усталених варіантів паремій, зафіксованих словниками, може свідчити про особливості національного характеру чи світосприйняття. Контрастність деяких прислів'їв, неохочість до варіювання теж може бути релевантною, особливо у міжмовному зіставленні.

Перспективним є подальше дослідження функційної специфіки міжкультурних паремій-них корелятивів як відображення колективних уявлень носіїв різних мов про світ і людину в ньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Коцюба З. Г. Рефлексія побутової свідомості в різномовному проverbs'яльному просторі (від універсального до національного). Львів: Видавничий дім «Укрпол», 2010. 472 с.
2. Галинська О. М. Фразеологічні еквіваленти і аналоги як засоби відтворення ФО на позначення суб'єктивної оцінки людини в українській та англійській мовах. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ*. Вип. 19. 2009. С. 35–42.
3. Коцюба З. Г. Пан – lord – gentleman: до проблеми міжкультурних псевдокорелятивів (на матеріалі українських та англійських паремій). *Мова і культура*. Вип. 10. Т. VI (106). Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2008. С. 71–78.
4. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія (на матеріалі перекладів творів української літератури англійською мовою). Львів: Вид-во при Львів. ун-ті, 1983. 176 с.
5. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. 2-е изд. Москва: ЧеРо, 2003. 349 с.
6. *Mentalność rosyjska*. Słownik. Opr. i zred. A. Lazari. Katowice: Wyd-wo Naukowe Śląsk, 1995. 119 s.
7. Шмелев А. Д. В поисках мира и лада. *Логический анализ языка. Космос и хаос*. Москва: Индрик, 2003. С. 54–72.
8. Пиретто Д. П. Тройка и поезд: своё и чужое в русской литературе. *Studia Russica Helsingiensia et Tartuensia*. IV. Tartu, 1995. С. 297–309.
9. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4-х т. Москва: Русский язык, 1981. Т. 1. 699 с.
10. Ожегов С. И. Словарь русского языка. Москва: Сов. энциклопедия, 1970. 900 с.
11. Даль В. И. Пословицы русского народа: в 2-х т. Москва: Худ. литература, 1984. Т. 2. 399 с.
12. *Dictionnaire des proverbes, sentences et maximes* par M. Maloux. Paris: Librairie Larousse, 2001. 628 p.
13. Зусман В. Г. Межкультурная коммуникация. Н.Новгород: ДЕКОМ, 2001. 314 с.
14. Храмова В. До проблеми української ментальності. *Українська душа*. Київ: Фенікс, 1992. С. 3–35.
15. Федорчук Л. Український фольклор як фактор національного самовиразу Григорія Сковороди. *Українське народознавство: стан і перспективи розвитку на зламі віків*. Київ, 2000. С. 106–108.
16. Прислів'я та приказки. Взаємини між людьми. Упоряд. М. Пазяк. Київ: Наук. думка, 1991. 440 с.
17. *The Penguin Dictionary of Proverbs*. 2nd ed. Ed. by R. Fergusson & J. Law. Penguin Books, 2000. 365 p.
18. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивно-гендерний аспект. Донецьк: ДонНУ, 2002. 362 с.
19. Мисик Л. В. Українсько-англійський словник правничої термінології. Київ: Юрінком, 1999. 528 с.
20. Кудіна О. Ф. Перлини народної мудрості. Німецькі прислів'я та приказки. Вінниця: Нова книга, 2005. 320 с.
21. *The Oxford Dictionary of English Proverbs*. 3rd ed. Ed. by F. P. Wilson. Oxford: Clarendon Press, 1992. 930 p.
22. Чабан Н. А. Менталітет: лінгвосеміотичний аспект зіставного аналізу. *Проблеми зіставної семантики*. Київ: КДЛУ, 1995. С. 190–191.
23. Семененко Н. Н. Проблема фразеологического статуса паремий в свете когнитивно-дискурсивного похода. *Фразеологизм и слово в национально-культурном дискурсе*. Москва: Элипс, 2008. С. 148–152.
24. Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини. Упоряд. М. Пазяк. Київ: Наук. думка, 1989. 480 с.
25. Путилов Б. Н. Фольклор и народная культура; In *memoriam*. СПб.: Петерб. востоковедение, 2003. 464 с.
26. Мерзлікіна О. В. Емоційність та оцінність як прагматичний компонент семантичної структури прислів'я. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. Київ: КДЛУ. 2001. Вип. 6. С. 146–149.

ПРОФЕСІЙНІ ПОЗНАЧЕННЯ У ВНУТРІШНІЙ ФОРМІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ЯК ЕТНОКУЛЬТУРНІ МАРКЕРИ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

PROFESSIONAL DENOTATIONS IN THE INNER STRUCTURE OF IDIOMS AS ETHNIC AND CULTURAL MARKERS OF THE WORLD'S LINGUISTIC PICTURE

Левчук О.А.,

orcid.org/0000-0001-8352-1597

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри англійської мови та методики їх навчання

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

У статті досліджено фразеологічні одиниці української, англійської та німецької мов з компонентами-професійними позначеннями крізь призму їхнього етнокультурного змісту й вираження національного менталітету. Наведено визначення понять «концептуальна картина світу» та «мовна картина світу», проаналізовано їхню специфіку. Здійснено аналіз внутрішньої форми досліджуваних фразеологізмів та простежено роль фахової назви у формуванні цілісного змісту фразем. Зазначено, що світ професій, представлений у стійких виразах, характеризується як універсальністю, так і особливостями національного сприйняття. Інтерпретація значень професій часто спричинена національно-культурною специфікою, адже внутрішня форма фразеологізмів відтворює умови життя людей в той чи інший час, певні історичні події, державний устрій, традиції і вірування того чи іншого народу.

Встановлено, що низка виразів із компонентами-професіями є іменами літературних персонажів або їх висловлюваннями, які набули символічного значення. Виявлено, що значний вплив на формування англійської мовної картини світу мала творчість Шекспіра. Серед фразеологічних одиниць української мови виокремлено прикмети з професійними позначеннями, що мають форму порад щодо господарської діяльності людини та є пов'язаними з певними датами, особливо святами.

У статті продемонстровано, що особливості функціонування професійних позначень у складі фразеологізмів зумовлені як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками. У внутрішньомовному плані семантична еволюція цих слів відбувається в контексті образного переосмислення зафіксованої у внутрішній формі фраземи конкретної ситуації, у структурі якої фігурує особа певної професії. У зовнішньомовному плані використання професійних позначень у внутрішньофразеологічному контексті є прагматично детермінованим, утілюючи в собі бачення призначення професії, їхню суть та характеристики людей, що задіяні у відповідній сфері виробництва, послуг тощо.

Ключові слова: фразеологія, фразеологічна одиниця, професія, внутрішня форма, етнокультурний маркер, мовна картина світу.

The article studies Ukrainian, English and German idioms with components denoting professions through the prism of their ethnic and cultural content and national mentality expression. Definitions of the terms «world's conceptual picture» and «world's linguistic picture» are given, their specifics is analyzed. The inner structure of idiomatic phrases with professional denotations has been traced, in particular the latter's role in the formation of overall phrase meaning. It is stated that the world of professions, presented in set phrases is characterized as universal as well as influenced by national perception. The interpretation of professions' meanings is often ethnically and culturally specific, as the inner structure of corresponding phraseological items reflects the conditions of people's lives and activities at certain periods of history or during certain historical events as well as state systems they lived under, their traditions and beliefs etc.

It has been revealed that a number of expressions with professional components are the names of literary characters or their statements that have acquired symbolic meanings. It has been found that Shakespeare's work had a significant influence on the formation of the English-language picture of the world. Among the phraseological items of the Ukrainian language, there are omens containing professional denotations, which have the form of advice on a person's economic activity and are associated with certain dates, especially holidays.

The article shows that the way professional denotations function within the structure of phraseological items is conditioned by both internal and external factors. From the intralinguistic perspective, the semantic evolution of these words takes place in the context of figurative reinterpretation of an inner form describing a specific situation and including a designation of a person by their profession. From the extralinguistic perspective, the use of professional denotations in the inner phraseological context is pragmatically determined, reflecting notions concerning the purpose of professions, their nature and characteristics of people involved in relevant spheres of production, services etc.

Key words: phraseology, idiom, profession, inner structure, cultural marker, world's linguistic picture.

Постановка проблеми. Свідомість носія певної етнічної культури вміщує образи та уявлення, що властиві цій культурі, тому вона змінюється від однієї спільноти до іншої. Тож існуючі відмінності національних свідомостей перешкоджають ефективному міжкультурному спілкуванню.

Дослідження етнічної свідомості у її мовній формі розкриває особливості образу світу представників того чи іншого етносу [4], а виявлення загального та специфічного в різних мовах має велике значення для усунення перешкод у міжкультурному спілкуванні. Зі свого боку професійні позначення

чення виділяються на тлі інших найменувань осіб завдяки тому, що називають людину за важливою соціальною ознакою – її місцем у системі тих суспільних відносин, які забезпечують існування і функціонування суспільства, у такий спосіб утворюючи один із найважливіших фрагментів мовної картини світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Професійні позначення досліджували на матеріалі різних мов у декількох аспектах: словотворчому (Ю. Ф. Барнацька, Н. В. Буторина, В. В. Горбань, Т. С. Давидова, Н. В. Кожанова, Е. М. Ляпкова), структурно-семантичному (С. С. Риженко, О. І. Мойсеев, О. Ю. Новікова, Л. О. Шкатова), експресивно-стилістичному (О. Й. Голованова, О. В. Душкін). Однак їх функціонування як на лексичному, так і на фразеологічному мовних рівнях залишається недостатньо вивченим.

Постановка завдання. У цій науковій розвідці визначаємо за мету охарактеризувати фразеологічні одиниці української, англійської та німецької мов з компонентами-професійними позначеннями крізь призму їхнього етнокультурного змісту й вираження національного менталітету. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: розкрити національно-культурно-специфічні аспекти семантики фахових імен, а саме з'ясувати і показати роль лінгвокультурної інформації, закладеної в назвах професій як компонентах внутрішньої форми фразем в утворенні цілісного фразеологічного значення, продемонструвати, як реалізується витлумачення різного роду професій та занять у фразеологічній семантиці.

Виклад основного матеріалу. У лінгвістиці останнім часом широко використовується поняття «мовна картина світу», яке чітко відмежовується від терміна «картина світу». Ще на початку ХІХ століття В. фон Гумбольдт підкреслював існування особливого мовного світобачення [2]. У ХХ столітті дослідження мовної картини світу виконуються в межах гіпотези лінгвістичної відносності (Е. Сепір, Б. Ворф, Л. Вайсгербер та ін.). Однак, ці поняття досі не мають єдиного трактування.

На думку М. Гайдегера, картина світу, зрозуміла за своєю суттю, означає не картину, яка зображує світ, а світ, зрозумілий як картина [10]. Інакше кажучи, картина світу є відображенням навколишнього середовища в людській свідомості. Для багатьох дослідників картина світу – це сукупність ментальних значень, найбільш загальних уявлень про світ. В. Г. Колшанський вважає, що картина світу, відображена в свідомості людини, є вторинним існуванням об'єктивного

світу [3]. За визначенням В. І. Постовалової, картина світу – це цілісний глобальний образ світу, який є результатом всієї духовної активності людини, а не якої-небудь однієї її сторони [7, с. 15]. Це не дзеркальне відображення світу і не відкрите «вікно» у світ, а саме картина, тобто інтерпретація, акт світорозуміння; вона залежить від призми, через яку здійснюється світобачення [7, с. 55]. Картина світу виникає у процесі різноманітних контактів людини зі світом.

Досить своєрідне визначення картини світу подається у праці «Когнітивна лінгвістика» за редакцією З. Д. Попової та Й. А. Стерніна, де вона розуміється як обмежена і «наївна», та становить для дослідника-лінгвіста лише історичний інтерес: «сукупність зафіксованих в одиницях мови уявлень народу про дійсність на певному етапі розвитку народу, уявлень про дійсність, відображених в значеннях мовних знаків, мовне членування світу; мовне упорядкування предметів і явищ, закладених в системних значеннях слів, інформація про світ» [6, с. 24].

Картина світу, безсумнівно, відображає національно-культурні особливості, адже світ сприймається людиною активно і визначається системою філософських поглядів, релігійних вірувань, культурних традицій, моральних цінностей, переконань, забобонів та стереотипів. На формування картини світу також впливає безліч суб'єктивних чинників.

Картини світу у людей, які належать до однієї етнічної спільноти, співмірні, тому що вони мають спільне ядро, яке є народним. Картина світу, відображена в свідомості людини, є надзвичайно складним явищем. Вона надзвичайно варіативна, мінлива, непостійна, однак, у ній є спільні елементи, що забезпечують взаєморозуміння людей. У протилежному випадку спілкування між людьми було б взагалі неможливим, оскільки воно ґрунтується на наявності у співрозмовників певних елементів єдиного розуміння, схожих поглядів на речі об'єктивної дійсності.

Єдність бачення світу зумовлює існування універсального семантичного компонента мови, в той час як своєрідність культури конкретного народу привносить в нього етнонаціональну специфіку, таким чином обумовлюючи етнопсихолінгвістичну детермінацію мовної свідомості. Як результат, існує дві картини світу – концептуальна і мовна.

Фразеологічні одиниці є особливо цінним матеріалом для дослідження мовної картини світу, зокрема історії, культури та побуту народу в етнолінгвістичній та лінгвокультурній перспек-

тиві. Низка українських, англійських та німецьких фразеологізмів віддзеркалює у своєму змісті чи внутрішній формі умови життя людей в той чи інший час, певні історичні події. Приміром, в українській фразеології помітний слід залишили часи кріпацтва й поміщицтва, що засвідчує іронічне порівняння *Тепло, як за лихим паном* [9, с. 68] та прислів'я *Тепер життя панам та котам* [9, с. 71], водночас пани мають здебільшого негативну характеристику (укр. *Тоді пани добрі, як сплять*). Давніші часи козацтва і свободи відображають паремії *Степ та воля – козацька доля* [9, с. 74]; *Як череді без личмана, так козакам без гетьмана* [9, с. 74] та ін.

Середньовічної епохи сягає український ідіоматичний вираз *лицар серця* «об'єкт кохання, коханий чоловік» [8, с. 339]. У той час формується культ Прекрасної Дами – втілення всього чистого, світлого і піднесеного для лицаря, що становить серцевину так званого куртуазного кохання, яке сучасники тодішньої епохи називали витонченим коханням. Французький історик Жорж Дюбі реконструював модель цієї своєрідної культурної гри зі збережених поетичних текстів того часу та співвідніс її з історичним контекстом, створивши певну модель. Центральне місце у ній займає знатна заміжня жінка, ієрархічний статус чоловіка якої більш значущий, ніж закоханого. Заради своєї пані закоханий робить усілякі подвиги, нагородою за які служить подарована хустинка, ласкавий погляд, тому подібний знак уваги дами до доблесного залицяльника. Водночас дама не може вільно розпоряджатися своїми почуттями, адже порушення правил шлюбу загрожує суворим покаранням. Тож природа куртуазного кохання реалізується в сфері уявного і в області гри. Крім того, куртуазне кохання носило соціально-знаковий характер, символізувало престиж чоловіка в лицарському суспільстві. З часом неписаний кодекс честі закріпився в якості обов'язкової умови – лицар не лицар, якщо він не має дами серця [5]. У результаті вираз *лицар серця* набув похідне образно-експресивне значення – це чоловік, якому вдалося підкорити даму, об'єкт її кохання.

В англомовній картині світу середніх віків сягає ідіоматичний вираз *the bishop has played the cook* (також *the bishop has put (або set) the foot in it*) «страва підгоріла» [1, с. 136], який є натяком на те, що духовна особа, далека від матеріального світу і його реалій, втрутилася не у свою справу.

Мовна картина світу німецького народу віддзеркалює вплив епохи Відродження. Національну своєрідність відображають історична ідіома *ein*

verlorener Haufe(n) «загін ландскнехтів, приречений на загибель», розмовні фраземи *zum alten Haufen fahren* «відправлятися до старої гвардії; відправлятися на той світ» та *in hellen Haufen kommen* «плавом пливати, хмарою сунути», що є безеквівалентними у інших досліджуваних мовах. Лексичний компонент, представлений військовим історичним терміном *Haufe* «загін ландскнехтів» [11], пов'язаний із військовою справою у Німеччині XV–XVII століть та позначає німецьких найманих піхотинців. Такі війська ландскнехтів почали формуватися у Швабії (на півдні Німеччини) з розореного дворянства, ремісників, селян і міщан своєї країни, а у подальшому так стали називати й іноземних найманців. Термін «Heller Haufen» позначав основну частину війська, прототип цієї назви зберігся в сучасній німецькій мові у вищеозначеному виразі *in hellen Haufen kommen*. Інша частина війська у бою розсипалася та переставала існувати як єдина маса (*Haufen*); стрілки-арбалетники билися врозсіп та іменувалися «Verlorener Haufen» [12, с. 202]. Резерви цих воїнів були слабкими і не могли уберегти їх від загибелі або істотно вплинути на хід бою. Тож ідіома *ein verlorener Haufen* позначає загін, приречений на смерть.

Особливості Німеччини XIX століття демонструє сталий вираз *ein unsicherer Kantonist* «ненадійна людина», внутрішня форма якого ґрунтується на тодішньому поділі Пруссії на рекрутські округи «кантони», що поставляли солдат для пруської армії. Часто рекрути ухилялися від набору, рятуючись втечею. Тож ця назва людини за військовим родом занять мотивує значення розмовної ідіоми *ein unsicherer Kantonist* (букв. «ненадійний рекрут»), будучи метафорою при позначенні людини, на яку не можна розраховувати. Цієї історичної епохи сягає також фразема *der Schulmeister von Sadowa* «шкільний вчитель, що переміг при Садовій», повна форма якої *der preußische Schulmeister hat die Schlacht bei Sadowa gewonnen* [14, с. 339]. Фразема є крилатим висловом у тогочасній німецькій буржуазній публіцистиці, її підґрунтям є твердження, що перемога, здобута Пруссією над Австрією під Садовою в 1866 р., була обумовлена нібито перевагами пруської системи шкільного виховання, яка мала за мету прищеплювати молодому поколінню військову доблесть як особливу національну чесноту.

Фактичний матеріал дослідження засвідчив, що серед джерел утворення фразеологізмів можна виокремити існуючий державний устрій. У фразеології англійської мови позначення правителів, а саме лексеми *king* та *queen*, здебільшого висту-

пають у переносному значенні та є співвідносними з відмінними якостями і характеристиками: *among the blind the one-eyed man is king* [1, с. 30]; *as happy as a king; the King's (або Queen's) English* [1, с. 577]; *king's (або queen's) weather* [1, с. 578]).

У фразеологізмах досліджуваних мов відображаються різноманітні традиції, як стародавні, так і ті, що виникли відносно нещодавно. Український вираз *голити в москалі* «забирати у солдати» (пор. також *голити* (або *виголити*) *лоб* (або *чуба, чуприну*) «забирати в солдати») походить з факту, що до 1874 р. призваним у царську армію виголювали передню частину голови (пор. у Т. Г. Шевченка *...брати на панцину ходили, поки лоби їм поголили*, тобто «забрали до війська»). В англійському та німецькому фразеологічних фондах наявні інші вирази із значення «вступати на військову службу»: англ. *to enlist* (або *go*) *for a soldier* «добровільно піти на військову службу; піти добровольцем у армію», нім. *den Soldatenrock anziehen*.

Англійський сталий вираз *baker's dozen* «тринадцять, так зване чортове число» своїм походженням завдячує старому англійському звичаю, відповідно до якого торговці хлібом одержували від булочника 13 хлібів замість 12, що і становило їхній прибуток. Таке ж походження має й вираз англ. *printer's dozen*. Зі старими звичаями пов'язана також англійська фразема *to be one's own trumpeter* «вихвалитися, хвалитися, займатися саморекламою, співати дифірамби самому собі» (у середні віки трубними звуками вітали знатних осіб та рицарів, що брали участь у турнірах) [1, с. 112].

Деякі фразеологічні одиниці, що містять професійні позначення, з'явилися на основі літератури. Приміром, англійський крилатий вираз *Doctor Jekyll and Mr. Hide* «людина, що втілює в собі два начала (добре і зло)» [1, с. 277] виник за ім'ям героя повісті Р. Стівенсона «The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hide» (1886). Для задоволення своїх злих інстинктів доктор Джекіл використовує зілля для створення особи свого двійника на ім'я Гайд, яку він спочатку може контролювати, але яка поступово отримує контроль над ним [13, с. 155].

Низка фразем із компонентом-професією є іменами літературних персонажів або їх висловлюваннями, які набули символічного значення. Так англійська ідіома *a squire of dames* «дамський догідник, кавалер, джигун, зальотник» – вираз Едмунда Спенсера (E. Spenser, 1552 – 1599) з поеми «Королева фей» («The Faerie Queene»).

Досліджуваний матеріал дозволяє констатувати випадки, коли літературне походження може пояснювати значення виразів, які не випливають

із суми значень їхніх компонентів і не мають нічого спільного зі значення слів, що входять до їх складу. Прикладом такого фразеологічного зрощення є англійська фразема *King Charles's head* «ідея фікс, нав'язлива ідея» [1, с. 577], яка виникла на основі роману Чарльза Діккенса «Девід Копперфільд», у якому психічно хворий персонаж, містер Дік, був одержимим королем Карлом I.

Німецький глузливий вираз *hatte sich ein Ränzlein angemäst't als wie der Doktor Luther* «як Лютер, з салом на черевці» осміює повноту людини та походить із трагедії Йоганна Вольфганга фон Гете «Фауст» (1774–1831). Ідіому взято із пісні, у якій йдеться про жирного пацюка, за допомогою образу якого німецький драматург зображає католицького священника Мартіна Лютера. Паразит є уособленням негативних якостей образу монаха із стереотипними на той час ознаками зовнішності – з животом і постригом. Окрім того, Гете висловлює своє іронічне ставлення до нової школи перекладу Біблії та ставить під сумнів корисність перекладацької діяльності та, відповідно, фаху перекладача. Тож у сталому порівнянні *hatte sich ein Ränzlein angemäst't als wie der Doktor Luther* образ монаха виражається комбінацією лексем на позначення вченого звання *der Doktor* та власної назви *Luther*, тобто ім'ям одного з відомих релігійних діячів. Видагному німецькому поету і драматургу належать також вирази: *In der Beschränkung zeigt sich erst der Meister* та *Denn ich bin ein Mensch gewesen, und das heißt ein Kämpfer sein*, в останньому з яких лексема «борець» виступає у своєму вторинному значенні – сильної людини, яка перемагає труднощі життя.

Німецькі прислів'я *Die Axt im Haus erspart den Zimmermann* та *Früh übt sich, was ein Meister werden will* є цитатами із драми «Вільгельм Телль» (1804), написаної Фрідріхом Шиллером. Німецькому поету і філософу також належать вирази *Gevatter Schneider und Handschuhmacher* «міщани, обивателі» та *und die Gewohnheit nennt er seine Amme* «звичка – його годувальниця», останній з яких походить із трагедії «Смерть Валленштейна».

Суттєвий вплив на розвиток англійської фразеології мала творчість Шекспіра. Прикладами шекспірівських виразів є такі ідіоми: *minion of the moon* «нічний злодій, грабіжник»; *chronicler of small beer* «людина, що займається дрібницями»; *the King's (або Queen's) English* «літературна англійська мова»; *to play the jack with one* «шахрувати, обманювати; підло ставитися до когось».

Одним із джерел формування україномовної картини світу є народні пісні. Так, уривок пісні «А в мельника муки нема, а в бондаря бочки,

а у шевця чобіт нема, а в ткача сорочки. На мельника вода робить, а мельничка боса ходить. На мельника вода несе, а мельничка лянков трясе» спричинив появу одразу декілька фразеологічних одиниць: *Швець без чобіт, а тесля без воріт; На мельника вода робить* [9, с. 464].

Особливий жанр фразеологічних одиниць презентують прикмети, що вживаються здебільшого у своїх прямих значеннях, без надмірної образності. Прикмети часто мають форму порад та є пов'язаними з певними датами, особливо святами, наприклад: укр. *Прийшла Покрова (1 / 14 жовтня) – сиди, чумак, дома; Догодуй бджолу до Івана (19 квітня / 7 липня), то нарядить тебе, як пана; До Спасівки мухи на пана роблять, а в Спасівку на себе; В Петрівку мухи роблять на панів, а в Спасівку на себе* [9].

Висновки. Дослідивши фразеологічні одиниці, що містять професійні позначення, через призму їхньої національно-культурної специфіки, можна констатувати, що внутрішня форма цих ідіоматичних виразів відтворює історичні реалії, державний устрій, традиції і вірування того народу, з чийх вуст вони лунають. Низка виразів із компонентами-професіями є іменами літературних персонажів або їх висловлюваннями, які набули символічного значення. Так, значний вплив на формування англомовної картини світу мала творчість Шекспіра. Крім того, серед фразеологічних одиниць української мови виявлені прикмети з професійними позначеннями, що мають форму порад щодо господарської діяльності людини та є пов'язаними з певними датами, особливо святами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Англо-український фразеологічний словник / уклад. К. Т. Баранцев. Вид. 3-тє. Київ: Т-во «Знання», КОО, 2006. 1056 с.
2. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. Москва: Прогресс, 2000. 400 с.
3. Колшанский В. Г. Объективная картина мира в познании и языке. Москва: Наука, 1990. 108 с.
4. Лозова О. М. Структура й семантика етнічної свідомості. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*: збірник наукових праць. 2007. № 1(19). С. 83–87.
5. Николаева И. Ю., Карначук Н. В. История средневековой культуры. Часть II. Культура рыцарской среды: учебное пособие. Томск: Изд-во Том. ун-та, 2003. 78 с.
6. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика. Москва: АСТ: Восток-Запад, 2007. 314 с.
7. Постовалова В. И. Картина мира в жизнедеятельности человека. *Роль человеческого фактора в языке: язык и картина мира*. Москва: Наука, 1988. С. 8–70.
8. Словник фразеологізмів української мови / уклад.: В. М. Білоноженко та ін. Київ: Наук. думка, 2008. 1104 с.
9. Українські приказки, прислів'я і таке інше / уклад. М. Номис, упоряд., приміт. та вступна ст. М. М. Пазяка. Київ: Либідь, 1993. 768 с.
10. Утробина Т. Г. Языковые средства репрезентации концептуальной картины мира (на материале сатирических рассказов М. М. Зоценко 1920 годов). *Текст: структура и функционирование*. Вып.2. Барнаул, 1997. С. 72–81.
11. Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart / Ulrich Thieme, Felix Becker, Frederick Charles Willis, Hans Vollmer. 7 Bänden. Leipzig: Verlag von E. A. Seemann, 1864–1928. URL: http://encyclop_de.deacademic.com.
12. Engelmann B. Preußen. Das Land der unbegrenzten Möglichkeiten. Berlin: Wilhelm Verlag, 1981. 367 S.
13. Oxford Dictionary of Idioms. Second Edition / Judith Siefrin. UK, Oxford: Oxford University Press, 2004. 352 p.
14. Peinlich F. Gedanken und Erinnerungen an den Krieg Englands gegen die Burenstaaten in den Jahren 1899/1900. Nachdruck des Originals von 1900. Paderborn: Salzwasser-Verlag, 2013. 452 S.

ХЕТОЛОГІЯ Й ГЕНЕАЛОГІЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКИХ МОВ: ЛІНГВОІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

HITTITOLGY AND GENEALOGICAL CLASSIFICATION OF INDO-EUROPEAN LANGUAGES: LINGUOHISTORIOGRAPHIC ASPECT

Лихачова А.В.,

orcid.org/0000-0002-4834-0026

викладач кафедри германської філології

Горлівського інституту іноземних мов

Державного вищого навчального закладу

«Донбаський державний педагогічний університет»

У статті розкрито особливості дослідження реліктових хето-лувійських мов в індоєвропеїстиці кінця XIX ст. – початку XXI ст.

Особливу увагу приділено висвітленню обставин відкриття й «розшифрування» цих мов. Відзначено, що кінець XIX ст. ознаменувався дешифруванням лікійських написів. Як наслідок у XX ст. – на початку XXI ст. з'явилися дослідження лексичного складу й граматичної будови лікійської мови. Лікійська мова була кваліфікована як одна з мертвих мов Малої Азії (Анатолії). Важливим етапом стало дешифрування хетських клинописних текстів (Й. А. Кнудзон, 1902; Б. Грозний, 1915–1917). Хетська мова постала як перша індоєвропейська мова з писемною фіксацією. Це дало можливість розкрити важливість хетського матеріалу для реконструкції особливостей праіндоєвропейської мови (Є. Курилович, Е. Бенвеніст, К. Уоткінс). Хетологія почала швидко розвиватися. Було відкрито палайську й лувійську мови (1919). Ґрунтовні дослідження лувійської клинописної та лувійської ієрогліфічної мов виявили їхню значну близькість, що дозволило говорити про єдину лувійську мову (І. С. Якубович). Було описано палайську, лідійську та деякі інші реліктові мови Малої Азії.

Відзначено, що поряд з трактуванням походження хето-лувійських мов у дусі традиційної теорії «родовідного дерева» було висунуто й оригінальну гіпотезу хето-лувійського етногенезу (Е. Г. Стертевант, 1926): у давньому минулому існувала праіндохетська мова, яка з часом розпалася на хето-лувійську і власне індоєвропейську гілки.

Ці дослідження сприяли виділенню хето-лувійської групи мов у складі індоєвропейської сім'ї. Хето-лувійський матеріал повною мірою враховано в сучасній генеалогічній класифікації індоєвропейських мов.

Значну увагу приділено студіям, присвяченим хето-лувійським мовам у цілому (XX ст. – початок XXI ст.).

Підкреслено, що впродовж XX ст. – початку XXI ст. було здійснено ґрунтовний усебічний опис структури хетської мови та хето-лувійських мов у цілому на фонологічному, морфологічному, синтаксичному й лексичному рівнях.

Виявлено ті твердження лінгвістів минулого, які зберегли свою цінність для мовознавства початку XXI ст., дано оцінку дослідженням хето-лувійських мов у світлі завдань сучасної індоєвропеїстики.

Ключові слова: генеалогічна класифікація індоєвропейських мов, хетологія, хето-лувійські мови, порівняльно-історичний метод, дешифрування, лінгвоісторіографічний аспект.

The article reveals the peculiarities of the research of relict Hittite-Luwian languages in Indo-European studies of the late XIX century – the beginning of the XXI century.

Special attention is given to the coverage of the circumstances of the discovery and «decryption» of these languages. It is noted that the end of the XIX century was marked by the deciphering of Lycian inscriptions. Consequently, in the XX century – at the beginning of the XXI century appeared studies of the lexical and grammatical structures of the Lycian language. The Lycian language was qualified as one of the dead languages of Asia Minor (Anatolia). An important step was the deciphering of Hittite cuneiform texts (J. A. Knudtzon, 1902; B. Hrozný, 1915–1917). The Hittite language emerged as the first Indo-European language with written fixation. This made it possible to reveal the importance of Hittite material for the reconstruction of the features of the Proto-Indo-European language (J. Kuryłowicz, E. Benveniste, C. Watkins). Hittitology began to develop rapidly. The Palaic and Luwian languages were discovered in 1919. Thorough study of Luwian cuneiform and Luwian hieroglyphic languages found their significant proximity, which allowed to consider a single Luwian language (I. S. Yakubovich). Palaic, Lydian, and some other relict languages of Asia Minor were described.

It is noted that along with the interpretation of the Hittite-Luwian languages origin in the spirit of the traditional «tree model» theory, the original hypothesis of Hittite-Luwian ethnogenesis was put forward (E. H. Sturtevant, 1926): there was Proto-Indo-Hittite language long past, which split into Hittite-Luwian and Indo-European branches.

These studies helped to identify the Hittite-Luwian language group in the Indo-European family. Hittite-Luwian material is fully taken into account in the modern genealogical classification of Indo-European languages.

Particular attention is paid to studies on the Hittite-Luwian languages in general (the XX century – the beginning of the XXI century).

It is emphasized that during the XX century – the beginning of the XXI century was made a thorough comprehensive description of the structure of the Hittite language and the Hittite-Luwian languages in general at the phonological, morphological, syntactic and lexical levels.

The statements of linguists of the past, which have retained their value for linguistics of the early XXI century, are identified, and the study of Hittite-Luwian languages is evaluated on part of the tasks of modern Indo-European studies.

Key words: genealogical classification of Indo-European languages, Hittitology, Hittite-Luwian languages, comparative-historical method, deciphering, linguohistoriographic aspect.

Постановка проблеми. Передусім відзначимо, що за терміном «хетологія» закріпилося два значення. По-перше, це комплекс наук про історію, культуру й писемності (на основі клинопису й ієрогліфічного письма) народів Малої Азії (Анатолії) – хетів, лувійців, палайців, хаттів, хурритів. По-друге, це розділ мовознавства, що вивчає хетську й пов'язані з нею мови – решту хето-лувійських, хатську, хурритську.

Згідно з генеалогічною класифікацією, хето-лувійська (анатолійська) група мов входить у склад індоєвропейської сім'ї. Хето-лувійські мови є «мертвими». Їх поділяють на дві підгрупи: хето-лідійську (хетська, лідійська та, імовірно, карійська мови) і лувійсько-лікійську (лувійська клинописна й ієрогліфічна; лікійська з двома діалектами: лікійським А та лікійським Б, або мілійським; сидетська й деякі інші мови: пісідійська, кілікійська тощо). Як дещо відокремлене трактується становище палайської мови, хоча за деякими ознаками вона близька хето-лідійським мовам.

Як «відкривалися» й досліджувалися хето-лувійські мови? Саме про це буде йтися в пропонованій статті.

В. Георгієв розділяв історію порівняльно-історичного вивчення індоєвропейських мов на три періоди. Упродовж першого періоду (приблизно з 1816 по 1870 рік) за допомогою порівняльно-історичного методу було встановлено спорідненість індоєвропейських мов та закладено основи їхнього порівняльно-історичного вивчення. У межах другого періоду (приблизно з 1870 по 1916 рік) «було уточнено порівняльно-історичний метод дослідження і були значною мірою вичерпані дані відомих на той час індоєвропейських мов, на базі яких було укладено порівняльно-історичну граматику цих мов» [2, с. 11]. Третій період, як вважав В. Георгієв, розпочався розшифруванням хетської мови (1915–1917), яке здійснив Б. Грозний. Цей період характеризується «відкриттям і використанням низки невідомих до того часу індоєвропейських мов, що спричинило значне поглиблення й розширення досліджень» [там само].

У цілому ми погоджуємося з періодизацією болгарського компаративіста, проте відзначимо певну умовність запропонованих В. Георгієвим хронологічних меж. Так, лікійські написи було дешифровано в кінці XIX ст.

Якщо, як підкреслював В. Георгієв, у межах другого періоду компаративісти спиралися головним чином на матеріал давньоіндійської, давньогрецької та латини (датовані пам'ятки цих мов відносяться до періоду не раніше першої поло-

вини I тисячоліття до н. е.), то відкриття впродовж третього періоду реліктових індоєвропейських мов з текстами, датованими II тисячоліттям до н. е., значно розширило дослідницьку базу й спричинилося до перегляду багатьох усталених концепцій [там же, с. 23].

Серед нововідкритих «мертвих» мов, що стали об'єктом дослідження індоєвропейців у межах третього періоду, чільне місце посіли мови Малої Азії, зокрема хето-лувійські. Введення цих мов у науковий обіг мало велике значення для розвитку індоєвропейістики. Звідси випливає необхідність студій з історії індоєвропейського мовознавства, у яких було б показане значення реліктових хето-лувійських мов для індоєвропейістики, зокрема для вдосконалення генеалогічної класифікації індоєвропейських мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед студій початку XXI ст. можна назвати, зокрема, монографії В'яч. Вс. Іванова [5; 7], Г. А. Гоффнера й Г. К. Мелчерта [19], І. С. Якубовича [14], які, проте, не є лінгвістично-історіографічними студіями. Матеріал лінгвістично-історіографічного характеру поданий цими індоєвропейістами дуже стисло, що зумовлено особливостями предмета дослідження.

Отже, ми вимушені констатувати, що спеціальних праць лінгвістично-історіографічного характеру, присвячених хето-лувійським мовам, у мовознавстві немає. Проте необхідність таких студій видається очевидною. Цим і зумовлена підготовка для публікації пропонованої статті.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття особливостей дослідження реліктових хето-лувійських мов в індоєвропейістиці кінця XIX ст. – початку XXI ст.

Ця мета конкретизується в таких завданнях: 1) висвітлити обставини відкриття й «розшифрування» хето-лувійських мов у кінці XIX ст. – першій половині XX ст.; 2) показати місце «мертвих» хето-лувійських мов серед інших мов індоєвропейської сім'ї; 3) подати стисло характеристику хето-лувійських мов на фонологічному, морфологічному, синтаксичному й лексичному рівнях; 4) виявити, які твердження лінгвістів минулого зберегли свою цінність для мовознавства початку XXI ст., дати оцінку дослідженням хето-лувійських мов у світлі завдань сучасної індоєвропейістики.

Відповідно до поставленої мети й завдань дослідження в статті застосовано актуалістичний метод, без якого неможливе існування історіографії будь-якої науки, у тому числі й історіографії лінгвістики [3]. Операційний компонент актуа-

лістичного методу може бути експлікований як сукупність таких прийомів і процедур, як аналіз джерел (мовознавчих текстів) і синтез одержаних даних, порівняння, абстрагування та історико-наукова реконструкція [там же].

Вклад основного матеріалу. Кінець XIX ст. ознаменувався дешифруванням лікійських написів. Як наслідок у XX ст. – на початку XXI ст. з'явилися дослідження лексичного складу й граматичної будови лікійської мови (Г. Педерсен, Ф. Зоммер, Е. Ларош, Г. Нойман, Е. Бенвеніст, О. Карруба, А. Клулгорст). Х. Педерсен довів факт приналежності лікійської мови до хето-лувійських; Г. Нойман опублікував її перший ґрунтовний граматичний нарис [21; 23; 15; 16; 9].

Важливим етапом стало дешифрування хетських клинописних текстів. Говорячи про це, мовознавці зазвичай називають як першовідкривача Б. Грозного, проте не згадують Й. А. Кнудсона. Між тим він відіграв важливу роль у дешифруванні клинописних текстів хетською мовою. Докладно про значення досліджень норвезького лінгвіста для хетології пише В'яч. Вс. Іванов [7, с. 10–26]. Саме Й. А. Кнудсон висунув гіпотезу про те, що хети були індоєвропейцями (1902). З погляду вченого, про індоєвропейський характер хетської мови свідчать морфологічні подібності, які існують між хетською та іншими індоєвропейськими мовами. Й. А. Кнудсон спирався на матеріал, що міститься у двох листах між Аменхотепом III, фараоном Єгипта, і Тархундарату, правителем малоазійського царства Арцави. Ці стислі листи було знайдено в давньоєгипетському дипломатичному архіві в Ель-Амарні (Єгипет). Хоча Й. А. Кнудсон не мав двомовних текстів, він зміг частково інтерпретувати ці два листи у зв'язку з шаблонним характером дипломатичного листування того часу. Проте точка зору Й. А. Кнудсона не стала загальноприйнятою. Більшість дослідників ученого не підтримала. І справа не тільки в недостатній аргументації Й. А. Кнудсона: на початку XX ст. сама думка про те, що в Малій Азії в XIV ст. до н. е. могла існувати мова індоєвропейської сім'ї, видавалася неймовірною.

Правоту Й. А. Кнудсона було остаточно доведено, коли Г. Вінклер виявив багатий архів клинописних табличок, написаних аккадським клинописом, але невідомою мовою на території села Богазкей (зараз місто Богазкале), Туреччина (150 кілометрів від Анкари), де знаходилася Хаттусас, столиця давнього Хетського царства, яке згадується в Біблії. Цей архів включає в себе 14 тисяч клинописних текстів на глиняних табличках II тисячоліття до н. е.

У 1915–1917 рр. Б. Грозний зміг прочитати деякі з цих табличок, що стало важливим кроком уперед у вивченні клинописних хето-лувійських мов. Ареал мертвої хетської мови був окреслений теренами центральної й північної частини давньої Анатолії. Чеський дослідник довів індоєвропейський характер хетської мови [20].

Отже, хетська мова постала як перша індоєвропейська мова з писемною фіксацією. Це дало можливість С. Куриловичу, Е. Бенвеністу, К. Уоткінсу розкрити важливість хетського матеріалу для реконструкції особливостей праіндоєвропейської мови. Хетологія почала швидко розвиватися.

Е. Г. Стертевант створив першу хетську порівняльно-історичну граматику (1933).

У другій половині XX – на початку XXI ст. розроблялися палеографічні й мовні критерії датування хетських текстів (Г. Г. Гютербок, Г. Оттен, Е. Ной). Було систематизовано їхній корпус (Е. Ларош), описано вокалізм і консонантизм хетської мови, її лексику, створено її граматику (Й. Фрідріх, Г. Кронассер, Г. А. Гоффнер і Г. К. Мелчерт, В'яч. Вс. Іванов, Т. В. Гамкрелідзе та ін.), численні словники цієї мови (Й. Фрідріх, А. Камменгубер, Г. Г. Гютербок, Г. А. Гоффнер, Й. Пухвел, Й. Тішлер, А. Клулгорст, А. Юнал та ін.) [11; 17; 18; 15; 16; 22; 19; 6; 8; 5; 1].

Хетологи спрямували свої зусилля на студіювання структури хетської мови на фонологічному, морфологічному, синтаксичному й лексичному рівнях (Б. Грозний, Ф. Зоммер, Г. Еелолф, Е. Форрер, А. Гетце, Г. Г. Гютербок, Г. Оттен, Й. Фрідріх, А. Камменгубер, О. Карруба, В'яч. Вс. Іванов, Т. В. Гамкрелідзе). Дослідники встановили, що хетській мові була притаманна – поряд з інноваціями – низка архаїчних рис. У ній зберігалися ларингальні й лабіовелярні приголосні; три ряди зімкнених перетворилися на два. Короткий і подовжений голосний [o] перейшов у короткий і подовжений голосний [a]; складові [g], [l] перетворилися на сполучення [ag], [al]. Для морфології іменника було реконструйовано залишки опозиції за ознакою активності / інактивності. Дослідники констатували в хетській відсутність ступенів порівняння (з певними винятками), дві серії дієслівних закінчень, сполучення післялогів із займенниками. У синтаксисі було зафіксовано початкові комплекси енклітік у реченнях, а також переважання паратаксисту над гіпотаксистом. У лексиці хетологи виявили значну кількість запозичень з інших давніх мов.

У 1919 р. було кваліфіковано й інші мови богазкейського архіву, споріднені хетській: палайську й лувійську.

Значну увагу було приділено лувійській клинописній мові. Зв'язок цієї мови з іншими індоєвропейськими та хето-лувійськими мовами досліджували Г. Оттен, Е. Ларош та інші хетологи. Е. Ларош опублікував фундаментальну працю про лувійську клинописну мову (1960) і словник цієї мови (1959).

Починаючи з першої половини 30-х рр. XX ст. робилися важливі кроки в дешифруванні лувійських ієрогліфічних текстів (Б. Грозний, Е. Форрер, П. Меріджі). Для дослідження лувійської ієрогліфічної мови велике значення мало розшифрування Г. Т. Боссертом (у 1947 р.) лувійсько-фінікійської білінгви Каратепе (Каратепе – колишня пізньохетська фортеця, зараз – музей на півдні Туреччини). Білінгву складено лувійською й фінікійською, яку вчені також знали недостатньо. Дешифрування цих текстів дало багатий матеріал для дослідників обох мов. Пізніше (1986, 1998) було знайдено інші лувійсько-фінікійські білінгви. Е. Ларошу належить заслуга видання капітальної праці про лувійське ієрогліфічне письмо; він же став автором словника лувійської ієрогліфічної мови. Словник (1962) і граматику (1966) цієї мови створив і П. Меріджі. Він же видав два томи лувійських текстів (1967, 1975). Узагальнюючою працею з лувійської ієрогліфічної мови стала монографія І. М. Дунаєвської [4]. Зусиллями Дж. Д. Гокінса було оприлюднено корпус лувійських ієрогліфічних текстів (1995, 2000). Лувійські ієрогліфічні фонетичні знаки поглиблено дослідили Дж. Д. Гокінс, А. Морпурго-Дейвіс, Г. Нойман. У їхній статті (1974) було запропоновано нові читання низки анатолійських ієрогліфів.

Це дало можливість підтвердити значну близькість лувійської ієрогліфічної та лувійської клинописної мов. Після цього замість терміна «хетська ієрогліфічна мова» почали вживати термін «лувійська ієрогліфічна мова». Водночас у працях І. С. Якубовича показано, що внутрішньолувійські діалектні ізоглоси не збігаються з територіальним розподілом корпусів клинописних та ієрогліфічних текстів, і тому доцільно говорити про єдину лувійську мову [13; 14].

Палайську мову в її зв'язку з іншими індоєвропейськими та хето-лувійськими мовами описали Г. Оттен і А. Камменгубер.

Зусиллями Р. Гусмані було видано лідійський словник зі стислим граматичним нарисом і текстами (1964). Значний за обсягом словник лідійської мови склав Г. К. Мелчерт (1993).

Усі ці дослідження сприяли виділенню хето-лувійської групи мов у складі індоєвропейської сім'ї.

Походження хето-лувійських мов розглядається, як правило, в дусі теорії «родовідного дерева» А. Шлейхера. У цьому плані виникнення хето-лувійських мов принципово не відрізняється від виникнення германських або, наприклад, кельтських мов: усі згадані мови «відпочувалися» від праїндоевропейської. Водночас було висунуто й оригінальну гіпотезу хето-лувійського етногенезу (Е. Г. Стертевант, 1926): у давньому минулому існувала праїндохетська мова, яка з часом розпалася на хето-лувійську і власне індоєвропейську гілки.

Упродовж XX ст. – початку XXI ст. виходять праці, присвячені хето-лувійським мовам у цілому. Зусиллями кількох поколінь хетологів було здійснено ґрунтовний опис структури хето-лувійських мов на всіх рівнях. Зокрема, Г. К. Мелчерту належить перший опис порівняльно-історичної фонології хето-лувійських мов (1994). Заслуга дослідження співвідношення хето-лувійської та індоєвропейської дієслівних систем належить В'яч. Вс. Іванову [6]. Лексику і синтаксис хето-лувійських мов дослідили О. Карруба [16], В'яч. Вс. Іванов [6; 5], В. В. Шеворошкін [12], А. О. Корольов [10], Л. С. Баюн, А. В. Сидельцев та ін.

Учені встановили, що в ранніх хето-лувійських мовах було 4 голосні фонем: [a], [e], [u], [i]. Найбільших змін зазнала фонема [e]. У лувійській і палайській мовах [a], [e] збіглися в [a]. У пізніх хето-лувійських мовах хетологи реконструювали фонему [o] й носові голосні. У підсистемі сонантів у хето-лувійських мовах входили [m], [n], [l], [r], [w].

Майже всі хето-лувійські мови зберегли ларингали.

На думку дослідників, у підсистемі зімкнених приголосних у хетській, лувійській клинописній і палайській мовах функціонували фонемі [pp] / [p], [tt] / [t], [kk] / [k], протиставлені одна одній за ознакою глухість / дзвінкість або напруженість / ненапруженість. Для лувійської ієрогліфічної реконструюються три зімкнені – [p], [t] і [k]. Ранні хето-лувійські мови мали щільні [s], [h] і африкату [ts]. У пізніх хето-лувійських мовах глухі приголосні були протиставлені дзвінким. Еволюція зімкнених приголосних відбувалася у двох напрямках: у лідійській і карійській мовах у підсистемі зімкнених дентальних виникла опозиція твердості / м'якості ([t] / [t'], [d] / [d']), а в лікійській у підсистемі зімкнених дентальних і гутуральних – опозиція непридиховості / придиховості ([t] / [th], [k] / [kh]). Пізні хето-лувійські мови розрізнявали [s] і [z].

Для хето-лувійського іменника було реконструйовано категорію роду (загальний і серед-

ній ролі), числа (однина і множина) і відмінка (відмінкові системи включають від восьми до чотирьох одиниць). Дієслову були притаманні категорії числа, особи, способу (дійсний, наказовий), стану (актив, медіопасив), часу (теперішній, минулий). Існувало дві дієвідміни.

У синтаксисі хето-лувійських мов зберігалася низка архаїчних особливостей, зокрема початкові комплекси енклитик. У реченні дієслово, як правило, посідало останнє місце (звичайний порядок слів – SOV).

Словник хето-лувійських мов містить значну кількість коренів, успадкованих з праїндоевропейської мови. У хето-лувійських мовах було багато лексичних запозичень, зокрема з хатської та хурритської мов, які вважаються неїндоевропейськими.

Висновки. Здійснений аналіз фактичного матеріалу дозволяє зробити такі висновки: 1) кінець XIX ст. ознаменувався дешифруванням лікійських написів. Як наслідок у XX ст. – на початку XXI ст. з'явилися дослідження лексичного складу й граматичної будови лікійської мови (Г. Педерсен, Ф. Зоммер, Е. Ларош, Г. Нойман, Е. Бенвеніст, О. Карруба, А. Клукурст). Лікійська мова була кваліфікована як одна з мертвих мов Малої Азії. Важливим етапом стало дешифрування хетських клинописних текстів (Й. А. Кнудсон, Б. Грозний). Хетська мова постала як перша індоєвропейська мова з писемною фіксацією. Це дало можливість розкрити важливість хетського матеріалу для реконструкції особливостей праїндоевропей-

ської мови. Хетологія почала швидко розвиватися. Було відкрито палайську й лувійську мови. Грунтовні дослідження лувійської клинописної та лувійської ієрогліфічної мов виявили їхню значну близькість, що дозволило говорити про єдину лувійську мову (І. С. Якубович). Було описано палайську, лідійську та деякі інші реліктові мови Малої Азії (Г. Оттен, А. Камменгубер, Р. Гусмані, Г. К. Мелчерт та ін.); 2) поряд з трактуванням походження хето-лувійських мов у душі традиційної теорії «родовідного дерева» було висунуто й оригінальну гіпотезу хето-лувійського етногенезу: у давньому минулому існувала праїндохетська мова, яка з часом розпалася на хето-лувійську і власне індоєвропейську гілки (Е. Г. Стертевант); 3) ці дослідження сприяли виділенню хето-лувійській групи мов у складі індоєвропейської сім'ї. Хето-лувійський матеріал було повною мірою враховано в сучасній генеалогічній класифікації індоєвропейських мов; 4) упродовж XX ст. – початку XXI ст. було здійснено ґрунтовний усебічний опис структури хетської мови та хето-лувійських мов у цілому на фонологічному, морфологічному, синтаксичному й лексичному рівнях (Б. Грозний, Е. Г. Стертевант, Г. Г. Гютербок, Г. Оттен, Й. Фрідріх, А. Камменгубер, Г. Кронассер, Г. А. Гоффнер і Г. К. Мелчерт, Й. Пухвел, В'яч. Вс. Іванов, В.В.Шеворошкін, А.О.Корольов, Л.С.Баюнтаін.).

Перспективи подальших лінгвістичних розвідок ми вбачаємо в поглибленому вивченні інших давніх «мертвих» мов індоєвропейської сім'ї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гамкрелідзе Т.В. Вопросы консонантизма клинописного хеттского языка. *Переднеазиатский сборник*. Вып. III. История и филология стран Древнего Востока. Москва : Наука, 1979. С. 71–77.
2. Георгиев В.И. Исследования по сравнительно-историческому языкознанию (Родственные отношения индоевропейских языков). Москва : Изд-во иностранной литературы, 1958. 318 с.
3. Глуценко В.А., Роман В.В., Руденко М.Ю. До питання про актуалістичний метод як метод студій із лінгвістичної історіографії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Філологія*. 2020. № 45. Т. 1. С. 90–93.
4. Дунаевская И.М. Язык хеттских иероглифов. Москва : Наука, 1969. 120 с.
5. Иванов Вяч.Вс. Труды по этимологии индоевропейских и древнепереднеазиатских языков. Москва : Языки славянских культур: Знак, 2007. Т. I : Индоевропейские корни в хеттском языке. 560 с.
6. Иванов Вяч.Вс. Общеиндоевропейская, праславянская и анатолийская языковые системы (сравнительно-типологические очерки). Москва : Наука, 1965. 297 с.
7. Иванов Вяч.Вс. От буквы и слога к иероглифу: системы письма в пространстве и времени. Москва : Языки славянской культуры, 2013. 272 с.
8. Иванов Вяч.Вс. Хеттский язык. 2-е изд., испр. и дополн. Москва : Эдиториал УРСС, 2001. 296 с.
9. Клукурст А. Ликийский язык. *Языки мира: реликтовые индоевропейские языки Передней и Центральной Азии*. Москва : Academia, 2013. С. 131–154.
10. Королев А.А. Хетто-лувийские языки. *Языки Азии и Африки. I. Индоевропейские языки: хетто-лувийские языки, армянский язык, индоарийские языки*. Москва : Наука, 1976. С. 11–118.
11. Фридрих И. Краткая грамматика хеттского языка. Москва : Изд-во иностранной литературы, 1952. 200 с.
12. Шеворошкін В.В. Исследования по дешифровке карийских надписей. Москва : Наука, 1965. 359 с.

13. Якубович И.С. Лувийский язык. *Реликтовые индоевропейские языки Передней и Центральной Азии*. Москва : Academia, 2013. С. 106–131.
14. Якубович И.С. Лувийский язык в пространстве и времени. Москва : Издательский дом ЯСК, 2019. 464 с.
15. Benveniste E. *Hittite et Indo-European*. Paris, 1962. 144 p.
16. Carruba O. *Die satzeinleitenden Partikeln in den indogermanischen Sprachen Anatoliens*. Roma : Dell Ateneo, 1969. 123 S.
17. Friedrich J. *Hethitisches Elementarbuch*, 2 Aufl. 1. Teil. Kurzgefaßte Grammatik (Indogermanische Bibliothek, I. Abt., Reihe : Grammatiken, Bd 23/1); 2. Teil. Lesenstücke in Transkription, mit Erläuterungen und Wörterverzeichnissen (Indogermanische Bibliothek, I. Abt., Reihe : Grammatiken, Bd 23/2). Heidelberg, 1960; 1967.
18. Friedrich J., Kammenhuber A. *Hethitisches Wörterbuch*. Zweite völlig neubearbeitete Auflage auf der Grundlage der edierten Texte. Heidelberg, 1975–1994.
19. Hoffner H.A., Melchert H.C. *A Grammar of the Hittite Language*. Winona Lake : Eisenbrauns, 2008. XXII, 574 p.
20. Hrozny F. *Die Sprache der Hethiter: ihre Bau und ihre Zugehörigkeit zum indogermanischen Sprachstamm*. Leipzig, 1917. 268 S.
21. Pedersen H. *Hittisch und die anderen indoeuropäischen Sprachen*. Kopenhagen, 1938. 227 S.
22. Puhvel J. *Hittite etymological dictionary*. Berlin/Boston : Mouton de Gruyter, 1984–2017. Vol. 1–10.
23. Sommer F. *Hethiter und Hethitisch*. Stuttgart : W. Kohlhammer. Verlag, 1947. 111 S.

УДК 81-119

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.39>

ДОСВІД ТА ЕКСПІРИЕНТАЛІЗМ: РОЗВИТОК ПОНЯТТЯ У МІЖДИСЦИПЛІНАРНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

COGNITIVE LEXICOGRAPHY AND LINGUISTIC ANALYSIS OF THE CONCEPT

Мельничук О.Д.,

orcid.org/0000-0003-4619-363X

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін

Комунального закладу вищої освіти «Рівненська медична академія»

Стаття присвячена ролі, яку відіграє поняття досвіду у філософії, психології, когнітивній лінгвістиці ХХ століття. Саме досвід, через який реалізується чуттєва взаємодія зі світом, потрапляє у фокус уваги емпіриків, формуєчи підґрунтя для подальшого розвитку поняття досвіду як експіриенталізму у когнітивній лінгвістиці. У статті аналізуємо різні типи досвіду (зовнішній, внутрішній), його змістову наповненість (концептуальний, неконцептуальний) та зв'язок зі знанням. Проблеми філософії пізнання тісно переплітаються з дослідженнями в галузі герменевтики, її когнітивною практикою, що має справу з мовою, текстами, значеннями і смислами. Наукові дискусії про природу досвіду зосереджуються на досвіді як свідомій події у широкому або більш обмеженому сенсі. Однією з важливих тем у цій галузі є питання про те, чи весь досвід є інтенційним, тобто спрямований на об'єкти, відмінні від нього самого. Інша дискусія зосереджена на питанні про те, чи існує неконцептуальний досвід, і якщо так, то яку роль він може відігравати в обґрунтуванні переконань. Деякі теоретики стверджують, що те, як переживається досвід, залежить тільки від змісту, представленого в цьому досвіді. Інші теоретики відкидають це твердження, вказуючи на те, що важливо не тільки те, що представлено, а й те, як це подається.

Когнітивний досвід герменевтики, що намагається подолати абстракцію гносеологічного суб'єкта, є співзвучним розумінню сучасних тенденцій сприйняття. Сутність інтерпретації, на думку Г. Гадамера, не вичерпується її операційно-методологічною природою, або діяльністю, що тлумачить тексти, але входить у сферу фундаментальних основ пізнання та буття. Інтерпретація, за якою завжди стоїть суб'єкт, що задає і зчитує смисли та висуває предметні гіпотези, об'єднує у собі елементи буттєво-екзистенційного підходу. З феноменологічної точки зору досвід пов'язаний зі смислом, він є тим процесом, в якому виникає й артикулюється смисл. Спосіб виявлення, що відповідає живому процесові досвіду – це опис, який розуміємо не як інвентаризацію фактів свідомості, а як розгортання цього смислу. Завдяки означуванню у мові все “невидиме” і у довіллі, і у людині стає знаком, що “сигналізує” про існування недоступних для безпосередніх чуттів явищ та речей. З точки зору когнітивної лінгвістики досвід є чинником, який впливає на взаємодію людини з навколишнім світом у термінах метафори.

Ключові слова: експіриенталізм, досвід, пізнання, когнітивна лінгвістика, феноменологія, епістемологія, психологія.

The article is devoted to the role the concept of experience plays in philosophy, psychology, and cognitive linguistics of the 20th century. It is the experience through which sensory interaction with the world is realized. It comes into the focus of attention of empiricists, forming the basis for the further development of the concept of experience as experientialism in cognitive linguistics. In the article, we analyze different types of experience (external, internal), its content (conceptual, non-conceptual) and the connection with knowledge. The problems of the philosophy of knowledge are closely intertwined with research in the field of hermeneutics, its cognitive practice that deals with language, texts, and meaning. Scientific debates about the nature of experience focus on experience as a conscious event in a broad or more limited sense. One important topic in this field is the question of whether all experience is intentional, that is, directed toward objects other than itself. Another debate centers on the question of whether non-conceptual experience exists, and if so, what role it might play in the justification of beliefs. Some theorists argue that how an experience is lived depends only on the content presented in that experience. Other theorists reject this claim, pointing out that it matters not only what is presented, but also how it is presented.

The cognitive experience of hermeneutics, which tried to overcome the abstraction of the epistemological subject, is consonant with the understanding of modern trends of perception. The essence of interpretation, according to G. Gadamer, is not limited to its operational and methodological nature, or the activity of interpreting texts, but is included in the sphere of fundamental foundations of cognition and being. Interpretation, behind which there is always a subject who sets and reads meanings and puts forward objective hypotheses, combines elements of the essential and existential approach. From a phenomenological point of view, experience is related to meaning, it is the process in which meaning arises and is articulated. The method of discovery that corresponds to the living process of experience is a description, which we understand not as an inventory of the facts of consciousness, but as the unfolding of this meaning. Thanks to the signification in language, everything "invisible" both in the environment and in a person becomes a sign that "signals" the existence of phenomena and things inaccessible to the immediate senses. From the point of view of cognitive linguistics, experience is a factor that affects a person's interaction with the surrounding world in terms of metaphors.

Key words: experientialism, experience, cognition, cognitive linguistics, phenomenology, epistemology, psychology.

Постановка проблеми. Експірієнталізм – це філософський погляд, розроблений Дж. Лакоффом і М. Джонсоном, вперше сформульований у праці «Метафори, якими ми живемо» [12]. Пізніше, Дж. Лакофф розширює основи експірієнталізму, досліджуючи природу категорій. Поняття експірієнталізму походить з поняття досвіду, що має мультидисциплінарну природу. Досвід обговорюється в різних дисциплінах. **Феноменологія** – наука про структуру і зміст досвіду, що використовує різні методи, наприклад, ейдетичну варіацію [24]. Особливий інтерес для **епістемології** становить чуттєвий досвід. Важлива традиційна дискусія в цій галузі стосується того, чи все знання засноване на чуттєвому досвіді, як стверджують емпірики, чи ні, як стверджують раціоналісти [15]. У **метафізиці** досвід залучений до проблеми свідомості і тіла (*mind-body*), що намагається пояснити зв'язок між матерією та досвідом [17]. У **психології** теоретики вважають, що всі поняття засвоюються з досвіду, а інші стверджують, що деякі поняття є вродженими [4]. Когнітивна лінгвістика узагальнює дані різних наук щодо досвіду, послуговуючись терміном **експірієнталізм**.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термін *досвід* пов'язаний з різноманітними тісно пов'язаними значеннями, тому в академічній літературі зустрічаються різні його визначення [1; 3; 5; 18; 23]. Досвід часто розуміють як усвідомлену подію. Він іноді обмежується певними типами свідомості, такими як сприйняття або відчуття, за допомогою яких суб'єкт отримує знання про світ [4; 19; 20]. Але в ширшому сенсі досвід включає інші типи свідомих подій, крім сприйняття та від-

чуттів [6; 7; 8; 9; 10], наприклад, досвід мислення чи уявлення.

В іншому сенсі «досвід» відноситься не до самих свідомих подій, а до знань і практичного знайомства, які вони приносять із собою [11; 12; 13; 15; 25]. Відповідно до цього значення, людина з досвідом роботи або досвідчений мандрівник – це той, хто має хороші практичні знання у відповідній сфері. У цьому зв'язку досвід відноситься не до свідомого процесу, а до результату цього процесу [16; 17; 18; 21; 22; 24].

Інша дискусія стосується питання, чи весь досвід має концептуальний зміст. Концепти – це загальні поняття (*general notions*), які становлять фундаментальні будівельні блоки думки [22; 26]. Концептуальний зміст зазвичай протиставляється сенсорному змісту, як-от: бачення кольорів або сприйняття на слух шумів. Ця дискусія є особливо актуальною для перцептивного досвіду, про який емпірики стверджують, що він складається тільки з чуттєвих даних без будь-якого концептуального змісту [2; 14].

Постановка завдання. Основним завданням статті є здійснити аналіз поняття *досвід* у контексті когнітивної науки, філософії, психології, дослідити його значення у когнітивній лінгвістиці, обґрунтувати походження терміну **експірієнталізм**.

Виклад основного матеріалу. Досвід – це подія свідомості загалом, що пов'язана зі сприйняттям або практичними знаннями, які продукуються цими свідомими процесами. Як свідомо подія в найширшому сенсі досвід охоплює предмет, який представляє різні характеристики. У такому

значенні досвід зазвичай ототожнюється зі сприйняттям і протиставляється іншим типам свідомих подій, таким як мислення чи уявлення [9; 10].

Термін *емпіризм* походить від грецького *εμπειρία (empeiria)*, латинський переклад якого як *experientia* означає *досвід*. У загальній філософській концепції поняття Аристотель уявляв досвід як ще неорганізований продукт чуттєвого сприйняття і пам'яті. Пам'ять, на його думку, необхідна для того, щоб те, що сприймається, можна було зберегти в свідомості [3]. Сказати, що ми чогось навчилися з досвіду, означає сказати, що ми дізналися про це за допомогою наших органів чуття. Людина отримує досвід, коли достатньо усвідомлює те, що вона відкриває у такий спосіб. Існує ще одне, пов'язане значення терміна *досвід*, у якому відчуття та почуття є досвідом, і в якому сприйняття чогось передбачає наявність чуттєвого досвіду. Це – досвід, тому що усвідомлення його – це те, що з нами відбувається [23].

Другою причиною для того, щоб стверджувати, що все знання залежить від досвіду, є те, що ми не можемо мати ідей чи понять, які не були б похідними від досвіду, тобто всі поняття, або концепти є апостеріорними, незалежно від того, чи істини, які стверджуються за допомогою цих концептів, є апостеріорними. У цьому контексті, ми підтримуємо загальну емпіристську тезу про те, що усе знання походить з досвіду на тій підставі, що (1) все, що ми знаємо, безпосередньо пов'язане з чуттєвим досвідом і виникає з нього через навчання, асоціацію або індуктивні висновки; (2) все, що ми знаємо, залежить від чуттєвого досвіду, оскільки всі матеріали для знання безпосередньо походять із чуттєвого досвіду; (3) все, що ми знаємо, залежить від чуттєвого сприйняття, оскільки, хоча ми можемо знати деякі речі апріорі, це лише у відносному сенсі, оскільки наявність досвіду є загальною передумовою для того, щоб казати, що ми маємо таке знання [18].

Близько середини XIX століття термін *переживати (erleben)* набуває значення та знаходить своє місце серед фундаментальних понять теорії пізнання. Й. Г. Фіхте відіграв у цьому роль передвісника, який словосполученням *leben und erleben (жити та переживати)* окреслив непомітний перехідний момент, коли суб'єкт забуває сам себе у стані неусвідомленої повноти. Р. Г. Лотце у "Метафізиці" схильний вважати *переживання (Erlebnis)* синонімом внутрішнього (*interiorite*), тоді як В. Дільтей у рамках теорії досвіду розглядає його тотожним *психічному*. Феноменологія робить це психічне та внутрішнє життя своєю центральною темою: у ній розумі-

ють *переживання (Erlebnis)* як суб'єктивний іманентний досвід, який, однак, щоб бути пізнаним, а отже – переданим, потребує зв'язку зі світом через *інтенційність*, що надає сенсу об'єктам та відсилає до них. Без інтенційного звертання (*reference*) досвід, переживання залишається необ'єктивованим, тобто непізнаним. Водночас досвід не є ізольованим від суб'єкта, а вписується в інтенційну та часову динаміку свідомості, що нанизує *Erlebnis na Erlebnis* [1, с. 27].

Щодо досвіду у *науковому пізнанні*, у 1894 році В. Дільтей опублікував працю «Ідеї описової та аналітичної психології» [6], де він розпрацьовує наслідки своїх філософських поглядів на життєвий досвід для психології як науки про людину. До цього часу психологію розглядали як природничу науку, яка синтетично конструює психічні явища з атомістичних елементів, таких як чуттєві дані, використовуючи гіпотетичні закони асоціації. У той час як «Критика чистого розуму» І. Канта визначала категорії або фундаментальні поняття природничих наук [11], В. Дільтей намагався пояснити категорії наук про людину. Він розрізняє формальні та реальні категорії. Формальні категорії стосуються усього досвіду: донаукового чи наукового. Вони виникають внаслідок елементарних операцій мислення, таких як: порівняння, диференціація та співвіднесення, які виявляють те, що притаманне досвіду. Формальні категорії єдності та множинності, тотожності та відмінності поділяються природними та гуманітарними науками.

Реальні категорії конкретніше організують зміст досвіду. Природничі та гуманітарні науки організують свій предмет у термінах формальних відносин цілого та розміщують їх у просторі та часі. У часовому розташуванні ми бачимо перехід від формального до реального. Для природничих наук час є нескінченною формою, яка розгортається рівномірно. Для наук про людину час є кінцевою структурою, яка проектує майбутнє на основі того, що пам'ятається з минулого. Час людських наук – це пережита реальність, і її можна сформулювати таким чином, щоб ми могли зрозуміти історичний розвиток і продуктивну силу культурних систем [2].

Загалом, емпіриків XX століття цікавило питання не стільки про матеріальну, скільки про емпіричну основу знання. Дослідники розглядали матеріали, з яких виходять знання, однак дотримувалися тенденції уникнення психологічних міркувань і піднімали проблему у зв'язку зі значенням. Усі описові символи, як вони стверджували, мають бути визначені в термінах інших символів, за винятком того, що у кінцевому під-

сумку потрібно підійти до виразів, які можна визначити лише уявно [7]. Науковці відзначають, що досвід охоплює різні *когнітивні компоненти*, які не можна звести до чуттєвої свідомості [22]. Інший підхід полягає у розрізненні внутрішнього і зовнішнього досвіду. Отже, хоча чуттєве сприйняття належить до зовнішнього досвіду, можуть існувати й інші типи досвіду, наприклад, запам'ятовування чи уява, які належать до внутрішнього досвіду. Іноді досвід належить не до свідомих подій, а до знань, які вони продукують. Для цього відчуття важливо, щоб знання відбувалося через безпосередній перцептивний контакт із зовнішнім світом [8]. Перцептивний досвід є властивим «безпосередньому усвідомленню існування речей поза нами» [4]. Таке уявлення про зовнішній світ відбувається за допомогою стимулів, зареєстрованих і переданих органами відчуттів. Перцептивний досвід реалізується в різних модальностях, що відповідають різним відчуттям, наприклад, зоровому, слуховому або тактильному.

Щодо суто перцептивного досвіду, то такий тип досвіду, названий «міфом даного» (the myth of the given), існує і відіграє важливу роль у гносеологічних розвідках [26]. «Дане» відноситься до безпосереднього, неінтерпретованого чуттєвого змісту переживань. В основі цієї дискусії лежить відмінність між «безпосереднім» досвідом на протигагу більш розвиненому досвіду. Ідея цієї відмінності полягає у тому, що деякі аспекти досвіду прямо передаються суб'єкту без будь-якої інтерпретації. Ці основні аспекти потім інтерпретуються різними способами, що призводить до більш рефлексивного та концептуально насиченого досвіду, який демонструє різні нові відносини між основними елементами. Таке розрізнення може пояснити, наприклад, те, як виникають різні помилкові сприйняття, наприклад, ілюзії візуального сприйняття, що викликані хибними інтерпретаціями, висновками або конструкціями суб'єкта, проте не зустрічаються на базовому рівні. У цьому сенсі часто зазначають, що досвід є продуктом і світу, і суб'єкта [15]. Розрізнення між безпосереднім і інтерпретованим аспектами досвіду виявилось суперечливим у філософії, деякі критики стверджували, що в досвіді немає безпосереднього даного, тобто що все інтерпретується у певний спосіб. Однією з проблем цієї критики є те, що важко зрозуміти, як могла б початися будь-яка інтерпретація, якби не існувало нічого, з чого можна було б її розпочати [25, с. 281].

Відтак наведені точки зору у контексті психології, філософії, наукового пізнання обгрунтовують, чому з точки зору *когнітив-*

ної лінгвістики досвід відіграє особливу роль у безпосередньої взаємодії зі світом, що втілюється на мовному рівні у вигляді онтологічних метафор. *Експірієнталізм* є особливою відповіддю на об'єктивістську традицію трансцендентальної істини, яку найвизначніше сформулював І. Кант [12]. Хоча експірієнталізм стверджує, що не існує «суто раціонального», відокремленого погляду на світ, який є зовнішнім для людської думки, він все одно вимагає звернення до того, що Дж. Лакофф і М. Джонсон називають «базовим реалізмом», передбачає визнання існування зовнішнього світу, незалежного від розуму, і можливість стабільного знання цього зовнішнього світу.

Значення ототожнюється з концептуалізацією. Тому лінгвістична семантика охоплює структурний аналіз і чіткий опис абстрактних сутностей, таких як думки та поняття (концепти). Термін «концептуалізація» тлумачиться досить широко: він охоплює і нові концепти, і усталені поняття; сенсорний, кінестетичний та емоційний досвід; розпізнавання безпосереднього контексту (соціального, фізичного та мовного). Оскільки концептуалізація полягає в когнітивному опрацюванні, важливою є характеристика типів *когнітивних подій*, виникнення яких становить певний розумовий досвід. Віддаленість цієї мети не є достовірним аргументом для заперечення концептуальної основи значення. [13, с. 2]. Відтак окремі види досвіду є концептуалізованими в мовній системі в термінах емпіричних гештальтів. При цьому потрібно розрізняти 1) досвід, у тому вигляді, у якому його структурували і 2) концепти, які використовувалися для його структурування.

Відповідно до емпіристської філософської традиції можливо отримувати досвід не тільки через взаємодію з предметами, але й досвід інших людей, тому що з точки зору широкої методологічної перспективи «афективні та емоційні стани не є просто якостями суб'єктивного досвіду, вони не просто його характеризують – вони є даними, що виражаються через експресивні феномени, які є очевидними для інших» [27, с. 87]. Тому експірієнтальне ядро того «Я» (experiential core self), що може мати досвід, характеризується даністю першої особи [5, с. 82-105] і вважається долінгвістичною пресупозицією будь-якої лінгвістичної практики. Тільки з перспективи першої особи можна вивчати цілі, ідеї, натхнення як її власні і розповідати про них. Ще один випадок того, як метафорична концепція може виявити аспект досвіду, зауважуємо у тому, що М. Редді назвав «метафорою каналу» [20]. М. Редді ствер-

джує, що знання про природну мову приблизно структуроване такою складною метафорою: ІДЕЇ (АБО ЗНАЧЕННЯ) – ОБ'ЄКТИ. МОВНІ ВИРАЗИ – КОНТЕЙНЕРИ. КОМУНІКАЦІЯ Є ВІДПРАВЛЕННЯМ. Мовець вкладає ідеї (об'єкти) у слова (контейнери) і надсилає їх (каналом) до слухача, який «витагує» ідею/об'єкти зі слова/контейнерів. Слід наголосити, що реальне знання не виникає внаслідок прямої (індуктивної) генералізації досвідних даних. У результаті творчих процедур знання формується зі знання – для його створення є важливою наявність вихідного інтелектуального прошарку, що уможливило пошук і надає вузли та деталі концептуальним структурам. Щодо встановлення повноцінних (не феноменологічних, не спекулятивних) одиниць пізнання є важливими і емпірія, і теорія. Емпірія завершує розумові побудови, робить їх змістовними, осмисленими. Теорія надає їм логіко-раціонального характеру, повідомляє про номологічність, універсальність. Вибір даних зумовлений

необхідністю передати початковий, елементарний тип діяльності, теоретично здатний до концептуалізації, а емпірично до взаємодії з природними предметами.

Висновки. Отже, досвід є внутрішнім або зовнішнім, має концептуальний зміст – він наповнений знаннями, що мають чуттєву основу та опосередковані у мові, – потребує активної діяльності творчого начала суб'єкта для подальшої інтерпретації та пошуку індивідуальних смислів. Досвід є феноменом свідомості та прагматичним знаком і, виявляючи свою інваріантну сутність та інтенційність, є основою будь-якого об'єктивного пізнання. Підґрунтям для досліджень досвіду в когнітивній лінгвістиці є філософський напрям – експірієнталізм, який наголошує на метафоричній основі мислення через вплив досвіду у навколишньої взаємодії людини зі світом. Перспективним є дослідження мовних та мовленевих способів втілення досвіду у різних лінгвістичних дисциплінах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Європейський словник філософій. Лексикон неперекладностей / перекл. з франц. / за ред. Б. Кассен. Том 3. Київ. Дух і літера, 2012. 328 с.
2. Adorno F. R. *The Recovery of Experience*. New York: State University of New York Press, 2007. 236 p.
3. Aristotle. *Aristotle's Poetics* / transl. by G. Whalley. Montreal & Kingston: McGill-Queen's University Press, 1997. 223 p.
4. Barsalou L. W. *Cognitive Psychology: An Overview for Cognitive Scientists*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum, 1992. 424 p.
5. Damasio A. *Self Comes to Mind: Constructing the Conscious Brain*. New York: Pantheon Books, 2010. 268 p.
6. Dilthey W. *Ideas Concerning a Descriptive and Analytic Psychology*. *Descriptive Psychology and Historical Understanding* / ed. by R. M. Zanner, K. L. Heiges. The Hague: Nijhoff, 1977. P. 23-120.
7. *Empirical Approaches to Cognitive Linguistics: Analyzing Real-Life Data* / ed. by M. Luodonpää-Mani, E. Penttilä, J. Viimaranta. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. 350 p.
8. *From Perception to Meaning. Image Schemas in Cognitive Linguistics* / ed. by B. Hampe, J. E. Grady. Berlin; New York: Mouton de Gruyter, 2005. 485 p.
9. Gupta A. An Account of Conscious Experience. *Analytic Philosophy*. 2012. № 53 (1). P. 1-29.
10. Jorba, M. Is There a Specific Experience of Thinking? *Theoria: An International Journal for Theory, History and Foundations of Science*. 2010. № 25 (2). P. 187-196.
11. Kant I. *Critique of Pure Reason* / translated by M. Weigelt. Penguin Classics, 2008. 784 p.
12. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. London: The University of Chicago Press, 2003. 193 p.
13. Langacker R. W. *Concept, Image, and Symbol: The Cognitive Basis of Grammar*. Berlin; New York: De Gruyter Mouton, 2010. 395 p.
14. Lock J. *An Essay Concerning Human Understanding* / ed. by P. H. Nidditch. Oxford: Oxford University Press, 2004. 1161 p.
15. Metzler G. B. *Erfahrung* / *Enzyklopädie Philosophie und Wissenschaftstheorie* / ed. by J. Mittelstraß. Stuttgart; Weimar: Verlag J. B. Metzler. Band 2. S. 361-363.
16. Newman J. *Balancing Acts: Empirical Pursuits in Cognitive Linguistics* / *Quantitative Methods in Cognitive Semantics: Corpus-Driven Approaches* / ed. by D. Glynn, K. Fischer, 2010. P. 79-99.
17. Prinz J. J. *Furnishing the Mind: Concepts and Their Perceptual Basis*. Cambridge, MA: MIT Press, 2002. 368 p.
18. Pullum G., Scholz B. Empirical Assessment of Stimulus Poverty Arguments. *The Linguistic Review*. 2002. № 18 (1-2). P. 9-50.
19. Quine W. V. O. *Two Dogmas of Empiricism* / Reprinted in *From a Logical Point of View*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1961. 20 p.
20. Reddy M. J. *The Conduit Metaphor: A Case of Frame Conflict in Our Language About Language* / *Metaphor and Thought* / ed. by A. Ortony. Cambridge: Cambridge University Press. 1979. P. 284-310.

21. Sampson G. 2005. Quantifying the Shift Towards Empirical Linguistics. *International Journal of Corpus Linguistics*. № 10(1). P. 15-36.
22. Slezak P. Representation in Mind: New Approaches to Mental Representation. Amsterdam: Elsevier, 2004. 244 p.
23. Soames S. Philosophical Analysis in the Twentieth Century. Vol. 1. The Dawn of Analysis. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2009. 432 p.
24. Strawson G. Cognitive Phenomenology: Real Life. Cognitive Phenomenology. Oxford: Oxford University Press, 2011. P. 285-325.
25. The Oxford Companion to Philosophy / ed. by T. Honderich. Oxford: Oxford University Press, 2005. 1055 p.
26. Varela F., Thompson E., Rosch E. The Embodied Mind. Cambridge, MA: MIT Press, 1991. 308 p.
27. Zahavi D. Subjectivity and the First-Person Perspective. *Southern Journal of Philosophy* (Spindel Supplement). 2007. № 45. P. 66-84.

УДК 373.543

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.40>

УДОСКОНАЛЕННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФІЛОЛОГА

IMPROVEMENT OF LANGUAGE PERSONALITY FUTURE PHILOLOGIST

Терещенко Л.В.,

orcid.org/0000-0002-9780-0930

*старший викладач кафедри слов'янської філології
Хмельницького національного університету*

Станіславова Л.Л.,

orcid.org/0000-0002-6145-890X

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри слов'янської філології
Хмельницького національного університету*

Авторами теоретично обґрунтовано функціональну модель розвитку мовної особистості у процесі професійної підготовки студентів-філологів. Описано комунікативно-діяльнісний і міждисциплінарний підхід та принципи професійно-орієнтованої спрямованості, комплексності, інтеграції та міждисциплінарних зв'язків, комунікативної спрямованості. У статті визначено умови розвитку мовної особистості студентів-філологів: формування мотивації філологів до вдосконалення практично значущих умінь, навичок та видів діяльності; впровадження у навчальний процес спецкурсів «Українська мова», «Стилістика і культура мови», «Культура професійного мовлення і спілкування» тощо; інтеграція активних та інтерактивних методів навчання у процесі розвитку мовної особистості; включення студентів до професійно-орієнтованої діяльності. Проаналізовано різноманітні підходи щодо визначення феномену «мовна особистість» та з'ясовано, що мовна особистість як і раніше є актуальним напрямом досліджень у лінгвістиці, однак її вивчення потребує відповідної уваги з боку різних галузей гуманітарного знання. Доведено, що удосконалення мовної особистості майбутнього філолога передбачає опанування культури писемного та усного мовлення студентами-філологами, що включає два рівні: базовий, який передбачає володіння нормами усної та писемної літературної мови – правилами вимови, наголосу, граматики, слововживання; та вищий рівень мовної майстерності, що передбачає вміння використовувати виразні засоби у різних умовах спілкування відповідно до цілей та змісту мови. Авторами статті звернено увагу на необхідність вивчення художніх текстів історичного змісту та фольклору з метою збагачення словникового запасу архаїзмами, історизмами та діалектизмами. Крім того, зазначено, що для удосконалення мовної особистості студентів-філологів необхідно читати та аналізувати спеціальні фахові тексти, знаходити у них іноземні терміни та підбирати за можливості українські еквіваленти.

Ключові слова: компоненти мовної особистості, культура мови, міждисциплінарний підхід, розвиток мовної особи, студенти-філологи.

The authors has theoretically substantiated the functional model of language personality development in the process of professional training of students philologists. The article describes the communicative-activity-based and interdisciplinary approaches and the principles of professionally-oriented orientation, complexity, integration and interdisciplinary connections, communicative orientation. The author defines the conditions of development of language personality of students-philologists: the formation of motivation philologists to improve practically important skills and activities; introduction in educational process of special courses "Ukrainian language and language culture", "Ukrainian language and basics of text editing", "Business rhetoric", etc.; integration of active and interactive teaching methods in the process of language personality development; the inclusion of students in professionally-oriented activities. The author analyzes various approaches to defining the phenomenon of "linguistic personality" and found that linguistic personality is still

a relevant area of research in linguistics, but its study requires appropriate attention from various fields of humanities. It is proved that the improvement of the linguistic personality of the future philologist involves mastering the culture of written and oral speech by students of philology, which includes two levels: basic, which involves mastering the norms of oral and written literary language - rules of pronunciation, accent, grammar, word usage; and a higher level of language skills, which involves the ability to use expressive means in different conditions of communication in accordance with the goals and content of language. The article points out the need to study artistic texts of historical content and folklore in order to enrich the vocabulary with archaisms, historicisms and dialectisms. In addition, it is noted that in order to improve the language personality of students of philology, it is necessary to read and analyze special professional texts, find foreign terms in them and select, if possible, Ukrainian equivalents.

Key words: components of language personality, language culture, interdisciplinary approach, language personality development, students of philology.

Постановка проблеми. Сучасна система освіти спрямована на розвиток особистості з її індивідуальними рисами, здатну до міжкультурної комунікації та взаємодії, і як наслідок більшість дослідників присвячують свої розвідки мовній особистості. У зв'язку з актуальністю феномену «мовна особистість» розробляються теоретичні основи напряму з урахуванням різних підходів [1, с. 13]. Мовна особистість – складне інтегративне утворення, компоненти якого різнорівні та взаємопов'язані. Повний опис мовної особистості передбачає її мовні, когнітивні, комунікативні, культурні характеристики [2; 3; 4]. Це узагальнений образ носія мовних знань, культурних цінностей, здатний досягти комунікативного завдання у будь-якій ситуації спілкування.

Висока мовленнєва культура є невід'ємною якістю його особистості. Неусвідомлений, стихійний розвиток мовної особистості походить з дитинства. У мовному середовищі починають функціонувати генетично закладені механізми мовлення. Соціальні інститути, сім'я, здібності дитини визначають рівень її лінгвістичного та когнітивного розвитку на момент вступу до вищого навчального закладу, який готує студента-філолога до професійної діяльності. Отримані знання, уміння спілкуватися багато в чому визначають успішність подальшого життєвого шляху випускника [5; 6, с. 7]. Тому застосування інноваційних методів та форм навчання української мови, спрямовані на всебічний розвиток особистості, є необхідністю.

Головним чинником розвитку мовної особистості є навчання. У процесі вивчення української мови систематизуються і узагальнюються знання, отримані у школі, відбувається осмислення мовного матеріалу, формується вміння наукового аналізу мовних фактів. При цілеспрямованому навчанні у студентів формується лінгвістичне ставлення до мовних одиниць у єдності «значення-форма-функція» [7, с. 24]. У процесі вивчення зразків мовлення (напр., текстів художніх творів), створення власних творчих творів, виконання комплексних завдань розвиваються когнітивні операції аналізу, синтезу.

Мислення активізується при смислового аналізі теоретичного матеріалу (виділення головної думки, встановлення логічного взаємозв'язку між частинами тексту, узагальнення інформації) [8, с. 167]. Паралельно формується вміння перенесення знань. Наприклад, знання, отримані щодо теми «Комунікативні якості промови» з дисципліни «Українська мова», можна застосовувати при оформленні висловлювання іноземною мовою. Під час вивчення української мови у вузі звертається увага не лише на мовну правильність висловлювання, а й на його мовленнєве оформлення, доречність, експресивність, оригінальність. Студент прагне не лише «сказати», а «сказати краще», набуваючи навчального та лінгвістичного досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як відомо, пріоритет у розробці та використанні поняття «мовна особистість» належить В. Фон Гумбольдту та Бодуену де Куртане. Подальший розвиток теорії мовної особи продовжили серед інших такі українські мовознавці як Л. В. Засека [3] та В. М. Махінов [9], які досліджували мовну особистість в сучасному соціальному просторі та в історії розвитку європейського соціокультурного освітнього простору. Наукові розвідки С. В. Єрмоєнко [2], Т. А. Космеда [1] та Л. В. Струганець [10] присвячені поняттю «мовна особистість» в україністиці. С. Є. Ігнат'єва вивчає мовну особистість в аспекті психолінгвістичних характеристик [11]. М. І. Пентилюк [5; 12], А. Нікітіна [4] та Г. Т. Шелехова [13] розглядають умови виховання мовної особистості учнів середньої школи. Л. Мацько досліджує мовну особистість в лінгвокультурологічному аспекті [14].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість розвідок, присвячених феномену «мовна особистість» у найрізноманітніших аспектах, відсутні дослідження удосконалення мовної особистості студентів-філологів відповідно до сучасних вимог навчання, що крім результатів навчання та виховання майбутніх філологів, крім особистісних, пізнавальних, регулятивних та професійних

результатів, передбачає комунікативні результати, адже рівень професійної підготовки студентів-філологів потребує філологічних знань в обсязі необхідному для наукових досліджень у галузі філології та володіння навичками професійного спілкування для участі у міжособистісній, міжкультурній та масовій комунікації в усній, письмовій та віртуальній формі.

Формування цілей статті. Метою нашого дослідження є аналіз шляхів формування мовної культури особистості та її ролі у процесі становлення спеціаліста. Зазначена мета передбачає такі завдання: обґрунтувати залежність та взаємодію основних складових філологічної парадигми у формуванні мовної особистості філолога високого рівня.

Виклад основного матеріалу. З існуючого різноманіття теорії мовної особистості були різні спроби дослідників дати точне визначення поняття, але єдиного трактування цього поняття не існує. Залежно від завдань досліджень, об'єктів вивчення, укладеному у цьому терміні, розрізняють підходи до вивчення мовної особистості. Аналіз сучасних досліджень показує, що найбільш ефективно розроблено проблему мовної особистості в рамках лінгводидактичного, лінгвокультурологічного та комунікативно-діяльнісного підходів.

У межах психолінгвістичного, компетентнісного, когнітивного підходів проблема мовної особистості найменш вивчена, але поступово суттєво розширюються. Вочевидь, що пріоритет вивчення мовної особистості належить лінгвістиці, менш вивчена мовна особистість у педагогічному плані.

Істотні зміни у структурі соціуму висувають нові вимоги до підготовки фахівців у системі освіти, як наслідок змінився мовний портрет носія мови – студента. Звідси виникає необхідність пошуку нового підходу до вивчення мовної особистості, особливо коли йдеться про студентів-філологів.

У процесі удосконалення мовної особистості студента-філолога, на наш погляд, слід враховувати такі положення низки базових наук як філософія, психологія, лінгводидактика [8, с. 165]. З методичного погляду адекватною вважатися модель мовної особистості, що спирається на індивідуальні та соціальні характеристики мовної особистості студента-філолога з урахуванням того, що особистість водночас є унікальним, неповторним феноменом. Оскільки мовна особистість реалізується зокрема у спілкуванні, що забезпечує навчально-професійну діяльність, то ідеальна модель мовної особистості має вклю-

чати у свою структуру етапи її формування у процесі навчання студентів-філологів українській мові. Врешті, компетентність у навчально-професійному спілкуванні є кінцевою метою навчання української мови студентів-філологів, тому ця категорія розглядається як одна з базових у побудові ідеальної моделі процесу навчання української мови студентів-філологів.

Для майбутніх філологів розвиток мовної особистості, що має високий рівень професіоналізму, набуває статусу об'єктивної необхідності. Відповідно до державних освітніх стандартів, основним результатом у процесі професійної підготовки студентів-філологів стає формування ключових, затребуваних компетенцій [15]. Проте в процесі формування лише мовної підготовки для розвитку мовної особистості недостатньо, необхідно формування моделі студента, що володіє комплексом компетентностей.

Існують компетентності різного порядку, сформованість яких передбачає мовна особистість, та які характеризують її поведінку: мовну, мовленнєву, комунікативну. Для успішного розвитку мовної особистості необхідно володіти комплексом компетентностей, до складу яких входять знання, навички, вміння, що розвиваються в процесі використання мови [8, с. 168] та дозволяють студентам вступати у спілкування, долаючи мовні та культурні бар'єри, виконувати комунікативні завдання та дії у різних ситуаціях та умовах. Таким чином, становлення комплексу компетентностей слід розглядати в контексті дисциплін, що їх формують, що у свою чергу потребує міждисциплінарного підходу.

Міждисциплінарний підхід характеризується властивостями інтегративності дисциплін, заснованими на перенесенні методів досліджень з однієї дисципліни до іншої [6, с. 17]. У підготовці спеціаліста в галузі мовної освіти в першу чергу передбачається висування гуманітарних дисциплін, що сприяють оволодінню комплексом універсальних людських цінностей, спрямованих на розвиток різних компонентів (ціннісний, культурознавчий, особистісний, мотиваційний) мовної особистості студентів. Гуманітарний цикл є чинником формування цілісної мовної особистості, здатної розуміти кінцевий суспільний зміст своєї професійної діяльності.

З огляду на викладене вище можна запропонувати інший підхід у розвитку мовної особистості студента — міждисциплінарний, який не лише розширить можливості професійної підготовки сучасного спеціаліста, а й забезпечить розвиток усіх компонентів мовної особистості.

Впровадження міждисциплінарного підходу в організацію процесу професійної підготовки у ВНЗ спрямовано на формування здатності самостійно отримувати знання з різних галузей науки, систематизувати їх та скеровувати на вирішення конкретних завдань. Для майбутніх філологів, крім володіння фундаментальними знаннями в галузі філології, теорії та методики викладання української літератури, української мови, мовними та комунікативними практичними навичками та вміннями по роботі з різними типами текстів, необхідно оволодіти компетентностями для різних сфер діяльності, що значно розширює професійне поле сучасного філолога.

Завдання розвитку мовної особистості передбачає, зокрема, вдосконалення письмово-мовленнєвих здібностей вищого рівня, що співвідносяться з такими навичками та вміннями:

1) цілеспрямовано створювати письмові тексти різної жанрово-стильової орієнтації, що відповідають прагматичним умовам спілкування;

2) працювати над формуванням та вдосконаленням індивідуального письмово-мовленнєвого стилю, вміти обробляти власний мовний досвід, накопичений у різних сферах та ситуаціях спілкування;

3) редагувати текст з урахуванням орфографічних, пунктуаційних, стилістичних та інших видів норм писемного мовлення;

4) вдосконалювати навички активної та самостійної інтерпретації письмового тексту;

5) сприймати та засвоювати різні види інформації з письмово-мовленнєвих повідомлень;

6) обґрунтовувати і розуміти психологічні процеси, що відображаються в письмовій сфері спілкування, вміти їх прогнозувати та ними управляти.

Філологічна компетенція є суттєвим, гнучким та динамічним компонентом професійної підготовки майбутнього філолога та базується на гармонійній, збалансованій взаємодії ключових складових, послідовність яких визначається кінцевою метою пізнавальної діяльності: мовною; термінологічною; комунікативною; риторичною; синтетичною.

Компетенція філолога передбачає вільне володіння державною мовою у її різних стилістичних різновидах та високий рівень мовної культури. Процесом інтегрування різноманітної наукової інформації, на основах якої сформувався вимоги до інтелектуально-професійного рівня філолога, обґрунтовано появу та введення у науковий обіг таких нових понять, як комунікативна компетенція, лінгвістична компетенція, філологічна компетенція.

Принципово важливу роль у процесі формування мовної особи філолога відіграє присутність в освітньо-кваліфікаційній програмі вищої школи курсу «Українська мова», «Стилістика і культура мови», «Культура професійного мовлення і спілкування» та ін.

Формування мовної компетенції мовної особистості майбутнього філолога здійснюється у двох напрямках: усне та письмове мовлення. Розвиток усного професійного мовлення вимагає від викладача вміння вибрати ситуацію, що стимулює мовленнєве спілкування; забезпечити активну участь студентів у мовному спілкуванні; вміння правильно відбирати вправи та завдання відповідно до мети спілкування.

Першочерговим завданням у процесі навичок усної комунікації є робота над дотриманням акцентологічних та орфоепічних норм, збагачення лексичного запасу студента, усунення нелітературних слів і виразів, формування логіки мислення. Усна мова представлена багатим вибором інтонаційних засобів, включаючи мелодіку мови, логічний наголос, гучність, чіткість вимови, паузи. Необхідно враховувати також присутність у сфері комунікації невербальних способів передачі.

Особливої уваги з погляду збагачення лексичного запасу, чистоти та зрозумілості мови заслуговує надмірне захоплення іноземною лексикою в сучасній літературі, зокрема, термінами та виразами, що закріпилися у професійній мові фахівців. Першочерговим завданням є роз'яснення семантики іноземних термінів, оскільки незнання їх значення створює для студентів суттєву проблему. Слід зазначити, що від значної частини запозиченої термінології відмовитися складно, але водночас необхідно пояснювати студентам, чому використання іноземного слова або виразу є виправданим або невиправданим у тих чи інших випадках, обґрунтовувати можливість синонімічної заміни запозичення українським аналогом.

Робота над удосконаленням мовної особистості філолога включає підвищення культури писемного мовлення, яке полягає у вдосконаленні навичок орфографії та пунктуації. Ці норми мають специфічний вираз і систему графічних позначень, що виявляються на письмі – у тексті, тому пов'язані лише з матеріально існуючим тестом. Адже норми писемного мовлення забезпечують правильність сприйняття тексту.

Письмова форма більш стійка, більш консервативна і уніфікована порівняно з усною, яка більш мінлива і варіативна [7, с. 87], отже – більш універсальна. Використання письмової форми висловлювання думок означає можливість продумування

мовлення, натомість в усному спілкуванні необхідно мислити і говорити одночасно. Письмовий текст можна піддати літературному редагуванню – процесу адаптації до норм писемного мовлення.

Методика розвитку мовної особистості орієнтована на комплексний мовний, когнітивний, культурний розвиток студентів [6, с. 19]. Вона включає завдання на лінгвістичний аналіз, розвиток когнітивних операцій, стилістичне редагування тексту, вправи на розвиток логічного, образного, творчого мислення, навичок перекладу. Розвиваюча методика передбачає завдання різного рівня складності, тому вибір може здійснюватися залежно від рівня підготовки групи.

Корисним лексичним матеріалом на заняттях з української мови є фольклор. Художня цінність прислів'їв та приказок надзвичайно висока, адже вони є джерелом української культури. З-поміж видів роботи з фольклорними текстами можна згадати написання твору-роздуму за прислів'ями; складання вітання з нагоди свята в душі народних віншувань тощо. Особливу увагу на кожному занятті слід приділяти словниковій роботі, необхідно постійно знайомити студентів з новими словами, фразеологічними одиницями. Збагачення словникового запасу студентів-філологів інтенсивно може відбуватися на заняттях з української літератури, наприклад, під час опра-

цювання художніх творів про минуле України, де трапляються цілі пласти історизмів, архаїзмів, діалектизмів.

У процесі розвитку мовної особистості філолога необхідно користуватися не лише мовним багатством сучасності – наукових і публіцистичних творів, а і тією спадщиною, що втілилась у кращих зразках художньої літератури. Крім того, слід приділити увагу вивченню мовленнєвого етикету.

Висновки. Результати аналізу виявлених підходів дозволяють дійти висновку, що мовна особистість як і раніше є актуальним напрямом досліджень у лінгвістиці, проте її вивчення потребує відповідної уваги з боку різних галузей гуманітарного знання. Удосконалення мовної особистості майбутнього філолога передбачає оволодіння культурою писемного та усного мовлення студентами, що включає два рівні: базовий рівень, що передбачає володіння нормами усної та писемної літературної мови – правилами вимови, наголосу, граматики, слововживання; та вищий рівень мовної майстерності, що передбачає оволодіння вмінням використовувати виразні засоби у різних умовах спілкування відповідно до цілей та змісту мови.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у дослідженні формування мовної особистості студентів нефілологічного напрямку навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Космеда Т. А. Мовна спроможність, комунікативна компетенція, мовна особистість як проблемні питання сучасного українського мовознавства. *Лінгвістична палітра* : зб. наук. пр. з актуальних проблем лінгвістики / за заг. ред. Л. А. Лисиченко. Х., 2009. С. 129–140.
2. Єрьоменко С. В. Напрями досліджень мовної особистості у сучасній лінгвістиці. *Записки з романо-германської філології*. 2014. Вип. 2. С. 33–37.
3. Засєкіна Л. В. Мовна особистість в сучасному соціальному просторі. URL: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=76&c=1839>.
4. Нікітіна А. Актуалізація категоріальних понять тексту як важливий чинник формування мовної особистості. *Педагогічні науки*. Херсон, 2002. Вип. 31. С. 61–65.
5. Пентиліук М. І. Мовна особистість учня в перспекції мовленнєвого спілкування. *Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики*: збірник статей. К.: Ленвіт, 2011. 256 с.
6. E fing C. Kommunikative Anforderungen an Auszubildende in der Industrie. *Fachsprache*. 2010. 1–2, S. 4–19.
7. Chudaske J. Sprachliche Kompetenz. Sprache, Migration und schulfachliche Leistung. VS Verlag für Sozialwissenschaften. 2012. 124 S.
8. Pätzold G. Sprache – das kulturelle Kapital für eine Bildungs- und Berufskarriere. *Sprachkompetenz und Berufsbildungskarriere*. 2010. S. 161–172.
9. Махінов В. М. Теоретичні засади формування мовної особистості в історії розвитку європейського соціокультурного освітнього простору (середина ХІХ – початок ХХ ст.): автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки»; Луганськ, 2013. 40 с.
10. Струганець Л. В. Поняття «мовна особистість» в україністиці. *Культура слова*. 2012. № 77. С. 127–133.
11. Ігнат'єва С. Є. Мовна особистість Олеса Гончара в аспекті психолінгвістичних характеристик. *Психолінгвістика*. 2010. Вип. 6. С. 139–145.
12. Пентиліук М. І. Педагогічні умови виховання мовної особистості учнів середньої школи засобами української мови та літератури. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2015_57_37
13. Шелехова Г. Т. Теоретичні аспекти формування мовленнєвої компетентності учнів 5–7 класів у процесі сприймання усних і письмових текстів. *Українська мова і література в школі*. 2012. № 4. С. 20–24.
14. Мацько Л. Мовна особистість А. Малишка як лінгвокультурологічний феномен. *Культура слова*. 2013. № 78. С. 7–11.
15. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. вид. д-р пед. наук, проф. С. .Ю. Ніколаєва. Київ: Ленвіт, 2003. 273 с.

ОСОБОВИЙ ЗАЙМЕННИК «Я» У МЕДИЧНОМУ ДИСКУРСІ

PERSONAL PRONOUN "I" IN MEDICAL DISCOURSE

Тукова Т.В.,

orcid.org/0000-0003-1682-2837

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри українознавства та гуманітарної підготовки
Полтавського державного медичного університету

Стаття покликана розширити знання про професійну мовленнєву комунікацію лікарів та пацієнтів. У рамках антропоцентричної парадигми розглянуто комунікативно-когнітивні процеси в інституційному дискурсі медичної галузі при вживанні особового займенника *Я*. Актуальність семантико-функційного вивчення кожного з особових займенників обумовлена високою частотністю їхнього вживання у мовленні лікаря, діяльність якого комунікативно спрямована. Накопичені емпіричні дані про функціонування *Я* у медичному середовищі дозволили поставити за мету проаналізувати особливості дискурсивної поведінки особового займенника *Я* у трансакції лікаря і пацієнта, показати важливість володіння потенціалом займенників для підвищення ефективності комунікації у медичному дискурсі. Реалізовано головне завдання – уточнення реєстру семантичного наповнення аналізованого займенника у різних ситуаціях нерівноправного медичного спілкування. Показано, що у лікувальному дискурсі межі когнітивно-дейктичного поля займенника зумовлені специфікою цієї сфери життєдіяльності. Сформовані у результаті інтеріоризації структури людської психіки допомагають за допомогою займенників регулювати у медичному середовищі процеси та відносини для досягнення основного результату – одужання пацієнта. Широкого поширення у наративі лікаря при нерівноправному спілкуванні в різних ситуаціях набули я-патернаційне, я-авторитету, я-фізичне, я-духовне, я-авторське, я-атракційне, я-маніпулятора, я-розради. Аналіз наративу пацієнта дозволяє зробити висновок про я-позиційне, я-виправдувальне, я-зневажальне, я-діагностуюче. Виявлені умови ефективного використання особового займенника *Я* залежно від інтенцій лікаря в різних ситуаціях у процесі спілкування з пацієнтом не мають закритого характеру, але можуть зробити певний внесок у розвиток медичної філології. Пропонований матеріал передбачає включення його до практики навчання майбутніх медичних працівників при освоєнні діагностичної, лікуючої, рекомендаційної комунікативних стратегій у ході підготовки до клінічної практики.

Ключові слова: медичний дискурс, особовий займенник *Я*, семантико-функційний підхід, когнітивно-дейктичне поле, професійна мовленнєва комунікація.

The article is devoted to enrich knowledge about professional speech communication between doctors and patients. The article highlights communicative-cognitive processes in the institutional discourse of the medicine and healthcare field through the usage of the personal pronoun *I* within the anthropocentric paradigm. The purpose of the study is to analyze the peculiarities of discursive role of the personal pronoun *I* in the doctor-patient communication based on collected empirical data on the functioning of *I*-pronoun in the medical environment; to demonstrate the importance of flexible applying the rhetoric potential of pronouns to make the communication more effective. This study has provided deeper insight into the semantic content of *I*-pronoun in different situations between interlocutors with unequal communicative statuses. The study demonstrates that the boundaries of the cognitive-deictic field of the *I*-pronoun in the medical discourse are determined by the specifics of this sphere of life. The structures of the human psyche developed as a result of internalization enable to regulate processes and relations in the medical environment by using pronouns to achieve the main result, the patient's recovery.

The most commonly used facets of *I*-pronoun as a component of doctor's identity in different typical situations are represented by *I*-paternal, *I*-authoritative, *I*-physical, *I*-spiritual, *I*-authorial, *I*-attractional, *I*-manipulator, *I*-consolatory. The analysis of the patient's narrative has shown the prevalence of *I*-positional, *I*-(self)-esculpatory, *I*-derogatory, *I*-diagnosing. There have been found out that the conditions for the effective use of *I*-pronoun depending on the doctor's intentions in different communicative situations the patient are not closed, but can contribute to the study of medical discourse. The obtained results can be included in the training pre-clinical courses to boost diagnostic, therapeutic, recommending communication strategies.

Key words: medical discourse, personal pronoun *I*, semantic and functional approach, cognitive-deictic field, professional speech communication.

Постановка проблеми. Інтерес науковців до дискурсивних досліджень обумовлений зверненням до мовної особистості в усіх її проявах [1 та ін.]. Сучасні лінгвісти наполягають на тому, що «мова функціонує саме у вигляді дискурсу і що саме дискурс це єдина реальність мови, яку можна спостерігати» [2, с.8]. Інституційні дискурси – це «спеціалізований клішований різно-

вид спілкування між людьми, які можуть не знати один одного особисто, але повинні спілкуватися у відповідності з нормами даного соціуму» [3, с.292]. Необхідність їхнього дослідження корелює з інтересом до комунікативно-когнітивних процесів у різноманітних групах комунікантів. Науковий інтерес до медичного дискурсу посилюється на початку нового тисячоліття [4; 5].

Предметом дослідження стали стратегії й тактики мовленнєвої поведінки лікаря [6; 7; 8; 9], лінгво-терапевтична спрямованість його діяльності [10], дискурсивна компетенція лікаря в усному мовленні [11], мовленнєві жанри й стереотипи медичної комунікації [12; 13; 14; 15; 16], специфіка медичного нарративу [17; 18 та ін.]. Напрацювання виявили необхідність подальшої розробки низки не розглянутих проблем. У цьому ряду і семантичні потенції особових займенників у медичному дискурсі.

Мета і завдання статті. На часі потреба у комплексному семантико-функційному вивченні кожного з особових займенників, які характеризуються високою частотністю вживання у мовленні лікаря, діяльність якого комунікативно спрямована. Потребують аналізу й опису накопичені емпіричні дані про функціонування *Я* у медичному середовищі. Важливим видається теоретичне осмислення тенденцій у мові новітнього періоду, пов'язаних з використанням особового займенника *Я* в інституційному дискурсі медичної галузі. Мета роботи – проаналізувати особливості дискурсивної поведінки особового займенника *Я* у транзакції лікаря і пацієнта, показати важливість володіння потенціалом займенників для підвищення ефективності комунікації у медичному середовищі. Головне завдання вбачається в уточненні реєстру семантичного наповнення аналізованого займенника у різних ситуаціях нерівноправного медичного спілкування.

Предмет та об'єкт дослідження. Необхідність розширення знань про професійну мовленнєву комунікацію лікарів та пацієнтів обумовила вибір об'єкту дослідження – медичного дискурсу. Предметом обрано функціонування особового займенника *Я* в інтеракції *лікар – пацієнт*.

Виклад основного матеріалу. Сформовані у результаті інтеріоризації структури людської психіки допомагають за допомогою займенників регулювати у медичному середовищі процеси та відносини для досягнення основного результату – одужання пацієнта. «Займенники, – зазначає О. М. Пешковський, – являють собою таку єдину в мові і парадоксальну в граматичному відношенні групу слів, в якій неграматичні частини слів (корені) мають саме це суб'єктивно-об'єктивне значення, тобто позначають ставлення самого мислячого до того, про що він мислить... Усі займенники утворюють семантичну сферу, центром якої є займенник *я*; це сфера «яйності» у мові» [19, с. 63]. Образне поняття «яйності» представляє «*я*» не лише виробником і суб'єктом мови, а й суб'єктом мислення та пізнання пред-

метів і явищ реальності. «Всім прономінативам мови властивий егоцентризм, тому що кожен з них так чи інакше висловлює бачення та світо-розуміння суб'єкта мовленнєвого твору, зазвичай званого мовцем, пишучою або першою особою» [20, с. 31]. Зовнішня соціальна діяльність призводить до формування внутрішніх структур людської психіки. «Мова відбиває і називає світ через призму того, хто говорить» [20, с. 35].

У лікувальному дискурсі смислові навантаження особового займенника *Я* доповнюються специфічними внутрішніми маркерами ситуації спілкування в умовах клініки. Слід пам'ятати, що «особа, зокрема "я", якщо відволіктися від конкретних ознак, перебуває у зовнішньому зв'язку з простором та у внутрішньому зв'язку зі сприйняттям» [21, с. 113–114]. «Дискурсивні конструкції займенника *я* невичерпні, як і їхнє «дейктичне поле», що збільшується за рахунок численних дискурсивних практик. Кожен інституційний дискурс орієнтується на *я*, переважно для вираження системи концептів та домінуючих авторських інтенцій» [22, с. 23]. Межі когнітивно-дейктичного поля займенників у медичному дискурсі мають конфігурації, зумовлені специфікою цієї сфери життєдіяльності. Когнітивно-перцептивні властивості особових займенників зумовлюють їх використання в інтеракції *лікар – пацієнт*. Специфіка займенників як дейктичних слів полягає в тому, що їхнє тлумачення залежить від інтенцій адресата, когнітивних, психофізіологічних особливостей адресата і адресанта, ситуації спілкування в умовах клініки. Гадаємо, опис поліфонії *Я* в медичних дискурсивних практиках дозволить уточнити специфіку виявленого реєстру його семантичного наповнення: *я*-фізичне, *я*-духовне, *я*-суспільне, *я*-статусне, *я*-рольове, *я*-професійне, *я*-сімейне, *я*-майбутнє, *я*-віртуальне, *я*-граничне, *я*-медійне і тощо [23; 24; 25; 26; 27]. Спробуємо поповнити реєстр займенникових смислів *Я*, розглянувши їхню функціональну навантаженість у медичній комунікації.

Спостереження за медичним нарративом уможливають констатацію широкого поширення при рівноправному та нерівноправному спілкуванні в різних ситуаціях *я*-фізичного в живому мовленні. Для спостереження скористалися можливостями Національного корпусу російської мови [28]: *Я просто ставила пазурі в горячую воду.* [Ирина Рязанова. Отит // «Здоровье», 1999.03.15] і под. Презентація цієї іпостасі *Я* частотна у медичних нарративах при описі конкретних лікувальних маніпуляцій.

Дослідники відзначають, що «я-духовне належить філософському, поетичному та релігійному дискурсам» [22, с.23]. Проте фіксуються деякі ситуації медичного дискурсу, у яких проявляється таке семантичне наповнення *Я*. Хвороби, пов'язані з можливістю смерті, зазвичай актуалізують роздуми про сенс всього суцього і роль особистості в бутті, цінності духовного життя: *Никакими усилиями не то что разума, но и воображения нельзя представить «я», существующее до рождения; а значит, нет никакой гарантии, что оно обнаружится в послебытийных сферах; Жизнь «я» – слабый свет, окруженный двумя молчаливыми и темными – даже не «пылающими», как у Тютчева, – безднами; Цель мистического опыта – слияние «я» с Богом, с Высшей Силой бытия; Для человека, достигшего отождествления с Богом (в христианской модификации: Я и Отец – одно), никаких других проблем уже не существует.* [Борис Парамонов. *Моя смерть // «Русская жизнь», 2012*].

Патернізація *Я* – типова ситуація презентації «яйності» у медичному спілкуванні. *Я* має значну ілюкутивну силу, коли лікарю необхідно визначити свою провідну роль у комунікації: *Я сама врач и всё понимала, знала статистику.* [Д. Ивенский. *Легко ли пересадить лёгкие? // «Наука и жизнь», 2008*]. *Я* авторитету лікаря може посилюватися вставними словами та конструкціями: *Я, конечно, знаю, какой крем для чего предназначен, какого он качества, но подойдёт ли он вашему ребёнку – вот это придётся проверить самим на небольшом участке кожи.* [Алсу Разакова. *Первый год и вся жизнь // «100% здоровья», 2002.11.11*]; *То, что нельзя воспользоваться одинаковым наркозом при удалении вросшего ногтя и при операции на сердце, я думаю, не требует разъяснений.* [Елизавета Кольцова. *Наркоз: страхи и реальность // «100% здоровья», 2002.11.11*]. Цій же меті слугує препозитивна позиція *Я*: *Я вам говорю, что федеральная надбавка не отменена.* [коллективный. Форум: Укрупнение терапевтического участка. В чем подвох? (2013)]. Асертивність лікаря проявляється в аналізі своєї роботи і готовності відповідати за наслідки своєї діяльності чи бездіяльності.

Визначення власної позиції, відповідальність за прийняті рішення під час професійної діяльності підкріплюються низкою дієслів: *Я считаю, если нет рецидивов, то ничего страшного в герпесе нет.* [Сергей Шерстенников. *Доктор твоего // «Автопилот», 2002.01.15*]; *Я знаю случаи, когда распадались семьи или люди лишались работы из-за неверного диагноза.* [Сергей Шерстенников.

Доктор твоего // «Автопилот», 2002.01.15]; *Я ответил, что гарантии успеха на такие операции никто никогда не даст.* [Анна Маева. *Дар на всю жизнь // «Здоровье», 1999.03.15*]; *Я уверен, что со временем будет все больше появляться психотерапевтических игр, которые могут быть полезны.* [Дарья Рошня. *Приемный ребенок: просто любить-недостаточно // 2016*].

Наполегливе підкреслення особистої позиції не дозволяє часом говорити про граматичну надмірність: *«Я уверена, – говорит Анна Кан, – многих суицидов можно было бы избежать, если бы люди, которые находятся рядом с теми, кто вдруг стал выгорать, вовремя отслеживали, отмечали бы изменения, не пропускали мимо и реагировали.* [Дарья Рошня. *Горел, горел работой и... сгорел! // 2017*]; *Я полагаю, что у-глобулин следует вводить лишь по жизненным показаниям 1 раз в жизни.* [Вирусные гепатиты (материалы доложены на 8-м съезде Всероссийского общества эпидемиологов, микробиологов и паразитологов) // «Вопросы вирусологии», 2002.12.02]; *Если у вас артрит в грудном отделе, то никакие МРТ, рентгены и т. п. не покажут ничего на начальной стадии, я подчёркиваю, на начальной стадии.* [коллективный. Форум: Форум о медицинской диагностике (2010)]. «Яйність» у таких випадках акцентує риси асертивного лікаря – ясність і прямоту. Перш за все для нього – користь для пацієнта.

Досягнення у медицині важливі для людства, тому вираження почуття гордості, підкреслення своєї ролі першопрхідця у будь-якій сфері медичної діяльності репрезентується я-текстами: *Будущий Нобелевский лауреат писал: «когда я проснулся 28 сентября 1928 года, то, конечно, не планировал совершить революцию в медицине, открыв первый в мире антибиотик, но, полагаю, именно это я и сделал.* [Ю. Шуляк. *Это война! Учёные против микробов // «Кот Шрёдингера», 2017*]; *Именно поэтому лет 8 назад я назвал вирус гепатита С "ласковым убийцей". Наконец в 1986 году после долгих переговоров, совещаний, увещеваний в верхах было решено "операции быть", и я пересадил пациенту донорское сердце.* [Анна Маева. *Дар на всю жизнь // «Здоровье», 1999.03.15*]; *Так что когда через год я спасал жизнь молодой женщине Александре Шальковой, делая аналогичную операцию, рисковала не только она.* [Анна Маева. *Дар на всю жизнь // «Здоровье», 1999.03.15*].

Слід зазначити, що прийняте у науковому співтоваристві вживання «МИ авторського» (я-дослідника) послідовно функціонує у письмо-

вих текстах медичних наукових статей: *В группе морских свинок, инфицированных нВЭ (рис. 1), мы зарегистрировали двухволновую кривую с латентным периодом с 0-х до 3-х суток, плавным подъёмом активности системы комплемента на 4-7-е сутки.* [Н. М. Зубавичене, А. А. Чепурнов. Динамика гемолитической активности комплемента при экспериментальной инфекции Эбола // «Вопросы вирусологии», 2004.03.08]; *Мы будем говорить о витамине D-зависимом рахите, то есть таких нарушениях кальциево-фосфорного обмена, которые связаны с дефицитом выработки и усвоения витамина D.* [Алсу Разакова. Первый год и вся жизнь // «100% здоровья», 2002.11.11]; *Сегодня мы говорим об инфекциях, передаваемых половым путём, сокращённо ИППП.* [Сергей Шерстенников. Доктор твоего // «Автопилот», 2002.01.15]. Однак у мовленні співрозмовників на форумах, де фіксується усно-писемна форма мови, при збереженні ознак наукового викладу спостерігається функціонування я в позиції «ми авторського»: *Я, проанализировав заболеваемость корью, отмечаю, что эпидемическая ситуация по данной инфекции в Москве расценивается как неблагоприятная и продолжает осложняться.* [коллективный. Форум: В Москве приняты особые меры по профилактике кори. Что будет? (2012)]; *Познакомившись с доступной информацией по прививанию, в том числе и с книгой Котока я пришел к следующему выводу.* [коллективный. Форум: Статистика инфекционной заболеваемости в РФ (2004-2011)].

За необхідності вказівки на велику кількість суб'єктів за допомогою МИ нівелюється значущість кожного учасника. Тому для підкреслення своєї ролі у процесі може використовуватися модель «я+вони»: *За эту работу в 1984 году я и мои коллеги получили Государственную премию.* [Игорь Харичев, Сергей Дземешкевич. О сердце и не только // «Знание – сила», 2011]. Я-атракційне може використовуватися і за необхідності працювати із замкнутими пацієнтами, які важко йдуть на контакт.

Безпосереднє спілкування лікаря з пацієнтом в умовах клініки вимагає знання спеціальних стратегій і тактик поведінки для досягнення емпатії. Серед технік переконання у необхідності лікування перебуває і маніпулятивне використання Я у разі наявності страху пацієнта перед проведенням медичних маніпуляцій. Зняття цього дискомфортного стану може досягатись акцентуванням уваги на профільній своєрідності процесу лікування. Прийом протиставлення я не

лікар іншої спеціалізації, що завдає більше болю допомагає переконати пацієнта в необхідності подальшого лікування: [Светлана Николаевна, жен, врач] *Я же не хирург и режьте вас не собираюсь.* [Разговор у стоматолога (2007) // Из коллекции Ульяновского университета].

Наратив із чітко вираженою я-позицією можливий і в ході застосування тактики розради: *«Мне важно, чтобы ты был здоров, чтобы ты был рядом, чтобы жил как можно дольше. Как по-другому я могу тебе помочь?»* Такой фразой, через свои чувства можно что-то поменять в ситуации отрицания. [Дарья Рощеня. Со мной все хорошо! Когда мы отрицаем страшный диагноз // 2017]. Я-розради маркує значну частину інтеракції лікар-пацієнт за ситуації тяжких захворювань у клініках різного профілю.

Я-тексти характерні і для наративу пацієнта. Вони дозволяють скласти уявлення про причини його звернення до лікаря, про його життєвий та медичний досвід: *Такие люди, приходя к врачу, говорят: «Мне ваше лечение не нужно, от него масса побочных эффектов, а я вот в деревню ездил, там сосед вылечился настоем сушеных лягушек по три капли десять раз в день»...* [Дарья Рощеня. Со мной все хорошо! Когда мы отрицаем страшный диагноз // 2017]; *Вот типичное мнение оппонента: «Я настроен скептически».* [Александр Волков. Дорожная карта мозга // «Знание – сила», 2010]; *Нет, не зря иные пациентки насмешливо поджимают губы: «Не верю я в эту мистику!»* [Александр Волков. Медицина по курсу ост-ост // «Знание – сила», 2010]; *А вот самовнушение («Я справлюсь с болезнью»), или теплые слова близких, или напутствия вдохновенного «гуру» – это всего лишь иллюзия.* [Олег Губин. Победить! // «Знание – сила», 2009]. Для лікаря така інформативність я-позиційних текстів свідчить про спроби пацієнта впорядкувати власний досвід лікування. Переконливі для пацієнта історії дозволяють зробити висновок про уявлення співрозмовника про хворобу, шляхи досягнення результатів лікування.

Фіксуються прояви «яйності» за неасертивної поведінки пацієнта. Типові для комунікації у стінах клінік ситуації, пов'язані з нерозумінням пацієнтом специфіки роботи лікаря або переоцінкою власної ролі у нерівноправному спілкуванні, репрезентуються у текстах типу я-зневажання: *Ты им объясняешь, что некогда, что больной поступил, что работы много, а они знай себе твердят: «Я вас не задержу».* [коллективный. Заговор фармацевтов // «Русский репортер», № 6 (36), 21-28 февраля 2008].

Я-виправдувальне пацієнта використовується у разі необхідності переконати лікаря у відповідальному ставленні до свого здоров'я: [Г., жен, преподаватель] *Когда вот тлеет/ тлеет/ а процесс идёт. И он разрушает организм...* [Б., жен, 30, 1960] *Нет я однажды лечилась. Я проходила курс лечения/ но вот э/ было хорошо/ и что-то вот опять такое.* [Разговоры в больнице (1990-1995) // М. В. Китайгородская, Н. Н. Розанова. Речь москвичей: Коммуникативно-культурологический аспект. М., 1999]; [Б., жен, 30, 1960].

Виявити симптоми захворювання допомагає я-діагностуюче. Так, психологи з університету Арізони довели, що «я-бесіди» можуть сигналізувати про емоційний розлад і стресу. Дослідження показали, що люди, які дуже часто використовують займенники "я", "мені", "мій" у своїй промові, перебувають у нестабільному емоційному стані. Ті, хто говорив про себе близько 1400 разів на день, не відчували жодних психологічних труднощів, а ті, хто «якав» понад 2000 разів, були емоційно нестабільні [29].

Висновки і перспективи подальших розробок. Результати проведеного аналізу сприяють подальшому дослідженню проблем мовної комунікації у сфері професійного медичного дискурсу.

Виявлені умови ефективного використання особового займенника *Я* залежно від інтенції лікаря в різних ситуаціях у процесі спілкування з пацієнтом можуть зробити певний внесок у розвиток медичної філології. Подальшого семантико-функціонального вивчення вимагають і інші займенники, які вирізняються високою частотністю в медичній комунікації.

Пропонований матеріал передбачає включення його до методики навчання майбутніх медичних працівників при освоєнні основних комунікативних стратегій: діагностичної, лікуючої, рекомендуючої. Використання таких напрацювань важливо на практичних заняттях зі студентами-медиками при підготовці до клінічної практики, тому що «при навчанні ... майбутніх лікарів у сучасному мультикультурному світі важливо, щоб той, хто навчає, сприймає елементи професійної реальності, на тлі якої розвивається медичний дискурс» [8, с. 20]. Особливий інтерес представляє вивчення дискурсивної поведінки займенників для аудиторії інофонів, оскільки ці дійктичні одиниці культурно-марковані, вони відбивають національні традиції, знання яких необхідне для успішної міжкультурної комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кубрякова Е. С. В поисках сущности языка. *Вопросы когнитивной лингвистики*. 2009. №1. С. 5–13.
2. Плунгян В. А. Предисловие : Дискурс и грамматика. *Исследования по теории грамматики*. Вып. 4: Грамматические категории в дискурсе. М., 2008. С. 7–34.
3. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград: Перемена, 2002. 477 с.
4. Медицинский дискурс. Вопросы теории и практики: материалы 4-й междунар. науч.-практ. конф., 14 апреля 2016г. / Твер. гос мед. ун-т; под общей ред. Е. В. Виноградовой. Тверь: Ред.-изд. центр Твер. гос мед. ун-та, 2016. 190 с.
5. Литвиненко Н.П. Сучасний український медичний дискурс: Автореф. дис. ... д-ра філол. наук. К., 2010. 37 с.
6. Барсукова М. И. Медицинский дискурс: стратегии и тактики речевого поведения врача: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Саратов, 2007. 16 с.
7. Виноградова Е. В. Особенности коммуникативной тактики в дискурсе «врач – пациент». *Языковой дискурс в социальной практике*: материалы междунар. научно-практич. конф., 4-6 апреля 2013. Тверь, 2013. С. 34–39.
8. Гаврилина И. С. Медицинский дискурс и коммуникативные стратегии. *Фундаментальные исследования*. 2005. № 1. С. 20 – 21. URL: <http://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=5601> (дата звертання: 09.03.2022).
9. Тукова Т. В. Манипулятивная тактика позитива в общении «врач-пациент». *Лінгвістичні та лінгвокультурологічні аспекти навчання іноземних студентів у вищих навчальних закладах України*: матер. V Всеукр. наук.-практ. конф. 31 березня – 1 квітня 2016 р. Дніпропетровськ, 2016. С. 127–128.
10. Куриленко В. Б., Макарова М. А., Логинова Л. Д. Лингвотерапевтическая направленность как базовая категория медицинского дискурса. *Современные научные исследования и инновации*. 2012. № 1. URL: <http://web.snauka.ru/issues/2012/01/6431> (дата звертання: 1.11.2021).
11. Жура В. В. Дискурсивная компетенция врача в устном медицинском дискурсе: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. Волгоград, 2008. 29 с.
12. Пономаренко О. А. Парадигмальний підхід до вивчення мовленнєвих жанрів у медичному дискурсі. *Мовознавство*. 2014. № 2. С. 62–69.
13. Тукова Т. В., Лещенко Т. О. Комплімент як прояв маніпулятивної тактики позитиву в медичному дискурсі. *Мова і культура*: наукове видання. 2017. Вип. 20, Т. 3 (188). С. 5–10.

14. Тукова Т. В. Похвала как реализация манипулятивной технологии в медицинском дискурсе. *Мова: науково-теоретичний часопис мовознавства* №29. Одеса : АСТРОПРИНТ, 2018. С. 44–50.
15. Юкало В. Я. Мовні стереотипи в комунікаціях лікаря: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. К., 2003. 24 с.
16. Тукова Т. В., Козуб Г. М., Мартиросян Л. І. Використання дієслівних омографів у формуванні комунікативної свідомості студента-медика. *Актуальні проблеми сучасної вищої медичної освіти в Україні: матеріали навчально-наукової конференції з міжнародною участю* (21 березня 2019 року). Полтава, 2019. С. 229–231.
17. Жура В. В. Нарратологические исследования устного медицинского дискурса. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/narratologicheskie-issledovaniya-ustnogo-meditsinskogo-diskursa> (дата звертання: 9.10.2021)
18. Мещерякова Т. В. Медицинский нарратив в биоэтике как критерий учета индивидуальности пациента. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/meditsinskiy-narrativ-v-bioetike-kak-kriteriy-ucheta-individualnosti-patsienta> (дата звертання: 21.12.2021)
19. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении. М., 1956. 510 с.
20. Атакулова М. А., Зулпукаров К. З. Эгоцентризм как категориальное значение прономинальной парадигмы в языке. *Вестник КРСУ*. 2018. Том 18. № 1. С. 30–35.
21. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию. М., 1984. 511 с.
22. Синельникова Л. Н. Дискурсивная семантика личных местоимений. *Вестник ВГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация*. 2020. № 2. С. 21–28.
23. Карамова А. А. Манипулятивный потенциал грамматических средств в современном политическом дискурсе. *Вестник Волж. ун-та им. В. Н. Татищева*. 2016. № 1(3). С. 84–90.
24. Кипиани Н. А. Об авторском «я» в академическом дискурсе. *Язык. Культура. Перевод. Коммуникация* : сб. науч. трудов. Вып. 2. М. : Университетская книга, 2018. С. 423–426.
25. Соколова Г. В. «Я» и «мы» для обозначения автора в русском научном тексте. *Лингводидактический поиск на рубеже веков*. М. : Информационно-учебный центр РТЯ им. А. С. Пушкина, 2000. С. 202–212.
26. Милованова М. С., Шамсутдинова Р. Р. Субъективный потенциал местоимений и их функционирование в современном русском языке. *Вестник Моск. гос. обл. ун-та. Серия.: Русская филология*. 2018. № 5. С. 88–101.
27. Романов А. А., Романова Л. А. Медийные демонстративные я-практики как перформативные маркеры сетевой идентичности. *Русская грамматика : активные процессы в языке и речи* : сб. науч. трудов Междунар. науч. симпозиума. Ярославль : РИО ЯГПУ, 2019. С. 813–825.
28. Национальный корпус русского языка; www.ruscorpora.ru.
29. Люди, которые много говорят о себе, не эгоисты, а испытывают стресс. URL: <https://nauchkor.ru/media/lyudi-kotorye-mnogo-govoryat-o-sebe-ne-egoisty-a-isytyvayut-stress-5aa225207966e145c68a4b79> (дата звертання: 05.02.2022)

РОЗДІЛ 6

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

81'373.7=111=161.2(043.5)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.42>

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ДІЇ З КОМПОНЕНТОМ НА ПОЗНАЧЕННЯ НЕЖИВОЇ ПРИРОДИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

PROCEDURAL IDIOMS OF ACTION WITH THE COMPONENT DENOTING INORGANIC MATTER IN THE ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES

Запухляк І.М.,

*orcid.org/0000-0001-6998-7788**кандидат філологічних наук,**старший викладач кафедри теорії і практики перекладу
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

Стаття присвячена дослідженню семантичних особливостей процесуальних фразеологізмів дії з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. Матеріалом дослідження слугували 419 фразеологізмів англійської мови та 193 фразеологізми української мови, що мають у складі компонент на позначення неживої природи, дібрані методом суцільної вибірки з сучасних фразеологічних словників. Під час аналізу використано такі методи як метод суцільної вибірки, описовий метод, методи аналізу та синтезу, а також зставний метод. Виділено і описано семантичні групи процесуальних фразеологізмів дії з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. Виявлено, що процесуальні фразеологізми дії з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах належать як до ізоморфних семантичних груп, так і до аломорфної групи, що притаманна лише англійській мові. Це може пояснюватися відмінностями у картинах світу представників аналізованих лінгвоспільнот, які наділяють об'єкти неживої природи різними властивостями і характеристиками.

У результаті аналізу встановлено, що найчисленнішою семантичною групою процесуальних фразеологізмів дії з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах є група на позначення фізичної / трудової діяльності, що може зумовлюватися важливістю праці людини для добробуту всього суспільства. Досить численними є також семантичні групи аналізованих фразеологізмів на позначення мовлення та соціальної взаємодії, актуалізуючи як позитивне ставлення мовця до співрозмовника, чи ситуації, так і негативне ставлення.

Вагомий вплив на формування фразеологізмів англійської мови має острівне положення Великої Британії та мореплавство, що реалізується у використанні образів та лексичних компонентів, які непритаманні українським фразеологічним зворотам.

Ключові слова: фразеологізм, процесуальний фразеологізм, дієслівний фразеологізм, семантична група, ізоморфний, аломорфний.

The article dwells upon the semantic features of the procedural idioms of action with the component denoting inorganic matter in the English and Ukrainian Languages. The topicality of the article is stipulated by insufficient attention of the scientists to the contrastive researches of the procedural idioms in English and Ukrainian. The aim of the article is to define the semantic features of the procedural idioms with the component denoting inorganic matter. 419 English and 193 Ukrainian procedural idioms with the inorganic matter component are in the focus of the article. The research resorts to the following research methods: a continuous sampling method, methods of analysis and synthesis, as well as a descriptive method.

The results of the analysis show the existence of both isomorphic and allomorphic semantic groups, which exists only in one of the languages under consideration. The most numerous semantic group among the procedural idioms of action with the component denoting inorganic matter in the English and Ukrainian Languages denotes the performance of some action or an activity. It may be explained by the importance of the action efficiency of a single person for the welfare of the whole community. The largest groups present the hard work, the beginning of some activity and the successful performance of some action. Other quite numerous semantic groups denote ways of speaking and social interaction, which are also an important part of the human life. The idioms denoting negative attitude of the speaker to the addressee or the situation prevail in both languages, though the idioms denoting positive attitude also exist.

The geographical location of the British Isles as well as sea navigation have predetermined the existence of some idioms and the usage of some lexical components denoting inorganic matter that are not typical for the idioms of the Ukrainian language.

Key words: idiom, procedural idiom, verbal idiom, structural model, isomorphic, allomorphic.

Постановка проблеми. Зіставні дослідження далекоспоріднених мов посідають чільне місце серед сучасних лінгвістичних розвідок, оскільки зосереджують свою увагу на особливостях картин світу представників різних лінгвостільнот. Фразеологічні одиниці яскраво ілюструють уявлення, образи та стереотипи, істотні для носіїв цих мов. Попри значну кількість досліджень у царині фразеології, семантичні особливості процесуальних фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах ще не ставали об'єктом окремого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні лінгвістичні дослідження значною мірою зосереджують свої увагу на вивченні фразеологізмів певних видів. Структурні та семантичні особливості процесуальних фразеологізмів (далі ПФО) вже неодноразово привертала увагу дослідників. Зокрема В. М. Бойко та Л. Б. Давиденко досліджують ПФО у творах Марії Магіос [1], Д. Є. Ігнатенко описує дієслівні фразеологізми на позначення інтенсивності дії та стану [4], А. М. Троцюк аналізує структурно-семантичні особливості дієслівних фразеологічних одиниць із соматичним компонентом "hand" [9], Запухляк І.М досліджує структурні особливості дієслівних фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах [3], Тарануха Т. В. зосереджується на семантиці та структурі дієслівних фразеологічних одиниць на позначення рис характеру людини в українській та німецькій мовах [7], а об'єктом дослідження Н. Ю. Тодорової слугують семантична та ідеографічна класифікації фразеологічних одиниць з компонентом на позначення зброї в англійській мові [8]. Однак ще жодна лінгвістична розвідка не була присвячена семантичним особливостям ПФО дії з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах.

Мета статті – дослідити семантичні особливості процесуальних фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах.

Об'єктом дослідження є ПФО дії з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах.

Предмет розвідки – семантичні особливості ПФО дії з лексичним компонентом на позначення неживої природи в українській мові та в англійській мовах.

Матеріалом дослідження слугують 612 ПФО з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах, дібрані мето-

дом суцільної вибірки з сучасних фразеологічних словників (419 фразеологізмів англійської мови та 193 фразеологізми української мови).

Виклад основного матеріалу дослідження. Фразеологізми як особливі одиниці мови відображають культурні особливості носіїв мови, актуалізуючи стереотипні уявлення про властивості певних об'єктів навколишнього середовища. Оточуючий світ віддзеркалюється у мові у вигляді лексичних компонентів, залучених до формування фразеологічних одиниць. Оскільки жива та нежива природа мала значний вплив на життя людей, видається закономірним існування значної кількості фразеологізмів з такими лексичними одиницями. Пропоноване лінгвістичне дослідження акцентує увагу саме на фразеологізмах з компонентом на позначення неживої природи. Згідно визначення Словника української мови «нежива природа – це: а) неорганічний світ; б) навчальний предмет, змістом якого є елементарні відомості про неорганічний світ» [6; т. 8, с. 7]. Відповідно «неорганічний – який не належить до живої природи; у якому відсутні життєві процеси» [6; т.5, с. 349], а «природа – органічний і неорганічний світ у всій сукупності і зв'язках, що є об'єктом людської діяльності й пізнання, все те, що не створене діяльністю людини; буття, матерія [6; т. 8, с. 7].

Спираючись на твердження Ж. В. Краснобаєвої-Чорної, що саме дієслівні фразеологізми мають узагальнену процесуальну семантику [5; с. 65], та переконання А. П. Загнітка у тому, що «опозиція дієслів дії і дієслів стану пронизує всю граматичну систему мови» [2, с. 193] здійснено поділ процесуальних фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах на ПФО дії та ПФО стану, що буде об'єктом іншої лінгвістичної розвідки.

А. П. Загнітко вказує, що «Поняття дії включає в себе семантичні ознаки активності, доцільності, каузативності, об'єктності, інструментальності» [2, с. 191]. До ПФО дії з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах дії належать фразеологізми, що мають значення активності та інтенції, тобто виражають значення цілеспрямованого виконання певної дії заради досягнення результату. У результаті дослідження було виділено такі семантичні групи процесуальних фразеологізмів: ПФО на позначення фізичної / трудової діяльності (4.1), ПФО на позначення мовлення (4.2), ПФО на позначення соціальної взаємодії (4.3), ПФО на позначення інтелектуальної діяльності (4.4), та ПФО на позначення фізіологічної дії (4. 5).

4.1 Найпродуктивнішою семантичною групою процесуальних фразеологізмів є вирази на позначення фізичної / трудової діяльності. Аналізована група нараховує 272 вирази англійської мови (64,92% ПФО дії англійської мови) та 90 українських висловів (46,63% ПФО дії української мови). Ці фразеологізми позначають певну дію, яку актант виконує для досягнення результату. Спільним для аналізованих мов є вираження важкої, надзвичайної роботи за допомогою виразів: англ. *move mountains* '1 досягнути надзвичайних результатів 2 робити все можливе', укр. *рухати гори / скелі* 'виконати велику, навіть неможливу роботу'. В уявленні носіїв обох мов гори постають як щось постійне, незмінне та нерухоме, тому рухати їх постає як неймовірне завдання, для виконання якого потрібні надзвичайні зусилля. Гора виступає також як символ чогось значного, істотного об'ємного: укр. *гору / гори труда витрудити* 'багато зробити; напрацюватися.' Інші ПФО, що позначають виконання важкого завдання в українській мові це: укр. *дістати зірки (з неба), дістати місяць (з неба)* та *діставати з дна морського*. Таким чином, в українській мові складне завдання пов'язане з чимось розташованим дуже високо (на небі), або навпаки дуже низько (на дні моря).

Підгрупа ПФО, що позначають успішно виконану діяльність налічують у українській мові 14 виразів, що становить 23,33% ПФО на позначення трудової діяльності. В англійській мові було виокремлено 25 фразеологізми (16,23% ПФО на позначення трудової діяльності), що також позначають вдало виконану роботу. Наприклад: англ. *get water from a flint* 'робити дивовижні речі' (досл. «добути воду з кременю»), *rain blue snow* 'зробити неможливе' (досл. «дощити синім снігом»), *cook with gas* 'швидко робити успіхи'. Фразеологізм англ. *get all the marbles* 'отримати винагороду, забрати всі призи' (досл. «отримати весь мармур») походить від гри, яка була популярною в Англії. Гравці грали у неї власними мармуровими кульками, а переможець забирав собі ті кульки, які виграв. Тобто, отримати весь мармур означало розтрити вщент суперників.

Уявлення про вдалий початок певної діяльності в аналізованих мовах відрізняється. В українській мові існує вислів: укр. *зламати лід* 'успішно щось розпочати'. Можливо, походження вислову пов'язане зі судноплаванням навесні, для успішного початку якого потрібно було зламати тонкий лід на водоймі. Можна припустити, що вираз англ. *be off the ground* 'успішно розпочати щось

робити' (досл. «відірватися від землі») є аналогією з польоту, на початку якого літак відривається від землі.

Значний вплив на формування англійських фразеологізмів мало острівне розташування Великобританії та важливість моря для їх мешканців. Це зокрема проявляється у таких висловах: англ. *lose not a tide* 'використати вдалий випадок, не втрачати нагоди' (досл. «не втрачати приплив»), *sail in troubled waters* 'скористатися важкою ситуацією'. Українські фразеологізми, що мають досить близьке значення, використовують дещо інші образи, наприклад: укр. *кувати залізо, поки гаряче* 'не марнувати даремно часу, поспішати користатися сприятливими обставинами' (образ оснований на праці коваля) *вудити рибу в каламутній воді* 'використовувати будь-які обставини'.

Аломофним компонентом на позначення природи в англійській мові є слово *lead*, що означає 'свинець'. Наприклад: *shake the lead out of your pants* 'почати щось робити, пришвидшити роботу'. Вага свинцю значно більша, ніж у заліза, тому позбавитися свинцю означає позбутися тягара, який заважає працювати. Вираз англ. *swing the lead* 'отримати легку роботу, уникнути важкого завдання' має морську етимологію. Глибину моря вимірювали за допомогою шматка свинцю, прив'язаного до мотузки. Якщо матрос отримував завдання виміряти глибину, що вважалося легким завданням, він уникав іншої, складнішої роботи.

В аналізованих мовах є ізоморфні уявлення щодо певних явищ. Наприклад, фразеологізми укр. *пливти проти води* та *пливти проти течії* означають 'діяти самостійно, всупереч усталеним поглядам, зразкам і традиціям'. Досить близьке значення має вислів англ. *swim against the current* 'робити щось всупереч загальним поглядам'. Отже, в обох аналізованих мовах течія води виступає символом традиційного порядку, боротьба з яким є нелегким завданням.

Важка праця позначається такими фразеологізмами: англ. *work yourself into the ground* 'важко працювати, аж до хвороби чи виснаження', укр. *зрошувати потім землю* 'важко працювати, затрачувати чимало зусиль'. В обох фразеологізмах важка праця пов'язана з землею, однак земля актуалізує різні уявлення. Можна припустити, що в українському вислові згадується землеробство, оскільки воно було чи не найважчим заняттям. У англійському фразеологізмі земля символізує місце поховання, тобто мається на увазі «працювати настільки важко, що втрачаються всі сили, людина помирає і її ховають у землю».

Іншими прикладами ПФО на позначення фізичної дії можуть бути: англ. *head for the hills* 'швидко від'їжджати', *go to bed with the sun* 'рано лягти спати', *put salt on the tail of* 'впіймати когось', укр. *бити зорю* 'давати сигнал до сну або пробудження', *рвати (ногами) землю* 'дуже швидко бігти', *місити болото* 'їхати, ходити по розмитій дорозі, по бездоріжжю', *насіпати землі на груди* 'поховати померлого, здійснити похоронний обряд', *повергнути в прах* 'розбити, знищити' та інші.

4.2. Спілкування між людьми здавна відіграло важливу роль в житті суспільства. Тому не дивно, що семантична група ПФО на позначення мовлення є досить продуктивною в обох аналізованих мовах, нараховуючи 57 англійських виразів (13,6% ПФО дії англійської мови) та 41 український фразеологізм. (21,24% українських ПФО дії). Більшість фразеологізмів на позначення мовлення актуалізують негативне ставлення людей один до одного. Наприклад: англ. *rake over the coals* 'суворо сварити', *cast the first stone* 'першим критикувати', *dash cold water on something* 'казати, що людині щось не вдасться', укр. *кидати болотом* 'ганьбити, бруднити', *побивати камінням* 'засуджувати кого-небудь', *замулити очі* 'вводити в оману, дурити кого-небудь', *жбурляти камінці в город* 'зачіпати кого-небудь словами, ображати' та інші. Однак окремі фразеологізми позначають позитивні вчинки: наприклад, англ. *pour oil on troubled water* 'намагатись припинити суперечку', *find common ground* 'дійти згоди, домовитися', укр. *підняти до небес* 'надмірно вихвалити, розхвалювати кого-небудь'. Іншими ФО, що позначають мовлення є: англ. *take bread and salt* 'клястися', *throw dust in someone's eyes* 'наматися приховати правду', *air (one's) dirty laundry in public* 'обговорювати особисті справи на публіці', *air (one's) grievances* 'скаржитися', *answer by milestones* 'ухилитися від відповіді', укр. *додати солі* 'робити дотепнішим, гострішим, дошкульнішим, уїдливішим (про висловлювання)', *лити воду* 'говорити або писати неконкретно', *сипати зайцям солі під хвіст* 'марно погрожувати'.

4.3 ПФО на позначення соціальної взаємодії є другою за продуктивністю семантичною групою української мови. До цієї групи входять 42 українських фразеологізми (27,98% ПФО дії) та 42 вирази англійської мови (10,02% ПФО дії). Ці ФО позначають різноманітні способи взаємодії між людьми. Це може бути позитивне ставлення, наприклад: англ. *serve sth on a silver platter* 'забезпечувати чимось цінним безкоштовно, часто не заслужено', *draw dun out of the mire* 'допомогти

у скруті', *break the ice* 'намагатися подружитися з кимось', укр. *як камінь з душі одкотив* 'хтось допоміг кому-небудь у неприємному, скрутному і становищі', *прихилити сонце* 'зробити для кого-небудь все, навіть неможливе'. Проте переважна більшість фразеологізмів демонструє негативні вчинки людей один до одного. Наприклад: англ. *cut someone's water off* 'знищити когось', *give someone (the) air* 'порвати відносини з кимось (часто партнера у стосунках)', *crush under an iron heel* 'жорстоко ставитися до когось', *drag through the mire* 'залучити до якоїсь справи, що засуджується суспільством', *put grit in the machine* 'умисно перешкоджати комусь', *snow someone under (with something)* 'навантажувати когось роботою', укр. *вибити ґрунт з-під ніг* 'позбавляти кого-небудь упевненості, підтримки', *садувити на хліб та воду* 'карати кого-небудь голодом', *загнати у землю* 'прискорити, спричинити чийось смерть', *насіпати на хвіст солі* 'зробити кому-небудь щось неприємне, сильно досадити комусь'. Спільним в обох аналізованих мовах є уявлення про значні страждання, які порівнюються з фізичним болем, що виникає при потрапленні солі у рани: англ. *rub salt into someone's wound* 'навмисне збільшувати чийсь страждання' та укр. *сипати солі / сіль на рану* 'викликати тяжкі спомини, нагадуючи кому-небудь про те, що хвилює'. Можна припустити, що завданні страждання людина переживає болісно, тому більше фокусується на негативних вчинках, що завдають біль; ніж на позитивних, що й пояснює кількісну перевагу фразеологізмів на позначення негативної взаємодії між членами суспільства.

4.4 Найменш численною ізоморфною групою аналізованих мов є ПФО на позначення інтелектуальної дії. Англійські фразеологізми цієї групи значно переважають українські вислови, до групи належать 55 англійських фразеологізмів (12,62% ПФО дії англійської мови) та лише 8 українських виразів (4,15% ПФО дії української мови). Наприклад: англ. *sit on a gold mine* 'контролювати щось цінне чи потрібне', *draw a line in the sand* 'встановлювати межі чогось', *go against the stream* 'приймати власні рішення, не прислухаючись до думки більшості', *reach for the moon* 'встановлювати амбіційні цілі', *build in the air* 'планувати'. Незвичним є походження виразу англ. *find an elephant on the moon, що має значення* 'робити відкриття, яке виявляється нісенітницею, вважати щось правдою, що нею не являється'. У XVI столітті сер Пол Ніл оголосив, що побачив слона на Місяці в свій телескоп, довівши існування там життя. «Слоном» вияви-

Таблиця 1

**Процесуальні фразеологізми дії з компонентом на позначення неживої природи
в англійській та українській мовах**

№	Вид ПФО дії	Англ. мова	Укр. мова
4.1.	ПФО на позначення фізичної / трудової діяльності	272 (64,92%)	90 (46,63%)
4.2.	ПФО на позначення мовлення	57 (13,6%)	41 (21,24%)
4.3	ПФО на позначення соціальної взаємодії	42 (10,02%)	54 (27,98%)
4.4	ПФО на позначення інтелектуальної дії	44 (10,5%)	8 (4,15%)
4.5	ПФО на позначення фізіологічної дії	4 (0,96%)	–
Разом		419 (100%)	193 (100%)

лася миша, яка залізла в телескоп і здохла, дозволивши вченому спостерігати «живих істот» на Місяці. Ілюстрацією українських висловів цієї групи можуть слугувати: укр. *прощупати ґрунт* ‘з’ясувати, перевірити що-небудь’, *гризти граніт науки* ‘наполегливо оволодівати знаннями’. Як свідчать приклади, переважна кількість аналізованих фразеологізмів актуалізують різні уявлення про інтелектуальні дії. Єдиним спільним образом в обох мовах – це замки, які будують не на землі, а в повітрі, об’єкти, які здаються представникам обох лінгвостільнот нереальним та нездійсненним: англ. *build castles in the air* ‘мріяти, будувати нездійсненні плани’ (досл. «будувати замки в повітрі») та укр. *будувати надхмарні замки* ‘придумувати нездійсненні, відірвані від життя плани’.

4.5 ПФО на позначення фізіологічної дії є аломорфною групою ПФО дії, притаманною лише англійській мові. Прикладами таких виразів є: англ. *moisten one's clay* ‘випити’, *cut the dust* ‘випити алкогольний напій’.

Кількісний розподіл ПФО дії з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах проілюстрований у Таблиці 1.

Найпродуктивнішою групою ПФО дії в обох досліджуваних мовах є фразеологізми, що позначають фізичну / трудову діяльність. Оскільки саме діяльність людей, їх вчинки та спосіб дій впливають на суспільство, приносячи йому шкоду чи користь, видається логічним, що

саме такі дії найбільш представлені у мовленні. Взаємодія між людьми забезпечувала виживання людської популяції протягом тривалого часу, тому без спілкування неможливо уявити успішне функціонування суспільства. Мовлення як спосіб взаємодії також проявляється у фразеологізмах з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. Попри кількісну перевагу ПФО на позначення мовлення англійської мови, відносна кількість українських виразів переважає їх. Фразеологізми, що актуалізують взаємодію між людьми в українській мові численніші, що може свідчити про більшу схильність до комунікації. Крім того, англійці славляться своєю стриманістю та повагою до особистого простору інших, що може також пояснювати меншу кількість ПФО, що вказують на відносини між людьми. Англійські ПФО на позначення інтелектуальної дії значно переважають українські вислови, вказуючи на схильність англійців використовувати компоненти неживої природи для опису та пояснення певних інтелектуальних дій. Непродуктивність групи фразеологізмів, які актуалізують певні фізіологічні дії може пояснюватись тим, що більшість таких процесів вказують на стан, а не представляють дію, яка цілеспрямовано виконується актантом.

Перспективними є дослідження ПФО стану з компонентом неживої природи в англійській та українській мовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бойко В. М., Давиденко Л. Б. Процесуальні фразеологізми у творах Марії Матіос. Література та культура Полісся. Збірник наукових праць. Серія «Філологічні науки». Ніжин, 2018. № 10. С. 222-231.
2. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови: Морфологія. Донецьк: Дон ДУ, 1996. 437 с.
3. Запужляк І. М. Структурні особливості дієслівних фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. Одеса, 2019. № 43. Т. 1. С. 147–151.
4. Ігнатенко Д. Є. Фразеологічні одиниці на позначення інтенсивності дії та стану в англійській, німецькій, російській та українській мовах. дис ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17. Вінниця, 2018. 257 с.
5. Краснобаєва-Чорна Ж. Фраземіка та фраземографія в сучасній лінгвопарадигмі : підручник для студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів. Вінниця, 2018. 200 с.
6. Словник української мови: в 11 тт. / за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980.

7. Тарануха Т. В. Семантика та структура дієслівних фразеологічних одиниць на позначення рис характеру людини в українській та німецькій мовах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія* Одеса, 2022. № 55. С. 90–92.

8. Тодорова Н. Ю. Семантична та ідеографічна класифікації фразеологічних одиниць з компонентом на позначення зброї в англійській мові. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. № 1. Т 32 (71). Ч. 2. С. 208–212.

9. Троцюк А. М. Структурно-семантичні особливості дієслівних фразеологічних одиниць із соматичним компонентом "hand". *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Серія: Філологічні науки*. Луцьк. 2010. Вип №9, С. 396-399.

УДК: 81'373.7: 811.11

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.43>

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПОЗИТИВНОЇ ЕМОЦІЇ РАДОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, ТУРЕЦЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)

PHRASEOLOGICAL UNITS FOR POSITIVE EMOTIONS OF JOY (ON THE MATERIAL OF UKRAINIAN, TURKISH, AND ENGLISH LANGUAGES)

Орехова Л.І.,

orcid.org/0000-0002-1952-5451

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри іноземних мов

Одеської національної музичної академії імені А.В. Нежданової

Часнюкова О.К.,

orcid.org/0000-0002-7639-0979

старший викладач кафедри мовної підготовки

Одеської державної академії будівництва та архітектури

У статті розглядаються найбільш частотні фразеологічні одиниці на позначення позитивної емоції радості, наводяться їх семантичні підгрупи в англійській, турецькій та українській мовах. Через емоції ми реагуємо на події, слова та обставини. Ми всі відчуваємо почуття та емоції різною мірою та віддзеркалюємо те, що живе у свідомості. Людством нагромаджено величезний емоційний досвід. У всі часи люди відчували, відчувають і будуть відчувати одні й самі почуття: радість, горе, любов, сум, ненависть, здивування, страждання, страх, смуток, заздрість, співчуття, презирство, задоволення, повагу, цікавість, захоплення. У цій роботі ми розглянемо, як відрізняється вираження позитивної емоції «радість» в англійській, турецькій та українській культурах, їхню національно-культурну специфіку. Мета дослідження – виявлення подібності та відмінності щодо вираження емоції «радість» в англійській, турецькій та українській лінгвокультурах. Об'єктом розвідки було поняття «радість», що зафіксовано у прислів'ях української, турецької та англійської мов. Предметом дослідження цієї роботи є ідіоми та фразеологізми, що використовуються для вираження емоційного підтексту радості в кожній зі вказаних мов. Виявляється, що зазначені фразеологізми найчастіше пов'язані з легкістю рухів, діями, що спрямовані вгору чи небо, деякими соматичними реакціями, танцями, грою інструментів чи святковим настроєм та інших. У порівнюваних мовах можна спостерігати схожість у тому, що лексеми з запереченнями допустимо застосовувати висловлювання протилежних радості почуттів. Слов'яни розуміють «радість» як дещо максимально бажане, стихійне, надіслане згори, мають завищеними очікуваннями та страхами щодо наслідків щастя та його короткої тривалості. В англійській фразеології найбільша кількість фразеологічних одиниць за кількісним та семантичним складом. Опис позитивної емоції «joy» вибудовується за допомогою усвідомлення єдності світу зовнішнього та внутрішнього, де щастя не самоціль, а як одна з приємних складових життя.

Ключові слова: радість, фразеологічні одиниці, семантична група, українська мова, англійська мова, турецька мова, зіставлення.

The study deals with the most phraseological units for positive emotions of joy and their main semantic groups. Through emotions, we react to events, words and circumstances. We all experience feelings and emotions in different ways and reflect what lives in our mind. Humanity has accumulated a huge emotional experience. At all times, people felt, feel and will feel the same feelings: joy, grief, love, sadness, hatred, surprise, suffering, fear, sadness, envy, compassion, contempt, pleasure, respect, curiosity, admiration. In this work, we will consider how the expression of the positive emotion "joy" differs in English, Turkish, and Ukrainian cultures, their national and cultural specificity. The purpose of the research

is to identify similarities and differences regarding the expression of the emotion "joy" in English, Turkish, and Ukrainian linguistic cultures. The object of investigation was the concept of "joy", which is recorded in proverbs of the Ukrainian, Turkish and English languages. The subject of research of this work is idioms and phraseological units used to express the emotional subtext of joy in each of the indicated languages. It is shown that above mentioned phraseological units are connected with the easiness of movements, the movements directed up or to the sky, some somatic reactions, dancing and playing a musical instrument or festive mood, etc. Similarities can be observed in the compared languages in that it is permissible to use lexemes with objections to express feelings opposite to joy. Slavs understand "joy" as something maximally desired, spontaneous, sent from above; they have inflated expectations and fears about the consequences of happiness and its short duration. English phraseology has the largest number of phraseological units in quantitative and semantic composition. The description of the positive emotion "joy" is built using the awareness of the unity of the external and internal world, where happiness is not an end in itself, but one of the pleasant components of life.

Key words: joy, phraseological units, semantic group, the Ukrainian language, the English language, the Turkish language, comparison.

Постановка проблеми. Ставлення людини до навколишнього світу може проявлятися в діях людини, а також у вигляді емоційних переживань. Через емоції ми реагуємо на події, слова та обставини. Ми всі відчуваємо почуття та емоції різною мірою, висловлюємо різними способами та відзеркалюємо те, що живе у свідомості. Людина здатна відчувати позитивні та негативні емоційні переживання, висловлювати їх та помічати в інших людей. Універсальність механізму вираження емоцій у людей залишається предметом однієї з найдовших суперечок ще з часів Чарльза Дарвіна, який присвятив цьому питанню свою роботу «Вираження емоцій у людини та тварин». Нерідко виникають труднощі при необхідності описати власні почуття і для цього нам потрібні засоби вираження емоцій, а саме мова. Таким чином, емоції можуть бути виражені за допомогою різних лінгвістичних, фонетичних, лексичних, граматичних, синтаксичних засобів.

Емоція – це переживання чи стан, викликане зовнішнім чи внутрішнім досвідом, сприйняттям індивідуума, що є єдиним цілим з ним.

Емоції можуть бути виражені за допомогою вербального та невербального способу (тобто за допомогою сміху, сліз, рум'янцю, посмішки або виразу обличчя, опису емоції). Іншими словами, існує як мінімум дві семіотичні системи емоцій – body language (мова тіла) та verbal language (усне мовлення). Зокрема, фізіологічна семіотична система перевершує вербальну за надійністю, прямою, ступенем сили та щирістю висловлювання, а також за адекватністю декодування одержувачем. Кожну емоцію можуть супроводжувати рухи мимічних м'язів обличчя та інші її виражальні рухи. За тим, як змінюється хода, поза, швидкість мови, голос, жест, міміка, інтонація, колір шкіри, можна уявити емоційний стан людини. Людством нагромаджено величезний емоційний досвід. У всі часи люди відчували, відчувають і будуть відчувати одні й самі почуття: радість, горе, любов, сум, ненависть, здивування, страждання, страх, смуток, заздрість, співчуття, презирство, задо-

волення, повагу, цікавість, захоплення. У цьому випадку психологи говорять про універсальність емоцій, сам список яких відбиває загальнолюдський досвід осмислення психічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Природу, вияв і вплив емоцій на людину, особливості їхньої вербалізації досліджують, крім психологів, такі лінгвісти як Н.П. Башкірова, Н.М. Бобер, Є.О. Вітюк, Г.Г. Величко, І.А. Воробйова, А. Грималюк, І.П. Жох, В.Г. Жила, А. Загнітко, Д.Є. Ігнатенко, Р.О. Каракевич, Т. Князь, Л. Колеснік, І. Кость, Ю.Г. Костюк, З.І. Комарова, Г. Кузенко, К.С. Кулікова, О.В. Левко, О.П. Миронова, У.В. Науменко, Н. Негрич, М.А. Охріменко, С.А. Пилипчук, Л.О. Потенко, О. Рябошапка, А.О. Сідлецька, В. Станкевич-Іванова, О.П. Толстова, О.В. Трофімова, А.О. Тетеріна, О. Тихонова, О.В. Шум.

Авторка Д.Є. Ігнатенко присвятила статтю семантичному аналізу фразеологізмів, що позначають інтенсивний вияв позитивних емоцій в англійській, німецькій, українській мовах. Встановлено, що у фразеологізмах мов, які зіставляються, найчастіше виявляються емоції радості, захоплення. Для встановлення універсальних і специфічних образних складових у фразеологізмах англійської, німецької, української мов використовуються метафоричні моделі, які дають змогу експлікувати внутрішню форму фразеологізму [1].

На думку О.П. Соловйової, позитивна емоція радості в англійській мові виражається в авторському мовленні шляхом опису жестів, рухів, інтонаційних моделей та почуттів персонажів, із залученням широкого діапазону лексичних, синтаксичних, стилістичних мовних засобів. Позначення радості можуть посідати ініціальну; медіальну; фінальну позицію у структурі персонажного мовлення. В ініціальній позиції опис емоції передують вербальній частині висловлення, створюючи емоційну основу для вербальної частини повідомлення; у медіальній позиції невербальні засоби супроводжують й уточнюють зміст вербального повідомлення; у фіналь-

ній позиції невербальні засоби завершують вербальне повідомлення, дублюючи його. Спочатку емоції асоціюються з усним сприйняттям, і тому істинне відображення емоційності в письмовій мові представляється важко здійснюваним. Емоцію радості передають прикметники – *to be pleased, glad, lucky, happy, delighted* та дієслова: *to laugh, to smile, to giggle, to chuckle* [2].

У цій роботі ми розглянемо, як відрізняється вираження позитивної емоції «радість» в англійській, турецькій та українській культурах, тобто їхню національно-культурну специфіку.

Мета дослідження – виявлення подібності та відмінності щодо вираження емоції «радість» в англійській, турецькій та українській лінгвокультурах. Об'єктом розвідки було поняття «радість», що зафіксовано у прислів'ях української, турецької та англійської мов. *Предметом* дослідження цієї роботи є ідіоми та фразеологізми, що використовуються для вираження емоційного підтексту радості в кожній зі вказаних мов. Фактичний матеріал склала вибірка фразеологічних одиниць про радість в українській, турецькій та англійській мовах.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи етимологію слова «радість» в українській мові, виявили розгалужену систему етимологічних зв'язків. Походження цього слова сягає своїми коренями праслов'янського гадъ «радісний, радий» і споріднене з давньоанглійським словом *gōt* з тим же значенням, *gōtu* «радість» та індоєвропейським *gēd-* «підбадьорювати; радий».

Окрім того, слово радість перебуває в етимологічному зв'язку зі словом рада «радник», яке увійшло в українську мову через давньопольську або давньочеську мови зі середньовісньонімецької та споріднене з давньоанглійським *gæd* «порада, допомога, користь», старослов'янським радити «турбуватися», давньоіндійським *rādhyati*, *rādhnōti* «налагоджує, удається, справляється», *rādhyate* «удається», *rādhyati* «робить» [3, с. 11-12].

За своїм походженням слово «joy» прийшло з середньоанглійської мови від англо-французького *joie*, від латинського *gaudia*, множина від *gaudium*, від дієслова *gaudēre* «радіти»; ймовірно споріднене з грецьким дієсловом *gēthein* з тим же значенням «радіти» [4].

На нашу думку, емоція радості одна з найбільш глибоких й ключових позитивних емоцій, може бути спричинена з будь-яким позитивним моментом у житті та пов'язана з симпатією, любов'ю, здивуванням, захопленням, задоволенням, насолодою. За знаком емоційні переживання можна розділити на: позитивні, негативні, амбівалентні.

Щодо позитивних емоційних переживань, то їх існує багато різноманітних класифікацій та моделей. Основна функція базової позитивної емоції радості – підтримка людини до позитивної події, відношення та участь у ній.

Аналіз ФО емоції радості дозволив виявити такі семантичні моделі:

1) відчуття легкості під час руху, перебування на небесах, в раю: *Bastığı yeri bilmemek* – не відчувати під собою ніг від радості; *Göklere çıkmak* – розкошувати, бути в захваті, бути на сьомому небі (букв.: підніматися до небес); *Sevinçten uçmak* – парити від радості (букв.: літати од радості); *Havalara uçmak* – бути на сьомому небі (букв.: літати у повітрі).

В англійців рух пов'язаний з недосяжним небом та його частинами (*a cloud, the heaven, the moon, the air, the top of the world*): *to be/sit on a cloud* – знаходитись/ сидіти на хмарі; *float on a cloud/on clouds/on the clouds* – відчувати себе дуже щасливим; *on cloud seven/nine; on Cloud Nine; in the seventh heaven* – на сьомому небі від щастя; *be/jump over the moon* – букв. бути/ стрибати на місяці); *tread / walk on / upon air* – тріумфувати, радіти; *be/sit on top of the world* – (букв.: бути на вершині світу) – перебувати на піку блаженства; *jump for joy* – стрибати від радощів. В українців: *на сьомому небі (бути, перебувати і т. ін.); відчувати (ночувати) себе на небі;*

2) затьмарення розуму, втрата самоконтролю, підвищена збудливість: *Başı havalanmak* – втратити голову, бути без пам'яті (від кохання, щастя); *İçî içine sığtmak* – бути невзможі стримати свою радість (букв.: душа в душі не вміщується);

jump for joy – стрибати від радощів; *be all over oneself* – знаходитись не в собі від радощів; *one's cup is full* – відчувати безмірне щастя; *delirious with delight* – марити від задоволення; *ready to leap out of one's skin* – готовий вилазити зі шкіри; *не чути землі (ніг) під собою; з'їхати з глузду з радощів; радіти аж душа вистрибує;*

3) образ щастя через образ долі, астрологічні, релігійні, грошові уявлення: *Kadir gecesi doğmuş* – букв. мати народила його в ніч Могутності й Приречення (27-а ніч Рамадану, коли Мухаммеду був дарований Коран), народжений у сорочці, народжений під щасливою зіркою; в англійській мові оригінальними є фразеологізми сміху, що мають біблійне джерело: *the cracking of thorns under a pot* – дурний сміх; *laugh like little Audrey* – сміятися як малишка Одрі; *grin like a Cheshire cat* – букв.: посміхатись як Чеширський кіт;

be born under a lucky star – народитися під щасливою зіркою; *be born with a silver spoon in one's mouth* – букв. родитися з срібною ложкою в роті; *fall into smb's lap* – дістатися на долю (букв. впасти на чийсь коліна);

жити як в раю; відчувати себе Богом; [5].

4) реакція (фізична, мовленнєва) виражена часто поведінковою реакцією: *Ağzı kulaklarına varmak/Ağzı kulaklarında olmak* – бути не при собі від радості, рот до вух (букв.: рот знаходиться у вухах); *Gözlerinin içi gülmek* – світитися радістю (букв.: внутрішня частина очей сміється) – про очі; *Eline güneş girmek* – бути щасливим, посміхнутися – про щастя; *Gülmekten yerlere serilmek (yatmak)* – реготати (сміятися) досхочу, заходитися від сміху; *Ayağına sıcak su dökmek* – зустрічати з радістю (дорогого гостя, друга); *Gözümün bebeği* – світло очей моїх! радість моя!;

die with laughter – помирати від сміху (букв. зашекотати до смерті); *grin from ear to ear* – посміхатися на всі 32 зуби, посмішка до вух; *flash a smile* – бросити посмішку; *to hold one's sides* – надірвати живіт від сміху (букв. хвататися за боки); *burst/rupture a gut* – рвати кишки від сміху; *burst out laughing* – лопнути від сміху, зарізатися сміхом, безупинно сміятися від радості; *be bright-eyed and bushy tailed* – бути повним енергії та сили (букв.: бути з якими очима та пухнастим хвостом);

душа (серце) радіє (співає); лопнути від сміху;

5) внутрішні переживання, що виражаються приємними відчуттями, жестикуляція: *Gönlü hoş olmak* – букв. душі приємно; бути (залишитись) задоволеним, зрадіти; *Başı hoş olmak* – добре себе почувати, жити в задоволення; *Yüreği ferahlamak/serinlemek* – букв. серце похололо; заспокоїтись, відлягло від серця; повеселіти; *Eli koynunda* – букв. руки зібрані в лікті; безтурботний, задоволений своїм станом; *Külahını (fesini) havaya atmak* – букв. кидати вгору шапку (від радості);

full of the joys of spring – світитись від щастя; *lost in admiration* – у повному захопленні; *be in a fat city* – бути в прекрасному настрої; *blow your mind* – приходити у захоплення; *(be) in (of) good heart* – бути в хорошому настрої (букв.: бути в хорошому серці); *warm the cockles of one's heart* – радіти, зігрівати серце (букв.: зігрівати молюски серця);

як (мов, наче, ніби і т. ін.) на світ народитися; зігрівати душу;

6) свято, веселоці, танці, використання музикальних інструментів: *Başına teller takınmak* – букв. вплітати в коси золоті нитки;

очманіти від радості, дуже радіти; *Bayram etmek* – букв. святкувати; зрадіти; *Düdüğü çalmak* – радіти (досл.: грати на дудці); *Etekleri zil çalmak* – радості повні штани; пригати до стелі від радості (букв.: у когось спідниці у дзвіночки дзвонять); *Zil takıp oynamak* – радіти, відчувати щастя (букв.: танцювати, наче пивши дзвіночки);

співати від щастя, аж танцю; бігати по стінам від радощі; з'їсти райське яблучко;

7) кольори, що характеризують стан щастя, задоволення: *Toz pembe görmek (dünyayı)* – дивитися на світ в рожевому світлі/ через рожеві окуляри – *see (look) through rose-coloured glasses*; *red-letter day* – червоний день, свято; *a bed of roses* – безтурботне життя (букв.: ліжко з роз); *the white hen's chock* – щасливчик (букв.: курча білої курки); *blue bird (of happiness)* – синя птиця, що символізує радість, успіх;

в очах замигтіли (замиготіли) [білі (веселі, грайливі і т. ін.)] метелики;

8) приємні смакові відчуття і смачна їжа: *Pirzola yemek* – арго букв. їсти м'ясо грудинки; сміятися, щиритись; *Bey devesi (danası) gibi yan gelip geviş getirmek* – букв. як верблюд (корова) жувати жуйку; безтурботно жити;

a time of milk and honey – щасливий час (букв.: час молока та меду); *be meat and drink to smb.* – доставляти задоволення, бути необхідним як повітря (бути м'ясом і напоєм для когось); *be full of beans* – бути щасливим (букв.: бути повним гороху);

пити радість; кататися як кіт у молоці. кататися як у меду; бджоли раді цвіту, люди – літу; бджоли раді цвіту, люди – меду.

9) розкіш, багатство як щастя: *Mal bulmuş Mağribi gibi* – букв. як житель Магрибу, що знайшов багатство; бути не в собі від радості, відчувати неймовірне задоволення;

feel like a million dollars – прекрасно себе почувати (букв.: почувати себе на мільйон доларів); *push the boat out* – витратити багато грошей для влаштування веселощів (букв.: випускати човен); *live like a king* – жити як король, у розкоші. Англійці часто асоціюють себе з тваринним світом також у вираженні почуттів та радості: *be merry as a cricket* – бути веселим як цвіркун; *happy as a lark / a clam* – щасливий як жайворонок / слон; *happy as a flea in a doghouse* – задоволений становищем (букв.: щасливий як блоха в собачій будці). Бажати успіху – одна зі звичок (*for luck; wish smb. all the luck in the world; wish smb. joy (in smth); break a leg*).

Українці передають це так: *бідний до всіх рідний, а багатий нікому не радий; жити як пан; чим багаті, тим і раді.*

Кількість паремій з опорними словами радість, радий, рад та їхніми дериватами в українській лінгвокультурі вражає. Діалектичний погляд на життя українців виявився в пареміях з контрастуванням радість – горе, радість – клопоти, турботи; радість – смуток, радість – печаль, радість – журба. Таких паремій нараховується близько 20, наприклад: «Радість сієш, горе жнеш», «Година горя довша, як рік радощів», «Кому радість, а кому й горе», «Радість красить, а печаль палить». Також знаходимо паремію про працю, яка асоціюється з радістю, а безділля – зі смутком: «З праці радість, з безділля смуток» [6, с. 280]. Прислів'я та приказки про вік людини сповнені філософських роздумів про смисл життя, його швидкоплинність і сутність: «Радіє, що на світі живе», «Старість – не велика радість», «Старість – не радість, а смерть – не весілля», «Молодість буйність, а старість не радість» [7, с. 132]. Слід відзначити значну кількість паремій зі словами рад, радий (понад 20 одиниць), наприклад: «Бджоли раді цвіту, люди раді меду», «І цап своєму хвостові рад», «Чим хата багата, тим і рада». Менша кількість прислів'їв та приказок виявлено зі словами не рад, не радий (близько 10 одиниць), для прикладу, «Пес псові брат, та й сам тому не рад», «Стоячій воді і риба не рада». Паремії з дієсловами радується, не радується налічують порядку 10 одиниць, наприклад: «Найшов – не радується, а загубиш – не плач», «Не радується чужому лихові», «Обітницям не радується». Загальновідома приказка з прикметником раденький: «Раденький, що дурненький». Окрім прислів'їв та приказок, М. Пазяк наводить також народні прикмети: «Коли на Юрія дощ і грім, буде радість людям всім», «На осіці бруньки великі – урожай ячменю радуватиме» [8]. В українській мові антонімічні пари вказують на людяність та віддзеркалюють моральні якості внутрішнього світу особистості. (*Поділена радість подвійна, а поділене горе вдвічі менше. Учневі - удача, учителеві радість. Рад би до дітей небо прихилити та зорями вкрити!*) та замислитись над тим, що радість недовговічна і не завжди дається розумній та трудолюбивій людині (*Він би й рад косити, та нікому косу носити. Дурний і хату спалить, так вогневі рад. За морем радість, та чужа, а в нас і горе, та своє. Кожний сват собі рад. Лиха та радість, по котрій смуток настає. Обіцянка - цяцянка, а дурневі радість. Праця - це сила й радість людини-творця. Хто рад обіцяти, той не має охоти дати.*) Також можна знайти патріотичні фразеологізми про любов до України як *На чужій сторонці радий своїй воронці*.

Паралельно розташовані ФО, що позначають і виражають зловтіху. В цьому випадку радість виступає не позитивною, а негативною емоцією: *Buyuk altından gülmek* – букв. сміятися з-під вус; *nasılmak*, *visılmak*; *Sakalına gülmek (birinin)* – сміятися в обличчя, відкрито сміятися з когось. ФО підгрупи радість, як і інші підгрупи виявляють дифузність. Вони позначають і виражають не лише радість, а й розгубленість, хвилювання, гнів: *Aklı başından gitmek* – букв. розум вийшов з голови; *rozgubilmek*, *ne znanı*, *ne yapmak* (від радості, страху), *Çalmadan oynamak* – букв. танцювати без музики; *buğulu* в хорошому гуморі, *buğulu* в гарному (веселому) настрої (без 40 відомої причини), *İçi içine sığmamak* – букв. душа в душі не поміщається; не знаходить собі місця (від радості, хвилювання і т.д.).

Висновки. В результаті проведеного нами дослідження на матеріалі англійської, турецької та української мов ми відзначили важливі аспекти концептуалізації позитивної емоції «радість», що зазначені у спільних фразеологічних одиницях як ставлення до ідеї світла (очі світяться радістю; радість висвітлила обличчя), з легкістю рухів, діями, спрямованими вгору чи небо, деякими соматичними реакціями, танцями, грою інструменті чи святковим настроєм. Слов'яни розуміють «радість» як дещо максимально бажане, стихійне, надіслане згори, мають завищеними очікуваннями та страхами щодо наслідків щастя та його короткої тривалості. Англійці значно прагматичні та раціональніші. Найбільше значення структурі концепту «joy» потрапляє на образні ознаки, пов'язані з оціночними компонентами концепту. Опис позитивної емоції «joy» вибудовується за допомогою усвідомлення єдності світу зовнішнього та внутрішнього через виявлення його подібності за деякими параметрами з матеріальними об'єктами. Радість полягає для них у простих, найчастіше матеріальних речах, про людину, що знайшла своє місце в житті, у якій є все – багатство, становище у суспільстві, свобода, розкішне життя. Тому в англійській фразеології найбільша кількість фразеологічних одиниць за кількісним та семантичним складом. Вони розглядають щастя не як самоціль, а як одну з приємних складових життя. Виявляють схильність добиватися цілі самостійно й не сподіватися на удачу. Таким чином, вони стають творцями свого щастя.

Однак у сучасному світі останнім часом відбулось багато змін. Що не могло не вплинути на світогляд, який наближається до західної культури. Молоді люди найбільш цілеспрямовані, оптимістичні, знають, чого саме вони хочуть і як це отримати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ігнатенко Д.Є. Інтенсивність вияву позитивних емоцій у фразеологізмах англійської, німецької, російської та української мов. *Типологія мовних значень у діяхронічному та зіставному аспектах*: зб. наук. праць / М. Г. Сенів (голов. ред.). Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. Випуск 33–34. С. 35–48.
2. Соловійова Л. Ф. Категорія оцінки у сучасній лінгвістиці. *Сучасні лінгвістичні студії* : [навчальний посібник]. Житомир : Видавництво Житомирського державного університету ім. І. Франка, 2015. С. 30–60.
3. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. Т. 5. Київ : Наукова думка, 2006. 705 с.
4. "Etymology Online Dictionary". Режим доступу: etymonline.com.
5. Хабибуллина А. Э. Фразеологические единицы, выражающие состояние человека, в русском, английском и татарском языках. <https://cheloveknauka.com/frazeologicheskie-edinitsy-vyrazhayusche-sostoyanie-cheloveka-v-russkom-angliyskom-i-tatarsko>
6. Пазяк М. М. Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини. Київ : Наук. думка, 1989. 480 с.
7. Пазяк М. М. Українські прислів'я та приказки: Проблеми пареміології та пареміографії : Монографія. Київ : Наукова думка, 1984. 202 с.
8. Ольхович-Новосадюк М. М. Концептосфера «радість» в українській та англійській лінгвокультурах. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. Вип. 1(69), ч. 2, 2018. С. 70–72.

РОЗДІЛ 7 ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 82.09:[821.133.1+821.153.2]"18"

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.44>

«ЗАСТИГЛЕ ВУГІЛЛЯ», «НАШІ ГРУБІ ПРАЩУРИ» ТА «ЕЛЕМЕНТ ОПОРУ»: ГЕТЕРООБРАЗ БРЕТОНЦЯ І БРЕТАНІ У ФРАНКОФОННИХ ХУДОЖНІХ ТВОРАХ XIX СТОЛІТТЯ

“UN CHARBON GLACÉ”, “NOS RUDES AÏEUX” AND “L’ÉLÉMENT RÉSISTANT”: THE HETEROIMAGE OF A BRETON AND BRITTANY IN FRENCH LITERARY OEUVRES IN THE 19TH CENTURY

Вісько Г.Г.,

orcid.org/0000-0002-6774-005X

*викладачка кафедри романо-германської філології та перекладу з німецької мови
Чорноморського національного університету імені Петра Могили*

У статті зроблено спробу прослідкувати формування літературного етнообразу бретонців у художніх, протонаукових та публіцистичних текстах французьких та бретонських інтелектуалів кінця 18 – початку 19 століття. Акцент робиться на формуванні саме негативного етнообразу. За теоретичну основу обрано наукові напрацювання Ронана ле Кoadіка та Гізер Вільямса.

Імовірно, витoki літературного етнообразу бретонця та Бретані зразка 19 – 20 століття можемо знайти вже у текстах історика бретонського походження Жака Камбрі. Описи ландшафтів з його «Подорожі до Фіністера» могли перекочувати в художні твори, наукові й публіцистичні тексти. Його спроби описати мегалітичні споруди Бретані містили кельтоманські наративи та могли в подальшому знайти іронічне переосмислення в художніх текстах франкофонних митців.

Ронан Ле Кoadік звертає увагу на три великі прозові твори 19 століття – «Шуани або Бретань 1799 року» Оноре де Бальзака, «1793» Віктора Гюго та “Par les champs et par les grèves” Гюстава Флобера, які презентують вкрай негативний, або вадовий етнообраз бретонця. Можна відзначити втім, що однозначно негативний персонаж-бретонець у Гюго вже здатний на єдиний благородний вчинок.

Серед творів малої прози знаходимо, зокрема, коротке оповідання – тревелог Гі де Мопассана «У Бретані», яке в лаконічному, концентрованому та карикатурному вигляді транслює негативний образ бретонця-Чужинця, що виглядає радше недолуго та комічно, аніж небезпечно та загрозово, як це було у Бальзака чи Гюго.

Окрім художніх творів пропонується проаналізувати працю історика Жуля Мішле «Tableau de la France», присвячену географії Франції. Уся держава функціонує як один механізм, для підтримання якого важливий кожен регіон, без претензії на автономність. Бретань демонструє занадто «нефранцузькі» ворожі настрої і тому описується через сталу низку негативно конотованих епітетів та символів.

У висновку припускається, що негативний або штучно очужинений гетерообраз створюваний французькими інтелектуалами, міг стати одним із факторів, які підштовхнули бретонських митців до створення у відповідь текстів, які репрезентували позитивний автообраз Бретані та бретонця, активного дослідження бретонської усної літературної традиції.

Ключові слова: автообраз, бретонська ідентичність, гетерообраз, літературний етнообраз, французька література, роман, коротка проза, подорожня література.

The article aims to trace the formation of the literary ethnic image of Bretons in fiction, proto-scientific and publicistic texts written by French and Breton intellectuals of the late 18th – early 19th centuries. The article is focused on the formation on the negative ethnic image.

It is suggested that the origins of the literary ethnic image of the Breton and Brittany of the 19th – 20th centuries can be found in the texts of the historian of Breton origin Jacques Cambry. Descriptions of landscapes from his “Voyage dans le Finistère” might have transitioned into works of art, scientific and journalistic texts and thus gained symbolic meaning. His attempts to describe the megalithic structures of Brittany contained Celtic narratives and could have later found an ironic reinterpretation in the literary texts of Francophone artists.

Ronan Le Coadic has drawn attention to three great prose works of the 19th century – “Les Chouans” by Honore de Balzac, “1793” by Victor Hugo and “Par les champs et par les grèves” by Gustave Flaubert, which present an extremely negative or flawed ethnic image of a Breton. It can be noted, though, that Hugo’s unambiguously negative Breton character partly acquires the features of a “noble savage”.

A short story – a travelogue “In Brittany” by Guy de Maupassant has been analyzed as an example of short proze. It presents a negative image of a Breton savage, who looks clumsy and comical rather than dangerous and threatening, as was the case with Balzac or Hugo, in a laconic, concentrated and caricatured form.

In addition to the works of art, the article suggests analyzing the work of historian Jules Michelet "Tableau de la France" devoted to the geography of France. It implies that the whole state functions as a single mechanism, and each its region, without claiming autonomy plays an important role in its maintenance. Brittany demonstrates too "non-French" hostility and is therefore described through repeated series of negatively connoted epithets and symbols.

The conclusion suggests that the negative or artificially alienated hetero-image created by French intellectuals may have been one of the factors that prompted Breton artists to creating, in response, texts that would represent a positive self-image of Brittany and the Breton as well as actively studying the Breton oral literary tradition.

Key words: self-image, Breton identity, hetero-image, French literature, novel, short prose, travel literature.

Постановка проблеми. Сьогодні бретонська ідентичність та етнообраз бретонця відносно регулярно потрапляють у фокус гуманітарних студій. Акцент здебільшого робиться на соціологічних та культурологічних дослідженнях. Низка наукових робіт висвітлює формування образу бретонця-Чужинця у великих прозових та поетичних творах французької літератури 19 століття. На нашу думку, для кращого розуміння формування та закріплення негативного гетерообразу бретонця в літературі 19-20 століть слід додати аналіз прикладів публіцистичних та наукоподібних текстів, які з'являлися до і паралельно з франкофонними романами «про Бретань», а також творів короткої прози, що прийшли на зміну великим текстам у другій половині 19 століття. Така спроба аналізу може допомогти при подальшому дослідженні проблем бретонської літературної ідентичності та, ширше, (пост-)колоніальних відносин між державою Францією та регіоном Бретань – через художні тексти.

Аналіз останніх досліджень. Провідні дослідження щодо формування бретонської ідентичності та (пост-)колоніальних відносин Бретані та французького центру належать соціологу Ронану Ле Коадіку [1]. Опису пам'яток бретонської літератури в діахронічному аспекті та основним концептам, характерним для бретонських художніх текстів, присвячено дисертацію Анни Мурадової «Вираження концепту «світ» у мові сучасного бретонського фольклору» (2002) [2]. Дослідженнями окремих елементів «бретонськості» (бретонської ідентичності, духовності (spiritualité), «бретонської душі») в літературних текстах займалися та займаються, наприклад, Лео Каратерс [3], Жакеза Лью Ле [4], Ленора Тім [5]. Бретонську, саме бретонськомовну літературу модернізму і постмодернізму, у порівняльно-зіставному аспекті з літературами зазначених епох шотландців і окситанців, розглянуто в праці Вільяма Каліна [6]. Гізер Вільямс і Марк Гонтар торкаються проблематики ідентичності так званої бретонської літератури франкофонного вираження (litterature bretonne à l'expression française), тобто літератури авторів, які позиціонували чи позиціонують себе і свої написані французькою мовою тексти як бретонські [7; 8], а Г. Вільямс також окремо

досліджує проблеми перекладу літературних творів на бретонську і з бретонської мови, не оминаючи і політичний вимір таких перекладів [9].

Метою розвідки є спроба показати, як протягом 19 століття інтелектуальними елітами Франції створювався негативно забарвлений літературний етнообраз бретонців (гетерообраз), і як формувалася негативна бретонська ідентичність, на протигагу позитивній французькій. **Завданнями** є проаналізувати тексти художніх творів впливових французьких інтелектуалів 19 століття, у першу чергу, літературних митців, виявити в досліджуваних текстах основні елементи бретонського етнообразу та окреслити можливі наслідки його створення для подальшого конструювання бретонської ідентичності, зокрема, в художній літературі.

Використовуючи терміни «автообраз», «гетерообраз» та «літературний етнообраз», ми спираємося на термінологію, запропоновану Дмитром Наливайком та підтриману, зокрема, Василем Будним. Тобто, літературний етнообраз розуміється у цій статті як елемент літературного твору, мета якого є репрезентація цілого етносу чи нації, адже він «конструює не лише індивідуальні риси, а й етнічну (національну) ідентичність зображуваних персонажів, краєвидів чи історичної минушини, подаючи певні їхні ознаки як «типові» для відповідної країни, «характерні» для цілого народу». Якщо через літературний етнообраз репрезентується власне етнокультурне Я, то він іменується «автообраз». Під «гетерообразом» розуміють, відповідно, такий літературний етнообраз, який змальовує Іншого / Чужинця. [10, с. 52–54]

Оперуючи категорією «Іншого», ми також беремо до уваги концепцію Орієнталізму, запропоновану Едвардом Саїдом [11]. Хоча Бретань знаходиться в Європі та протягом багатьох століть є частиною Франції (найзахіднішим регіоном), спосіб, за яким відбувалося «іншування» бретонця в художніх та публіцистичних текстах, вписується, на нашу думку, в описаний Саїдом механізм «іншування» та «розуміння» Сходу Заходом.

Виклад основного матеріалу. З кінця 18 століття, після революції 1789 року, у Франції розгорнувся потужний процес кристалізації французької нації. Він, окрім послідовної роз-

будови уніфікованої французької національної ідентичності, значно вплинув на аналогічні процеси формування ідентичностей нефранцузьких етносів республіки, до яких належали й бретонці. Олександр Пронкевич, розмірковуючи про схожі процеси націєтворення в Іспанії, згадує описані Ентоні Смітом три групи учасників цього процесу серед представників мистецтва: «1) інтелектуали, які породжують ідеї та образність; 2) інтелігенція, тобто професіонали, які передають іншим породжені першою групою ідеї та образи і їх пропагують; 3) культурна публіка, яка споживає витвори мистецтва та закладену в них ідеологію» [12, с. 12]. Наголошується на тому, що саме перша група, яка складається з представників гуманітарної еліти (до якої належать, зокрема, письменники, історики, філологи, археологи, фольклористи) «формує концепти та мову нації й націоналізму» [12, с. 12–13].

Соціолог Ронан Ле Коадік пропонує розглянути амбівалентність змістів окремо бретонської ідентичності, а також бретонської і французької ідентичностей разом через метафору символу «Їнь і Ян». Свій вибір дослідник пояснює так: французька ідентичність, яка презентувалася своїми творцями виключно з позитивного боку, наче потребувала для підтримання свого позитивного образу інші – цілком негативні – ідентичності ззовні (наприклад, англійці, німці, етноси колоній тощо) та всередині держави (наприклад, бретонці), наче темне тло Їнь, або темна цятка посередині випромінюючого білого Ян, оскільки завдяки цьому контрасту сильні сторони «французькості» оприявнювалися б іще яскравіше: «Бретонська тінь репрезентувала зразок цієї внутрішньої інакшості, з якої блискучій французькій цивілізації вдалося б вирвати «дикуна» і зробити з нього «вільну людину.» Проте, на думку Р. Ле Коадіка, слід звертати увагу на той факт, що «темне бретонське Їнь» не є гомогенним конструктом. Навпаки, бретонська ідентичність всередині і сама наповнена контрастами – регіональними, соціальними, культурними, мовними [13], як і будь-яка інша національна ідентичність. За спостереженнями Джоєпа Лірсена, національні стереотипи є, як правило, суперечливими, «їхні найхарактерніші атрибути містять власні опозиції», а «кліше «країна контрастів» можна прикласти до будь-якої країни» (тези Лірсена наводяться В. Будним) [14, с. 360].

Розмірковуючи про елементи літературного етнообразу бретонця, ми спираємося, у першу чергу, на працю Р. Ле Коадіка «Бретонська ідентичність» (1998) [1], де ще наприкінці минулого

століття майже вичерпно, для того часу, проаналізовано це явище з соціологічного та культурологічного аспектів. Саме на «L'identité bretonne» посилаються новіші культурологічні, соціологічні та соціолінгвістичні дослідження «бретонськості». Так, услід за Ле Коадіком, П'єр-Жан Сімон та Анна Трешохлава, на основі результатів проведених ними польових досліджень – опитувань, інтерв'ю згадують приблизно однаковий набір елементів, які можуть бути прив'язані до сучасної бретонської ідентичності: кельтські пращури, прізвища – первинно бретонські й бретонізовані у другій половині ХХ століття; локація Бретань і характерні для неї елементи пейзажів, особливе ставлення до природи, зв'язок з природою – морським узбережжям, селом, фермерством; культура, мова, історичні події та постаті, релігія, схожі політичні погляди; бретонські національні символи – прапор, гімн, герб-горностаї; типово бретонські риси характеру як стереотипи – позитивні й негативні [15, с. 138–139]. Ле Коадік детально зупиняється на негативних стереотипах, пов'язаних з бретонською ідентичністю, та пояснює їхнє виникнення й закріплення в суспільстві. Схоже дослідження трохи згодом здійснює Г. Вільямс, чий науковий наробок також стави підґрунтям для нашої розвідки. Г. Вільямс акцентує увагу саме на літературних творах, які репрезентують бретонця як «Свого», «Іншого» або як негативного «Чужого». І Вільямс, і Ле Коадік доходять висновку, що як негативно забарвлений гетерообраз, так і позитивний автообраз бретонця, за висловом Вільямс, *винаходяться* у 19 столітті, проте витoki можна прослідкувати вже у текстах кінця 18 століття, наприклад, у Жака Камбрі [8, с. 33–34].

«Подорож у Фіністер» і кельтоманія Жака Камбрі.

Жак Камбрі (1749–1807) – один із засновників Academie celtique, організації, створеної за Наполеона у 1805 році. Метою діяльності організації було дослідження давнього галльського (кельтського) минулого Франції та своєрідна популяризація знань про нього. Кельтська Академія проіснувала до 1814 року, потім трансформувалася у Société royale des Antiquaires de France [16, с. 391–392].

Інтелектуальний доробок Ж. Камбрі, а саме його «Подорож у Фіністер» (Le Voyage dans le Finistère, 1799) у трьох томах, оцінюється сьогодні як одне з вагомих джерел інформації про економічне, суспільне, побутове та культурне життя жителів регіону сучасної письменникові епохи після революції. П'єрік Пуршас навіть убачає

екологічне мислення у цьому своєрідному подорожньому звіті кінця 18 століття: у тексті прослідковується стурбованість автора «Подорожі» проблемою нераціонального використання природних ресурсів та формулюються думки про її розв'язання [17].

Слушним є спостереження Г. Вільямс, що, незважаючи на діяльність у Кельтській Академії, саме Жак Камбрі міг зафіксувати у своїх текстах (переважно у "Подорожі") ті стереотипи про Бретань (часто – депресивні, навіть, за висловом П. Пуршаса, «апокаліптичні» та «катастрофічні» [17]), її ландшафти та мешканців, які потім були підхоплені й майже цитовані провідними письменниками протягом наступного століття, як-от Оноре де Бальзак чи Огюст Брізьо, або Гі де Мопассан [8, с.33 – 34]. Можна припустити, що такий вплив пояснюється, по-перше, авторитетністю постаті Камбрі у 19 столітті як для політичних, так і для інтелектуальних кіл Франції і, по-друге, частково авторитетністю Кельтської Академії, попри зростаюче критичне ставлення до неї, на хвилі кельтоманії у творчому середовищі Франції.

Бретань у «Подорожі» не є гомогенним полотном. Об'єднані спільним, радше депресивним колоритом, таким, що підкреслює недоступність, недорозвиненість, у порівнянні зі столицею, та ізольованість регіону, зображені населені пункти все ж, за спостереженням наратора, відрізняються один від одного спеціалізацією, особливостями суспільного життя, ступенем економічного прогресу і навіть характером мешканців, наприклад:

- мешканці Морле охарактеризовані як «добрі, гостинні, вірні, чесні». Проте ця комуна не може продемонструвати якогось відомого інтелектуала чи представника престижної професії, наприклад, адвоката, митця чи поета, адже віддалена від Парижа, який постає у Камбрі як центр Просвітництва, наукового прогресу та цивілізації. Автор нагороджує Морле іншими негативними характеристиками: «посередність», «неуцтво», які, за його переконанням, є причинами високого рівня злочинності в комуні, а ще сприяють тому, що переважна більшість населення підтримує старий політичний режим [18, с. 43];

- Леневен охарактеризований автором як економічно відсталий сільський регіон, без будь-якого виробництва, комерції, та без натяку на індустріальний прогрес у сільському господарстві, де жителі не наважуються «віддалитися від рутини своїх пращурів». Мешканці описані як добрі, щедрі, гостинні, уважні, які «віддадуть вам те, що в них найкраще зберігається». Наратором

детально перераховані місцеві святи та пов'язані з ними повір'я [19, с. 11];

- Кемпер, на фоні решти регіонів, постає відносно цивілізованим містом, сповненим «знання, талантів та любові до навчання», а його мешканці охарактеризовані Камбрі як послужливі, жваві, веселі, живі, духовні тощо [20, с. 12].

«Подорож у Фіністер» написана Жаком Камбрі й видана за декілька років до його залучення до Кельтської Академії. На момент створення цієї структури у 1805 році світ побачила ще одна об'ємна праця автора – “Monumens celtiques ou recherches, sur le culte des pierres, précédées d'une notice sur les Celtes et sur les Druides, et suivies d'étymologies celtiques” [21]. Вона являє собою спробу своєрідного енциклопедичного опису-інвентаризації мегалітичних споруд та інших історичних пам'яток Бретані, де, з одного боку, детальні, підкріплені цитатами з античних джерел характеристики чергуються з кельтоманськими наративами про друїдів та сакральність. У передмові автор наголошує, що кельти, галли та франки є одним народом, і таким чином поданий у тексті наратив про кельтів має бути апропрійований французькою нацією як її давнє минуле. Схожі думки будуть згодом транслюватися, наприклад, у текстах Бальзака або Жуля Мішле. Можна припустити крім того, що сатиричні описи-класифікації мегалітів або мотиви кепкування над минулим Бретані у подорожній повісті Флобера «Par les champs et par les grèves» знайшли своє живлення саме у Камбрі.

Три великі «антибретонські» тексти від корифеїв французької літератури, за Ле Коадіком.

До створення негативно забарвленого літературного гетерообразу бретонця, який згодом вплинув на трансформацію бретонської ідентичності, оскільки був певною мірою адаптований самими бретонцями, причетні провідні інтелектуали й суспільні діячі Франції кінця 18–19 століття. Р. Ле Коадік, аналізуючи літературні твори трьох письменників – Оноре де Бальзака, Віктора Гюго та Гюстава Флобера, знаходить у них прописані спільні елементи негативного літературного етнообразу бретонця, серед яких можна згадати приписувані бретонцям «типові» риси характеру або побутові звички, наприклад, недалекість, необізнаність, впертість, невміння підтримувати гігієну тощо [1, с. 114–118]. Схожі ідеї у текстах франкофонних авторів 19 століття знаходить і Г. Вільямс. Справді, Бальзак присвятив ряд своїх текстів Бретані й бретонцям, а його роман «Шуани, або Бретань 1799 року» (“Les Chouans ou la Bretagne en 1799”) [22] закріпив за ним довгостроково, за

висловлюванням Г. Вільямс, репутацію одного з найзаклятіших ворогів Бретані й продемонстрував його зверхне колонізаторське ставлення до населення регіону: «Роман «Шуани» оприявнює його безпомилково «колонізує» ставлення через порівняння бретонських солдат контрреволюції з примітивними жителями заморських колоній Франції...» [8, с. 49]. Дійсно, бретонські повстанці прирівнюються у тексті роману до диких тварин, або, у кращому випадку, до аборигенів з далеких острівних володінь Франції чи до людей, які застрягли в Середньовіччі, бретонська мова – до звіриного крику. Навіть дрібні повсякденні практики бретонців критикуються наратором і позиціонуються ним як чужі й неприйнятні для французів. Наприклад, у романі згадується типова страва бретонців – гречана галета, смакові якості якої змальовуються як «сумні» або «бідні», такі, що можуть бути зрозумілими лише бретонцям. Уявний примітивізм, бідність і відсталість цього народу наратор пояснює тим, що бретонці міцно тримаються за кельтське минуле, насичене застарілими дикими традиціями й забобонами, не сприймають французький спосіб життя й господарювання, який, з позиції наратора, є єдиним правильним. Кельтське минуле, у вигляді міфу, до речі, репрезентується як спільне минуле для всієї Франції:

«Бретань, з усієї Франції, – край, де гальські звичаї лишили по собі найсильніші відбитки. Частини цієї провінції, де, навіть до наших днів, дикунське життя й забобонний дух наших грубих пращурів лишилися, так би мовити, кричущими, називають себе Le Pays des Gars («Край Хлопців»). Коли трапляється якийсь кантон, значно заселений Дикунами, схожими на того, що зараз з'явився у цій сцені, [ідеється про сцену, де читачеві презентують повстанця Marche-à-Terre – прим. авторки], то місцеві люди говорять: Хлопці такого-то приходу; і це класичне найменування є наче винагородою за вірність, з якою вони прагнуть зберегти традиції гельського мовлення та обрядів; також саме їхнє життя зберігає глибокі пережитки вірувань та забобонних практик давніх часів. Тут все ще поважають феодальні звичаї. Тут дослідники старовини віднаходять прямо на поверхні пам'ятки друїдів. Тут геній сучасної цивілізації боїться просуватися через величезні праліси. Неймовірна лють, груба впертість та віра в силу клятви; повна відсутність наших законів, наших звичок, нашого вбрання, наших новітніх грошей, нашої мови, а до того ще патріархальна простота та героїчні чесноти у своїй сукупності наділяють мешканців цих

селищ, за розумовими здібностями бідніших, ніж Могікани чи Червоношкірі з Північної Америки, такою самою величчю [...] Оточений з усіх боків світлом, чие благодатне тепло не зачіпає його, цей край схожий на застиглий шматок вугілля на тлі виблискуючого вогнища» [22, с. 16].

Таким чином, роман «Шуани» транслює ідею особливої ізольованості й незрозумілості бретонців французькій нації, їхньої замкненості, відсталості, таємничості й ворожості. Проте, на нашу думку, цей народ, який протиставляється французам, змальовується у романі не від самого початку чужим, а саме поступово, з плином часу, відчуженим («la vie sauvage et l'esprit superstitieux de nos rudes aïeux» – наш курсив) – дикуваті, бідні, недолугі родичі, які на певному етапі еволюції відмовилися виконувати певні сценарії, приймати прогресивні, на думку Парижа, практики і позбавлятися застарілих, також на думку центру, звичок, а, отже, гальмують процес консолідації нації. Антитеза «un charbon glacé» («застигле вугілля», тобто, Бретань) – «un brillant foyer» («виблискуюче вогнище», тобто, Республіка) довершує демонстрацію своєрідного очуження образу.

Р. Ле Коадік пропонує звернути також увагу на текст Г. Флобера «Par les champs et par les grèves» (1881). Повість створено Флобером у співавторстві з Максимом Дю Камом за матеріалами подорожі Бретанню у середині 19 століття. Ле Коадік відмічає, що вже на початку повісті акцентовано увагу на такому: подорож до Бретані – це подорож у напрямку від цивілізованого світу. Наратори, між іншим, як і наратор у романі «Шуани», згадують примітивність способу життя бретонських селян, описують Бретань, як дику територію, нарікають на відсутність у бретонців правил гігієни, утім запевняють свого читача, що бретонці такі самі люди, як і читач, і це зближує погляди тандема Флобера і Дю Кама з поглядами Бальзака [1, с. 114–115]. Крім того, оповідач демонструє своє зверхне ставлення до історії Бретані, зокрема, до знакової постаті регіону – Анни Бретонської, піддаючи сумніву її значимість і велич. Так, описуючи готель, розташований начебто в будівлі замка Жіля де Ре – шахрая, вбивці, розпусника та атеїста, поруч з каплицею, що мала містити нішу з дарами Пречистій Діві та скриньку з серцем Анни Бретонської, наратор неоднозначно резюмує: «Ніша все ще там, але статуї [Пречистої Діві] там більше немає; так само як скринька біля міського готелю, що містила серце Анни, також порожня. Але нам було майже нецікаво зазирати у ту скриню; ми навіть і не думали про таке. Я би краще надав перевагу спогляданню

спідньої білизни маршала де Ре, аніж серця пані Анни Бретонської; у першій набагато більше пристрастей, аніж величі у другому» [23, с. 97].

Оповідач однозначно знайомий із доробком Жака Камбрі, часто посилається на його ім'я, але ставиться до його доповідей із недовірою та відтінком іронії. Схоже, що мета таких «покликань» на тексти Камбрі – радше поглузувати над ідеями автора, наприклад, покепкувати з його класифікації дольменів та загалом поставити під сумнів цінність об'єктів, які Камбрі представляв як бретонську цікавинку та культурну спадщину регіона: «Брила, покладена на інші брили, горизонтально чи вертикально, називається дольменом. Група піднятих брил, накритих зверху плитами, що формують ще один ряд дольменів, це печера фей, скеля фей, стіл диявола, палац велетнів. Тобто, як комерсанти подають вам одне вино під різними етикетками, так і кельтомани, які майже нічого не змогли б вам запропонувати, прикрасили різноманітними назвами однакові речі» [23, с. 104–105].

Нарешті, Р. Ле Коадік пропонує проаналізувати текст роману Віктора Гюго «Quatrevingt-treize» (1874) [24]. Дія роману розгортається в Бретані й Парижі і, як і в романі «Шуани» Бальзака, відбувається наприкінці 18 століття після Революції 1789 року – у період розквіту контрреволюції та шуанерії. Продовжуючи негативний антибретонський наратив Бальзака, Гюго додає етнообразу бретонця й Бретані деякі стереотипні риси негативної фемінності – слабкість, недалекість, ірраціональність. Такі риси втілено, наприклад, у героїні Мішель Флешар на момент її зустрічі з республіканцями. Крім того, один з антагоністів роману, лідер бретонських повстанців, попри майже стовідсотково негативне змалювання, здатний перед смертю на один благородний вчинок на користь позитивних героїв з табору республіканців.

Подорож до Бретані як екстремальна та неординарна відпустка парижанина

Вище було згадано повість-тревелог Флобера і Дю Кама, де подорож до Бретані була змалювана як пригода – досвід віддалення від цивілізації та прогресу і зіткнення з дикунством.

Такий мотив можемо спостерігати й у творах малої прози, наприклад, у подорожньому нарисі «En Bretagne» (1884) Гі де Мопассана [25]. Попри малий обсяг твір транслює у концентрованому виді гетерообраз бретонця, що вже сформувався у творах попередників. Досягається це, зокрема, через прийом дистанціювання, характерний для жанру класичного оповідання XIX ст. Флоранс

Гуає доходить висновку, що дистанціювання у малій прозі особливо гостро підкреслює чужинність Іншого і дискредитує не поодинокий літературний образ, а ширше – реальну соціальну чи етнічну групу Інших. Повноправним голосом є, як правило, лише голос самого наратора, у той час як голоси інших персонажів другорядні, ці дійові особи позбавлені свідомості (consciousness). Свою тезу дослідниця ілюструє якраз на прикладі творів Гі де Мопассана: «Повії у Мопассана – так само, як жінки з колоній – завжди розглядаються, як дивні, живописні; їхні почуття, манери жити, погляди є частиною екзотичного спектаклю» [26].

Таке дистанційоване знецінення можна спостерігати і в творі «У Бретані». Як чужий край у тексті постає Бретань, а в ролі екзотичних Інших виведено бретонців. Із самого початку наратор бере на себе роль експерта-екскурсовода і дає поради, як краще й ефективніше планувати маршрути, оминаючи популярні “grand-routes”, додаючи до своїх подорожей більше екстриму й наближаючи їх так до сповнених пригод романтичних мандрівок у дикій місцевості. Він закликає читача розвідувати найбільш таємничі регіони Франції, одним з яких є Бретань. Змальовуючи пейзажі, наратор оперує набором архетипних кліше та символів бретонського ландшафту, з іншого боку – стереотипними елементами, які закріпилися в уяві парижан і змальовували Бретань як дикий, непривітний до французів, малонаселений край з примітивними мешканцями-аборигенами. Перед читачем постають рівнина, «заселена дроком» («peuplée d'ajoncs»); затока Морбіан, наповнена «друїдичними, таємничими, сповненими духами островами» («d'îles druidiques, mystérieuses, hantées»); солоний океан, що бурчить під чорним небом («l'Océan sale et grondant sous un ciel noir»); зруйнований замок між «двома пустелями – рівниною і морем» («deux déserts – la lande et la mer»), чий господар колись передав Францію англійцям; босі й брудні селяни з чорними від кіптяви ногами; люди, які не говорять французькою; села, в яких ледь зустрінеш чоловіків, оскільки вони або в морі, або пиячать; жителі, одягнені у дивне місцеве вбрання, з незвичними зачісками тощо. Ключові настрої, якими просякнуті пейзажні описи: «забобони», «архаїчність», «меланхолія».

Головним персонажем твору є оповідач, інші – другорядні та деперсоналізовані місцеві жителі. Наратор не називає їхніх імен, але згадує рід їхньої діяльності або походження: один бретонець; один моряк, у якого батько і старший брат були шуанами, а дядько – ще й священником;

один старий пан, одягнений у чорне, з книгою під рукою; один старий священник; один бретонський хлопчик. Слова одних персонажів передані стисло, у загальних рисах, непрямою мовою. Іншим, як-от старому панові з книгою, священникові, дитині й чоловікові, що супроводжував його в Дуарнене, оповідач надає право голосу, передаючи діалоги з ними, іронізуючи й підкреслюючи ірраціональність комунікативних ситуацій з представниками цієї спільноти. Наприклад, бретонський хлопчик за наказом священника жваво продекламував нараторові текст незрозумілою мовою, який був перекладений священником і виявився текстом про диявола і пекло, що підкреслює абсурдність і комічність сцени.

За сюжетом твору оповідач здійснює пішу мандрівку Бретанню так, що цей маршрут за топонімами легко реконструювати на мапі. Наприкінці маршруту, подолавши велику кількість диких, мало пристосованих до повсякденного життя і небезпечних місцевостей, він прибуває до міста Брест, де на нього чекає цивілізація — залізниця, яка веде до Парижа.

Бретань як один із шарнірів у державному механізмі Франції:

Окрім літературних діячів, негативний або вадовий бретонський наратив створювали й інші інтелектуали. Наприклад, французький історик 19 ст. Жуль Мішле у своїй роботі *Tableau de la France (1875)* [27], що відіграла значну роль у вибудовуванні французького «національного міфу», який протягом довгого часу пов'язували з ідеєю централізації країни» [28, с. 41], описує Францію як єдиний організм, або механізм, де кожен регіон ототожнюється з частиною цілого. Таким чином, підкреслюються виняткова важливість і вагомість кожного регіону для функціонування цілісної держави, але заперечується їхня будь-яка претензія на автономне існування й ідентичність, відокремлену від французької. Якщо ж нефранцузька ідентичність занадто яскраво оприявнювалася, настільки, що нею не можна було би знехтувати, вона змальовувалася Мішле як чужа, ворожа, за допомогою нагромадження негативно конотованої лексики створювався її негативний образ на противагу виключно позитивному панівному французькому образу. Саме таким прикладом занадто яскравої демонстрації «нефранцузькості» стала, на погляд історика, знову ж таки Бретань з бретонською мовою, за що він її нагородив епітетами *pauvre (бідна)*, *dure (черства)*, *l'element resistant (елемент опору)* — «край, який став цілком чужим нашому» [27, с. 5 – 6], а відбулося це, як резю-

мує Мішле, через надмірну відданість Бретані своєму кельтському минулому, яке, утім, апропріюється, подається істориком як примітивне минуле усієї Франції, як один з її попередніх етапів розвитку. Показовою також є репрезентація Бретані, розколотої на дві частини — «пограничну» в районі міста Ренн та «бретонську» — до Фіністера з Брестом. Саме «бретонська» Бретань постає як найбільш ворожий регіон: «Бретонська мова починається не одразу в Ренні, а ближче до Ельвена, Понтіві, Лудеака та Шатльодрана. Звідси й аж до краю Фіністера — ось це справжня Бретань, Бретань, що *бретонствує* [курсив Мішле], край, що став зовсім чужим нашій державі, просто через те, що він залишається занадто вірним нашому примітивному (попередньому) стану: мало французький, але настільки сильно галльський.» [27, с. 5 – 6]. Додаткової «ворожості» й налаштованості проти Франції надають їй спільні з Англією сторінки історії, так, що навіть у ландшафтах можна відчутти агресію та небезпеку: «*Море тут англійське за своїми нахилами. Воно не любить Францію. Воно розбиває наші кораблі. Воно засипає піском наші порти*» [27, с. 8]. Таким чином, Мішле, як і Бальзак, певною мірою ототожнює бретонців і французів на одному з етапів еволюції: бретонці є ніби ті самі французи, які застрягли в минулому і не хочуть розвиватися і приймати цивілізацію, а з нею — панівну французьку мову як необхідний елемент «оцивілізування».

Висновок. Отже, протягом 19 століття накопичується корпус художніх, наукоподібних і публіцистичних текстів, які прописують негативний наратив Бретані й бретонця. Бретонець являє собою «тінь» прогресивного француза, уособлення примітивності, регресу й архаїки. Він може виступати або від самого початку як чужинець, часто, як дикун, або як той, який став чужим внаслідок своїх дій, звичок, практик, уявлень, що не вписувалися в уявлення Парижа про норму. Бретонська мова протиставляється французькій мові й ототожнюється з темним архаїчним минулим, яке є спільним минулим обох народів. Оскільки, по-перше, це спільне міфологізоване минуле покликане вказати на історичну спорідненість французів і бретонців, і, по-друге, територія Бретані розглядається у згаданих текстах як невід'ємна — хоча й дика, небезпечна й темна — частина Франції, то це призводить до того, що той бретонець, який протистоїть панфранцузьким директивам і розмовляє незрозумілою та, на думку французів, застарілою мовою, опиняється в ізоляції на своїй власній території (яку фак-

тично поглинуло більше державне утворення – Франція), стає штучно відмежованим й відчуженим від решти суспільства й вимушено займає в ньому маргінальну нішу.

Створення негативного етнообразу надалі могло впливати на формування та трансформацію бретонської ідентичності, гібридизувати її. Наприклад, невдовзі після появи «Шуанів» Бальзака бретонський поет Огюст Брізьо створив дві поеми французькою мовою, які присвятив Бретані і за мету яких ставив вигідну презентацію свого регіону потенційним туристам з Парижа. Ліричний герой його поем при цьому не може визначитися, чи він усе ще бретонець, чи вже парижанин, а також порівнює Бретань з Азією [29].

Крім того, пошквалився процес збору, дослідження та опублікування надбань бретонського

фольклору. Хоча така діяльність зі збирання фольклору була в Європі 19 столітті тенденцією, опубліковані бретонські збірки могли нести на собі відбиток своєрідного виправдання бретонських інтелектуалів перед французькими та часто видавалися не тільки й не стільки для бретонського, скільки для паризького читача (наприклад, кілька перевидань Barzaz-Breiz Теодора Герсара де ля Вільмарке [30]).

На нашу думку, аналіз бретонського автообразу у корпусі бретонських та франкофонних текстів 19 століття як можливої реакції бретонських літературних представників на негативні панфранцузькі наративи став би цілком слушним наступним кроком у дослідженні проблем літературного етнообразу бретонців та бретонської літературної ідентичності у 19-21 століттях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Le Coadic, Ronan. L'identité bretonne. Terre de Brume, 1998. 479 p.
2. Мурадова А. Р. Выражение концепта «мир» в языке бретонского фольклора : диссертация ... кандидата филологических наук : 10.02.20. / Институт языкознания РАН, Москва, 2002. 208 с.
3. Carruthers, Leo. What makes Breton lays «Breton»? Bretons, Britons and Celtic «otherness» in medieval romance. *Études Épistémè [En ligne]*, 2014, 25. URL: <http://journals.openedition.org/episteme/205>. DOI: <https://doi.org/10.4000/episteme.205> (дата звернення: 30.06.2022).
4. Le Lay, Jakeza. Le Parnasse breton: un modèle de revendication identitaire en Europe. Paris : L'Harmattan, 2015. 280 p.
5. Timm, Lenora A. Language, culture and identity in Brittany: the sociolinguistics of Breton. *The Celtic Languages / Edit. by M. Ball, N. Muller.* London : Routledge, 2009. P. 712–753.
6. Calin, William. Minority literatures and modernism: Scots, Breton and Occitan, 1920–1990. University of Toronto Press, 2000. 399 p.
7. Gontard Marc. La langue muette, littérature bretonne de langue française. Rennes: Presses Universitaires de Rennes, coll. «Plurial», 2008. 160 p.
8. Williams, Heather. Postcolonial Brittany: Literature between languages. Peter Lang, 2007. 191 p.
9. Williams, Heather. Between French and Breton: The Politics of Translation. *Romance Studies.* 2009. Vol. 27, № 3. P. 223–233. URL: https://www.researchgate.net/publication/233569579_Between_French_and_Breton_The_Politics_of_Translation. DOI: 10.1179/174581509X455114 (дата звернення: 30.06.2022).
10. Будний В. Розгадка чарів Цирцеї: Національні образи та стереотипи в освітленні літературної імагології. *Слово і Час.* 2007. № 3. С. 52–63.
11. Саїд, Е. Орієнталізм. *Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* / За ред. М. Зубрицької. Львів: Літопис, 1996. С. 544–558.
12. Пронкевич О. В. Нація-нарація в іспанській літературі доби модернізму. Київ: Педагогічна преса, 2007. 256 с.
13. Le Coadic, Ronan. Les contrastes Bretons. *Ethnologie française*, 2003, №3(3). P. 373–379. DOI: <https://doi.org/10.3917/ethn.033.0373> (дата звернення: 30 червня 2022).
14. Будний В., Ільницький М. Порівняльне літературознавство: Підручник. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 430 с.
15. Třesohlavá, Anna. Breton et gallo: Situation sociolinguistique actuelle des langues de Bretagne. 2018, Univerzita Palackého v Olomouci. 338 p.
16. Williams, Heather. Celtomania. *Celtic culture: A historical encyclopedia / Edit. by John T. Koch.* ABC Clío, 2005. P. 391–392.
17. Pourchasse, Pierrick. Le Voyage dans le Finistère de Jacques Cambry, une source importante pour la connaissance de l'économie bretonne à la fin du XVIIIe siècle. *Jacques Cambry (1749-1807). Un Breton des Lumières au service de la construction nationale*, Oct. 2007. Quimperlé, France. P. 199–214. [hal-00456988](https://hal.univ-brest.fr/hal-00456988) URL: <https://hal.univ-brest.fr/hal-00456988/document> (дата звернення: 1 липня 2022).
18. Cambry, Jacques. Voyage dans le Finistère, ou État de ce département en 1794 et 1795. Tome premier. Paris: De l'imprimerie-librairie du Cercle-social, 1799 (digit. 2012). 314 p. URL: <https://books.google.de/books?id=w0TxEV83i3EC&hl=ru&pg=PP9#v=onepage&q&f=false> (дата звернення: 1 липня 2022).

19. Cambry, Jacques. Voyage dans le Finistère, ou État de ce département en 1794 et 1795. Tome second. Paris: De l'imprimerie-librairie du Cercle-social, 1799 (digit. 2012). 314 p. URL: <https://books.google.de/books?id=rtdhDpuG0eAC&hl=ru&pg=PP11#v=onepage&q&f=false> (дата звернення: 1 липня 2022).
20. Cambry, Jacques. Voyage dans le Finistère, ou État de ce département en 1794 et 1795. Tome troisième. Paris: Cercle-social, 1799 (digit. 2012). 252 с. URL: <https://books.google.de/books?id=Y9LLQ4vBAx8C&hl=ru&pg=PA251#v=onepage&q&f=false> (дата звернення: 1 липня 2022).
21. Cambry, Jacques. Monumens celtiques, ou Recherches sur le culte des pierres: précédées d'une Notice sur les Celtes et sur les druides, et suivies d'Etymologies celtiques,... Ouvrage dédié à S. M. l'empereur et roi. Paris: Johanneau, 1805 (digit. 2010). 431 с. URL: <https://books.google.de/books?id=-0-jjjBoiiAC&hl=ru&pg=PR3#v=onepage&q&f=false> (дата звернення: 1 липня 2022).
22. Balzac H. de. Les Chouans ou la Bretagne en 1799. Paris: une passion dans le Désert. Calman Levy, 1887, 379 p. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=vOJJAQAAIAAJ>. (дата звернення: 1 липня 2022).
23. Flaubert, Gustave. Par les champs et par les grèves. Paris: G. Charpentier & Co, 1886. 332 p. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k102053k.textelimage> (дата звернення: 1 липня 2022).
24. Hugo, Victor Marie. Quarante-treize: premier récit: la guerre civile, Tome I. Paris, Michel Lévy Frères, 1874. 313 с. URL: <https://books.google.de/books?id=eu9fAAAACAAJ&hl=ru&pg=PA312#v=onepage&q&f=false> (дата звернення: 1 липня 2022)
25. Maupassant, Guy de. En Bretagne. URL: <http://maupassant.free.fr/recits/bretagne.html> (дата звернення: 1 липня 2022).
26. Goyet, Florence. The Classic Short Story, 1870-1925: Theory of a Genre. New edition [online]. Cambridge: Open Book Publishers, 2014. URL: <http://books.openedition.org/obp/1464> (дата звернення: 16 avril 2021).
27. Michelet, Jules. Tableau de la France : géographie physique, politique et morale. Paris: Lacroix & Co, 1875. 83 p. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k102906s> (дата звернення: 1 липня 2022).
28. Загрязкіна Т. Французська національна ідентичність: міф чи реальність? *Вестник Московского университета*. Серія 19. Лінгвістика і міжкультурна комунікація. 2011. №1. С. 39–54.
29. Вісько Г. Огюст Брізьо – популяризатор Бретані в Парижі: створення етнообразу Бретані та діалог ідентичностей у творах поета. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Філологія*. 2021. № 49. Т. 2. С. 57–61. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v49/part_2/16.pdf (дата звернення: 30 червня 2022).
30. Blanchard, Nelly. Barzaz-Breiz: Une fiction pour s'inventer. Rennes: Presses universitaires de Rennes, 2006. URL: <http://books.openedition.org/pur/32655>. DOI: <https://doi.org/10.4000/books.pur.32655> (дата звернення: 14 avril 2021).

ХУДОЖНІЙ ШЕДЕВР ЯК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА КАТЕГОРІЯ

ARTISTIC MASTERPIECE AS A LITERATURE CATEGORY

Орлова О.В.,

orcid.org/0000-0001-9991-2031

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри світової літератури

Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

У статті уточнюється поняття «шедевр» стосовно творів художньої літератури. Розглядаються критерії, які визначають поняття унікальності літературного твору, пов'язані з ознаками художності. Одним із головних принципів значущості літературного твору обирається онтологічний вимір часу існування шедевра, коли покоління читачів сприймають та осмислюють твір, його змістове наповнення та художню досконалість. Не менш важливим є простір розповсюдження твору мистецтва за країнами світу. У статті подаються статистичні дані просторового поширення за допомогою ресурсу Google Trends. Дані доводять значущість творів класичної літератури, які лідирують за кількістю країн світу, де активно цікавляться життям і творчістю митців. Водночас із визнаними майстрами слова високі місця у рейтингу посідають сучасні письменники, що пояснюється впливом масової літератури, іншими позалітературними віяннями. Окрім часопросторових критеріїв розглядаються загальнолітературні причини довготривалої уваги читачів до окремих літературних творів. Серед них – багатозначність художніх образів, єдність яких складається в унікальну систему духовних цінностей, важливих як для окремої нації, так і людства загалом. Поняття семіосфери підтверджує цінність ейдології шедеврів світової літератури. Багатозначність художнього твору обумовлена глибиною авторських екзистенцій, які митець здатен утілити в художню систему свого творіння. Відзначається також недомовленість художнього образу, яка породжує множинні інтерпретації художнього тексту. Важливою умовою існування літературних шедеврів розглядається духовнотворча телеологічність твору – сконцентрована спрямованість художніх змістів на досягнення певної мети. Творчість Данте, Й.В. Гете, М. Гоголя, Г. Маркеса – свідчення такої духовної телеологічності, концентрації ідей. Інтермедіальність художнього твору є ознакою художньої унікальності твору мистецтва, оскільки перекодування на знакові системи різних мистецтв ґрунтується на довершеності форми та нескінченності втілених ідей. Шедеври світової літератури мають велику кількість інтермедіального та інтертекстуального відлуння у мистецьких творах.

Ключові слова: шедевр, часопростір, ейдологія, семіосфера, духовнотворча телеологічність, інтермедіальність.

In the article the concept of «masterpiece» in relation to works of literature are clarified. The criteria that define the concept of uniqueness of a work of art related to the features of art are considered. One of the main principles of the significance of a literary work is the ontological dimension of the time of the masterpiece's existence, when generations of readers perceive and comprehend the work, its content and artistic perfection. The space of distribution of a work of art in the countries of the world is no less important. Spatial distribution statistics are provided using the Google Trends resource in the article. The data prove the importance of works of classical literature, which are in the lead in the number of countries in the world where they are actively interested in the life and work of artists. Well-known writers occupy high places in the ranking, but modern writers are also close to them, this is due to the influence of popular literature or other non-literary reasons. For example, literary prizes. In addition to spatiotemporal criteria, the general literary reasons for the long-term attention of readers to individual literary works are considered. Among them is the multiplicity of artistic images that create a unique system of spiritual values that are important both for the individual nation and for humanity as a whole. The concept of the semiosphere confirms the constant value of the ideology of masterpieces of world literature. The ambiguity of the work of art is due to the depth of the author's existence, which the artist embodied in his own artistic system of his work. Along with the ambiguity of the artistic image, there is a lack of communication, which gives rise to multiple interpretations of the artistic text. An important condition for the existence of literary masterpieces is considered to be the spiritual creative teleology of the work - the concentrated focus of artistic content to achieve a certain goal. Creativity of Dante, J.V. Goethe, M. Gogol, G. Marquez are evidence of such spiritual teleology, the concentration of ideas. The intermediality of a work of art is also a sign of the artistic uniqueness of a work of art, as the recoding into sign systems of different arts is based on the perfection of form and the infinity of embodied ideas. Masterpieces of world literature have a large number of intermediate and intertextual echoes in works of art.

Key words: masterpiece, space-time, eidology, semiosphere, spiritual-creative teleology, intermediality.

Постановка проблеми. Визначення меж поняття «шедевр» у мистецтві між оцінним і категоріальним значенням є доволі складним завданням, оскільки вимагає пошуку спільних критеріїв щодо відмінностей від інших визначних, але не шедевральних творів. Розуміючи вищу ступінь характеристики, закладеної у поняття, спробуємо

окреслити ознаки, що підіймають твір мистецтва до особливої позиції, водночас розуміючи неможливість суворого ранжування мистецтва, попри численні спроби створити канони, списки, ряди. *Мета статті* – систематизувати критерії, які підносять мистецькі шедеври на висоту художньої довершеності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У новітній літературній енциклопедії Ю. Коваліва знаходимо наступне визначення: «Шедевр – досконалий твір літератури, малярства, музики тощо, що є зразком не лише певної конкретно-історичної доби, а й вважається довершеним поза її межами, інколи позначається на формуванні канону, естетичних смаків художньої культури» [4, с. 585]. Досконалість і довершеність твору мистецтва характеризують поняття художності літературного твору, аналіз критеріїв якої має великі традиції дослідження у літературознавстві. Існує декілька наукових підходів до критеріїв художності, які тісно пов'язані з визначенням унікальності твору мистецтва, його визнанням поколіннями читачів. Існує декілька наукових підходів до критеріїв художності: парадигмально-історичний, пов'язаний з динамікою історичного розвитку літератури (С. Аверінцев, В. Тюпа, М. Гаспаров та ін.); семіотичний, заснований на знаково-символічній природі мистецтва (Ю. Лотман, Ч. Морріс, Ч. Пірс та ін.); формальний підхід, що ґрунтується на естетиці форми (В. Шкловський, Р. Якобсон та ін.).

Виклад основного матеріалу. Досконалий, довершений, зразковий, канонічний – ці визначення підкреслюють положення твору мистецтва серед інших, незважаючи на межі культурно-історичної епохи. Зазначимо, що будь-які ранжири у мистецтві є сумнівними. У висловлюванні Х. Борхеса критерії об'єднані загальною фразою, яка підкреслює розмитість меж і незбагненність художньої довершеності класичного літературного шедевра: «Класичною є не та книга, якій притаманні певні переваги; ні, це книга, яку покоління людей з різних причин читають все з тим же завзяттям і незбагненною відданістю» [1, с. 185]. У даній статті аналізуються не тільки критерії художності, які є глобальною проблемою літературознавства, а констатуються та певною мірою систематизуються онтологічні й екзистенційні моменти унікального положення зразків літературної творчості.

Серед перших умов існування шедеврів, дієвість яких складно заперечити, визначимо час і простір, упродовж яких твір залишається предметом читання, обговорення та тлумачення. Час у його історично-культурному вимірі змінює пріоритети читання та тлумачення, докорінно міняє сприйняття форми та змісту, проте сам факт існування та змінності інтерпретацій доводить унікальність твору мистецтва. Важко заперечити вагомість книжок, вік яких вимірюється століттями, а відгомін тем, мотивів, образів продовжує дотепер множитися у різних проявах культури. Хронологічний

вимір стримує спроби зарахувати до шедеврів твори, які ще не пройшли випробування часом. Питання, чи будуть так само читати твори популярних сьогодні письменників через десять, п'ятдесят, сто років, залишається відкритим, попри унікальну кількість тиражів і перекладів.

Простір розповсюдження творів мистецтва також має відношення до визначення шедевральності мистецьких творів. Творчість письменника, якого ми зараховуємо до унікальних явищ, повинна виходити за межі національного визнання. Якими б великими не були заслуги митця перед національним розвитком культури, його ім'я та діяльність мають бути відомими читачам інших країн. Момент розповсюдження слави того чи іншого творця у вік цифрових технологій вимірюється за допомогою Вікіпедії, яка володіє унікальним статистичним апаратом, що фіксує звернення до творчості митців минулого та сучасності у межах усього світового простору. Один з ресурсів Вікіпедії Google Trends дозволяє узнати наскільки цікавить творчість і життя письменника протягом певного часу в різних країнах світу. До запиту надається графік змін популярності за часом і регіонами, де на географічній мапі інтенсивністю кольорів позначена динаміка запитів на імена письменників (письменниць) та поетів (поеток): 100 балів присвоюють країнам з найбільшою часткою популярності, далі бали розподіляються відповідно до інтенсивності.

Для аналізу просторового розповсюдження аналізувалися дані за останні п'ять років за країнами усього світу. Найбільша кількість країн, де зафіксовані запити системою Google Trends, припадає на творчість письменників: В. Шекспір¹ – 203, Данте Аліг'єрі² та Г. Маркес³ – 160. Статистика урівняла двох таких значно віддалених у часі митців. Далі фіксується ареал розповсюдження за інтересом до творчості Гомера⁴ – 147, П. Коельйо⁵ – 143, Й.В. Гете⁶ – 132, О. Бальзака⁷ – 125, М. Гоголя⁸ та Г.Х. Андерсена⁹ – 119.

¹ <https://trends.google.com/trends/explore?date=today%205-y&q=%2Fm%2F081k8>

² <https://trends.google.com/trends/explore?date=today%205-y&q=%2Fm%2F028p0>

³ <https://trends.google.com/trends/explore?date=today%205-y&q=%2Fm%2F038cf>

⁴ <https://trends.google.com/trends/explore?date=today%205-y&q=%2Fm%2F03k0n>

⁵ <https://trends.google.com/trends/explore?date=today%205-y&q=%2Fm%2F08b3r>

⁶ <https://trends.google.com/trends/explore?date=today%205-y&q=%2Fm%2F042q3>

⁷ <https://trends.google.com/trends/explore?date=today%205-y&q=%2Fm%2F08bjw>

⁸ <https://trends.google.com/trends/explore?date=today%205-y&q=%2Fm%2F0113sg>

⁹ <https://trends.google.com/trends/explore?date=today%205-y&q=%2Fm%2F03j90>

У наведених показниках спостерігаються певні тенденції. Перевернені часом класики демонструють свою унікальність в плані охоплення великого світового простору. Існують виключення, коли сучасні письменники випереджають класиків, як наприклад П. Коельйо, або лауреати Нобелівської премії з літератури, інтерес до творчості яких пропорційний рокам присудження премії. Так, Абдулразак Гурна – лауреат 2021 року, має індекс популярності у світі за версією Google Trends – 124¹⁰, що більше, ніж показники Дж. Лондона¹¹ (110), Дж. Селінджера¹² (104), Ф. Стендаля¹³ (103), Е.М. Ремарка¹⁴ (80).

Безумовно, що ця система не є науковим засобом дослідження вагомості творів мистецтва, оскільки ця статистика не фіксує процес читання користувачами літературних творів, можливо, що звернення до видатних імен викликана зацікавленістю лише певними фактами життя. Але тиражі видань або критичні відгуки теж не складають об'єктивної картини популярності. Рейтинги, складені ученими, письменниками, комітетами та спільнотами також страждають суб'єктивністю та залежністю від різних тенденцій.

Час і простір – це загальні критерії, які пов'язані з проблемою сприйняття творів мистецтва, на які впливають не тільки естетичні переваги, а й історичні, політичні, соціальні важелі. Наступна група критеріїв визначення унікальності твору мистецтва, що дозволяє йому долати час і простір, пов'язана з загально-мистецькими ознаками: єдність форми та змісту; багатозначність думок, образів і мотивів, закладених у текст і контекст; інтертекстуальність; інтермедіальність тощо.

Образна тканина мистецького твору та засоби творення художніх образів залежить від індивідуального стилю митця, а також від стильових тенденцій епохи. Інтерпретації читацького сприйняття робить їх нескінченними у часі та просторі, додаючи актуального змісту. Поняття вічних образів, типових героїв, образів-символів, емблем, метафор, парабол об'єднує літературну образність у семіоферу – культурний космос людства. Унікальність письменника полягає у створенні не тільки окремих образів, а багатозначного утворення, цілісної образної системи. Категорія

художнього образу досить ґрунтовно досліджена в літературознавстві з огляду на художні та смислові властивості, ознаки та різновиди. Продуктивним є феноменологічний підхід як перехід від аналізу значення та взаємодії художніх образів твору до екзистенційних цінностей, які визначають авторський задум. Г. Башляр називав образ «силою, що інтегрує людські думки, спогади та мрії за допомогою уяви» [6, с. 28].

Феноменологія доводить єдність і водночас взаємну самостійність свідомості з предметним світом, природою, соціумом, духовною культурою. Таким чином, багатозначність художнього твору обумовлена глибиною авторських екзистенцій, які митець здатен утілити в художню систему свого творіння. Разом із багатозначністю художнього образу нерідко називають недомовленість як умову появи множинних інтерпретацій. Ця якість художнього тексту загалом теж інтегрує читацьку уяву, спонукає до творчого сприйняття мистецького твору.

Вічний образ шекспірівського Гамлета не припиняє множинності інтерпретацій, пов'язаних із геніальною силою автора утілювати в образі героя протилежні, але взаємопов'язані між собою інтенції. Гамлет став самостійною фігурою в мистецтві, світі, бо чотири століття продовжує надихати нові й нові покоління перекладачів, художників, режисерів, акторів, читачів. Багатозначність та художня незавершеність ситуацій, стосунків, дій та бажань Гамлета породили величезну кількість інтерпретацій, сценічних і кінематографічних версій. Згадаємо лише одну з останніх, закладених в проєкт І. Малковича, Ю. Андруховича, В. Єрко [5, с. 28], де акцентуються поведінкові моделі, які герой намагався осмислити та застосувати. Бути таким, як ті, хто були для нього авторитетами – старий блазень, бо це завжди правда у вічі; воїн, бо дбає про державу, боронить її від ворогів; письменник, що відкриває шляхи до безсмертя слів і душ; смерть, бо вона править фіналом.

Література як вид мистецтва володіє загальнокультурною національно-духовною сутністю. І. Гадамер визначав літературу як «приховану історію нації» [2, с. 146], зважаючи на збереження духовності та культурних традицій. Духовнотворча функція мистецтва слова є критерієм визначення унікальності літературного твору. Кожна нація обирає своїх кумирів, тих, хто реформував художню мову, осучаснив форму та зміст (їхня єдність є важливим критерієм художності). Нерідко визнані нацією шедеври залишаються в межах національного визнання. Як пише

¹⁰ <https://trends.google.com/trends/explore?date=today%205-y&q=%2Fm%2F03d916z>

¹¹ <https://trends.google.com/trends/explore?date=today%205-y&q=%2Fm%2F0bt23>

¹² https://trends.google.ru/trends/explore?date=today%205-y&q=%2Fm%2F041_y

¹³ <https://trends.google.ru/trends/explore?date=today%205-y&q=%2Fm%2F06n4s>

¹⁴ https://trends.google.com/trends/explore?date=today%205-y&q=%2Fm%2F0g_zt

Х. Борхес: «Класика – це та книга, яку нація чи група націй чи давно вирішила прочитати так, начебто все на її сторінках навмисно, фатально, глибоко, як космос і здатне до нескінченних інтерпретацій» [7, с. 126]. «Духовнотворчу телеологічність» твору, тобто концентровану спрямованість усіх змістів на досягнення певної мети, визначається І. Іванішиним [3] важливим інтенціональним критерієм художності. Телеологізм окремих майстрів слова досліджується на різних структурних елементах твору, ілюструючи концентрацію ідей, спрямованих у єдине ідейне річище. До яскравих прикладів ідейної сконцентрованості автора навколо головного твору свого життя належать Данте, Й.В. Гете, М. Гоголь, Г. Маркес.

Існує ще один критерій, який можливо підтвердити фактично, – це міжмистецька взаємодія творів мистецтва, інтермедіальність як окремих образів, так і художніх творів загалом. Взаємодія мистецтв виявляється на різних структурних рівнях літературного твору. Логічним є проникнення до художнього тексту прийомів і засобів малярського мистецтва: поява окремих образів (екфразис); просторові, зорові елементи в описах; відповідна композиція твору; наявність сюжетів, пов'язаних із творами живопису тощо. Синтез мистецтв також спостерігається у трансформаціях жанрової природи драматургії в сценічних утіленнях.

Інтермедіальність як перекодування знакової системи одного мистецтва до інших засобів суміжних мистецтв дає можливість літературному текстові глибше виявити специфіку літературно-художнього образу / твору. Синтезуючи у художньому творі коди різних мистецтв, митці створюють конкретно-чуттєвий простір, у якому активізуються акустичні, візуальні, вербальні,

дотикові рецептори сприймання художнього образу. Інтермедіальність посилює інтелектуальний потенціал мовного знака й викликає творчу рефлексію читача, спрямовану на розуміння (декодування) словесних образів. Відносна вимірюваність інтермедіальності спостерігається на кількості перекодувань літературного твору до інших видів мистецтв. Велика кількість сценічних утілень, кіноверсій, ілюстрацій, музичних втілень свідчить про унікальність твору. Так, трагедія В. Шекспіра «Гамлет» має 178 кіноверсій, починаючи з 1900 р., 25 музичних творів, з них – 9 опер.

Висновки. Шедевр як мистецьке явище потребує критеріїв, сукупність яких дозволяє визначити його абсолютну перевагу серед подібних. Незмінними залишаються онтологічні виміри часу та простору. Існування твору мистецтва протягом значного часу, принаймні декількох поколінь читачів, доводить його загальнолюдську значущість, не заангажовану ідеологічними, політичними або іншими причинами. За допомогою ейдологічності оцінюється образотворча майстерність автора, унікальність та багатозначність окремих образів та ейдологічної системи. Важливим критерієм мистецького шедевра є телеологічність, що дозволяє оцінювати значення літературного твору з погляду духовнотворчої майстерності автора у загальнолюдських та національних межах. Інтермедіальність також є свідченням інтересу митців до художньої унікальності твору мистецтва, до багатозначності змістів, підтекстів, асоціацій. Перспективними для визначення шедеврів у світі мистецтва бачаться дослідження творів як джерело інтертекстуальності, об'єкт компаративного аналізу, системних наукових розвідок тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Борхес Х. *Sobre los clásicos. Книга вигаданих істот*. Львів: Видавництво Старого Лева, 2017. 240 с.
2. Гадамер Г.-Г. *Істина і метод*: Пер. з нім. Київ: Юніверс, 2000. Т. I. Герменевтика I: Основи філософської герменевтики. 464 с.
3. Іванішин І. Критерії художності: актуалізація базового поняття. Науково-ідеологічний центр ім.Д. Донцова. 25.01.2016. URL: <http://dontsov-nic.com.ua/kryteriji-hudozhnosti-aktualizatsiya-bazovoho-ponyattya/>
4. *Літературна енциклопедія*: у 2-х т. / авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. Київ: Академія, 2007. Т. 2. 624 с.
5. Орлова О.В. *Hamlet: Shakespeare & Андрухович. Зарубіжна література в школах України*. 2019. № 5. С. 36–44.
6. Татаркевич В. *Історія шести понять: Мистецтво. Прекрасне. Форма. Творчість. Відтворництво. Естетичне переживання* / Пер. з пол. В. Корнієнка. Київ: Юніверс, 2001. 368 с.
7. Borges L. *Sobre los clásicos*. Madrid: Eterna Cadencia, 1997. 141 p.

УКРАЇНЬСЬКА ЛІТЕРАТУРА КІНЦЯ ХІХ – СЕРЕДИНИ ХХ СТОЛІТТЯ: АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТА СТАНОВЛЕННЯ

UKRAINIAN LITERATURE FROM THE END OF THE 19TH CENTURY TO THE MIDDLE OF THE 20TH CENTURY: ASPECTS OF THE DEVELOPMENT AND FORMATION

Юрчак Г.М.,

orcid.org/0000-0002-2740-9012

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри мовознавства

Івано-Франківського національного медичного університету

У статті розглянуто основні аспекти розвитку та становлення української літератури в період кінця ХІХ – середини ХХ століття. Акцентовано на тому, що у зазначений період українська література, зокрема увагу зосереджено на романістиці, розвивалася в досить складних обставинах. Зосереджена увага на історичних фактах, які були організовані радянською тоталітарною системою задля знищення української нації: Валуєвський циркуляр (1863 р.), Емський указ (1876 р.); штучний Голодомор 1932–1933 років, «розстріляне відродження» тощо. Зазначено, що у ХХ столітті українська література розвивалася у двох різних площинах: на материковій Україні та за її межами, в еміграції. ХХ ст. характеризувалося появою в українській літературі трьох основних напрямів: соцреалізм, модернізм, постмодернізм. Панівна ідея соцреалізму, що поширилася в Радянській Україні призвела до заангажованості, до видання творів, писаних за певними ідеологічними критеріями, певними нормами, які негативно позначилися на якості. Однак, незважаючи на ці обставини, все ж талановиті митці зуміли поєднати у своїх творах «те, що треба» з високохудожністю. І як результат – постають твори Винниченка, Хвильового, Гончара. Українська еміграційна література – це яскравий період в житті української культури, її новий ренесанс. Доведено, що завдяки праці письменників-емігрантів про Україну дізнався цілий світ. У статті досліджено проблеми емігрантів, зокрема розглянуто праці науковців про згуртування українців за межами держави, створення їхнього осередку в Німеччині (табори Ді-Пі), де було організовано Мистецький український рух, члени якого мали на меті зберегти українську культуру, популяризувати її у світі, розповідати про жахливі події нищення української нації. Серед таких письменників помітно вирізняються постаті Івана Багряного, Василя Барки, Юрія Косача, Уласа Самчука та інших. У статті проаналізовано історичні факти, листи, памфлети, спогади очевидців, романи письменників-емігрантів, які доводять міцність та непереможність національного духу українці, які не зламні у боротьбі за власну державу та її культуру.

Ключові слова: українська еміграційна література, роман, Голодомор, письменники емігранти, табори Ді-Пі.

The article considers the main aspects of the development and formation of Ukrainian literature from the end of the 19th century to the middle of the 20th century. The main accent is that during the specified period, Ukrainian literature (with the respect to Romance studies) developed under rather difficult circumstances. The attention is attracted to the historical facts, which were arranged by the Soviet totalitarian system for the downfall of the Ukrainian nation: Valuev Circular (1863), Ems Ukaz (1876), Terror Famine 1932–1933 (Holodomor), and the “Executed Renaissance” and so on. The author specifies that in the 20th century the Ukrainian literature developed in two different areas: on mainland Ukraine and abroad, in emigration. Three main streams, such as social realism, modernism and post-modernism, arose in the Ukrainian literature of the 20th century. The dominant idea of social realism, which expanded in Soviet Ukraine, led to a commitment, to publishing the literary works written under ideological criteria, certain norms that negatively affected the quality of the product. However, regardless of these circumstances, the talented authors managed to combine in their literary works “just what we need” with high art. And as a result, the literary works of Vynnychenko, Khvyliovyi and Honchar were published. The Ukrainian emigration literature is a bright period in the life of Ukrainian culture, its new Renaissance. It is proved that the entire world got known about Ukraine and its problems via emigrant writers’ literary works. The author has investigated the problems of emigrants, in particular, she considered the scholars’ works on the consolidation of Ukrainian people abroad, the creation of their settlement in Germany (D-P camps – displaced-persons camps), where they arranged the Artistic Ukrainian Movement, which members were aimed at preservation the Ukrainian culture, making it popular and telling about the terrible events of the destruction of the Ukrainian nation. Among such writers, the figures of Ivan Bahriany, Vasyl Barka, Yurii Kosach, Ulas Samchuk and so on stand up. The article analyzes historical facts, pamphlets, eyewitness memories, and novels of the emigrant writers, who prove the strength and invincibility of the spirit of the Ukrainian people who are unconquerable in the struggle for their state and its culture.

Key words: Ukrainian immigrant literature, novel, Terror Famine Holodomor), emigrant writers, D-P camps.

Постановка проблеми. ХІХ ст. було складним не лише для розвитку літератури, але й мистецтва загалом. У Російській імперії велася політика знищення всіх республік, які входили до її складу, в тому числі й України. В 1847 р. було розгромлено Кирило-Мефодіївське братство, яке було одним

із факторів піднесення національно-визвольного руху на українських землях, а його членів – арештовано. У 1863 р. Валуєвським циркуляром, а в 1876 р. Емським указом було заборонено друкувати книги українською мовою. Письменники та літературознавці зазнавали тиску, переслі-

дувань та репресій. Численні заборони мали за мету зрусіфікувати населення, унеможливити повноцінний та безперешкодний розвиток української культури. Революція 1905–1907 рр. змусила послабити утиски та зняти ряд заборон, що дало можливість діячам української культури вижити в тогочасному репресивному світі. У надзвичайно складних умовах все ж митці слова продовжували писати свої твори, збагачуючи їх новою тематикою, характер їх став національно-визвольним, поширювалася політична тематика, з'явився новий герой, що бореться зі злом на благо Батьківщини. Таким чином збагатилася сюжетно-образна система, надзвичайно різноманітною стала жанрово-стильова специфіка, розвивалася літературна критика. Як стверджує в монографії Н. Мафтин, що в час, коли українських письменників в Радянській Україні нищила комуністична репресивна машина, на території Західної України був ренесанс, Західна Україна залишалася «оплотом духовного протистояння асиміляції й етноциду: література, творена на її теренах, спрямована на утвердження непереможної ідеї України духовної й України державницької, формування «силового поля» єдиного світу національно культурної свідомості» [8, с. 142].

Мета статті – дослідити основні аспекти розвитку та становлення української літератури в період кінця XIX – середини XX століття.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Деякі аспекти розвитку та становлення української літератури в період кінця XIX – середини XX століття вивчали Н. Бернадська, Н. Курінна, С. Лушій, В. Маруняк, Н. Мафтин та інші, однак ця тема є досі актуальною і потребує наукового осмислення.

Виклад основного матеріалу. Початок XX ст. в українській літературі науковці називають новим етапом відродження української літератури, незважаючи на соціально-політичні чинники, що ставили творців слова у непридатні для творчості, та й, зрештою, і для всього життя умови. Реалізм, що був домінуючим напрямом у XIX ст., ставив за мету відтворювати реальну дійсність, без ідеалізації, в прорадянській Україні залишався основним стилем і трансформувався в соцреалізм. Письменники, що змушені були покинути рідну землю та опинитися в еміграції, намагалися правдиво, зображувати життя в Радянській Україні, використовуючи для цього різні деталі, щоб якнайточніше і найправильніше представити всю трагічність доби, відкрити очі світові на події, які відбуваються в сусідній державі.

На зламі XIX віку в українській літературі

закрались ознаки модернізму – течії, яка заперечувала реалізм та будь-які традиційні форми, і орієнтувалася на пошуки та створення нових естетичних постулатів (О. Кобилянська, В. Стефаник, Леся Українка, М. Хвильовий, В. Винниченко, М. Вороний та ін.). Це був ранній період розвитку модернізму, який став, за твердженням С. Павличко, своєрідною «метафорою» всього XX ст., «його не хронологічне, а культурологічне завершення можливе тільки в разі розкриття цієї метафори» [9, с. 36]. Тож письменники намагалися збагнути суть тієї метафори, експериментуючи із сюжетами та формами. Модернізм в європейську культурному дискурсі, за версією Т. Гундорової, асоціювався із «високою культурою», а в радянській літературі виробилося негативне уявлення цього поняття, протидія якого – соцреалізм [2, с. 8].

У 20–30 рр. XX ст. були написані романи Ю. Яновського (соціально-утопічний роман «Майстер корабля», романи у новелах «Чотири шаблі», «Вершники»), В. Підмогильного (урбаністичний роман «Місто», соціально-психологічний роман «Невеличка драма»), М. Хвильового (роман-розв'язання «Вальдшнепи»), У. Самчука (філософсько-інтелектуальні романи-хроніки «Марія», «Волинь»), В. Петрова-Домонтовича (романізовані біографії «Аліна і Костомаров», «Романи Куліша»), Б. Лепкого (історичний роман «Мазепа»), Ю. Смолича (сатиричний роман «По той бік серця»), В. Винниченка (фантастичний роман «Сонячна машина»), О. Слісаренка (пригодницько-авантюрний роман «Чорний Ангел») та ін.

20–30 рр. XX ст. – це період відродження української літератури, саме у 20 роках гучно про себе заявив український роман, що посів достойне місце в українській літературі. Становленню та розвитку українського роману зазначеного періоду перешкоджали соціально-політичні впливи. Тоталітарний режим, який існував у 30-их негативно позначився на українській літературі, адже письменники того часу не були вільними у своїх думках та переконаннях, а змушені були рахуватися із політикою, яка насаджувала творцям слова ідеї, образи героїв, теми для творчості. Через негативні чинники письменники творили «у кайданах», змушені бути «гвинтиками» (Хвильовий) системи, розвивався таким чином «соціалістичний реалізм». «Художня правда поступається «лакуванню дійсності, описовості й патетичній фразі» [3, с. 363], соціальне переважає над загальнолюдським. Прозаїки повинні були писати на замовлення влади, щоб це дало змогу писати взагалі. Так, вони «оспівували» радянську владу,

період колективізації та індустріалізації, «нову людину» пролетаріату, що є втіленням доброчесності та відданості великій справі – ідеї комунізму. Негативним чинником було те, що образ людини цікавив письменників лише на рівні зображення виробничих процесів, праці на благо системи, людина цікавою не була сама по собі, не була індивідуальністю, а маленькою частиною комуністичного ладу, заштампованою істотою світу пролетаріату. Її основною метою була не самореалізація та пошук себе у світі, а соціалізація, викриття так званих шпигунів системи, їх знешкодження. Радянська людина – це істота, що повинна мислити так само, як мислять інші, зникає «романічне начало», психологізм, виникає жанр виробничого роману. Значний вплив на розвиток історичного роману мав соціалістичний реалізм. Держава сприймалася як ідеальне творіння, її влада представлялася чесною і вірною народу, який віддано служив соціалістичній ідеології. Однак сила українських письменників була настільки могутньою, що, незважаючи на різні перепони, обходячи всі заборони, вони змогли справитися із цією системою, змогли обійти закони та творити те, чого від них вимагали, але водночас завуальовано говорити своє, представляючи читачу всю трагічність цієї доби, бути віддзеркаленням тих подій. А жанр роману дозволив майстрам слова наймасштабніше охопити події, щоб репрезентувати світові не лише яскраві художні твори, а художні докази тоталітарного світу, що нищив Україну та її народ.

Зокрема М. Хвильовий в романі «Вальдшнепи» представляє нам образ Дмитра Карамазова, якого турбують думки про національне відродження, однак це суперечило політиці партії, тому в душі героя нуртує роздвоєння. Автор описує долю героя, однак ця проблема цілого покоління, яке розчарувалося у революції, у пропагандистських гаслах. Герой мучиться у роздумах, втомлений своїми сумнівами, однак розуміє, що прийде нове покоління, яке буде мати стільки волі і сили, що зможе протистояти будь-якому ворогу.

Весною 1933 року в Радянській Україні розпочалося «полювання» на інтелігенцію. Було розстріляно Леся Курбаса, М. Куліша, В. Підмогильного, М. Ірчана, М. Ялового та ін. Не дарма цей період Ю. Лавріненко назвав «розстріляним відродженням», адже знищено було цвіт української нації. 1932–1933 роки – це страшний період в українській історії, період штучно створеного голоду, який був організований свідомими та цілеспрямованими заходами вищого керівництва Радянського Союзу й Української

СРР під керівництвом Сталіна з метою акту геноциду українського народу. У цей час було виморено голодом понад десять мільйонів українців. Таким чином Сталін розраховував на придушення національно-визвольного руху і фізичного знищення частини українського населення. Радянська влада намагалася приховати свої злочини, заперечувала факти загибелі людей, однак завдяки об'єднаним діям українців та небайдужих, зокрема валлійського журналіста Гарета Джонсона, який опублікував свій репортаж про масове вбивство українців, світ дізнався правду. З. Дончук у романі «За мить щастя» зображує життя людей під час Голодомору. Автор розповідає про долі людей, які вмирали від голоду. Твір писаний реалістично, подекуди автор звертається до натуралістичного зображення. Про страшні злочини радянської влади розповідали також очевидці тих подій, яким вдалося вижити та, покинувши рідну землю, оселитися на чужині, щоб врятувати своє життя та життя свої рідних (письменники Василь Барка, Зосим Дончук, Євген Маланюк та інші). Зараз у світі існує тенденція до визнання Голодомору 32–33 рр. геноцидом українського народу.

На материковій Україні письменники були заручниками режиму, проте це не завадило творити справжню модерну літературу. В їхніх творах був присутній підтекст, своєрідні символи-коди, оригінальні образи. М. Хвильовий був автором памфлету «Україна чи Малоросія?», що набув широкого розголосу та був заборонений в Радянській Україні. Автор виступив із позицією збереження українського культурного суверенітету. У памфлеті автор високо поціновує надбання української літератури та вказує орієнтуватися на «грандіозні досягнення» «психологічної Європи». Хвильовий переконаний, що «тільки установка на «Західництво» передає нам командні висоти» [12].

Унікальним явищем в історії літератури було виникнення української літератури в еміграції. Причиною масового переселення людей стали світові війни, поразка революції та численні переслідування та репресії. Науковець В. Маруняк у своїй праці «Українська еміграція в Німеччині і Австрії по другій світовій війні», що вийшли друком у Мюнхені у 1985 році, детально розповідає про причини еміграції та про життя людей за межами України під час третьої хвилі еміграції, яка виникла після Другої світової війни. Праця містить факти, архівні справи, фотографії, статистичні дані, що є важливими документами епохи Ді-Пі. Табори Ді-Пі

були створені на території Західної Німеччини та Австрії у 1945 році. Ця територія була окупована Америкою, Британією та Францією, на ній перебувало близько 16,2 млн. чужинців, серед них, як стверджує В. Маруняк, були примусові робітники, військовополонені, в'язні концтаборів, політичні емігранти.

В таборах українці почали організовувати суспільно-політичне, культурно-освітнє, літературне та релігійне життя. Так були створені школи, університет, розвивалася наука, працювали бібліотеки, існувала Вільна Академія наук та інші наукові товариства.

Наукове Товариство ім. Т. Шевченка видало книгу спогадів «Регензбург» за редакцією Омеляна Кушніра, де є запис: «За волю і славу України молили Господа в церкві ст. Віта в Регензбургу українці, що через переслідування комуністами церкви та народу мусіли покинути рідну землю» [10, с. 10]. Автор подає списки всіх переміщених осіб та ряд інших цікавих фактів того періоду, розповідає про різні проблеми емігрантів в так званій «оселі», про їхні перемоги та поразки, зазначає, що люди не занепали духом, а навпаки збагнули, що потрібні своїй рідній землі, а тому продовжували розповідати правду про тоталітарний режим, розвивати українську культуру.

Літературне життя в еміграції, незважаючи на не зовсім сприятливі умови праці («брак стола для написання і галасливий стиль хаотичного доккілля» [6, с. 183], розвивалося напрочуд активно. Спочатку митці творили без жодної організації, а згодом виникла потреба в колективному обговоренні, рецензуванні та виданні творів, з'явився читацький арсенал, що прагнув якісно нових речей. Так у вересні 1945 року було створено Мистецький український рух (МУР). Організація була заснована на елітарних засадах, її керівники вирішили запрошувати у членство талановитих митців слова, які писали в різних жанрах чи стилях, важливим було одне – члени повинні представити на широкий загальний якісний мистецький продукт [13, с. 7]. Враховуючи тогочасне становище української літератури, проблеми розвитку української держави загалом, позаяк поставало питання взагалі про зникнення України як держави, письменники, як зазначено у статуті організації, повинні «стояти на сторожі інтересів нації, що боролася, бореться й буде боротись за утвердження себе в правах, які їй без найменшого сумніву належать» [11, с. 4]. У. Самчук на з'їзді організації закликав творити «суспільство великого стилю, міцних душ» [11, с. 52], він вважав, що тоді наша література буде на рівні

з іншими літературами світу. Український народ пережив надлюдські знування, однак У. Самчук та його колеги-письменники знали, що його терпіння міцне, тому настане час оновлення.

Ю. Косач, як один із засновників організації, у праці «Українська література», виданій німецькою мовою, писав, що, незважаючи на суспільно-політичні проблеми, у Європі тільки декілька країн бачили стільки руйнувань, як Україна, «стали свідками повстання людського звіра в таких нечуваних пропорціях» [14, с. 20], українська література все ж долала перешкоди і розвивалася.

Становлення письменників-емігрантів відбувалося за складних обставин. Опинившись волею за межами рідного краю, люди залишилися відірваними від рідної землі. Складні життєві обставини змушували їх в першу чергу дбати про засоби для існування. Адаптація до нових умов життя, до нового простору була, як засвідчують спогади письменників (У. Самчук «На коні вороному», Г. Костюк «Зустрічі і прощання» тощо) тяжкою. Однак взаємодопомога, відчуття чужості в інших та близькості в своїх, сприяли об'єднанню українців, їхній організованості, єднанню з метою відчутти там, на чужині, підтримку своїх й відродити українську літературу. Літературний процес в Радянській і Західній Україні та в еміграції становлять єдину цілісність історії української культури.

Отже, українські письменники були свідками трагічних подій: масових арештів, знування над Людиною, подій штучно створеного голоду 1932–1933 років, численних втрат за період Другої світової війни. Опинившись в еміграції та відчуваючи потребу зберегти українськість там, далеко за межами рідної землі, митці слова, об'єднуються, вирішують творити «велику літературу». Як переконливо доводить С. Луцій, що надзавдання розповісти світові про численні більшовицькі злочини зміг виконати в першу чергу саме роман: «Цей синтетичний жанр дав можливість глибоко усвідомити власну ідентичність, історію та культуру в умовах еміграції» [5, с. 209]. Отож, і «материкова», й еміграційна літератури складають цілісність всього українського літературного процесу. Кожна із них є цінною та неповторною водночас, в цьому полягає особливість розвитку української культури, оригінальність у порівнянні з іншими світовими літературами.

Цінність української еміграційної літератури полягає в тому, що її автори взяли на себе відповідальну місію – зберегти українську літературу від тоталітарної системи, розвивати її та удосконалювати. В Радянській Україні масова русифі-

кація викорінювала українську культуру, нищила українську мову, забороняла її вживання навіть у побуті. Наслідки цих жахливих подій української історії ми відчуваємо і досі. На жаль, існувало донедавна безліч переконаних у тому, що не важливо для нації якою мовою спілкуватися та чию культуру пропагувати. Однак, як стверджує Ліна Костенко, що нації вмирають вмирають не від інфаркту, спочатку в них відбирають мову. Цей афоризм є істинним, адже мова – це маркер, який визначає нашу ідентичність; зброя,

яка допоможе перемогти у війні. Не буде мови – не буде культури, а згодом і держави. Це усвідомлювала українська інтелігенція, зокрема українські письменники, які, незважаючи на утиски, репресії та вбивства, намагалися врятувати рідне слово, бо ж розуміли його значимість. На жаль, трагічні часи оборони української землі від російської навали настали знову у XXI ст. І наше першочергове завдання – бути незламними у боротьбі за рідне слово – код нашої нації, й зберегти Батьківщину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бернадська Н. Український роман: теоретичні проблеми і жанрова еволюція : монографія. Київ : Академвидав, 2004. 368 с.
2. Гундорова Т. Проявлення слова: дискусія раннього українського модернізму. Вид. друге, перероб. та доп. Київ : Критика, 2009. 448 с.
3. Ковалів Ю. Історія української літератури. Кінець XIX – початок XXI ст. У десяти томах. Том сьомий. Випробування репресіями і війною. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2020. 528 с.
4. Криловець А. Українська література перших десятиліть XX століття: філософські проблеми. Теннопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. 256 с.
5. Луцій С. Романістика української діаспори другої половини XX століття: проблеми, жанрово-стильові парадигми. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Історичні науки. 2015. Вип. 23. С. 209-213.
6. Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по другій світовій війні Т. 1. Роки 1945–1951. Мюнхен: Академічне Видавництво д-ра Петра Белея, 1985. 405 с.
7. Мацько В. Українська еміграційна проза XX століття : монографія. Хмельницький : ПП Дереза І. Ж., 2009. 388 с.
8. Мафтин Н. Західноукраїнська та еміграційна проза 20–30 х років XX століття: парадигма реконквісти : монографія. Івано Франківськ : ВДВ ЦІТ ПНУ ім. В. Стефаника, 2008. 356 с.
9. Павличко С. Теорія літератури / упор. В. Агеєва, Б. Кравченко. Вид. 2 е. Київ : Вид во Соломії Павличко «Основи», 2009. 679 с.
10. Регенсбург. Статті – спогади – документи до історії української еміграції в Німеччині після Другої світової війни 1945-1949 / за ред. Омелян Кушнір та ін. Нью-Йорк; Париж, Сідней; Торонто, 1985. 685 с.
11. Самчук У. Велика література. МУР. Збірник І. Мюнхен; Карльсфельд, 1946. С. 40–51.
12. Хвильовий М. Україна чи Малоросія. / за ред. Л. Івшина. Київ: Українська прес-група, 2012. 72 с.
13. Юрчак Г. Жанрово-стильова своєрідність романістики Юрія Косача : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2018. 20 с.
14. Kossatsch J. Ukrainische literatur der Gegenwart. Regensburg, 1947. 36 s.

РОЗДІЛ 8 УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 821.161.2 – 1.09 Калинець
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.47>

МІФІЧНИЙ РОДОВІД В ІНДИВІДУАЛЬНОМУ АВТОРСЬКОМУ МІФІ І. КАЛИНЦЯ: ЗВ'ЯЗОК «ЛЮДИНА – ПРИРОДА»

THE MYTHICAL PEDIGREE IN THE INDIVIDUAL AUTHOR'S MYTH OF I. KALYNETS: THE "MAN – NATURE" RELATIONSHIP

Буряк О.Ф.,
orcid.org/0000-0002-7549-5007
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української та зарубіжної літератури
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка

У статті витлумачено й апробовано як літературознавчий інструментарій поняття «міфічний родовід», що відображає причинно-наслідкові зв'язки у формі родових відношень в індивідуальному авторському міфі. Доведено, що поява родовідного ланцюга образу свідчить про його життєздатність в міфічній реальності, а специфіка міфічного родоводу – один із критеріїв досконалості авторської художньо-філософської концепції людини, життєвості авторського міфу як системи.

Індивідуальний авторський міф Ігоря Калинця має потужний життєвий заряд, багато в чому обумовлений розгалуженою системою родовідних зв'язків. Особливо оригінально поет осягає родовідний зв'язок «людина – природа», прагнучи відновити первісну цілісність картини буття з гармонійно вписаною в неї особистістю. Міфічний родовід виконує подвійну функціональну роль: з одного боку, він свідчить про те, що людина і природа – самодостатні рівноправні феномени, а з іншого, – унаочнює зв'язок їхньої спорідненості.

Митець використовує властивий лише людині спосіб гармонізації стосунків особистості з навколишнім світом – духовне зближення через любов. Зв'язок людини з природою вибудовується через емоційно-почуттєву проекцію, метафору, і лише після завершення земного життя індивіда відбувається його злиття з природою.

У Калинцевому міфі багатозначність художніх смислів, породжених міфічним родоводом, виявляється у двох вимірах – алегоричному й персоніфікаційному, які представляють етапи розвитку авторської концепції людини. Алегорія – початковий етап художнього осмислення поетом стосунків людини і природи, коли особистість у всьому бачить своє віддзеркалення, вважаючи себе непорушним центром світобудови, а персоніфікація означає, що людина допускає існування рівноправних життєвих систем («Вітрова донька»).

Міфічний родовід актуалізує взаємоперелив, варіювання алегоричного й персоніфікаційного начал («Троянда» із циклу «Зільник»).

Через взаємодію з іншими художніми засобами міфічний родовід генерує асоціації, викликані впливом спорідненого образу («Осіньна Магдалина»).

Міфічний родовід «людина – природа» в поезії І. Калинця увиразнює кількарівневі художні смисли, що відображають етапи розвитку авторської концепції.

Ключові слова: індивідуальний авторський міф, міфічний родовід, алегорія, метафора, персоніфікація.

The article interprets and tests the concept of "mythical pedigree" as a literary tool, which reflects the cause and effect relationships in the form of ancestral relations in the individual author's myth. It is proved that the appearance of the genealogical chain of the image testifies to its viability in mythical reality, and the specificity of the mythical pedigree is one of the criteria for the perfection of the author's artistic and philosophical concept of man, the vitality of the author's myth as a system.

Ihor Kalynets' individual authorial myth has a powerful life charge, largely due to an extensive system of genealogical ties. Especially original, the poet comprehends the genealogical connection "man – nature", seeking to restore the original integrity of the picture of life with a harmoniously inscribed personality. The mythical genealogy plays a dual functional role: on the one hand, it shows that man and nature are self-sufficient equal phenomena, and on the other hand, it illustrates the connection between their kinship.

The artist uses a unique inherent only-for-man way of harmonizing a person's relationship with the world around him – spiritual rapprochement through love. Man's connection with nature is built through emotional and sensory projection, and metaphor, and only after the end of the earthly life of the individual is his merger with nature.

In Kalynets' myth, the multilayered artistic meanings generated by the mythical pedigree are manifested in two dimensions – allegorical and personification, which represent the stages of development of the author's concept of man. Allegory is the initial stage of the poet's artistic understanding of the relationship between man and nature, when the individual sees his reflection in everything, considering himself the inviolable center of the universe, and personification means that man no longer takes such a position, allowing the existence of equal life systems ("Wind Daughter").

The mythical pedigree actualizes mutual overflow, variation of allegorical and personification principles ("Rose" from the cycle "Zil'nyk").

Through interaction with other artistic means, the mythical pedigree generates associations caused by the influence of a related image ("Autumn Mahdalyna").

The mythical pedigree "man – nature" in the poetry of I. Kalynets emphasizes multilevel artistic meanings that reflect the stages of development of the author's concept.

Key words: an individual author's myth, a mythical pedigree, an allegory, a metaphor, a personification.

Постановка проблеми. У творенні індивідуального авторського міфу Ігоря Калинця особливе місце належить оригінальному образотворчому засобу, який можна визначити як міфічний родовід.

Під міфічним родоводом ми розуміємо художній засіб, який відображає встановлення автором зв'язку різнорівневої спорідненості між образами в міфічній реальності.

Міфічний родовід – вияв глибинного міфологізму художнього мислення митця, оскільки він виконує одне з найважливіших завдань міфу, окреслених О. Лосевим: «Міф... вириває речі з їхнього звичайного руху, коли вони то не поєднуються, то незрозумілі, то не вивчені в плані їхнього можливого подальшого існування, й занурює їх, не позбавляючи реальності й тілесності, у нову сферу, де виявляється раптом їхній інтимний зв'язок, стає зрозумілим місце кожної з них, ясною їхня подальша доля» [5, с. 455].

Міфічний родовід вибудовується на основі причинно-наслідкового зв'язку, а тому засвідчує, що поет створює міф як систему. Цей троп увиразнює зміст та особливості втілення авторської художньо-філософської концепції людини. В образі, який вписаний у сферу міфічного родоводу, виникає потужне асоціативне поле, підсилене впливом спорідненого з ним образу. Міфічний родовід – це ще й індикатор відкритості авторської концепції, його аналіз дає можливість визначити ступінь готовності ліричного героя до взаємодії зі світом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Наукове осягнення індивідуального авторського міфу сприяє глибинному осягненню творчості окремого митця як системи. Про це зокрема свідчить контрверсійна монографія Г. Грабовича «Шевченко як міфотворець: Семантика символів у творчості поета» [1], в якій осмислено втілення моделей «ідеальна спільнота» та «суспільна структура» в індивідуальному авторському міфі Т. Шевченка як вияв реального й ідеального рівнів художньої реальності.

Праця О. Забужко «Шевченків міф України: Спроба філософського аналізу» [2] – наукова рецепція так званого національного Шевченкового міфу України. Дослідження цінне в методологічному плані, оскільки містить визначення комплексу рис індивідуального авторського міфу.

Продуктивні пошуки в цій сфері В. Пахаренка [7], який на матеріалі української літератури 20-х років ХХ ст. демонструє специфіку міфотворення, розмежовує міф і псевдоміф.

Міфологізм художнього мислення Калинця як самодостатній предмет дослідження цікавив небагатьох науковців, зокрема Л. Стринаглюк присвячує свою розвідку аналізу основ міфологізму художнього мислення митця [9], а Е. Соловей вивчає його міфологічну асоціативність, проводячи паралелі з В. Свідзинським [8]. В. Неборак у розвідці «Міф про поета» [6] аналізує вплив світогляду на творення художнього світу, доводячи, що хронотопна організація Калинцевої художньої реальності здійснюється шляхом засвоєння структури розп'яття і воскресіння людинобога. Проблем міфотворчості І. Калинця торкається М. Ільницький у своєму дослідженні «Ключем метафори відімкнені вуста... Поезія Ігоря Калинця» [3]. Через призму міфу тлумачить міфологему місяця в Калинцевій поезії Т. Цепкало [10].

Постановка завдання. Мета нашої статті – з'ясувати специфіку художнього втілення й функції міфічного родоводу «ліричний герой – природні реалії» в індивідуальному авторському міфі Ігоря Калинця.

Об'єкт дослідження – поезії І. Калинця із книги «Слово триваюче» (1997).

Виклад основного матеріалу дослідження. Ігор Калинець неодноразово наголошував на важливості родоводу як джерелі життєвої сили, невичерпної енергії, необхідної умови самовизначення особистості. Причетність до роду позбавляє людину від екзистенційного страху слабкого одинака. Родовий зв'язок – це той канал, через який індивід насажується життєтворною

енергією спільноти, розширюючи сферу свого Я до меж, а точніше, до нескінченності роду:

*Але найцінніше віно – це приналежність до
роду.*

Воно надбання не відламку кількох пращурів.

*Воно надбання сотень поколінь, які невідомо
звідкіля*

*з'явилися і невідомо куди прямують із плугом
і мечем, з вірою лісового капища*

*і золотобанного
собору.*

*Бережи його як зіницю ока, без нього Ти
всього-на-всього круга сирота на такому*

*жорстокому
світі [4, с. 162].*

Калинців ліричний герой сприймає відчуженість від роду як «космічне» сирітство, відторгнення від містерії життя:

а в моєї ніченьки

небо сиротятко:

ні одної свіченьки

в золотім горішку [4, с. 370].

Через космологічний образний ряд відтворено надзвичайно гостре відчуття самотності – загубленості людини в космічному часі і просторі, пронизлива туга за рідною душею набирає вселенських масштабів. Вражаюче поєднання образу безмежного неба, що виконує ще й роль поетичного відповідника душі, з дуже інтимним епітетом «сиротятко», відтворює глибоку внутрішню драму розриву зв'язку людини зі своїм родом.

Активне використання міфічного родоводу характерне для зрілого, сформованого авторського міфу.

В «окремій дійсності» І. Калинця представлено розгалужену систему родовідних зв'язків. Особливо оригінально поет осягає родовідний зв'язок «людина – природа». Калинець усвідомлює всю небезпеку повернення в царину первісної природи людського Я в рослинній чи тваринній оболонці: цивілізація оберігає ліричного героя від розчинення в зеленому космосі, від самознищення.

У Калинцевій міфічній реальності зв'язок людини з природою вибудовується дуже делікатно, найчастіше – через витончену емоційно-почуттєву проекцію, ескізу метафору:

а колись

листопадову жалобу

ніхто не зможе поділити

на твою і мою [4, с. 132].

Змальовуючи дивовижні позажиттєві метаморфози, що відбуваються з людиною, автор наголошує на втраті її самотності й водночас

долученні до нової спільноти в новому метафізичному вимірі:

Згодом привиди

*прибирають суцільну сплетену Постать –
єдиний Лозовий Кошіль,*

*і годі розрізнити сусідські Межі
у густому Лаокооні [4, с. 499].*

У поезії Калинця лише після закінчення земного життя людини відбувається її злиття з природою.

Поет використовує притаманний лише людині спосіб гармонізації стосунків особистості з навколишнім світом – духовне зближення через любов.

У Калинцевому художньому світі міфічний родовід, який встановлює зв'язок між людиною і природою, увиразнює кількарівневі смисли, що відображають етапи розвитку авторської концепції. Природні явища, стани – це, найчастіше, психологічна проекція людського Я.

Спостерігаються напружені авторські пошуки основи єдності сфери людської духовності й зовнішнього світу. Міфічний родовід виконує подвійну функціональну роль: з одного боку, він свідчить про те, що людина і природа – самодостатні, з іншого, – унаочнює зв'язок спорідненості. Спорідненість людини і природи в індивідуальному авторському міфі Калинця ґрунтується на духовній єдності без порушення їх рівноправності.

Міфічний родовід – спроба відновлення первісної цілісності картини буття з гармонійно вписаною в неї особистістю:

Бо Осінь – вже не втрат поря,

а втілення самої Втрати:

вона в мені знаходить брата,

з мого породжена ребра [4, с. 528].

Створена поетом ланка міфічного родоводу «ліричний герой – осінь» стала джерелом виникнення багатогранного образу Осінньої Магдалини.

Митець у філософському ключі трактує минуцність життя в контексті природи, для якої циклічність, процес вмирання-народження – головний принцип існування. Намагаючись відобразити діалектику буття, Калинець переосмислює традиційний біблійний образ Магдалини як святої грішниці, створюючи по-бароковому гострий внутрішній конфлікт. Але осягнення його через призму філософії любові почасти знімає напругу, натомість увиразнюючи ідею взаємозв'язку тих аспектів образу, які заперечують один одного:

Хіба то блуд, для цнот – печаль,

коли жага оплодить літо,

коли в обіймах б'ються злиго

єства обох двоєначал? [4, с. 527].

Через витончене асоціативне переплетення стихій традиційного й авторського міфу в образі Магдалини прозирають риси земної коханої й абсолюту любові, що символізують багатогранність життя. Образ набуває ознак ідеалу за рахунок асоціативного зв'язку із символом незнищенності в християнській міфології – Неопалимою Купиною:

*Мені нема ні краю-дна,
живу – Одвічна Магдалина,
свята і грішна – двоєдина –
Неопалима Купина [4, с. 528].*

Таким чином образ Магдалини в Калинцевій міфічній реальності – уособлення потужної енергії любові, яка насажує рух особистості до ідеалу.

В авторському міфі Калинця багатозначність художніх смислів, породжених міфічним родоводом, виявляється у двох вимірах – алегоричному й персоніфікаційному, які представляють етапи розвитку авторської філософської концепції людини. Алегорія – початковий етап художнього осягнення поетом стосунків людини і природи, коли особистість у всьому бачить своє віддзеркалення, вважаючи себе непорушним центром світобудови, а персоніфікація означає, що людина вже не займає такої позиції, допускаючи існування рівноправних життєвих систем. Це свідчить про творення істинного міфу, коли керуватися тезою В. Пахаренка, що «міт є світонастанова за формулою «I-I», а псевдоміт – за формулою «або-або»» [7, с. 12].

Калинців міф «Вітрова донька» яскраво ілюструє вияви і взаємодію алегоричного й персоніфікаційного художніх смислів твору:

*Вітрова донька гасає,
одно знає:
– Пусту мене, тату
козакам сорочки сушити,
з ними люльки палити,
в морі байдаки надимати.*

*А Вітер сердиться:
Не годиться людям бути посестрою,
в походи ходити –
рани студити,
не нашої вони крові [4, с. 450].*

Протиставлення Вітром світу природи і людини зустрічає опір його доньки. Її бунт – спроба заперечити споконвічні закони, за якими співіснують людське суспільство і природа, – закінчується трагічно: розгніваний батько Вітер закликає свою дитину в кам'яну Діву – позбавляє іманентної якості рухатися, в такий спосіб запобігаючи її самознищенню і сприяючи збереженню цілісності «різнокровних» систем.

Конфлікт природи і людини в поезії Калинця сягнув вершини, оскільки знайшов своє художнє втілення через актуалізацію вічної проблеми «батьки і діти», вічного конфлікту поколінь, перегукуючись із багатьма творами світової й української класики (згадаймо хоча б хрестоматійних дядька Лева й Мавку з «Лісової пісні» Лесі Українки). Конфлікт набуває морально-етичного звучання: Вітрова донька має зробити доле-носний вибір – стати багатою дружиною Вітра Заморського чи лишитися незаміжньою в рідному з дитинства степу. Трагічна розв'язка може прочитуватися і як соціально-політична алегорія, уособлюючи долю патріотів – «Страждальців Страдного Вінка» [4, с. 531], що не покидали Батьківщину в найскрутніші часи.

Авторський міф Калинця «Вітрова донька» підтверджує думку, висловлену Ф. Шеллінгом: «чари... всієї міфології пояснюються, між іншим, і тим, що допускають алегоричне значення як можливість, справді, алегоризувати можна практично все» [11, с. 109]. Можливість алегоричного прочитання надає міфу привабливої багатозначності.

Взаємоперелив, варіювання алегоричного й персоніфікаційного начал реалізується особливо цікаво завдяки поєднанню з міфічним родоводом. Яскраво ілюструє це художнє явище цикл «Зільник». Зокрема в поезії «Троянда» алегоричні смисли, породжені опозиційним ядром «культура – природа», притлумлюються потужним драматичним зарядом персоніфікації. Поезія має форму монологу-сповіді троянди своїй сестрі – дикій рожі. Родовий зв'язок троянди й дикої рожі, художньо переосмислений через призму людських стосунків, викликав ризиковану, але виправдану асоціацію рожі з Сафо – «гріховною квіткою / лесбійською» [4, с. 386]. Квіткова розповідь про долю дику піднялася до рівня справжньої драми, яка дорівнює за своєю силою людським життєвим катастрофам:

*як викрадали мене
наче прекрасну Єлену
...
ще як замацували
по ложах розаріїв*

*у п'яні розалії
трактували за гетеру [4, с. 385].*

Алегоричний смисл: складність існування в чужому світі, що травмує й руйнує, відповідно, конфлікт істоти й середовища, органічно породжується персоніфікацією. Міфічний родовід «троянда – дика рожа» увиразнює ідейні смисли й алегорії, й персоніфікації.

У системі міфічного родоводу вияв людського Я в алегоричній формі поряд із персоніфікаційним втіленням служить для гармонізації процесів розширення сфери людського Я і ствердження рівноправності й самотності сфери природи поряд зі світом людини.

Міфічний родовід – художній засіб, що виконує важливу системотворчу роль, відображаючи причинно-наслідкові зв'язки у вигляді родових відношень в індивідуальному авторському міфі.

Міфічний родовід – це індикатор життєздатності образу в авторському міфі. Якщо традиційний міфічний образ органічно засвоюється, «вживається» створеній митцем міфічній реальності, то розвиток його родовідного ланцюга свідчить про його життєздатність.

Міфічний родовід, взаємодіючи з іншими художніми засобами, підсилює їх дію, створює потужний асоціативний канал, забезпечуючи постійний незримий вплив спорідненого образу. Такий зв'язок часто надає якісно нового звучання образу, визначає його місце в системі цінностей.

Характер міфічного родоводу може служити одним із критеріїв життєвості міфу й, відповідно, досконалості авторської художньо-філософської концепції людини.

Ступінь розвиненості системи міфічного родоводу в авторському міфі визначає життєздатність міфу як системи. Калинець міф має потужний життєвий заряд, багато в чому обумовлений розгалуженою, розмаїтою системою родовідних зв'язків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Грабович Г. Шевченко як міфотворець: семантика символів у творчості поета. Київ : Радянський письменник, 1991. 210 с.
2. Забужко О. С. Шевченків міф України: спроба філософського аналізу. Київ : Абрис, 1997. 142 с.
3. Ільницький М. «Ключем метафори відімкнені вуста...» : поезія Ігоря Калинця. Париж – Львів – Цвікау : «Зерна», 2001. 189 с.
4. Калинець І. Слово триває: Поезії. Харків: Фоліо, 1997. 542 с.
5. Лосев А. Ф. Диалектика мифа (из ранних произведений). Москва : Правда, 1990. 655 с.
6. Неборак В. Міф про поета. *Калинець І. Слово триває: Поезії*. Харків : Фоліо, 1997. С. 12–18.
7. Пахаренко В. Поєдинок з Левіафаном : міт і псевдоміт в українській літературі 20-х років. Київ : Бібліотечка першого вересня, 1999. 87 с.
8. Соловей Е. Українська філософська лірика : навчальний посібник із спецкурсу. Київ : Юніверс, 1998. 368 с.
9. Стринаглюк Л. Містерія пробудження Ігоря Калинця. *Дзвін*. 1996. №4. С. 152–153.
10. Цепкало Т. О. Міфологема місяця в українській поезії ХХ століття: дис.... канд. (доктора філософії) філол. наук: 10.01.01, Київ, 2018. 220 с.
11. Шеллинг Ф. В. И. Философия искусства. Москва : Мысль, 1986. 496 с.

АВТОРСЬКА СУБ'ЄКТИВНІСТЬ У СУЧАСНОМУ ПРОЗОВОМУ КОНТЕКСТІ: ВІД ПОСТМОДЕРНІЗМУ ДО МЕТАМОДЕРНІЗМУ

AUTHORIAL SUBJECTIVITY IN THE MODERN PROSE CONTEXT: FROM POSTMODERNISM TO METAMODERNISM

Вертипорох О.В.,

orcid.org/0000-0001-6488-6945

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри української літератури та компаративістики
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*

У статті проаналізовано поняття метамодернізму у сучасній культурі. Означено основні аспекти метамодерних студій, художні версії текстів метамодерної тематики, специфіку художності таких творів, а особливо, прикмети авторської суб'єктивності як реконструкцію особистості, повернення до цілісного мистецького «я». Указано на те, що автор у метамодерному творі рефлексує над власним «я», постійно рухається углиб внутрішнього світу, що завершується націотворчим індивідуалізмом, моделюванням альтернативних міфів та оновленою метамодерною художністю.

Основою студії є літературознавча інтерпретація метамодерного аспекту в романах «Сліпий дощ» В. Слапчука, «Травам не можна помирати» С. Процюка, «Хліб із хрящами» М. Бриниха. Досліджено, що художнє освоєння комплексів національної меншовартості, колоніалізму, страху знищення, неповноцінності через вплив імперського суб'єкта, втрати державності у творах вищевказаних письменників є не що інше, як вияв метамодерної складової сучасного літпроцесу. Означено ознаки метамодерної авторської суб'єктивності, її відмінність від постмодерної позиції автора; виокремлено особливості метамодерної авторефлексії. Акцентовано на тому, що метамодерні тексти наповнені психоаналітикою, гротеском, натуралізмом із алегорично-символічними деталями та рефлексіями. Письменники чітко розмежовують поняття, не вдаючись до стереотипів та не роблячи жодних висновків, залишаючи це на усвідомлення читача, що наближає їхні твори до метамодерного культурного феномену. Такий екзистенційно-рефлексивний ракурс аналізованих романів актуалізує проблему національного колективного позасвідомого, котре містить генетичну пам'ять про війни, голодомори, національні геноциди.

Підсумовано, що романи Степана Процюка, Михайла Бриниха та Василя Слапчука – результати метамодерної авторефлексії письменників, вербалізації емоційного досвіду і мовного потоку спогадів з акцентованою неорефлексією над втраченою історичною пам'яттю, над проблемами національного «я» з акцентованими діалогічністю, парадоксальністю, метанаративністю та постноворомантичною щирістю.

Ключові слова: метамодернізм, постмодернізм, самоусвідомлення, неорефлексія, історична пам'ять.

In the article are analyzed the concept of metamodernism in modern culture. The main aspects of metamodern studies, artistic versions of metamodern texts, the specifics of the art of such works, and especially, signs of authorial subjectivity as a reconstruction of personality, a return to a holistic artistic "I". It is pointed out that the author in the metamodern work reflects on his own "I", constantly moving deep into the inner world, culminating in nation-building individualism, modeling of alternative myths and renewed metamodern art.

The basis of the study is a literary interpretation of the metamodern aspect in the novels "Blind Rain" by V. Slapchuk, "Herbs can not die" by S. Protsyuk, "Bread with cartilage" by M. Brynykh. It has been studied that the artistic development of complexes of national inferiority, colonialism, fear of destruction, inferiority due to the influence of the imperial subject, loss of statehood in the works of the above writers is nothing but a metamodern component of modern literature. The signs of metamodern authorial subjectivity, its difference from the postmodern position of the author are marked; features of metamodern autoreflexion are singled out. Emphasis is placed on the fact that metamodern texts are filled with psychoanalytics, grotesque, naturalism with allegorical and symbolic details and reflections. Writers clearly distinguish between concepts, without resorting to stereotypes and without drawing any conclusions, leaving it to the reader's attention, which brings their works closer to the metamodern cultural phenomenon. This existential perspective of the analyzed novels highlights the problem of the national collective subconscious, which contains the genetic memory of wars, famines, national genocides.

It is concluded that the novels of S. Protsyuk, M. Brynykh and V. Slapchuk are the results of metamodern autoreflexion of writers, verbalization of emotional experience and language flow of memories with accentuated neoreflexion on lost historical memory, on the problems of the national "I" with accentuated dialogicity, paradoxicality, metanarrativeness and post-romantic sincerity.

Key words: metamodernism, postmodernism, self-awareness, neoreflexion, historical memory.

Постановка проблеми. У сучасній українській літературі можемо спостерігати різноманітні форми виокремлення індивідуального авторського «я», позиціонування традиційних, постмодерних і метамодерних художніх сти-

летворчих практик. І все це відбувається з такою множинною дискурсивністю, що весь літературний процес перетворюється у величезний ризоматичний Текст, котрий занурює реципієнта в незвідані глибини авторського індивідуального «я»,

його рефлексивні стани, часто залишаючи безпомічним у неможливості зрозуміти, зінтерпретувати весь цей масив творчого вияву. Ясна річ, що через пізнання (фахове, професійне) такої текстуральності відбувається пізнання власне себе, свого внутрішнього «я», як і загалом етноментальних знаків і архетипів. І в тому, очевидно, справжнє призначення художньої літератури.

Варто відзначити те, що в сучасній українській літературі останнім часом актуалізується пласт художніх текстів, де акцентованою є метамодерна складова. У таких творах на першому місці не сюжет, не оригінальне обрамлення, не мова, а чітко виписане психологічне тло, на якому розвиваються характери персонажів, акцентуються проблеми сьогодення. Йдеться про такі важливі речі для гуманітарної сфери: індивідуальне й колективне позасвідоме, архетип, еволюція національного характеру, національне самоусвідомлення, материнсько-батьківський код, неомітологічне мислення. У текстах Є. Пашковського, О. Забужко, С. Процюка, Ю. Андруховича, М. Магіос, В. Шкляра, М. Дочинця, М. Бриниха та інших сучасних авторів прочитуємо такий дискурс й акцентуємо на ньому, тому що важливими й актуальними і до цього часу лишаються питання комплексу національної меншовартості, історичної пам'яті, втрати державності загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Останнім часом у літературознавстві досить активно вивчається явище метамодернізму. Так, Л. Тернер для розуміння метамодерного художнього мислення пропонує використовувати поняття «феноменологічного критицизму», який дозволить «повернутися до питання про людину». Фактично відбувається повернення до розповіді (оповіді) справжніх історій, до прямого призначення письменницької майстерності [14]. Надумку О. Слоньовської, метамодернізм (мегамоде-рнізм) є вищою стадією того ж таки модернізму, й тому знехтувати цим явищем у жодному разі не можна [13]. В. Пахаренко [8], О. Шинкаренко [9], Т. Гребенюк [3] теж акцентують на актуальності явища метамодерну в сучасній культурі, означаючи його прикметні ознаки, впливи, вияви.

Постановка завдання. Саме тому важливим є завдання розглянути художню репрезентацію метамодерного мислення у творчості сучасних українських прозаїків (В. Слапчук, С. Процюк, М. Бриних).

Виклад основного матеріалу. Оскільки постмодернізм характеризувався такими рисами, як деконструкція, іронія, стилізація, релятивізм, нігілізм і зречення від загальних концепцій і сте-

реотипів, дискурс про сутність метамодернізму охоплюватиме процес репарації щирості, надії, романтизму, потягу та повернення до справжніх істин тощо [3, с. 161].

Знецінення людської особистості, відсутність емоцій, байдужість як результат масовості, мультикультуралізм – те, що залишилося від постмодернізму та призвело метамодернізм до пошуку нової духовності. Відмінності у сприйнятті, що ґрунтуються на змінах, котрі відбулися у світі, призводять до переосмислення минулого досвіду та концепцій. Наприклад, постмодернізму був властивий лінгвістичний детермінізм, який проголошує владу мови, залежність думки від слова, метамодернізм же прагне сфокусуватися на використанні мови в залежності від обставин, на оповідачеві, і на тому, як він формує свою особистість у вигляді мови. Тобто зникають спроби довести, що слово нічого не означає, що література вичерпала себе і що автор «помер». Автор не помер, авторство залишається, немає більше критики індивідуальності; «шизоаналіз», розщеплене авторське «я» відійшли в минуле і стали неактуальними. Теоретики літературної критики в метамодернізмі на відміну від постмодернізму, який пригнічував індивідуальність і знецінював особистісне переживання, прагнуть аналізувати нову літературу, розглядаючи характер і досвід індивідуума. Література та літературна критика характеризуються поворотом до людини – це своєрідна централізація суб'єкта. «Метамодернізм, – як відзначає В. Пахаренко, – почався з реконструкції особистості – самодостатньої і самоцінної, із централізації суб'єкта. Тепер мистецтво фокусується на характері й досвіді конкретної людини» [8, с. 59].

Для літератури метамодернізму також характерне відродження інтересу до психологізму. Люк Тернер, скажімо, закликає до звільнення від «ідеологічної наївності» модернізму й «цинічної нещирості» постмодернізму, пропонує «прагматичний романтизм, що не скутий ідеологічними засадами». Також варто виокремити й такі риси метамодернізму: оптимізм, культурні і національні цінності, історична пам'ять, метамодерна небайдужість, різні варіанти подолання страху, неопсихологізм, неорефлексія, прагматичний романтизм, розпізнавання реальності (симулякрів) фейків, втома від відсторонення, іронії, пародії, спроби осягнути реальність у сьогоденних умовах [14].

Найбільшою заслугою сучасного українського метамодернізму, на думку критиків, є висока професійність авторів, запропоновані цілісні й самодостатні образи-характери й образи-типи героїв,

які афішують служіння національній ідеї, високий рівень національної самоідентифікації персонажів, уміння протистояти колоніальній політиці інтелектуально й духовно, прагнення робити ревізію застарілих комплексів і переконань, ставати національним ідеалом. В. Пахаренко акцентує увагу на специфіці метамодернізму в пошуках істини: «Стисло кажучи, метамодернізм – це глобальний культурний процес сьогодення, який характеризується коливанням (осциляцією) між двома протилежностями й одночасним їх використанням. Таке коливання відбувається безперервно між модернізмом і постмодернізмом. Метамодернізм трактує протилежності як складники загальної істини, не нав'язує якусь «єдиноправильну» позицію, а пропонує обирати її кожному особисто і залишатись у стані безперервного пошуку між протилежностями» [8, с. 64].

Якщо головним для постмодерну є руйнування, то метамодернізм у своїй основі містить бажання рухатися далі. Якщо постмодерн показує всю непривабливість життя, то час показати, що життя все-таки вартує того, щоб відчувати щастя: «Я так люблю цей світ. Але я стежу за ним. Це ніби біля клітки з тигром. Милуючись звіром, людина відчуває спокій, простягає руку, щоб погладити його, проте не втрачає пильності» [14].

Важливо в цьому контексті те, що українська література останніх десятиліть відзначається появою саме таких художніх текстів, які свідчать про активний пошук митцями нових тем, засобів виразності, жанрових модифікацій задля того, щоб показати глобальні проблеми сучасного світу, екзистенцію людини під час тотальних змін (М. Дочинець, В. Лис, С. Андрухович, Г. Пагутяк, С. Жадан, Ю. Винничук та ін.). Сучасний український культурний простір дещо хаотично, але наполегливо перетворює той філософський, мистецький, соціальний досвід, яким оволодівала європейська культура протягом ХХ століття, на свій, самостійно пережитий і глибоко усвідомлений. Останні роки в українській літературі присвячені, як відзначає Я. Поліщук, «дедалі більшому й глибшому переживанню-осмисленню глибокого конфлікту між високими мріями і реальною дійсністю, між патріотичною жертвовністю і спекуляціями на цю тему, з'ясування джерел цього конфлікту й пошуку можливих шляхів його вирішення на рівні індивідуального самоототожнення зі світом. Сьогодні, незважаючи інколи на розпач і депресію, формується нова система ціннісних установок, здатних відновити втрачену літературою рівновагу, відбувається самоідентифікація літератури в новій соціальній ситуації» [10, с. 34].

Скажімо, в романі відомого українського письменника, лауреата Шевченківської премії Василя Слапчука «Сліпий дощ» психосемантика персонажів відрефлектована автором із позицій загальнолюдського, зокрема, національного досвіду [12]. Роман є присутнім збагаченням теми, яку у своїй творчості освоює письменник. Поодиноке людське життя, родинне виховання, соціальні інституції, стереотипи суспільства, гріх і покарання – такі творчі інтенції автора [5, с. 4]. Психологізм роману є досить відчутним і означеним через внутрішній досвід переживання героями своїх комплексів, бажань, самореалізації в соціумі. Можемо стверджувати, що таким чином сучасна романістика наголошує передовсім на конкретному індивідуально-людському вимірі героя, його глибинному осягненні, а не на постмодерному кітчі, карнавалізації та тотальній іронічності. Розглядаючи важливі питання сьогодення, Василь Слапчук чітко розмежує поняття «чорного та білого», «добра і зла», а на рівні тематики, проблематики, сюжетно-фабульної лінії вибудовує метамодерний світ, що проявляється в психологічній авторській оповіді, коли зображується динаміка думок, переживань персонажів у вигляді внутрішнього монологу [1].

Можемо стверджувати, що в романі «Сліпий дощ» В. Слапчука виокремлюються такі особливості метамодерної авторефлексії: оскільки рефлексія асоціюється зі здібністю індивіда зосереджуватися на змісті своїх думок, то кожен персонаж роману самозаглиблений, постійно розмірковує над своїми внутрішньо психологічними проблемами, свідченням тому є велика кількість ауто-діалогів, внутрішніх монологів тощо. Таким чином, роман «Сліпий дощ» В. Слапчука великою мірою автотематичний, метамодерний, неприховано апелює до саморефлексії автора, презентуючи тим самим особливості його індивідуальної уяви і пам'яті.

Важливою є і романістика іншого не менш відомого й талановитого письменника-сучасника Степана Процюка. Після «Чорного яблука», «Десятого рядка», «Під крилами Великої матері» не можна було оминати увагою і роман «Травам не можна помирати». Тема – зображення судилиці і знущань над українською інтелігенцією в сімдесятих роках ХХ століття. Радянська влада ще досить міцна і нещадна до інакодумців, але вже починають проявлятися перші ознаки її грандіозного руйнування. А тому в агонії діють найжорстокіші покарання, ниці експерименти з людською психікою і тілом, каральні прийоми і провокації досягають у цей час свого апогею:

«Це були наші партизани. До них приводили їхніх сестер і матерів: тикали маму лицем до синівського трупа; примушували сестру довго дивитися на бездиханний шматок органічної речовини вже колишнього брата; під дулом автомата наказували плюнути дружині на мертво лице свого чоловіка, мовляв, це не він, засуджую і відрікаюся; інакше, сука бандерівська, ціле село вивеземо – одну годину на збір – і – всіх! Всіх! Всіх – у сибіри...!» [11, с. 56].

Степан Процюк послідовно й логічно вибудовує систему життєвих і суто психологічних координат своїх персонажів. У властивій митцеві стильовій манері, із художньою вишуканістю заявлені колізії свідомого й несвідомого, виповнені філософією життєві концепти, вишукана метафорика й глибока символіка, таємниці внутрішніх структур людського ества, ускладнений наратив, що сприяють художньому відтворенню буттєвого і позабуттєвого, матеріального й нематеріального, українського й космополітичного, закономірного й парадоксального, особистого-національного-вселюдського, а все разом – допомагає досягнути складний процес переживання письменником колоніальної долі України. Як письменник-метамодерніст Степан Процюк оминає неповноту реалістичного зображення, віддавши перевагу вираженню підсвідомого етноментального пласту в людській свідомості. Меседж такого роману – остаточно і назавжди визнати помилки минулого, описати мужність справжніх українців-патріотів.

Як уже попередньо було відзначено, довгий час «молоде покоління» сучасної української літератури, якому не вдалося подолати колоніальні комплекси й виробити потужний світогляд, залишалося на межі спроб. Погодимось із думкою, що таким чином розгорталася симптоматична постмодерністська інтелектуальна мішанина й інфантилізація з декларованим садоавангардизмом, що продукувало натуралістично відверте, вульгарно-маскулінне мовлення, інфантилізм, котрий виявлявся як постмодерна богемна гра, зміна масок, стьоб [4]. Не вистачало реалізму, котрий дав би змогу адекватно оцінити наше минуле й сучасне. Адже, за визначенням Н. Зборовської, «Україна вийшла з імперського полону недостатньо свідомою й потрапила у простір нового імперського експерименту, пов'язаного з культурою постмодернізму» [4, с. 163].

Справді, сучасній українській літературі бракувало в певний період правдивого читива. Уже вдосталь мали гри й карнавалу, невизначених і підмінених понять, імітації й трешу. Варто було

критично й чесно говорити про нашу історію, наше сьогодні, про національні комплекси меншовартості. Таку правдиву і усвідомлену позицію обрав у своїх творах Михайло Бриних. Його роман «Хліб із хрящами» присвячений темі апокаліпсису, події відбуваються в одному з сіл Київщини. Назва села вигадана, але більшість персонажів, як зізнався автор, мають реальних прототипів. В одному з інтерв'ю автор заявив: «Усе, що я говорю, стосується нинішніх реалій. У мене зовсім інше ставлення до часів, коли жили надлюди кшталту Івана Франка, який міг бути економістом, філософом, літературознавцем, політиком. Час таких людей, які брали на себе багато і могли його винести, давно минув. Ми трохи дрібніші» [6].

Сучасна українська література, думається, і потребує таких текстів, де б у будь-якій жанровій формі (нехай навіть у формі роману жаху або роману-передпрокляття, як у Є.Пашковського) ми чітко отримували відповідь: хто є хто і яке наше колективне позасвідоме, наше минуле, котре маркується і на нашому теперішньому, і на нашому майбутньому. В анотації до книги зазначено, що «Земля, задобрена людською плоттю, рано чи пізно розродиться. «Радіо Живих Мерців» веде прямий репортаж про кінець світу з села Мічне на Київщині. «Хліб із хрящами» – це роман про голод і нещасність, про ген канібалізму і морок свідомості. Апокаліпсис не буде лагідний до тебе, й триватиме він довше, ніж пульсація інстинкту виживання. Колишній священник стоїть на порозі свого дому, й молитва його проста: сокира чи такі автомат?» [2, с. 2]. Такий екзистенційний ракурс роману актуалізує проблему національного колективного позасвідомого, котре містить генетичну пам'ять про війну, голодомор, національний геноцид. Проте імперська свідомість спрацьовувала на теренах колоніальної української культури таким чином, що генетична пам'ять притлумлювалася, шлях до національної самосвідомості перекивався різноманітними «ізмами», симулякрами. Саме тому в тексті зображено апокаліпсис, щеплення пам'яттю, щоб означити кінець історії і розпочати новий вихід із мороку несвідомого, розпочати інтеграційний процес, котрий однозначно призведе до зміцнення структури національного характеру (до речі, священник таки обирає автомат).

Автор наповнює текст важливими символами, які оприявнюють дозрівання нашої національної свідомості, адже національний характер зберігає в собі потужну психологічну колоніальну спадщину. Саме тому авторська рефлексія національ-

ної історії робить таким значущим структурно-семантичне поле «зомбі-роману», де кожна деталь, кожен образ стають символічними, містять актуальний психоаналітичний сенс. Так, якщо говорити про героя-персонажа цього роману, то варто відзначити, що автор не переймається детальним виписуванням цієї сфери. Натомість досить послідовно описане психологічне тло подій і стан живих учасників. Закцентовано на внутрішній рефлексії. І це, думається, найважливіше в романі, що дає можливість тлумачити цей текст не тільки як роман жахів, а значно серйознішу метамодерну річ. Автор не обмежується реалістичним демонструванням комуністичних звірств під час ревізійних акцій на селі, намагаючись засобами соціальної психоаналітики з'ясувати й пояснити нелюдську жорстокість у вчинках безпосередніх виконавців партійної політики.

Отже, можна стверджувати, що художнє осмислення теми Голодомору, вмирання українського села, постапокаліпсис української нації в романі М. Бриниха «Хліб із хрящами» є репараційним проектом, котрий виявляється у застосуванні психопатологічного підходу до змалювання подій 1932 – 1933 років, детальному психоаналітичному трактуванні нашого сьогодення, коли національна колоніальна свідомість нарешті «виходить із гаражів і стає на герць із мерця-

ми-зомбі минулого». Всі ці речі миттєво стають акцентованими в уяві читача, схиляючи до глибокої рефлексії. І в тому, власне, завдання метамодерної авторської концепції.

Висновки. Підсумовуючи, вкажемо на те, що метамодернізм сьогодні все частіше реалізується в різноманітних мистецьких проєктах: від музики до власне художньої літератури: «Щодо України, то метамодерн у нас представлений досить широко. Нещодавно Шевченківську премію отримав типово метамодерний ансамбль «Даха Брахма», творчість якого ґрунтується на імітації та пародіюванні якогось нібито існуючого фольклорного українського ансамблю при тому, що він сам цим ансамблем і є. Тобто це інший варіант Майкла Шура в музиці. Цілком метамодерні також і Vivienne Mort і навіть Jerry Heil... Постмодерн прийшов в Україну досить пізно через перешкоди соцреалізму та залізної завіси, але сьогодні вже ніяких перешкод немає: метамодерн вже скрізь, він дуже швидко завойовує всі сфери нашого життя» [9].

Цілісна авторська позиція, метамодерна авторефлексія, прагматичний романтизм, щирість і оптимізм на проблемно-тематичному рівні, відповідальність за сказане, неомітологія, метанаратив історичної пам'яті призводять до появи нового художнього пласту національної літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бернадська Н.І. Постмодерністський роман. В.Слапчук «Дикі квіти»: проблеми великої епічної форми. Київ, 2007. 127с.
2. Бриних М. Хліб із хрящами. Київ: Ярославів Вал, 2012. 168с.
3. Гребенюк Т. Свобода в літературі метамодерного світу: український вимір. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Філологія». Вип. 78. 2018. С. 160-164.
4. Зборовська Н. Код української літератури: Проєкт психоісторії новітньої української літератури. Монографія. К.: Академвидав, 2006. 504с.
5. Лис В. Перший роман Василя Слапчука. *Волинь нова*. 22 грудня. 2003. С.4.
6. Михед О. Повний фарш. URL: <http://litakcent.com/2012/02/09>.
7. Павлишин М. Канон та іконостас: літературно-критичні статті. Київ: Час, 1997. 447с.
8. Пахаренко В. Метамодернізм як художній напрям: роздуми про новий тип світосприйняття. *Українська мова та література*. № 7-8. 2021. С. 56-68. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/728820>.
9. Письменник Олег Шинкаренко про народження та життя метамодернізму. URL: <https://informatior.press/rus-mennyuk-oleh-shynkarenko-pro-narodzhennia-ta-zhyttia-metamodernizmu/>.
10. Поліщук Я. Реактивність літератури. Київ: Академвидав, 2016. 192с.
11. Процюк С. Травам не можна помирати. Київ: Легенда, 2017. 256с.
12. Слапчук В. Сліпий дощ. Київ: Факт, 2003. 336 с.
13. Слоньовська О. Quo vadis і що далі: Модернізм? Постмодернізм? Метамодернізм? URL: <http://bukvoid.com.ua/column/2021/07/06/101925.html>
14. Тернер Люк. Маніфест метамодернізму. Переклад укр. Krolikowski Art. URL: <https://thesyncretictimes.wordpress.com/2016/02/22/metamodernist-manifesto-ukrainian/>.

ПСИХОПОЕТИКА ЯК КОМПОНЕНТ КІНЕМАТОГРАФІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ДРАМИ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА «ЧОРНА ПАНТЕРА І БІЛИЙ МЕДВІДЬ»

PSYCHOPOETICS AS A COMPONENT OF THE CINEMATOGRAPHIC COMPOSITE DRAMA BY VOLODYMYR VYNNYCHENKO «BLACK PANTHER AND WHITE BEAR»

Гуцало О.В.,

orcid.org/0000-0002-1959-3219

аспірантка кафедри української та зарубіжної літератури

Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

У статті зроблено спробу окреслити психопоетикальний компонент у процесі екранізації драми В. Винниченка «Чорна Пантера і Білий Медвідь». Проаналізовано дослідження і публікації, присвячені синтезу мистецтв літератури та кіно. Охарактеризовано основні засоби трансформації художнього твору в кінофільм. Осмислюється особливість художнього твору крізь призму кінемистецтва.

Проаналізовано наукові розвідки, статті, студії зарубіжних і вітчизняних дослідників, які працювали у царині компаративного аналізу екранізації літературних творів В. Винниченка та інших українських письменників.

Простежено використання компоненту психопоетики як кінематографічної складової драми В. Винниченка «Чорна Пантера і Білий Медвідь», зазначено, що саме трансформація літературних сюжетів у кінематографічну площину створює цікаве джерело досліджень феномену – думка-слово-візуалізація. Адже, якщо говорити саме про кінематографічну складову відносно творчого доробку В. Винниченка, то із моменту повернення імені цього митця в український культурологічний простір, – його багатовекторний талант не перестає бути предметом дослідження.

На прикладі створеного на початку ХХ століття фільму за драмою В. Винниченка спробували простежити трансформацію елементів психопоетики зі сторінок тексту у кіномистецьку індустрію. Розглянули ряд літературних прийомів використаних як письменником у процесі роботи над текстом, так і режисером-постановником у процесі зйомок кінострічки.

Отож, на наше переконання екранізація драми «Чорна Пантера та Білий Медвідь» заслуговують на більш прихильну увагу як літературознавців, так і культурологів, експертів кіноіндустрії тощо. У своїх майбутніх розвідках ми плануємо продовжити наші дослідження в області екранізації літературних творів, і, зокрема, екранізації п'єси В. Винниченка «Чорна Пантера і Білий Медвідь».

Ключові слова: кінематографічна складова, психопоетика, візуалізація, візія, екранізація.

The article attempts to define the psychopoetic component in the process of film adaptation of V. Vynnychenko's drama «Black Panther and White Bear». Research and publications devoted to the synthesis of the arts of literature and cinema are analyzed. The main means of transformation of a work of art into a film are characterized. The peculiarity of the literary work through the prism of cinematography is understood. Scientific researches, articles, studies of foreign and native researchers who worked in the field of comparative analysis of film adaptations of literary works of V. Vynnychenko and other Ukrainian writers are analyzed. The use of the component of psychopoetics as a cinematic component of V. Vynnychenko's drama «Black Panther and White Bear» is traced, it is noted that the transformation of literary plots into a cinematic plane creates an interesting source of research of the phenomenon - thought-word-visualization. After all, if we talk about the cinematographic component of V. Vynnychenko's creative work, then since the return of the artist's name to the Ukrainian cultural space, his multi-vector talent has not ceased to be the subject of research. On the example of a film created at the beginning of the twentieth century based on V. Vynnychenko's drama, they tried to trace the transformation of elements of psychopoetics from the pages of the text into the film industry. A number of literary techniques used by both the writer in the process of working on the text and the director-producer in the process of shooting the film were considered. So, in our opinion, the film adaptation of the drama «Black Panther and White Bear» deserves more meticulous attention of both literary critics and culturologists, film industry experts and more. In our future explorations, we plan to continue our research in the field of film adaptations of literary works, and, in particular, the film adaptation of V. Vynnychenko's play «Black Panther and White Bear».

Key words: cinematographic component, psychopoetics, visualization, vision, screen adaptation.

Постановка проблеми. З моменту, коли відбувся перший комерційний кіносеанс (28 грудня 1895 року в підвалі «Гран Кафе» на бульварі Капуцинів), кінематограф увійшов у всі сфери культурологічного простору людства і став його невід'ємною складовою. Звісно, на світ з'явився симбіоз – кіно і література, тобто екранізація літературних творів, що сприймається як своєрідний візуальний переклад тексту на мову кіно.

Особливістю екранізації є той момент, що кінематограф не просто бере в основу кіносценарію літературний сюжет, а й адаптує його відповідно до законів кіномистецтва. Саме це таїнство переродження стає предметом дискусій спеціалістів та дослідників, як літератури, так і кіно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Темп розвитку кінематографу спонукав до предметного вивчення взаємодії літератури та візуаль-

них засобів як зарубіжних науковців, так і вітчизняних. Найвідомішими фахівцями у цій царині стали Дж. Блустон, Б. Макфарлейн, Е. Мюррей, Дж. Фелл, вітчизняні науковці – Л. Брюховецька, Л. Генералюк, Н. Горницька, Г. Клочек, О. Пуніна.

На сьогодні, синтез кіно і літератури не перестає бути предметом зацікавлення, з'являються нові наукові розвідки, щодо засобів інтерпретації художнього слова в кінематографії. До списку іменитих спеціалістів цієї царини вже можна долучити дослідників – Л. Гуалдо, Б. Гумберта, В. Гуменюка, С. Ерколіно, Л. Зенобі, О. Кирилову, М. Ліно, Т. Літча, С. Михиду, Л. Мороз, В. Хархун.

Саме взаємодія літератури й кіно – тема багатьох дискусій і досліджень. Оскільки текст твору є рушійною силою, що спонукає сценаристів, а згодом і режисерів до копітного опрацювання оригіналу, адже без глибокого розуміння текстуральної складової неможлива візуалізація.

Заслугують уваги дослідження Ю. Лотмана, який акцентує увагу на «здатність культури створювати тексти» [8].

Варто дослухатись і до думки Г. Клочека, який стверджує, що «художня література й кіно «працюють» з одним і тим же матеріалом – візіями. Певною мірою це твердження є умовним, і зрозуміло чому: кіно – це художньо оброблені прямі зображення, література – художньо оброблені зображення (візії), що подаються через посередництво слова. Це порівняння можна було б зробити трьохпозиційним (або тричленим): пластичні мистецтва – література – кіно. І всі вони виконують свої мистецькі функції художнього вираження та впливу, шляхом творення зображень» [6].

На сьогодні є ряд екранізованих творів українських майстрів слова, що залишилися поза увагою пильного дослідницького ока. Серед них ряд текстів видатного українського письменника й політичного діяча В. Винниченка. Отож, **актуальність нашої розвідки** полягає, в тому щоб предметно розглянути екранізацію драми митця «Чорна Пантера і Білий Медвідь», що на сьогодні є практично невідомим відносно культурної спадщини України.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження компоненту психопоетики як кінематографічної складової драми В. Винниченка «Чорна Пантера і Білий Медвідь», оскільки, саме трансформація літературних сюжетів у кінематографічну площину створює цікаве джерело досліджень феномену – думка-слово-візуалізація. Адже, якщо говорити саме про кінематографічну складову відносно творчого доробку В. Винниченка, то із моменту повернення імені

цього митця у український культурологічний простір, – його багатовекторний талант не перестає бути предметом дослідження.

Виклад основного матеріалу. Про популярність цього твору («Чорна Пантера і Білий Медвідь»), свідчить той факт, що драму було перекладено російською – «Черная пантера» (Москва, 1917 р.) [2, с.66], німецькою – «Der weisse Bar und die schwarze Pantherkatze» (Постдам, 1922 р.) [2, с. 70] та чеською мовами («Černá Pantera a Bílý Medvěd») (Прага, 1922 р.) [2, с.72].

Звісно, що першопочатково глядач познайомився із п'єсою завдячуючи театру. «Чорна Пантера і Білий Медвідь» має досить багату сценічну історію. Починаючи із 1914 року, коли відбулася прем'єра, вона тривалий час, не переставала сходити з театральних підмостків, як в Україні, так і за кордоном: 1914 рік – Станіслав, 1917 рік – Київ (Молодий театр у Київському театрі мініатюр); згодом – Німеччина (Берлін), Польща (Каліш), Австралія (Вінніпег).

На думку українського вченого-літературознавця Г. Костюка: «Ні одна п'єса ні одного українського драматурга за всю історію української літератури не може похвалитися такою сценічною біографією» [3, с.135].

Серед подій, що ознаменували початок ХХ століття був кінематограф. Цей вид мистецтва не оминув і український культурний простір, розпочавши конкурентну боротьбу з театром за свого глядача. Автор монографії «Історія українського кіно 1896–1930: факти і документи» В. Миславський наголошує, що «У серпні 1918 року на хвилі своєї нової політичної ініціативи гетьман Павло Скоропадський видає указ про українізацію кінематографу» [10, с. 177].

Після набуття чинності указу в Україні було створено творче об'єднання «Українфільм». Його метою було «широке виробництво та розповсюдження ідейних і національних фільмів, головним чином патріотичного та історично-героїчного напрямків» [11, с. 24].

Початком доби українського кіно можна назвати дебют кінорежисера О. Довженка, який у 20-х роках ХХ століття, досить успішно реалізував свій талант у царині кіномистецтва. Саме на українських кінофабриках велася робота над сценаріями та зйомками фільмів за творами українських письменників: «Микола Джеря» (за повістю І. Нечуя-Левицького); «Борислав сміється» (за однойменним романом І. Франка); «Богдан Хмельницький» (за п'єсою М. Старицького) і, звичайно, «Сходи диявола» (за драмою В. Винниченка «Чорна Пантера і Білий Медвідь»).

У своїй розвідці «Кінодекадент у вишиванці» культуролог О. Кирилова зробила аналіз текстів В. Винниченка, що були екранізовані, зазначивши, що «Чорну Пантеру» виробництва компанії «Russo-Film GmbH» можна назвати «шедевром німецького експресіонізму». На думку дослідниці, фільм «Сходи диявола» (режисер Георгій Азагаров), знятого за п'єсою «Чорна Пантера і Білий Медвідь», є «доволі вільний парафраз «Чорної Пантери»» [5, с. 60].

За сюжетом, «Чорна Пантера» на ім'я Андрієнна (Віра Чарова) була не просто дружиною художника, а й актрисою цирку. За словами сценариста, Олександра Аркатова, жанр стрічки виглядає як «з залаштунок життя цирку на сюжет п'єси В. Винниченка...» [5, с. 60]. У чоловікові «Пантери» «художнику Брандесу», вгадуються риси митця Корнія Каневича (актор Петро Бакшеєв). Сценаристами було збережено центральну сюжетну лінію з «полотном смерті», якому приносять у жертву дитину. Але назва кінострічки «Сходів диявола» здається не зовсім вмотивованою. У фільмі також були задіяні – Ольга Кондорова (мати «Пантери»), Віра Орлова («Сніжинка»), Микола Панов (критик Маттен – вочевидь, аналог спокусника Мулена у п'єсі).

Документальних підтверджень щодо творчого процесу над сценарієм у нас наразі немає, та й сам фільм не зберігся. Але, достеменно відомо, в екранізованому варіанті змінено імена головних героїв: Андрієнна (Рита), Брандес (Корній), Маттен (Мулен), можемо припустити, що у процесі роботи над сценарієм до фільму «Сходи диявола» було змінено і суть конфлікту закладений автором у тексті драми.

В. Винниченко був особистістю неординарною, прогресивною, для нього можливість екранізації творів стала приємною новиною, адже «за допомогою українських фільмів можна «завоювати Європу», зробити відомим українське мистецтво, українську націю» [9, с. 28]. Кінокомпанією «Українфільм» було взято у розробку ряд кінопроектів за творами письменника – «Брехня», «Чорна Пантера і Білий Медвідь». За твердженням мистецтвознавця Р. Росляка, зйомки були успішними, оскільки, на той час фільми «продукувалися за досить таки короткий термін» [11, с. 24].

Отже, можемо із упевненістю говорити, що В. Винниченко не залишався осторонь прогресивних культурних надбань та кіномистецтва, оскільки сам митець прагнув постійного вдосконалення. Хочемо зазначити, що саме за авторським сценарієм до «Чорної Пантери» у Німеччині (режисер Йоганнесон Гуттер) було знято ще один

(німий) фільм «Die Schwarze Pantherin». Деякі актори були українського походження.

1990 року вже в Україні на кіностудії Укртелефільм було розпочато роботу над екранізацією п'єси В. Винниченка «Чорна Пантера і Білий Медвідь». Телефільм має, на перший погляд незначну, змінену назву «Чорна пантера та Білий медвідь».

Якщо розглядати текст драми та його екранізацію у компаративному аспекті, то варто зазначити, що у своїй роботі письменник використовував особливу, притаманну лише йому, психопоетичальну манеру зображення. В. Винниченко майстерно використовував значення художньої деталі в оповіданнях, романах, драмах. Таким чином, не можна не згадати про багатовекторність таланту автора, а саме про перегук у творчості письменника двох мистецтв – малювання і слова. Як зазначає Г. Костюк, В. Винниченко завжди, а особливо в еміграції, мав потяг до фарб і пензля, що і окреслило те «велике вроджене відчуття кольору та лінії, яке позначилося на його літературних творах» [7, с. 183].

Отже, насамперед варто з'ясувати символіку назви художнього тексту та кінотексту. Адже, на нашу думку, не випадково головними героями п'єси є Корній – Медвідь, Рита – Пантера, Сніжинка.

В. Винниченко через слово дає можливість читачу візуалізувати портретні характеристики персонажів:

– Медвідь – символ сили, вайлуватості, незграбності [3, с. 104]. Автор лише доповнює таку портретну характеристику героя «великий, трохи незграбний» [1, с. 374];

– Пантера – дика кішка, вона оманливо спокійна, граційна, але має особливі риси, які вказують на її характер. Ця характеристика нагадує Риту «...тонка, гнучка...лице жагуче, майже дике і грубе, але гарне» [1, с. 374].

– Сніжинка – зачаровує своєю красою, але холодна, тендітна і у той же час гостра «...яснобіла...любується собою й почуває владу своєї краси і привабливості» [1, с. 378]. Читач «бачить» перед собою молоду жінку, що має неабиякий вплив на Корнія, спонукає його до жертвності заради мистецтва. Сніжинка є символом холодного розрахунку.

Звісно, екранізація такого твору як «Чорна Пантера і Білий Медвідь» вимагає неабиякої акторської майстерності, щоб передати увесь арсенал психоаналітичних прийомів, використаних В. Винниченком у процесі творення тексту. У свою чергу, режисер повинен докласти зусиль, щоб не тільки зрозуміти художній текст, усі при-

йоми та елементи художніх деталей закладених в нього, а й психологічні особливості персонажів створених автором, ще й пояснити це акторам.

Щодо художніх деталей, то вони несуть особливе значення як у тексті п'єси, так і на екрані. Якщо розглянути психопоетику кольору, то в обох варіантах (текст твору та екранізація), він містить у собі два смислових значення. Наприклад, у першому значенні білий є символом чистоти, невинності. Він досконалий і завершений. Білий колір підкреслює абсолютне і остаточне рішення героїв, їх повну свободу. Фундаментальна якість білого – рівність, оскільки він містить у собі всі кольори, вони в ньому рівні. Друге значення – нарівні візуалізації – холодність, спрацьовує асоціація із снігом, морозом, зимою.

Але надмірна кількість білого може викликати відчуття самотності і смутку. В українців вінок із білих лілій одягали на голову дівчат, що приймали монашеський постриг – прощання із мирським світом. У народів Сходу, білий колір має абсолютно негативне навантаження – смерть.

Перед глядачем/читачем Білий Медвідь (Корній Каневич) – художник, що прагне досконалості. Автор презентує його як глибоко символічну особистість. Звісно, В. Винниченком докладено немало зусиль, щоб в уяві людини яка знайомиться із текстом візуалізувався саме такий образ – суперечливий. Для героя його витвір мистецтва мав естетичний вплив. Корній жертвує сином, дружиною задля втілення своєї мети – написати шедевр. У його прагненні відчувається незбагненність задуму, але саме до цього він як художник і прагнув. Можливо, для створення цього образу В. Винниченко взяв за основу легенду-переказ про митця, який спеціально піддавав мукам свого сина, щоб мати перед собою натуральні (справжні) страждання і повніше, глибше зобразити їх на полотні. У тексті п'єси Білий Ведмідь закінчує картину, пишучи її з Рити, яка тримає на руках мертву дитину. Нарешті він малює страждання, яких йому бракувало на їхніх обличчях, нарешті він досяг мети, він щасливий, та смерть сина його не зачепила за живе.

Але ще складнішою постає задача перед режисером фільму – змусити глядача розгледіти особливості характеру Білого Медведя, його психоемоційний стан. Для цього використовується цілий ряд кінематографічних прийомів і, звісно, майстерна гра актора, який «влазить у шкуру Медведя».

Якщо говорити про Чорну Пантеру (Риту), то виникає асоціативне сприйняття її як антиподу Білому Медведю. Рита не змогла стати для митця натхненницею, для неї любов до сина Лесика

була вищою за обов'язок перед чоловіком і його неперевершеним талантом художника, але протистояти йому вона не могла. Інстинкт материнства, а не любов до чоловіка, перемагає у Чорній Пантері, у той момент, коли стає вже занадто пізно. Убита горем молода мати мстить за смерть сина, знищує шедевр – картину, яка коштувала життя їх дитини, вбиває себе і чоловіка

У даному епізоді В. Винниченко використав візуалізацію пролонгованої дії – психопоетика у чистому вигляді, адже реципієнт пам'ятає слова Рити: «я не знаю, кого я більше люблю, тебе чи Лесика, але знаю, що без половини серця жити не можу! ... я вб'ю тебе, Лесика і себе!» [1, с. 238].

Логічно, що говорячи про смерть, ми уявляємо чорний колір, який поглинає всі кольори навколо і ніколи їх не випускає. Цей колір пов'язаний з цікавістю, адже притягує до себе своєю загадковістю, часто лякає, майже, завжди кидає виклик, спонукає до вчинку, тобто людина повинна пройти через чорне, щоб пізнати, як багато в ньому білого.

Чорний дає шанс відпочити (асоціація з ніччю), містить у собі обіцянку – «все буде добре – після темної ночі завжди настає ранок», надію, але при цьому треба пам'ятати, що він не випустить вас таким, яким ви були раніше – він затягує, але не змушує що-небудь робити. Із психології відомо, депресивний стан зумовлює лише негативні характеристики чорного кольору. Він завжди, як і смерть, говорить про тишу і спокій, означає закінчення. Однак стародавні єгиптяни вважали, що чорний колір символізує життя і відродження.

Чорний і білий кольори разом поглинають один одного та вже не несуть своєї первісної інформації, не чинять тиск на психіку реципієнта. Як правило, у кінематографі, чорний колір обирається, для підкреслення депресивного стану людини, яка уникає спілкування, занурюється у свій світ.

Працюючи над екранізацією, режисеру як творцю кіноверсії драми, важливо за допомогою аудіовізуальних прийомів налаштувати глядачів на збагачення побаченого власною уявою. З цією ж метою автори фільму «Чорна пантера та Білий ведмідь» досить ретельно опрацювали усі складові візуального та психологічного впливу на реципієнта, тому можна стверджувати, що екранізація драми Володимира Винниченка «Чорна Пантера і Білий Медвідь» насичена образами-символами, які стимулюють підсвідому візуалізацію.

У тексті драми для підкреслення внутрішнього психологічного стану головної героїні, її прихованої фатальної рішучості, В. Винниченко використовує біблійні образи Саломе та Далілі, а також образи Клітемнестри та сирен з грець-

кої міфології. Такий прийом був досить розповсюдженим серед мистецьких кіл у кінці XIX – початку XX століття і дотепер вважається одним із топових образів епохи модернізму, він активно експлуатувався у малярстві (перш за все, роботах Едварда Мунка) та у німому кіно.

Автор п'єси застосував цей прийом для підкреслення протистояння двох жінок – законної дружини Корнія Каневича (Білий Медвідь), Рити (Чорна Пантера) та Сніжинки – «вільної жриці мистецтва», що прагне завоювати Медведя. Характери головних героїнь також будуються на контрасті – Сніжинка – холодна красуня, Чорна Пантера ж уособлює сильний темперамент та нестримну енергію. Для підсилення інтриги за задумом В. Винниченка, чоловік Пантери Корній (Білий Медвідь), більш підходить Сніжинці, – «він занурений у творчість, нерішучий у життєвих справах митець». Сніжинки, викликає захоплення у чоловіків, вона є суперницею Чорної Пантери – «Сніжинка захоплено встає і жадно слідкує. До Корнія – Вона гарна, Медведю! Вона страшенно гарна!» [1, с. 230].

Але ж безапеляційним є той факт, що найбільш міцні зв'язки протилежностей. Однак стосунки цього трикутника є не такими однозначними. Образи Сніжинки та Чорної Пантери візуально сприймаються як Інь і Янь.

Такий сюжет є складним як для письменницької праці, так і для режисера постановника у роботі над фільмом. І, якщо В. Винниченко може просто описати внутрішній діалог, то візуалізація психологічного стану героїв у кінострічці можлива лише за допомогою символів-підказок.

Наприклад, погляд глядача впродовж фільму раз у раз наштовхується на амфору. Ми знову повертаємось до легенд Стародавньої Греції, де амфора символізувала жіночу душу. Прадавні греки називали частини цих глиняних виробів відповідно до частин людського тіла – горло, тулуб, ноги, руки. Крім того, ці глеки використовували і як символи життя та смерті (звісно, відповідно до життєвих обставин). У древньому некрополі Херсонесу були знайдені амфори з похованими в них дітьми. Якщо хоронили дорослих, то ці вироби слугували обелісками – стародавні греки ставили амфори зверху на курган. Отож, для древніх греків амфора, що своєю формою нагадує жінку та має жіночу душу, була уособленням утроби матері (діти в позі ембріону) і у той же час, виконуючи роль могильного каменя, сим-

волізувала домовину душі. За задумом режисера помноженому на майстерність оператора, реципієнт співвідносить психологічний стан жінок із амфорами які бачить – ціла, з тріщиною, надщербнута. Рита втрачає увагу чоловіка і, прагнучи привернути увагу до себе, піддає небезпеці власного сина – залишає смертельно хвору дитину, яку можна врятувати лише протягом кількох днів. Вона йде жити до іншого чоловіка, маючи на меті змусити ревнувати Білого Ведмеда. Розбита амфора, коли Сніжинка, отримує верх над Чорною Пантерою, холодний розрахунок перемагає материнство. І хоча Сніжинка виграла дуель з Пантерою, вона програла битву – Ведмідь ніколи не буде її.

Герої п'єси, це самотні й доведені до краю прірви люди. У фіналі драми ми бачимо триумф убитої горем жінки-матері: «Ми всі троє – одно. Правда? Тепер ми всі троє – одно...». В. Винниченкові вдалося поєднати дві протилежності – триумф і розпач.

У кіноверсії режисер, у цій сцені, проектує увагу глядача на ще один компонент психопоетики – дощ. У даній сцені, це природне явище, має особливе смислове навантаження, адже дощові хмари закривають сонце, зменшують світло, гасять фарби. Опади, небо плаче, все це асоціюється із сумом, досадою, самотністю, затяжний дощ – навіть з депресією, фрустрацією. У сакральному сенсі дощ ллється з небес, тому несе істину, духовну дію. Очікування дощу вважається схожим з очікуванням милості від Бога.

Екранізація літературного твору, це завжди складно, а популярної п'єси, яка йшла з аншлагами на театральних сценах, задача надскладна.

Висновки. У нашій розвідці ми зробили спробу розглянути психопоетику як компонент кіномистецтва, що активно використовується у процесі екранізації літературних творів, на прикладі створеного на початку XX століття фільму за драмою В. Винниченка. На жаль, об'єм статті не дозволяє зробити покадрове порівняння, але робота триває.

Отож, на наше переконання екранізація драми «Чорна Пантера та Білий Медвідь» заслуговує на більш прискіпливу увагу як літературознавців, так і культурологів, експертів кіноіндустрії тощо. У своїх майбутніх розвідках ми плануємо продовжити наші дослідження в області екранізації літературних творів, і, зокрема, екранізації п'єси Володимира Винниченка «Чорна Пантера і Білий Медвідь».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Винниченко В. Оповідання. Роман «Слово за тобою, Сталіне!», п'єса «Чорна Пантера і Білий Медвідь». Київ : Наук. думка, 2001. 440 с.
2. Винниченко В. Анотована бібліографія / упоряд. В. Стельмашенко. Едмонт, Альберта : Кан. ін-т укр. студій Альберт. ун-т, 1989. 772 с.
3. Енциклопедичний словник символів культури України / ред. В.П. Коцура, О.І. Потапенко, В.В. Куйбіда. Корсунь-Шевченківський : ФОП Гавришенко В.М, 2015. 912 с.
4. Історія українського театру: у 3 т. Київ : НАН України, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рил., 2009. Т. 2. 227 с.
5. Кирилова О. Володимир Винниченко: «кінодекадент у вишиванці» (культурна історія екранізацій – 1917–2014 рр.). Магістеріум. *Культурологія*. 2017. № 68. С. 58–66.
6. Ключок Г. «Кінематографізм» Тараса Шевченка в контексті інтерактивних стосунків літератури й кіно. *Наукові записки. Художня література і кінематограф. Серія: Філологічні науки*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка: проблеми інтерактивності. 2012. № 110. С. 3–15.
7. Костюк Г. Володимир Винниченко та його доба : дослідження, критика, полеміка. Нью-Йорк : УВАН, 1980. 135 с.
8. Лотман Ю. М. Избранные статьи в трех томах. Статьи по семиотике и топологии культуры. Таллин : Александра, 1992. Т. 1. 247 с.
9. Миронець Н. І. «Українфільм»: нездійснена мрія Володимира Винниченка. Кіно–Театр. 1996. № 2. С. 28–29.
10. Милавський В. Історія українського кіно 1896–1930: факти і документи. Харків : Дім Реклами, 2018. Т. 1. 680 с.
11. Росляк Р. Українфільма. Кіно–Театр. 2001. № 3. С. 24–25.

УДК 821.161.2'06-31:81'38

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.50>

**ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ МОВНОГО ПРОСТОРУ
В РОМАНІ ЮРІЯ ІЗДРИКА «ВОЦЦЕК»**

**THE FORMS OF REALIZATION OF LANGUAGE FIELD
IN THE NOVEL «WOZZECK» BY YURI IZDRYK**

Кірячок М.В.,

orcid.org/0000-0002-0654-9542

кандидат філологічних наук,

*асистент кафедри природничих і соціально-гуманітарних дисциплін
Житомирського медичного інституту Житомирської обласної ради*

Поплавська С.Д.,

orcid.org/0000-0003-3607-272X

кандидат педагогічних наук,

*доцент кафедри природничих і соціально-гуманітарних дисциплін
Житомирського медичного інституту Житомирської обласної ради*

Мельник А.О.,

orcid.org/0000-0002-9856-7659

викладач української мови

Житомирського медичного інституту Житомирської обласної ради

У статті окреслено специфіку формування українського постмодерністського мовного простору та особливості його розгортання у романному тексті межі ХХ – ХХІ століть; визначено, що постмодерністський пошук оригінальних способів вираження думки, переосмислення лінгвістичних канонів зумовлює формування «нової» мови, що засобами гри, карнавалу та епатажу творить унікальний художній відбиток авторської свідомості у світлі постмодерного світосприйняття. Мовний простір постмодерністської романної прози відзначається унікальною психоемоційною настроєвістю, глибинним символізмом та метафоричністю, ритмізацією, наявністю багатьох мовно-стилістичних прийомів. З'ясовано, що яскравим зразком постмодерністської «гри з мовою» є роман Ю. Іздрика «Воццек», мовне

тло якого є простором втілення нових способів вираження думки в слові та побудови тексту, подолання усталених мовних норм. Окреслено наявні в тексті фонетико-стилістичні засоби увиразнення мовлення: звуконаслідування, семантична деструкція та гра зі звуковим складом слова, специфічна звукова організація тексту задля ритмізації та омузичення мови, звукові повтори та ін. Визначено стилістичні особливості на рівні словотвору; зауважено наявність у тексті лексем іншомовного походження, термінології з різних галузей знань, стилістично зниженої лексики та ін., що постають елементами створеного автором «мовного хаосу» як гри, пародії. З'ясовано, що особливу увагу автор приділяє побудові синтаксичних конструкцій, надаючи фрагментарному, уривчастому текстові «Воццека» відповідного змістові роману мовного оформлення. У тексті масивні складні синтаксичні конструкції контрастують з різними типами простих, зокрема й односкладних речень, рвучкими емоційними вигуками, звертаннями та ін. Досить часто автор використовує прийом списку, створюючи багатокомпонентні ряди-переліки з однорідних мовних одиниць, що деталізують думку й надають більшій експресивності висловлюванню.

Ключові слова: постмодерністська проза, мовний простір, мовна гра, мовностилістичні засоби вираження постмодерністського світовідчуття, роман «Воццека» Ю. Іздрика.

The article outlines the specifics of the formation of the Ukrainian postmodern linguistic space and the peculiarities of its development in the novel text of the turn of the 20th–21st centuries; it is determined that the postmodern search for original ways of expressing thoughts, rethinking linguistic canons leads to the formation of a «new language», which creates a unique artistic impression of the author's consciousness in the light of the postmodern worldview by means of games, carnival and outrage. The linguistic space of postmodern novelistic prose is characterized by a unique psycho-emotional mood, deep symbolism and metaphoricality, rhythmization, and the presence of many linguistic and stylistic techniques. It has been found out that Y. Izdryk's novel "Wozzeck" is a vivid example of postmodern "play with language", the linguistic background of which is a space for the embodiment of new ways of expressing thoughts in words and constructing a text, overcoming established language norms. The phonetic and stylistic means of speech expression present in the text are outlined: onomatopoeia, semantic destruction and play with the sound composition of the word, specific sound organization of the text to rhythmize and musicalize speech, sound repetitions, etc. Stylistic features at the word-form level are determined; the presence in the text of lexemes of foreign origin, terminology from various fields of knowledge, stylistically reduced vocabulary, etc., which appear as elements of the "language chaos" created by the author as a game, a parody, are noted. It was found that the author pays special attention to the construction of syntactic constructions, giving the fragmentary text of "Wozzeck" a language design corresponding to the content of the novel. In the text, massive complex syntactic constructions contrast with various types of simple, in particular, monosyllabic sentences, impulsive emotional exclamations, accosts, etc. Quite often, the author uses the list technique, creating multi-component series-lists of homogeneous language units that detail the thought and give more expressiveness to the statement.

Key words: postmodern prose, language space, language game, linguistic stylistic means of expressing postmodern worldview, the novel "Wozzeck" by Y. Izdryk.

Постановка проблеми. Чільне місце в естетично-світоглядній парадигмі постмодерністського письма має мова, що не лише виконує функцію передачі змісту та ідеї, а й стає невід'ємним елементом творчого процесу, засобом трансформації мистецької свідомості в текст. Світоглядний бунт постмодернізму формує новий для українського письменства мовний простір – демократизований, вільний від усталених естетичних канонів і моральних табу, відкритий для безкінечного карнавалу фонетичних ігор, лексико-семантичних і синтаксичних експериментів, спрямований на задоволення поліфонії вимог сучасного мистецтва слова.

Українська постмодерністська проза зламу тисячоліть уповні репрезентує унікальну мовну картину непростого народження нової нації, дає змогу глибше осягнути різноманіття картини світу, України, суспільства та людини на межі ХХ – ХХІ ст. Постмодернізм провокує довільний рух авторського мислення у контексті світового метатексту, використання «уже сказаного» у межах художнього висловлювання, а відтак поняття «літературного твору» змінюють більш доречні терміни «колаж», «пастиш», «палімпсест» та ін. Водночас, характерним і подеколи провідним явищем постмодерністської прози

стає генералізація мови, котра часто фігурує як основний об'єкт авторських мистецьких пошуків та експериментів, набуваючи першочергового значення у тексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До розробки проблеми мовних особливостей української постмодерністської літератури та прози Ю. Іздрика зокрема зверталися О. Татаренко, Л. Ставицька, Я. Поліщук, М. Ковальчук, Г. Косарєва, І. Дегтярьова, М. Павлишин, Л. Стефанівська, Н. Кондратенко, С. Бузько та інші лінгвісти й літературознавці. Так, Я. Поліщук відзначає, що вагомого значення для українського постмодернізму початку 90-х років набуло витворення специфічного текстуального коду, заснованого на принципі «нонселекції» (Д. Фокема), що передбачає «відсутність світоглядної цілісності й парадигмальності, урівноважування всього, секуляризацію будь-яких вартостей» [1, с. 281]. Однак, на думку науковця, шлях формування нового мовного простору для українського письменства тісно пов'язаний із необхідністю докорінних зрушень у соціологічній, культурологічній, психолінгвістичній сферах, котрі уможливають, з одного боку, широке застосування багатокомпонентного арсеналу

мови постмодернізму задля втілення неповторної авторської моделі світу, а з іншого – сформулюють підґрунтя для адекватної читацької рецепції постмодерністського тексту.

О. Татаренко зауважує, що процес «демократизації мови та лібералізації її нормативної основи», котрий набув активного розвитку після здобуття Україною незалежності, мав на меті оновлення мовної стилістики, вихід за межі «полону українського провінціалізму» та радянських догм спілкування, надав змогу молодим письменникам, іронічно інтерпретуючи класичні канони української лінгвістики та літератури, виробити новий підхід до розуміння й сприйняття мови як такої [2].

М. Ковальчук пов'язує зміни в сучасному лінгвістичному середовищі з підвищенням ролі ЗМІ, кіномистецтва, реклами, Інтернету та інших носіїв інформації, їх тісним зв'язком із письменницькою працею, завдяки чому мова літературного твору потребує постійного оновлення, пошуку нових виражально-зображальних засобів для завоювання якомога більшої читацької аудиторії. Дослідник виокремлює екстралінгвальні та інтралінгвальні компоненти стилістики мовної структури постмодернізму, зараховуючи до першого такі її ознаки, як: «актуалізація та асоціативність використання мовних засобів» [3, с. 110], а до другого – «експресивність, метафоричність та варіативність слова» [3, с. 110].

І. Дегтярьова у дисертації «Стилістичний потенціал української постмодерністської прози» узагальнює наукові розвідки щодо особливостей постмодерністського текстотворення і виокремлює такі його провідні стилістичні домінанти, як: експресивність, карнавальність, мовна гра й інтертекстуальність, що охоплюють усі структурні рівні мови й постають «як універсальні комплексні мовні явища, що на рівні текстотворення відбивають особливості постмодерністського світосприйняття» [4, с. 10].

Постановка завдання. У науковому висвітленні мова постмодерністської прози постає складним лінгвістичним явищем, що виявляє свої стилістичні особливості на всіх рівнях текстотворення. Тому мовні площини романної прози «класиків» українського постмодерного письменства кінця XX – початку XXI ст. потребують ґрунтовного осмислення та наукової інтерпретації, що й зумовило вибір об'єкту дослідження: роману Ю. Іздрика «Воццек».

Виклад основного матеріалу. Прозу Юрія Іздрика можна вважати еталоном втілення «вільного» експериментального характеру

українського постмодерністського письма, а майстерність у володінні словом – провідною рисою ідіостилу письменника. Як зауважує М. Павлишин у передмові до роману «Воццек», «сумніву не підлягає: цей автор уміє писати» [5, с. 8], та додає: «Мовні ігри у «Воццеку», як правило, базуються на несподіваному виявленні додаткових значень та ефектів, які з'являються внаслідок не намірів мовця, а структур самої мови. Вони є делікатним натяком на поширену в постструктуралістському мисленні тезу, що у зв'язку між мовою й людиною домінуючу роль має саме мова; це мова створює межі та взори, за якими людина усвідомлює себе й світ» [5, с. 16]. Л. Стефанівська називає «Воццека» «романом з мовою», відзначає скрупульозне та виважене ставлення автора до слова як надважливого об'єкта творення і, водночас, акцентує увагу на пошукові нових способів висловлювання, подолання усталених лінгвістичних норм і законів побудови тексту. Дослідниця окреслює такі виразні особливості мовного простору тексту роману, як: ритмізація, візуалізація, омузичення прози, різноманіття лінгвістично-ритмічних ігор, нівеляція семантики слова та ін. [6].

Текстове гло роману «Воццек» сповнене різнорівневими мовностилістичними прийомами вираження постмодерністського світовідчуття. Так, до фонетико-стилістичних засобів увиразнення мовлення належать звуконаслідування: «<...> барабани якомсь самі по собі втяли знову той знаменитий перехід, знаєте? – там-барам-пам-пам-пам» [7, с. 86], «Але що означає оте нічне гудіння, схоже на роботу – дз-з-з-з-гу-у-у-у-шрх-шрх-ох-х – ірреального трансформатора?» [7, с. 97]; семантична деструкція та гра зі звуковим складом слова: «Аденауер – «А...Де...Нау» [7, с. 60], «В», «о», «к». Подвійне «ц». «Е». Воццек!» [7, с. 50]; транслітерація та видозмінена вимова іншомовних слів (особливо часто зустрічаємо глузливі інтерпретації російської вимови): «Партійний білет на стол паложіш, раздолбай!» [7, с. 103], «Тімафей Палч, прафес-ср» [7, с. 111]; графічне позначення емпатичної вимови: «Vi-i-i-i-cycle! Vi-i-i-i-i-cycle! Bicycle, bicycle, bicycle, bicycle-e-e-e-race!» [7, с. 113]; специфічна звукова організація тексту задля ритмізації, омузичення мови: «В, о, к, подвійне ц, е. Вок, любитель на дівок. Цик, цикада, пак. Цикади на цикладах. Так-так» [7, с. 50], «Ніхто не уникне піску в шкарпетках – то ноги стираються в порох і пил. (Полинових могил)» [7, с. 72], «Любанський згадав би про сяйво і морок, тіло та дух, про кір і про бух, про хліб і вино, покуту й вину, про

«так» і про «ні», про інь і про янь, про тінь і про день, про ніч і про меч, про ще багато дечого ...» [7, с. 132]; звукові повтори: «Уже вечір, і час прощатись з тобою, Алкестідо, антигоно, Аріадно, астеніє, Анно Перенно, апатіє, Анабель, алісо, Ауреліє, абераціє, Аляско мила, антуанетто, Аналогіє, астрологіє, Анеміє, люба алергіє, Амаліє Неборака, андромаха, Автономіє, асиріє, алгебро, анастасіє, Анестезіє, атрофіє, Амазонко, атмосферо, Азбуко моя» [7, с. 136]. Прикметно, що в останній із наведених цитат оповідач обіцяє дати відповідь на питання таємничого імені його коханої А. Однак хаотичне поєднання власних імен та загальних назв, об'єднаних спільною фонетичною домінантою, створює враження остаточного розпорошення образу героїні у потоці авторських асоціацій. Водночас, ритмічне та семантичне забарвлення уривка констатує неабияку значимість першої літери «азбуки» наратора – символу усеохопної сили нетривкого, але справжнього кохання. З іншого боку, наведений уривок можна сприймати як натяк автора на специфічну природу образу А., що постає елементом інтерлінгвістичного простору роману, адже спомин про кохану герой намагається знищити, графічно стираючи сакральну літеру з площини тексту (розділ «і Бойль і Маріотт»).

Письменник вдало використовує стилістичний потенціал словотвору, зокрема, активно вдається до творення складних багатокомпонентних конструкцій: «<...> втулитись у прищаві щоки якої-небудь-дівулі чи в рекламний плакат за-кращого-мера, чи в напис проїзд-без-талона-карається-штрафом» [7, с. 45], «Міріам Чому-я-не-кінчаю-з-власним-чоловіком, і Міріам Пречиста-діва-соленого-хребта, і Міріам Золоте-горлечко» [7, с. 63], «з тільки-сну-притаманною-логікою» [7, с. 73], «прихильник чогось-такого-оригінального» [7, с. 78], «йому-тобі-мені» [7, с. 99], «свято-що-завжди-з-тобою» [7, с. 101], «тонкі-претонкі-найтонші-у-світі вуста» [7, с. 111]; слів-комполітів: «тезейоміно-тавр», «воццекосоломонове рішення» та ін.

Лексичний рівень роману насичений притаманними для постмодерністського письма елементами сучасної лексики іншомовного походження («блоу-ап», «спіч»), табуйованої та стилістично зниженої лексики («свинство», «мудак», «курва мама», «маму його в лоб», «кретин», «Ах ти ж чорт», «дідько»), діалектизмів («криївка», «фацет», «кульчик», «киптарик»), іншомовних слів (здебільшого з англійської та польської мов: «revolutionize», «lady-room», «cheese»), «byle-gdzie»), термінів і понять із різ-

них сфер знань (біологія та медицина: «гідравліка серця та судин», «таламус», «гіпофіз», «ряд перетинчастокрилих (Hymenoptera), підряд стеблястих (Aprocrita), родина осоподібних (Vespoidea)»; фізика і математика: «кулонівська взаємодія», «камера Вільсона», «атом», «аксіома»; музика: «поріжок», «дека», «гриф», «рондо», «варіація»; театральне та кіномистецтво: «реприза», «амфітеатр», «режисер», «реквізитор»; релігія: «Бог», «нірвана», «катарсис», «сідхартха» та ін.). Відзначимо, що широке використання термінологічного словника з різних галузей науки та мистецтва не ускладнює та перенасичує текст, а лише підтверджує тезу щодо усеохопного характеру постмодерністського світосприйняття, втіленого зокрема й у мові, що здатна гармонійно поєднувати елементи різних лінгвістичних сфер, а також певною мірою окреслює коло світоглядних переконань та орієнтирів письменника, демонструє оригінальний підхід до творення мовних образів.

Досить активне вживання стилістично зниженої лексики у «Воццеку» ілюструє психологічний стан головного героя, його презирливе ставлення до навколишнього світу. Окрім того, як зауважує І. Дегтярьова, використання стилістично зниженого лексичного матеріалу є виразною ознакою карнавалізації мови, сутність якої полягає у висловленні протесту «проти лінгвістичного пуританства, що втілено засобами амбівалентної мовної гри, пародії, експлікації карнавальної естетики, створення семантичного й текстового хаосу та стилістично зниженими мовними ресурсами (тілесно-низовими) для усвідомленого порушення естетичних канонів мововираження» [4]. Так, «Воццеку» притаманна естетика карнавалу та іронії. Зокрема, у розділі «Про мудаків» герой дає досить розлогу, насичену уїдливіми зауваженнями та саркастичними дотепами характеристику окресленій «категорії суспільства», та, з рештою, приходять до висновку про те, що мудаками є практично всі.

Особливого ефекту ритмізації оповіді автор досягає за допомогою прийому анафоричної побудови тексту, де кожне нове речення або ж кожна наступна думка починаються однаковим словом: «<...> палатах, котрі в нас усі на один штиб, а отже – в білих постказармівських тумбочках, а отже – під сірими плінтусами, а отже – на блакитних стінах» [7, с. 51], «Не проси радості й не проси щастя <...>. Не проси біди та розпачу <...>. Не проси багатства й насолод <...>. Не проси ні спокою, ні волі, ні надії <...>. Не проси всього і не проси нічого» [7, с. 63–64], «Уже онде чути занудне гундосіння горлиці

<...>. Уже шургає по асфальту мітла двірнички <...>. Уже перші місцеві гігієністи починають тріпати доріжки й килими <...>. Уже істерично дзвякотять перші денні пси <...>. Уже під балконом сваряться сусідки <...>. Уже якісь досвітні негмовні дітлахи верещать <...>. Отож піднімайся, розсувай фіранки» [7, с. 98–99]. Цікаво цей прийом реалізовано у розділі «Прихід героїв». Читач поринає у потік коротких характеристик другорядних образів (Приходить Міріам <...>. Приходить Нестор <...>. Приходить Горвіц <...>. Приходить Оллі (Найджел) <...>. Приходить Карп Любанський <...> і т.д.), що помітно сповільнюють темп оповіді, надаючи їй монотонного звучання. Однак, останні два речення («І тільки А. не приходить. Ніколи» [7, с. 59]) силою різкого емоційного протиставлення руйнують неквапливий, нейтральний настрій розділу, демонструючи силу негмовного болю втрати кохання, що проривається раптовим спомином крізь плетиво візій та марень байдужого до всього існуючого Воццека. Наявні у тексті й приклади використання епіфори як ще одного засобу ритмізації мови: «Боровчак Хворий на шаленство, та / Горвіц Із вічно мокрими руками, та / Цезар Вічномолодий із вічно мертвими руками, та / трійко Густавів безсмертних, та / Шварцкопф Герой фіолетових п'ят <...>» [7, с. 63]; римованих відтинків тексту: «<...> плюються густо, як солдати; / і люблять читати, писати, співати, / і знають цитати, / і вміють кохати» [7, с. 78]; втілення прийому градації: «<...> і як мізерним, нікому не потрібним лантухом лежить в одному з помешкань / одного з будинків / пересічного міста / невеликої країни / скромного материка / твоє змарніле анемічне тіло» [7, с. 42]. Використання цих та інших стилістичних фігур надають роману неперевшеного звучання, вказують на дбайливе ставлення автора до мелодійної складової тексту та, водночас, на прагнення увиразнити меланхолійно-депресивну настроєвість роману за допомогою звуку та ритму.

Високого рівня варіативності автор досягає у площині синтаксису, надаючи фрагментарному, уривчастому текстові «Воццека» відповідного змістові роману мовного оформлення. Тут превають масивні складні синтаксичні конструкції, які контрастують з різними типами простих, зокрема й односкладних речень, рвучкими емоційними вигуками, звертаннями і т. ін. Досить часто автор використовує прийом списку, творючи багатокомпонентні ряди-переліки з однорідних мовних одиниць, що деталізують думку й надають більшої експресивності висловлюванню. Наприклад, «<...> і як мізерним, нікому

не потрібним лантухом лежить в одному з помешкань / одного з будинків / пересічного міста / невеликої країни / скромного материка / твоє змарніле анемічне тіло» [7, с. 42], «вони вибороли собі чергове позапільгове право впиватися, вшиватися, обкурюватися, обколюватися, любити чужих жінок і власних тещ, неповнолітніх, престарілих, парнокопитних, яйцекладних, сумчастих, перетинчастокрилих і навіть право не любити взагалі» [7, с. 79–80], «<...> літо на Гаваях, вечір на Бродвеї, скейтборд у Флориді, Серфінг на Багамах, фестиваль у Каннах, вікенд у Діснейленді... сир у Маслі, бузина в Городі, дядько в Києві, lusc on the Sky, острови в Океаті, аліса в Задзеркаллі, fool on the hill, істина в Вині» [7, с. 101] – де перелік географічних локацій, що, на думку Воццека, символізують для обивателя достаток, успіх і радість життя, герой продовжує плетивом беззмістовних асоціацій, іронічно нівелюючи його значення. Прийом списку Іздрик використовує не лише для підвищення експресивності тексту, але і як плодюче поле для різноманітних мовних ігор.

Отже, мова роману «Воцтек» Юрка Іздрика – складна, мінлива, барвіста, насичена іронією та смутком, інколи епатажна, однак незмінно бажана і захоплююча; саме вона насичує текст чистою емоцією, красою і любов'ю, постаючи правдивим відбитком талановито сконструйованого, далекого та близького віртуального світу автора.

Висновки. Отже, одним із ключових завдань, що поставили перед українськими письменниками-постмодерністами, зокрема Ю. Іздриком, був пошук оригінальних способів вираження думки, переосмислення лінгвістичних канонів і формування «нової» мови, що засобами гри, карнавалу та епатажу творитиме унікальний художній відбиток авторської свідомості у світлі постмодерного світосприйняття. Мовний простір роману «Воцтек» постає виразним утіленням постмодерністських світоглядних настанов, а також відзначається високим рівнем психологічно-метафізичної наснаженості, глибинним символізмом та метафоричністю, своєрідною ритмізацією та особливою формою лінгвістичного втілення думки. У «Воццеку» мова не лише виконує функцію передачі змісту та ідеї, а й стає невід'ємним елементом творчого процесу, визначальним засобом трансформації мистецької свідомості в текст, характеризується експресивністю, ритмомелодією, постає домінантною площиною розгортання постмодерністської гри. Високого рівня варіативності автор досягає в площині синтаксису, формуючи в реципієнта відчуття «присутності» в думках оповідача задля глибшого розуміння

внутрішнього простору тексту. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні та науковому осмисленні прозового доробку

Ю. Іздрика – одного з найяскравіших представників української постмодерністської літератури 90-х рр. ХХ ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Поліщук Я. О. Література як геокультурний проект : Монографія. К. : Академвидав, 2008. 304 с. (Монограф).
2. Тараненко О. Колоквіалізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови (з кінця 1980-х). *Мовознавство*. 2002. № 4-5. С. 33.
3. Ковальчук М. Стилiстичний потенціал сучасної постмодерністської прози. *Дослідження з лексикології і граматики української мови*. 2011. Вип. 10. С. 108-114.
4. Дегтярьова І. Стилiстичний синтаксис української постмодерної прози. *Українська мова*. 2009. № 3. С. 27-38.
5. Павлишин М. Передмова. *Іздрик. Воцек & Воцекурґія : [роман]*. Львів : Кальварія, 2002. С. 7-30.
6. Стефанівська Л. Післямова. *Іздрик. Воцек & Воцекурґія : [роман]*. Львів : Кальварія, 2002. С. 178-199.
7. Іздрик Ю. Р. 3:1. Острів КРК. Воцек. Подвійний Леон [Текст]. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2009. 320 с.

УДК 821.161.2 «18»–1.09 І. Франко

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.51>

ДО ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ЛІТЕРАТУРНОГО ПОРОЗУМІННЯ У ПОЕЗІЯХ ІВАНА ФРАНКА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

TO THE PROBLEM OF INTERACTION OF LITERARY UNDERSTANDING SUBJECTS' IN THE POEMS OF IVAN FRANKO IN THE EARLY TWENTIETH CENTURY

Куца Л.П.,

orcid.org/0000-0003-4877-9626

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри філологічних дисциплін початкової і дошкільної освіти
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Куца О.П.,

orcid.org/0000-0002-6147-2410

доктор філологічних наук, професор,

професор кафедри української та зарубіжної літератур і методик їх навчання
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

У статті проілюстровано комбінації (взаємини) визначальних форм авторської свідомості на рівні окремих поезій та цілісно поетичних збірок Івана Франка «Із днів журби» та «Semper tiro». Розглянуто специфіку взаємодії ліричного розповідача та власне автора; з'ясовано, яким способом літературна комунікація між названими ліричними суб'єктами відслонює духовний портрет Франка-поета. Простежено взаємозумовленість жанрових особливостей лірики і суб'єктів вираження авторської свідомості. Акцентовано, що засобами суб'єктної форми розповідача поет найчіткіше доносить до реципієнта ідею, яка викристалізовується у мовленні власне автора. Розглянуто декілька варіантів взаємодії сфер розповідача і власне автора. Простежено, що розповідач, як і власне автор, може поставити в поетичному творі як самостійна свідомість або взаємодіяти із ліричним героєм чи ліричним персонажем. Проаналізовано різні варіанти літературного порозуміння між суб'єктами: розповідач полемічно спрямований на власне автора; розповідач і ліричні персонажі в особовій формі «я» нейтрально функціонують у просторово-часовій та побутовій сферах; сюжетна лінія розповідача збігається/розходиться з сюжетними лініями персонажів. Окреслено настрої розповідача, які співзвучні настроям ліричного героя. Досліджено, що ліричний розповідач, оминаючи локальні простори, виходить у суспільно-політичні та духовні сфери, займаючи позицію авторитетного керівника читача. Підсумовано, що позиція власне автора найбільш споріднена з позицією автобіографічного автора-поета; монументальність проблематики, якої торкається розповідач, зближує його з власне автором, а формальне вираження спонукає до комунікації з ліричним героєм.

Ключові слова: Іван Франко, лірика, концепований автор, літературне порозуміння, ліричний розповідач, власне автор.

The article illustrates combinations (relationships) of defining forms of authorial consciousness at the level of individual poems in particular and poetic collections of Ivan Franko «From the days of sorrow» and «Semper tiro» in general. It is considered the specifics of interaction between the lyrical narrator and the author himself; it has also been clarified in what way the literary communication between the named lyrical subjects exposes the spiritual portrait of Franko as a poet. It is analyzed the interdependence of genre features of lyrics and subjects of expression of author's consciousness. It is emphasized that by means of the subjective form of the narrator the poet most clearly conveys the idea to the recipient, and this concept is crystallized in the speech of the author himself. Several variants of interaction of the narrator sphere and the author's one are considered. It is observed that the narrator, as well as the author himself, can appear in a poetic work as an independent consciousness or interact with a lyrical hero or lyrical character. Different variants of literary understanding between the subjects are analyzed i.e. the narrator is polemically directed at the author himself; the narrator and lyrical characters in the personal form of «I» function neutrally in the space-time and everyday spheres; the storyline of the narrator coincides / diverges with the storylines of the characters. The moods of the narrator are outlined, which are in tune with the moods of the lyrical hero. It has been studied that the lyrical narrator, bypassing local spaces, enters the socio-political and spiritual spheres, taking the position of an authoritative leader of the reader. It is concluded that the position of the author himself is most closely related to the position of the autobiographical author-poet; the monumentality of the issues touched upon by the narrator brings him closer to the author himself, and the formal expression encourages communication with the lyrical hero.

Key words: Ivan Franko, lyrics, conceived author, literary understanding, lyrical narrator, author actually.

Постановка проблеми. Ліричний суб'єкт у поетичному творі може «доручати» представлення свого буття різним репрезентантам – ліричному героєві, ліричному розповідачеві, власне авторові чи ліричному персонажеві. Вони не ізольовані один від одного у цілісній ліричній системі, збірці чи навіть в одній поезії, а певним чином обмінюються плодами свого духа, тобто комунікують. Проблема цього комунікування суб'єктів, їх *літературного порозуміння* не втрачає своєї актуальності і сьогодні. Адже коли дослідник обирає для своїх студій специфіку вираження авторської свідомості, то він звертається насамперед до суб'єктної організації як співвіднесення фрагментів тексту ліричного твору з відповідними їм суб'єктами свідомості і мовлення. Ліричні твори І. Франка зазначеного періоду творять цілісну багатоелементну ліричну систему, у якій єдність авторської свідомості постає «драмою» взаємодії різних свідомостей. У полі міжсуб'єктних відносин поезій І. Франка цього періоду, найперше збірок «Із днів журби» та «Semper tiro», нас зацікавлюють найбільшою мірою такі суб'єкти свідомості, як ліричний розповідач і власне автор. У поезіях названих збірок Франко-поет найбільшою мірою вступає у відкритий філософський діалог зі світом.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Проблему *взаємодії* різних суб'єктних форм на матеріалі української поезії вперше чітко конкретизувала Л. Голомб, зазначаючи, що суб'єктні форми ліричного вираження авторського «я» та їх взаємодія в межах певної поетичної системи «в сучасному літературознавстві виростають в один із найбільш продуктивних шляхів аналізу лірики» [2, с. 237]. У взаємодії ліричних суб'єктів В. Смілянська вбачала «синтетичність ліричного пізнання дійсності», а також взаємодію різних суб'єктів в одному й тому ж творі (цим зумов-

лена своєрідність його жанрової форми), у збірці і навіть у цілій ліричній системі поета [Див.: 8, с. 140]. Дослідниця образу автора у ліриці І. Франка А. Біла акцентувала на необхідності виділяти структурні типи особистості при аналізі «внутрішнього» автора, підкреслюючи на важливості «чуття стилю», яке дослідникам «підказало» існування та взаємодію у його творчості різнотипних ліричних «я» [1, с. 54]. Внутрішня діалогізація як взаємодія суб'єктів епізодично привертала увагу В. Корнійчука, автора найповнішого дослідження Франкової поетики «Ліричний універсум Івана Франка: горизонти поетики». Питання суб'єктних взаємин порушує З. Мітосек, називаючи ці взаємини *літературним порозумінням*. Польська дослідниця розглядає їх у призмі літературної комунікації. Актуалізуючи категорію естетичної функції, вона зазначає, що «певною новиною є аналіз суб'єктів літературного порозуміння на різних його рівнях...» [6, с. 212]. Проблеми суб'єктної взаємодії торкається ще одна польська дослідниця А. Окопєнь-Славінська. Не оперуючи теорією суб'єктної організації подібно до українських вчених, вона зосереджується на теорії висловлювання й на комунікативній теорії літературного твору і використовує терміни «надавач» і «сприймач». У творі над кожним візерунком «я», пише А. Окопєнь-Славінська, «надбудовується уявлення імплікованого «я»: суб'єктного віддзеркалення надавача в його власному мовленні» [7, с. 113]. У контексті названих студій увиразнюється **актуальність** зазначеної у заголовку статті проблеми. Наша **мета** – простежити різнопланову взаємодію між суб'єктними формами вираження авторської свідомості, а звідси і трансформації у співвідношеннях суб'єктних сфер як в окремих ліричних творах названих збірок, так і загалом у ліричній системі І. Франка початку ХХ століття. З'ясовуючи цей аспект авторського ракурсу

бачення світу, обмежимось суб'єктними формами ліричного розповідача та власне автора. Їх позиції у багатосуб'єктній системі І. Франка заслуговують на не меншу увагу, аніж позиції ліричного героя, що його найчастіше висвітлювали в інтерпретаційних дискурсах.

Виклад основного матеріалу. Всебічний розгляд образу концепованого автора («ідеального» автора, який присутній на всіх рівнях поетики ліричного твору) буде неповним без розгляду особливостей міжсуб'єктних взаємин. Осмислення останніх залишалося – попри увагу до них у працях уже згаданих авторів – на маргінесі дослідницьких студій. Не враховувалися якраз суб'єктно-суб'єктні, а не суб'єктно-об'єктні відносини у поетичному творі. Спроби відтворення образу автора з допомогою перших видається нам плідним і несподіваним: унаслідок двосторонньої інтенції авторська свідомість у процесі викристалізування певної ідеї залежно від специфіки поставленої проблеми набуває тієї чи іншої структурної форми. Загалом у процесі дослідження особливостей міжсуб'єктних відносин у поетичному доробку І. Франка періоду збірок «Із днів журби» і «Semper tūo» неможливо оминати питання, яке ми винесли у назву статті, використовуючи вислів З.Мітосек – *літературне порозуміння*.

Увагу франкознавців часто привертала аксіологічні орієнтації ліричного розповідача, тобто суб'єкта, який «оволодіває епічним матеріалом, лірично переживаючи епічну фабулу» [8, с. 100]. Стосовно окреслення цього суб'єкта у ліричній системі І. Франка, то доказовими виявились спостереження Б. Тихолоза над наративною структурою «Баяд і розказів»: «Вельми показово, що юний автор заходить до храму літератури не крізь бічні, хоча й широко розчинені двері «чистої» пейзажної чи любовної лірики... а через монументальну «браму» епічної та ліро-епічної поезії з сильним наративним компонентом...» [9, с. XXIX]. Наявність розповідача та специфіки його функції в ліричному творі зумовлюють і специфіку жанру, композиційну побудову твору. Засобами суб'єктної форми розповідача поет найпромовистіше доносить до читача власну ідею. Одразу скажемо, що вона викристалізується у мовленні іншого суб'єкта літературного порозуміння – власне автора (власне автор має найширший об'єкт рецепції людини і світу; у поезіях, у яких носієм свідомості і мовлення є власне автор, на першому плані постає філософське осмислення подій, обставин, пейзажів). Названі ліричні суб'єкти є здебільшого засобом представлення високого нормативного начала: обидва суб'єкти постають у ліричному творі високою нормою,

з якою співвідноситься такий суб'єкт, як ліричний герой. У ліричній системі розповідач, власне автор та ліричний герой сукупно творять чи взаємодоповнюють єдиний образ концепованого автора.

Образ розповідача як споглядального начала простежуємо вже у першій поезії збірки «Із днів журби» («День і ніч сердитий вітер»). Сповнений наскрізь слуховими відчуттями, цей твір – лише заспів до «рефлексій»: «День і ніч холодний вітер / б'єсь о дому мого риг, / наче пес голодний, виє / і валить прохожих з ніг» [11, с. 7]. Розповідач у структуральній концепції літературної комунікації планує функцію порозуміння, щоб наблизити читача до відчуття стану ліричного героя. Картини негоди у названому вірші недвозначно натякають на майбутній стан його безвиході: «Дармо втомленеє серце / Б'ється, мов у клітці рись: / «Нам тут добре, відпочинем! / А ти плач собі й жури» [11, с. 7]. Настрій ліричного героя, його домінуючий емоційний тон, суголосний настроєві розповідача, романтична свідомість якого відтворює бурхливі стихії.

У суб'єктній ситуації літературного порозуміння існує кілька варіантів комбінування сфер розповідача і власне автора у творі. Кожен із них може виступати як самостійна свідомість в окремій поезії, а може групуватись довкола образу ліричного героя чи персонажа. У першому циклі збірки «Із днів журби» сфери розповідача і власне автора ще взаємоіснують у структурі одного твору, доповнюючи світ ліричного героя та персонажів і коригуючи їх погляди. Позиції розповідача і власне автора цілковито полярні («І знов рефлексії!»). Якщо для першого характерне загострене світовідчуття, поривання у космічні простори, то другий наполегливо вимагає соціальних орієнтацій: 1. «Ось глянь лишень! Чудова, ясна ніч! / На небі зорі ярко так палають – / се безко-нечність нам морга до віч!» [11, с. 14]. 2. «Що поза сею / працею, то гріш / змарнований, то манівці блуднії, / що запровадять швидше чи пізніш / чи в самолюбства омути бруднії, / чи в нігілізм, чи то в містичну млу...» [11, с. 16].

Проте розповідач не просто насолоджується «ясною ніччю», «величною» природою. Його вихід спричинений молодечим запалом ліричного героя («Нам хочесь жити, битися з противником...», «не наша річ розмикатися в борні з самим собою»). Натхнений монолог розповідача («Ось глянь лишень...») обриває ширий вигук ліричного героя: «Люди! Діти! / До мене! Я люблю вас, всіх люблю! / І все зроблю, що будете хотіти!» [11, с. 14]. Продовження мовлення розповідача свідчить, що відтворене у поезії – випробування або ж провокація: «Дмухнув вітрець – і мрії ті

пропали». У діалог включається власне автор, найавторитетніша позиція у структурі твору. Саме йому, а не розповідачеві відведено функцію, на якій наголошував П. Филипович: ілюструвати, яким чином «світовідчуття Франкове органічно перетворювало зародки космічних настроїв у суспільні» [10, с. 91]. Позиція власне автора як свідомості найбільш адекватної автобіографічному авторові-поетові врівноважено-переконлива: «Суспільна праця довга, утяжлива, / зате ж плідна, та, головно, вона / одна лиш може заповнить без дива / життя людини...» [11, с. 15-16].

Уже навіть цей приклад нас переконує, що розповідач і власне автор у І. Франка не є антагоністами – їх об'єднує демократизм і тверезість поглядів. Проте якщо для першого характерне емоційне сприйняття світу (співчуття, іронія, захоплення), то для другого – раціоналізм і виваженість фрази. Звідси їх місце у структурі твору. Емпірична (за обсягом більша) частина – це сфера розповідача. Він не лише спостерігає, а й відверто виявляє своє оцінне ставлення до зображуваного. Так, змальовуючи панську садибу («Ось панський двір!»), розповідач не приховує своєї антипатії. Його оцінку позицію ілюструє найперше лексика: доріжка в'ється «білим гадом», у вікон «скляний погляд» і т. ін. Кульмінаційною точкою поезії є монолог персонажа лірики (той же двір): «Не смій дихнуть! Не перестань дрожать! / Хились і гнись! З твоїх занядрів темних / сюди тобі чола вверх не піднять!» [11, с. 25]. Незважаючи на завершене пунктуаційне оформлення, він є продовженням монологу розповідача. Сатиричний монолог, пародіюючи мовлення персонажа, доводить його логіку до абсурду: «Бо ми держави й церкви є опора, / цивілізації тривкий опліт, / культури кріпость, до борби все скоро!» [11, с. 25]. Дворівневу композицію цитованого уривка підтверджують наступні рядки, у яких чути голос ліричного розповідача: «Я відвернувся від брами. Много літ / минуло вже, як я слова такії / чув з уст старого графа» [11, с. 25]. В узагальнюючій частині твору (текстуально вона значно менша) у діалог включається власне автор. Синтезуючи минуле й теперішнє, він констатує широкі філософські узагальнення («Нині світ змінився значно, многи давні мрії зробились дійсністю...»). Його оцінка суголосна розповідачевій, однак стриманіша. *Чуже слово* («гніздо культури»), виділене лапками у мовленні власне автора, засвідчує близькість цього образу самому І. Франкові. Емоційна тональність твору змінюється в залежності від чергування суб'єктних сфер. На початку вона описова, далі – іронічно-гнівна, у сфері власне автора – узагальнююча і, головне, стримана.

Розповідач, який постає носієм епічної фабули, надає творові сюжетності. Постаючи автором описаного («В село ходив»), він наводить діалоги персонажів-селян, оцінює та співчуває їм. Поет наче структурує всі можливі селянські біди: хвороби, бідність, безкультурність. Духовно близький селянам, розповідач все-таки не з усіма знаходить порозуміння (тут він наближається до реального автора): «Схилювшись, я йшов і сумував: / прокляття за добро – стара заплата!» [11, с. 23]. Податки, коршма, заплакані жінки породжують настрої, характерні і для ліричного героя: «В отсі хатини / Я маю людськість, світло, мир нести!.. / Ввижається в уяві стать дитини, / що море черпа ложкою» [11, с. 24]. Висновки розповідача полемічно прямують до позиції власне автора поезії («І знов рефлексії!»). Проте перший із них не може прийняти миттєвої зневіри ліричного героя («ті, що терплять, варт того, щоб страждали»). Його іронія не переростає у відчай, а виливається в уже згадувані контрасти («гніздо культури» – «зопсуття едем»).

Між персонажами і ліричним розповідачем в особовій формі «я» («В село ходив») чи не найменша відстань, оскільки вміщені вони в одну й ту ж просторово-часову побутову сферу: «Я сів при нім. «Що, маєте підмогу? / Лічитись би, по лікаря послать» [11, с. 22]. Суб'єктні сфери взаємодіють по-різному. Так, сюжетна лінія розповідача то збігається, то розходиться із сюжетною лінією персонажів. Таке періодичне їх зіткнення підпорядковане розкриттю внутрішнього світу розповідача, завдяки чому читач має можливість прочитувати ідеї автора. В аналогічному хронотопі з персонажами перебуває розповідач іншого твору із циклу «Спомини» («Я побачив її – не в зеленім садку...»). Він стає свідком конфлікту селян із польовими. Зворушений гуманністю французьки («А, який народ, господи! Це нестерпно! А вони все терплять, вони коряться, бідолахи!»), розповідач звертає свої погляди до народу. Як простежуємо, сюжетні лінії двох останніх знову тісно взаємодіють. Розповідач циклу «Спомини», як видно, активна суспільна особистість. Його настрої дещо протилежні настроям ліричного героя. Ліричний розповідач, як режисер, виводить своїх персонажів на перший план, не даючи можливості ліричному героєві відійти від проблем соціуму. У цьому його близькість до власне автора.

У циклі «В плен-ері» розповідач, як і власне автор, мислить новими для нього образами – образами природи, що супроводжують уже переродженого ліричного героя. В імпресіоністичних пейзажних вкрапленнях втілене тонке відчуття настрою героя. Порівняно із «Споминами»,

пейзаж набуває іншого характеру. Якщо у «Споминах» він був місцем втечі ліричного героя («відлюдка дикого») від людей, то в циклі «В плен-ері» розповідач доповнює пейзажними замальовками соціальний стан простого люду. Паралельно відбувається відродження ліричного героя: сонце золотить останні нитки відшумілого дощу і сполохує невідступну журу. «Початки якогось світлого одужання» [3, с. 484] мерехтять усе ясніше: «По коверці пурпуровім / із таємних сходу брам / виїжджа на небо сонце, / наче входить цар у храм» [11, с. 37].

Розповідач виходить в плен-ер. Важливо, що у циклі майже немає нейтральних пейзажних деталей і зорових образів. Він творить тло, співзвучне настрою ліричного героя. Почуття передаються найабстрактнішими щодо особи образами. Простежуємо властивий імпресіоністичній поезії синкретизм вражень («Суне, суне чорна хмара»): «Суне, суне чорна хмара, / наче військо із полудня. / Короговки сонце вкрили, / за горою бубни бубнять» [11, с. 40]. Формується таким способом особлива логіка взаємин суб'єктів у сюжетному розвитку, коли думки ліричного героя, з одного боку, впливають із природних стосунків, а з іншого – не менш легко накладаються на них, як на гнучке й слухняне душевним настроєм тло. Динамічний опис передгрозя («Суне, суне чорна хмара») змінюється мотивом струдженого коваля: «Та тумани хитаються, / понад селом згущаються, / розляглися по полях, / щоб затьмити людям шлях» [11, с. 41].

Обважнілі образи туману простежуємо і у наступній поезії («Ой ідуть, ідуть тумани»). Але вони передають вже не тривогу, а стан, у якому «... уява мари плодить; / тільки дума невесела, / мов жебрак, по душах ходить» [11, с. 41]. Пейзажний елемент бере на себе функцію ілюстрування почуттів ліричного «я» такими засобами, які наче перебувають за межами словесного вираження. Пейзаж таким способом виконує надінформаційну функцію. Динаміка картин природи представлена в розповідачевій уяві по висхідній: персоніфікація – алегорія – символ. Персоніфіковані образи (вітер і колосся, туман), доростаючи до рівня персонажів, активно діють та вступають між собою в діалоги («Ходить вітер по житті»). Три алегоричні комахи, що повзуть у село, символізують лише початок згущення туманів. Елементи реального світу, трансформовані уявою розповідача, фактично є частиною душі автора.

Природа, в якій раніше прагнув знайти рівновагу ліричний герой «Споминів», у наступному циклі «В плен-ері» заповнює уяву тепер уже власне автора. Адже його свідомість – це тран-

сформована свідомість ліричного героя, оскільки до нього повернулася душевна гармонія й оптимізм («хоч журба, хоч горе тисне – ні, ще я не песиміст!»). У циклі знайшли відбиття зміни у науково-філософських орієнтаціях доби. Як відомо, кінець ХІХ – початок ХХ ст. позначений крахом раціоналізму, а отже, і позитивізму другої половини ХІХ ст. Основою нового філософського світосприйняття стає ідеалізм, а насамперед ірраціоналізм, що заперечує можливості пізнання виключно за допомогою інтелекту і наукових методів. І. Франко, як зазначав П. Филипович, не поринав, подібно до багатьох тогочасних письменників, «в естетизм або містику та в космічні настрої» і не мучився «Фавстовою мукою невдоволеного спізнання» [10, с. 90]. Його власне автор розуміє, що на цьому шляху заблукав не один титан людської думки: «Уяву вабиш вічності фантомом, / а даєш нам на страву моменти, / самі короткі моменти. / в душах розпалюєш / дивні огні, і бажання, і тугу, / а потім працюєш щосили, / щоб погасити, здушити, притлумить / пориви, що ти сама ж розбудила» [11, с. 33]. Свідомість власне автора поезії «Мамо-природо!» вивисується над чуттєвим спогляданням «безміру» всесвіту з боку розповідача («І знов рефлексії!»). Власне автор постає достойним співрозмовником природи, а тому говорить із нею як рівний з рівним: «І невже ж ти не бачиш (здається, / мільйонами своїх очей / могла б ти побачити дещо!), / скільки горя, зовсім непотрібного горя [...] / завдаєш ти цинізмом отим / найніжнішим, найліпшим, найкращим / поміж твоїх дітей?» [11, с. 33]. Ліричний суб'єкт цинічно реагує на цинізм природи: «Хитра ти з біса!». Як власне автор, він глибше, по-науковому вирішує проблему «людина – природа». Використання лексики із царини біології та фізики, з одного боку, та історико-літературознавчих понять і біблійних алюзій – з іншого, наближає твір до кращих зразків НТР-івського модерну. Як бачимо, І. Франко дав (1900) чи не перший взірець науково-філософської лірики. Лише тонке моралізаторство та занижена лексика («доглупалися», «води́ла нас за ніс» тощо) підказує, що це поезія класика ХІХ ст., позитивізм якого («пізнали зблизька твій варстат») еволюціонує до релігійної свідомості («ми вічність носимо в душі»), яка засвідчує актуалізацію у Франковій творчості художнього «освоєння духовного рівня світобудови і духовної сфери людини» [5, с. 473]. Поетизація природи як «матеріалу вічності» створює фон для літературного порозуміння суб'єктів.

І. Франко розширює простір суб'єктної взаємодії, вводячи в інтенції власне автора питання поетичної творчості. Досі ця грань автора відігра-

вала найвагомішу роль у багатосуб'єктних поезіях, у яких важлива його позиція як суб'єкта, за яким право вирішального слова. У збірці «Semper tiro», незаперечній конденсації творчого духа І. Франка, власнеавторські тенденції розгортаються повніше. Функція філософсько-етичних узагальнень вже не зводиться до коментування зображеного – вони загалом втілюють розвиток думки у ліричному творі.

Власне автор збірки «Semper tiro» найближчий (поряд з ліричним героєм «Із днів журби») до біографічного автора-поета. Їх прямивання до ідентичності штриховане в останній поезії попередньої збірки: «Іронія на скрипці гра, / жура кістками стука, / поет танцює і співа – / і се зоветься штука» [11, с. 48]. Крім спільної проблематики, у «Школі поета» привертає увагу звернення до уявного поета-сучасника («Чи знаєш, брате, як учать медведя танцювати?»), і відчуття приналежності до собі подібних: «Та не один медвідь отак! / З ним, брате мій, посполу / і кожний з нас, поет-співак, / таку проходить школу» [11, с. 49]. Власне автор орієнтований на адресата (найрадше поета), тому складається враження його реальної присутності у діалозі, в той час як така присутність у попередній збірці ще не означена. У звертанні на «ти» – злиття ліричного суб'єкта із комунікантом, зближення їх інтересів: «Не вір сим пошептам! Зрадлива та богиня, / Та Муза! Вабить, надить і манить, / Щоб виссать «я» твоє, зробить з тебе начиння / своїх забагань, дух твій спорожнить» [11, с. 101]. Артикулюючи у процесі цієї комунікації певні погляди, поет прагнув активно впливати на своє творче оточення. Намагаючись

уникнути тенденційності «старої» літератури, він все-таки не знімав проблеми «поет – суспільство». Його власне автор-інтелігент не дотичний до народу безпосередньо, як ліричний герой циклу «Спомини», він творить високі культурні цінності, наближаючи до них народ. «І. Франко остаточно знаходить своє призначення», – підсумовував П. Филипович [10, с. 92]. Відкриваючи Мефістофелевими словами збірку, він приводить читача до безсумнівного переконання, що poeta semper tiro. Поради й настанови, наче листки чудодійної рослини кааф, укладаються в чіткі пункти морального кодексу поета: «минай все темне й непутяще», «у маскарад життя іди без маски», «будь ти людям не суддя, а друг», «гуманний будь», а найголовніше – «не вірити і не дуфать ніколи на княжу ласку й на народну вдячність». Як видно, Франкові опозиції власнеавторські: «поет – поезія», «минуще – вічність», «мистецтво – час». Вони мають безперечний морально-філософський зміст.

Висновки. Аналіз взаємодії ціннісних парадигм двох ліричних суб'єктів (розповідача і власне автора) вияскравлює формування ідеальної авторської позиції у поезії І. Франка початку ХХ ст. У комунікації власне автора відтворена психологічна драма, єдиним героєм якої постає сам біографічний автор. Взаємодія з іншими суб'єктами літературного комунікування розкриває різні джерела *порозуміння/взаємодії/конфлікту*. Звідси суб'єктна форма власне автора виявляє властивість не тільки певним способом *взаємо-перебувати* з іншими суб'єктами, а максимально наближатись до образу реального автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Біла А. Образ автора в ліриці Івана Франка. Донецьк : ДонНУ, 2002. 192 с.
2. Голомб Л. Із спостережень над українською поезією ХІХ–ХХ століть. Ужгород : Г'ражда, 2005. 380 с.
3. Зеров М. Франко-поет. *Твори : у 2 т.* К. : Дніпро, 1990. Т. 2 : Історико-літературні та літературознавчі праці. С. 457–491.
4. Корнійчук В. Ліричний універсум Івана Франка: горизонти поетики. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2004. 489 с.
5. Куца О. П. Художнє освоєння духовної реальності у поемі Івана Франка «Іван Вишенський». *Студії з україністики. Література. Соціум. Епоха. Ювілейний зб. на пошану д.ф.н., проф. О. Астаф'єва* / Упоряд. Р. Радишевський, М. Зимомря. Київ-Дрогобич : Посвіт, 2012. Вип. Х. С. 465–474.
6. Мітосек З. Структуралістські орієнтації в літературознавчих дослідженнях. *Література. Теорія. Методологія* / Упоряд. Д. Уліцької. К. : Києво-Могилянська академія, 2006. С. 198–215.
7. Окопєнь-Славінська А. Теорія висловлювання як основа комунікативної теорії літературного твору. *Теорія літератури в Польщі. Антологія текстів. Друга половина ХХ – початок ХХІ ст.* / Упоряд. Б. Бакули. К. : Києво-Могилянська академія, 2008. С. 110–126.
8. Смілянська В. «Святим огненним словом...». Тарас Шевченко : поетика. К. : Дніпро, 1990. 290 с.
9. Тихолоз Б. АВ ІНІТІО («Баляди і розкази» як документ «молодечого романтизму»). *Франко І. Баляди і розкази* / Упоряд. Б. Тихолоза. Львів : НАН України ; Львів. відділення Ін-ту л-ри ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 2007. С. VII–LXIII. ф
10. Филипович П. Шляхи Франкової поезії. *Літературно-критичні статті*. К. : Дніпро, 1991. С. 61–94.
11. Франко І. «Із днів журби». «Semper tiro». *Зібрання творів : у 50 т.* К. : Наукова думка, 1976–1986. Т. 3. 1976. С. 7–182.

РОЗДІЛ 9 ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

УДК 81'255.4:821.111-311.4 -09(410)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.52>

РЕАЛІЗАЦІЯ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ ДО ВИВЧЕННЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ОРИГІНАЛІ ТА ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ІЄНА МАК'ЮЕНА «СПОКУТА»)

IMPLEMENTATION OF A COMPETENCY APPROACH FOR THE FOREIGN LITERATURE STUDY IN ORIGINAL AND TRANSLATION (ON THE MATERIAL OF IAN MCEWAN'S NOVEL «ATONEMENT»)

Долинський Є.В.,

orcid.org/0000-0003-4074-4648

доктор педагогічних наук, професор,

*професор кафедри германської філології та перекладознавства
Хмельницького національного університету*

Пошук нових ефективних методів та засобів активізації процесу освіти, зокрема розвитку компетентнісного підходу при вивченні зарубіжної літератури в закладах освіти невідмінно триває. Необхідність визначення механізму активізації процесу компетентнісного підходу до вивчення зарубіжної літератури у контексті мети літературної та культурологічної освіти, розробки вправ та завдань для формування складників літературної предметної компетентності на основі використання в освітньому процесі різних джерел зарубіжної літератури в оригіналі та перекладі, літературної інформації, як традиційних друкованих так і онлайн-ресурсів, а також способів контролю рівня її сформованості, зумовила вибір теми нашого дослідження.

Впровадження цього підходу може дати людині можливості орієнтуватись у сучасному суспільстві, інформаційному просторі, швидкоплинному розвитку ринку праці, подальшому здобутті освіти. Компетентнісний підхід передбачає спрямованість освітнього процесу на формування й розвиток базових і предметних компетентностей, у результаті чого буде сформована загальна компетентність людини. Компетентнісний підхід в освітньому процесі формує у молодій людини здатність навчатись і самонавчатись, забезпечує їх більшу гнучкість у взаємовідносинах з роботодавцями.

Актуальність дослідження зумовлюється кількома чинниками. У зарубіжних студіях гендерні аспекти стали однією із ключових проблем теорії та практики перекладу, в першу чергу художнього перекладу. В українському перекладознавстві лише формуються напрацювання у сфері дослідження гендерної проблематики художнього перекладу. Разом з тим, аналіз сучасної прози, що запропоновано у нашій статті, проводився у контексті феміністичних студій й був присвячений дослідженню жіночої літератури. Саме тому, сучасна чоловіча англійська проза в українських перекладах ще не була предметом окремого дослідження як із погляду вивчення її гендерно маркованого компоненту оригіналу так і у контексті його відтворення у перекладі перекладачами різної статі. Це й зумовило вибір теми нашого дослідження.

Ключові слова: компетентнісний підхід, зарубіжна література, художній роман, гендерні стереотипи, художній переклад.

The search for new effective methods and tools for intensifying the educational process, the development of a competency-based approach to the study of foreign literature in educational institutions is ongoing. The need to determine the mechanism of activating the process of competence approach to the study of foreign literature in the context of literary and cultural educational purpose, development of exercises and tasks for the formation of literary competence components based on the use of various sources of foreign literature in original and translated print and online resources, as well as ways to control the level of its formation, led to the choice of our study-topic.

The implementation of this approach can provide an understanding of modern society, information space, the rapid development of the labor market, further education. Competence approach assumes the focus of the educational process on the formation and development of basic and subject competencies, resulting in the formation of general human competence. Competence approach in the educational process forms in young people the ability to learn and self-study provides them with more flexibility in relations with employers.

The relevance of the study is determined by several factors. In foreign studies, gender has become one of the key issues in the theory and practice of translation, especially literary translation. In Ukrainian translation studies, research in the field of gender issues of literary translation is just beginning. However, the analysis of modern prose proposed in our article was conducted in the context of feminist studies and was devoted to the study of women's literature. That is why modern men's English prose in Ukrainian translations has not yet been the subject of a separate study both in terms of studying its gender-marked component of the original and in the context of its reproduction in translation by translators of different genders. This determined the choice of the topic of our study.

Key words: competence approach, foreign literature, fiction novel, gender stereotypes, literary translation.

Постановка проблеми. Перебудова освітнього процесу на засадах компетентнісного підходу при вивченні зарубіжної літератури поступово імплементується розробкою нових навчальних програм відповідно до оновленого змісту й мети навчання. Таким чином, нині у відповідності до компетентнісного підходу необхідно використовувати принципово інші підходи до відбору і структурування навчальної інформації при вивченні курсів із зарубіжної літератури, яка має бути підпорядкована кінцевим цілям дисципліни і формування необхідних компетентностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На підставі проаналізованих напрацювань науковців Т. Гальчак [3], М. Богачева [2], Г. Гарбузова [4], Т. Панькова [8] виокремлено особливості організації вивчення курсів зарубіжної літератури на засадах компетентнісного підходу. До них віднесено: 1) підвищення мотивації і стимулювання до самовдосконалення; 2) розвиток в студентів відповідального ставлення до навчання та залучення їх до активної діяльності з планування, реалізації і корекції підготовки до професійної діяльності; 3) допомога викладачу щодо визначення освітньої траєкторії; 4) залучення студентів до розробки освітніх проектів; 5) участь у період практики в реальній професійній діяльності [3, с. 65].

Мета і завдання дослідження. **Метою статті є обґрунтування** можливостей удосконалення вивчення курсів зарубіжної літератури на засадах компетентнісного підходу та аналіз гендерного компонента англійського художнього твору в оригіналі та особливостей його відтворення в українському перекладі. Основні **завдання** дослідження: визначити можливості компетентнісного підходу для вивчення курсів зарубіжної літератури; провести порівняльний аналіз чоловічого та жіночого перекладу для встановлення характеру фемінних та маскулінних характеристик перекладу.

Виклад основного матеріалу. Проектуючи зміст професійного вивчення курсів зарубіжної літератури за логікою компетентнісного підходу, підкреслимо, що основною одиницею побудови змісту освітнього процесу повинні виступати професійні завдання. Сукупність професійних завдань утворює ядро змісту професійної підготовки, дає можливість індивідуалізувати професійну підготовку конкурентоспроможних фахівців [3, с. 66].

Результати проведеної наукової розвідки засвідчили, що вивчення університетських курсів зарубіжної літератури на основі компетентнісного підходу, встановлює чітку залежність між знаннями та вміннями, підпорядкування набутих знань професійним умінням. Це сприяє тому,

що освітній процес є особистісно орієнтованим і здійснюється через активну пізнавальну діяльність: навчальну, квазіпрофесійну і професійну; залучаються нові, складні проблеми, що вимагають нових підходів до їх розв'язання.

У нашому баченні необхідно впроваджувати зміни у таких напрямках: 1) визначення переліку ключових компетентностей, а також визначенні змісту кожної з них; 2) ідентифікація їх з окремими курсами з зарубіжної літератури (визначення переліку і змісту предметних компетентностей); 3) відборі змісту навчальної інформації, яка може забезпечити формування якісної підготовки з зарубіжної літератури; 4) розробці методів контролю та корекції формування компетентностей при вивченні курсів з зарубіжної літератури [3, с. 67].

У найбільш загальному трактуванні, компетентнісний підхід повинен спрямовувати зміст вивчення зарубіжної літератури на забезпечення формування в студентів якомога більше компетентностей, що розглядаються як здатність особистості успішно діяти у відповідних професійних ситуаціях. Іншими словами необхідно запроваджувати перехід на організацію компетентнісно орієнтованої підготовки, при якій відбувається модернізація змісту професійної освіти, що передбачає його відбір і структурування з одночасним визначенням результативної складової вивчення курсів зарубіжної літератури – набуття студентами літературної компетентності.

Як відзначає науковець [5], реалізації компетентнісного підходу у професійній підготовці майбутніх фахівців сприяють наступні принципи: *інтегративності* (ефективність реалізації компетентнісного підходу відповідає сучасній освітній парадигмі професійної підготовки); *гуманності* (основу професіоналізму покладено увагу й турботу до оточуючих); *варіативності* та відкритості (безперервний розвиток, або заміна наявних у майбутнього фахівця компетентностей задовольняє потребу у відповідності умовам професійної діяльності, які постійно змінюються та вдосконалюються); *цілісності й багатоаспектності* (наявні професійні компетентності стосуються різних сторін життєдіяльності, але між ними існують складні взаємозв'язки); *культуродоцільності* (найбільш важливим при вивченні курсів зарубіжної літератури є компетентності, що у більшій мірі відповідають наявному рівню культури та сприяють її розвитку) [5].

Запровадження компетентнісного підходу означає зміну підходів до професійної підготовки. Перехід до компетентнісної освіти в цілому та вивчення курсів зарубіжної літератури зокрема,

передбачає тривалий процес осмислення, розробку і прийняття науково обґрунтованих та адміністративно виважених рішень [3, с. 69].

Здійснюючи рефлексивний аналіз запровадження ідей компетентнісного підходу при вивченні курсів зарубіжної літератури, встановлено, що головна увага повинна бути спрямована на формування у суб'єктів освітнього процесу ширшого розуміння літератури на основі гуманістичних поглядів, нового ставлення до зарубіжної літератури та нового способу її вивчення.

Отже, у якості провідного спеціально-наукового підходу професійної підготовки в цілому та вивчення зарубіжної літератури зокрема, науковцями виначається компетентнісний підхід (Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Парашенко, О. Пометун, О. Савченко, С. Трубачева), в основі якого лежить поступове вдосконалення професійної підготовки, що означає формування потенціалу, здатності випускника до виживання й стійкої життєдіяльності в умовах сучасного соціально-політичного, ринково-економічного, інформаційного і комунікаційно-насиченого простору.

Художній літературний твір, написаний автором-жінкою чи автором-чоловіком, несе в собі певний відбиток авторської гендерної особистості, відображеної на різних рівнях побудови тексту. Але і гендерна ідентичність перекладача чи перекладачки має відображатися на інтерпретації авторського художнього задуму. Зазначимо, якщо деякі аспекти ролі особистості в художньому перекладі розглядали такі українські науковці, як Р. Зорівчак, В. Карабан, Л. Коломієць, В. Коптілов, М. Новикова, В. Радчук, М. Стріха, О. Чердніченко та ін., то питання гендерної ідентичності перекладача лише почало опинятися в центрі уваги поодиноких дослідників. Серед них – О. Сизова, яка займалася безпосередньо питаннями впливу гендерної ідентичності перекладача на текст перекладу [9].

Таким чином, логічним видається висновок, що й у перекладах літературних художніх творів, в яких домінує жіночий чи чоловічий тип мовлення, додатковим фактором виступає гендер самого перекладача, оскільки очевидно, що жіночий переклад також буде відрізнятися від чоловічого.

Роман «Спокута» Ієна Мак'юєна є доволі цікавим у контексті перекладознавчих та гендерних студій. Важливою особливістю даного роману є наративна стратегія автора. Так, представлений у романі тип нарації близький до множинної внутрішньої фокалізації, для якої характерне пригадування однієї події з точки зору різних пер-

сонажів. У першій частині роману маємо багато епізодів, які подаються в потрактуванні з різних точок зору, від імені різних персонажів різної статі: Брайоні (різні вікові періоди), Сесилії та Робі. Однак, варто зауважити, що частіше автор звертається до персонажів Брайоні та Робі, інколи описуючи одну і ту ж ситуацію від імені персонажа жінки та чоловіка, актуалізуючи таким чином два абсолютно різні типи сприйняття ситуації, або ж залучаючи два полярних когнітивних типи, актуалізуючи таким чином гендерний компонент твору та вдаючись до гендерної стилізації [8].

Саме тому важливим при перекладі є врахування гендерного аспекту твору та його відтворення. Даний твір містить не лише описи героїв та передачу їх внутрішнього стану, тобто актуалізує не лише когнітивний та емотивний аспекти особистості, але й передає усне мовлення, відображене у діалогах та містить листи героїв, що дозволяє проаналізувати гендерну маркованість мови персонажів різної статі, стратегії репрезентації гендеру у мовленні, прослідкувати гендерні преференції у використанні мовних засобів [9].

Стереотипні уявлення про особливості мовлення чоловіків і жінок тісно пов'язані із характерними для кожного суспільства соціальними гендерними стереотипами. Під соціальними стереотипами звичайно розуміють спрощений, схематизований, емоційно забарвлений та надзвичайно стійкий образ якої-небудь соціальної групи чи спільноти, який легко поширюється на всіх її представників. [1, с. 95].

Загальновідомим стереотипом стосовно гендерних особливостей комунікативного стилю є й твердження про надмірну балакучість представниць жіночої статі та словесну стриманість чоловіків.

У наступних пунктах ми проаналізуємо адекватність відтворення гендерних маркерів, присутніх у романі «Спокута» Ієна Мак'юєна, та використані для цього перекладацькі прийоми, використавши як ілюстративний матеріал переклади, створені перекладачем-чоловіком (В. Дмитруком) та перекладачем-жінкою (О. Смольницькою), позначені далі як Маскулінний (М) та Фемінний (Ф) переклади відповідно.

Лексичні та лексичко-граматичні засоби є найбільш експліцитними гендерними маркерами й активно використовуються для творення гендерної парадигми твору. Це корелює із положенням М. Гаранович та О. Пермякової, які стверджують, що дані гендерні маркери легко піддаються імітації, тому не мають становити труднощів при перекладі. Так, мовлення героїв

чоловічої статі у романі Ієна Мак'юена відзначається точністю та термінологічністю. Розглянемо до прикладу розмірковування одного з головних героїв – Роббі щодо його стану закоханості:

1) *How had it crept up on him, this advanced stage of fetishizing the love object?* [11]. М) Як він підкрався до нього, цей гострий ступінь фетишизації любовного об'єкта? [6]. Ф) Як він докотився до такого – до цієї просунутої стадії ідеалізації об'єкта кохання? [7, с. 95].

Отже, спостерігаємо збереження перекладачами гендерних характеристик оригіналу. Чоловічий переклад (М) фрази «*advanced stage*» як «*гострий ступінь*» вважаємо більш вдалим, адже він асоціюється із описом стадії хвороби. Варто зазначити, що жіночий переклад (Ф) посилює маскуліну маркованість даного уривку, вдавшись до лексичної модуляції, яка міняє ракурс сприйняття описаної ситуації. Оскільки в оригіналі зображено момент усвідомлення чоловіком закоханості, яка у чоловічому перекладі (М) «*підкралася*» («*crept up*»), тоді як в жіночому перекладі цей акцент зміщується, й залучення лексичної модуляції призводить до заміни сприйняття ситуації, творення брутального образу, посилення маскуліних характеристик шляхом заперечення романтизації стану закоханості. Так, у жіночому перекладі (Ф) підметом стає «він», тобто ліричний герой, а переклавши «*crept up*» як «*докотився*», що вже є присудком, який відноситься не до опису стану («*advanced stage*», що стає додатком), а до самого героя. Такі зміни, на нашу думку, обумовленні відмінностями на когнітивному рівні, стереотипізованому уявленні, що чоловіки більш прагматичні при описі почуттів, які інколи навіть сприймаються як прояв слабкості. Таким чином змінюється семантичний та прагматичний аспекти речення (Ф), в той час як чоловічий переклад (М) більш точно відповідає оригіналу.

Доволі частотним є вживання автором іменників (абстрактних понять), що є диференційною характеристикою чоловічої мови, адже, чоловіки при описі подій констатують факти, тому їм притаманні саме не описи, а номінація:

2) *The disgrace of it horrified her. It was further confirmation of his guilt, and the beginning of his punishment. It had the look of eternal damnation* [11]. М) Така ганьба жахнула її. Це був ще один доказ його вини й початок його покарання. Виглядало це, як вічне прокляття [6]. Ф) Ця ганьба вжахнула її. Побачене було ще одним доказом його провини і початком кари, яка впаде на його голову. Як це було схоже на вічне прокляття [7, с. 205].

Так, дані експліцитні гендерні маркери дозволяють відтворити їх при перекладі без суттєвих змін та порушення гендерних характеристик. Однак, у жіночому перекладі (Ф) спостерігаємо певне нівелювання маскуліних характеристик шляхом використання лексичної модуляції та додавання певних елементів («*яка впаде на його голову*»), а також внесення фемінних маркерів у останньому реченні (додавання інтенсифікатора «*як*» на початок речення, що посилює емотивний аспект).

В той же час, для змалювання подій кризь призму сприйняття героїв жіночої статі автор вдається до залучення таких стереотипних рис жіночого мовлення як використання прикметників, інтенсифікаторів («*so*»), повторів для передачі емоційності та описом подій на противагу чоловікам через характеристики, часто описуючи не «*що?*», а *здебільшого «як?»*. Розглянемо приклад передачі думок героїні:

3) *Watching him during the first several minutes of his delivery, Cecilia felt a pleasant sinking sensation in her stomach as she contemplated how deliciously self-destructive it would be, almost erotic, to be married to a man so nearly handsome, so hugely rich, so unfathomably stupid* [11]. М) Спостерігаючи за ним протягом перших кількох хвилин цієї декламації, Сесилія відчувала десь у животі приємну млість від думки, яким солодким, майже еротичним самогубством був би шлюб із таким красунчиком, таким казково багатим, таким несосвітним дурнем [6]. Ф) Кілька хвилин послухавши його, Сесилія відчула приємну млість у животі, замислившись, як це було б самогубно-приємно, майже еротично – вийти заміж за чоловіка такого красивого, багатого й тупого [7, с. 57].

Так, у чоловічому перекладі (М) простежується тенденція послаблення фемінних характеристик шляхом використання лексичної модуляції та, як наслідок, заміна рис номінативними одиницями (*self-destructive* – *самогубство*, *to be married* – *шлюб*) та вживання двох лексем гендерної семантики (*красунчик*, *дурень*), що може відбуватись несвідомо під впливом гендерної приналежності перекладача. У жіночому перекладі (Ф) певною мірою посилюються фемінні гендерні характеристики шляхом неологізації (*самогубно-приємно*). Також у жіночому перекладі спостерігаємо використання лексичної модуляції при перекладі фрази «*to be married*» шляхом використання трансформації конкретизації «*вийти заміж*». Таким чином у текст перекладу вводиться додаткова диференційна гендерно маркована ознака жіночого мовлення й у цільовому тексті використовується більш конкретний еквівалент, який

в українській мові вживається лише до осіб жіночої статі, тобто має чітку гендерну семантику. Зазначимо, що у жіночому перекладі (Ф) змінено, у порівнянні із оригіналом, порядок слів першого речення, та вилучено повтор підсилюючої частки «so», що є стереотипним експліцитним гендерним маркером саме жіночого мовлення.

Засоби експресії мовлення жінок, згідно із стереотипними переконаннями, носять невульгарний характер. Доволі часто із метою передачі емоцій жінками використовуються вигуки, прикметники, прислівники:

4) *How marvelous. How awfully clever of you, Briony, to think of that. Did you really make it all by yourself?* [11]. М) – **Як гарно. Яка ти молодчина, Брайоні, що про все подумала. Невже ти справді зробила це сама?** [6]. Ф) – **Як чарівно. Яка ти розумна, Брайоні, що все це вигадала. А ти справді все це сама зробила?** [7, с. 41].

При перекладі спостерігаємо збереження гендерних характеристик мовлення героїні. Так, в оригіналі використовуються повтори «how», що слугують інтенсифікаторами, конструкція «прислівник+прикметник» – «awfully clever». Безумовно, дані експліцитні елементи не становлять труднощів при перекладі. Так, у чоловічому перекладі (М) для підсилення іронії фраза «awfully clever» замінено на іменник «молодчина», в той час як в жіночому (Ф) спостерігаємо вилучення прислівника та зниження рівня експресивності у порівнянні із оригіналом. У обох перекладах спостерігаємо наявність використання трансформації додавання інтенсифікаторів у питанні («невже» – (М), «а» – (Ф)), що відповідає уявленню про ухиляння жінок від прямої постановки питання, пом'якшення висловлювання.

Широко представлена у сучасній прозі фамільярна лексика є не просто виявом загальної демократизації живого мовлення. Так, О. Чередниченко зазначає, що внаслідок демократизації живого мовлення арготизми і просторіччя активно проникають спочатку у розмовне спілкування, а потім на сторінки художньої літератури [10, с. 94-95]. Вона стає гендерним маркером тексту, адже брутальна, ненормативна лексика виражає силу і владність чоловічого мовлення, тенденцію чоловіків до нехтування мовними нормами.

Розглянемо наступний приклад, де відтворено мову майора, в якого влучила куля. Важливим елементом творення гендерної ідентичності тут виступають довжина речень (короткі речення відповідають уявленню про чіткість та лаконічність

чоловічої мови), воєнна термінологія та сленг («ruddy», що фактично є евфемізмом «bloody» [12]):

7) *ME 109. Must have been his machine gun. The cannon would have blown my ruddy hand off. Twenty millimeter, you know* [11]. М) – **Це «мессершміт-109». Мабуть, влучило з кулемета. Гармата відірвала би к бісу мою кляту руку. Двадцятиміліметровки, ви ж знаєте** [6]. Ф) – **«Мессершміт-109». Це точно його кулемет. Гармати відірвали б мені руку з м'ясом. Двадцять міліметрів, ви ж знаєте** [7, с. 247].

Речення, типово для чоловіків, короткі, містять військову термінологію, що передано у обох перекладах. Проте, використання лексичної модуляції дає неоднозначний ефект. Так, чоловічий переклад (М) передає оригінальні характеристики, підсиливши їх використанням лексичної модуляції із залученням трансформації додаванням («к бісу») та відтворенням «twenty millimeter» як «двадцяти міліметровки», що видається доцільним та органічним для чоловічого мовлення в контексті характеристики зброї. В жіночому перекладі (Ф) спостерігаємо використання лексичної модуляції вільної форми й послаблення таким чином маскулітних характеристик шляхом евфемізації «ruddy», та заміною даного слова розмовною фразою («відірвати з м'ясом»). У наведеному прикладі ми спостерігаємо підтвердження стереотипу щодо вживання жінками висловів переважно евфемістичного характеру.

Висновки. Резюмуючи викладену інформацію узагальнимо, що вивчення зарубіжної літератури на основі компетентнісного підходу повинно бути орієнтованим на результат, що виявляється у готовності до активної професійної діяльності. Вважаємо, що максимально повне впровадження компетентнісного підходу у вивчення курсів зарубіжної літератури призведе до переорієнтації домінуючої освітньої парадигми із трансляцією знань та формуванням навичок на створення умов для оволодіння комплексом професійних компетентностей, що визначають здатність реалізувати себе у вивченні зарубіжній літературі.

Немає жодних сумнівів, що гендерна асиметрія спостерігається не лише при порівнянні текстів зарубіжної літератури в оригіналі та перекладі, але й при порівнянні двох художніх перекладів, які виконувалися представниками різних гендерів. Відтак, обрані перекладачем стратегії мають передбачати і гендерно чутливий підхід до перекладу, а гендерна компетентність стає невід'ємною частиною професійних вимог до сучасного перекладача.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Агеев В. С. Психологическое исследование социальных стереотипов. *Вопросы психологии*. 1986. № 1. С. 95-101.
2. Богачева М. В. Специфика гендерной дифференциации языковых средств. *Вісник Дніпропетров. ун-ту. Серія: Мовознавство*. 2008. Т. 16. Вип. 14. С. 4.
3. Гальчак Т. В. Підготовка майбутніх перекладачів на засадах компетентнісного підходу у процесі вивчення фахових дисциплін. Дисертація ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Хмельницький, 2016. 296 с.
4. Гарбузова Г.О. Лексична модуляція в англо-українському художньому перекладі: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. К., 2009. 19 с. укр.
5. Кодлюк Я. П. Модернізація змісту шкільної освіти за рубежом: компетентнісно орієнтований підхід. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного ун-ту ім. В. Гнатюка. Сер. : Педагогіка*. 2006. № 1. С. 125–131.
6. Мак'юен Ієн. Спокута. Роман. Переклад з англ. Дмитрука В. Режим доступу: <http://javalibre.com.ua/java-book/book/2928270>
7. Мак'юен Ієн. Спокута. Роман. Переклад з англ. Ольги Смольницької Ольги. К. : КМ-Букс, 2018. 416 с.
8. Панькова Т. В. Конструювання гендерної ідентичності в художньому творі: жіноча вербальна поведінка. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов*. Випуск 3 / За ред. А.В. Корольової. К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова.
9. Специфика гендерной дифференциации языковых средств. *Вісник Дніпропетров. ун-ту. Серія: Мовознавство*. 2008. Т. 16. Вип. 14. С. 4.
10. Чередниченко О. І. Про мову і переклад / О. І. Чередниченко. К. : Либідь, 2007. 248 с.
11. McEwan I. Atonement. URL: <http://atproximity.blogspot.com/2015/05/read-online-atonement.html>.
12. Urban Dictionary URL: <https://www.urbandictionary.com>.

УДК 821.111.000.141

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.53>

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ТА ПРИЙОМИ ВТІЛЕННЯ ФІЛОСОФСЬКИХ ТЕНДЕНЦІЙ У РОМАНІ А. МЕРДОК «ЧОРНИЙ ПРИНЦ»

BASIC PRINCIPLES AND TECHNIQUES OF EXPRESSION OF PHILOSOPHICAL TENDENCIES IN I. MURDOCH'S NOVEL "THE BLACK PRINCE"

Євченко О.В.,

orcid.org/0000-0003-4330-2415

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри міжнародних відносин і політичного менеджменту
Державного університету «Житомирська політехніка»

У статті всебічно розглянуто роман А. Мердок «Чорний принц» як психологічний роман із філософською тенденцією, в основу котрого покладено різні аспекти філософських знань: філософії Платона, екзистенціалізму й психоаналітичної концепції; зазначено, що багатоплановість філософських тенденцій і жанрова форма психологічного роману зумовлюють інтелектуалізацію та метафоричність твору, пов'язану з багатограним трактуванням образу чорного принца й аполлонічного начала як синтезу кохання й творчого осяяння, а також із репрезентацією психологічного мотивування поведінки і вчинків центральних персонажів; зазначено такі основоположні засоби втілення філософських тенденцій, як оповідна і драматична форми, котрі дозволяють інтелектуалізувати рефлексію головного героя та динамізувати оповідь, форма містифікації зі «знайденим рукописом», що значно ускладнюють сюжетну й архітектонічну побудову твору; окреслено описовий і подієвий типи організації текстової єдності твору та визначено їхні комунікативні завдання, покликані сприяти підвищенню інформаційної навантаженості твору; охарактеризовано описовий тип як засіб уведення інтелектуальних роздумів про життя, мистецтво й рефлексій афористичного характеру та подієвий тип як засіб надання випадковостям причинно-наслідкового зв'язку, що виявляється у хронологічній, ретроспективній і монтажній формах; визначено конструктивний прийом симетризації на рівні архітектоники й основних мотивів сюжету та виокремлено основні мотиви, які стають основою сюжетобудови – істинної і поверхневої творчості, вбивства, кохання, що пронизують увесь твір.

Ключові слова: роман із філософською тенденцією, психологічний роман, інтелектуалізація, метафоричність, оповідна форма, драматична форма, описовий тип організації текстової єдності, подієвий тип організації текстової єдності, хронологічна форма, ретроспективна форма, монтажна форма, симетризація.

The article comprehensively considers I. Murdoch's novel "The Black Prince" as a psychological novel with a philosophical tendency, which is based on various aspects of philosophical knowledge: Plato's philosophy, existentialism and psychoanalytic concepts; it is noted that the multifaceted philosophical tendencies and genre form of the psychological novel determine the intellectualization and metaphorical nature of the work associated with the multifaceted interpretation of the image of the Black Prince and the Apollonian principle as a synthesis of love and creative enlightenment, as well as with the representation of the psychological motivation of the behavior and actions of the central characters; the basic means of expressing philosophical tendencies, such as narrative and dramatic forms, which allow to intellectualize the main character's reflection and dynamize the story, the form of mystification with "found manuscript", which significantly complicate the plot and architectonic construction of the work; descriptive and event types of organization of textual unity of the work are outlined together with defining their communicative tasks, which are designed to help increase the information load of the work; descriptive type is characterized as a means of introducing intellectual reflections on life, art and reflections of aphoristic nature and event type as a means of providing causality to chance, which is manifested in chronological, retrospective and montage forms; the constructive method of symmetry at the level of architectonics and the main motives of the plot are determined; the main motives that become the basis of the plot structure are singled out - true and superficial creativity, murder, love, which permeate the whole work.

Key words: novel with philosophical tendency, psychological novel, intellectualization, metaphorical character, narrative form, dramatic form, descriptive type of textual unity organization, event type of textual unity organization, chronological form, retrospective form, montage form, symmetrization.

Постановка проблеми. Інтелектуалізація західноєвропейської літератури взагалі й англійської зокрема у другій половині ХХ століття пов'язана передусім із її виразним філософським забарвленням. Філософські тенденції або філософський підтекст творів художньої літератури різних жанрів значно поглиблюють їхній змістовий рівень, урізноманітнюють і посилюють форми вираження думок письменників та драматургів. Окреслюючи специфічні особливості роману з філософською тенденцією, В. Івашева зазначала, що «філософські роздуми, які пронизують значну кількість творів художньої літератури – чи про хід і сенс історії, про роль у ній людини, чи про те, у чому полягає справжній гуманізм тощо, – стає сьогодні однією із найтипівіших ознак» [1, с. 163]. Розглядаючи філософське підґрунтя романів А. Мердок, дослідниця називає імена видатних мислителів різних епох та філософських напрямів – Платона, С. К'єркегора, Г. Спенсера, Ж.-П. Сартра, – які вплинули на творчість письменниці у різні періоди, і пов'язує їх із конкретними творами авторки. Визначаючи місце роману «Чорний принц» (1973) у творчому доробку письменниці, В. Івашева характеризує його як твір із яскраво вираженою філософською тенденцією, що є «завершенням «платонічної» лінії» у її творчості, і в ньому виявляються «мотиви, пов'язані із потрактуванням Ероса» [1, с. 180]. Окреслюючи особливості творчого засвоєння А. Мердок філософського вчення Платона про Ерос, дослідниця стверджує, що вона «надала платонівській концепції Ероса (об'єднуючого ідеальне і матеріальне начала) свою особисту, притому модернізовану інтерпретацію ... і приймає його вчення про творче начало в коханні» [2, с. 225].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість А. Мердок посідає значне місце у контексті розвитку англійської літератури другої половини ХХ століття. На думку В. Колесникова, на формі й мові більшості романів письменниці, окрім екзистенціалізму, позначився вплив фрейдизму й абсурдизму. Вчений, значно розширюючи філософське і літературне підґрунтя творчості авторки, відмічає, «що її філософські й естетичні погляди формувалися під впливом не лише Ж.-П. Сартра, У. Голдінга, з одного боку, З. Фрейда, К. Ясперса та М. Хейдеггера – з другого, але й під впливом, чи не значно більшим, таких письменників, як Ч. Діккенс, Дж. Остін. Проте найбільше творчість А. Мердок зазнала впливу Генрі Джеймса (особливо в розвитку сюжету й характеру) і трохи меншою мірою – постсюрреалістичного романіста Реймонда Квіні та абсурдиста С. Беккета» [3, с. 227]. Окрім цього, він зазначає, що на письменницю вплинули також неофрейдистські концепції Е. Фрома.

Досліджуючи твори письменниці у контексті філософсько-психологічної прози, Н. Михальська й Г. Анікін стверджують, що «відстоюючи закони "морального світу", підкреслюючи значення кохання і добра в житті людини, Мердок співвідносить свої етичні уявлення з платонівськими і християнськими ... в її етичних концепціях головною все ж таки залишається емпірико-сенсуалістська традиція англійської філософської думки» [4, с. 148].

Характеризуючи творчість А. Мердок, С. Павличко помічає, що її романи «одночасно філософські та психологічні» у тому розумінні, що «проблеми сенсу життя початково визначили сутність центральної колізії, побудову сюжету», а занурення у внутрішній світ людини сприяло тому, що «реальність в її романах іноді зникла

з поля зору автора, не існувала поза свідомістю героя, розчинялася у його переживаннях» [5, с. 334]. Отже, спостереження дослідниці дозволяють розглядати романи А. Мердок як синтез філософських, психологічних, етичних, інтуїтивних інтенцій. Порівнюючи твори письменниці із філософськими романами, які передбачають схематичність сюжету й характерів, жорсткість структур, відстороненість від конкретних реалій швидкоплинного життя, певну даність положень, незаперечну логіку тощо, В. Скороденко, приходить до висновку, що «нічого цього в романах А. Мердок немає ... вони не витримують безпристрасної перевірки логікою» [6, с. 16].

Наведені вище рефлексії вітчизняних і зарубіжних дослідників характеризують філософсько-естетичне підґрунтя творчості А. Мердок як еkleктичне, що значною мірою позначилося на концептуальних засадах та художніх особливостях її романів.

Постановка завдання. Роман «Чорний принц» посідає особливе місце в літературному доробку письменниці – у ньому виразно виявилися різні філософські, культурологічні алюзії, асоціації, метафори, які ставлять роман в один ряд із найцікавішими творами сучасної літератури. Мета дослідження полягає у визначенні філософських і художніх особливостей цього твору, які споріднюють його із сучасною інтелектуальною літературою, вирізненні основоположних принципів і прийомів, що сприяють відображенню філософських тенденцій.

Виклад основного матеріалу. Письменниця підпорядковує сюжет роману філософській проблемі випадковості та необхідності. Головний герой твору Бредлі Пірсон звільнився з роботи і хоче присвятити себе творчості, проте «гра випадковостей втягує його у складні стосунки із сім'єю письменника Арнольда Баффіна, котрі врешті решт завершуються трагедією...» [7, с. 503]. Повернення з Америки колишньої дружини, Крістіан, яка прагне зустрічі; родинна чвара Арнольда та Рейчел Баффінів; матеріальна невлаштованість та психічні зриви сестри, Прісцили, котра покинула свого чоловіка, – щоразу, коли герой вирішує усамітнитися й працювати над книгою, обставини занурюють його у хаос. Кохання Бредлі до юної доньки Баффінів, Джуліан, надихає його, але самогубство Прісцили ставить крапку на їхніх стосунках. Про смерть Прісцили Джуліан дізнається від батька, коли той передає їй листа від матері. У листі мати розповідає про свою інтрижку з Бредлі. Баффіни переховують дочку і Бредлі не може з нею зустрі-

тися. Рейчел дізнається про кохання Арнольда до Крістіан. У гніві вона вбиває чоловіка і телефонує Бредлі, який приїжджає в їхній будинок. Обмовлений підступною Рейчел, він отримує довічне ув'язнення за вбивство Арнольда й у в'язниці пише книгу, в якій розповідає про фатальний збіг обставин та історію свого кохання.

Осмилення А. Мердок деяких аспектів філософії Платона – теорії двох форм краси, низького й вищого порядку (відповідно тілесної і духовної краси), уявлень філософа «про двоїстість любовного потягу, еросу, життєдайного й одночасно згубного, фатального – "чорного Ероса"» [6, с. 6], а також його тлумачення аполлонічного начала як «поєднання кохання та творчого осяяння» [4, с. 156], – дозволяє створити філософський контрплан й інтелектуалізувати твір.

Філософські тенденції втілюються у жанрі психологічного роману. Твір розпочинає і завершує слово видавця, а сам зміст роману стилізовано під рукопис головного героя (оповідь ведеться від першої особи), «це варіація традиційної оповідної форми – містифікації зі «знайденим рукописом», форми, розповсюдженої у просвітницькій і романтичній літературі XVIII – XIX століть, але в даному випадку наближеної вже до форми, що є характерною для століття XX, – до «роману про роман»» [4, с. 155], до якої часто зверталися письменники доби.

Художній світ роману виявляється у двох формах: оповідній і драматичній. Оскільки у творі реалізовано відому шекспірівську тезу – «весь світ – театр, ми всі у ньому актори», і наратор називає інших героїв «акторами драми», «акторами трагедії», то й сам твір побудовано за законами театру: його герої репрезентують свої погляди, прагнення і переконання у дії. Зображувальний потенціал наратора виявляє себе по-різному. З одного боку, він прагне відсторонитися від того, про що розповідає, надаючи оповіді об'єктивності, та зазначає: «... я втілюсь знову в своє минуле «я» і для наочності буду виходити лише із фактів того часу...» [8, с. 5]. З другого – категорично висловлює своє ставлення щодо зображуваного, називаючи свій твір апологією. Прагнення наратора надати власне розуміння перебігу подій та водночас відсторонитися й підкоритися невідворотному – зокрема сприйманню самого себе і власних вчинків очима інших – зумовлене творчим задумом письменниці, яка «коментує сенс показаного драматичного епізоду у житті ряду людей, що грають у ньому головні ролі...» [9, с. 250]. Обрані прийоми ускладнюють інтригу й унеможливають однозначне трактування зображуваного.

Сюжетобудова роману, як у музичному творі або драмі, ґрунтується на розвитку мотивів. Центральними мотивами, які проходять через увесь твір і наче віддзеркалюються, утворюючи симетрію, є мотиви вбивства та нерівного кохання. Мотив убивства виникає вже на перших сторінках роману (Арнольд Баффін телефонує Бредлі і просить його терміново приїхати, бо йому здається, що під час сварки він убив Рейчел) та реалізується пізніше в тому ж самому місці, з тими ж учасниками (за версією Бредлі, Рейчел Баффін зателефонувала йому і попросила негайно приїхати, оскільки вона у стані афекту вбила свого чоловіка Арнольда; за версією Рейчел – Бредлі вбиває Арнольда). І в першому, і в другому епізоді Бредлі приїжджає у дім Баффінів і намагається представити інциденти як нещасні випадки (перший раз Френсісу Марло, якого взяв із собою в якості лікаря, а вдруге – поліцейським, котрі приїхали на виклик). У першому епізоді головний герой став свідком родинної чвари: побиття Рейчел Арнольдом та приниження їх обох, а в другому – співучасником убивства Арнольда (за версією Бредлі, він представляв убивство Арнольда його дружиною як нещасний випадок) або вбивцею (за версією Рейчел, Бредлі вбив її чоловіка).

Мотив нерівного кохання також двічі виникає у творі. На початку, коли Бредлі на прохання своєї немолодого неохайної сестри зустрічається з її чоловіком, Роджером, і випадково знайомиться з його молодого вродливою коханкою (їхні стосунки викликають у нього почуття відрази, огиди й образи за сестру), та пізніше, коли він сам закохується в юнку (кохання, пробуджене «чорним Еротом», докорінно змінює його). До мотиву нерівного кохання А. Мердок повертає читача й у кінці твору – у післямові видавця роману Бредлі Пірсона йдеться про останні хвилини життя головного героя у в'язниці, а також розставляються певні акценти щодо попередніх післямов, авторами яких по черзі стають усі герої роману, котрі стали свідками життєвої трагедії Бредлі. У такий спосіб концепція кохання подається письменницею у різних аспектах, оскільки воно «вдираючись у життя людей і перекидаючи його, набуває різних личин» [9, с. 251]. Ставлення до кохання стає опосередкованим засобом характеристики героїв твору – воно виявляється у «пристрасті (Бредлі), потягу (Джуліан) ... демонічної одержимості (Рейчел)» [1, с. 182], а також розрахунку (Крістіан), звички (Арнольд), неповноцінності (Френсіс).

Проблема істинної і поверхневої творчості, як мотиви вбивства та кохання, також утворюють симетрію. Незважаючи на те, що Бредлі є автором

трьох тоненьких книжок, він вважає себе справжнім письменником. Розповідаючи про себе, він каже: «Я письменник. «Письменник» – моя найпростіша і, напевно, найвірніша загальна характеристика. Що я до того ж ще й психолог, самоучка-філософ, дослідник людських стосунків, впливає із того, що я письменник, письменник саме мого плану» [8, с. 6]. На відміну від Арнольда, котрий, забезпечивши собі успіх у широких читацьких колах численними сумнівними опусами, поховав себе як митець, він «свій талант зберіг у чистоті» [8, с. 6]. На початку це, за словами Бредлі, підтверджується визнанням його творчості Рейчел і Джуліан, а в кінці – заперечується (у післямові Рейчел Бредлі постає посередністю, заздрисником успіхів Арнольда) та завуальовується (у післямові Джуліан, оцінюючи творчість батька та Бредлі, посилається на «Алісу у країні чудес» Л. Керолла, і називає свого батька Теслярем, а коханця – Моржем). Усі післямови є суб'єктивними точками зору відповідних персонажів і не можуть слугувати ключем для однозначного розуміння читачем життєвої трагедії Бредлі Пірсона. Кожний персонаж бачить у ньому «лише те, що доступне його розумінню, – свої егоїстичні пристрасті, які як раз і не були притаманні Пірсону, ворожі йому, й могли лише бути силами, які зовні спрямовані проти нього і які згубили його. Пірсона розуміє лише одна людина – його друг і видавець його книги Локсї» [4, с. 161].

Засобом інтелектуалізації твору слугують тісні переплетіння тем і мотивів: філософії, мистецтва, кохання, зв'язку кохання з мистецтвом, екзистенційних проявів у мотивуванні поведінки та вчинків головних героїв. Актуалізація А. Мердок деяких аспектів психоаналітичної концепції спрямована на вирішення різних завдань: по-перше, сприяє іронічному та скептичному сприйманню читачем примітивного потрактування психоаналізу, адже «пошуки, як зазначено психологами, є досить своєрідним феноменом: весь світ раптом виявляється ніби єдиним п'єдесталом, на якому вибудовується зловісна відсутність того, що розшукується» [8, с. 80]; по-друге, допомагає ідентифікувати Бредлі як індивіда, який поводить себе відповідно до примусової казуальності несвідомого (на це вказують спогади героя про батьків, дитинство й образ башти лондонського Поштамту, що неодноразово виникає у його наративі); по-третє, репрезентує Бредлі як суб'єкта, котрий намагається звільнитися від зовнішнього підпорядкування, що знаходить підтвердження у його фатальному коханні до Джуліан й у суперечливих стосунках з Арнольдом, Рейчел, Прісцилою та Крістіан.

Структурування текстової єдності роману здійснюється за допомогою використання описового і подієвого типів композиційної організації, що сприяє зростанню інформаційної навантаженості. Так, наприклад, життєва трагедія наратора, філософствування, рефлексія у листах, адресованих різним персонажам, репрезентується у неподієвій формі та описовому типі організації тексту, які дозволяють якомога повніше відтворити послідовність викладу його думок, почуття, окремі картини, нав'язні роздумами про мистецтво, міркуваннями про своє місце у мистецтві, про кохання тощо, що надає наративу внутрішньої логіки. Подієвий тип покликаний відтворити перипетії, на тлі яких відбувається пробудження «чорного Ероса», який надає наративу причинно-наслідкових зв'язків і виявляється у хронологічній (послідовність перебігу подій), ретроспективній (спогади наратора) та монтажній (післямови від імені різних персонажів) формах. Ретроспективну форму вже на перших сторінках твору репрезентує передмова Бредлі Пірсона: «Хоча пройшло вже декілька років від часу подій, що описуються тут, розповідаючи про них, я використаю найсучасніший оповідний прийом, коли прожектор сприйняття переходить від однієї справжньої миті до іншої...» [8, с. 5]. У ретроспективній формі відтворюються «пригадування» наратора, здійснюється обрання ним подій для зв'язування їх у певне смислове сполучення, які інші персонажі у своїх післямовах будуть потрактувати інакше. Внаслідок використання різних типів і форм композиційної організації відбувається ускладнення наративу.

Глибокої метафоричності набуває образ чорного принца, який винесено у назву роману. Про двоїстість назви й образу чорного принца А. Мердок у листі до дослідниці її творчості В. Івашевої писала: «У ній, звісно, підкреслюється зв'язок із «Гамлетом» Шекспіра, але «чорний принц» у даному випадку не Гамлет, а чорний Ерос (на нього не випадково посилається Бредлі) та, можливо, ще більш переконливо (хоча й в іншому зв'язку) Локнас, тобто Аполлон – джерело натхнення митця» [10, с. 225]. Поява Локсія – Аполлона у творі є символічною, адже «це бог, що очищує, і саме ім'я «Аполлон» означає «відсторонений від численого»» [11, с. 477]. Локсій, наділений авторським всевіданням та замовчуванням, організовує читацьке сприймання. Висловлене ним нейтралізує множинне часткове знання інших персонажів твору.

Висновки. Отже, у романі з філософською тенденцією «Чорний принц» А. Мердок знахо-

дять безпосереднє художнє втілення різні аспекти філософії Платона, екзистенціалізму, а також психоаналітичної концепції. Філософська багатоплановість зумовлює інтелектуалізацію, метафоричність роману (зокрема метафоричний образ чорного принца, який асоціюється з образом Гамлета, фатальною пристрасстю – «чорним еросом» й платонівським розумінням аполлонічного начала як синтезу кохання й творчого осяяння, винесено у назву твору) та потрактування центральних образів. Сюжет роману підпорядковується філософській проблемі випадковості та необхідності. Письменниця вмщує філософські основи свого твору у гостросюжетну оболонку. Жанрова форма психологічного роману надає широкі можливості для втілення у змісті твору відповідних філософських тенденцій, зокрема психоаналітичних, що покликані репрезентувати певні аспекти психологічного мотивування поведінки та вчинків головного героя, й одночасно сприяти скептичному сприйманню спрощеного розуміння психоаналізу.

Романові, художній світ якого виявляється в оповідній і драматичній формах, притаманна ускладнена сюжетна й архітектонічна побудова: форма містифікації зі «знайденим рукописом», симетризація на рівні архітектоніки й мотивів сюжету. Оповідна форма дозволяє інтелектуалізувати рефлексію головного героя, а драматична – динамізувати оповідь.

Описовий і подієвий типи організації текстової єдності сприяють підвищенню інформаційної навантаженості твору. За допомогою описового типу вводяться інтелектуальні роздуми про життя і мистецтво та рефлексії афористичного характеру. Подієвий тип дозволяє надати випадковостям причинно-наслідкового зв'язку та виявляється у хронологічній, ретроспективній і монтажній формах. Синтез різних типів і форм композиційної організації значно ускладнює текстову єдність і слугує опосередкованим засобом її інтелектуалізації.

Основою сюжетобудови стають мотиви вбивства, кохання, істинної і поверхневої творчості, які проходять через весь твір. У післямовах різних персонажів наратор-суб'єкт оповіді постає як об'єкт оповіді. Висловлене персонажами у післямовах унеможлиблює однозначність читацького сприймання, відповідно характеризує їх та стає засобом самовикриття.

Філософські тенденції та філософський підтекст значно поглиблюють змістовий рівень твору, урізноманітнюють і посилюють форми вираження авторської думки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ивашева В. Роман с философской тенденцией. Айрис Мердок. Уильям Голдинг. *Что сохраняет время. Литература Великобритании 1945 – 1977. Очерки*. Москва : Советский писатель, 1979. С. 161–195.
2. Ивашева В. Английская литература. История зарубежной литературы. 1945 – 1970. Москва : Издательство Московского университета, 1978. С. 185–240.
3. Колесников В. Проблематичний відхід від ... проблем. Постекзистенціалізм в англійській літературі. *Контрасти. Статті. Дослідження. Портрети* / упоряд. З. Лібман. Київ : Дніпро, 1978. С. 217–232.
4. Михальская Н. П., Аникин Г. В. К проблеме философско-психологического романа. *Английский роман XX века* : учебное пособие. Москва : Высшая школа, 1982. С. 148–182.
5. Павлычко С. Д. Айрис Мердок. В поисках морального искусства. *Литература Англии. XX век*. Київ : Вища школа, 1987. С. 330–349.
6. Скороденко В. Достоинство человека и хаос жизни (заметки о романах Айрис Мердок). *Мердок А. Сочинения* : в 3 т. Москва : Радуга, 1991. Т. 1. С 5–18.
7. Аникин Г. В., Михальская Н. П. Айрис Мердок. *История английской литературы* : учебное пособие. Москва : Высшая школа, 1975. С. 499–504.
8. Мердок А. Черный принц : роман / пер. с англ. І. Бернштейн и А. Поливановой. Киев : Украина, 1993. 397 с.
9. Ивашева В. Айрис Мердок. *Судьбы английских писателей. Диалог вчера и сегодня*. Москва : Советский писатель, 1989. С. 208–255.
10. Ивашева В. Философская карусель. *Эпистолярные диалоги*. Москва : Советский писатель, 1983. С. 211–234.
11. Анонимные пролегомены к платоновской философии. *Платон. Диалоги* / пер. с древнегреч. ; сост., ред. и авт. вступит. статьи А. Ф. Лосев ; авт. примеч. А. А. Тахо-Годи. Москва : Мысль, 1986. С. 476–505.

УДК 821.133.1

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.54>

**ФЕНОМЕН ФРАНЦУЗЬКОГО КАТОЛИЦЬКОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ВІДРОДЖЕННЯ
XX СТ.: ПОНЯТТЯ ТА ГЕНЕЗА**

**THE PHENOMENON OF FRENCH CATHOLIC LITERARY REVIVAL
OF THE XXTH CENTURY: TERM AND GENESIS**

Помилуйко-Недашківська Г.О.,
orcid.org/0000-0002-9998-9650

*аспірантка кафедри теорії та історії світової літератури імені професора В.І. Фесенко
Київського національного лінгвістичного університету*

Стаття присвячена проблемі феномену французького Католицького літературного відродження кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. як маловивченому унікальному культурно-політичному та літературно-модерністському явищу. Компаративно досліджено відмінність у підході до руху сьогоденної європейської та української гуманітаристики. В межах загальної аналізи феномену католицького літературного ренесансу у французькій літературі виокремлено дві проблеми: термінологічна семантика та хронологічні межі руху. Обидва питання – ключові для розуміння сутності феномену, втім досі чітко не визначені та мають варіативну природу залежно від дисципліни або центральної письменницької фігури. Проаналізовано поняття «Католицького літературного відродження» у французькій мові, показано його історичне походження та окреслено різницю між двома широковживаними і на перший погляд синонімними термінами на окреслення цілого літературного напрямку – «renaissance» та «renouveau». Показано, з одного боку, звуження його значення до поняття «католицького роману» чи ще вужче – «міжвоєнного католицького роману», з іншого – невмотивоване розширення до окреслення всієї «етичної генерації у французькому романі» чи ще ширше до усієї «християнської літератури» першої половини ХХ ст. У цьому контексті французьке Католицьке відродження зіставлено з відповідними рухами в інших європейських літературах та названо їх найвагоміших представників. Проблематизовано граничні межі католицького руху в межах французької гуманітаристики. Особливий акцент зроблено на генезі та історико-культурних підвалинах повернення християнського світочуття в літературу та культурний простір Франції. Показано вплив літератури романтизму, хвилі наверх мистецьких еліт кінця ХІХ – початку ХХ ст., політичного розголошу «Справи Дрейфуса», народження ангажованого інтелектуала та формування часописів і видавництва як головних осередків руху, а тому можливості його інституалізації. Відповідно, сходження

з авансцени низки знакових літературних фігур та зникнення видавничих осередь руху розглянуто як кінцеві межі французького Католицького літературного відродження як уніфікованого суспільно-мистецького явища. На цій основі і згідно з панівним історико-літературним принципом запропоновано часові межі ренесансу.

Ключові слова: французьке Католицьке літературне відродження, католицький роман, література французького модернізму, міжвоєнна французька література, християнство.

The article is devoted to the problem of the phenomenon of French Catholic literary Revival of the late XIXth – mid XXth century as almost unknown still unique cultural-political and literary-modernist fact. From the comparative perspective the difference in the approach to the movement in nowadays' European and Ukrainian humanities is studied. Within the general analysis of the phenomenon of the Catholic literary Revival in French literature, two problems have been identified: terminological semantics and chronological boundaries of the movement. Both questions are key to understanding the essence of the phenomenon, but still not clearly defined and have a variable nature depending on the discipline or the central literary figure. The concept of «Catholic literary Revival» in French language is analyzed, its historical origin is shown and the difference between two widely used and at first sight synonymous terms to outline the literary movement – «renaissance» and «renouveau» is outlined. On the one hand, it shows the narrowing of its meaning to the concept of «Catholic novel» or even narrower – «interwar Catholic novel». On the other hand, we see unmotivated extension to outline the whole «ethical generation in French novel» or even more broadly to all «Christian literature» of the first half XX century. In this context, the French Catholic Revival was compared with similar movements in other European literatures and their most important representatives were named. The boundaries of the Catholic movement in French humanities are problematized. Particular emphasis is placed on the genesis, then historical and cultural foundations of the return of the Christian worldview to the literature and cultural space of France. The influence of Romantic literature, the wave of conversions of artistic elites of the late XIX – early XX centuries, the political publicity of the Dreyfus affair, the birth of an engaged intellectual and the formation of magazines and publishing houses as the main centers of the movement and the possibility of its institutionalization are showed. Subsequently, the ascent from the forefront of a number of iconic literary figures and the disappearance of the publishing centers of the movement are considered as the ultimate limits of the French Catholic literary Revival as a unified socio-artistic phenomenon. On this basis and in accordance with the prevailing historical and literary principle, the temporal boundaries of the Catholic Renaissance are offered.

Key words: French Catholic literary revival, catholic novel, French modernist literature, interwar French literature, Christianity.

Останніми роками українське літературознавство все більше звертає увагу на доробок західних письменників, фундаментальною засадою проблематики й поетики яких є відверто постульоване християнське світочуття. Ідеться як про окремі постаті літературного процесу тої чи тої національної літератури, так і про цілі мистецькі угруповання чи літературні рухи. Посилення дослідницького інтересу до християноцентричної художньої літератури ХХ ст. пов'язуємо, з одного боку, з остаточним розривом з радянською атеїстичною ідеологією та її вислідом, з іншого – з готовністю вийти поза межі ліво-ліберального наративу – панівного в західно-європейському літературознавчому дискурсі, в якому, однак, християнське письмо тавроване ангажованим і винесено на маргінес. Не менш вагомою є первісно філософська тенденція кінця ХХ ст. повернення до онто-теології та етичної проблематики, яка ввійшла до літературознавства разом з «воскресінням автора» (А. Компаньон, К. Вангузер), [24; 44] а значить з відходом від постмодерністських засновків. Хоч зростання кількості перекладів (Ж. Бернанос [1; 2], П. Клодель [8], Ф. Моріак [10], Ж. Грін [5], Дж. Р. Р. Толкін [15; 16], К. Люїс [9], Г. К.Честертон [18; 19], М. де Унамуну [6; 7]), наукових розвідок, дисертацій та монографій [3; 4; 11; 12; 13; 14; 17] свідчить про повернення, а почасти й відкриття, цих фігур для загалу і наукової спільноти, фокус здебільшого

звернено на творчість окремих діячів, і лише побічно згадано рухи християнських, переважно католицьких, відроджень, невіддільною складовою яких є творчість того чи того письменника.

Позаяк наше дослідження обмежене французьким Католицьким літературним відродженням першої половини ХХст., згадаймо найвагомші розвідки, що вийшли друком упродовж останніх двох декад. У 2004 році з'являється монографія Е. Сепі «*Naissance de l'intellectuel catholique*» [41], в якій автор з історичної перспективи вивчає зародження феномену ангажованого католицького інтелектуала, переважно літератора, особливо фокусуючись на рухові Католицького літературного відродження та його осередків у супротиві до секулярної традиції Французької республіки. 2007 рік позначено появою розвідки В. Ноймана «*Die Theologie des Renouveau catholique. Glaubensreflexion französischer Schriftsteller in der Moderne am Beispiel von Georges Bernanos und François Mauriac*» [36], в якій з богословського та літературознавчого погляду досліджено теологічний фундамент письма представників французького Католицького літературного ренесансу, з винятковим акцентом на творчості Ж. Бернаноса та Ф. Моріака як одних з найрепрезентативніших письменників руху. Зрештою, 2020 року виходить друком суто історико-літературознавча праця Р. Гріфимца «*Révolution à rebours. Le renouveau catholique dans la littérature*

française (1870–1914)» [26], де автор в діяхронії аналізує витoki, світоглядні та естетичні засади письма «католицької армії пера» (за визначенням Р. Валері-Радо [43; 40, с. 74]), літературні та позалітературні чинники появи та діяльності руху та утверджує його хронологічні межі. Натомість в українському літературознавстві, та ширше гуманітаристиці, увага до руху Католицького відродження з'являється лише в контексті доробку того чи того автора. Так, 1999 року найпершою в цій царині стала дисертація В. Фесенко «Творчість Жоржа Бернаноса: поетика події та пророцтва» [17], в якій дослідниця в контексті бернаносового художнього і політичного письменства зачіпає поетикальну специфіку письма про надприродне митців так званої «етичної генерації» ХХст., фокусуючись на французькому Католицькому відродженні як його частині. 2009 року в компаративному аспекті української і світової літератур у межах категорії сакрального до Католицького літературного відродження спорадично звертається І. Набитович «Універсум *sacrit*'у в художній прозі (від Модернізму до Постмодернізму)» [11]. У 2019 році в дисертації «Сповідальна модальність французького роману доби модернізму: діалог літератури та музики» [14] А. Стеценко в інтермедіальному аспекті зіставляє поетику авторів Католицького ренесансу – Ж. Бернаноса та Ф. Моріака – з екзистенціалістською літературою чи так званим «романом неґації» Ж.-П. Сартра та Л.-Ф. Селіна [14, с. 5]. Врешті-решт, найповніше французьке Католицьке літературне відродження першої половини ХХст. як рух зі своїми унікальними особливостями проблематики і поетики окреслила 2021 року в своїй дисертації «Художня проза Франсуа Моріака в контексті «Католицького відродження»» А. Польщак. [13]

Наведені іноземні й українські праці свідчать, що коли на Заході феномен Католицького відродження досліджено здебільшого з перспективи історії, соціології, теології та історії літератури як частини куди ширшого явища, в Україні рух віднови католицького письменства переважно розглянуто в контексті творчості тої чи тої літературної постаті, а значить неминуче неповно. Наявні з цієї проблематики статті [3; 12] хіба підтверджують чинну тенденцію. Однак лише глибока аналіза історико-культурного контексту Католицького відродження як глобального руху уможливить цілісне розуміння доробку окремих його представників. Тому в нашій розвідці маємо за мету заповнити прогалини в царині історії французької літератури, проаналізувавши

суть цього феномену крізь два невизначені, а тому неминучо варіативні, аспекти цього літературного та культурно-політичного руху: термін «Католицьке літературне відродження» і його доцільний переклад українською мовою та особливості часових меж руху католицького ангажованого письменства.

До проблеми поняття «Католицького літературного відродження»

У французькій гуманітаристиці співіснують щонайменше два поняття, що окреслюють феномен повернення католицького чуття в царину культури або ширше – соціально-політичного життя. Ідеться про терміни: «Католицьке відродження» («Renaissance catholique») та «Католицька віднова» («Renouveau catholique»). Відповідно, «Католицьке літературне відродження» («Renaissance/Renouveau littéraire catholique») – літературна складова процесу, що на межі ХІХ-ХХст., а надто в міжвоєнний період, торкнувся всіх соціальних щаблів. Зазвичай обидва терміни застосовують як синонімні [22; 41, с. 83; 31], однак коли звернутися до генези понять, побачимо певні семантичні відмінності. Історично поняття «Ренесансу» як руху, що відроджує античні мистецькі традиції на противагу панівним канонам середньовіччя, вперше використав 1550 року Дж. Вазарі в книзі «Життєписи найславетніших живописців, скульпторів та архітекторів» [4, с. 459; 463], де він пов'язує оновлення зі сферою словесности та мистецтва та наголошує не на механічному відтворенні естетики минулого, а на «новому погляді», який інспіровано Античною добою. Утім, у Франції семантика назви розширюється, набуваючи значення цілої культурно-історичної епохи, для якої властива низка оновлень. Ці оновлення і називають – «renouveaux». Відповідно, «Renouveau» («Віднова») є партикулярним випадком більшого руху «Renaissance» («Відродження»). З огляду на термінологічну частотність, німецька літературознавча традиція саме так розглядає явище французького Католицького літературного відродження. Погляньмо на назви праць: «*Die Autoren des literarischen **renouveau catholique** Frankreichs*» [21], «*Moderne und Antimoderne. Der **Renouveau catholique** und die deutsche Literatur*» [30], «*Die Dialektik von Geistesgeschichte und Theologie in der modernen Literatur Frankreichs. Dichtung in der Tradition des **Renouveau Catholique** von 1890-1990*» [32]). Окрім того, поняття «Ренесансу» ускладнене цілою традицією малих відроджень у межах того чи того культурного поля. Французька гуманітаристика, до прикладу,

говорить і про католицьке відродження XVII, пов'язане з посттриденстською романізацією та фігурами Фенелона та Босюе, і про католицьке відродження періоду романтизму [42, с. 255-257], і про «класичний ренесанс» початку XX ст., що на шпальтах часопису «Renaissance latine» стояв на варті неокласичних естетичних форм на проти-вагу «нордичному модернізму» [31].

Часом феномен французького Католицького літературного відродження синонімізують зі значно вужчим терміном – «католицький роман» («roman catholique»), що набув найбільшої вживаності в англо-саксонській традиції. Однак так звані «міжвоєнний католицький роман» («interwar catholic novel») [23, с. 1230] або лаконічне «католицький роман» («catholic novel») [29, с. 408] переважно застосовують до творчості кількох чи не найрепрезентативніших письменників – Ф. Моріака, Ж. Бернаноса та Ж. Гріна – та суто романної жанрової форми [28, с. 429]. Відповідно, таке визначення редукує і часові межі руху, і притаманну його представникам поліжанровість, і кількість дотичних до нього імен. Адже навіть три вищезгадані письменники як ангажовані католицькі інтелектуали чимало свого доробку присвятили політичній есеїстиці, памфлетам, літературним агіографіям, драмі, щоденниковому письму.

Зрештою, стикаємося і з геть протилежним підходом. Напроти вагу звуженню значення «католицького роману», зустрічаємо неабияке розширення контексту аж до всієї католицької, ба навіть християнської літератури XIX – XX ст., або до так званого «гуманістичного повороту у французькому романі» середини XX ст. [17, с. 47]. У цій перспективі доробок таких світоглядно й поетичально різних письменників, як от Ж. Бернанос, А. Мальро, А. Камю та Г. Марсель розглядають в єдиній парадигмі. Такий підхід, з одного боку, уможливує перегляд наявного французького літературного канону, посилює виявлення інтертекстуальних зв'язків та стимулює компаративну аналізу католицьких відроджень у межах різних національних літератур, з іншого – заширокий. За такого погляду до християнських відроджень кінця XIX – першої пол. XX ст. зокрема належать:

1) Власне французьке католицьке літературне відродження (Ж. Бернанос, Ф. Моріак, П. Клодель, Ш. Пері, Л. Блва, Ж. Грін, Л. Доде, Ж.-К. Гюїсманс, Р. Валері-Радо, П. Буже, Ж. Марітен тощо);

2) Католицький поворот в англійській літературі (Дж. Г. Ньюмен, Г. К. Честертон, Т. Еліот, Г. Грін, Дж. Р.Р. Толкін тощо);

3) Письменство Г. фон ле Форт, В. Бергенгруена, Т. Гекера, К. Мута, Р. Гвардіні тощо у Німеччині;

4) Творчість Н. Королеви та літературної групи «Льогос» (Г. Лужницький, О. Мох, С. Семчук, В. Мельник, О. Назарук тощо) в Україні.

Натомість українське літературознавство традиційно використовує термін «відродження» або синонімічне запозичення з французької «ренесанс» як стосовно широкого культурно-політичного руху, так і приналежно суто до міжвоєнної католицької літератури [11; 12; 17]. Відповідно, «французьке Католицьке літературне відродження», що в українській традиції поєднує обидва значення («renaissance» і «renouveau»), дозволяє заглибитись саме у французький контекст, чітко окреслити часові межі руху, та найхарактерніші особливості творів представників католицької армії пера.

До проблеми генези і часових меж Католицького літературного відродження Франції

Поняття неусталеність феномену Католицького відродження логічно пов'язана з варіативністю часових меж постання руху і його завершення. Передусім звернімося до генези. Французька історія літератури має кілька підходів:

1) Частина дослідників пов'язує початок повернення католицького світочуття до царини художньої словесності з 1802 роком, коли вийшла друком книга Ф. Р. де Шатобріана «Геній християнства» [25; 33], в якій поет не просто користується з християнського символізму, а відверто утверджує християнство як єдине істинне джерело високої поезії. Його бачення розвивають такі поети-романтики як А. де Ламартін та А. де Віньї. Хоча Шатобріан стрімко вводить християнське чуття до простору літератури та актуалізує біблійний інтертекст, цю дату не можемо вважати початковою точкою французького Католицького літературного ренесансу як культурно-політичного руху, але одним з його передвісників у межах романтизму [42, с. 25-41; 116-145]. Тоді бо йшлося про поодинокі й суто літературні процеси.

2) Більшість учених [27, с. 45-55; 41 с. 223] фіксує коріння Католицького ренесансу в масштабній хвилі навернень культурних діячів, що стрімко зачалася в 1870-ті і протривала до 1940-х років. До віри приходили чи поверталися інтелектуальні еліти, відповідно саме вони перетворювалися на двигун мистецьких процесів, що виходили за межі красного письменства. Назвімо кілька знакових імен: П. Верлен (1874), Л. Блва (1879), Ж.-К. Гюїсманс (1891), П. Клодель (1886), Ф. Моріак (1929), Ш. Пері (1908), Ж. Грін (1916), Ж. Марітен (1906), Ш. дю Бос (1927), Г. Марсель (1929), Д. Ропс (1931). *«Чи не перебуваємо ми напередодні релігійного відродження? Я поміж тих, хто в це вірить. Здається, ніби*

Провіденція звідусіль готує полум'яну реставрацію» [34, с. 32] (Ідеться також про повернення до дореспубліканського ладу – прим. *Помилуйко-Недашківська Г.О.*). Хай у мистецькому вимірі навала на вернень та поява виразно християно-центричних художніх творів і видається вирішальним моментом генези католицького руху, однак ми, вслід за Е. Серрі та Д. Ропсом [39; 41], схильні вважати цей історичний проміжок за одну з останніх передумов Католицького літературного відродження, оскільки тоді бракувало однієї з засадничих його компонент – політичного виміру руху, що актуалізувався в ангажованому письмі більшості його представників.

3) Саме тому інша група істориків літератури акцентує на 1890-х роках, а саме «Справі Дрейфуса» (1894-1906) [37; 38; 42], яка породила тих діячів, яких нині французьке суспільство звикло називати «інтелектуалами» [42, с. 344]. Йдеться про політичну ангажованість та суспільно-політичну відповідальність вже не лише політичних еліт, а й усіх, хто увійшов до сфери культури чи науки. «Справа Дрейфуса» розділила інтелектуальний цвіт французької нації на кілька таборів, кожен з яких маніфестував свою позицію та полемізував з опонентами на шпальтах своїх часописів. У такий спосіб виокремилася особлива група католицьких інтелектуалів, себто тих, чий світогляд та політично-суспільна позиція стоїть на християнських засадах [37, с. 44-45]. 1898 року відходить у вічність Малларме, 1901 – Золя, а разом з ними набувають свого завершення два панівні літературні напрями XIX ст.: символізм та натуралізм. У той самий час християнська чуттєвість вже міцно стоїть на ногах: П. Клодель творить театральні п'єси, свою трилогію «*roman à thèses*» М. Баррес, а на самому початку століття в ліриці дебютує Ш. Пегі. До приходу католицького модерністичного роману Ж. Бернаноса, Ф. Моріака, Ж. Гріна майже підготовлено ґрунт.

4) Зрештою, існує ще вужча наукова думка. Історик Е. Серрі [41, с. 83-144] пропонує вважати за початок Католицького літературного відродження як окремого руху в межах феномену зародження католицького інтелектуалізму 1910-ті рр., коли численні католицькі письменники гуртуються навколо власних часописів, видавництв, спільнот, колекцій. Відповідно, конечно сформовано цілий літературний рух з його чіткими зовнішніми маркерами. Окрім того, саме в цих угрупованнях починають літературну кар'єру Ш. Пегі, П. Клодель, Ф. Моріак, Ж. Бернанос – імена, які без жодних суперечок вписані в усі антології чи розвідки, присвячені

французькому Католицькому літературному відродженню як гілці модерністичного письма.

Питання кінцевих меж Католицького літературного ренесансу куди менш дискусійне, проте виділімо дві найобґрунтованіші версії:

1) Є підстави вважати завершенням Католицького літературного відродження у Франції 1930-ті роки, позаяк саме тоді провідні католицькі часописи, що гуртували довкола себе письменників та ангажованих католицьких інтелектуалів: теологів, науковців, журналістів, політиків припиняють своє існування. Е. Серрі насамперед згадує «*Les Lettres*» та «*Semaine des écrivains catholiques*», якими опікувався Г. Берновіль. Історик стверджує, що це фінальна крапка «Католицького літературного ренесансу» як структурованого угруповання [41, с. 140-144]. Однак, дотримуючись цієї хронології, стикаємося з кількома проблемами. По-перше, не всі католицькі осередки припиняють свою діяльність у 30-ті. Низка часописів продовжує діяти майже до Другої світової війни. По-друге, ті письменники, чия творчість взірцева для французького Католицького відродження як літературного руху (Ф. Моріак, Ж. Бернанос, П. Клодель, Ж. Грін) якраз перебувають у розповні творчого лету. Саме в той час Ф. Моріак публікує свій чи не найбільш знаний роман «*Гадючник*» («*Le Noued de Vipères*», 1932 [35]), а в Ж. Бернаноса з'являється вершина його романної творчості – «*Щоденник сільського священика*» («*Le journal d'un curé de campagne*», 1936 [20]). З огляду на це, така гранична межа видається нам неприйнятною і свідчить не так про історико-літературний підхід, для якого важать передусім фундаментальні тексти представників руху, як про історіографічну аналізу, для якої притаманний акцент на суспільно-політичних змінах.

2) Французьке літературознавство наголошує на зміщенні мистецького акценту в 1940-ві рр. на ті проблеми та на ту оповідну форму, яку пропонує екзистенціалізм (а в його лоні і християнський екзистенціалізм Г. Марселя). Окрім того, в цей час відходять знакові імена кількох поколінь католицького руху. 1942р. помирає Л. Доде, 1948 – Ж. Бернанос, а 1955 – Клодель. Більшість фігур, з якими пов'язують французьке Католицьке літературне відродження до середини XX ст. століття вже залишила цей світ. Ще живі Ф. Моріак, Ж. Грін, Р. Валері-Радо, але їхня творчість осібно. В жодний спосіб вони не пов'язані одне з одним, бо не згуртовані довкола жодної інституції, часопису чи фігури. Більше того, кожен з письменників зайшов у зрілий період своєї творчості,

виробив власну поетику та проблематику, що ще більше віддалило їх одне від одного. Очевидно, нема сенсу прив'язувати цілий, колись інституалізований, рух до одного чи кількох окремих літературних мікрокосмів (Ж. Грін помер 1998 р.).

На наш погляд з історико-літературознавчої перспективи логічно дотримуватися таких меж французького Католицького літературного відродження: за початок вважаймо 1890-ті роки, коли більшість культурно-історичних передумов появи єдиного католицького мистецького руху актуалізувалися (естетичні алюзії до християнства в контексті французького романтизму, символізму та декадентизму та чимала хвиля навернень до християнської віри поміж інтелектуальних еліт), а католицький ангажований письменник увійшов на авансцену культурно-політичного життя Франції, поволі зароджуючи художню літературу зі специфічною християноцентричною проблематикою та поетикою; тоді як за кінець католицького руху приймімо кін. 1940 – поч.1950-х рр., коли католицько-центричні часописи та мистецько-літературні угруповання припинили свою діяльність, а разом з відходом більшості письменників католицького руху поволі змінилася й панівна літературно-естетична й світоглядна модель, що вивело на кін літературного процесу нові імена й нові напрямки.

Отже, феномен французького Католицького літературного відродження як частина ширшого процесу християнських ренесансів у межах різних національних літератур в українському літературознавчому дискурсі досі лишається маловивченим. Тоді як європейські вчені схиляються до дослідження руху з перспектив історії, соціології, теології та лише почасти історії літератури, українське літературознавство звертається до католицького письменницького руху кінця XIX – початку XX ст. спорадично, лише

в контексті творчого доробку того чи того його представника. Однак лише повне розуміння історико-культурного контексту цього мистецького процесу уможливить ґрунтовне розуміння творчості окремого письменника. І навпаки: вичерпна інтерпретація текстів католицьких письменників тієї доби неминуче зверне дослідника до руху Католицького літературного ренесансу. У нашій розвідці ми сфокусувалися на двох невирішених проблемах: 1) семантиці поняття «Католицьке літературне відродження» у французькій мові та його доречному українському відповідникові, показавши поняттєву відмінність між на перший погляд синонімічними поняттями «renaissance» та «renouveau» та порівнявши їх з низкою інших визначень цього літературного напрямку. Ми досвідчили, що вибір терміну впливає на наповнення аналізованого феномену і його часові межі. 2) хронології, а надто дискусійному питанні генези, Католицького літературного ренесансу. Проаналізувавши основні підходи і пояснивши сильні та слабкі сторони на окреслення Католицького ренесансу як насамперед літературного процесу, ми запропонували спинитися на проміжковій 1890-х –1950-х рр. Невеликий обсяг статті обмежив нас у логічному продовженні глибшого дослідження історико-культурних передумов руху: його історичних, політичних, теологічних та літературних засновків. Не менш вагомим є питання основних осередків католицького відродження, позаяк саме вони свідчать про інституалізований характер напрямку. Зрештою, напрочуд важливим є проблема спільних тематичних та поетикальних особливостей письменства, що притаманні не осібно тому чи тому його представникові, а всім тодішнім католицьким літераторам, оскільки впливають з природи феномену французького Католицького літературного відродження. На цих питаннях ми зосердимось в наших майбутніх розвідках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

5. Бернанос. Ж. Вибрані твори. У 2 т. Т. 1. / пер. з франц. В. Шовкуна. Київ : Юніверс, 2002. 544 с.
6. Бернанос. Ж. Вибрані твори. У 2т. Т. 2. / пер. з франц. В. Шовкуна. Київ : Юніверс, 2002. 528 с.
7. Біляшевич Т. «Diabolus est simia dei»: тема обману в творчості Жоржа Бернаноса. *Сучасні літературознавчі студії*. 2017. № 14. с. 42–57.
8. Вазарі Дж. Життєписи найславніших живописців, скульпторів та архітекторів / пер. з італ. А. Перепаді та П. Соколовського. Київ : Мистецтво, 1970. 544 с.
9. Грін Ж. Брат Франциск / пер. з франц. Г. Чернієнко. Київ : Юніверс, 2006. 296 с.
10. Де Унамуно М. Дзеркало смерті. Оповідання / пер. з ісп. О. Маєвської. Львів : Астролябія, 2021. 208 с.
11. Де Унамуно М. Мир у війні / пер. з ісп. Б. Чуми. Львів : Астролябія, 2019. 480 с.
12. Клодель П. Атласний черевичок / пер. з франц. Г. Малець. Київ : Кайрос, 2007. 408 с.
13. Люїс К. С. Просто Християнство / пер. з англ. А. Маслюха. Львів : Свічадо, 2018. 224 с.
14. Моріак Фр. Ісусове життя / пер. з франц. Г. Чернієнко. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2008. 240 с.
15. Набитович І. Універсум sacrum у в художній прозі (від Модернізму до Постмодернізму). Дрогобич : Просвіт, 2008. 600 с.

16. Польщак А. Моріак-інтелектуал та фігура інтелектуала у французькому суспільстві середини ХХ століття. *Мова і культура*. 2018. № 21. с. 323–328.
17. Польщак А. Художня проза Франсуа Моріака в контексті «Католицького відродження» : дис. ... канд. філолог. наук : 10.01.04. Київ, 2021. 236 с.
18. Стеценко А. Сповідальна модальність французького роману доби модернізму: діалог літератури та музики : дис. ... канд. філолог. наук : 10.01.04. Київ, 2019. 201 с.
19. Толкін Дж. Р. Р. Гобіт, або Туди і Звідти / пер. з англ. Олени О'Лір, консультант Олег Фешовець. Львів : Астролябія, 2020. 384 с.
20. Толкін Дж. Р. Р. Сер Гавейн і Зелений Лицар, а також Перлина і Сер Орфео / пер. з англ. Олени О'Лір, консультант Олег Фешовець. Львів : Астролябія, 2021. 336 с.
21. Фесенко В.І. Творчість Жоржа Бернаноса: Поетика події та пророцтва. Київ : Видавничий центр КНЛУ, 1998. 208 с.
22. Честертон Г. К. Вічна людина / пер. з англ. О. Гладкого. Львів : Свічадо, 2020. 344 с.
23. Честертон Г. К. Ортодоксія / пер. з англ. О. Гладкого. Львів : Свічадо, 2019. 200 с.
24. Bernanos G. *Journal d'un curé de campagne*. Paris : Plon, 1936. 366 p.
25. Bloching K. H. *Die Autoren des literarischen Renouveau catholique Frankreichs*. Bonn : Verlag des Borromäusvereins, 1966. 156 p.
26. Chaigne L. *Anthologie de la renaissance catholique*. Tome I. Les poètes. Colmar : Alsatia, 1941. 267 p.
27. Chappel J. The poetics of sainthood in interwar catholic literature: A reading of *Sous le soleil de Satan* and *The Power and the Glory*. *Revue belge de Philologie et d'Histoire*. 2010. № 88 (4). p. 1229–1253.
28. Compagnon, A. Introduction : mort et résurrection de l'auteur. *Théorie de la littérature : qu'est-ce qu'un auteur?* Cours de M. Antoine Compagnon. URL: <https://www.fabula.org/compagnon/auteur1.php> (дата звернення: 29.06.2022).
29. De Chateaubriand F. R. *Génie du Christianisme*. Paris : Garnier Frères, 1828. 308 p.
30. Griffiths R. *Révolution à rebours. Le renouveau catholique dans la littérature française (1870-1914)*. Paris : Classiques Garnier, 2020. 390 p.
31. Gugelot F. Le temps de convertis, signe et trace de la modernité religieuse au début du XXe siècle. *Archives de sciences sociales des religions*. 2002. № 119. p. 45–64.
32. Karnath D. Bernanos, Greene, and the Novel Convention. *Contemporary Literature*. 1978. № 19 (4). p. 429–445.
33. Kemp S. Representing Mind in the French Catholic Novel. *The Modern Language Review*. 2012. № 107 (2). p. 408–421.
34. Kühlmann W., Luckscheiter R. *Moderne und Antimoderne: Der Renouveau catholique und die deutsche Literatur*. Freiburg : Rombach catholica, 2008. 608 p.
35. *La littérature française: dynamique et histoire II* / за ред. Tadié J.-Y. Paris : Gallimard, 2007. 496 p.
36. Lindhorst E. *Die Dialektik von Geistesgeschichte und Theologie in der modernen Literatur Frankreichs. Dichtung in der Tradition des «Renouveau Catholique» von 1890–1990*. Würzburg : Königshausen & Neumann, 1995. 302 p.
37. *Littérature française 7. De Chateaubriand à Baudelaire 1820-1869*. / за ред. Milner M. Paris : Arthaud, 1985. 445 p.
38. Le Cardonnell L. *Mércure de France. De l'anarchie intérieure à l'union mystique, quelques témoignages sur A. Retté*. Paris : Librairie Messein, 1957. 32 p.
39. Mauriac F. *Le Noeud de Viperes*. Cambridge MA: Schoenhofs Foreign Books, 1973. 287 p.
40. Neumann V. K. A. *Die Theologie des Renouveau catholique: Glaubensreflexion französischer Schriftsteller in der Moderne- am Beispiel von Georges Bernanos und François Mauriac*. Bern : Peter Lang AG, 2006. 372 p.
41. Pelletier D. Engagement intellectuel catholique et médiation du social. Mil neuf cent. *Revue d'histoire intellectuelle*. 1995. № 13. p. 25–45.
42. Pelletier D. Intellectuels catholiques ou dreyfusistes chrétiens? Histoire d'un écart. *L'histoire des intellectuels aujourd'hui*. 2003. p. 325–340.
43. Rops D. *L'Eglise des révolutions. Un combat pour Dieu 1870 – 1939*. Paris : Fayard, 1963. 982 p.
44. Serry H. Le double jugement de l'art est-il possible? *Mil neuf cent. Revue d'histoire intellectuelle*. 2008. № 26 (1). p. 73–90.
45. Serry H. *Naissance de l'intellectuel catholique*. Paris : La Découverte, 2004. 372 p.
46. Tribaudet A. *Histoire de la littérature française de 1789 à nos jours*. Paris : Stock, 1936. 585 p.
47. Valléry-Radot R. *Anthologie de la Poésie Catholique de Villon Jusqu'à Nos Jours*. Paris : Georges Crès & Cie, 1916. 374 p.
48. Vanhoozer K. J. *Is There a Meaning in this Text? The Bible, the Reader, and the Morality of Literary Knowledge*. Grand Rapids : Zondervan Publishing, 1998. 496 p.

ЕПІГРАМА В ІТАЛІЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ХХ СТОЛІТТЯ

EPIGRAM IN 20TH-CENTURY ITALIAN LITERATURE

Потапова І.М.,

orcid.org/0000-0003-4086-7752*викладач кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів
факультету романо-германської філології
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

Метою статті є розгляд значення жанру епіграми для літератури Італії ХХ століття та встановити зв'язок тематики сучасної епіграми та її попередників. Історія епіграми сходить до античної Греції і до часів Римської імперії. Популярність цього жанру знала як злети так і падіння. Його забували на тисячоліття і відкривали наново, після чого епіграма оживала як один з найбільш дієвих літературних жанрів, наприклад, у збірці Б. Брехта «Абетка війни» в роки Другої світової війни. Б. Брехт відроджує в цієї збірці найдальшу античну традицію-грецький напис-коментар до експозиції об'єкта, але з суттєвою різницею: епіграми Брехта, на відміну від античних медитацій, наскрізь пронизані викривальною експресією. В кінці ХХ століття, епіграма, будучи одним з небагатьох жанрів, що зародилися в глибоку давнину і дожили до наших днів, остаточно визначилася як малий ліричний жанр сатиричної спрямованості.

Довговічність епіграмматичного жанру є закономірною. При явній відмінності художніх мініатюр різних епох, в європейській епіграмматичній скарбниці, не можна не відчутти безперервності національної традиції кожної з країн, і Італії, зокрема.

Серед італійських авторів епіграми ХХ століття слід назвати такі імена як: Дарія Меніканті і Марію Луїзу Спаціані, які запропонували нове прочитання тематики античної Палатинської антології; Альду Меріні, яка віддавала перевагу сарказму і еротичі; Патрицію Каваллі, яка була автором іронічних і сентиментальних щоденникових записів у вигляді епіграм; Сальваторе Квазімодо, який більшу частину своєї праці присвятив перекладу грецьких епіграм; П'єра Паоло Пазоліні, публіциста, лінгвіста, прозаїка, перекладача, критика, драматурга, але в першу чергу відомого в Італії, а також і за її межами, своєю кінематографічною творчістю як сценариста і режисера. У даній статті автор досліджує деякі типи епіграм італійських авторів минулого століття та виділяє категорію епіграмматичних текстів на матеріалі італійської мови. Застосування методів прототипового дослідження допомагає у побудові найменш суперечної дефініції такої категорії як епіграмматичний текст.

Отже, авторка дала визначення епіграмі, сформулювала основні її ознаки, встановила, що існує спадкоємність тематики сучасної та античної італійської епіграми

Ключові слова: епіграма, жартівлива сатира, сарказм, антологія, ксенія

The purpose of the article is to consider the significance of the epigram genre for the literature of Italy of the twentieth century and to establish a connection between the themes of the modern epigram and its predecessors. The history of the epigram dates back to ancient Greece and the Roman Empire. The popularity of this genre has known both ups and downs. It was forgotten for millennia and rediscovered, after which the epigram came to life as one of the most effective literary genres, for example, in B. Brecht's collection «ABC of War» during the Second World War. In fact, Brecht revives in this collection the most distant ancient tradition, the Greek inscription-commentary on the exposition of the object, but with a significant difference: Brecht's epigrams, unlike ancient meditations, are permeated with revealing expression. At the end of the twentieth century, the epigram, being one of the few genres that originated in ancient times and have survived to this day, was finally defined as a small lyrical genre of satirical orientation.

The longevity of the epigrammatic genre is natural. With the obvious difference in artistic miniatures of different eras, in the European epigrammatic treasure trove, it is impossible not to comprehend the continuity of the national tradition of each of the countries, as well as Italy.

Among the Italian authors of the epigrams of the 20th century, we should mention such names as Daria Menicanti and Maria Luisa Spaziani, who offered a new reading of the theme of the ancient Palatine anthology; Alda Merini, who preferred sarcasm and eroticism; Patricia Cavalli, who was the author of ironic and sentimental diary entries in the form of epigrams; Salvatore Quasimodo, who devoted most of his work to translating Greek epigrams; Pierre Paolo Pasolini, publicist, linguist, novelist, interpreter, critic, playwright, but primarily known in Italy, as well as abroad, for his cinematic work as a screenwriter and director. In this article, the author examines some types of epigrams by Italian authors of the 20th century and identifies the category of epigrammatic texts based on the material of the Italian language. The use of prototype research methods helps to construct the least contradictory definition of such a category as an epigrammatic text.

So, the author has defined the epigram, formulated its main features, and established that there is a continuity of the theme of the modern and ancient Italian epigram

Key words: epigram, comic satire, sarcasm, anthology, xenia

Постановка завдання. Метою статті є вивчення італійських віршів епіграматичного жанру, стислий огляд, починаючи з витоків і закінчуючи ХХ століттям, а також аналіз сучасних віршів, інтертекстуально пов'язаних з античністю.

Виклад основного матеріалу. У лінгвістичній літературі останнього часу усе частіше вживаються терміни «епіграма» та її різновиди «екфразис», «приамель», «ксенія» тощо. Серед досліджень варто зазначити, що у центр уваги лінгвістів потрапили епіграми грецькою, французькою, іспанською, англійською та німецькою мовами. У спеціальних філологічних дослідженнях, що проводяться в Україні, феномену італійської епіграми увага не приділяється взагалі. Навпаки, архаїчному типу німецької епіграми, приамелю присвятив своє дослідження Г. Лессінг, грецькій епіграмі Н. А. Чистякова, В. Васильєв був одним з найвідоміших дослідників класичної іспанської епіграми, англійської – О. Лозовецький та французької – А. Михайлов [1, с. 15; 2, с. 21; 3, с. 10. 4. с., 5, с. 11]; її досліджували також у суміжних із лінгвістикою дисциплінах, наприклад, у соціо-лінгвістиці [6, с. 19]. Найчастіше, більшість дослідників сходяться в думці, що межі епіграматичного тексту розмиті. Наприклад, в італійській поезії поняття «епіграма» прийнято як узагальнююче по відношенню до ряду споріднених малих форм – гноми, емблеми, і т.д., проте не вироблені критерії їх розмежування. На думку найвідомішого сучасного італійського дослідника епіграми Джіно Руоцці «ті короткі твори, звані «епіграмами», які залишилися в спадок від попередніх поколінь літераторів, насправді можна назвати: римованими сентенціями (італ. 'sentenza'), коротким девізом (іт. 'motto'), невинним жартом (італ. 'facezia innocente'), веселою гостротою (італ. 'arguzia festosa'), компліментом (італ. 'complimento'), – коли епіграма з манірної метафори перетворюється в мадригал, частівку, куплет, прислів'я» [7, с. 24]. Не обов'язково епіграма повинна мати риму.

Перетворити лаконічну грецьку епіграму у влучне знаряддя викриття прийшло в голову приземленим римлянам в I столітті до н.е. Гай Валерій Катулл став використовувати епіграми для висміювання Юлія Цезаря і його приближених. Однак своєю популярністю жанр зобов'язаний Марку Валерію Марціалу (42–103 р. н. е).

Перша традиція, а її в основному представляє римський поет Катулл, не отримала такого розвитку, як друга, автором якої був римський поет Марціал. У Марціала, за словами Г.Е. Лессінга, «епіграма вперше знаходить свої жанрові закони.

З'являється напруга епіграматичного сюжету, який складається з очікування і здійснення двох елементів, що вступають в протиріччя, що є неодмінною умовою жанру» [8, с. 11]. Поряд з впливом класичних зразків і середньовіччя (влучні безсмертні епіграми «Божественної комедії» Данте), в історичному ракурсі деякі епохи віддавали перевагу вишуканості і витонченості: XVII століття – це пошук чудових образів, XVIII століття – відточений, доведений до досконалості, прикрашений, спрямований до блиску і темпераменту неокласицизму. XIX і XX ст., навпаки, вважали за краще колочість і уїдливість.

Історично містом італійських епіграм був переважно Рим. Короткий глузливий вірш був зброєю в боротьбі з суперниками. Папа Пій II з гордістю перераховує двовірші, які його головний поет складав з нагоди значущих моментів його правління. При наступних папах сатирична епіграма досягла розквіту. Виявивши кілька загрозливих двовіршів на дверях бібліотеки папа Олександр VI збільшив свою охорону на 800 осіб. Епіграма була найбільш придатною формою як для прославлення, так і для осміяння.

У Венеції епіграма також мала свою історію, яку можна простежити в описі держави Франческо Сансовіно під назвою «Венеція» [9, с. 63]. Перед поетами тут стояло незмінне завдання складати девізи (brevi) обсягом від двох до чотирьох рядків гекзаметра до зображень дожив у великому залі Палацу дожив. У девізах повинні були міститися найбільш суттєві моменти виконання даною особою своїх обов'язків. Якщо девіз виявлявся дуже вдалим, його знала напам'ять вся Італія. Одним з найпопулярніших авторів був поет П'єтро Бембо [10]. Так як епіграма визнавалася зверненням до всіх освічених людей епохи, гонорар в 600 дукатів, виплачений Республікою Венецією поетові Якопо Саннадзаро за його хвалебне висловлювання в трьох двовіршах не визнали марнотратством [7, с. 32]. Дотепна епіграма могла досадити наймогутнішим персонам. У передмові до «Епіграм» Анджело Марії д'Ельчі, виданої в 1841 р. в Мілані, італійський критик Джованні Баттіста Нікколіні писав, що «епіграма буває двох видів: один – це злісне і гостре висловлювання, інший – веселе, яскраве, привабливе, радісне» [7, с. V]. Незважаючи на те, що класифікація містить тільки дві категорії, в ній відображена вся історія жанру. І сьогодні головною якістю епіграми є сарказм.

За твердженням італійського критика Джованні Пасколи, «епіграма служила любові і ненависті, жартівливій сатирі і глибокому роздуму» [7, с. 263]. Такими епіграмами були, з одного боку, епіграми

Макіавеллі, Аретіно, Джовіо, Марино, Альфієрі, Бассані, а з іншого – епіграми Навагеро, Бертола, Саба, Сбарбаро [7, с. VII]. Проблема адекватного визначення жанру залишається невирішеною. Це спонукає до більш інтенсивної її розробки. Так, наприклад, німецька дослідниця Т.Ерб, яка спеціально займалася вивченням природи пуанта [11, с. 107], робить акцент в дефініції епіграми на кінцівці твору. Час від часу на перший план висувається властивий епіграмі момент естетичного впливу на читача. Практично всі інтерпретатори жанру, так чи інакше, варіюють в своїх визначеннях убогий набір тих відмінних ознак епіграми, які були виявлені ще Г.Лессінгом як: «стислість, двочастинність, наявність гостроти» [1, с. 53].

Епіграма зазвичай характеризується як «малий жанр сатиричної поезії, невеликий вірш, дотепний і уїдливій, спрямований на певну особу» [7, с. 23]. Як зазначає Л. Єршов, «це дійсно дуже короткий, зазвичай від одного – двох до восьми-дванадцяти рядків, вірш, жартівливо оцінює, їдко висміює або нещадно засуджує певну особу, факт, випадок, твір, суспільне явище» [12, с. 24].

У «легкій поезії» епіграма займає досконале особливе місце. Немає, здається, іншого жанру, твори якого в такому достатку перекладалися б з мови на мову. Сенс і естетична цінність епіграми зазвичай не дуже чутливі до деталей словесної форми, легко допускає варіювання і деформацію, і тому гідності епіграматичних творів набагато менше страждають від вільностей перекладу. Часом епіграма побутує в декількох варіантах не тільки мовою перекладу, але також мовою оригіналу, до того ж трапляється, що різні версії належать одному поетові. Це споріднює їх з фольклорними текстами: вони теж здатні залишатися «самими собою» при різноманітних «мутаціях» зовнішнього вигляду. Завдяки такій здатності епіграми, хоча б вони і були написані на «випадок», часто виявляються довговічніше» високої ліричної поезії з її претензією на безсмертя [12, с. 48].

Наївно пояснювати довговічність епіграми тим, що бичування вад (до того ж у дотепній комічній формі) незмінно викликає більший інтерес, ніж одичне оспівування чеснот [2, с. 34]. Таке припущення легко відвести, пославшись на численні епіграми гномічного і повчального характеру, так само як і на твори цього жанру, написані в маротичному, тобто позбавленому їдкості, стилі («*stile marotique*») [2, с. 12].

Значно більш правдоподібним здається пояснення, яке виходить з добре відомої логіки зворотної залежності між змістом поняття і його обсягом: чим більше обсяг, тим бідніше зміст,

і навпаки. Похвальна ода змістовно набагато багатше епіграми, і це робить її тісніше пов'язаною з історичним і культурним контекстом: не окремі одическі мотиви і формули, а весь вірш цілком перенести на чужий ґрунт і застосувати в інших історичних умовах дуже важко, практично неможливо. Епіграма ж будується так, що її потенційна застосовність виявляється надзвичайно широкою: навіть будучи початково прив'язаною до певної особи або події, вона легко відривається від вихідної ситуації і починає мігрувати в часі і просторі [12, с. 27]. Найчастіше епіграма-це сатирична мініатюра. Стислість її-це один з найголовніших ознак жанру. Щоб повідомити мініатюрі змістовність і динамізм, поети вдаються до особливого мелодійному малюнку ритму і стрімкості в розкритті сюжету [2, с. 14]. Отже, справжня епіграма не повинна бути ні грубою, ні лайливою, ні лихомовною. Різкість, колкість, уїдливість, сатиричне загострення сусідять з парадоксальним поворотом думки, веселістю, жартом, іронічним і навіть грайливим тоном. Там, де не допомагають ні сувора логіка критичних міркувань, ні сердитий рознос, ні докори в порушенні доброго смаку, на допомогу приходять епіграма. Так поет не просто зберігає гідність в тривалій і, мабуть, безплідній суперечці, а й бере в ній верх, коли всі звичайні засоби полеміки вже вичерпані.

На відміну від байкаря, епіграматист інакше користується сюжетом і такими елементами оповідної форми, як монолог і діалог, хоча і те, і інше в трансформованому вигляді може бути введено в епіграму [13, с. 79].

У байці, як би мала вона не була, все-таки є ланцюг подій. Епіграматист позбавлений можливості розгортати дію, він має право відтворити лише одну-єдину сценку, становище, ситуацію. Разом з тим, ця сценка або ситуація, повинна бути історично обумовлена, тобто мати вихід в минуле і майбутнє, постати не тільки в художньому, але і в часовому плані об'ємною. Епіграматичний персонаж, позбавлений можливості пройти ряд сюжетних кіл, поставлений в таку ситуацію, яка дає можливість найбільш різко виявити його типові риси [13, с. 24]. В арсеналі епіграматиста є багато художніх засобів вираження. Тут і різні види загострень, і каламбурна рима, і різноманітність форм розмовної мови. Разом з тим, епіграма увібрала в себе багатство прийомів суміжних сатиричних жанрів: публіцистичність віршованого фейлетону, стилістичну відточеність пародії, мистецтво байкового сюжетоскладання. Звернення до засобів близьких жанрів збільшувало естетичну виразність епіграми, її

ідейно-художню глибину [13, с. 67]. Епіграма – це матеріалізація дотепних ідей і спостережень, які передають конфліктний стан світу. При цьому судження, висновок поета починає «світитися через протиріччя», передане особливою формою віршованого рядка, ритму, стильових контрастів (гра слів, двозначність, каламбур, змішання мовних стихій і т.п.) [7, с. 10].

Рим сучасної епохи є італійським містом, де як і раніше можна знайти місце епіграмі. Серед авторів багато імен відомих у італійському літературознавстві: Джованні Пасколи, Габріеле Д'аннунціо, Енніо Флайано, Гайо Фратіні, Сандро Пенна, Франко Фортіні, Джорджіо Бассані, Умберто Саба, лауреати Нобелівської премії з літератури Еудженіо Монтале (1975 р.) і Сальваторе Квазімодо (1959 р.), «найважливіший громадянський поет Італії другої половини двадцятого століття» [7, с. 321], за визначенням Альберто Моравія, П'єр Паоло Пазоліні. Пазоліні описує Рим п'ятдесятих років, де він «постійно боровся або працював, як звір» [14, с. 51]. У поетичну збірку «Релігія мого часу» він поміщає вірш «Це була жебрацька і гола Країна»:

Ми жили в будинку без даху, за стінами без штукатурки, / у будинку для бідняків, біля околиці, біля в'язниці. / Це був мішок з пилом влітку, взимку там було болото – / але поруч з нами шуміла жебрацька і гола Країна — / її юнаки та її жінки, / запах жасмину і бідняцької юшки (переклад авторки) [14, с. 61].

У другу частину тієї ж поетичної збірки Пазоліні включив свої літературні та політичні епіграми, теми яких часто повертають нас до античних зразків: літературні критики, поети і священнослужителі завжди були і залишаються мішенню епіграми. «Папі Римському» – назва однієї з них [14, с. 123]:

«Lo sapevi, peccare non significa fare il male: / non fare il bene, questo significa peccare. / Quanto bene tu potevi fare! E non l'hai fatto: / non c'è stato un peccatore più grande di te».

Ти знав, гріх не тоді, коли не несеш зло: / не робити добро-гріх. / Скільки добра ти міг зробити! І не зробив: / з усіх самий грішний ти (переклад авторки).

Імена поетів Пазоліні, Еудженіо Монтале та засновника герметизму Сальваторе Квазімодо дивним чином поєдналися в епіграматичній полеміці. Так, наприклад, у своїй епіграмі «Поетові-супротивникові» Сальваторе Квазімодо обирає своєю мішенню Еудженіо Монтале [7, с. 290]. Пазоліні виступає з різкими нападками на Квазімодо після вручення йому Нобелівської

премії за збірку віршів «І незабаром вечір» («Ed e' subito sera») [14, с. 176]. Йому вторить журналістка Оріана Фалаччі в інтерв'ю з поетом, названому нею з натяком «І незабаром Нобель». Текст інтерв'ю увійшов до збірки, де автор не приховує своє неприємне відношення у заголовку «Неприємні». Сальваторе Квазімодо на критику відповідає епіграмою, іронічно називаючи Фалаччі «Приємна» [15, с. 43]:

La simpatica. / Gira per l'Italia, / forse per carità di patria, / una giornalista di ordine sotterraneo, / brutta, vecchia e risucchiata dalla luna. / Scrive interviste immaginarie / incise su nastri di reggicalze: / così tenta di assorbire / i suoi tumulti interni e fisici. / Per lei non fiori / ma opere di bene.

Кружляє по Італії / можливо заради Батьківщини, / журналістка печерного туну, / потвора, Стара лунатичка. / Друкує вигадані інтерв'ю / записані на підв'язках для панчів / така велика спокуса ззовні і зсередини. / Їй не квіти потрібні, а блага (переклад авторки).

Оріана Фалаччі передбачала реакцію С. Квазімодо на публікацію інтерв'ю [16, с. 223]: «Він вибухне образами з приводу мого невігластва, неписьменності, заздрості, мого невміння писати, читати ... цей чоловічок з сумними очима і голосом, що лунав як ляпас, коли злобував, і пом'якшувався при слові Нобель, яке пестило його слух подібно арфі». Поет вдруге опублікував свою епіграму і в коментарі до неї перебував у сумніві щодо певності інтерв'ю Фалаччі [15, с. 52]: «Це стара історія, коли журналісти спотворюють сенс інтерв'ю, перетворюючи чужу відповідь на своє питання, перебиваючи власними думками чужу фразу... що робить погану славу національній свободі преси». Дотримуючись законів жанру, С. Квазімодо звертає до Фалаччі недвозначні побажання. Епіграма все ж є напис. І не завжди на подарунку (ксенія-хенія). У підсумку, немає переможців і переможених. Є два сильних характера, два відомих світу персонажа, загальним для яких є відкрито нехтувати напівзаходами, чому саме і сприяє епіграма. Повертаючись до Еудженіо Монтале, також лауреата Нобелівської премії з літератури (1975 р.), вважаю доречним навести приклад його епіграми з циклу Хенія. Традиційно цю назву тлумачать як жанрове позначення, але рамки жанру при цьому виявляються надзвичайно розпливчастими. У Марціала була збірка з аналогічною назвою, яка містила дарчі написи, супроводжуючі істівні гостинці. У Новий час Гете і Шиллер називали ксеніями свої сатиричні епіграми, проте з ксеніями Марціала їх поріднює тільки розмір, елегантний дистих. Латинське

«хепітум» може означати «приношення, подарунок». Ксенії Е. Монтале деякі критики тлумачать як спробу задобрити покійну дружину, котрій він саме і присвятив епіграми : *«Мільони сходів пройшли ми, тримаючись за руки, / і зовсім не тому, що чотирьом очам видніше. / З тобою я спускався, оскільки знав, що з нас двох/ тільки одним зінциям, хай і затьмареним, можна вірити – це твоїм»* (переклад авторки) [7, с. 281].

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що, незважаючи на свій поважний вік, який нараховує до двох тисячоліть, сучасна епіграма продовжує нести на собі певні риси епохи та

затверджувати свою, часом значну роль у літературно-суспільному процесі. Справжній зразок жанру епіграми викликає не просто одномоментну дію (посмішка, роздратування, гнів, лють), але і містить запрошення до роздумів. Вона не повинна бути ні грубою, ні лайливою. Різкість та колкість сусідять з парадоксом, веселістю, жартом, іронічним і навіть грайливим тоном. Незмінною залишається тематика епіграм, яка пов'язана з античними зразками: Зберігаються навіть жанрові особливості, наприклад, ксенія. Висміюються неминущі недоліки людства: дурість, заздрість, користолюбство, святенництво.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лессинг Г.Э. Избранное. Москва: Худ. лит., 1980. 574 с.
2. Греческая эпиграмма. Изд. подг. Н.А. Чистякова, отв. ред. М. Гаспаров. СПб. Наука, 1993., 448 с.
3. Испанская эпиграмма / Вступ. ст., сост. и пер. В. Васильева. СПб. : Политехника, 2008. 261 с.
4. Английская классическая эпиграмма / Сост. О. Лозовецкий, пер. С. Маршака. М.: Художественная литература, 1987. 326 с.
5. Михайлов А. Три века французской эпиграммы. Французская классическая эпиграмма. М.: Худ. лит., 1979. С. 5-38.
6. Рыбакова А. Экспрессивно-семантическая структура русской эпиграммы XVIII-XIX веков и ее лексические, фразеологические средства : автореф. дисс. ... канд. филолог. наук. Ставрополь, 2009. С. 5-19.
7. Ruozzi G. Epigrammi italiani. Torino: Giulio Einaudi editore s.p.a., 2001. 407 с.
8. Французкая эпиграмма. М., Книга, 1986. 139 с.
9. Sansovino F. Venetia città nobilissima et singolare. Bergamo : Leading Edizioni, 2002. С. 724.
10. Un nuovo manoscritto dei "Motti" di P. Bembo, "Giornale Storico della Letteratura Italiana", 1959. С. 83-90.
11. Erb Therese, Die Point in der Dichtung von Barock und Aufklärung. Bonn: Rohrscheid, 1929. 378. с.
12. Ершов Л.Ф. О русской эпиграмме. Русская эпиграмма второй половины 17 – начала 20 вв. 2-е изд. Л., 1975. С. 5-56.
13. Кушлина О.Б. Жанровое своеобразие русской сатирической поэзии начала XX века (пародия, эпиграмма, басня) : автореф. дисс. ... канд. филолог. наук. М., 1983. 198 с.
14. Pasolini P. La religione del mio tempo. Garzanti, 2010. С. 186.
15. Quasimodo S. La simpatica, in Epigrammi. "Il Tempo", n. 24, 1964. С. 120.
16. Fallaci O. Gli antipatici. Milano : BUR Rizzoli, 2009. С. 250.

РОЗДІЛ 10 ПОРІВНЯЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 811.11

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.56>

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГУСТАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ

STRUCTURAL-SEMANTIC FEATURES OF TASTE VOCABULARY IN MODERN ENGLISH AND GERMAN LANGUAGES

Чорний І.В.,

orcid.org/0000-0001-6079-1746

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри українознавства*

Харківського національного університету внутрішніх справ

Чорна В.Л.,

orcid.org/0000-0002-7288-9043

*старший викладач кафедри мовної підготовки
Державного біотехнологічного університету*

Труценко І.І.,

orcid.org/0000-0003-3546-6495

*старший викладач кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

Стаття присвячена аналізу структурно-семантичних особливостей густативної лексики в англійській та німецькій мовах. Порівняльний аналіз густативної лексики, а саме дієслів та прикметників англійської та німецької мов на позначення смаку, дозволяє дійти висновку, що смакове сприйняття має однакову фізіологічну основу у представників різних етносів, що обумовлює відносно невисокий ступінь лінгвокультурологічної специфіки засобів його об'єктивації в аналізованих мовних картинах. Враховано, що у ментальному просторі людини смак є базовою категорією, що формується на основі категоріального концепту «смак» як етнокультурно обумовлений смисловий зміст, в основі якого лежить поняття смаку як феномена, що відображає суб'єктивні та об'єктивні ознаки сприйняття людиною смакових відчуттів. Проаналізовано лексико-семантичне поле дієслів та прикметників сприйняття смаку для встановлення їх функційності в аналізованих мовах. Доведено, що дієслова та прикметники смакового сприйняття за частотністю свого вживання поділяються на центральні й периферійні, створюючи певну ієрархічну структуру. Ядро цієї структури складає іменник з семою «смак», а периферію – дієслова з семою «смакувати» та прикметники з семами «смачний» та «несмачний», які у свою чергу, поділяються на прикметники, що позначають запах, текстуру та смак їжі. Крім того, виділено групу прикметників зі значеннями помірною або нормативного смаку. Лексико-семантичне поле складається з мікрополів, на чолі яких знаходиться дієслово та прикметник, що є гіперонімами, пов'язаними із певними гіпонімами. Підсистеми всередині системи утворюють свою ієрархію. Дієслова та прикметники кожної групи ієрархічно взаємопов'язані, утворюючи гіпер- і гіпонімічні відносини та формуючи всю систему сприйняття. Найбільш розвинутою системою в англійській та німецькій мовах є система густативних прикметників. У ході аналізу та порівняння лексико-семантичних полів густативної лексики англійської та німецької мов з'ясовано, що вони мають незначні розбіжності у своїй ієрархічній структурі.

Ключові слова: густативна лексика, концепт «смак», лексико-семантичне поле, периферія, ядро.

The article is devoted to the analysis of structural and semantic features of gustative vocabulary in English and German. A comparative analysis of gustative vocabulary, namely verbs and adjectives of English and German languages to denote taste, allows us to conclude that taste perception has the same physiological basis in representatives of different ethnic groups, which causes a relatively low degree of linguistic and cultural specificity of the means of its objectification in the analyzed linguistic pictures. It is taken into account that in the mental space of a person, taste is a basic category formed on the basis of the categorical concept "taste" as an ethnoculturally determined semantic content, which is based on the concept of taste as a phenomenon that reflects subjective and objective signs of a person's perception of taste sensations. The lexical-semantic field of taste perception verbs and adjectives was analyzed to establish their functionality in the analyzed languages. It has been proven that the verbs and adjectives of taste perception are divided into central and peripheral by frequency of use, creating a certain hierarchical structure. The core of this structure is a noun with the term "taste", and the periphery is made up of verbs with the term "taste" and adjectives with the terms "tasty" and "tasteless", which in turn are divided into adjectives denoting the smell, texture and taste of food. In addition, a group of adjectives with

values of moderate or normative taste was identified. The lexical-semantic field consists of microfields headed by a verb and an adjective that are hyperonyms associated with certain hyponyms. Subsystems within the system form their own hierarchy. Verbs and adjectives of each group are hierarchically interconnected, forming hyper- and hyponymic relations and forming the entire system of perception. The most developed system in English and German is the system of gustatory adjectives. During the analysis and comparison of the lexical-semantic fields of the gustative vocabulary of the English and German languages, it was found that they have minor differences in their hierarchical structure.

Key words: gustative vocabulary, concept of "taste", lexical-semantic field, periphery, core.

Постановка проблеми. Антропоцентрична спрямованість сучасних лінгвістичних досліджень при описі мовних фактів виходить з основної ролі людини в їх формуванні та розвитку. Це пов'язано з тим, що людина є не пасивним спостерігачем, а активним творцем, що взаємодіє з реальним світом, або безпосереднім учасником подій, що об'єктивуються в мові та відкладає значний специфічний відбиток на будь-які лінгвістичні явища.

Аналіз особливостей відображення у мові цієї індивідуальної або колективної етнічної специфіки, що становить глибокий інтерес для сучасної лінгвістики, традиційно відбувається у межах теорії номінації. Аналізуючи мову в номінативному аспекті, дослідники визначають її як засіб ідеалізації предметного світу та спосіб фіксації результатів абстрагуючої діяльності свідомості. У зв'язку з цим густативна лексика привертає увагу лінгвістів різноманітним засобам репрезентації, семантичні компоненти яких актуалізують ставлення суспільства до смаку їжі у тій чи іншій лінгвокультурі.

У сучасному мовознавстві дедалі більше місце займають дослідження зіставного характеру у плані синхронії, у яких порівнюються факти різних мов із метою виявлення спільного і різного між ними. Порівняльний метод має низку особливостей, які мають велику цінність у системі методів вивчення мови. Зіставлення спрямоване не так, як на вивчення універсальних властивостей і закономірностей людської мови взагалі, скільки на вивчення індивідуальних синхронічних властивостей і закономірностей конкретних мов. Ретельне зіставлення дозволяє глибше пізнати загальне і різне в мовах, що вивчаються, виявляє особливості окремих мов у порівнянні з іншими, ті риси, які зазвичай залишаються непоміченими при дослідженні однієї мови.

Аналіз попередніх досліджень. Аналіз сприйняття людиною світу через органи відчуття та його зв'язок з мисленням і з мовленням розглядала К. Тулюлюк [8]. Областю зіткнення фізіології, психології та лінгвістики займаються вчені у таких напрямках, як психологія та когнітивна лінгвістика О. Король [3]. Вивчення одиниць, що відображають сприйняття людиною світу через органи почуттів, дозволило зробити висновки про особливості сприйняття, мислення та мови

у роботах А. Пермінової [5] та Т. Сірчук [7]. М. Петришин досліджувала семантику густативних прикметників в індивідуально-авторському вживанні [6]. Розвідки І. Гайдєсенко присвячені етимології, семантиці та функціонуванню назви на позначення смаку [1]. М. Мохосоєва досліджувала реалізацію інтенсивності смакової ознаки за допомогою словотвірних засобів [4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Поза увагою лінгвістів знаходяться деякі питання сенсорної лексики, серед яких проблема теоретичного осмислення та класифікації сенсорної лексики та питання порівняльного аналізу густативної лексики різних мов, зокрема англійської та німецької, а також визначення специфіки густативної англійської та німецької лексики у контексті її функціонування в широкому мовному контексті.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження полягає у розгляді особливостей понятійного, ціннісного та образного компонентів лексико-семантичного поля густативної лексики, ядром якого є концепт «смак».

Виклад основного матеріалу. При зіставленні англійської та німецької мов ми дотримуємося гіпотези, що сприйняття носить «антропоцентричний» характер, а семантичне поле номінативних одиниць на позначення смаку в англійському та німецькомовному дискурсах представлене ядром, вербалізованим іменником «смак», і периферією, на якій перебувають дієслова та прикметники з контекстуально зумовленими значеннями. Межі між ядром і периферією, а також окремими зонами периферії є нечіткими, при цьому конститuentи поля можуть належати до ядра одного поля й периферії іншого та навпаки [2, с. 120].

Аналіз словникових дефініцій номінативних одиниць на позначення смаку та лексики, що входить в досліджуване семантичне поле, показав, що чим більше диференційних сем містить елемент, тим далі він перебуває від ядра. Різні поля можуть накладатися одне на одне, утворюючи таким чином зони поступових переходів. Номінативні одиниці сприйняття смаку, які реалізують змішані або неперцептивні значення [4, с. 98], належать до периферії семантичного поля.

Найбільше периферійних конститuentів лексико-семантичного поля сприйняття смаку виявлено

в англійській мові, що пояснюється багатозначністю англійських слів. Лексико-семантична група дієслів із семою «сприйняття на смак» у німецькій мові включає три одиниці: *kosten* «пробувати (їжу)»; *probieren* «пробувати (на смак); приміряти (одяг, взуття); репетирувати»; *abschmecken* «пробувати». В англійській мові цим дієсловом відповідають одиниці *taste*, *smack* та *try*.

Німецьке дієслово *munden* «*beim Genuss jemandes Geschmackssinn auf besonders angenehme Weise ansprechen; gut schmecken*», «особливо відповідати чийось смаковим уподобанням, бути приємним на смак» має експресивний відтінок і співвідноситься з англійським дієсловом *savor* «смакувати». Крім дієслів, що безпосередньо позначають сприйняття органами смаку, існують дієслова дії, які містять у собі семантику смаку, як супутню: *eat – essen* «їсти», *drink – trinken* «пити», *chaw – kauen* «жувати», *anbeißen* «відкусити», *nip* – «хильнути чарочку; ковтнути (спиртного); пити маленькими ковтками».

У німецькій мові дієслово *schmecken* «бути на смак, мати смак (присмак) чогось, нагадувати за смаком; бути смачним» не належить до суб'єктного типу сприйняття, як дієслова вище, а до об'єктного сприйняття, тобто предмет у цьому дієслові є об'єктом сприйняття, а людина – суб'єктом: *Der Kaffee schmeckt mir gut*. «Мені подобається кава». В англійській мові, за нашими спостереженнями, подібних дієслів серед дієслів смакового сприйняття немає.

Найбільшу периферійну групу в обох аналізованих мовах складають прикметники на позначення смаку, які можна поділити на такі групи:

- прикметники для опису приємного смаку їжі;
- прикметники для опису приємного запаху їжі;
- прикметники, що описують не смачну, неприємну їжу;
- прикметники, що описують неприємний запах їжі;
- прикметники, що описують приємну текстуру їжі;
- прикметники, що описують неприємну текстуру їжі.

Розглянемо семантику цих прикметників в англійській та німецькій мовах більш детально. З об'єктивних причин у тексті статті не буде наведено усі зафіксовані в англомовних та німецькомовних словниках прикметники.

Прикметники для опису приємного смаку їжі представлені в англійській мові такими одиницями:

- *tasty* – смачний;
- *yummy* – смачний, дуже привабливий на смак та запах;

– *savory* – приємний на смак (ще так кажуть якщо є якась приправа);

– *appetizing* – апетитний зовнішній вигляд чи аромат;

– *toothsome* – приємний смак та приємна текстура;

– *flavorous* – вишуканий, приємний на смак;

– *gustable* – апетитний; щось із чудовим смаком;

– *delicious* – чудовий;

– *scrumptious* – приголомшливо, дуже смачно;

– *mouth-watering* – тане у роті, дуже м'який та смачний.

З-поміж німецьких прикметників для опису приємного смаку їжі виокремлені такі:

– *lecker* – смачний;

– *wohlschmeckend* – приємний на смак;

– *appetitlich* – апетитний зовнішній вигляд чи аромат;

– *aromatisch* – вишуканий, приємний на смак та запах;

– *schmackhaft* – апетитний; щось із чудовим смаком;

– *köstlich* – тане у роті, дуже смачний.

Прикметники для опису приємного запаху їжі в англійській мові:

– *sweet* – має приємний смак, характерний для цукру або меду, солодкий;

– *aromatic* – ароматний, що володіє приємним запахом;

– *pleasant* – помітний приємний запах;

– *fragrant* – ароматний.

Прикметники для опису приємного запаху їжі в німецькій мові:

– *süß* – має приємний смак, характерний для цукру або меду, солодкий;

– *aromatisch* – ароматний, що володіє приємним запахом;

– *angenehm* – помітний приємний запах;

– *duftend* – ароматний.

Прикметники, що описують не смачну, неприємну їжу в англійській мові:

– *terrible* – жахлива, дуже погана;

– *disgusting* – огидна;

– *revolting* – викликає сильну огиду, нудотна;

– *unpalatable* – не приємна на смак;

– *sugary* – приторна;

– *unsavory* – неприємна на смак, запах чи вигляд;

– *distasteful* – викликає неприязнь або огиду;

– *sickening* – викликає відчуття нудоти чи огиди;

– *gross* – дуже неприємна; відразлива.

Прикметники, що описують не смачну, неприємну їжу в німецькій мові:

- schrecklich – жахлива, дуже погана;
- ekelhaft – огидна;
- unangenehm – не приємно на смак;
- zuckerhaltig – приторна;
- anstößig – неприємна на смак, запах чи вигляд;
- abscheulich – така, що викликає огиду.

Прикметники, що описують неприємний запах їжі в англійській мові:

- nasty – вкрай неприємний запах;
- smelly – смердючий;
- fetid – смердючий;
- malodorous – дуже неприємний запах;
- rammish – погано пахнучий;
- ranciness – сильний, неприємний запах;
- specific – чітко визначений або специфічний запах.

Прикметники, що описують неприємний запах їжі в німецькій мові:

- stinkend – вкрай неприємний запах;
- spezifisch – чітко визначений або специфічний запах.

Прикметники, що описують приємну текстуру їжі в англійській мові:

- tender – легко ріжеться чи жується, ніжна на смак;
- juicy – соковитий;
- creamy – кремовий, легка текстура;
- crumbly – розсипчастий;
- moist – вологий, не сухий на смак;
- spongy – пористий.

Прикметники, що описують приємну текстуру їжі в німецькій мові:

- saftig – соковитий;
- cremig – кремовий, легка текстура;
- krümelig – розсипчастий;
- feucht – вологий, не сухий на смак;
- schwammig – пористий.

Прикметники, що описують неприємну текстуру їжі в англійській мові:

- hard – жорстка;
- rough – шорстка;
- dry – суха;
- greasy – жирна, що нагадує маслянисту речовину;
- slimy – має консистенцію слизу;
- gooey – м'яка та липка.

Прикметники, що описують неприємну текстуру їжі в німецькій мові:

- hart – жорстка;

- rau – шорстка;
- trocken – суха;
- fett, fettig, ölig – жирна, що нагадує маслянисту речовину;

- schleimig – має консистенцію слизу;
- klebrig – липка;

З-поміж прикметників на позначення смаку, які не належать до жодної з виокремлених груп, слід назвати ще такі:

- англійська мова:
- bitter – гіркий, зазвичай стосується кави або шоколаду;
 - bland – без яскравого, особливого смаку;
 - spicy – гострий, дуже пряний;
 - rich – їжа, що містить багато масла, вершків або яєць;

- salty – солоний;
- sour – кислий;
- piping hot – пекуче гострий, дуже гарячий;
- crunchy – хрусткий;

німецька мова:

- bitter – гіркий, зазвичай стосується кави або шоколаду;

- mild – м'який на смак;
- würzig – гострий, пряний;
- reich – їжа, що містить багато масла, вершків або яєць;
- salzig – солоний;
- sauer – кислий;
- knackig – хрусткий.

Проаналізувавши дієслова та прикметники лексико-семантичного поля «смак» в англійській та німецькій мовах, можемо стверджувати, що зазначені поля в досліджуваних мовах не мають істотної різниці. Однак кількість прикметників на позначення смаку в англійській мові є дещо більшою, водночас ці прикметники багатозначні і трапляються на периферії інших лексико-семантичних полів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Порівняльний аналіз густативної лексики, а саме дієслів та прикметників англійської та німецької мов, дозволяє дійти висновку, що смакове сприйняття має однакову фізіологічну основу у представників різних етносів, що обумовлює відносно невисокий ступінь лінгвокультурологічної специфіки засобів його об'єктивації у аналізованих мовних картинах.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в аналізі структурно-семантичних особливостей одоративної лексики англійської та німецької мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гайдеєнко І. Назви на позначення смаку: етимологія, семантика, функціонування : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Запоріжжя, 2002. 17 с.
2. Грабович М. В. Природа авторської сенсорики як іманентної властивості художнього тексту. 2020. URL : <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/45/855/1895-1>
3. Король О.А. Сенсорна лексика з позитивним емотивно-оцінним навантаженням у романі Susan Elizabeth Philips *Glitter Baby*. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2013. Вип. 46(2). С. 191–196.
4. Мохосоева М. Реалізація інтенсивності смакової ознаки за допомогою словотвірних засобів (на матеріалі англійської, німецької та української мов). *Науковий вісник Чернівецького університету*. Вип. 645. 2013.
5. Пермінова А. Відтворення англійської сенсорної лексики в українських віршових перекладах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2003. 20 с.
6. Петришин М. Семантика густативних прикметників в індивідуально-авторському вживанні (на матеріалі гомерівського епосу). *Studia Linguistica*. Випуск 5. 2011. С. 44–48.
7. Сірочук Т. Творчість у їжі та прозі, або Гійом Аполлінер Гурман. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. Серія : Лінгвістика і літературознавство : міжвуз. зб. наук. ст. ; [гол. ред. В.А. Зарва]. Бердянськ : БДПУ, 2012. Вип. XXVI. Ч. 4. С. 146–156.
8. Тулюлюк К. Функціонування тактильних дієслів у структурі художнього тексту. *Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики*. 2011. № 1. С. 154–169.

РОЗДІЛ 11 СПЕЦІАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 811.11:811.16

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.57>

ВІЙСЬКОВА ЛЕКСИКА ЯК РІЗНОВИД СПЕЦІАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ В АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ

MILITARY VOCABULARY AS A VARIETY OF SPECIAL VOCABULARY IN THE ENGLISH AND UKRAINIAN MEDIA

Поліщук О.С.,*orcid.org/0000-0001-9306-617X**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри спеціальної мовної підготовки**Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка***Бондаренко Т.Б.,***orcid.org/0000-0002-4529-4891**старший викладач кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови**Національного технічного університету України**«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»***Алиєва А.Д.,***orcid.org/0000-0001-7888-9776**кандидат філологічних наук,**викладач кафедри іноземної та української філології**Луцького національного технічного університету*

Стаття присвячена аналізу та класифікації військової лексики як різновиду спеціальної лексики в англійських та українських ЗМІ. Наукова новизна дослідження полягає у тому, що у роботі військова лексика розглядається у якості лінгвістичного показника соціально-політичних, військових та воєнних подій під час російсько-української війни. Доведено, що сфера вживання військової лексики у сучасному суспільстві не обмежується її використанням лише військовими фахівцями. У сучасних умовах, за яких засоби масової інформації мають доступ до висвітлення різноманітних політичних подій, зокрема й воєнних, військова лексика регулярно використовується політиками, журналістами, дипломатами та цілою низкою інших фахівців, що спонукає мовознавців до її дослідження. Встановлено, що військова лексика актуалізується в англійськомовних та українськомовних засобах масової інформації та інтегрується у тексти новинних повідомлень, переходячи поступово у статус загальноновживаної лексики. У статті в аспекті частотності наведено список найбільш уживаних номінативних одиниць на позначення військових та воєнних дій, подій, феноменів тощо та надано класифікацію аналізованих одиниць. У ході аналізу англійськомовних та українськомовних новинних повідомлень за 2022 рік з'ясовано, що 98% англійськомовних та 100% українськомовних текстів військової тематики присвячені російсько-українській війні. Доведено, що висвітлення війни в Україні призвело до зміни статусу як військової лексики, так і загальноновживаної. Спостерігається перехід військової лексики у загальноновживану і навпаки. Раніше до військової лексики зарахувалися лише номінативні одиниці, що позначають зброю, амуніцію та військові дії, сьогодні це одиниці на позначення постраждалих, рятувальників, волонтерів, гуманітарних організацій, а також дії, які спрямовані на порятунок людей та відновлення миру.

Ключеві слова: актуалізація, військова лексика, ЗМІ, номінативна одиниця, субстандартна лексика.

The article is devoted to the analysis and classification of military vocabulary as a type of special vocabulary in the English and Ukrainian mass media. The scientific novelty of the research lies in the fact that the work considers military vocabulary as a linguistic indicator of socio-political, military and military events during the Russian-Ukrainian war. It has been proven that the scope of military vocabulary in modern society is not limited to its use only by military specialists. In modern conditions, in which mass media have access to coverage of various political events, including military ones, military vocabulary is regularly used by politicians, journalists, diplomats and a number of other specialists, which prompts linguists to study it. It has been established that military vocabulary is updated in English- and Ukrainian-language mass media and is integrated into the texts of news reports, gradually transitioning to the status of commonly used vocabulary. In terms of frequency, the article lists the most commonly used nominative units for the designation of military and military actions, events, phenomena, etc., and provides a classification of the analyzed units. During the analysis of English-language and Ukrainian-language news reports for the year 2022, it was found that 98% of English-language and 100% of Ukrainian-language texts on military topics are devoted to the Russian-Ukrainian war. It has been proven that the coverage of the war in Ukraine led to a change in the status of both military vocabulary and commonly used vocabulary.

The transition of military vocabulary to common vocabulary and vice versa is observed. Previously, only nominative units denoting weapons, ammunition, and military actions were included in the military vocabulary, today they are units denoting victims, rescuers, volunteers, humanitarian organizations, as well as actions aimed at saving people and restoring peace.

Key words: actualization, military vocabulary, mass media, nominative unit, substandard vocabulary.

Постановка проблеми. Філософські вчення сьогодення постулюють перевагу інформації над усіма іншими складовими людського існування, і як результат цього явища, використання спеціальної лексики у сучасних умовах більше не є справою лише фахівців певних галузей, що принципово змінює сутність спеціальної лексики і спричиняє появу нових закономірностей її функціонування.

Актуальність дослідження визначається роллю суспільно-політичних та воєнних подій у зміні обсягу, наповнення та актуалізації спеціальної військової лексики. Звернення до аналізованої лексики актуальне на сьогодні у зв'язку з її винятковим та небувалим використанням в англомовних та українськомовних засобах масової інформації, у центрі уваги яких регулярно трапляються описи воєнних конфліктів. Військова лексика постійно використовується у різноманітних контекстах та знаходиться у стані інтенсивного розвитку.

Аналіз попередніх досліджень. Військові номінативні одиниці як особливий пласт спеціальної лексики допомагають організувати знання про воєнні події та дії дотичні до них, систематизуючи, окреслюючи та транслуючи їх, створюючи передумови для збереження та накопичення нових знань на основі існуючих. Багато дослідників зверталось до вивчення військової лексики [1; 2; 4], специфіки її функціонування [7; 8] та актуалізації [3; 5; 6].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Поза колом уваги лінгвістів знаходиться низка питань, які внаслідок зростаючих вимог суспільства набувають принципового значення. Це такі питання як проблема теоретичного осмислення та класифікації існуючої військової лексики англійської та української мов, визначення специфіки сучасної англійської та української військової лексики у контексті її функціонування в широкому мовному аспекті.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є аналіз та класифікація військової лексики у контекстах англомовних та україномовних новинних повідомленнях, зокрема далеких від військової тематики. Зазначена мета зумовлює використання таких методів дослідження як описово-аналітичний метод (при вивченні теоретичних робіт науковців), аналіз словникових дефініцій, порівняльний метод та метод контекстуального аналізу, які доповнюють один одного.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Протягом усієї історії свого існування людство не припиняло вести війни. Можна впевнено стверджувати, що певною мірою вся історія людства – це історія воєн. У сучасному суспільстві засоби масової інформації висвітлюють різні події, у тому числі й військові конфлікти, тому політики, журналісти та пересічні громадяни часто використовують військову лексику, уживання якої більше не обмежується часом воєнних та військових дій та у повсякденному використанні військовими.

Узагальнюючи різноманітні трактування військової лексики, розуміємо її як сукупність військових термінів, концептуально і функціонально дотичних до галузі військової спеціалізованої справи, загальної для всіх військ і для всіх категорій особового складу [6, с. 23]. Іншими словами, військова лексика включає слова та словосполучення, що позначають військові поняття, тобто слова, безпосередньо пов'язані з військовими діями, армією тощо, а також науково-технічні терміни, що вживаються з військовими поняттями.

У цій роботі проаналізовано особливості вживання військової лексики у статтях англо- та україномовних видань, пов'язаних із сучасними військовими конфліктами та війнами. Джерелами фактичного матеріалу послужили статті новинних веб-сайтів США, Великобританії та України за останній рік: «New York Times», «The Guardian», «The Daily Mail», «The Washington Times», «BBC News», «День», «Дзеркало тижня. Україна», «Літературна Україна», «Урядовий кур'єр» та ін.

У нашій роботі буде розглянуто узагальнену класифікацію військової лексики, запропоновану різними вченими [1, с. 56; 6, с. 13; 7, с. 53]:

1) номінативні одиниці на позначення різних родів військ – лексика, що вживається для опису понять у формуваннях збройних сил: наприклад, *artillery* 'артилерія', *infantry* 'піхота', *air force* 'військово-повітряні війська';

2) номінативні одиниці на позначення штабної сфери – лексика, яка широко використовується в органах військового управління особовим складом, наприклад, *headquarters* 'штаб', *staff car* 'штабний вагон', *personnel* 'особовий склад';

3) номінативні одиниці на позначення загальнотактичних дій – лексика, яка використовується при вирішенні загальнотактичних завдань, веденні загальновійськового бою та його підготовці, наприклад, *defense* 'оборона', *offensive* 'наступ';

4) номінативні одиниці на позначення організаційних дій – лексика, яка використовується в різних одиницях військових сил, наприклад, *unit* 'підрозділ', *battalion* 'батальйон', *division* 'дивізія', *company* 'рота';

5) номінативні одиниці на позначення військово-топографічних дій – лексика, яка використовується у вивченні місцевості, орієнтуванні, цілевказівці, здійсненні вимірювань на місцевості, наприклад, *topographic map* топографічна карта, *cartography* картографія, *land survey* наземна зйомка;

6) номінативні одиниці на позначення командно-стройових дій – лексика, яка використовується у стройовій підготовці і командному мовленні військовослужбовців, наприклад, *Attention!* 'Струнко!', *At ease!* 'Вільно!', *Fall out!* 'Розійдись!' [5].

Аналізовані у нашому дослідженні англо- та україномовні статті загальним обсягом близько 6000 слів були опрацьовані за допомогою seo-програм. При цьому з отриманих списків слів із зазначенням їх частотності уживання в тексті було видалено артиклі, прийменники, сполучники, займенники, дієслова-зв'язки, власні назви, географічні назви та ін. Методом суцільної вибірки були виділені номінативні одиниці, що дотичні до військової лексики. Варто зазначити, що отримана лексика була поділена згідно з представленою раніше класифікацією:

1) *терміни різних родів військ:*

- англійські тексти: *artillery* – артилерія (12);

- українські тексти: артилерія (7);

2) *штабні терміни:*

- англійські тексти: *commander* – командир (5), *personnel* – особовий склад (1);

- українські тексти: командир (14), *personnel* – особовий склад (9);

3) *загальнотактичні терміни:*

- англійські тексти: *shelling* – обстріл (10), *frontline* – лінія фронту (9), *pullback* – відхід (7), *battlefield* – поле бою (5), *defence* – оборона (5), *armour* – бронетехніка (3), *invasion* – вторгнення (2), *assault* – штурм (2), *deployment* – розгортання (2), *bombardment* – бомбардування (2), *defensa* – захищати (1), *conquer* – перемагати (1), *seize* – захоплювати (1);

- українські тексти: обстріл (101), лінія фронту (89), відхід (5), поле бою (1), оборона (15), бронетехніка (7), вторгнення (4), штурм (22), розгортання (1), бомбардування (12), захищати (11), перемагати (19), захоплювати (24);

4) *організаційні терміни:*

- англійські тексти: *troops* – війська (16), *battalion* – батальйон (7), *corps* – корпус (1), *paratroopers* – десантники (1), *gunmen* – бойовики (1);

- українські тексти: війська (18), батальйон (11);

5) *загальновійськові терміни:*

- англійські тексти: *special military operation* – спеціальна військова операція (45), *the Armed Forces of Ukraine* – ЗСУ (43), *war* – війна (42), *fight* – бій (40), *escalation* – ескалація (39), *Ukraine forces* – українські війська / сили (39), *weapons* – зброя (39), *the defense official* – представник оборонного відомства (37), *soldiers* – солдати (37), *ammunition* – боєприпаси (35), *precision weapon* – високоточна зброя (34), *rockets* – ракети (33), *enemy* – противник (33), *tactical vehicles* – тактичні машини (33), *rocket system* – ракетна система (32), *volunteers* – добровольці (23), *equipment* – техніка (23), *tanks* – танки (21), *Mobility Artillery Rocket Systems / HIMARS* – високомобільні артилерійські ракетні системи / HIMARS (21), *fighters* – винищувачі (19), *counter battery radar systems* – протибатарейні радіолокаційні системи (14), *rounds of 155 millimeter artillery* – снаряди 155-міліметрової артилерії (12), *security* – охорона (11), *military trainers* – військові інструктори (10), *vehicles* – транспортні засоби (9), *volunteer fighters* – бійці-добровольці (7), *long-range fire* – безперервний дальній вогонь (7), *mercenaries* – найманці (6), *trucks* – вантажівки (4), *officer* – офіцер (3), *Special Forces soldiers* – солдати спецназу (2), *servicemen* – військовослужбовці (1), *missile* – ракета (1), *bomber* – бомбардувальник (1);

- українські тексти: спеціальна військова операція (5), ЗСУ (101), війна (87), бій (54), ескалація (30), українські війська / сили (49), зброя (67), представник оборонного відомства (14), солдати (31), боєприпаси (77), високоточна зброя (57), ракети (67), противник (23), тактичні машини (29), ракетна система (41), добровольці (9), техніка (33), танки (28), високомобільні артилерійські ракетні системи / HIMARS (56), винищувачі (39), протибатарейні радіолокаційні системи (23), снаряди 155-міліметрової артилерії (24), охорона (8), військові інструктори (9), транспортні засоби (8), бійці-добровольці (1), безперервний дальній вогонь (11), найманці (6), вантажівки (4), офіцер (1), солдати спецназу (1), військовослужбовці (43).

Аналіз доступного нам корпусу текстів показав, як закордонні ЗМІ сприймають та бачать війну в Україні. Так, найбільш уживаними є одиниці *special military operation* – спеціальна військова операція (45), *the Armed Forces of Ukraine* – ЗСУ (43) та *war* – війна (42). Кількість уживання словосполучення *special military operation* превалює, на нашу думку, через те, що західні ЗМІ дуже обережно ставилися на початку повномасштабного російського вторгнення в Україну до позначення

воєнних подій в Україні. Найчастіше це словосполучення трапляється у текстах новинних повідомлень у лютому-березні 2022 року. Однак, вже у кінці березня – початку квітня у текстах новин все частіше з'являється іменник *war*, що свідчить про більш реальне сприйняття ситуації в Україні Великою Британією та США.

У ході дослідження з'ясовано, що в англійських новинних повідомленнях з кінця травня все частіше починають з'являтися одиниці на позначення зброї, уживання якої у ЗМІ посідає друге місце в аналізованих текстах. Уживання зазначених одиниць трапляється, наприклад, у таких контекстах:

1. «*The latest aid is the 15th package of military weapons and equipment transferred to Ukraine from Defense Department stocks since last August. In addition to the HIMARS, the U.S. will also send 1,000 rounds of 155 millimeter artillery which has an increased precision capability that also will help Ukraine hit specific targets. The package also will include three tactical vehicles, counter battery radar systems, spare parts and other equipment*» (<https://www.dailymail.com>, 08.07.2022). – *Остання допомога – це 15-й пакет військової зброї та техніки, переданий Україні зі складів Міноборони з серпня минулого року. Окрім HIMARS, США також надішлють 1000 снарядів 155-міліметрової артилерії, яка має підвищену точність, що також допоможе Україні вражати конкретні цілі. У пакет також увійдуть три тактичні машини, протибатарейні радіолокаційні системи, запасні частини та інше обладнання.*

2. «*Russia in recent days has launched dozens of missiles across Ukraine and pinned down Ukrainian forces with continuous long-range fire for sometimes hours at a time. Ukraine's leaders have publicly called on Western allies to quickly send more ammunition and advanced systems that will help them narrow the gap in equipment and manpower. The precision weapons can help Ukraine hit Russian weapons that are farther away and are being used to bombard Ukrainian locations*» (<https://www.dailymail.com>, 08.07.2022) – *Останніми днями Росія запустила десятки ракет по Україні та стримувала українські сили безперервним дальнім вогнем, іноді протягом годин поспіль. Лідери України публічно закликали західних союзників швидко надіслати більше боєприпасів і передових систем, які допоможуть їм скоротити розрив в обладнанні та живій силі. Високоточна зброя може допомогти Україні вражати російську зброю, яка знаходиться далі і використовується для бомбардування українських об'єктів.*

3. «*The U.S. will send another \$400 million in military equipment to Ukraine, including four more advanced rocket systems*» (<https://www.dailymail.com>, 08.07.2022) – *США надішлють Україні ще 400 мільйонів доларів військового обладнання, включаючи чотири новітні ракетні системи.*

Третє місце з-поміж аналізованої лексики займають одиниці на позначення осіб, дотичних до воєнних дій в Україні, це іменники на позначення офіційних осіб, військових, волонтерів, добровольців та закордонних тренерів, як-то у контекстах:

1. «*Some experts caution that the presence of American volunteers could lead to some kind of tragic mishap that entangles the United States in a Vietnam-style escalation. Russia says that it would treat volunteer fighters as mercenaries and that they could be executed if captured. (...) It pulled out its 150 military trainers before the war began and now relies on a few dozen commandos from other NATO countries to coordinate the flow of weapons inside Ukraine*» (<https://www.nytimes.com>, 03.07.2022). – *Деякі експерти попереджають, що присутність американських добровольців може призвести до якоїсь трагічної аварії, яка втягне Сполучені Штати в ескалацію у в'єтнамському стилі. Росія заявляє, що буде розглядати бійців-добровольців як найманців і що їх можуть стратити в разі захоплення. (...) Вона вивела свої 150 військових інструкторів до початку війни і зараз покладається на кілька десятків командос з інших країн НАТО, щоб координувати потік зброї в Україну.*

2. «*The defense official said that the eight High Mobility Artillery Rocket Systems, or HIMARS, that were previously sent are still being used by Ukraine forces in the fight.*» (<https://www.dailymail.com>, 08.07.2022) – *Представник оборонного відомства сказав, що вісім високомобільних артилерійських ракетних систем (HIMARS), які були надіслані раніше, все ще використовуються українськими силами в боях.*

Результати аналізу військової лексики, ужитої українськими ЗМІ, дещо відрізняється від одиниць, зафіксованих в англійських. Так, іменник *війна* ужито в аналізованих текстах 87 разів, на відміну від англійських текстів, де цей показник складає – 42 одиниці. Натомість словосполучення *спеціальна військова операція* є найбільш вживаною одиницею в англійських ЗМІ, у той час як в аналізованих українських текстах її вжито лише три рази в цитуваннях прямої мови російських політиків, які для позначення війни в Україні використовували на початку повномасштабного вторгнення в Україну лише це словосполучення.

Крім того, слід згадати і про емоційно забарвлену лексику, що трапляється в українських ЗМІ, звісно, ця лексика не є термінологічною, але яскраво демонструє актуалізацію загальноживаної лексики для позначення військових та воєнних феноменів.

На нашу думку, воєнні події в Україні значно розширили українську військову лексику та надали мовознавцям велику кількість матеріалу для досліджень, зокрема для вивчення емоційно забарвлених одиниць та військової субстандартної лексики. Неможна не згадати деякі з них, якими рясніють українські ЗМІ. Усім відоме слово «орки» зневажливо позначає російських загарбників. Так їх називають не лише мирні жителі, а й високопосадовці у своїх зверненнях до громадян. У літературі орками називали армію міфічних істот, які були самітниками з низьким інтелектом, не охайними та не організованими. Українські військові з 2014 року дали російським загарбникам прізвисько «орки». З 2022 року армію РФ стали називати «орками» не лише військові, а й українські політики та журналісти. У цьому контексті можна припустити, що через деякий час це слово може стати кодифікованим на позначення варварських військ. Синонімами до слова «орки» є «русня», «свинособака», «путлер» (від Гітлер), «путлерюгенд» (від гітлерюгенд), «z-окупанти». Слово «Z-трофеї» яскраво позна-

чає вкрадені російськими окупантами побутові та коштовні речі.

Трапляються й оригінальні неологізми на позначення ліквідації загарбників: «забайрактарити», «застінгерити», «заджавелініти», які позначають знищення окупантів відомими керованими ракетами, зенітно-ракетними комплексами або протитанковими ракетними комплексами [ukrinform.ua, 09.07.2022]. З-поміж інших одиниць можна назвати словосполучення «відправити на концерт Кобзона», що має аналогічне до попередніх значення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Тексти сучасних англійських та українськомовних засобів масової інформації ЗМІ рясніють військовою лексикою через окреслення російсько-української війни, що є топ-темою усіх світових ЗМІ. Аналіз англійських новинних повідомлень показав, що найбільш уживаною є лексика на позначення війни, зброї та військових. Натомість україномовні новинні повідомлення містять не лише спеціальну військову лексику, а й так звану військову субстандартну лексику, що якої належать емоційно забарвлені неологізми, поява яких спричинена вкрай зневажливим ставленням українців до загарбників.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в аналізі англійської та української військової субстандартної лексики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Byrne, J. Technical Translation. Dordrecht: Springer. 2006. 230 p.
2. Glossary of Military Terms, Lexicon and Abbreviations. URL : <https://www.atsgroup.net/glossaries/glossary-lexicon-military.html>
3. Hodges, A. Alan Turing: The Enigma. London: Vintage, Random House, 2014. 768 p.
4. Military slang. URL : www.howlingpixel.com
5. Mounin G. Les problèmes théoriques de la traduction. Paris: Gallimard, 1990. 296 p.
6. The International Institute for Strategic Studies. *The Military Balance*. London Office, 2018. 504 p.
7. Translating military slang terms from English. *Research on Humanities and Social sciences*. 6 (24). 2016. 52-62.
8. Zupan, S., & Štefanič, M. Military jargon in the Slovenian translation of Hostile Waters. URL : <http://www.sdas.edus.si/Elope/PDF/ElopeVol11-1Zupan-Stefanic.pdf>

Наукове видання

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 23
Том 1

Коректура • *Надія Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *Світлана Калабухова*

Формат 64x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 34,71. Замов. № 0722/288. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.